

Gustave Flaubert
Educație Sentimentală

Educația sentimentală

Gustave Flaubert

Partea întâi

I

La 15 septembrie 1840, către orele șase de dimineață, *La Ville-de-Montereau*, gata de plecare, scotea vârtejuri groase de fum în fața cheiului Saint-Bernard. Oamenii soseau cu sufletul la gură; butoaie mari, cabluri, coșuri cu albituri împiedicau circulația; marinarii nu răspundeau nimănui; oamenii se izbeau unii de alții; coletele urcau între cele două tambururi și gălăgia se topea în fâsâitul aburilor care, ieșind printre plăcile de tablă, înfășurau totul într-o ceață alburie, în vreme ce în fața clopotul bătea fără conținere.

În sfârșit vaporul plecă; cele două maluri semănate cu prăvălii, șantiere și uzine alergară ca două panglici pe care le desfășori. Un tânăr de optsprezece ani, care avea părul lung și ținea un album sub braț, stătea neclintit lângă cârmă. Privea prin ceață clopotnițe, clădiri ale căror nume nu-l cunoștea; apoi îmbrățișa cu o ultimă privire insula *Saint-Louis*, *La Cité*, *Notre-Dame*. Curând, când Parisul pieri, suspină din adânc.

Domnul Frédéric Moreau^[1], care își trecuse de puțin timp bacalaureatul, se întorcea la Nogent-sur-Seine, unde avea să tânjească vreme de două luni, înainte de a pleca *să-și facă dreptul*. Maică-sa îl trimisese, cu o sumă de bani strict necesară, la Le Havre, să vadă un unchi care spera ea că îl va lăsa moștenitor; se întorsese abia în ajun; și se despăgubea de faptul că nu putuse sta în capitală, întorcându-se în provincia lui pe calea cea mai lungă.

Frământarea se liniștea; toți se așezaseră; câțiva, în picioare, se încălzeau în jurul mașinii, și coșul scuipa cu un horcăit rar și ritmic o trâmbă de fum negru. Picături de rouă curgeau pe arămuri; puntea tremura de o mică vibrație interioară și cele două roți băteau apa învârtindu-se iute.

Râul era mărginit de plăji de nisip. Întâlneai plute care începeau să șerpuiască legănate de valuri sau o barcă fără pânze în care pescuia un om așezat jos; apoi cețurile călătoare se topiră, soarele se ivi, colina care urma pe dreapta cursul Senei coborî încet-încet și se arătă alta, mai apropiată, pe malul dimpotrivă.

Era încununată de copaci între casele joase, cu acoperișuri în stil italian. Aveau grădini în pantă, despărțite între ele prin ziduri noi, grilajuri de fier, pajiști, sere calde și ghivece de mușcate, puse la distanțe egale pe terasele pe care puteai ieși să iei aer. Văzând aceste reședințe cochete, atât de liniștite, mulți ar fi dorit să le fie proprietari ca să trăiască acolo până la sfârșitul zilelor, cu un biliard bun, o șalupă, o femeie sau alt vis. Plăcerea nouă a unei excursii pe apă înlesnea efuziunile. Poznașii își și începuseră glumele. Mulți cântau. Erau veseli. Își turnau câte un păhărel.

Frédéric se gândea la odaia pe care ar ocupa-o acolo, la planul unei drame, la subiecte de tablouri, la pasiuni viitoare. I se părea că fericirea meritată de desăvârșirea sufletului său întârzia să vină. Își recită versuri melancolice: mergea pe punte cu pași repezi, înainta până la capăt pe partea clopotului; și, într-un cerc de pasageri și de marinari, văzu un domn care îi spunea vorbe dulci unei țărănci, răsucindu-i crucea de aur pe care o purta pe piept. Era un zdrahon de vreo patruzeci de ani, cu părul creț. Trupul lui voinic umplea o jachetă de catifea neagră, două smaragde îi străluceau pe cămașa de batist, iar pantalonii largi, albi, îi cădeau peste niște cizme ciudate, roșii, de piele fină, împodobite cu desene albastre.

Prezența lui Frédéric nu-l stingheri. Se întoarse către el de câteva ori, îi făcu cu ochiul ca să intre în vorbă; pe urmă oferi țigări de foi tuturor celor care îl înconjurau. Dar, plictisit de tovărășia lor, fără îndoială, se duse să se așeze mai departe. Frédéric îl urmă.

Conversația se desfășură la început cu privire la diferite soiuri de tutun, apoi, firește, la femei. Domnul cu cizme roșii îi dădu sfaturi tânărului; expunea teorii, povestea anecdote, se cita pe el însuși drept exemplu, le înșira pe toate pe un ton părintesc, cu o nevinovăție deocheată și amuzantă.

Era republican; călătorise, cunoștea interiorul teatrelor, restaurantelor, redacției ziarelor și pe toți artiștii celebri, căroră le spunea familiar pe numele mic. Frédéric îi mărturisii repede proiectele lui; străinul le încurajă.

Dar se întrerupse ca să observe coșul mașinii, apoi mormăi iute un calcul lung, ca să știe "cât ar trebui ca fiecare lovitură de piston, de atâtea ori pe minut, să..." Și după ce găsi suma, admiră mult peisajul. Mărturisea cât e de fericit că scăpase de afaceri.

Frédéric simțea un anume respect pentru el și nu rezistă dorinței de a-i ști numele. Necunoscutul răspunse dintr-o suflare:

– Jacques Arnoux, proprietar al *Artei industriale*, din bulevardul Montmartre.

Un servitor cu galon de aur la caschetă veni să-i spună:

– Domnul ar vrea să coboare? Domnișoara plânge.

Pieri.

Arta industrială era o întreprindere hibridă, caro cuprindea o revistă de pictură și o prăvălie de tablouri. Frédéric văzuse acest titlu de mai multe ori în vitrina librarului din locul lui de baștină, pe prospecte uriașe, pe care numele lui Jacques Arnoux se desfășura cu măreție.

Soarele ardea din miezul cerului, făcea să strălucească inelele de fier în jurul catargelor, plăcile bastingajului și fața apei care, la provă, se despica în două brazde ce se desfășurau până la marginea pajiștilor. La fiecare cotitură a râului întâlneai aceeași perdeă de plop palizi. Câmpia era goală. Pe cer se opriseră câțiva norișori albi – și plictiseala, răspândită vag, părea a încetini mersul vaporului și a face și mai neînsemnată înfățișarea călătorilor.

În afară de câțiva burghezi la clasa întâi, se aflau acolo muncitori, oameni din comerț cu nevestele și copiii lor. Cum pe atunci era obiceiul să te îmbraci cu haine foarte proaste în călătorie, aproape toți purtau tichii vechi grecești sau pălării decolorate, haine negre prăpădite, roase de frecușul biroului, sau redingote cu nasturii crăpați pentru că fuseseră prea folosite la prăvălie. Ici și colo, câte o jiletcă

cu guler șal lăsa să se vadă o cămașă de stambă, pătată de cafea. Ace de metal auriu erau înfipite în cravate zdrențăroase; curele cusute sub talpă ca să le țină târlicii împlețiți din fâșii; două sau trei pușlamale care țineau bastoane de bambus cu curele de piele aruncau priviri piezișe și tații de familie holbau ochi mari și puneau întrebări. Unii stau de vorbă în picioare sau chirciți pe bagaje; alții dormeau prin colțuri; câțiva mâncau. Puntea era murdărită de coji de nucă, de mucuri de țigară, de coji de pere, de resturi de mezeluri aduse în hârtie; trei ebeniști îmbrăcați în bluze stăteau în fața cantinei; un harpist în zdrențe se odihnea, rezemat cu coatele de instrumentul lui; din când în când se auzea zgomotul cărbunelui în cuptor, o voce ridicată, un râset; și căpitanul mergea pe pasarelă de la un tambur la altul fără să se oprească. Frédéric, ca să ajungă la locul lui, împinse grilajul clasei I și deranjă doi vânători cu câinii lor.

Fu ca o apariție:

Ea era așezată în mijlocul băncii, singură de tot; sau cel puțin el nu desluși pe nimeni, uluit de privirea ochilor ei. Când trecu el, ea ridică fruntea; el își strânse umerii fără să vrea; și după ce se așeză ceva mai departe pe aceeași latură, o privi.

Avea o pălărie mare de paie, cu panglici roz care-i palpitau în vânt la spate. Bandourile negre îi conturau coada sprâncenelor lungi, coborau foarte jos și păreau a-i strânge drăgăstos ovalul chipului. Rochia de muselină de culoare deschisă, stropită cu picouri miei, se răspândea în multe cute. Broda ceva; și nasul drept, bărbia, toată făptura ei se profilau pe fondul aerului albastru.

Cum stătea mereu în aceeași atitudine, el făcu câteva ocoluri la dreapta și la stânga ca să-și ascundă manevra; apoi se instalează foarte aproape de umbrela ei rezemată de bancă și se prefăcu a privi o șalupă pe râu.

Nu văzuse niciodată o piele brună atât de frumoasă, o talie atât de cuceritoare, nici degete atât de fine, străbătute cum erau de lumină. Se uita uluit la coșul ei de lucru, ca la un obiect extraordinar. Care îi erau numele, locuința, viața, trecutul? Dorea să cunoască mobilele din odaia ei, toate rochiile pe care le purtase, oamenii pe care îi frecventa; și până și dorința posesiunii fizice pierea sub o nevoie mai adâncă, într-o curiozitate dureroasă care n-avea limite.

O negresă cu capul legat într-un fular veni ținând de mână o fetiță măricică. Copila tocmai se trezise, ochii îi înotau în lacrimi. O luă pe genunchi. "Domnișoara nu era cuminte, cu toate că în curând avea să împlinească șapte ani; maică-sa n-avea s-o mai iubească; i se iertau prea mult toanele." Și Frédéric se bucură auzând aceste lucruri, de parcă ar fi făcut o descoperire, o achiziție.

Presupunea că e de origine andaluză, poate creolă, adusesese cu ea din insule această negresă?

Un șal lung cu dungi violete era așezat în spatele ei, pe bordajul de aramă. De multe ori, în mijlocul mării, în serile umede, trebuia să-și fi înfășurat cu el mijlocul, să-și fi acoperit picioarele, să fi dormit în el! Dar, tras de franjuri, luneca încet-încet, avea să cadă în apă; Frédéric făcu un salt și-l prinse. Ea îi spuse:

– Vă mulțumesc, domnule.

Ochii lor se întâlniră.

– Nevastă, ești gata? strigă domnul Arnoux ivindu-se sub acoperișul scării.

Domnișoara Marthe alergă la el și, agățată de gâtul lui, îl trase de mustăți.

Răsunară sunetele unei harpe, fetița vru să-l vadă pe muzicant; și în curând cântărețul la harpă, adus de negresă, intră la clasa întâi. Arnoux îl recunoscu, era un fost model; îl tutui, ceea ce îi surprinse pe cei de față. În sfârșit, harpistul își scutură pe spate pletele lungi, întinse brațele și începu să cânte.

Cânta o romanță orientală în care era vorba de pumnale, flori și stele. Omul în zdrențe o cânta cu o voce pătrunzătoare; bătăile mașinii tăiau melodia în contratimp; el ciupea corzile și mai tare, acestea vibrau și sunetele lor metalice păreau a scoate suspine și ceva asemănător cu geamătul unei iubiri orgolioase și învinse. Pe cele două maluri ale râului păduri se aplecau până pe marginea apei; trecea o adiere de aer proaspăt; doamna Arnoux se uita pierdut în depărtare. Când muzica încetă, clipi de câteva ori de parcă ar fi ieșit dintr-un vis.

Harpistul se apropie smerit de ei. În vreme ce Arnoux căuta gologanii, Frédéric întinse pumnul strâns spre cascheta lui și, deschizându-l cu sfială, lăsă să cadă un ludovic de aur. Nu vanitatea îl împingea să facă această pomană în fața ei, ci un gând de binecuvântare la care o asocia și pe ea, o pornire aproape religioasă a inimii.

Arnoux, arătându-i drumul, îl invită prietenește să coboare. Frédéric spuse că tocmai mâncase; pe când, dimpotrivă, murea de foame; și nu mai avea nici un ban în fundul pungii.

Pe urmă se gândi că avea dreptul, ca oricare altul, să stea în acea încăpere.

Burghezii mâncau în jurul meselor rotunde, un chelner alerga de colo colo; domnul și doamna Arnoux se aflau în fund, pe dreapta; el se așeză pe o banchetă lungă, tapisată cu catifea, după ce luă un ziar care se afla acolo.

Ei trebuiau să ia la Montereau diligenta de Châlons. Călătoria lor în Elveția avea să dureze o lună. Doamna Arnoux își dojeni bărbatul pentru slăbiciunea lui față de copil. El îi șopti la ureche o amabilitate, fără îndoială, pentru că ea zâmbi. Pe urmă se sculă de la locul lui ca să tragă perdeaua ferestrei din dreptul cefei ei.

Tavanul scund și foarte alb reflecta o lumină crudă. Frédéric, în fața lor, îi deslușea umbra genelor. Ea își muia buzele în pahar, fărâma puțină pâine între degete; medalionul de lapis lazuli agățat cu un lăntișor la încheietura mâinii se lovea din când în când de marginea farfuriei. Cei care erau acolo nu păreau totuși s-o bage de seamă.

Uneori se vedea prin hublouri marginea unei bărci care luneca și se lipea de vapor ca să ia sau să depună călători. Cei de la mese se aplecau peste deschizături și numeau localitățile de pe mal.

Arnoux se plângea de calitatea bucatelor: protestă cu putere în fața notei de plată și făcu să fie redusă. Apoi îl luă pe tânăr la provă ca să bea groguri, dar Frédéric se întoarse repede sub umbrarul sub care revenise doamna Arnoux. Citea un volum subțire cu coperti cenușii. Uneori colțurile gurii i se ridicau și o rază de plăcere îi ilumina fruntea. Frédéric fu gelos pe cel ce născocise acele lucruri de care ea părea absorbită. Cu cât o privea mai mult, cu atât simțea cum se cască prăpăstii între el și ea. Se gândea că va trebui s-o părăsească definitiv acum, în curând, fără să-i fi smuls un cuvânt, fără să-i fi lăsat măcar o amintire!

La dreapta se întindea o câmpie, la stânga o pășune cobora încet ca să întâlnească o colină, se zăreau vii, nuci, o moară în verdeață, și dincolo de ele cărării desenând zigzaguri pe stâncă albă ce atingea marginea cerului. Ce fericire să

urci alături, cu brațul în jurul mijlocului ei, în vreme ce rochia ar mătura frunzele îngălbenite, ascultându-i glasul, sub strălucirea ochilor ei! Vaporul se putea opri, n-ar fi avut decât să coboare împreună; dar lucrul acesta foarte simplu nu era totuși mai ușor decât a mișca soarele din loc!

Ceva mai departe descoperiră un castel cu acoperișul ascuțit, cu turnulețe pătrate. În fața lui se întindeau răzoare de flori; și aleile se înfundau, ca niște bolți negre, sub teii înalți. Și-o închipui trecând pe potecile mărginite de carpeni. În clipa aceea o doamnă tânără și un domn tânăr se iviră pe peron, între hârdaiele cu portocali. Apoi totul pieri.

Fetița se juca în jurul lui. Frédéric voi s-o sărute. Ea se ascunse în spatele dădăcii; maică-sa o certă că nu e drăguță cu domnul care îi salvase șalul. Era deschiderea pe ocolite a unei căi?

"Are să-mi vorbească în sfârșit?" se întrebă el.

Timpul se scurta. Cum să obțină o invitație la Arnoux? Nu găsi altceva mai bun decât a-i atrage atenția asupra culorii toamnei, adăugând:

– În curând va veni iarna, sezonul balurilor și al dineurilor.

Dar Arnoux era ocupat cu bagajele. Se ivi coasta de la Surville, cele două poduri se apropiiau, trecură pe lângă o fabrică de funii, pe urmă pe lângă un șir de case scunde; mai jos se aflau cazane de gudron, țândări de lemn; și copii alergau pe nisip făcând roata. Frédéric recunoscu un om cu o jiletcă cu mâneci, îi strigă:

– Grăbește-te.

Ajungeau. Îl căută anevoie pe Arnoux în mulțimea de călători, acesta îi răspunse strângându-i mâna:

– La revedere, dragă domnule!

Când se află pe chei, Frédéric se întoarse. Ea stătea în picioare lângă cârmă. El îi trimise o privire în care încercase să-și pună tot sufletul; ea rămase neclintită, de parcă el n-ar fi făcut nimic. Apoi Frédéric îi vorbi servitorului fără să ia aminte la salutul lui:

– De ce n-ai adus trăsura până aici?

Omul se scuză.

– Ce nedescurcăreț! Dă-mi niște bani!

Și se duse să mănânce la un han.

Peste un sfert de ceas avu poftă să intre ca din întâmplare în curtea diligențelor. Avea poate s-o mai vadă?

"La ce bun?" își spuse el.

Plecă în trăsură. Caii nu-i aparțineau amândoi maică-si. Îl împrumutase pe cel al domnului Chambrian, casierul, ca să-l înhame lângă al ei. Isidore, care plecase în ajun, se odihni la Bray până seara și se culcase la Montereau, așa că animalele, odihnite, mergeau ușor în trap.

Miriștile se prelungeau cât vedeai cu ochii. Drumul era mărginit de două șiruri de copaci, maldărele de pietre se succedau; în curând Villeneuve-Saint-Georges, Ablon, Châtillon, Corbeil și celelalte ținuturi, toată călătoria îi reveni în memorie, atât de limpede încât acum deslușea amănunte noi, particularități mai intime. De sub volanul rochiei îi răsărea piciorul încălțat cu o gheată îngustă de mătase, de culoare cafenie. Umbrarul de doc forma un baldachin mare deasupra capului ei și

ciucurașii roșii de pe marginea lui tremurau neconținut în vânt.

Semăna cu femeile din cărțile romantice. N-ar fi vrut să adauge nimic, să scadă nimic din făptura ei. Universul se lărgise dintr-o dată. Ea era punctul luminos spre care convergea totalitatea lucrurilor; și, legănat de mișcarea trăsurii, cu pleoapele pe jumătate închise, cu privirea spre nori, se lăsa pradă unei bucurii visătoare și nesfârșite.

La Bray nu așteptă să se dea cailor ovăz, porni înainte pe drum, singur. Arnoux o numise "Marie!" Strigă foarte tare "Marie!" Vocea i se pierdu în văzduh.

La apus, o culoare purpurie revărsată înflăcăra cerul. Clăi mari de grâu, care se ridicau în mijlocul miriștilor, aruncau umbre uriașe. Departe, într-o gospodărie, un câine începu să latre. Se înfioră, cuprins de o neliniște fără pricină.

Când Isidore îl ajunse din urmă, se urcă pe capră, să mâne el. Îi trecuse slăbiciunea. Era hotărât să se introducă, cu orice mijloace, la familia Arnoux și să se împrietenească cu ei. Casa lor trebuie să fi fost amuzantă, dealtfel Arnoux îi plăcea; pe urmă, cine știe? Atunci un val de sânge îi urcă în obraz: tâmplele i se băteau, piesni din bici, scutură hățurile și mâna caii așa de repede, încât bătrânul vizitiu repetă:

– Încet! Mai încet! O să-i îmbolnăviți de tignafes.

Treptat Frédéric se liniști și ascultă ce povestea servitorul. Domnul era așteptat cu mare nerăbdare. Domnișoara Louise plânsese cerând să vină și ea cu trăsură.

– Cine e domnișoara Louise?

– Fetița domnului Roque, nu știți?

– Ah, uitasem, răspunse Frédéric nepăsător.

Totuși cei doi cai erau istoviți. Schiopătau amândoi; și bătea ora nouă la Saint-Laurent când ajunse în piața Armelor, în fața casei maică-si. Casa asta încăpătoare, cu o grădină ce da spre câmpie, sporea considerația de care se bucura doamna Moreau, persoana cea mai respectată din partea locului.

Cobora dintr-o veche familie boierească, azi stinsă. Bărbatul ei, un om de rând cu care o măritaseră părinții, murise dintr-o lovitură de sabie în timpul sarcinii ei, lăsându-i o avere compromisă. Primea de trei ori pe săptămână și dădea din când în când o petrecere. Dar numărul de lumânări era socotit dinainte și își aștepta nerăbdătoare arende. Strâmtorarea asta ascunsă ca un viciu o făcea să fie serioasă. Totuși își practica virtutea fără aere de ipocrizie, fără acreală. Cele mai mici gesturi de caritate ale ei păreau mari milostenii. I se cerea sfatul asupra alegerii servitorilor, educației fetelor tinere, artei dulcețurilor, și Monseniorul poposea la ea, în turneele lui episcopale.

Doamna Moreau nutrea o înaltă ambiție pentru fiul ei. Nu-i plăcea să audă dezaprobări la adresa guvernului, dintr-un soi de prudență anticipată. Frédéric va avea la început nevoie de protecție; apoi, datorită calităților lui, va deveni consilier de stat, ambasador, ministru! Succesele lui la Colegiul din Sens îndreptăteau acest orgoliu. Luase premiul de onoare.

Când intră în salon, toți se ridicară cu mare zgomot, îl sărutară; și se făcu un cerc larg în jurul căminului cu fotoliile și scaunele. Domnul Gamblin îl întrebă numaidecât care era părerea lui în privința doamnei Lafarge. Acest proces care pasiona toate spiritele pe-atunci^[2] pricinui o discuție violentă; doamna Moreau o

curmă, spre regretul domnului Gambelin; el o socotea utilă pentru tânăr în calitatea lui de viitor jurisconsult, și ieși țăfnos din salon.

Nimic nu trebuia să te surprindă la un prieten al lui moș Roque! În legătură cu moș Roque se vorbi despre domnul Dambreuse, care tocmai cumpăraseră domeniul Fortelle. Dar perceptorul îl trăsese pe Frédéric la o parte, ca să afle ce crede despre ultima lucrare a domnului Guizot. Toți doreau să-i cunoască situația; și doamna Benoît o făcu dibaci informându-se despre unchiul lui. Cum îi mergea acelei bune rude? Nu mai dădea nici o veste. Nu avea un strănepot în America?

Bucătăreasa anunță că supa domnului era servită. Lumea plecă, din discreție. Apoi, de cum fură singuri în odaie, maică-sa rosti în șoaptă:

– Ei, spune!

Bătrânul îl primise cu multă căldură, dar nu-și arătase intențiile.

Doamna Moreau suspină.

"Unde e ea acum?" gândea el.

Diligența alerga, iar ea, învelită în șal fără îndoială, își rezema de postavul cupeului frumosul cap adormit.

Urcau în odăile lor, când un băiat de la *Lebăda crucii* aduse un bilet.

– Ce mai e?

– Deslauriers are nevoie de mine, spuse el.

– Ah, colegul tău! rosti doamna Moreau cu un rânjet de dispreț. În adevăr, e o oră bine aleasă!

Frédéric șovăi. Dar prietenia fu mai puternică. Își luă pălăria.

– Cel puțin nu sta mult! zise maică-sa.

II

Tatăl lui Charles Deslauriers, fost căpitan de infanterie, demisionase din 1818, se întorsese ca să se însoare la Nogent și, cu banii de zestre, își cumpăraseră o slujbă de portărel, care abia îi ajungea ca să trăiască. Acrit de îndelungi nedreptăți, suferind de vechile lui răni și regretându-l necontenit pe împărat, își vărsa asupra celor ce-l înconjurau furiile care îl înăbușeau. Puțini copii fură bătuți ca fiul lui. Băiatul, cu toate loviturile, nu se lăsa înfrânt. Când maică-sa încerca să se amestece între ei, era brutalizată și ea. În sfârșit, căpitanul îl plasă în biroul lui și îl ținea cât era ziua de lungă aplecat peste pupitru, copiind acte: ca urmare, umărul lui drept era vădit mai dezvoltat decât celălalt.

În 1833, la invitația domnului președinte, căpitanul își vându biroul. Nevastă-sa muri de cancer. El se duse să trăiască la Dijon, apoi se stabili ca traficant de oameni la Troyes; obținând o jumătate de bursă pentru Charles, îl băgă la Colegiul din Sens, unde Frédéric îl cunoscu din nou. Dar unul avea doisprezece ani, celălalt cincisprezece și dealtfel îi despărțeau mii de deosebiri de caracter și de origine.

Frédéric avea în scrinul lui tot soiul de provizii, lucruri alese, o trusă de toaletă de pildă. Îi plăcea să doarmă dimineța târziu, să se uite la rândunele, să citească piese de teatru și, regretând răsfăturile de acasă, îi părea aspră viața din colegiu.

Viața asta îi părea bună fiului de portărel. Învăța atât de bine încât, după cel de-

al doilea an, trecu la ciclul al treilea. Totuși, din pricina sărăciei, a firii lui certărețe, era înconjurat de o rea-voință surdă. Dar odată, când un servitor, în mijlocul curții celor mijlocii, îl numise copil de golan, el îi sărise în beregată și l-ar fi ucis, dacă n-ar fi intervenit trei pedagogi. Frédéric, aprins de admirație, îl strânsese în brațe. Din ziua aceea prietenia lor fu desăvârșită. Afecțiunea unui școlar mai mare măgulea, fără îndoială, vanitatea celui mai mic, iar celălalt primi ca pe o fericire acest devotament care se oferea.

Taică-său îl lăsa în colegiu în timpul vacanțelor. O traducere din Platon deschisă din întâmplare îl entuziasmă. Se pasionă atunci pentru studiile metafizice și făcu progrese repezi, slujit de tinerețea-i și de orgoliul unei inteligențe ce se dezrobește; citi tot ce se afla în bibliotecă, Jouffroy, Cousin, Laromiguière, Malebranche, scoțienii^[3]. Trebuise să fure cheia de la bibliotecă și să-și facă rost de cărți.

Distracțiile lui Frédéric erau mai puțin serioase. Desenă în strada Trois-Rois genealogia lui Iisus sculptată pe un stâlp, apoi portalul catedralei. După dramele evului mediu, se apucă de memorii: Froissart, Comines, Pierre de l'Estoile, Brantôme.

Imaginile pe care aceste lecturi i le trezeau în suflet îl urmăreau cu atâta putere, încât simțea nevoia să le reproducă. Avea ambiția să fie într-o zi un Walter Scott al Franței. Deslauriers se gândea la un vast sistem de filosofie, care avea să aibă cele mai largi aplicații.

Vorbeau despre toate astea în timpul recreațiilor, în curte, în fața inscripției moralizatoare zugrăvite sub orologiu; le șopteau în capelă sub barba sfântului Ludovic; le visau în dormitorul de unde se vedea de sus un cimitir. În zilele de plimbare se așezau în urma celorlalți și vorbeau la nesfârșit.

Vorbeau despre ceea ce aveau să facă mai târziu, când vor ieși din colegiu. Mai întâi aveau să pornească într-o lungă călătorie cu banii pe care Frédéric avea să-i scoată din averea lui, la majorat. Apoi aveau să se întoarcă la Paris, să lucreze împreună, să nu se mai despartă; și, ca destindere după lucru, vor avea dragostea unor principese, în budoare de saten, sau orgii scânteietoare în tovărășia unor curtezane ilustre. După elanuri de speranță erau cuprinși de îndoieli. După crize de veselie guralivă, cădeau în tăceri adânci.

În serile de vară, după ce merseseră vreme îndelungată pe drumurile pietroase de la marginea viilor sau pe drumul mare în plin câmp, și când grâul vălurea sub soare, în vreme ce miresme de anghelică treceau prin aer, erau cuprinși de un fel de sufocare și se întindeau pe spate amețiți, îmbătați. Ceilalți, în cămașă, se jucau la bară sau înălțau zmee. Pedagogul îi chema. Se întorceau de-a lungul grădinilor străbătute de izvorăsc, apoi pe bulevardele umbrite de ziduri vechi; străzile pustii răsunau sub pașii lor; poarta de fier se deschidea, urcau scara; și erau triști ca după mari destrăbălări. Supraveghetorul șef pretindea că se exaltau unul pe altul. Totuși, dacă Frédéric a muncit în ultimele clase, asta s-a datorat imboldurilor prietenului lui; în vacanța anului 1837 îl aduse la maică-sa.

Tânărul îi displăcu doamnei Moreau. Mânca nemaipomenit de mult, refuza să ia parte la slujba religioasă, ținea discursuri republicane. În sfârșit, mama crezu că îl dusesse pe fiul ei în locuri de perdiție. Legăturile dintre ei fură supravegheate. Din pricina asta se iubiră și mai mult; și despărțirea fu și mai grea când Deslauriers, în

anul următor, plecă din colegiu ca să studieze dreptul la Paris.

Frédéric avea de gând să-l întâlnească acolo. Nu se văzuseră, de doi ani; după ce se îmbrățișară, se duseră pe poduri ca să stea de vorbă mai la largul lor.

Căpitanul, care avea acum un biliard la Villenauxe, se supăraseră foc când fiul lui îi ceruse socoteala tutelei și chiar îi retezase orice ajutor. Dar Deslauriers, care voia să concureze mai târziu la o catedră de profesor la Școala de Drept și care n-avea bani, primise la Troyes un loc de secretar la un avocat. Lipsindu-se de multe avea să economisească patru mii de franci; și chiar de n-ar fi încasat nimic din succesiunea maternă, ar fi putut oricum să facă ce vrea vreme de trei ani, așteptând o situație. Trebuia deci să-și părăsească vechiul plan de a trăi împreună în capitală, cel puțin în prezent.

Frédéric plecă fruntea. Primul lui vis se prăbușea.

– Consolează-te, spuse fiul căpitanului, viața e lungă, suntem tineri. Am să vin după tine! Nu te mai gândi la asta!

Îi scutură mâinile și, ca să schimbe vorba, îi puse întrebări asupra călătoriei.

Frédéric n-avu mare lucru de povestit. Dar, amintindu-și de doamna Arnoux, supărarea îi trecu. Nu vorbi despre ea, reținut de pudoare. În schimb vorbi mult de Arnoux, povestind despre cele ce vorbea, despre purtările, legăturile lui; și Deslauriers îl îndemnă să cultive cunoștința asta.

Frédéric nu scrisese nimic în ultimul timp; opiniile lui literare se schimbaseră: prețuia mai mult decât orice pasiunea; îl entuziasmau în egală măsură Werther, Rene, Frank, Lara, Lélia^[4] și alte lucruri mai mediocre. Uneori numai muzica îi părea în stare să-i exprime tulburările interioare, atunci visa simfonii; sau îl cucerea înfățișarea lucrurilor și voia să picteze. Totuși scrisese versuri; Deslauriers le găsi foarte frumoase, dar nu-i mai ceru altă poezie.

Cât despre el, nu se mai ocupa de metafizică. Îl interesau economia socială și revoluția franceză. Acum era un vlăjgan de douăzeci și doi de ani, slab, cu gura mare, cu un aer hotărât. Purta în seara aceea un palton scurt, prost, de stofă lucioasă, pantofii îi erau albi de praf pentru că venise de la Villenauxe pe jos, anume ca să-l vadă pe Frédéric.

Isidore veni către ei. Doamna îl ruga pe domnul să se întoarcă și, temându-se să nu-i fie frig, îi trimitea paltonul.

– Mai stai, spuse Deslauriers.

Și se plimbară mai departe de la un capăt la celălalt al celor două poduri care se sprijineau pe insula, îngustă, formată de canal și de râu.

Când se îndreptau spre Nogent aveau în față un grup de case ușor înclinate; la dreapta se ivea biserica, dincolo de morile de lemn ale căror stăvilare erau închise; iar la stânga, garduri de arbuști mărgineau de-a lungul țărnelui capătul grădinilor care abia se zăreau. Dar spre Paris șoseaua liniștită și de o luminozitate albicioasă cobora în linie dreaptă, iar pășunile se pierdeau departe, în aburii nopții. Mirosuri de frunziș umed urcau până la ei; căderea unui șuvoi de apă, la o sută de pași depărtare, șoptea cu zvonul acela plin, dulce, pe care îl fac valurile în întuneric.

Deslauriers se opri și spuse:

– Ce caraghios, oamenii ăștia de treabă dorm liniștiți! Răbdare! Se pregătește un nou '89! Lumea e sătulă de constituție, de legi, de subtilități, de minciuni! Ah! dacă

aș avea un ziar sau o tribună, cum ți-aș mai zgudui eu toate astea! Dar ca să întreprinzi orice, e nevoie de bani! Ce blestem să fii feciorul unui cârciumar și să-ți pierzi tinerețea umblând după o bucată de pâine!

Își pică fruntea, își mușcă buzele și tremura în haina lui subțire.

Frédéric îi aruncă jumătate din paltonul lui peste umeri. Se înfășurară amândoi în el; și mergeau alături, sub haină, ținându-se de mijloc.

– Cum vrei să trăiesc acolo fără tine? spunea Frédéric. (Amărăciunea prietenului lui îi trezise din nou tristețea.) Aș fi realizat ceva cu o femeie care m-ar fi iubit... De ce râzi? Dragostea e ca o hrană și ca un mediu propice pentru geniu. Emoțiile extraordinare zămislesc opere sublime. Dar renunț s-o caut pe cea care mi-ar trebui! Dealtfel, dacă o voi găsi vreodată, mă va respinge. Fac parte din rasa dezmoșteniților, și mă voi stinge cu o comoară care era de stras sau de diamant, nu știu.

Umbra cuiva se lungi pe pietre și în același timp auziră aceste cuvinte:

– Sluga dumneavoastră, domnilor!

Cel care le rostea era un omuleț îmbrăcat cu o redingotă largă de un cafeniu-închis și cu o caschetă ce lăsa să i se vadă sub cozoroc nasul ascuțit.

– Domnul Roque? întrebă Frédéric.

– El însuși, rosti vocea.

Își justifică prezența spunând că tocmai își controlase capcanele pentru lupi din grădina lui de la malul apei.

– Și te-ai întors pe meleagurile noastre? Foarte bine! Am aflat-o de la fetița mea. Ești sănătos sper, da? Nu pleci încă...

Și se duse, descurajat fără îndoială de primirea lui Frédéric.

În adevăr, doamna Moreau nu avea relații cu el; moș Roque trăia cu servitoarea lui și era foarte puțin prețuit, cu toate că avea funcțiunea de agent electoral, de administrator al domnului Dambreuse.

– Bancherul care locuiește în strada d'Anjou? întrebă Deslauriers. Știi ce-ar trebui să faci, băiete?

Isidore îi întrerupse încă o dată. Avea poruncă să-l aducă neapărat acasă pe Frédéric. Doamna era neliniștită de lipsa lui.

– Bine, bine, are să vină, spuse Deslauriers, n-are să doarmă în străini.

Și când servitorul plecă:

– Ar trebui să-l rogi pe bătrânul ăsta să te introducă la familia Dambreuse. Nimic nu e mai folositor decât să frecventezi o casă bogată. De vreme ce ai un costum negru și mănuși albe, profită de ele! Trebuie să intri în lumea aceea! Ai să mă duci și pe mine mai târziu. Ia gândește-te, un om cu milioane! Fă așa ca să-i plăci, și nevستی-si la fel. Devino amantul ei!

Frédéric protesta.

– Dar mi se pare că îți spun lucruri clasice! Adu-ți aminte de Rastignac din *Comedia umană*. Ai să reușești, sunt sigur!

Frédéric avea atâta încredere în Deslauriers încât simți că șovăie și uitând de doamna Arnoux sau trecând asupra ei prezicerea făcută, despre cealaltă, nu se putu stăpâni să nu zâmbească.

Secretarul adăugă:

– Ultimul sfat: trece-ți examenele! Un titlu e totdeauna bun. Și leapădă-mi-te

odată de poezii tăi catolici sau satanici, tot atât de avansați în filosofie pe cât era lumea în secolul al XII-lea. Disperarea ta e neroadă. Personalități foarte mari au avut debuturi și mai grele, începând cu Mirabeau. Dealtfel, despărțirea noastră nu va ține mult. Am să-l răzlesc eu pe potlogarul de tata. E vremea să mă întorc, rămâi cu bine! Ai cinci franci ca să-mi plătesc cina?

Frédéric îi dădu zece franci, restul sumei pe care o luase dimineață de la Isidore.

La zece stânjeni depărtare, pe malul stâng, strălucea o lumină la lucarna unei case scunde.

Deslauriers o zări. Atunci rosti emfatic, scoțându-și pălăria:

– Venus, regină a cerurilor, închinăciune! Dar Sărăcia e mama înțelepciunii. Oh, Doamne, am fost destul de defăimați pentru asta!

Această aluzie la o aventură comună îi înveseli. Râdeau tare pe străzi.

Apoi, după ce plăti la han, Deslauriers îl conduse pe Frédéric până la răspântia de la Hôtel-Dieu; și după o lungă îmbrățișare cei doi prieteni se despărțiră.

III

Peste două luni, Frédéric, poposit într-o dimineață în strada Coq-Héron, se gândi numaidecât să facă vizita cea mare.

Întâmplarea îl ajutase. Moș Roque venise să-i aducă un sul de hârtii și-l rugase să le ducă el însuși la domnul Dambreuse; mai întovărășea comisionul și cu un bilet deschis, în care își prezenta tânărul compatriot.

Doamna Moreau păru surprinsă de acest demers. Frédéric nu dădu pe față plăcerea pe care i-o pricinuia.

Domnul Dambreuse se chema pe numele lui adevărat contele d'Ambreuse, dar în 1825, părăsindu-și pe rând noblețea și partidul, se apucase de industrie; cu urechea aplecată asupra tuturor birourilor, cu mâna băgată în toate întreprinderile, la pândă pentru orice ocazie bună, subtil ca un grec și muncitor ca un auvergnat, adunase o avere despre care se spunea că e considerabilă; mai mult, era ofițer al Legiunii de Onoare, membru al Consiliului general din Aube, deputat, pair al Franței în curând; serviabil dealtfel, îl obosea pe ministru cu cererile lui neconținute de ajutoare, de decorații, de debite de tutun; în îmbrățișările lui împotriva puterii, înclina către centrul de stânga. Nevasta lui, frumoasa doamnă Dambreuse, pe care o citau jurnalele de modă, prezida întrunirile de binefacere. Lingușindu-le pe ducese, potolea ranchiunile cartierului nobil și lăsa să se creadă că domnul Dambreuse se mai putea încă pocăi și aduce servicii.

Tânărul era emoționat ducându-se la ei.

"Mai bine mi-aș fi pus hainele de gală. Fără îndoială că au să mă invite la bal pentru săptămâna viitoare. Ce-mi vor spune?"

Își recăpătă curajul gândindu-se că domnul Dambreuse nu era decât un burghez și sări vesel din cabrioletă pe trotuarul străzii d'Anjou.

După ce deschise una din porțile mari, străbătu curtea și intră într-un vestibul pardosit cu marmură colorată.

O scară dreaptă, dublă, cu un covor roșu aprins cu vergele de aramă, se rezema

de pereții înalți de stuc lucios. La capătul de jos al scărilor se afla un bananier ale cărui frunze late se înclinau pe catifeaua rampei. Două candelabre de bronz susțineau globuri de porțelan suspendate de lăntișoare; răsufătoarele căscate ale caloriferelor exalau un aer greu; nu se auzeau decât tictacul unei pendule, așezată la celălalt capăt al vestibulului, sub o panoplie.

Se auzi o sonerie; apăru un valet care îl introduse pe Frédéric într-o odăiță unde se vedeau două case de bani și două stelaje pline de dosare. În mijloc, domnul Dambreuse scria pe un birou cu capac rulant.

Citi scrisoarea lui moș Roque, deschise cu un briceag pânza în care erau închise hârtiile și le examină.

De departe putea părea încă tânăr din pricina trupului lui subțirel. Dar părul rar și alb, mădulele plăpânde și mai ales paloarea extraordinară a chipului dovedeau un temperament șubrezit. O energie nemiloasă se ascundea în ochii lui verzi-albăstrui, mai reci decât ochii de sticlă. Avea pomeții ieșiți și mâini cu articulații noduroase.

În sfârșit se ridică și-i adresă tânărului câteva întrebări despre unele persoane cunoscute de amândoi, despre Nogent, despre studiile lui. Apoi îl concedie, înclinându-se. Frédéric ieși prin alt culoar și se găsi în fundul curții, lângă grajduri.

Un cupeu albastru la care era înhămat un cal negru stătea în fața peronului. Portiera se deschise, o doamnă urcă în cupeu și trăsură începu să alerge pe nisip cu un zgomot surd.

Frédéric ajunse odată cu ea de cealaltă parte, sub poarta cea largă. Spațiul nu era destul de mare, trebui să aștepte. Tânăra femeie, aplecată peste ferăstrucă, vorbea încet cu portarul. Nu-i vedea decât spatele, aco-perit cu o pelerină violetă. Vedea în schimb interiorul trăsurii căptușit cu rips albastru, cu fireturi și franjuri de mătase. Veșmintele doamnei îl umpleau; din cutiuța aceea capitonată ieșea un parfum de iris și o vagă mireasmă de eleganță feminină. Vizitiul slăbi hățurile, calul atinse brusc stâlpul, și totul pieri.

Frédéric se întoarse pe jos, de-a lungul bulevardului.

Îi părea rău că n-o putuse vedea bine pe doamna Dambreuse.

Ceva mai sus de strada Montmartre o aglomerație de trăsură îl făcu să-și întoarcă privirea și citi pe cealaltă parte, în față, pe o placă de marmură:

Cum de nu se gândise mai devreme la ea? Vina era a lui Deslauriers. Înaintă către prăvălie și totuși nu intră; așteptă ca ea să apară. Vitrinele înalte, străvezii ofereau privirilor statuete, desene, gravuri, cataloage, nu-mere din *Arta industrială* dibaci așezate; și prețul abonamentului era repetat pe ușa împodobită cu inițialele editorului. Se zăreau, rezemate de ziduri, tablouri mari al căror verniu strălucea, apoi, în fund, două dulapuri încărcate cu porțelanuri, bronzuri, curiozități ademenitoare; le despărțea o scăriță închisă sus cu o draperie de mochetă; un candelabru de porțelan vechi de Saxa, un covor verde pe dușumea, o masă cu încrustații dădeau acestui interior mai curând înfățișarea unui salon decât a unei prăvălii.

Frédéric se prefăcea că admiră desenele. Intră, după șovăieli nesfârșite.

Un slujbaș ridică draperia și spuse că domnul nu va fi "la magazin" înainte de ora cinci. Dacă era însă un comision care se putea transmite...

– Nu! Am să mă întorc, spuse încet Frédéric.

Zilele următoare porni în căutarea unei locuințe; și se hotărî pentru o odaie la etajul doi, într-o casă mobilată pe strada Saint-Hyacinthe.

Se duse la deschiderea cursurilor ținând sub braț o mapă nou-nouță. Trei sute de tineri cu capul gol umpleau un amfiteatru în care un bătrân cu o robă roșie vorbea cu glas monoton; condeiele scârțâiau pe hârtie. Găsea în sala asta mirosul prăfos al claselor, o catedră de aceeași formă, aceeași plictiseală! Se duse acolo mereu timp de cincisprezece zile. Nu ajunseseră încă la articolul 3, când el părăsi Codul civil, abandonând manualele de drept la *Summa divisio personarum*.

Bucuriile pe care și le făgăduise nu veneau; și după ce epuiza un cabinet de lectură, parcurse colecțiile Luvrului și se duse de câteva ori la spectacole, căzu într-o inactivitate fără margini.

O mie de lucruri noi se adăugau la tristețea lui. Trebuia să-și numere albiturile și să-l îndure pe portar, un bădăran cu înfățișare de infirmier, care venea de dimineață, mirosind a alcool și bodogănină, să-i facă patul. Apartamentul lui, împodobit cu o pendulă de alabastru, îi displăcea. Pereții erau subțiri; îi auzea pe studenți, făcând puncte, râzând, cântând.

Sătul de singurătatea asta, își căută unul din foștii colegi, numit Baptiste Martinon; și îl găsi într-o pensiune burgheză din strada Saint-Jacques, tocind la procedură în fața unui foc de mangan.

În fața lui, o femeie în rochie de pânză imprimată îi cârpea ciorapii.

Martinon era ceea ce se numește un bărbat foarte frumos: înalt, bucălat, cu trăsături regulate și ochi albaștrui bulbucăți; tatăl lui, un mare agricultor, îl destinase magistraturii. Vrând să pară serios de pe acum, purta o barbă tunsă în formă de colier.

Cum necazurile lui Frédéric nu aveau o pricină rațională și nici el nu putea invoca nici o nenorocire, Martinon nu înțelese nimic din jelaniiile lui în privința existenței. Se ducea în fiecare dimineață la Școala de Drept, pe urmă se plimba în grădina Luxembourg, își bea seara jumătatea de ceașcă de cafea și, cu o mie cinci sute de franci pe an și dragostea acestei lucrătoare, se simțea pe deplin fericit.

"Ce bine de el!" exclamă în sinea lui Frédéric.

La Școală făcuse altă cunoștință, domnul de Cisy, odraslă de neam mare și care părea o domnișoară după drăgălășenia purtărilor lui.

Domnul de Cisy se ocupa de desen, îi plăcea goticul. Se duseră împreună de mai multe ori să admire Sainte-Chapelle și Notre-Dame. Dar distincția tânărului patrician acoperea una din cele mai sărăcăcioase inteligențe. Orice îl surprindea; râdea mult de cea mai mică glumă și dovedea o nevinovăție atât de desăvârșită, încât Frédéric îl luă la început drept un poznaș, iar la sfârșit îl socoti un nătărău.

Nu-și putu deci deschide sufletul în fața nimănui; și aștepta mereu o invitație la Dambreuse.

De Anul nou le trimise cărți de vizită, dar nu primi nici una.

Se mai duse o dată la *Arta industrială*.

Se duse și a treia oară și îl văzu în sfârșit pe Arnoux care se certa în mijlocul a cinci sau șase persoane și abia îi răspunse la salut; Frédéric fu jignit. Totuși căută mai departe să ajungă până la Ea.

Mai întâi îi veni ideea să se ducă acolo des, ca să se tocmească asupra unor tablouri. Apoi se gândi să strecoare în cutia ziarului câteva articole "foarte tari", ceea ce l-ar fi pus în relație cu Arnoux. Ar fi fost oare mai bine să meargă drept la țintă, să-și declare dragostea? Atunci compuse o scrisoare de douăsprezece pagini, plină de clocot liric și de figuri de retorică interpelative; dar o rupse și nu făcu nimic, nu încercă nimic, împietrit de frica insuccesului.

Deasupra prăvăliei lui Arnoux se aflau la primul cat trei ferestre, luminate în fiecare seară. Îndărătul lor se mișcau umbre, mai ales una. Era a ei și venea de foarte departe să privească aceste ferestre și să contemple acea umbră.

O negresă pe care o întâlnește într-o zi în Tuileries ținând o fetiță de mână îi aduse aminte de negresa doamnei Arnoux. Trebuie să fi venit și ea acolo ca și celelalte; de câte ori străbătea acel loc îi bătea inima în speranța că o va întâlni. În zilele însorite își continua plimbarea până la capătul bulevardului Champs-Élysées.

Femei așezate nepăsător în călești, cu vălurile fluturând în vânt, defilau pe lângă el în pasul sigur al cailor, cu o legănare ușoară care făcea să trosnească tapițeriile de piele lucioasă. Trăsurile deveneau mai numeroase și, întârziindu-și plecarea de la Rond-Point, ocupau întreaga șosea. Coamele se aflau alături de coame, felinarele lângă felinare; și scărițele de oțel, strunele de argint, cataramele de aramă aruncau aici și colo puncte luminoase între pantalonii scurți, mânușile albe și blănurile ce se revărsau peste blazoanele de pe portiere. Se simțea ca pierdut într-o lume depărtată. Ochii îi rătăceau peste capetele femeiești; și asemănări vagi i-o aduceau în minte pe doamna Arnoux. Și-o închipuia în mijlocul celorlalte, într-unul din acele cupeuri mici asemănătoare cu cupeul doamnei Dambreuse. Dar soarele apunea și vântul rece ridica vârtejuri de prăi. Vizitiii își vârău bărbiile în legăturile de la gât, roțile începeau să se învârtească mai repede, macadamul scârțâia și toate echipajele coborau în trap grăbit pe lungul bulevard, atingându-se, îndepărtându-se unul de altul, apoi se risipeau în piața Concorde. În spatele grădinii Tuileries cerul căpăta culoarea ardeziei. Copacii alcătuiau două mase enorme, vineții în partea de sus. Se aprindeau felinarele cu gaz; iar Sena, verzuie pe toată întinderea ei, se sfâșia în reflexe argintii lovindu-se de stâlpii podurilor.

Se ducea să cineze pentru prețul de patruzeci și trei de soli într-un restaurant pe strada La Harpe.

Se uita cu dispreț la vechea tejghea de acaju, la șervețelele pătate, la argintăria năclăită și la pălăriile agățate pe pereți. Cei care îl înconjurau erau studenți ca și el. Vorbeau despre profesorii, despre iubitele lor. Puțin îi păsa lui de profesori! Avea oare o iubită?... Ca să le evite bucuriile, venea cât mai târziu cu puțință. Resturi de mâncare acopereau toate mesele. Cei doi chelneri, obosiți, dormeau prin colțuri, și un miros de bucătărie, de lămpi cu ulei, de tutun, umplea sala pustie.

Apoi se întorcea încet pe străzi. Felinarele se legănau făcând să tremure lungi reflexe gălbui peste noroi. Pe marginea trotuarelor lunecau umbre cu umbrele. Pavajul era lunecos, se lăsa ceață, și i se părea că întunericul umed care îl învăluia îi cobora la nesfârșit în inimă.

Fu prins de o remușcare. Se întoarse la cursuri. Dar cum nu știa nimic din materiile predate până atunci, fu încurcat de lucruri foarte simple.

Începu să scrie un roman intitulat: *Sylvio, fiul pescarului*. Lucrurile se petreceau la Veneția. Eroul era el însuși; eroina, doamna Arnoux. Se numea Antonia; și, ca s-o aibă, ucidea câțiva gentilomi, ardea o parte din oraș și cânta sub balconul ei, pe care fâlfâiau în adierea vântului perdelele de damasc roșu din bulevardul Montmartre. Fu descurajat de prea numeroasele reminiscențe de care își dădu seama; nu merse mai departe și trândăvia lui crescuse încă pe atât.

Atunci îl rugă fierbinte pe Deslauriers să vină să împartă odaia cu el. Aveau să facă astfel încât să trăiască din cele două mii de franci pe care îi primea el. Orice era mai bun decât această existență de neîndurat. Deslauriers nu putea pleca încă din Troyes. Îl sfătui să se distreze și să-l întâlnească pe Sénécal.

Sénécal era meditator la matematici, om cu o inteligență solidă și cu convingeri republicane, un viitor Saint-Just, spunea secretarul. Frédéric urcase de trei ori cele cinci etaje fără să primească nici o vizită. Nu mai trecu pe la el.

Voi să se distreze. Se duse la balurile de la Operă. Acea veselie gălăgioasă îl înghețea de la ușă. Dealtfel, îl reținea și teama unei jigniri bănești, închipuindu-și că un supeu cu un domino ar fi dus la o cheltuială însemnată, că era o mare aventură.

I se părea totuși că ar trebui să fie iubit. Uneori se trezea cu inima plină de nădejde, se îmbrăca grijuliu ca pentru o întâlnire și făcea drumuri nesfârșite prin Paris. La fiecare femeie care mergea înaintea lui sau care îi venea în față, își spunea: "Iat-o!" De fiecare dată era o nouă dezamăgire. Gândul la doamna Arnoux dădea puteri acestei râvne. Avea poate s-o întâlnească în drum. Închipuia, pentru a se apropia de ea, întâmplări complicate, primejdii extraordinare din care o salva.

Așa treceau zilele, cu repetarea acelorași plictiseli și a deprinderilor câștigate. Frunzărirea broșuri sub arcadele Odeonului, se ducea să citească *La Revue des Deux Monde*^[5] la cafenea, intra într-o sală la Collège de France și asculta un ceas o lecție de chineză sau de economie politică. În fiecare săptămână îi scria pe lung lui Deslauriers, cina din când în când în Montmartre, îl vedea uneori pe domnul de Cisy.

Închirie un pian și compuse valsuri germane.

Într-o seară, la teatrul Palais-Royal, îl zări într-o lojă de avant-scenă pe Arnoux alături de o femeie. Era ea? Paravanul de tafta verde tras pe marginea lojii îi

acoperea fața. În sfârșit cortina se ridică; paravanul fu lăsat. Era o persoană înaltă, de vreo treizeci de ani, veștejită, ale cărei buze groase descopereau, când râdea, niște dinți minunați. Vorbea familiar cu Arnoux și-l lovea cu evantaiul peste degete. Apoi o fată tânără, blondă, cu pleoapele puțin roșii de parcă ar fi plâns, se așeză între ei. Din clipa aceea Arnoux rămase pe jumătate aplecat peste umărul ei, spunându-i neconținut cuvinte pe care ea le asculta fără să răspundă. Frédéric se căznea să descopere condiția socială a acestor femei îmbrăcate modest cu rochii de culori întunecate, cu gulere întoarse, plate.

La sfârșitul spectacolului se repezi în culoare. Erau pline de lume. În fața lui, Arnoux cobora scările treaptă cu treaptă, ținându-le pe cele două femei de braț.

Deodată fu luminat de un felinar. Avea o bucată de voal negru la pălărie. Nu cumva Ea murise? Ideea asta îl chină atât de tare pe Frédéric, încât a doua zi dădu fuga la *Arta industrială* și, plătind repede una dintre gravurile expuse în fața ceasornicului, îl întrebă pe băiatul de prăvălie cum îi mai merge domnului Arnoux.

Băiatul răspunse:

– Păi, foarte bine.

Frédéric adăugă, pâlind:

– Și doamnei?

– Și doamnei la fel!

Frédéric uită să-și ia gravura.

Iarna se sfârși. În primăvară fu mai puțin trist, începu să-și pregătească examenul, și după ce-l trecu în chip mediocru, plecă la Nogent.

Nu se duse la Troyes să-și vadă prietenul, ca să evite muștrările maică-si. Apoi, la începutul anului universitar își părăsi locuința și luă, pe cheiul Napoleon, două odăi pe care le mobilă. Speranța unei invitații la familia Dambreuse îl părăsise. Marea lui pasiune pentru doamna Arnoux începea să se stingă.

IV

Într-o dimineață a lunii decembrie, ducându-se la un curs de procedură, i se păru că vede pe strada Saint-Jacques mai multă însuflețire decât de obicei. Studenții ieșeau grăbiți din cafenele sau se strigau de la o casă la alta prin ferestrele deschise. Negustorii, în mijlocul trotuarului, priveau cu un aer neliniștit. Obloanele se închideau. Și, când ajunse pe strada Soufflot, văzu o mare gloată în jurul Panthéonului.

Tineri, în grupuri inegale de la cinci la doisprezece inși, se plimbau dându-și brațul și intrau în vorbă cu grupuri mai mari, care stăteau locului ici și colo; în fundul pieții, lângă un grilaj, perorau oameni îmbrăcați în bluzoane, în vreme ce sergenții mergeau de-a lungul zidurilor, cu tricornul pe o ureche, cu mâinile la spate, bocănind pe lespezi cu cizmele lor grele. Toți aveau un aer misterios, surprins; vădit, se aștepta ceva; toți își stăpâneau pe buze o întrebare.

Frédéric se afla lângă un bărbat tânăr, blond, cu un chip prietenos, care purta mustață și cioc, ca un rafinat din vremea lui Ludovic al XIII-lea. Îl întrebă care era pricina dezordinii.

– Habar n-am, și nici ei n-au! Asta e moda lor azi! Ce farsă bună!

Și izbucni în răs.

De șase luni, petițiile pentru Reformă care erau date la semnat la Garda Națională, împreună cu recensământul Humann și încă alte evenimente pricinuiau în Paris îmbulzeli inexplicabile, care se repetau atât de des încât ziarele nici măcar nu mai vorbeau despre ele.

– E ceva fără stil și culoare, urmă vecinul lui Frédéric. Mi-e a crede, mesire, că am degenerat! În vremea cea bună a lui Loys al unsprezecelea, deci și a lui Benjamin Constant, școlarii erau mai răzvrățiți. Îi găsesc pașnici ca oile, proști ca niște castraveciori și potriviți să fie băcani, pentru Dumnezeu! Asta se numește Tineretul școlilor!

Își deschise larg brațele, ca Frédéric Lemaître în *Robert Macaire*^[6].

– Tineret studios, te binecuvântează!

Apoi apostrofă un adunător de zdrențe care răscolea în niște valve de scoici lângă piatra de lângă prăvălia unui negustor de vinuri.

– Și tu faci parte din Tineretul școlilor?

Bătrânul ridică o față hidoasă, pe care se vedeau un nas roșu în mijlocul unei bărbi cenușii și doi ochi stupizi de bețiv.

– Nu, mai curând îmi pari *unul dintre acei oameni cu o mutră bună de spânzurătoare, pe care îi vezi, în diferite grupuri, semănând aurul cu amândouă mâinile...* Ah, seamănă, patriarhule, seamănă! Corupe-mă cu comorile Albionului! *Are you English?*^[7] Nu refuz darurile lui Artaxeres! Hai să vorbim puțin de uniunea vamală^[8].

Frédéric simți o atingere pe umăr. Se întoarse. Era Martinon, grozav de palid.

– Poftim! spuse el suspinând din greu, încă o rebeliune!

Îi era frică să nu fie compromis, se jelea. Îl nelinișteau mai ales oamenii cu bluzoane, îi bănuia că fac parte din societăți secrete^[9].

– Există societăți secrete? spuse tânărul cu mustăți. Asta e o glumă veche a stăpânirii ca să sperie burghezii!

Martinon îi ceru să vorbească mai încet, de teama poliției.

– Dumneata mai crezi încă în poliție? De fapt, de unde știi, domnule, că nu sunt și eu un turnător?

Și îl privi în asemenea chip încât Martinon, foarte emoționat, nu pricepu la început gluma. Mulțimea îl împingea și fuseseră siliți toți trei să se urce pe o scăriță care ducea, printr-un culoar, în amfiteatrul cel nou.

În curând masa de oameni se despică de la sine; câteva capete se descoperiră; îl salutau pe ilustrul profesor Samuel Rondelot care, înfășurat în redingotă, își ridica în aer ochelarii cu ramă de argint și, răsufând greu din pricina astmului, înainta cu pași liniștiți, ca să-și țină cursul. Acest om era una din gloriile judiciare ale secolului al XIX-lea, rivalul unora ca Zachariae, ca Ruhdorff. Noua sa demnitate de pair al Franței nu-i schimbase cu nimic purtările. Se știa că e sărac, și era înconjurat de un mare respect.

În vremea asta, în fundul pieții, unii strigară:

– Jos cu Guizot!

– Jos cu Pritchard!^{10}

– Jos cu vânduții!

– Jos cu Ludovic Filip!

Mulțimea unduia și, înghesuindu-se în poarta închisă a curții, îl împiedica pe profesor să meargă mai departe. Se opri în fața scării. În curând fu văzut pe ultima dintre cele trei trepte. Spuse ceva; o rumoare îi acoperi vocea. Cu toate că adineauri era iubit, acum îl urau, pentru că reprezenta autoritatea. De câte ori încerca să se facă auzit, strigătele reîncepeau. Făcu un gest larg ca să cheme studenții să-l urmeze. Îi răspunse o vociferare generală. Ridică din umeri cu dispreț și dispăru în adâncul culoarului. Martinon profitase de locul în care se găsea ca să se facă nevăzut și el în același timp.

– Ce laș! spuse Frédéric.

– E prudent, rosti celălalt.

Gloata izbucni în aplauze. Această retragere a profesorului devenea o victorie pentru ea. De la toate ferestrele priveau curioși. Unii cântau *Marsilieza*, alții propuneau să se ducă la Béranger^{11}.

– La Laffitte^{12}!

– La Chateaubriand!

– La Voltaire, urlă tânărul cu mustăți.

Sergenții încercau să circule, spunând cât puteau de blând:

– Plecați, domnilor, plecați, retrăgeți-vă!

Cineva strigă:

– Jos cu ucigașii!

Era o injurie obișnuită de la tulburările din luna septembrie. Toți o repetau. Huiduiau, îi fluierau pe polițiști. Aceștia începeau să pălească; unul dintre ei nu mai putu rezista și zărind un tinerel care se apropia prea mult de el și-i râdea în nas, îl îmbrânci atât de zdravăn încât îl trânti pe spate la o depărtare de cinci pași, în fața prăvăliei negustorului de vinuri. Toți se dădură la o parte; dar aproape numaidecât se rostogoli și el trântit la pământ de un fel de Hercule a cărui chică ca un ghem de câlți ieșea de sub o șapcă de pânză cerată.

Oprit de câteva minute în colțul străzii Saint-Jacques, lepădase o cutie mare pe care o ducea, ca să se repeadă la sergent și, ținându-l răsturnat sub el, îi strivea fața cu lovituri de pumn. Ceilalți sergenți dădură fuga. Cumplitul băiat era atât de puternic încât fu nevoie de cel puțin patru ca să-l stăpânească. Doi îl scuturau de guler, alți doi îl trăgeau de brațe, al cincilea îi dădea ghionturi cu genunchiul în șale, și toți îl făceau hoț, ucigaș ațâțător la răscoală. El, cu pieptul dezgolit și hainele sfâșiate, striga că e nevinovat, dar că nu putuse vedea cu sânge rece cum e bătut un copil.

– Mă numesc Dussardier! sunt angajat la frații Valinçart, dantele și noutăți, în strada Cléry. Unde mi-e cutia? Vreau cutia! Și repetă: Dussardier!... strada Cléry. Cutia mea!

Se potoli totuși și, cu un aer stoic, se lăsă dus la postul din strada Descartes. Un șuvoi de lume îl urma. Frédéric și tânărul cu mustăți mergeau chiar în spatele lui, plini de admirație pentru vânzător și revoltați împotriva violenței Puterii.

Pe măsură ce înaintau, mulțimea se rărea.

Sergenții se întorceau din când în când cu un aer înspăimântător; iar scandalagii nemaiavând nimic de făcut, curioșii nimic de văzut, toți plecau treptat. Trecătorii cu care se încrucișau se uitau la Dussardier și rosteau tare fel de fel de comentarii jignitoare. O bătrână, pe pragul casei, strigă chiar că furase o pâine; nedreptatea asta mări enervarea celor doi prieteni. În sfârșit ajunseră la corpul de gardă. Nu mai rămăseseră decât vreo douăzeci de persoane. Vederea soldaților fu destul ca să-i risipească.

Frédéric și tovarășul lui îl cerură cu îndrăzneală pe cel ce fusese închis. Santinela îi amenință că dacă mai stăruiau, avea să-i închidă și pe ei. Cerură să-l vadă pe șeful de post, spunându-și numele și calitatea lor de studenți la Drept, afirmând că prizonierul era colegul lor.

Fură băgați într-o odăiță goală, în care patru bănci erau așezate de-a lungul pereților de ghips afumați. În fund se deschise un ghișeu. În el se ivi chipul mare al lui Dussardier care, cu părul vâlvoi, cu ochisorii lui sinceri și nasul pătrat la vârf, semăna vag cu un câine bun.

– Nu ne mai recunoști? întrebă Hussonnet.

Așa îl chema pe tânărul cu mustăți.

– Dar..., îngână Dussardier.

– Nu mai face pe prostul, continuă celălalt; se știe că ești, ca și noi, student la Drept.

Cu toate că-i făcură de mai multe ori cu ochiul, Dussardier nu înțelese nimic. Păru că se reculege, apoi spuse deodată:

– S-a găsit cutia mea?

Frédéric ridică, descurajat, ochii. Hussonnet spuse:

– Ah, mapa în care îți pui notițele de la curs? Da, da, fii fără grijă!

Își repetară pantomima. Dussardier înțelese în sfârșit că doreau să-l ajute; și tăcu, de teamă să nu-i compromită. Dealtfel, îi era un fel de rușine văzându-se ridicat la rangul social de student și asemenea acestor tineri care aveau mâinile atât de albe.

– Vrei să trimiți vreo vorbă cuiva? întrebă Frédéric.

– Vă mulțumesc, nimănui!

– Dar familia ta?

Plecă fruntea fără să răspundă; bietul băiat era copil din flori. Cei doi prieteni erau mirați de tăcerea lui.

– Ai ce fuma? întrebă Frédéric.

Băiatul se pipăi, apoi scoase din buzunar sfărâmăturile unei pipe – o pipă frumoasă de spumă de mare, cu ciubucul de lemn negru, cu un capac de argint și un capăt de chihlimbar.

De trei ani se străduia să facă din ea o capodoperă. Avusese grijă să o țină neconținut într-o teacă de piele de căprioară, să fumeze din ea cât mai încet cu puțință, să n-o așeze niciodată pe marmură și s-o atârne în fiecare seară la căpătâiul patului. Acum scutura bucățile în mâna ale cărei unghii sângerau; și, cu bărbia în piept, cu ochii ficși, uluit, se uita la ruinele bucuriei lui cu o privire de o nesfârșită tristețe.

– Dacă i-am da țigări, ce zici? șopti Hussonnet, făcând gestul de a le scoate.

Frédéric și pusese pe marginea ghișeului un portțigaret plin.

– Ia-le! Rămas bun și curaj!

Dussardier se aruncă asupra celor două mâini care i se întindeau. Le strângea cu frenezie, glasul îi era întretăiat de hohote.

– Cum?... Mie!... mie!...

Cei doi tineri se feriră de recunoștința lui, ieșiră și se duseră să mănânce la cafeneaua Tabourey, în fața grădinii Luxembourg.

Tăindu-și friptura, Hussonnet îi spuse tovarășului lui de masă că lucra la unele jurnale de modă și făcea reclame pentru *Arta industrială*.

– La Jacques Arnoux, spuse Frédéric.

– Îl cunoști?

– Da! Nu!... Adică l-am văzut, l-am întâlnit.

Îl întrebă nepăsător pe Hussonnet dacă o vedea uneori pe nevasta lui Arnoux.

– Din când în când, răspunse boemul.

Frédéric nu îndrăzni să întrebe mai mult; omul acesta ocupa acum un loc nemăsurat în viața lui; plăti nota fără ca celălalt să protesteze.

Simpatia era reciprocă; își dădură unul altuia adresa și Hussonnet îl invită prietenește să-l întovărășească până în strada Fleurus.

Se aflau în mijlocul grădinii când funcționarul lui Arnoux, ținându-și răsufierea, își schimonosi chipul într-o strâmbătură groaznică și începu să cânte cocoșește. Atunci toți cocoșii care se aflau în împrejurimi îi răspunseră cu cucuriguri prelungite.

– E un semnal, rosti Hussonnet.

Se opriră lângă teatrul Bobino, în fața unei case la care se ajungea printr-o alee. La ferăstruica unei mansarde, între flori de călțunași și măzărliche, se arătă o femeie tânără, cu capul gol, în corset, sprijinindu-și amândouă brațele pe marginea jghiabului streășinei,

– Bună ziua, îngerașule, bună ziua, pușor! zise Hussonnet, trimițându-i bezele.

Deschise porțița cu o lovitură de picior și se făcu nevăzut.

Frédéric îl așteptă toată săptămâna. Nu îndrăznea să se ducă la el, ca să nu pară nerăbdător că vrea să fie invitat la masă la rândul lui; dar îl căută în tot cartierul latin. Îl întâlni într-o seară și îl duse în odaia lui de pe cheiul Napoleon.

Conversația fu lungă; își deschiseră sufletele. Hussoimet tindea către gloria și câștigurile din teatru. Colabora la vodeviluri respinse, "avea o grămadă de planuri", era meșter în cuplete. Îi cântă câteva. Apoi, văzând pe poliță un volum de Hugo și altul de Lamartine, începu să facă observații sarcastice asupra școlii romantice. Acei poeți nu aveau nici bun-simț, nici corectitudine, mai ales nu erau francezi! Se lăuda că își cunoaște limba și purica cele mai frumoase fraze cu acea severitate haină, acel gust academic care caracterizează persoanele zvăpăiate când se ocupă de arta serioasă.

Frédéric fu jignit în preferințele lui. Avea poftă să întrerupă discuția. De ce să nu arunce numaidecât cuvântul de care depindea fericirea lui? Îl întrebă pe literat dacă nu-l putea duce la Arnoux.

Era lucru ușor, se înțeleseseră pentru a doua zi.

Hussonnet nu veni la întâlnire și nu veni la încă trei. Apăru într-o sâmbătă, la

ora patru. Dar, profitând că mergeau cu trăsura, se opri mai întâi la Teatrul Francez ca să obțină o lojă; ceru să coboare la un croitor, la croitoreasă; lăsa bilete la portărese. În sfârșit ajunseră în bulevardul Montmartre. Frédéric străbătu prăvălia, urcă scara. Arnoux îl recunoscuse în oglinda așezată în fața biroului lui; și, scriind mai departe, îi întinse mâna peste umăr.

Cinci sau șase persoane, în picioare, umpleau încăperea strâmtă, luminată de o singură fereastră ce dădea spre curte; o canapea tapisată cu damasc de lână cafenie ocupa în fund interiorul unui alcov, între două draperii de stofă la fel. Pe căminul acoperit cu hârtoage se afla o Venus de bronz; de o parte și de alta a ei, două candelabre cu lumânări roz. La dreapta, lângă o cartotecă, un bărbat așezat pe un fotoliu, cu pălăria pe cap, citea ziarul; pereții dispăreau sub stampe și tablouri, gravuri prețioase sau schițe de maeștri contemporani, împodobite cu dedicații care mărturiseau cea mai sinceră afecțiune pentru Jacques Arnoux.

– Merge bine? spuse el întorcându-se spre Frédéric.

Și, fără să aștepte răspunsul, îl întrebă încet pe Hussonnet:

– Cum îl cheamă pe prietenul dumitale?

Apoi tare:

– Luați un trabuc din cutia de pe cartotecă.

Arta industrială, așezată în punctul central al Parisului, era un loc comod de întâlnire, un teren neutru pe care rivalitățile se ciocneau una de alta cu familiaritate. În ziua aceea se aflau acolo Anténor Braive, portretistul regilor; Jules Burrieu, care începea să popularizeze prin desenele lui războiul din Algeria; caricaturistul Sombaz, sculptorul Vourdat, alții încă, și nici unul nu corespundea prejudecăților studentului. Purtările lor erau simple, cuvintele lor neîngrădite. Mistical Lovarias spuse o poveste obscenă; iar inventatorul peisajului oriental, faimosul Dittmer, purta o cămașă de tricou sub vestă și luă omnibuzul ca să se întoarcă acasă.

La început fu vorba de o anume Apollonie, un fost model, pe care Burrieu pretindea că o recunoscuse pe bulevard, într-o trăsură cu patru cai și doi vizitii. Hussonnet explică această metamorfoză prin seria de bărbați care o întreținuseră.

– Cum mai cunoaște afurisitul ăsta "fetele" din Paris! spuse Arnoux.

– După dumneavoastră, dacă mai rămâne, sire, răspunse boemul cu un salut milităresc, ca să imite grenadirul care îi oferă plosca lui Napoleon.

Apoi discutară despre câteva tablouri cărora le slujise de model capul Apolloniei. Confrășii absenți fură criticați. Erau uimiți de prețul operelor lor; și toți se plâneau că nu câștigă destul, când intră un bărbat de statură mijlocie, cu haina închisă la un singur nasture, cu ochi vioi, cu un aer puțin smintit.

– Ce adunătură de burghezi sunteți! spuse el. Ce însemnătate are asta, pentru Dumnezeu! Cei vechi făceau capodopere fără să le pese de milion. Correggio, Murillo...

– Adugă-l și pe Pellerin, zise Sombaz.

Dar fără să ia aminte la înțepătură, vorbi mai departe cu atâta aprindere, încât Arnoux fu nevoit să-i repete de două ori:

– Nevastă-mea are nevoie de dumneata joi. Nu uita!

Acest cuvânt i-o aduse aminte lui Frédéric pe doamna Arnoux.

Se ajungea la ea, fără îndoială, prin cabinetul de lângă divan. Arnoux îl

deschisese ca să-și ia o batistă; Frédéric zărise în fundul lui un lavabo. Dar un fel de mormăit ieși din colțul căminului; era personajul care își citea ziarul în fotoliu. Avea o înălțime de cinci picioare și nouă degete, pleoapele puțin căzute, părul cărunt, aerul impunător, și se numea Regimbart.

– Ce e, cetățene? întrebă Arnoux.

– Încă o mișelie a guvernului!

Era vorba de destituirea unui învățător; Pellerin își continuă paralela între Michelangelo și Shakespeare. Dittmer plecă. Arnoux îl ajunse din urmă ca să-i pună în mână două bancnote. Atunci Hussonnet, socotind clipa favorabilă, întrebă:

– N-ai putea să-mi dai un avans, dragul meu patron?

Dar Arnoux se așezase la loc și-l certa pe un bătrân cu o înfățișare dezgustătoare, cu ochelari albaștri.

– Ah, îmi placi, moș Isac! Iată trei opere discreditate, pierdute! Toată lumea își bate joc de mine! Acum sunt cunoscute! Ce vrei să fac cu ele? Va trebui să le trimit în California!... La dracu! Taci din gură!

Specialitatea acelui moșneag era de a pune în marginea de jos a tablourilor lui semnăturile maeștrilor de altădată. Arnoux nu voia să-l plătească, îl pofti cu brutalitate să plece. Apoi, schimbându-și purtările, salută un domn decorat, afectat, cu favoriți și cravată albă.

Îi vorbi îndelung, mios, cu cotul sprijinit de cremona ferestrei. În sfârșit izbucni:

– Eh, nu mă încurcă faptul că am misiți, domnule conte!

Cum boierul se resemnase, Arnoux îi vărsă douăzeci și cinci de ludovici și, când acela fu afară:

– Plicticoși sunt boierii ăștia mari!

– Toți niște ticăloși! îngână Regimbart.

Pe măsură ce trecea timpul, ocupațiile lui Arnoux creșteau; clasa articole, deschidea scrisori, alinia socoteli în zgomotul ciocanului din prăvălie, ieșea să supravegheze împachetările și se apuca iar de lucru; și în vreme ce alerga cu condeiul pe hârtie, răspundea la glume. În seara aceea trebuia să cineze la avocatul lui și a doua zi pleca în Belgia.

Ceilalți vorbeau despre evenimentele zilei: portretul lui Chérubini, hemiciclul Artelor-Frumoase, Expoziția apropiată. Pellerin tuna și fulgera împotriva Institutului. Bârfelile, discuțiile se încrucișau. Apartamentul, cu tavanul scund, era atât de plin încât nu te mai puteai mișca; iar lumina lumânărilor roz trecea prin fumul țigărilor precum razele de soare prin ceață.

Ușa de lângă divan se deschise și o femeie înaltă, subțire, intră, cu mișcări bruște care făceau să sune toate brelocurile ceasului ei pe rochia de tafta neagră.

Era femeia pe care o văzuse vara trecută la Palais-Royal. Unii, spunându-i pe nume, îi strânseseră mâna. Hussonnet smulsese în sfârșit cincizeci de franci; pendula bătu ora șapte; toți plecară.

Arnoux îi spuse lui Pellerin să rămână și o conduse pe domnișoara Vatnaz în cabinet.

Frédéric nu le deslușea cuvintele; șopteau. Totuși vocea femeiască se auzi mai tare.

– Aștept mereu, de șase luni de când s-a încheiat afacerea.

Urmă o tăcere lungă. Domnișoara Vatnaz se ivi iar. Arnoux îi făgăduise din nou ceva.

– Oh! Oh! Vom vedea mai târziu!

– Adio, omule fericit! spuse ea plecând.

Arnoux se întoarse repede în cabinet, își întinse o pomadă pe mustăți, își ridică bretelele ca să-și întindă cureaua de sub ghete; și, spălându-se pe mâini, spuse:

– Mi-ar trebui două picturi deasupra ușilor, a două sute cincizeci bucata, gen Boucher, ne-am înțeles?

– Fie, zise artistul înroșindu-se.

– Așa! Și nu uita de nevastă-mea!

Frédéric îl întovărăși pe Pellerin până în susul cartierului Poissonière și-i ceru îngăduința de a se duce uneori să-l vadă, favoare care-i fu acordată cu grație.

Pellerin citea toate operele de estetică spre a descoperi adevărata teorie a frumosului, convins că atunci când o va găsi va face capodopere. Se înconjura cu toate auxiliarele imaginabile, desene, ghipsuri, gravuri; și căuta, se măcina, acuza timpul, propriii lui nervi, atelierul lui, ieșea în stradă ca să găsească inspirația, tresărea crezând că a găsit-o, apoi își părăsea opera și visa la alta care trebuia să fie mai frumoasă. Și așa, chinuit de râvna gloriei și pierzându-și zilele în discuții, crezând într-o mie de nezdruncinat în sisteme, în critici, în importanța unui regulament sau a unei reforme în materie de artă, nu produsese încă până la cincizeci de ani decât schițe. Orgoliul acela de nezdruncinat îl împiedica să se descurajeze, dar era veșnic enervat și cuprins de acea exaltare în același timp artificială și naturală care îi caracterizează pe adevărații actori.

Când intrai la el remarcai două tablouri mari în care primele tonuri așezate ici și colo puneau pe pânza albă pete de cafeniu, de roșu și de albastru. O rețea de linii trase cu creta se întindea deasupra lor, ca ochiurile de douăzeci de ori cârpite ale unui fileu. Era cu neputință să înțelegi ceva din ele. Pellerin explică subiectul acestor două compoziții indicând cu degetul mare părțile lipsă. Una trebuia să reprezinte *Nebunia lui Nabucodonosor* și cealaltă *Incendierea Romei* de către Neron. Frédéric le admiră.

Admiră nuduri de femei despletite, peisaje pline de trunchiuri de copaci răsucite de furtună și mai ales capricii în peniță, reminiscențe din Callot, Rembrandt sau Goya, ale căror modele nu le cunoștea. Pellerin nu mai prețuia aceste lucrări din tinerețe; acum era pentru stilul grandios. Vorbi dogmatic, elocvent, despre Fidias și Winekelmann^[13]. Lucrurile din jurul lui îi întăreau puterea cuvintelor: se vedea un cap de mort pe un scaun de rugăciune, iatagane, o sutană de călugăr; Frédéric o îmbracă.

Când venea devreme, îl surprindea în patul lui de campanie, acoperit cu o bucată de tapițerie, pentru că Pellerin se culca târziu din pricină că se ducea stăruiitor la teatru. Era slujit de o bătrână în zdrențe, mânca într-un birt prost și trăia fără ibovnică. Cunoștințele lui adunate la întâmplare îl făceau să spună paradoxuri hazlii. Ura împotriva banalității și a burghezului se revărsa în sarcasme de un lirism admirabil și avea pentru maeștri o venerație care îl înălța aproape până la ei.

Dar de ce nu vorbea niciodată de doamna Arnoux? Cât despre bărbatul ei, uneori

îl numea băiat bun, alteori un șarlatan. Frédéric îi aștepta mărturisirile.

Într-o zi frunzărind cartoanele găsi în portretul unei țigănci ceva din domnișoara Vatnaz și, cum persoana asta îl interesa, voi să știe mai multe despre ea.

Pellerin credea că fusese la început învățătoare în provincie; acum dădea lecții și încerca să scrie în unele fișuici.

Frédéric credea că putea fi iubita lui Arnoux, după cum se purta cu el.

– Aș! Da de unde! Are altele!

Atunci tânărul, întorcând capul din pricina mârșăviei gândului lui, adăugă îndrăzneț:

– Și nevastă-sa îi răspunde la fel, fără îndoială!

– Deloc! e cinstită!

Frédéric avu remușcări și fu și mai stăruitor la revistă.

Litele mari care alcătuiau numele lui Arnoux pe placa de marmură, deasupra prăvăliei, îi păreau deosebite și pline de semnificație, ca o scriere sfântă. Trotuarul larg, povârnit, îi ușura mersul, ușa se rotea aproape singură; și clanța netedă la atingere avea căldura și parcă inteligența unei mâini în mâna lui. Pe nesimțite deveni tot atât de punctual ca Regimbart.

În fiecare zi Regimbart se așeza la colțul sobei, în fotoliul lui, punea mâna pe *National*, nu-l mai părăsea, și își exprima gândurile prin exclamații sau numai ridicând din umeri. Din când în când își ștergea fruntea cu batista făcută sul ca un cârnat, pe care o purta la piept, între doi nasturi ai redingotei verzi. Avea pantaloni cu dungă, ghete, o cravată lungă; și pălăria lui cu boruri răsfrânte te făcea să-l cunoști de departe în mulțime.

La ora opt de dimineață cobora de pe înălțimile colinei Montmartre ca să bea vin alb în strada Notre-Dame-des-Victoires. Prânzul, urmat de mai multe partide de biliard, îl ținea aici până la ora trei. Atunci se îndrepta spre pasajul Panoramas, ca să bea absint. După ședința la Arnoux, intra în localul Bordelais, ca să ia un vermut. Apoi, în loc să se ducă acasă, la nevastă-sa, prefera adesea să cineze singur într-o cafenea mică din piața Gaillon, unde voia să i se servească "mâncare ca acasă, lucruri naturale"! În sfârșit, se strămuta la alt biliard și stătea până la miezul nopții, până la ora unu, până în clipa în care, după ce gazul fusese stins și obloanele închise, stăpânul localului, istovit, îl ruga să plece.

Pe cetățeanul Regimbart nu-l atrăgea în acele locuri patima pentru băuturi, ci vechea deprindere de a vorbi politică; cu vârsta își pierduse verva, nu mai avea decât o morocăneală tăcută. Ai fi spus, când îi vedeai seriozitatea feței, că rostogolea lumea în capul lui. Nu ieșea nimic din el; și nimeni, nici chiar prietenii, nu-i cunoșteau vreo ocupație, cu toate că spunea că are un birou de afaceri.

Arnoux părea să-l stimeze nemărginit. Într-o zi îi spuse lui Frédéric:

– Țta știe multe, he-hei! E un om puternic.

Altădată Regimbart întinse pe masa lui niște hârtii privitoare la minele de caolin din Bretania; Arnoux se bizuia pe experiența lui.

Frédéric deveni mai ceremonios față de Regimbart, până la a-i oferi un absint din când în când; și, deși îl socotea un prost, rămânea adesea în tovărășia lui câte o oră întregă, numai pentru că era prietenul lui Jacques Arnoux.

După ce-i sprijinise la debutul lor pe maeștrii contemporani, negustorul de

tablouri, om al progresului, încercase, păstrându-și aparențele artistice, să-și întindă profiturile bănești. Căuta emanciparea artelor, sublimul la preț ieftin. Toate industriile de lux parizian suferiră de influența lui, care fu bună în lucrurile mici și funestă în cele mari. Cu patima lui de a măguli opinia publică, îi întoarse de pe calea lor pe artiștii dibaci, îi corupse pe cei puternici, îi istovi pe cei slabi și-i făcu iluștri pe mediocri; dispunea de ei prin relațiile și prin revista lui. Pictorii începători aveau ambiția de a-și vedea operele în vitrina lui și tapițerii luau de la el modele de mobilă. Frédéric îl socotea milionar, diletant și om de acțiune, toate în același timp. Cu toate acestea îl uimeau multe lucruri, pentru că domnul Arnoux era șiret ca neguțător.

Primea din fundul Germaniei sau din Italia o pânză cumpărată la Paris cu o mie cinci sute de franci și, arătând o factură care o ridica la patrii mii, o revindea cu trei mii cinci sute, din amabilitate. Una dintre manevrele lui obișnuite cu pictorii era să ceară ca șperț o copie în mic a tablourilor lor, sub pretextul de a-i publica gravura; totdeauna vindea copia și gravura nu apărea niciodată. Celor care se plâneau că sunt exploatați le răspundea bătându-i pe burtă. Altminteri băiat bun, făcea risipă de trabuce, tutuia necunoscuții, se entuziasma pentru o operă sau pentru un om și atunci, încăpățânându-se, nu se zgârcea la nimic, făcea și mai multe drumuri, scria și mai multe scrisori, făcea și mai multă reclamă. Se credea foarte cinstit și, în nevoia lui de expansivitate, își povestea naiv indelicatețile.

Odată, ca să-și jignească un confrate care inaugura un alt ziar de pictură printr-un mare ospăț, îl rugă pe Frédéric să scrie sub ochii lui, cu câțva timp înainte de ora întâlnirii, niște bilete prin care mesenii erau decomandați.

– Asta nu atinge onoarea, pricepi?

Și tânărul nu cuteză să-i refuze acest serviciu.

A doua zi, intrând cu Hussonnet în biroul lui, Frédéric văzu dispărând prin ușă (cea care se deschidea spre scară) poala unei rochii.

–Iertare! spuse Hussonnet. Dacă aș fi crezut că sunt femei...

– Oh, asta e a mea, rosti Arnoux. Urca să-mi facă o mică vizită în trecere.

– Cum? întrebă Frédéric.

– Da! Se duce acasă.

Farmecul lucrurilor înconjurătoare pieri dintr-o dată. Ceea ce simțea răspândit nelimpede acolo se topise sau mai curând nu existase niciodată. Simțea o uimire nemărginită și ceva ca durerea unei trădări.

Arnoux zâmbea, răscolind într-un sertar. Își bătea joc de el? Funcționarul puse pe masă un teanc de hârtii jilave.

– Ah! afișele! strigă negustorul. În seara asta nu voi cina devreme!

Regimbart își luă pălăria.

– Cum, mă părăsești?

– E ora șapte, zise Regimbart.

Frédéric îl urmă.

La colțul străzii Montmartre se întoarse; privi ferestrele de la primul etaj; și râse în sinea lui de milă pentru el însuși aducându-și aminte cu câtă dragoste le contemplase atât de des! Oare unde locuia ea? Cum s-o întâlnească acum? Singurătatea se redeschidea în jurul dorinței lui mai intensă decât oricând!

– Vii să-l iei? spuse Regimbart.

– Ce să iau?

– Absintul.

Și, cedând obsesiilor lui, Frédéric se lăsă dus la localul Bordelais. Pe când tovarășul lui, proptit în cot, se uita la sticlă, el își arunca privirile în stânga și-n dreapta. Dar văzu profilul lui Pellerin pe trotuar; bătu puternic în geam și pictorul nu apucase încă să se așeze, când Regimbart îl și întrebă de ce nu mai era văzut la *Arta industrială*.

– Să crăp dacă mă mai întorc vreodată acolo! E o bestie, un burghez, un ticălos, un caraghios!

Ocările astea alinau furia lui Frédéric. Se simțea totuși rănit de ele, pentru că i se părea că o ating puțin și pe doamna Arnoux.

– Ce ți-a făcut? zise Regimbart.

Pellerin bătu cu piciorul în podea și răsuflă puternic în loc să răspundă.

Se îndeletnicea cu lucrări clandestine, cu portrete în două creioane sau pastişe după marii maeștri pentru amatorii mai puțin pricepuți. Și cum aceste lucrări îl umileau, prefera în general să tacă. Dar "porcăria lui Arnoux" îl scotea prea mult din fire. Se ușura.

Îi adusese două tablouri ca urmare a unei comenzi la care Frédéric fusese martor. Și atunci negustorul își îngăduise să-l critice! Dezaprobase compoziția, culoarea și desenul, mai ales desenul, pe scurt nu le voise cu nici un preț. Dar, silit de scandența unei polițe, Pellerin le cedase evreului Isaac; și, peste cincisprezece zile, însuși Arnoux le vindea unui spaniol pe două mii de franci.

– Nici un ban mai puțin! Ce ticăloșie! Și a mai făcut și altele, la dracu! Una din zilele astea îl vom vedea la Curtea cu juri.

– Cam exagerezi! rosti cu glas sfios Frédéric.

– Așa! Bine! Exagerez! strigă artistul dând cu putere un pumn în masă.

Violența asta îl ajută pe tânăr și-și redobândi curajul. Fără îndoială ar fi putut să se poarte mai drăguț; dar dacă Arnoux găsea acele două pânze...

– Proaste! Hai, dă-i drumul! Le cunoști? E meseria dumitale? Ei, să știi, băiete, că eu nu admit amatorii!

– Eh, nu sunt treburile mele! rosti Frédéric.

– Ce interes ai să-l aperi? întrebă rece Pellerin.

Tânărul bâigui:

– Dar... pentru că sunt prietenul lui.

– Sărută-l din partea mea! Bună seara!

Și pictorul ieși furios, fără o vorbă, bineînțeles, despre consumația lui.

Frédéric, apărându-l pe Arnoux, se convinsese pe el însuși, înfierbântat de elocvența lui, fu cuprins de dragoste pentru acel om inteligent și bun, pe care prietenii îl calomniau și care acum lucra singur, părăsit. Nu se putu împotrivi nevoii ciudate de a-l revedea numaidecât. Peste zece minute împingea ușa prăvăliei.

Arnoux întocmea, împreună cu funcționarul, niște afișe uriașe pentru o expoziție de tablouri.

– Ia te uită! Ce te aduce înapoi?

Întrebarea asta foarte simplă îl stânjeni pe Frédéric; și, neștiind cum să răspundă, se interesă dacă nu i se găsisse din întâmplare carnetul, un carnețel de

piele albastră.

– Cel în care îți pui scrisorile de la femei? spuse Arnoux.

Frédéric, înroșindu-se ca o fecioară, se apăra de o asemenea presupunere.

– Atunci poeziile? întrebă negustorul.

Muta din loc probele întinse, le discuta formatul, culoarea, bordura; iar Frédéric se simțea din ce în ce mai enervat de aerul acela meditativ și mai ales de mâinile lui care se plimbau pe afișe – niște mâini mari, puțin moi, cu unghii plate. În sfârșit Arnoux se ridică; și zicând "gata!" îi trecu mâna pe sub bărbie, familiar. Această intimitate îi displicu lui Frédéric, se dădu înapoi; apoi trecu pragul biroului pentru ultima oară în viața lui, credea el. Până și doamna Arnoux era parcă diminuată prin vulgaritatea bărbatului ei.

În aceeași săptămână pruni o scrisoare prin care Deslauriers îl vestea că va sosi la Paris joia viitoare. Atunci se aruncă aprig asupra acestei afecțiuni mai solide și mai înalte. Un asemenea om valora cât toate femeile. N-avea să mai aibă nevoie de Regimbart, de Pellerin, de Hussonnet, de nimeni! Ca să-și găzduiască mai bine prietenul cumpără un pat de fier, un al doilea fotoliu și încă pe atâtea așternuturi. Joi de dimineață, pe când se îmbrăca să se ducă să-l întâmpine pe Deslauriers, se auzi soneria la ușă. Intră Arnoux.

– Numai un cuvânt! Ieri mi s-au trimis de la Geneva niște păstrăvi frumoși, te așteptăm negreșit la ora șapte fix... Stăm în strada Choiseul, numărul 24 bis. Să nu uiți!

Frédéric trebui să se așeze, îi tremurau genunchii. Își repeta mereu "În sfârșit! În sfârșit!" Apoi le scrise croitorului, pălărierului, cizmarului; și trimise cele trei bilete cu trei comisionari diferiți. Cheia se învârti în broască și portarul se ivi cu un geamantan pe umăr.

Frédéric când îl văzu pe Deslauriers începu să tremure ca o femeie adulteră sub privirile soțului.

– Ce te-a apucat? întrebă Deslauriers, trebuie doar să fi primit o scrisoare de la mine!

Frédéric nu avu putere să mintă.

Deschise brațele și se aruncă la pieptul lui.

Apoi secretarul își spuse povestea. Taică-său nu voise să-i dea socoteala tutelei, închipuindu-și că aceste socoteli se prescriau după zece ani. Dar Deslauriers, tare în procedură, îi smulsese în sfârșit toată moștenirea de la maică-sa, șapte mii de franci în cap, pe care îi avea acolo, la el, într-un portofel vechi.

– E o rezervă, în caz de nenorocire. Trebuie să mă gândesc să-i plasez și să mă instalez și eu, de mâine dimineață. Azi, vacanță completă și sunt în întregime al tău, băiete!

– Oh, nu te sfii! spuse Frédéric. Dacă ai în seara asta ceva însemnat...

– Fugi de-aici! Aș fi un adevărat ticălos...

Acest epitet aruncat la întâmplare îl lovi pe Frédéric din plin în inimă, ca o aluzie jignitoare.

Portarul pusese pe masă, lângă foc, cotlete, piftie, o langustă, un desert și două sticle de vin de Bordeaux. O primire atât de bună îl mișcă pe Deslauriers.

– Te porți cu mine de parc-aș fi un rege, zău așa!

Vorbiră despre trecutul, despre viitorul lor; și, din vreme în vreme, își prindeau mâinile peste masă privindu-se o clipă cu duioșie. Dar un comisionar aduse o pălărie nouă. Deslauriers remarcă în gura mare cât era de strălucitoare.

Apoi veni chiar croitorul să aducă haina care fusese călcată.

– S-ar zice că te însori, spuse Deslauriers.

Peste un ceas, un al treilea individ se ivi și scoase dintr-o pungă mare, neagră, o pereche de ghete de lac minunate. În vreme ce Frédéric le încerca, cizmarul se uita ironic la încălțăminte provincialului.

– Domnul n-are nevoie de nimic?

– Mulțumesc, răspunse secretarul, trăgându-și sub scaun pantofii vechi cu șireturi.

Umilirea asta îl stânjeni pe Frédéric. Își amână mărturisirea. În sfârșit, strigă, ca lovit de o idee:

– Ei drăcie, uitam!

– Ce anume?

– În seara asta cinez în oraș.

– La familia Dambreuse? De ce nu-mi vorbești în scrisori niciodată despre ei?

– Nu la familia Dambreuse, ci la familia Arnoux.

– Trebuia să mă previi! spuse Deslauriers. Aș fi venit cu o zi mai târziu.

– Cu neputință! răspunse Frédéric. N-am fost invitat decât azi-dimineață, adineauri.

Și, ca să-și răscumpere greșeala și să-și distreze prietenul, îi desfăcu sforile încurcate ale geamantanului, îi aranjă în scrin toate lucrurile, vru să-i dea propriul lui pat, iar el să se culce în odăița pentru lemne. Apoi, de la ora patru, începu pregătirile de îmbrăcare.

– Ai destul timp! spuse celălalt.

În sfârșit se îmbracă și plecă.

"Ăștia-s bogătașii!" gândi Deslauriers.

Și se duse să cineze în strada Saint-Jacques, într-un birt mic pe care îl știa.

Frédéric se opri de câteva ori pe scară, atât îi bătea inima de tare. Una dintre mânuși, prea strâmtă, îi plesni; și, în vreme ce ascundea plesnitura sub manșeta cămășii, Arnoux, care urca în urma lui, îl luă de braț și-l băgă în casă.

Anticamera, decorată în stil chinezesc, avea în plafon o lanternă pictată și mobile de bambus în colțuri. Străbătând salonul, Frédéric se împiedică de o blană de tigru. Nu se aprinseseră candelabrele, dar două lămpi ardeau în budoarul din fund.

Domnișoara Marthe veni să spună că mama ei se îmbracă. Arnoux o ridică până la înălțimea gurii lui ca s-o sărute; apoi, vrând să aleagă el însuși anumite sticle de vin în pivniță, îl lăsă pe Frédéric cu copilul.

Crescuse mult în timpul scurs de la călătoria la Montereau. Părul castaniu îi cobora în lungi inele crețe peste brațele goale. Rochia, mai bufantă decât juponul unei dansatoare, lăsa să i se vadă pulpele trandafirii, și toată făptura ei drăgălașă mirosea proaspăt ca un buchet. Primi complimentele domnului cu aere de cochetă, se uită țintă la el cu ochii ei adânci, apoi, prelingându-se printre mobile, pieri ca o pisică.

El nu mai era tulburat. Globurile lămpilor, acoperite cu o dantelă de hârtie,

trimeau o lumină lăptoasă care îndulcea culoarea pereților tapetați cu șaten liliachiu. Prin lamele grătarului din fața focului, asemănătoare cu un evantai mare, se zăreau cărbunii din cămin; lângă pendulă se afla o casetă cu închizători de argint. Ici și colo stăteau uitate lucruri intime: o păpușă pe o canapea, un fișiu pe spătarul unui scaun, o împletitură de lână din care atârnav două andrele de fildeș cu vârful în jos. Era un loc liniștit, onest și familiar în același timp.

Arnoux se întoarse; și, prin cealaltă draperie, se ivi și doamna Arnoux. Era înfășurată în umbră, așa că îi văzu întâi capul. Avea o rochie de catifea neagră și, în păr, o lungă pungă algeriană de fileu de mătase roșie care i se răsucea în jurul pieptenelui și îi cădea pe umărul stâng.

Arnoux îl prezentă pe Frédéric.

– O! îl recunosc foarte bine pe domnul, spuse ea.

Apoi comeseii sosiră toți, aproape în același timp: Dittmer, Lovarias, Burrieu, compozitorul Rosenwald, poetul Théophile Lorris, doi critici de artă colegi cu Hussonnet, un fabricant de hârtie și, în sfârșit, ilustrul Pierre-Paul Meinsius, ultimul reprezentant al picturii mari, care își purta voinicește, odată cu gloria, cei optzeci de ani și un pânțec mare.

Când trecură în sufragerie, doamna Arnoux îl luă de braț. Un scaun rămăsese gol pentru Pellerin. Arnoux îl iubea, cu toate că îl exploata. Dealtfel, se temea de gura lui cumplită – așa că pentru a-l înduioșa îi publicase în *Arta industrială* portretul, întovărășit de elogi hiperbolice; și Pellerin, mai sensibil la glorie decât la bani, apărură către ora opt, cu sufletul la gură. Frédéric își închipui că se împăcaseră demult.

Îi plăcea tot, societatea, mâncărurile. Sala, asemănătoare cu un vorbitor medieval, era tapetată cu piele presată; o etajeră olandeză se înălța în fața unui rastel cu ciubuce; iar paharele de Boemia așezate în jurul mesei, colorate felurit, păreau, în mijlocul florilor și fructelor, niște lampioane într-o grădină.

Avu de ales între zece feluri de muștar. Mâncă gaspachio, cari, ghimbis, mierle din Corsica, iofca romană; bău vinuri extraordinare, lip-fraoli și tokay. Arnoux în adevăr avea ambiția să primească bine. Făcea curte, pentru a-și procura acele delicatose, tuturor conducătorilor de diligențe și era prieten cu bucătarii caselor mari, care îi comunicau rețete de sosuri.

Dar pe Frédéric îl distra mai ales discuția. Gustul lui pentru călătorii fu măgulit de Dittmer, care vorbi despre Orient; își potoli curiozitatea pentru lucrurile din teatru ascultându-l pe Rosenwald vorbind despre operă; și existența cumplită a boemei îi păru hazlie văzută prin veselia lui Hussonnet, care povesti în chip pitoresc cum își petrecuse o iarnă întreagă neavând altceva de mâncare decât brânză de Olanda. Apoi, o discuție între Lovarias și Burrieu asupra școlii florentine îi relevă capodopere, îi deschise orizonturi, și îi fu greu să-și stăpânească entuziasmul când Pellerin strigă:

– Lăsați-mă în pace cu realitatea voastră hâdă! Ce înseamnă realitatea? Unii văd totul în negru, alții în albastru, mulțimea vede tâmpit. Nimic nu e mai puțin natural decât Michelangelo, și nimic nu e mai puternic! Grijă pentru adevărul exterior dovedește josnicia contemporană; și dacă se va continua așa, arta va deveni nu știu ce drăcovenie, inferioară religiei ca poezie și politiciii ca interes. Nu veți ajunge la țelul ei – da, la țelul ei – care este acela de a ne pricinui o exaltare impersonală, prin opere

mărunte, cu toate șmecheriile voastre de execuție. Iată, de pildă, tablourile lui Bassolier: drăguțe, cochete, curățele și nu prea grele! Așa ceva se poate băga în buzunar, se poate lua în călătorie. Notarii cumpără așa ceva cu douăzeci de mii de franci și în ele sunt idei de doi bani. Dar fără idee nu există nimic mare! Fără măreție nu există frumusețe! Olimpul e un munte! Cel mai falnic monument vor fi întotdeauna Piramidele. Exuberanța valorează mai mult decât gustul, pustiul mai mult decât un trotuar și un sălbatic mai mult decât un coafor!

Frédéric, ascultând aceste lucruri, se uita la doamna Arnoux. Ele cădeau în spiritul său ca niște metale în cuptor, se adăugau la pasiunea lui și se prefăceau în dragoste.

Era așezat cu trei scaune mai departe de ea, pe aceeași latură. Din când în când ea se apleca puțin întorcând capul, ca să-i spună câteva cuvinte fetei; și cum atunci zâmbea, i se făcea o gropiță în obraz, ceea ce dădea chipului ei un aer de bunătate și mai delicată.

Când se serviră lichiorurile, dispăru. Conversația deveni foarte liberă; domnul Arnoux străluci și Frédéric fu uimit de cinismul acestor bărbați. Totuși preocuparea lor pentru femeii stabilea între ei și el un soi de egalitate, ceea ce-l creștea în propria lui stimă.

Când se întoarseră în salon luă, ca să aibă ceva de făcut, un album care se afla pe masă. Marii artiști ai epocii îl ilustraseră cu desene, scriseseră în el proză, versuri sau numai se iscăliseră; printre numele celebre se aflau și mulți necunoscuți și gândurile originale nu apăreau decât sub o droaie de prostii. Toate conțineau un omagiu mai mult sau mai puțin direct adus doamnei Arnoux. Lui Frédéric i-ar fi fost frică să scrie un rând alături de ele.

Ea se duse să aducă din budoar caseta cu închizători de argint pe care el o văzuse pe cămin. Era un dar de la bărbatul ei, o operă din Renaștere. Prietenii lui Arnoux îi făcură complimente, nevastă-sa îi mulțumea; el se înduioșă, și o sărută în fața lumii.

Apoi toți stătură de vorbă ici și colo, în grupuri; moș Meinsius stătea lângă doamna Arnoux, într-un fotoliu mare, lângă foc; ea se apleca spre urechea lui, capetele li se atingeau; – și Frédéric ar fi acceptat să fie surd, infirm și urât în schimbul unui nume ilustru și al părului alb, ca să aibă în sfârșit ceva care să-l înscăuneze într-o asemenea intimitate. Se perpelea, furios împotriva tinereții lui.

Dar ea veni în colțul salonului în care stătea el, îl întrebă de cunoștea pe vreunul dintre oaspeți, dacă îi plăcea pictura, de cât timp studia la Paris. Fiecare cuvânt care ieșea din gura ei îi părea lui Frédéric a fi un lucru nou, aparținându-i exclusiv ei. Îi privea cu atenție şuvițele părului care îi mângâiau cu capetele lor umărul gol; și nu-și desliplea ochii de pe ele, își cufunda sufletul în albeața acelei cărni femeiești; totuși nu îndrăzni să ridice pleoapele ca s-o vadă mai sus, față în față.

Rosenwald îl întrerupse rugând-o pe doamna Arnoux să cânte ceva. El începu o melodie la pian, ea aștepta; buzele i se întredeschiseră și un sunet lung, pur, filat, urcă în aer.

Frédéric nu pricepu nimic din cuvintele italiene.

Începea cu un ritm grav, ca un cântec bisericesc, apoi, animându-se în crescendo, își multiplica pâlپăirile sonore și se liniștea deodată, și melodia revenea

drăgăstos, cu o oscilație largă și leneșă.

Ea stătea în picioare, lângă claviatură, cu brațele în jos, cu privirea pierdută. Uneori, ca să citească notele, clipea din pleoape înaintând fruntea o clipă. Vocea-i de contraltă căpăta în registrele de jos o intonație lugubră care te îngheța, și atunci capul său frumos cu sprâncene dese se înclina pe un umăr; pieptul i se umfla, brațele se depărtau și gâtul din care ieșeau rulade se răsturna molatec, ca sub niște sărutări aeriene; scoase trei note ascuțite, coborî glasul, scoase una și mai înaltă și, după o pauză, încheie cu o notă de orgă.

Rosenwald nu se ridică de la pian. Cânta mai departe pentru el însuși. Din vreme în vreme unul dintre convivi se făcea nevăzut. La ora unsprezece când plecau și ultimii, Arnoux ieși cu Pellerin, sub pretextul de a-l conduce. Făcea parte dintre oamenii care spun că sunt bolnavi dacă nu *fac un tur* după cină.

Doamna Arnoux venise până în anticameră. Dittmer și Hussonnet își luau rămas bun de la ea, așa că le întinse mâna; i-o întinse și lui Frédéric, și el se simți pătruns în toți atomii pielii.

Își părăsi prietenii; avea nevoie să rămână singur. Inima i se revărsa. De ce-i întinsese mâna? Era un gest necugetat sau o încurajare? "Haide, haide! Sunt nebun!" Dealtfel ce însemnătate avea, de vreme ce putea acum s-o vadă în tihnă, să trăiască în atmosfera ei.

Străzile erau pustii. Uneori trecea câte o căruță grea, zguduind pietrele. Casele se înșirau una după alta cu fațadele lor cenușii, cu ferestrele închise; și el se gândea cu dispreț la toate acele făpturi omenești culcate îndărătul zidurilor, care existau fără s-o vadă și dintre care nici una nu bănuia că există! Nu mai era conștient de ceea ce-l înconjura, de spațiu, de nimic: și mergea neconținut înainte, bătând solul cu călcâiul, lovind cu bastonul obloanele prăvăliilor, pierdut, pornit. Fu înfășurat de un aer umed; își dădu seama că era pe marginea cheiurilor.

Felinarele străluceau în două șiraguri drepte, la nesfârșit, și flăcările lor lungi și roșii pâlpâiau în adâncimea apei. Apa era de culoarea ardeziei, în vreme ce cerul, mai deschis, părea susținut de marile mase de umbre care se ridicau de fiecare parte a fluviului. Edificii pe care nu le vedeai alcătuiau obscurități și mai dense. Peste acoperișuri plutea o ceață luminoasă; toate zgomotele se contopeau într-un singur murmur; sufla un vânt ușor.

Se opri în mijloc pe Pont-Neuf și, cu capul gol, cu haina deschisă la piept, aspira aerul. Simțea cum urcă din adâncul ființei lui ceva ineputabil, un val de dragoste care îl enerva ca mișcarea valurilor de sub ochii lui. Orologiul unei biserici bătutu ora unu, încet, asemeni unui glas care l-ar fi chemat.

Atunci fu cuprins de unul dintre acei fiori ai sufletului în care ți se pare că ești strămutat într-o lume superioară. Dobândise o facultate extraordinară, pe care nu și-o cunoștea. Se întrebă cu seriozitate dacă vrea să fie un mare pictor sau un mare poet; – și se hotărî pentru pictură, pentru că exigențele acestei meserii l-ar apropia de doamna Arnoux. Își găsisse deci vocația! Acum ținta existenței lui era limpede și viitorul cert.

După ce închise ușa la el acasă, auzi pe cineva care sforăia în cabinetul întunecos, lângă odaie. Era celălalt. Nu se mai gândea la el.

Propriul lui chip i se ivi în oglindă. Se găsi frumos; și stătu o clipă să se

privească.

V

A doua zi, înainte de prinz, își cumpărase o cutie de culori, pensule, un șevalet. Pellerin acceptă să-i dea lecții și Frédéric îl aduse acasă ca să vadă dacă nu-i mai lipsea nimic din uneltele de pictură.

Deslauriers se întorsese. Un bărbat tânăr ocupa al doilea fotoliu. Secretarul spuse, arătându-l:

– El e! Uite-l! Sénécal!

Băiatul îi displăcu lui Frédéric. Fruntea îi era pusă în valoare de părul tuns în formă de perie. Ceva aspru și rece străbătea prin ochii lui cenușii; iar lunga-i redingotă neagră, tot costumul, îi dădeau o înfățișare de pedagog și de cleric.

La început se vorbi despre chestiunile zilei, între altele despre *Siabat-ul* lui Rossini^[14]; Sénécal, când fu întrebat, declară că nu se ducea niciodată la teatru. Pellerin deschise cutia de culori.

– Toate astea sunt pentru tine? întrebă secretarul.

– Fără îndoială!

– Ia te uită! Ce idee!

Și se aplecă peste masa pe care meditatorul de matematici frunzărea un volum de Louis Blanc. Îl adusesese chiar el și citea pasaje cu voce scăzută, în vreme ce Pellerin și Frédéric examinau împreună paleta, cuțitul, borcănelele; apoi ajunseră să stea de vorbă despre cina de la Arnoux.

– Negustorul de tablouri? întrebă Sénécal. Drăguț domn, n-am ce zice!

– De ce ? întrebă Pellerin.

Sénécal răspunse:

– Un om care câștigă bani cu mârșăvii politice.

Și începu să vorbească despre o litografie celebră, care reprezenta familia regală prinsă de preocupări educative: Ludovic-Filip ținând un cod, regina o carte de rugăciuni, principesele brodind, ducele de Nemours încingându-se cu o sabie; domnul de Joinville arătând o hartă fraților lui mai tineri; în fund, se zărea un pat cu două compartimente. Imaginea aceasta, intitulată *O familie bună*, îi încântase pe burghezi, dar îi amărâse pe patrioți. Pellerin, jignit de parcă el ar fi fost autorul, răspunse că toate părerile aveau aceeași valoare; Sénécal protestă. Arta trebuia să tindă numai la moralizarea maselor! Nu trebuiau reproduse decât subiecte care duceau la acțiuni virtuozitate; celelalte erau dăunătoare.

– Dar asta depinde de execuție! strigă Pellerin. Pot face capodopere!

– Atunci cu atât mai rău pentru dumneata! Nu ai dreptul...

– Cum?

– Nu! Domnule, nu ai dreptul să-mi stârnești interesul pentru lucruri pe care le dezaproab. Ce nevoie avem de fleacuri laborioase din care nu se poate trage nici un folos, de acele Venus, de pildă, cu toate peisajele dumneavoastră? Nu văd în ele nici un învățământ pentru popor! Arătați-ne mai curând nefericirile lui! Entuziasmați-ne pentru jertfele lui! Ei, Doamne, subiectele nu lipsesc: ferma, atelierul...

Pellerin se bălbâia de furie și, crezând că a găsit un argument:

– îl accepti pe Molière?

– Fie, zise Sénécal. Îl admir ca precursor al Revoluției franceze.

– Ah! Revoluția! Ce mai artă! Nici când n-a fost o epocă mai jalnică!

– Nici când n-a fost una mai mare, domnule!

Pellerin își încrucișa brațele și-l privi în față:

– Mi se pare că ești un guard național strașnic!

Adversarul lui, deprins cu discuțiile, răspunse:

– Nu fac parte din *ea*. O detest cât și dumneata. Dar, cu asemenea principii, se corup mulțimile. Sunt pe placul guvernului, de altfel. N-ar fi atât de puternic fără complicitatea unei droaie de farsori.

Pictorul luă apărarea negustorului, pentru că părerile lui Sénécal îl scoteau din fire. Îndrăzni chiar să susțină că Jacques Arnoux era o adevărată inimă de aur, devotat prietenilor, îndrăgostit de nevastă-sa.

– Ah! Ah! Dacă i s-ar da o sumă bună, n-ar refuza s-o ofere ca model.

Frédéric se îngălbeni.

– Ți-a făcut deci mult rău, domnule?

– Mie? Nu. L-am văzut odată la cafenea cu un prieten. Asta-i tot.

Sénécal spunea adevărul. Dar îl enervau zilnic reclamele *Artei industriale*. Arnoux era pentru el reprezentantul unei lumi pe care o socotea fatală democrației. Republican sever, bănuia de corupție orice eleganță, de care de altfel se lipsea bucuros, și era de o cinste neînduplecată.

Conversația se reluă cu greu. Pictorul își aduse curând aminte de o întâlnire, meditatorul de elevii lui; după ce plecară trecu o lungă pauză, apoi Deslauriers puse diferite întrebări despre Arnoux.

– Ai să mă prezinți și pe mine mai târziu, nu-i așa, băiete?

– Bineînțeles, zise Frédéric.

Apoi se sfătuiră cu privire la gospodăria lor. Deslauriers obținuse fără greutate un loc de-al doilea secretar la un avocat, se înscrișese la Școala de Drept, își cumpăraseră cărțile indispensabile, – și viața la care visaseră atât început.

Fu fermecătoare, datorită frumuseții tinereții lor. Pentru că Deslauriers nu vorbise despre nici o înțelegere bănească, nu vorbi nici Frédéric Făcea față tuturor cheltuielilor, făcea ordine în dulap, se ocupa de menaj; dar dacă trebuia să i se facă o muștrare portarului, secretarul se însărcina cu treaba asta, continuându-și, ca la colegiu, rolul de protector și prieten mai în vârstă.

Despărțiți toată ziua, se întâlneau seara. Fiecare își lua locul la colțul sobei și se puneau pe treabă. Nu întârziiau s-o întrerupă. Efuziuni nesfârșite, veselii fără pricină, certuri uneori, în legătură cu lampa care fila sau cu o carte rătăcită, furii de o clipă pe care le potoleau râsetele.

Ușa cămăruței pentru lemne rămânea deschisă, trâncăneau de departe, din paturile lor.

Dimineața se plimbau în cămașă pe terasă; soarele se ridica, cețuri ușoare treceau peste fluviu, în piața de flori de alături se auzea un chelălăit; – și fumul pipelilor lor se învârtejea în aerul curat, care le răcorea ochii încă umflați; simțeau, respirându-l, o vastă speranță desfășurându-se.

Duminica, atunci când nu ploua, ieșeau împreună; și braț la braț se plimbau pe

străzi. Aproape totdeauna le veneau aceleași reflecții în același timp sau vorbeau fără să vadă nimic în jurul lor Deslauriers năzuia la bogăție ca mijloc de putere asupra oamenilor. Ar fi vrut să trezească interesul lumii, să facă multă zarvă, să aibă trei secretari sub ordinele lui și să dea un mare dîneu politic o dată pe săptămîna. Frédéric își mobila un palat în stil maur, ca să trăiască tolănit pe divane de cașmir, în murmurul unui havuz, servit de paji negri; – și aceste lucruri visate deveneau până la urmă atât de precise, încât îl mîhneau adînc de parcă le-ar fi pierdut.

– La ce bun să vorbim despre toate astea, spunea el, de vreme ce nu le vom avea niciodată!

– Cine știe! continua Deslauriers.

Cu toate părerile lui democratice, îi ceru fîgăduința să-l introducă la familia Dambreuse. Celălalt se împotriva, povestindu-i încercările lui.

– Eh! Mai du te o dată! Au să te invite.

Primiră, către mijlocul lunii martie, între alte note de plată, destul de mari, pe aceea a birtășului care le aducea cina. Frédéric nu avu destui bani și împrumută cinci sute de franci de la Deslauriers; peste cincisprezece zile repetă aceeași cerere și secretarul îl certă pentru cheltuielile pe care le făcea la Arnoux.

În adevăr, nu-și puna nici o stavilă. O vedere din Veneția, o vedere din Neapole și alta din Constantinopol ocupau mijlocul celor trei pereți, pe ici și colo se aflau subiecte ecvestre de Africii de Dreux, un grup de Pradier¹⁵ pe cămin, numere din *Arta industrială* pe pian și mapa de carton pe jos, prin colțuri, ticseau atât de tare locuința încât era greu să pui o carte, să-ți miști coatele. Frédéric pretindea că are nevoie de toate astea pentru pictură.

Lucra la Pellerin. Dar adesea Pellerin era plecat – avînd obiceiul de a asista la toate înmormîntările și evenimentele despre care aveau să pomenească ziarele; – și Frédéric își petrecea ore întregi singur în atelier. Liniștea acelei mari încăperi în care nu se auzea decît mersul mărunț al șoarecilor, lumina care cădea din plafon, până și sforăitul sobei, îl cufundau la început într-un fel de tihnă intelectuală. Apoi ochii lui părăsind lucrul, se îndreptau spre juliturile pereților, printre bibelourile de pe etajeră, de-a lungul torsurilor pe care praful așezat părea fâșii de catifea; și, ca un călător rătăcit în mijlocul unei păduri și pe care toate dramurile îi aduc înapoi în același loc, neconținut, regăsea în adîncul fiecărei idei amintirea doamnei Arnoux.

Își fixa zilele în care avea să se ducă la ea; ajuns la etajul doi, în fața ușii ei, pregeta să sune! Se apropiau pași; ușa se deschidea și, la aceste cuvinte: "Doamna a ieșit", simțea o ușurare și ca o povară mai puțin pe inimă.

Și totuși o întâlnește. Prima dată mai erau trei doamne cu ea; în altă după-masă se ivi profesorul de ortografie al domnișoarei Marthe. Dealtfel, bărbații pe care îi primea doamna Arnoux nu-i făceau vizite. Nu se mai duse, din discreție.

Dar, ca să fie invitat la dineurile de joi, se ducea regulat în fiecare miercuri la *Arta industrială*; și rămânea în urma tuturor, mai târziu decît Regimbart, până în ultimul minut, prefăcându-se a privi o gravură, a cerceta un ziar. În sfârșit Arnoux zicea:

– Ești liber mâine seară?

El primea înainte ca fraza să fie sfârșită. Arnoux părea că începe să țină la el. Îl învăță arta de a recunoaște vinurile, de a aprinde panciul, de a face salam de becațe;

Frédéric îi urma cuminte sfaturile – iubind tot ceea ce depindea de doamna Arnoux, mobilele, servitorii, casa, strada ei.

Nu vorbea deloc în timpul acestor dineuri; o contempla. Avea pe tâmpla dreaptă o mică aluniță; bandourile îi erau mai negre decât restul părului și totdeauna parcă puțin umede pe margini; le netezea din când în când, numai cu două degete. Cunoștea forma fiecărei unghii de-a ei, se desfăta ascultându-i foșnetul rochiei de mătase când trecea pe lângă uși și-i adulmeca în ascuns mirosul batistei; pieptenele, mănușile, inelele ei erau pentru el lucruri deosebite, importante ca niște opere de artă, aproape însuflețite ca niște ființe; toate îi răpeau inima și îi creșteau patima.

Nu avusese puterea să i-o ascundă lui Deslauriers. Când se întorcea de la doamna Arnoux îl trezea ca din greșală, ca să poată vorbi despre ea.

Deslauriers, care dormea în odăița pentru lemne, lângă cișmea, căsca prelung. Frédéric se așeza la picioarele patului. Întâi vorbea despre cină, apoi povestea o mie de amănunte fără însemnătate, în care vedea dovezi de dispreț sau de afecțiune. O dată, de pildă, îi refuzase brațul ca să i-l dea lui Dittmer, și Frédéric era disperat.

– Ah! Ce prostie!

Sau îi spusese "prietene".

– În cazul ăsta, dă-i-nainte cu curaj!

– Dar nu îndrăznesc, spunea Frédéric.

– Atunci nu te mai gândești la asta! Noapte bună.

Deslauriers se întorcea cu fața spre perete și adormea. Nu înțelegea nimic din dragostea asta pe care o privea ca pe o ultimă slăbicină a dolescenței; și, intimitatea lor nemaiajungându-i, fără îndoială, se gândi să întrunească prietenii lor comuni o dată pe săptămână.

Veneau sâmbăta, către ora nouă. Cele trei perdele cu dungi multicolore erau trase cu grijă; lampa și patru lumânări ardeau; vasul cu tutun, plin de pipe, se lăfăia în mijlocul mesei între sticle de bere, ceainic, o sticlă de rom și prăjiturele. Se discuta despre nemurirea sufletului, se făceau comparații între profesori.

Într-o seară, Hussonnet aduse un vlăjgan tânăr, îmbrăcat cu o redingotă prea scurtă la mâneci, cu o înfățișare stânjenită. Era băiatul a cărui liberare o ceruseră de la poliție cu un an în urmă.

Neputându-i da înapoi stăpânului cutia cu dantele pierdută în încăierare, acela îl acuzase de furt, îl amenințase cu tribunalele; acum era comis într-o întreprindere de transporturi. Hussonnet îl întâlnise de dimineață la colțul unei străzi; și îl aducea cu el, pentru Dussardier, din recunoștință, voia să-l vadă pe "celălalt".

Îi întinse lui Frédéric portțigaretul încă plin, pe care îl păstrase cu sfințenie în speranța de a i-l da înapoi. Tinerii îl invitară să mai vină. El nu se dădu în lături.

Toți erau de acord. Mai întâi, ura lor pentru stăpânire era asemenea unei dogme indiscutabile. Numai Martinon încerca să-l apere pe Ludovic-Filip. Îl covârșeau cu banalitățile care circulau în ziare – îmbastilierea Parisului^[16], legile din septembrie^[17], Pritchard^[18], lordul Guizot^[19] – atât de tare încât Martinon tăcea, de teamă să nu jignească pe cineva. În șapte ani de colegiu nu meritase nici o mustrare scrisă și, la Școala de Drept, știa să placă profesorilor. Purta de obicei o redingotă groasă de culoarea masticului și clacuri de cauciuc, dar apăru într-o seară îmbrăcat ca un ginere: haină de catifea cu guler șal, cravată albă, lanț de aur.

Uimirea fu și mai mare când se află că venea de la domnul Dambreuse. În adevăr, bancherul Dambreuse cumpăraseră de la Martinon-tatăl o bucată mare de pădure; bătrânul i-l prezentase pe fiul său. Îi invitase pe amândoi la cină.

– Erau multe trufe? întrebă Deslauriers; și-ai luat-o de mijloc pe nevasta lui, între două uși, *sicut decet*?

Atunci începură să vorbească despre femei. Pellerin nu admitea că există femei frumoase (el prefera tigrii); dealtfel, femela omului era o creatură inferioară în ierarhia esteticii.

– Ceea ce vă cucerește, dealtfel, e tocmai ceea ce o degradează ca idee; vreau să spun sânii, părul...

– Totuși, se împotrivi Frédéric, un păr lung, negru, ochi mari, negri...

– Oh, fumat! strigă Hussonnet. Prea multe andaluze pe peluze! Chestii antice? Sluga dumneavoastră! Ei, dă-o-ncolo, fără glumă! O cocoțică are mai mult haz decât Venus din Milo! Hai să fim gali, ce naiba! Și stil Régence, dacă putem!

Și curgeți, vinuri bune; zâmbiți femei frumoase!

Trebuie să treci de la brune la blonde! Asta e și părerea dumitale, bătrâne Dussardier?

Dussardier nu răspunse. Toți stăruiră să-i afle gusturile.

– Uite, zise el înroșindu-se, eu aș vrea să iubesc una și aceeași întotdeauna!

Cuvintele acestea fură rostite în asemenea chip, încât un moment se făcu tăcere, unii fiind surprinși de atâta nevinovăție, alții descoperind, poate, dorința arzătoare și tainică a sufletului lor.

Sénécal își puse pe un pervaz cana de bere și declară dogmatic că prostituția fiind o tiranie și căsătoria o imoralitate, era mai bine să te abții. Deslauriers lua femeile drept o distracție, nimic mai mult. Domnul de Cisy avea tot soiul de temeri în privința lor.

Crescut sub ochii unei bunici cucernice, tovărășia acestor tineri îi părea atrăgătoare ca un loc de perdiție și instructivă ca o Sorbonă. Nu i se precupețeau lecțiile; iar el se arăta plin de zel până la a voi să fumeze, cu toate că de fiecare dată, regulat, i se făcea greață. Frédéric era foarte atent cu el. Îi admira nuanța cravatelor, blana paltonului și mai ales ghetetele, subțiri ca niște mânuși și impertinent de netede și delicate; trăsura îl aștepta jos, în stradă.

Într-o seară, după ce plecaseră și ningeau, Sénécal începu să-l deplângă pe vizitiu. Apoi ridică clasul împotriva mânușilor galbene, a Jockey-Clubului. Prețuia mai mult un muncitor decât pe acești domni!

– Eu cel puțin muncesc! Sunt sărac!

– Se și vede! spuse în sfârșit Frédéric pierzându-și răbdarea.

Meditatorul îi păstră pică pentru aceste cuvinte.

Dar, cum Regimbart spusese că-l cunoștea puțin pe Sénécal, Frédéric, vrând să fie politicos cu prietenul lui Arnoux, îl rugă să vină la reuniunile de sâmbătă, și întâlnirca le fu plăcută celor doi patrioți.

Totuși se deosebeau.

Sénécal – care avea țeasta țuguiață – nu lua în considerație decât sistemele.

Regimbart, dimpotrivă, nu vedea în fapte decât fapte. Ceea ce-l neliniștea cel mai mult era frontiera Rinului. Pretindea că se pricepe la artilerie și se îmbrăca la croitorul Școlii politehnice.

Prima zi în care i se oferiră prăjituri ridică disprețuitor din umeri, spunând că asta se potrivea femeilor; nici dățile următoare nu păru mai drăguț. În clipa în care ideile ajungeau la o anume noblețe, șoptea: "Ah! Fără utopii, fără visuri!" În materie de artă (cu toate că frecvente atelierile sau dădea uneori, din amabilitate, lecții de scrimă), păreriile lui nu erau transcendente. Compara stilul domnului Marrast^[20], cu cel al lui Voltaire, și pe domnișoara Vatnaz cu doamna de Staël, din pricina unei ode în cinstea Poloniei, "în care pusesese inimă". În sfârșit, Regimbart plictisea pe toată lumea și mai ales pe Deslauriers, pentru că cetățeanul era un intim al lui Arnoux. Or, secretarul năzuia să frecventeze acea casă, în speranța de-a face acolo cunoștințe folositoare. "Când oare ai să mă duci acolo?" spunea el. Arnoux era copleșit de treburi sau pleca în călătorie; apoi nici nu mai merita, dineurile aveau să se sfârșească.

Dacă ar fi trebuit să-și pună viața în primejdie pentru prietenul lui, Frédéric ar fi făcut-o. Dar cum ținea să se arate într-o lumină cât mai bună cu putință, cum își supraveghea limbajul, purtările și costumul până la a veni în biroul *Artei industriale* totdeauna cu mânușile cele mai perfecte, tot așa se temea ca Deslauriers, cu haina lui veche, neagră, cu înfățișarea de procuror și discursurile lui impertinente, să nu-i displacă doamnei Arnoux, ceea ce îl putea compromite, coborî pe el însuși în ochii ei. Îi accepta pe ceilalți, dar tocmai acesta l-ar fi stânjenit de o mie de ori mai mult. Secretarul vedea că nu vrea să-și țină făgăduiala și tăcerea lui Frédéric îi părea o ocară și mai gravă.

Ar fi vrut să-l conducă el în mod absolut, să-l vadă dezvoltându-se după idealul tinereții lor; și trândăvia lui îl scotea din fire, ca o nesupunere și ca o trădare. Dealtfel, Frédéric, obsedat de gândul la doamna Arnoux, vorbea adesea despre bărbatul ei; și Deslauriers începu să-l *piseze* și el, neîndurător, repetând acest nume de o sută de ori pe zi, la sfârșitul fiecărei fraze, ca pe un tic tâmpit. Când cineva bătea la ușă, răspundea: "Intră, Arnoux!" La restaurant cerea brânză de Brie ca și Arnoux; și, noaptea, prefăcându-se că visează urlând, își trezea prietenul urlând: "Arnoux!! Arnoux!" În sfârșit, într-o zi, Frédéric, scos din fire, îi spuse cu o voce jalnică:

- Dar mai lasă-mă în pace cu Arnoux!
- Niciodată! răspunse secretarul.

*El veșnic! El peste tot! Palid sau înfocat,
Tot chipul lui Arnoux...*

- Taci odată! strigă Frédéric ridicând pumnul.

Apoi continuă încetișor:

- E un subiect care mi-e penibil, știi bine.

- Oh! Iartă-mă, drăguțule, răspunse Deslauriers înclinându-se foarte adânc, de acum înainte vom respecta nervii domnișoarei! Încă o dată... iertare! Mii de iertăciuni!

Așa se încheie gluma.

Dar, peste trei săptămâni, îi spuse într-o seară:

– Eh, am văzut-o adineauri pe doamna Arnoux!

– Unde?

– La Tribunal, cu Balandard, avocatul; o femeie brună, nu-i așa, de statură mijlocie?

Frédéric făcu semn că da. Aștepta ca Deslauriers să vorbească. La cel mai mic cuvânt de admirație, și-ar fi descărcat inima din belșug, gata să-l iubească; celălalt tăcea mereu; în sfârșit, nemaiputându-se stăpâni, îl întrebă cu un aer nepăsător ce gândea despre ea.

Deslauriers găsea că "nu e rău, dar n-are totuși nimic extraordinar".

– Ah! ți se pare! rosti Frédéric.

Veni luna august, epoca celui de-al doilea examen al lui. După părerea curentă, ajungeau cincisprezece zile ca să pregătească materiile. Frédéric, neîndoindu-se de puterile lui, înghiți deodată primele patru cărți ale Codului de procedură, primele trei cărți ale Codului penal, câteva bucăți din Instrucția criminală și o parte din Codul civil, cu adnotațiile domnului Poncelot. În ajun, Deslauriers îl puse la o recapitulare care dură până dimineața; și, ca să tragă folos și din ultimul sfert de ceas, își continuă întrebările și pe stradă, în mers.

Cum se dădeau mai multe examene în același timp, era multă lume în curte, între alții Hussonnet și Cisy; prietenii veneau neapărat la aceste probe, când era vorba de colegi. Frédéric își puse roba neagră tradițională: apoi intră, urmat de mulțime, cu încă alți trei studenți, într-o încăpere mare, luminată de ferestre fără perdele și împodobită cu banchete de-a lungul pereților. În mijloc câteva scaune de piele înconjurau o masă acoperită cu un postav verde. Masa îi despărțea pe candidați de domnii Examinatori în robe roșii, toți cu cocarde de hermină pe umăr, cu tocr cu galoane de aur pe cap.

Frédéric era penultimul în serie, poziție proastă. La prima întrebare asupra deosebirii dintre o convenție și un contract, dădu definițiile invers; și profesorul, om cumsecade, îi spuse: "Nu te tulbura, domnule, vino-ți în fire!" apoi, după ce puse două întrebări ușoare urmate de răspunsuri obscure, trecu în sfârșit la al patrulea. Frédéric fu demoralizat de acest început slab. Deslauriers, în față, în public, îi făcea semn că totul nu era încă pierdut; și la a doua întrebare asupra dreptului criminal fu acceptabil. Dar după a treia, în legătură cu testamentul mistic, cum examinatorul stătea tot timpul nepăsător, spaima lui crescuse; căci Hussonnet împreunase mâinile ca pentru a aplauda, în vreme ce Deslauriers ridica mereu din umeri. În sfârșit veni momentul să răspundă la Procedură! Era vorba de a treia opoziție. Profesorul, șocat că auzise teorii contrare alor lui, îl întrebă pe un ton brutal:

– Și dumneata, domnule, ești de această părere? Cum împaci principiul din articolul 1351 al Codului civil cu acest recurs în supraveghere?

Pe Frédéric îl durea foarte tare capul pentru că nu dormise toată noaptea. O rază de soare care intra prin spațiul dintre jaluzele îl lovea în obraz. În picioare, în spatele scaunului, se legăna trăgându-se de mustață.

– Aștept răspunsul dumitale! reluă omul cu toca de aur.

Și pentru că gestul lui Frédéric îl enerva, fără îndoială, îl apostrofă:

– N-ai să-l găsești în barba dumitale!

Ironia asta stârni râset în auditoriu; profesorul, măgulit, se îmbună. Îi mai puse încă două întrebări asupra amânării și a cazurilor obișnuite, apoi dădu din cap în semn de aprobare; examenul se sfârșise. Frédéric se întoarse în vestibul.

În vreme ce aprodul îl despuia de robă ca să i-o dea numaidecât altuia, prietenii îl înconjurară, zăpăcindu-l de tot cu părerile lor contradictorii asupra rezultatului examenului. Acest rezultat fu anunțat în curând cu o voce sonoră, la intrarea sălii: "Al treilea... e amânat!"

– Pus de-o parte! spuse Hussonnet, haidem!

În fața odăiței portarului se întâlniră cu Martinon, roșu, emoționat, cu ochii plini de zâmbet și aureola triumfului pe frunte. Își trecuse fără piedici ultimul examen. Îi mai rămânea teza. Peste cincisprezece zile avea să fie licențiat. Familia lui cunoștea un ministru, în față i se deschidea "o carieră frumoasă".

– Țasta te-a luat, totuși, spuse Deslauriers.

Nimic nu e mai umilitor decât a vedea proștii izbutind în încercările în care tu nu reușești. Frédéric, jignit, răspunse că puțin îi pasă. Pretențiile lui ținteau mai sus; și, cum Hussonnet părea că vrea să plece, îl luă la o parte ca să-i spună:

– Bineînțeles, nici un cuvânt din toate astea la ei!

Taina era ușor de păstrat, de vreme ce Arnoux pleca a doua zi în călătorie în Germania.

Seara, întorcându-se acasă, secretarul își găsi prietenul ciudat de schimbat: făcea piruete, fluiera; și cum el se miră de dispoziția asta, Frédéric îi declară că nu se duce la maică-sa; își va folosi vacanța muncind.

Îl cuprinsese bucuria la știrea plecării lui Arnoux. Se putea duce acolo la largul lui, fără teama de a-i fi întrerupte vizitele. Siguranța absolută avea să-i dea curaj. În sfârșit, n-avea să mai fie departe, să mai fie despărțit de Ea! Ceva mai puternic decât un lanț de fier îl lega de Paris, o voce interioară îi striga să rămână.

Erau și piedici. Le trecu, scriindu-i maică-si: își mărturisea mai întâi căderea, pricinuită de schimbări în program – o întâmplare, o nedreptate; –dealtfel toți marii avocați (le cita numele) căzuseră la examene. Dar avea de gând să se prezinte din nou în noiembrie. Deci, neavând vreme de pierdut, nu se va duce acasă în anul acela; și cerea, în afară de banii pe un trimestru, două sute cincizeci de franci pentru lecții particulare la Drept, care erau foarte utile; – toate astea împodobite cu regrete, condoleanțe, răsfățuri și jurăminte de dragoste filială.

Doamna Moreau, care îl aștepta a doua zi, fu necăjită îndoit. Ascunse pățania fiului ei și răspunse "să vină totuși". Frédéric nu se înduplecă. Se certară. Dar la sfârșitul săptămânii primi banii trimestrului, cu o sumă sortită lecțiilor particulare și care fu folosită pentru a plăti o pereche de pantaloni gri-deschis, o pălărie de fetru alb și un bastonaș cu măciulie de aur.

Când fu în stăpânirea tuturor acestor lucruri, se întrebă: "Am avut oare o idee de frizer?"

Și fu cuprinsă de o mare șovăială.

Ca să știe dacă se va duce la doamna Arnoux, aruncă cu banul de trei ori în aer. De fiecare dată prevestirea fu norocoasă. Deci i-o porunca fatalitatea. Se duse cu trăsura în strada Choiseul.

Urcă repede scara, traso de șnurul clopoțelului; nu se auzi sunând; se simțea gata să leșine.

Apoi scutură cu o zguduitură furioasă ciucurele mare de mătase. Se auzi un clopoțel, se potoli treptat și nu se mai auzi nimic. Lui Frédéric i se făcu frică!

Își lipi urechea de ușă; nu se auzea nici o suflare! Își potrivi ochiul la gaura broaștei; nu se zăreau în anticamera, decât două vârfuri de trestii pe perete, între florile tapetului. În sfârșit tocmai pleca, dar se răzgândi. De data asta bătut o dată, ușor. Ușa se deschise; și pe prag se ivi Arnoux însuși, cu părul vâlvoi, cu fața stacojie și cu o mutră posomorâtă.

– Ia te uită! Cine naiba te aduce? Intră!

Îl băgă în casă, dar nu în budoar sau în odaia lui, ci în sufragerie, unde se vedea pe masă o sticlă de șampanie și două pahare; apoi, cu un ton brusc:

– Ai să-mi ceri ceva, dragă prietene?

– Nu! Nu! nimic! îngăimă tânărul, căutând un pretext pentru vizita lui.

În sfârșit spuse că venise să afle vești despre el, pentru că îl crezuse plecat în Germania, după cum aflase de la Hussonnet.

– Deloc! rosti Arnoux. Ce zăpăcit e și băiatul ăla, toate le înțelege pe dos!

Frédéric, ca să-și ascundă tulburarea, mergea în sus și-n jos prin odaie. Lovindu-se de piciorul unui scaun, răsturnă o umbrelă pusă pe el; mânerul de fildeș se sparse.

– Doamne! strigă el, ce rău îmi paie că am rupt umbrela doamnei Arnoux!

La aceste cuvinte negustorul ridică fruntea și zâmbi ciudat. Frédéric, prinzând ocazia care i se oferea de a vorbi despre ea, adaugă sfios:

– N-aș putea s-o văd?

Era plecată la familia ei, lângă mama bolnavă. Nu îndrăzni să întrebe cât va dura aceasta absență. Întreba numai care era locul natal al doamnei Arnoux.

– Chartres! Te miri?

– Eu? Nu! Ce ce? Deloc!

Apoi nu mai găsiră nimic de spus. Arnoux, care își răsucise o țigară, se învârtea gâfâind în jurul mesei. Frédéric, în picioare lângă sobă, contempla pereții, etajera, parchetul: și imagini fermecătoare i se perindau în amintire, mai curând în fața ochilor. În sfârșit plecă.

O bucată de ziar făcută ghemotoc zăcea pe jos în anticameră; Arnoux o luă; și, înălțându-se în vârful picioarelor, o înfundă în sonerie ca să-și continue, spuse el, siesta întreruptă. Apoi, strângându-i mâna:

– Spune-i, te rog, portarului că nu sunt acasă.

Și închise ușa cu putere în spatele lui.

Frédéric coborî treaptă cu treaptă scara. Neizbânda acestei prime încercări îl descuraja în privința celorlalte. Atunci începură trei luni de plictiseală. Cum nu avea nimic de făcut, lipsa de ocupație îi sporea tristețea.

Își petrecea ore întregi privind, de sus, de la balcon, râul care curgea între cheiurile cenușii, înnegrite din loc în loc de urmele canalelor de scurgere, cu câte un ponton pentru spălătorese ancorat lângă mal, unde se jucau uneori copiii în mâl, spălând câte un pudel. Ochii lui părăseau la stânga podul de piatră de la Notre-Dame și trei poduri suspendate și se îndreptau totdeauna spre cheiul Ornies, asupra

unui pâlț de copaci bătrâni, asemănători cu teii din portul Montereau. Turnul Saint-Jacques, Primăria, Saint-Gervais, Saint-Louis, Saint-Paul se ridicau în față, între acoperișurile contopite – și geniul de pe coloana din Iulie strălucea la apus ca o mare stea de aur, în vreme ce la cealaltă extremitate domul din Tuileries își rotunjea pe cer masa grea, albastră. În partea aceea, dincolo de toate astea, trebuie să fi fost casa doamnei Arnoux.

Se întorcea în odaie; apoi, culcat pe divan, se pierdea într-o meditație dezordonată: planuri de lucru, proiecte de conduită, elanuri către viitor. În sfârșit, ca să se lepede de el însuși, ieșea.

Străbătea la întâmplare Cartierul Latin, atât de zgomotos de obicei, dar pustiu în acea epocă pentru că studenții pleaseră la familiile lor. Marile ziduri ale colegiilor, alungite parcă de liniște, aveau o înfățișare și mai morocănoasă; se auzeau tot felul de zgomote pașnice, bătăi de aripi în colivii, sforăitul unui strung, ciocanul unui cârpaci; și negustorii de haine, în mijlocul străzii, întrebau din ochi fiecare fereastră, zadarnic. În fundul cafenelelor singuratice, doamna de la tejghea căsca între două clondire pline; ziarele rămâneau așezate în ordine pe masa cabinetelor de lectură; în atelierile călcătoarelor rufe se înfiorau sub adieri de vânt călduț. Din când în când se oprea în fața etalajului unui anticar; un omnibuz care trecea atingând trotuarul îl făcea să se întoarcă; și, ajuns în fața Luxembourgului, nu se ducea mai departe.

Uneori, speranța unei distracții îl atrăgea către bulevarde. După străduțe întunecate care exalau o prospețime umedă, ajungea pe marile piețe pustii, orbitoare de lumină, în care monumentele desenau pe marginea caldarâmului dantele de umbră neagră. Dar trăsurile, prăvăliile începeau iar să se perinde și mulțimea îl asurzea – mai ales duminica – atunci când de la Bastilia până la Madeleine un imens fluviu ondula pe asfat, în mijlociul prafului, într-un zgomot neîntrerupt; se simțea îngreșat de josnicia chipurilor, de nerozia cuvintelor, de mulțumirea tâmpă care ieșea la iveală pe frunțile înădușite! Totuși, conștiința că valora mai mult decât toți acești oameni micșora oboseala de a-i privi.

Se ducea în fiecare zi la *Arta indusirudă*; și, pentru a ști când se va întoarce doamna Arnoux, se informa îndelung despre mama ei. Răspunsul lui Arnoux nu se schimba; era "din ce în ce mai bine", nevastă-sa cu fetița se vor întoarce săptămâna viitoare. Cu cât întârzia a se întoarce, cu atât Frédéric vădea mai multă neliniște, – în asemenea măsură încât Arnoux, înduioșat de afecțiunea sa, îl luă de cinci sau șase ori să cineze la restaurant.

În aceste lungi întâlniri în doi, Frédéric recunoscuse în sine sa că negustorul de pictură nu era foarte spiritual. Arnoux putea să bage de seamă această răceală; și pe urmă era și un prilej de a-i răsplăti puțin amabilitățile.

Vrând să facă lucrurile foarte bine, își vându unui negustor de vechituri toate hainele noi pentru optzeci de franci; și măbind suma cu încă o sută pe care îi mai avea, veni la Arnoux să-l ia la cină. Regimbart era acolo. Se duseră toți la Cei-Trei-Frați-Provençali.

Cetățeanul începu prin a-și scoate redingota și, sigur de respectul celorlalți doi, dictă meniul. Cu toate că se duse în bucătărie să vorbească el însuși cu șeful, coborî în pivniță, căreia îi cunoștea toate ungherele, și chemă stăpânul localului, căruia îi "trase o săpuneală", nu fu mulțumit nici de mâncăruri, nici de vinuri, nici de

serviciu! La fiecare fel nou, la fiecare sticlă deschisă, de la prima îmbucătură, de la prima gură de băutură, lăsa să-i cadă furculița sau își împingea deoparte paharul; apoi, sprijinindu-se cu toată lungimea brațului pe fața de masă, se văita că nu se mai putea cina la Paris. În sfârșit, nemaiștiind ce să născocească pentru gura lui, Regimbart își comandă fasole cu untdelemn "pur și simplu" care, deși era izbutită numai pe jumătate, îl potoli puțin. Apoi avu cu chelnerul un dialog asupra foștilor chelneri de la Provençali: "Ce se întâmplase cu Antoine? Dar cu unul numit Eugène? Dar Théodore, ăla mic, care servea totdeauna jos? Erau aici, pe vremuri, o mâncare mult mai aleasă și niște vinuri de Bourgogne cum n-o să mai întâlnim!"

Pe urmă fu vorba de valoarea terenurilor de la periferie, o speculație sigură a lui Arnoux. Așteptând-o, își pierdea dobânzile. De vreme ce nu voia să vândă cu nici un preț, Regimbart avea să-i găsească pe cineva; și cei doi domni făcură socoteli, cu un creion, până la sfârșitul desertului.

Se duseră să ia cafeaua, în pasajul Saumon, într-o cafenea la demisol. Frédéric asistă, în picioare, la nesfârșite partide de biliard, adăpate cu nenumărate halbe; – și rămase acolo până la miezul nopții fără să știe de ce, din lașitate, din prostie, în speranța nelămurită a unui eveniment oarecare, favorabil dragostei lui.

Când oare avea s-o revadă? Frédéric era disperat. Dar într-o seară, către sfârșitul lui noiembrie, Arnoux îi spuse:

– Știi, nevastă-mea s-a întors ieri!

A doua zi, la ora cinei, intra la ea.

Începu prin a o felicita în legătură cu mama ei, a cărei boală fusese atât de gravă.

– Da de unde! Cine ți-a spus?

– Arnoux!

Ea scoase un "ah" ușor, apoi adăugă că la început avusese temeri serioase, acum risipite.

Stătea lângă foc în berjera tapisată. El se afla pe canapea cu pălăria între genunchi; și conversația fu penibilă, pentru că doamna Arnoux se întrerupea în fiecare minut; el nu găsea nici un cuvânt de care să se agațe ca să vorbească despre sentimentele lui. Dar, cum se plângea că studiază chichițele de procedură, ea replică, aplecându-și fața, absorbită deodată de gânduri: "Da... pricep... afacerile!"

Era însetat să cunoască aceste gânduri și nici nu se gândea la altceva. Amurgul aduna umbre în jurul lor.

Ea se ridică, avea de făcut un drum, apoi se arătă iar cu o pălărie de catifea cu bride și o pelerină bordată cu petit-gris. El îndrăzni să se ofere s-o întovărășească.

Afară se întunecase; vremea era rece și o ceață grea, ce estompa fațada caselor, duhnea în aer. Frédéric o adulmeca lacom; pentru că simțea prin vătuiala hainei forma brațului ei; iar mâna prinsă într-o mănușă galbenă cu doi nasturi, mânușa ei pe care ar fi vrut s-o acopere cu sărutări, se sprijinea pe mâneca lui. Se clătinău puțin din pricina pavajului lunecos și lui i se părea că erau amândoi ca legănați de vânt, în mijlocul unui nor.

Strălucirea luminilor pe bulevard îl aduse la realitate. Prilejul era bun, timpul scurt. Își dădu răgaz până la strada Richelieu, ca să-și declare dragostea. Dar aproape numaidecât, în fața unei prăvălii de porțelanuri, ea se opri deodată, spunându-i:

– Am ajuns, îți mulțumesc! Pe joi, nu-i așa? Ca de obicei!

Dineurile reîncepură; și cu cât se ducea mai des la doamna Arnoux, cu atât era mai melancolic.

Contemplarea acestei femei îl enerva, ca întrebuițarea unui parfum prea puternic. Senzația asta coborî în adâncurile temperamentului său și deveni aproape un fel general de a simți, un mod nou de a exista.

Prostituatele pe care le întâlnea la lumina felinarelor, cântărețele care scoteau triluri, călărețele pe caii lor în galop, burghezele de pe stradă, femeile ușoare de la ferestre, toate femeile i-o aduceau aminte pe ea, prin asemănări sau prin contraste violente. Se uita, de-a lungul prăvăliilor, la cașmiruri, la dantele și la cerceii lungi de nestemate, închipuindu-și-le drapate în jurul șoldurilor ei, cusute pe corsajul ei, scânteind în părul-i negru. Pe tarabele negustorilor se deschideau flori ca să le aleagă ea în trecere; în vitrinele cizmarilor papucii de satin cu bordură de puf de lebădă păreau că-i așteaptă piciorul; toate străzile duceau spre casa ei; trăsurile nu staționau în piețe decât ca să te ducă mai repede la ea; Parisul se referea la făptura ei și marele oraș zumzăia cu toate vocile lui, ca o imensă orchestră, în jurul ei.

Când se ducea în Jardin des Plantes, vederea unui palmier îl purta către țări îndepărtate. Călătoreau împreună pe spinarea dromaderilor, sub baldachinul mic al elefanților, în cabina unui iaht, printre arhipelagurile albastre, sau alături, pe doi catări cu clopoței, care se poticneau de coloane frânte, prin iarbă. Uneori se oprea la Luvru, în fața unui tablou vechi; și cum dragostea lui o îmbrățișa până în secole dispărute, o substituia personajelor din picturi. Se ruga în genunchi îndărătul unui geamlâc prins în plumb, purtând în cap o pălărie în formă de con. Domniță de Castilia sau de Flandra, stătea așezată, purtând guler plisat și scorbit și un corsaj cu balene și cute bufante. Apoi cobora o mare scară de porfir, în mijlocul senatorilor, sub un baldachin de pene de struț, într-o rochie de brocart. Alteori o visa în pantaloni de mătase galbenă, pe pernele unui harem; – și tot ce era frumos, strălucirea stelelor, anumite arii de muzică, ținuta unei fraze, un contur îl aduceau brusc, pe nesimțite, la gândul lui.

Cât despre a încerca s-o facă iubita lui, era sigur că orice tentativă ar fi fost zadarnică.

Într-o seară, Dittmer, care sosea, o sărută pe frunte; Lovarias făcu același lucru, spunând:

– Îngăduiți, nu-i așa? e privilegiul prietenilor!

Frédéric îngăimă:

– Mi se pare că suntem toți prietenii!

– Dar nu toți vechi! rosti ea.

Asta însemna a-l respinge dinainte, indirect.

Ce avea de făcut? Să-i spună că o iubește? Avea să-l respingă, fără îndoială; sau, înfuriindu-se, să-l dea afară din casă! Or el prefera toate durerile, îngrozitoare năpaste de a nu o mai vedea.

Invidia talentul pianiștilor, cicatricile soldaților. Își dorea o boală primejdioasă, sporind să-i trezească interesul în acest fel.

Îl mira un lucru, că nu era gelos pe Arnoux; iar pe ea nu și-o putea închipui decât îmbrăcată, – atât de firească i se părea pudoarea ei, învăluindu-i sexul într-o

umbră misterioasă.

Se gândea totuși la fericirea de a trăi alături de ea, de a o tutui, de a-i trece îndelung mâna peste bandouri sau a sta jos, în genunchi, cu brațele în jurul mijlocului ei, sorbindu-i din ochi sufletul! Pentru asta ar fi trebuit să răstoarne soarta; și incapabil de acțiune, îl blestema pe Dumnezeu și, acuzându-se de lașitate, se învârtoa înlăuntrul dorinței sale ca un prizonier în celulă. O spaimă neconținută îl sufoca. Stătea ceasuri întregi neclintit sau izbucnea în lacrimi; și, într-o zi, când n-avusesc putere de a se stăpâni, Deslauriers îi spuse:

– Ei, drace! Ce ai?

Frédéric suferea de nervi. Deslauriers nu crezu. În fața unei asemenea dureri, simțise cum i se redeșteaptă duioșia și îl îmbărbătă. Un om ca el să se lase covârșit, ce prostie! Hai, mai merge la tinerețe, dar mai târziu înseamnă să-ți pierzi timpul.

– Mi-l strici pe Frédéric al mea! Eu îl cer pe cel de altădată. Băiete, tot pe ăla îl vreau! Îmi plăcea! Haide, fumează o pipă, prostule! Scutură-te puțin, mă faci să disperez!

– Adevărat, spuse Frédéric, sunt nebun!

Secretarul continuă:

– An, bătrâne trubadur, știu eu ce te doare. Inimioara? Mărturisește! Hei, pierzi una, găsești patru în loc! Le uiți pe femeile virtuozose, făcând dragoste cu celelalte. Vrei să te fac eu să cunoști femeii? N-ai decât să vii la Alhambra... (Era un local public deschis de curând sus, pe Champs-Elysées, și care se ruină chiar în stagiunea următoare printr-un lux cu totul prematur). Se pare că acolo te distrezi. Hai și noi! Ai să-ți iei și prietenii dacă vrei, ți-l accept chiar și pe Regimbart!

Frédéric nu-l invită pe Cetățean. Deslauriers se lipsi de Sénécal. Îl luară numai pe Hussonnet, pe Cisy și pe Dussardier; și aceeași trăsură îi lăsă pe toți cinci la poarta Alhambrei.

Două galerii în stil maur se întindeau paralel la dreapta și la stânga. În față, tot fundul era ocupat de zidul unei case și a patra latură (cea a restaurantului), închipuia o mănăstire gotică cu vitralii colorate. Un soi de acoperiș chinezesc ocrotea estrada pe care cântau muzicanții; solul era acoperit împrejur cu asfalt și niște lanterne venețiene agățate pe stâlpi formau, de departe, peste cei care dansau cadrilul, o cunună de lumini multicolore. Un pedestal ici și colo susținea câte un lighenaș de piatră, din care se ridica un firicel de apă. În frunziș se zăreau statui de ghips, Hebe sau Cupidoni, încliate de vopsea în ulei; și numeroasele alei, presărate cu un nisip foarte galben, greblat cu grijă, făceau ca grădina să pară mult mai vastă decât era.

Studentii își plimbau iubitele; vânzători de articole la modă mergeau țațoși, cu câte un baston în mână; colegieni fumau; celibatari bătrâni își mângâiau cu pieptenele barba vopsită; se aflau acolo englezi, ruși, oameni din America de Sud, trei orientali cu turbane. Cocote elegante, grizete și târfe veniseră acolo în speranța de a găsi un protector, un iubit, un ban de aur, sau numai pentru plăcerea dansului; rochiile lor cu tunici verzi ca apa, albastre, roz sau violete, treceau, se agitau între abanoși și lilieci. Aproape toți bărbații purtau stoffe în carouri, unii pantaloni albi, cu toate că seara era răcoroasă. Se aprindeau lămpile cu gaz.

Hussonnet cunoștea multe femei prin relațiile lui cu ziarele și cu teatrele mici; le

trimita bezele din vârful degetelor și din când în când își părăsea prietenii ca să se ducă să vorbească cu ele.

Deslauriers fu gelos pe aerele lui. Se legă, cinic, de o blondă voinică, îmbrăcată în nanchin. După ce îl privi cu o mutră morocănoasă, ea spuse: "Nu! N-am încredere, băietel!" și îi întoarse spatele.

Încercă iar pe lângă o brună grasă, care fără îndoială că era nebună, pentru că țâșni de la primul cuvânt, amenințându-l că dacă continuă, cheamă sergenții. Deslauriers se căzni să râdă; apoi, descoperind o femeiușcă așezată la o parte, sub un felinar, îi propuse un contradans.

Muzicanții, cocoțați pe estradă, scârțâiau și suflau năvalnic, cu atitudini de maimuță. Dirijorul, în picioare, bătea automat măsura. Lumea era înghesuită, se distra; bridele desfăcute ale pălăriilor atingeau cravatele, cizmele se afundau sub jupoane; toate astea săltau în cadență; Deslauriers o strângea la piept pe femeiușcă și, cucerit de delirul cancanului, se zbugiuma în mijlocul cadrilurilor ca o piaiță mare. Cisy și Dussardier se plimbau mai departe; tânărul aristocrat se uita prin lornion la fete dar nu îndrăznea să le vorbească, în ciuda îndemnurilor comisului, închipuindu-și că femeile acestea aveau totdeauna "un bărbat ascuns în dulap cu un pistol, care iese ca să te silească să iscălești niște polițe".

Se întoarseră lângă Frédéric. Deslauriers nu mai dansa; și toți se întrebau cum să-și încheie seara, când Hussonnet strigă:

– Ia te uită! marchiza d'Amaëgui!

Era o femeie palidă, cu nasul în vânt, cu mitene până la cot și cu bucle negre care îi atârnau de-a lungul obrazilor ca două urechi de câine. Hussonnet îi spuse:

– Ce-ar fi să organizăm o mică petrecere la tine, o recepție orientală? Încearcă să chemi câteva prietene de-ale tale pentru acești cavaleri francezi. Eh, ce te încurcă? Ți aștepți hidalgo-ul?

Andaluza plecă fruntea; cunoscând obiceiurile puțin elegante ale prietenului ei, se temea că are să se aleagă cu plata răcoritoarelor, în sfârșit, la cuvântul bani pe care îl rosti, Cisy propuse cinci napoleoni, tot ce avea în pungă; treaba fu hotărâtă. Dar Frédéric nu mai era acolo.

I se păruse că recunoaște vocea lui Arnoux, zărise o pălărie de femeie și se băgase repede în boschetul de alături.

Domnișoara Vatnaz se afla singură cu Arnoux:

– Iertați-mă! Vă deranjez?

– Deloc, răspunse negustorul.

Frédéric înțelese din ultimele cuvinte ale conversației lor că Arnoux alergase la Alhambra ca să vorbească cu domnișoara Vatnaz despre o afacere urgentă; și fără îndoială că nu se potolise pe deplin, pentru că îi spuse cu un aer neliniștit:

– Ești sigură?

– Foarte sigură! Ești iubit! Ah, ce om!

Se strâmbă la el înaintându-și buzele groase, aproape sângerii de roșii ce erau. Dar avea ochi admirabili, de culoarea aramei, cu puncte de aur în pupile, plini de duh, de dragoste și de sensualitate. Luminau ca niște lămpi pielea puțin gălbuie a feței ei slabe. Arnoux păru că se bucură de bruftuielile ei. Se aplecă spre ea, spunându-i:

– Ești drăguță, sărută-mă!

Ea îl apucă de amândouă urechile și îl sărută pe frunte.

În clipa aceea dansurile se opriră; și în locul dirijorului apărură un tânăr frumos, prea gras și de o albeață de ceară. Avea părul lung și negru așezat ca acela al lui Isus, o haină de catifea albastră cu mari ramuri de palmier de aur, un aer înfumurat ca de păun și prostesc ca de curcan; și după ce salută publicul, începu un cântec. Era vorba despre un țăran care își povestește călătoria în capitală; artistul vorbea în graiul Normandiei de jos, făcea pe beatul; refrenul:

Ah! m-am răs, m-am răs, m-am răs

În parșivul de Paris!

trezea tropăituri de entuziasm. Delmas, "cântăreț expresiv", era prea abil ca să-l lase să se răcească. I se dădu o ghitară și gemu o romanță intitulată *Fratele albanezei*.

Cuvintele îi aduseră aminte lui Frédéric de cele pe care le cânta omul în zdrențe dintre tamburarile vaporului. Fără să vrea, ochii nu i se mai dezlipiau de poala fustei întinsă în fața lui. După fiecare cuplet era o pauză lungă – și adierea vuitului în copaci semăna cu freamătul valurilor.

Domnișoara Vatnaz, dând la o parte cu o mână ramurile de lemn-câinesc care îi mascau estrada, se uita țintă la cântăreț, cu nările umflate, cu genele strânse, ca pierdută într-o bucurie gravă.

– Foarte bine! zise Arnoux. Înțeleg de ce te afli în seara asta la Alhambra! Îți place Delmas, draga mea.

Ea nu voi să mărturisească nimic.

– Ah! câtă pudoare!

Și, arătându-i-l pe Frédéric:

– Din pricina lui? Ai greși. Nu există băiat mai discret.

Ceilalți, care își căutau prietenul, intrară în bolta de verdeață. Hussonnet îi prezentă. Arnoux împărți trabuce și trată pe toată lumea cu băuturi răcoritoare.

Domnișoara Vatnaz se înroșise când îl văzuse pe Dussardier.

Se ridică peste puțin timp și, întinzându-i mâna:

– Nu-ți mai aduci aminte de mine, domnule Auguste?

– De unde o cunoști? întrebă Frédéric

– Am lucrat în același loc, spuse el.

Cisy îl trăgea de mânecă, ieșiră; abia plecă, și domnișoara Vatnaz începu să-l laude caracterul. Adăugă chiar că avea *geniul inimii*.

Apoi se vorbi despre Delmas, care ar îi putut, ca mim, să aibă succes în teatru; și urmă o discuție în care fură amestecați Shakespeare, Cenzura, Stilul, Poporul, rețetele de la Porte-Saint-Martin, Alexandre Dumas, Victor Hugo și Dumersan^[21]. Arnoux cunoscuse mai multe actrițe celebre; tinerii se aplecau ca să-l asculte. Dar cuvintele erau acoperite de muzică; și, cum se sfârșea cadrilul sau polca, toți se repezeau la mese, chemau chelnerii, râdeau; sticlele de bere și de limonada gazoasă pocneau destupate în frunzișuri, femeile cotcodăceau ca niște găini; uneori doi domni voiau să se bată; fu arestat un hoț.

Dansatorii năvăliră în alei. Gâfâind, zâmbind, cu fețele încinse, defilau într-un vârtej care ridica rochiile și poalele hainelor; tromboanele răgeau și mai tare; ritmul se accelera. În spatele mănăstirii medievale se auzeau trosnituri, izbucniră petarde; sori începură să, se învârtească; strălucirea focurilor de artificii, de culoarea smaraldului, lumină o clipă toată grădina, și, odată cu ultima rachetă, mulțimea scoase un mare suspin.

Apoi se scurse încet. Un nor de praf de pușcă plutea în aer. Frédéric și Deslauriers înaintau pas cu pas în mijlocul mulțimii, când fură opriți de un spectacol: Martinon primea rest de la garderoba de umbrele; și întovărășea o femeie de vreo cincizeci de ani, urâtă, admirabil îmbrăcată și de un rang social îndoielnic.

– Voinicul ăsta, spuse Deslauriers, e mai puțin simplu decât presupunem. Dar unde e Cisy?

Dussardier le arată cafeneaua, în care îl văzură pe descendentul cavalerilor în fața unui bol de puncti, în compania unei pălării roz.

Hussonnet, care lipsea de cinci minute, se ivi în clipa aceea.

O fată tânără se rezema de brațul lui, spunându-i în gura mare "pisoiașul" meu.

– Nu! zicea el. Nu! Nu în public! Spune-mi mai bine "viconte". Asta dă un gen cavaleresc, cel din epoca lui Ludovic al XIII-lea și a cizmilor moi, care îmi plac! Da, dragii mei, una de altădată! Nu-i așa că e drăguță? – O luă de bărbie. – Salută-i pe acești domni! Toți sunt fii de pairi ai Franței. Suntt prieten cu ei ca să mă numească ambasador.

– Ce nebun ești! suspină domnișoara Vatnaz.

Îl rugă pe Dussardier s-o conducă acasă.

Arnoux îi privi depărtându-se, apoi, întorcându-se spre Frédéric:

– Ți-ar plăcea Vatnaz? Dealtfel, nu ești sincer în asemenea chestiuni. Cred că-ți ascunzi iubirile.

Frédéric, care se îngălbeni, jură că nu ascunde nimic.

– Pentru că nu ți se cunoaște nici o iubită, continuă Arnoux.

Frédéric avu poftă să citeze la întâmplare un nume. Dar asta îi putea fi povestit ei. Răspunse că, în adevăr, n-are iubită. Negustorul îl muștră.

– În seara asta era un prilej bun! De ce n-ai făcut ca ceilalți, care pleacă toți cu câte o femeie?

– Dar dumneata? spuse Frédéric, sâcâit de o asemenea stăruință.

– Ah cu mine e altceva! Eu mă întorc lângă a mea!

Chemă o cabrioletă și se făcu nevăzut.

Cei doi prieteni se întoarseră pe jos. Sufla un vânt din răsărit. Nu vorbea nici unul, nici celălalt. Deslauriers regreta că nu *strălucise* în fața directorului unui ziar, iar Frédéric se cufundă în tristețe. În sfârșit, spuse că localul îi păruse stupid.

– A cui e vina? Daci nu ne-ai fi părăsit pentru Arnoux al tău!

– Eh! orice-ar fi putut face ar fi fost absolut zadarnic.

Dar secretarul avea teorii. Ca să obții anumite lucruri era destul să le dorești foarte tare.

– Totuși chiar tu, adineauri....

– Mare pagubă, zise Deslauriers retezând scurt aluzia. Doar n-am să-mi încurc viața cu femeile!

Și vorbi cu patimă împotriva fandoselii, a prostiei lor; pe scurt, îi displăceau.

– Nu te mai prefacă! rosti Frédéric.

Deslauriers tăcu. Apoi, dintr-o dată:

– Vrei să pui prinsoare pe o sută de franci că o *dau gata* pe prima care trece?

– Bun, primesc!

Prima care trecu era o cerșetoare groaznică. Erau disperați de întâmplare când, în mijlocul străzii Rivoli, văzură o fată înaltă care ducea în mână o cutiuță.

Deslauriers o acostă sub arcade. Ea o luă brusc spre grădina Tuileries și o apucă în curând prin piața Carrouselului; se uita în dreapta și-n stânga. Alergă după o trăsură; Deslauriers o ajunse din urmă. Mergea lângă ea, vorbindu-i cu gesturi expresive. În sfârșit ea îi primi brațul și înaintară de-a lungul cheiurilor. Apoi, în dreptul palatului Châtelet, se plimbară pe trotuar timp de douăzeci de minute cel puțin, ca doi marinari care își făceau cartul. Dar, deodată, traversară podul Change, piața de flori, cheiul Napoleon. Frédéric îi urmă. Deslauriers îi dădu a înțelege că i-ar stingheri și că n-avea decât să-i urmeze exemplul.

– Cât mai ai?

– Două monede de cinci franci!

– Ajunge! Bună seara!

Frédéric fu cuprins de uimirea pe care o simți când vezi izbutind o farsă. "Își bate joc de mine, se gândi el. Dacă aș merge mai departe?" Deslauriers ar crede că era invidios pe el, pentru dragostea asta. "Ca și cum n-aș avea și eu una, și de o sută de ori mai rară, mai nobilă, mai puternică!" Îl împingea un fel de furie. Ajunse în fața porții doamnei Arnoux.

Nici una din ferestrele exterioare nu erau ale locuinței ei. Totuși stătea cu ochii lipiți de fațadă, de parcă ar fi crezut că prin contemplarea asta putea despica zidurile. Acum, fără îndoială, se odihnea, liniștită ca o floare adormită, cu frumosul ei păr negru printre dantelele pernei, cu buzele întredeschise, cu capul pe un braț.

I se năzări și capul lui Arnoux. Se îndepărtă, ca să fugă de imaginea asta.

Îi veni în minte sfatul lui Deslauriers; îi fu groază de el. Și atunci rătăci pe străzi.

Când întâlnea un pieton, încerca să-i deslușească chipul. Din vreme în vreme o rază de lumină îi trecea printre picioare, descria pe pavaj un imens sfert de cerc; și din umbră răsărea un om, cu coșul în spate și cu felinarul în mână. În unele locuri vântul zguduia burlanul de tinichea al unui horn; se ridicau sunete îndepărtate care sa amestecau cu zumzetul din capul lui, și i se părea că aude, în văzduh, refrenul nedeslușit al contradansului. Legănarea mersului îi întreținea beția asta; se afla pe podul Concorde.

Atunci își aduse aminte de acea seară din iarna trecută când, ieșind de la ea pentru prima oară, trebuise să se oprească, atât de tare îi bătea inima sub îmbrățișarea speranțelor. Acum, toate erau moarte!

Nori întunecați alergau peste fața lunii. O contemplă, visând la măreția spațiilor, la mizeria vieții, la nimicnicia a tot. Se iviră zorile; îi clănțăneau dinții; și, pe jumătate adormit, jilav de ceață și plin de lacrimi, se întrebă de ce n-ar sfârși cu toate. N-avea decât o mișcare de făcut! Greutatea frunții îl trăgea înainte, își vedea cadavrul plutind pe apă; Frédéric se aplecă. Parapetul era puțin cam lat, numai de oboseală nu încercă să-l sară.

Fu cuprins de spaimă. Se întoarse pe bulevarde și se prăbuși pe o bancă. Îl treziră niște polițiști, convinși că "trăsese un chef".

O luă iar la drum. Dar cum îi era foarte foame și toate restaurantele erau închise, se duse să mănânce într-o cârciumă din Hale. După asta, socotind că era încă prea devreme, hoinări în jurul Primăriei, până la opt și un sfert.

Deslauriers își concediasse de mult fetișcana; și acum scria la masă, în mijlocul odăii. Către ora patru veni domnul de Cisy.

Datorită lui Dussardier intrase în vorbă în seara din ajun cu o femeie; și chiar o condusesse cu trăsura, împreună cu bărbatul ei, până pe pragul casei lor, de unde îi dăduse o întâlnire. De acolo venea. Nimeni nu cunoștea acel nume!

– Și ce-i cu asta? întrebă Frédéric.

Atunci gentilomul bătu câmpii; vorbi despre domnișoara Vatnaz, despre andaluză și despre toate celelalte. În sfârșit, își expuse cu multe perifraze scopul vizitei; incredințându-se discreției prietenului lui, venea să-l ajute într-un demers, după care avea să se privească definitiv ca un bărbat; și Frédéric nu-l refuză. Îi povesti istoria lui Deslauriers, fără să spună adevărul în ceea ce-l privea pe el personal.

Secretarul găsi că "îi merge acum foarte bine". Acest respect pentru sfaturile lui îi mărea buna dispoziție.

Prin ea o cucerise din prima zi pe domnișoara Clémence Daviou, brodeză de uniforme militare, cea mai blândă ființă cu putință, zveltă ca o trestie, cu ochi mari albaștri, totdeauna uluiți. Secretarul abuza de nevinovăția ei, până la a o face să creadă că era decorat; își împodobea redingota, cu o panglică roșie când se întâlnea cu ea, dar se lipsea de panglică în public, ca să nu-și umilească șeful, spunea el. Dealtfel, o ținea la distanță, se lăsa mângâiat ca un pașă și o numea în glumă "fiică din popor". Ea îi aducea de fiecare dată buchetele de violete. Frédéric n-ar fi vrut o asemenea dragoste.

Totuși, când ieșeau la braț ca să se ducă într-o cămăruță la Pinson sau la Barillot, simțea o tristețe ciudată. Frédéric nu știa cât îl făcuse să sufere pe Deslauriers în fiecare joi, de un an încoace, când își curăța unghiile, înainte de a se duce să cineze în strada Choisoul!

Într-o seară, când îi privise plecând din balcon, îl văzu de departe pe Hussonnet pe podul Arcole. Boemul începu să-l cheme prin semne și Frédéric coborî cele cinci etaje.

– Uite despre ce o vorba: sâmbăta viitoare, în 24, e ziua doamnei Arnoux.

– Cum așa, doar o cheamă Marie?

– Și Angèle, n-are a face! Se va sărbători în casa lor de la țară, la Saint-Cloud; eu sunt însărcinat să te anunț. Ai să găsești un vehicul la ora trei, la revistă. Ne-am înțeles! Iartă-mă că te-am deranjat. Dar am atâtea drumuri de făcut!

Frédéric nici nu se urnise încă din loc, când portarul îi dădu o scrisoare.

"Domnul și doamna Dambreuse îl roagă pe domnul F. Moreau să le facă onoarea de a veni să cineze la ei sâmbătă 24 curent."

"Prea târziu", se gândi el.

Totuși îi arătă scrisoarea lui Deslauriers, care strigă:

– Ah! în sfârșit! Dar îmi pari nemulțumit. De ce?

Frédéric, șovăind puțin, îi spuse că are altă invitație pentru aceeași zi.

– Fă-mi plăcerea și trimite la plimbare strada Choiseul. Nu face prostii! Am să răspund pentru tine, dacă ți-e greu.

Și secretarul scrisese o scrisoare de acceptare, la persoana a treia.

Cum nu văzuse niciodată lumea decât prin febra dorințelor lui lacome, și-o închipuia ca pe o creație artificială, care funcționa în virtutea unor legi matematice. Un dineu în oraș, întâlnirea cu un om cu o situație bună, zâmbetul unei femei frumoase puteau, printr-o serie de acțiuni care decurgeau unele din altele, să aibă rezultate uriașe. Anumite saloane pariziene erau ca acele mașini ce primesc materia în stare brută și o dau afară cu o valoare însutită. Credea în curtezanele care sfătuiesc diplomații, în căsătoriile bogate obținute prin intrigi, în geniul ocnașilor, în docilitatea norocului sub mâna celor puternici. În sfârșit, vizitele la familia Dambrouse îi păreau atât de utile și vorbi atât de bine despre asta, încât Frédéric nu mai știa la ce să se hotărască.

Trebuia totuși, de vreme ce era ziua doamnei Arnoux, să-i facă un cadou; se gândi, firește, la o umbrelă, ca să-și răscumpere stângăcia. Descoperi o umbrelă de mătase de culoarea pieptului de porumbel, cu un mic mânec de fildeș cizelat, care venea din China. Dar costa o sută șaptezeci și cinci de franci și el n-avea nici ban, trăia chiar pe credit până în trimestrul viitor. Totuși o voia, ținea la asta și, cu toate că îi repugna, îi ceru lui Deslauriers.

Deslauriers îi răspunse că n-are bani.

– Am nevoie, spuse Frédéric, mare nevoie!

Celălalt repetă aceeași scuză, așa că Frédéric își ieși din fire:

– Ai putea și tu, uneori...

– Ce anume?

– Nimic!

Secretarul înțelesese. Scoase din rezerva lui suma de care era vorba și, după ce i-o dădu ban cu ban, zise:

– Nu-ți cer chitanța, de vreme ce trăiesc pe spinarea ta.

Frédéric îi sări de gât cu mii de proteste drăgăstoase. Deslauriers rămase rece. Apoi, a doua zi, zărind umbrela pe pian:

– Ah! pentru asta era!

– Poate că am s-o trimit, spuse cu lașitate Frédéric.

Întâmplarea îl ajută, pentru că seara primi o scrisoare tivită cu negru, în care doamna Dambrouse îi anunța pierderea unui unchii și se scuza că amână pe mai târziu plăcerea de a face cunoștință cu el.

Sosi de la ora două la biroul revistei. În loc să aștepte ca să-l ducă cu trăsura lui, Arnoux plecase din ajun, nemaiputându-se împotrivi dorinței de aer curat.

În fiecare an, de cum dădeau primele frunze, o lua la picior de dimineață, făcea drumuri lungi peste câmpii, bea lapte în gospodării de țară, se zbenguia cu țărăncile, se informa în privința recoltelor, aducea răsaduri de salată în batistă. În sfârșit, împlinindu-și un vis vechi, își cumpăraseră o casă la țară.

În timp ce Frédéric vorbea cu vânzătorul, veni și domnișoara Vatnaz și fu dezamăgită nevăzându-l pe Arnoux. Avea să mai rămână acolo poate două zile. Vânzătorul o sfătui "să se ducă acolo"; ea nu se putea duce acolo: să scrie o

scrisoare, dar ei îi era frică să, nu se piardă scrisoarea. Frédéric se oferi s-o ducă el. Ea scrisese biletul la iuțeală și îl rugă stăruitor să-l dea fără martori.

Peste patruzeci de minute debarca la Saint-Cloud.

Casa, la o depărtare de o sută de pași de pod, se afla la jumătatea unei coline. Zidurile grădinii erau ascunse de două șiruri de tei și o peluză mare cobora până la malul râului. Poarta dintre zăbrele fiind deschisă, Frédéric intra.

Arnoux, întins pe iarbă, se juca cu niște pisoi de curând fătați. Distracția asta părea că-l absoarbe de tot. Scrisoarea domnișoarei Vatnaz îl scoase din lăncezeală.

– Drace! Drace! Ce plictiseală! Are dreptate: trebuie să plec.

Apoi, după ce băgă scrisoarea în buzunar, își arătă cu plăcere domeniul. Arătă tot, grajdul, șura, bucătăria. Salonul era la dreapta, și partea dinspre Paris dădea într-o verandă cu zăbrele, umbrită de o clematită. Dar, deasupra capetelor lor, izbucniră niște triluri; doamna Arnoux, crezându-se singură, se amuza cântând. Făcea game, triluri, arpegii. Scotea note lungi care păreau suspendate; altele cădeau grăbite, ca picăturile unei cascade; și vocea ei, trecând prin jaluzele, tăia marea liniște și urca spre cerul albastru.

Încetă deodată, când veniră doi vecini, domnul și doamna Oudry.

Apoi se ivi ea însăși sus, pe peron; când cobora treptele, Frédéric îi zări piciorul. Purta niște pantofi mici, decoltați, de piele castaniu-aurie cu trei barete transversale, ce desenau pe ciorapul ei un grilaj de aur.

Invitații sosiră. În afară de domnul Lefaucheux, avocat, erau comesenii de fiecare joi. Fiecare adusese câte un dar. Dittmer o eșarfă siriană, Rosenwald un album de romane, Burrieu o acuarelă, Sombaz propria lui caricatură și Pellerin un desen în cărbune reprezentând un dans macabru, o fantezie hidoasă, executată mediocru. Hussonnet nu adusese nici un dar.

Frédéric așteptă să-și ofere darul după ceilalți.

Ea îi mulțumi mult. Atunci el spuse:

– Dar... e aproape o datorie! Am fost atât de necăjit!

– Pentru ce? întrebă ea. Nu pricep!

– La masă! rosti Arnoux, apucându-l de braț. Apoi îi șopti la, ureche: Nu ești deloc isteț!

Nimic nu era mai plăcut decât sufrageria, zugrăvită într-o culoare verde ca apa. La unul dintre capete, o nimfă de piatră își muia degetul mare de la picior într-un bazin în formă de scoică. Prin ferestrele deschise se vedea toată grădina cu peluza ei lungă, străjuită de un bătrân pin scoțian, pe trei sferturi desfrunzit; tufișuri de flori o bombau inegal; și, dincolo de fluviu, se desfășurau într-un mare semicerc Bois de Boulogne, Neuilly, Sèvres, Meudon. În fața grilajului, o barcă cu pânze pornea în larg.

Se vorbi la început despre priveliștea pe care o aveau, apoi despre peisaj în general; discuțiile începeau când Arnoux îi porunci servitorului să înhame la trăsură către ora nouă și jumătate. Îl chema înapoi o scrisoare de la casierul lui.

– Vrei să mă întorc cu tine? spuse doamna Arnoux.

– Dar bineînțeles! și, cu un salut frumos: Știți bine, doamnă, că nu se poate trăi fără dumneavoastră!

Toți îi făcură complimente că avea un bărbat atât de bun.

– Ah! din pricină că nu sunt singură! spuse ea încetșor, arătându-și fetița.

Apoi se vorbi în continuare despre pictură și se pomeni despre un Ruysdaël pe care Arnoux spera să ia sume considerabile. Pellerin îl întrebă dacă era adevărat că faimosul Saül Mathias de la Londra venise, luna trecută, să-i ofere douăzeci și trei de mii de franci.

– Nimic mai adevărat! Și, întorcându-se spre Frédéric:

E chiar domnul pe care îl plimbam mai deunăzi la Alhambra, cu toate că n-aveam nici un chef, pentru că englezii n-au nici un haz!

Frédéric bănuia o poveste cu femeii în scrisoarea domnișoarei Vatnaz și admirase ușurința cu care conu Arnoux găsisese un mijloc onest de a o tuli; dar noua lui minciună, absolut inutilă, îl făcu să holbeze ochii.

Negustorul adăugă, cu un aer firesc;

– Cum se numește tânărul acela voinic, prietenul dumitale?

– Deslauriers, spuse repede Frédéric.

Și, ca să repare vina pe care simțea că o are față de el, îl lăudă ca pe o inteligență superioară.

– Ah! adevărat? Dar nu pare un băiat atât de cumsecade ca celălalt, funcționarul de la transporturi.

Frédéric îl blestemă pe Dussardier. Ea avea să-și închipuie că are relații cu oameni de rând.

Pe urmă fu vorba despre înfrumusețările capitalei, despre cartierele noi, și moș Oudry îl cită, printre marii speculatori, pe domnul Dambreuse.

Frédéric, prinzând ocazia de a se pune în valoare, spuse că îl cunoștea. Dar Pellerin se lansă într-o satiră violentă împotriva băcanilor; nu vedea nici o deosebire între cei ce vindeau lumânări sau bani. După asta, Rosenwald și Burrieu trăncăniră despre porțelanuri; Arnoux vorbea despre grădinărit cu doamna Oudry; Sombaz, mucalit de modă veche, se distra luându-l peste picior pe soțul ei: îl numea Odry, ca pe actor, declară că trebuie să fi coborât din Oudry, pictorul de câini, pentru că bosa animalelor era vizibilă pe fruntea lui. Voi chiar să-i pipăie țeasta, celălalt se feri din pricină că purta perucă: și desertul se sfârși în hohote de răs.

După ce luară cafeaua sub tei, fumând, și făcură câteva tururi în grădină, se duseră să se plimbe de-a lungul râului.

Se opriră toți în fața unui pescar care curăța niște țipari într-o dugheană de pește. Domnișoara Marthe vru să-i vadă. El își deșertă cutia pe iarbă; și fetița se aruncă în genunchi ca să-i prindă, râdea de plăcere, striga de frică. Toți se pierdură. Arnoux îi plăti.

Apoi avu ideea să facă o plimbare cu barca.

O parte a zării începea să pălească, în vreme ce dinspre cealaltă o mare pată portocalie se întindea pe cer și era din ce în ce mai purpurie pe crestele colinelor, care deveneau cu desăvârșire negre. Doamna Arnoux stătea pe o piatră mare, cu această lumină de incendiu în spatele ei. Celelalte persoane rățăceau de ici colo; Hussonnet, jos, pe mal, arunca pietricele pe suprafața apei.

Arnoux se întoarse urmat de o șalupă veche, în care își îngrămădi toți oaspeții, cu toate muștrările cele mai înțelepte. Șalupa se cufunda; trebuiră să debarce.

Lumânările se și aprinseră în salonul tapițat cu pânză persană, cu aplice pe

pereți. Mătușa Oudry adormea liniștit într-un fotoliu și ceilalți îi ascultau pe domnul Lefaucheux disertând despre gloria baronului. Doamna Arnoux stătea singură lângă fereastră. Frédéric îi vorbi.

Discutară despre ceea ce se spunea. Ea îi admira pe oratori; el prefera gloria scriitorilor. Dar trebuie să simți o plăcere mai mare, spunea ea, când miști mulțimile în chip direct, tu însuși, când vezi cum faci să treacă în sufletele lor sentimentele din sufletul tău. Aceste triumfuri nu-l ademeneau pe Frédéric, care n-avea deloc ambiție.

– Oh! De ce? zise ea. Trebuie să ai puțină!

Erau unul lângă celălalt, în picioare, în cadrul ferestrei. În fața lor noaptea se întindea ca un imens vâl întunecat, stropit cu argint. Pentru prima oară nu vorbeau despre lucruri neînsemnate. Ajunse chiar să-i cunoască antipatiile și gusturile: anumite parfumuri îi făceau rău, o interesau cărțile de istorie, credea în vise.

El începu să vorbească despre aventuri sentimentale. Ea deplânse nenorocirile purcese din pasiune, dar era revoltată împotriva josniciilor ipocrite; și această loialitate se înrudea atât de tare cu frumusețea regulată a chipului ei, încât părea că depinde de el.

Uneori zâmbea, oprindu-și ochii pe el un minut. Atunci îi simțea privirile pătrunzându-i sufletul, ca acele mari raze de soare ce coboară până în fundul apei. Iubea fără gânduri ascunse, fără speranța unui răspuns, în chin absolut: și prins de ardoarea asta mută, ca ele niște elanuri de recunoștință, ar fi vrut să-i acopere fruntea cu o ploaie de sărutări. În același timp un suflu interior îi purta parcă dincolo de el însuși; era o dorință de a se jertfi, o nevoie de devotament imediat și cu atât mai puternic cu cât nu putea satisface.

Nu plecă odată cu ceilalți. Nici Hussonnet. Trebuiau să se întoarcă în trăsură: și vehicolul aștepta în fața peronului, când Arnoux coborî în grădină să culeagă trandafiri. Apoi, când buchetul fu legat cu ață, cum tulpinele nu erau egale în lungime, se scotoci în buzunarul plin de hârtii, scoase una la întâmplare, le înveli. Își consolida opera cu un ac tare, și i-l oferi nevastei cu oarecare emoție.

– Uite, dragă, iartă-mă că te uitasem!

Dar ca scoase un mic strigăt; acul, pus prostește, o rănise. Se urcă din nou în odaia ei. O așteptară un sfert de ceas. În sfârșit se ivi iar, o luă pe Marthe, se urcă repede în trăsură.

– Si buchetul tău? întrebă Arnoux.

– Nu! Nu! merită!

Frédéric alergă să-l aducă. Ea îi strigă:

– Nu-! vreau!

Dar el îl aduse în curând, spunând că îl pusese la loc în hârtie, pentru că găsisse florile pe jos. Ea îl vârî în buzunarul de piele de lângă capră și plecară.

Frédéric, așezat, lângă ea, băgă de seamă că tremură groaznic. Apoi, când trecură podul, pentru că Arnoux o cotea la stânga, strigă:

– Nu! Greșești! Pe acolo, la dreapta!

Părea enervată; orice o stingherea. În sfârșit, când Marthe închise ochii, scoase buchetul și-l aruncă prin portieră, apoi îl apucă. de braț pe Frédéric, făcându-i semn cu cealaltă mână să nu vorbească niciodată despre asta.

Pe urmă își lipi batista de buze și nu se mai clinti.

Ceilalți doi, pe capră, vorbeau despre tipografii, despre abonați. Arnoux, care conducea neatent, se rătăci la mijlocul drumului prin Bois de Boulogne. Atunci se înfundă în drumulețe mici. Calul mergea la pas; ramurile copacilor se frecau de

capotă. Frédéric nu vedea din doamna Arnoux decât ochii în umbră; Marthe se lungise pe genunchii ei și el îi susținea capul.

– Te obosește, îi spuse mama.

El răspunse:

– Nu! Oh, nu!

Se ridicau vârtejuri încete de praf; străbăteau Auteuil-ul, toate casele erau ferecate; un felinar, ici și colo, lumina colțul unui zid, apoi călătorii reintrau în întuneric; odată văzu că plângea.

Era o remușcare? O dorință? Ce era? Amărăciunea asta pe care n-o cunoștea îl interesa ca un lucru personal; acum exista între ei o legătură, un fel de complicitate; și îi spuse cu un glas cât putea de mângâietor:

– Suferiți?

– Da, puțin, răspunse ea.

Trăsura mergea, și caprifoiul și iasomia, care treceau peste împrejmirile grădinilor, trimiteau în noapte răbufniri de miresme molcșitoare. Cutele nenumărate ale rochiei îi acopereau picioarele. Se simțea comunicând cu toată făptura ei prin trupul acela de copil întins între ei. So aplecă spre fetiță și, dându-i la o parte frumosul par negru, o sărută ușurel pe frunte.

– Ești bun, spuse doamna Arnoux.

– De ce?

– Pentru că iubești copiii.

– Nu pe toți!...

Nu mai adăugă nimic, dar întinse mâna stângă în partea ei și o lăsă larg deschisă. Închipuindu-și că, poate, ea avea să facă la fel, și că i-o va întâlni. Apoi îi fu rușine și și-o trase înapoi.

Ajunseră în curând pe pavaj. Trăsura mergea mai repede, becurile de gaz deveneau mai dese, era Parisul. Hussonnet sări de pe capră când ajunseră la Garde-Meuble. Frédéric așteptă să ajungă în curte ca să coboare; apoi se așeză la pândă în colțul străzii Choiseul și-l zări pe Arnoux care o apucase încet către bulevarde.

Începând de a doua zi, se puse pe lucru din toate puterile.

Se vedea la o curte cu juri, într-o seară de iarnă, la sfârșitul pledoariilor, când jurații sunt palizi și mulțimea cu sufletul la gură face să trosnească pereții despărțitori ai tribunalului, vorbind de patru ceasuri, rezumând toate probele, descoperind altele noi și simțind la fiecare frază, la fiecare cuvânt, la fiecare gest cum se ridică cuțitul ghilotinei, suspendat în spatele lui; apoi, la tribuna Camerei, orator care poartă pe buze salvarea unui popor întreg, încercându-și adversarii sub prosopopeele lui, zdrobindu-i cu un răspuns, cu trăsnete și intonații muzicale în glas, ironic, patetic furios, sublim. Ea va fi acolo, undeva, în mijlocul celorlalți, ascunzându-și sub vâl lacrimile de entuziasm; pe urmă aveau să se întâlnească: și descurajările, calomniile și ocările n-aveau să-l mai atingă, dacă ea va spune: "Ah! ce frumos a fost!", trecându-și mâinile ușoare peste frunte.

Imaginile astea fulgerau ca niște faruri la orizontul vieții lui. Inteligența, ațâțată, deveni mai sprintenă și mai puternică. Se închise în casă până în luna august și-și trecu ultimul examen.

Deslauriers, care își dăduse atâta osteneală să-l facă să repete încă o dată cel de-

al doilea examen la sfârșitul lui decembrie și cel de-al treilea în februarie, era mirat de sârgul lui.

Atunci se întoarseră vechile speranțe. În zece ani, Frédéric trebuia să fie deputat; în cincisprezece, ministru; de ce nu? Cu moștenirea pe care avea s-o primească în curând, putea, la început, să fondeze un ziar; asta ar fi fost începutul; mai pe urmă, se va vedea. Cât despre el, năzuia mereu la o catedră la Școala de Drept; și își susținu teza de doctorat în chip atât de remarcabil încât profesorii îi făcură complimente.

Frédéric și-o trecu și el peste trei zile. Înainte de a pleca în vacanță avu ideea unui picnic, ca să încheie întâlnirile de sâmbăta.

La petrecere fu vesel. Doamna Arnoux se afla acum lângă mama ei, la Chartres. Avea s-o revadă în curând și va sfârși prin a fi iubitul ei.

Deslauriers, admis în aceeași zi în cercul avocaților de la Orsay, ținuse un discurs foarte aplaudat. Cu toate că era sobru, se chercheli și îi spuse la desert lui Dussardier:

– Tu ești cinstit! Când voi fi bogat, te voi face administratorul meu.

Toți erau fericiți; Cizy n-avea să-și sfârșească Dreptul; Martinon avea să-și continue stagiul în provincie, unde avea să fie numit substitut; Pellerin se pregătea pentru un mare tablou închipuind *Duhul Revoluției*; Hussonnet, care avea să-i citească săptămâna viitoare directorului de la *Délassements* planul unei piese, nu se îndoia de succes:

– Pentru că știi să fac schelăria unei piese! Cât despre pasiuni, am trecut prin destule, ca să mă pricep la ele; iar vorbele de duh sunt meseria mea!

Făcu un salt, căzu în mâini și merse așa câțva timp în jurul mesei, cu picioarele în aer.

Șotia asta nu-i descreți fruntea lui Sénécal. Fusese dat afară din pensionul lui pentru că bătuse un fecior de aristocrat. Din pricină că mizeria în care se zbătea crescuse, învinovătea ordinea socială, îi blestema pe bogătași; și își descărcă inima la sânul lui Regimbart, care era din ce în ce mai decepționat, mai trist, mai dezgustat. Cetățeanul se întorcea acum către chestiunile bugetare și acuza Camarila că pierde milioane în Algeria.

Cum nu putea dormi dacă nu poposea la cafeneaua Alexandre, dispăru de la ora unsprezece. Ceilalți plecară mai târziu; și Frédéric află, când își luă rămas bun de la Hussonnet, că doamna Arnoux trebuie să se fi întors în ajun.

Se duse deci la Mesagerii ca să-și schimbe locul pentru a doua zi și, către orele șase seara, se prezentă la ea. Portarul îi spuse că întoarcerea era amânată cu o săptămână. Frédéric cină singur, apoi hoinări pe bulevarde.

Nori trandafirii, în formă de eșarfe, se alungau dincolo de acoperișuri; umbrarele prăvăliilor începeau să fie ridicate. Dumbăraiele de stropit aruncau din plin apă peste praf și o răcoare neașteptată se înălța odată cu emanațiile din cafenele, prin ale căror uși deschise se vedeau, printre argintării și aurării, buchete de flori ce se reflectau în oglinzile înalte. Mulțimea mergea încet. În mijlocul trotuarelor stăteau de vorbă grupuri de oameni și treceau femei, cu ochii plini de moleșală și cu acel ten de camelie pe care îl dă pielii femeiești oboseala zădufurilor. Ceva enorm se desfășura, învăluia casele. Niciodată Parisul nu-i păruse mai frumos. Nu vedea în

viitor decât un șir nesfârșit de ani, toți plini de dragoste.

Se opri în fața teatrului Porte-Saint-Martin și se uită la afiș; cum nu avea ce face, cumpără un bilet.

Se juca o feerie veche. Erau puțini spectatori; și, în ferestruicile de la galerie, lumina zilei se decupa în mici carouri albastre, în vreme ce lămpile cu ulei ale rampei formau o singură linie galbenă. Scena reprezenta un târg de sclavi la Pekin, cu clopoței, tam-tamuri, sultane, pălării ascuțite și calambururi. Apoi, după ce se lăsă cortina, rătăci singuratic prin foaiere și admiră pe bulevard un landou mare, verde, la care erau înhămați doi cai albi, ținuți de un vizitiu cu pantaloni scurți.

Se întorcea la locul lui, când, la balcon, în prima lojă din avant-scenă, intrară o doamnă și un domn. Soțul avea un chip palid, mărginit de un firicel de barbă, căruntă, rozeta de ofițer al Legiunii de Onoare și acel aer înghețat care se atribuie diplomaților.

Nevasta, cu cel puțin douăzeci de ani mai tânără, nici mare, nici mică, nici urâtă, nici frumoasă, își purta părul blond încrețit în spirale după moda englezească, avea o rochie cu corsajul plat și un mare evantai de dantelă neagră. Pentru ca niște oameni de asemenea rang să fi venit la spectacol în acest sezon, trebuie să presupui sau o întâmplare, sau plictiseala de a-și petrece seara în doi. Doamna își mușca evantaiul și domnul căsca. Frédéric nu-și putea aduce aminte unde văzuse acest chip.

În antracul următor îi întâlni pe amândoi când traversa un culoar; salută și atunci domnul Dambreuse îl recunoscă, îi vorbi și se scuză numaidecât pentru neglijența lui de neiertat. Era o aluzie la numeroasele cărți de vizită, trimise după sfatul secretarului. Totuși confunda epocile, socotind că Frédéric era în al doilea an de drept. Apoi îl pizmui că pleacă la țară. Ar fi avut și el nevoie să se odihnească, dar afacerile îl rețineau la Paris.

Doamna Dambreuse, sprijinită de brațul lui, își înclina ușor capul; și grația spirituală a chipului ei contrasta cu expresia morocănoasă de mai înainte.

– Se găsesc totuși și distracții frumoase! spuse ea după ultimele cuvinte ale bărbatului. Ce nerod r spectacolul ăsta, nu-i așa, domnule? Și toți trei rămaseră în picioare, vorbind despre teatru și piese noi.

Frédéric, obișnuit cu strâmbăturile burghezilor din provincie, nu văzuse la nici o femeie o asemenea dezinvoltură în purtări, o asemenea simplitate, care e un rafinament și în care naivii văd expresia unei simpatii bruște.

Îl așteptau la ei de cum se va întoarce; domnul Dambreuse îl însărcina să-l salute din partea lui pe moș Roque.

Frédéric îi povesti această întâmplare lui Deslauriers, când se întoarse acasă.

– Grozav! spuse secretarul, și nu te lăsa dus de nas de maică-ta! Întoarce-te numaidecât!

A doua zi după venirea lui, după-masă, doamna Moreau își duse fiul în grădină.

Îi spuse că era fericită văzându-l cu o situație, pentru că nu erau atât de bogați pe cât se credea; pământul aducea puțin; arendașii plăteau prost; fusese chiar silită să-și vândă trăsura. În sfârșit, îi înfățișă starea lor.

În primele momente de încurcătură ale văduviei ei, un om viclean, domnul Roque, îi împrumutase repetat bani, prelungind termenele împotriva voinței ei.

Venise să ceară înapoi toate împrumuturile deodată; ea îi acceptase condițiile, cedându-i pe un preț de nimic ferma de la Presles. Peste zece ani, capitalul ei pierea în falimentul unui bancher, la Melun. De groaza ipotecilor și ca să păstreze aparențele necesare pentru viitorul fiului ei, cum moș Roque se prezentase din nou, ea îl mai ascultase o dată. Dar acum nu mai avea datorii. Pe scurt, le rămânea o rentă de cam zece mii de franci, din care tot avutul lui era un venit de două mii trei sute!

– Nu e eu puțință! strigă Frédéric.

Ea dădu din cap în semn că era foarte cu puțință. Dar unchiul avea să-i lase ceva? Nu era deloc sigur!

Dădură ocol grădinii fără să-și vorbească. Apoi ea îl trase la piept și rosti cu o voce înăbușită de lacrimi:

– Ah! bietul meu băiat! A trebuit să mă despart de multe visuri!

El se așeză pe bancă, la umbra marelui salcâm.

Sfatul ei era să intre secretar la maestrul Prouharam, avocat, care avea să-i cedeze biroul lui; dacă îl făcea rentabil, putea să-l revândă și să găsească o partidă bună.

Frédéric n-o mai auzea. Se uita mașinal pe deasupra gardului, în fața lui, în cealaltă grădină.

Se afla acolo, singură, o fată cam de vreo doisprezece ani, cu părul roșu. Își făcuse cercei din bace de scoruș; corsajul de pânză cenușie îi lăsa descoperiți umerii ușor auriți de soare; pete de dulceață îi pătau fustița albă! Întreaga ei făptură, în același timp nervoasă și plăpândă, avea un fel de grație de animal sălbatic. Prezența unui necunoscut o mira, fără îndoială, pentru că se oprise dintr-o dată, cu stropitoarea în mână, străpungându-l cu ochii ei de un verde-albastru limpede.

– E fiica domnului Roque, spuse doamna Moreau. S-a însurat cu servitoarea lui și și-a legitimat copilul.

VI

Ruinat, jefuit, pierdut!

Rămăsese pe bancă, năucit parcă de o comoție. Blestema soarta, ar fi vrut să bată pe cineva; și, ca să-i sporească disperarea, simțea că apasă pe el un fel de jignire; o dezonoare; pentru că Frédéric înehipuindu-și că averea lui din partea tatălui avea să urce într-o zi la o rentă de cincisprezece mii de livre, o spusese indirect familiei Arnoux. Va trece deci drept un lăudăros, un caraghios, o pușlama de rând, care se strecurase la ei în speranța unui folos oarecare! Și cum s-o mai vadă acum pe ea, pe doamna Arnoux?

Dealtfel, acest lucru era cu totul imposibil, neavând decât o rentă de trei mii de franci! Nu putea locui mereu la etajul patru, să aibă drept slujitor portarul și să facă vizite cu niște biete mănuși negre, albăstrite la vârf, cu o pălărie unsuroasă, cu aceeași redingotă timp de un an! Nu, nu, niciodată! Totuși existența era de neîndurat fără ea. Mulți trăiau bine fără să aibă avere, între alții și Deslauriers; și i se păru că e laș dând atâta importanță, unor lucruri mediocre. Poate că sărăcia avea să-i însutească facultățile. Se exaltă, gândindu-se la oamenii mari care lucrau în

mansarde. Un suflet ca al doamnei Arnoux trebuie să se emoționeze în fața unui asemenea spectacol și să se înduioșeze; ca acele cutremure de pământ care dau la iveală comori, până la urmă nenorocirea asta era o fericire, îi revela bogățiile tainice ale firii lui. Dar nu exista decât un singur loc pe lume ca să le pui în valoare: Parisul! pentru că în mintea lui, arta, știința și dragostea (aceste trei fețe ale lui Dumnezeu, cum ar fi spus Pellerin), depindeau exclusiv de capitală.

Îi declară seara maică-si că avea să se întoarcă acolo. Doamna Moreau fu surprinsă și indignată. Era o nebunie, o absurditate.

Mai bine i-ar urma sfaturile, adică ar rămâne lângă ea, într-un birou de avocat. Frédéric ridică din umeri. "Haida-de!" găsindu-se jignit de propunerea asta.

Atunci buna doamnă întrebuintă altă metodă. Începu să-i vorbească, cu o voce dulce și cu mici suspine, despre singurătatea, despre bătrânețea ei, despre jertfele pe care le făcuse. O părăsea acum, când era mai nenorocită. Apoi, făcând aluzie la sfârșitul apropiat:

– Puțină răbdare, Doamne! În curând vei fi liber!

Jelaniile astea se repetară de douăzeci de ori pe zi, timp de trei luni; și, în același timp, răsfăăturile căminului îl corupeau; se bucura că are un pat mai moale, prosoape fără rupturi; în asemenea măsură încât, obosit, enervat, învins în sfârșit de grozava putere a tihnei, Frédéric se lăsă dus la maestrul Prouharam.

Nu dovedi acolo nici știință, nici aptitudine. Fusese socotit până atunci un tânăr cu posibilități mari, care trebuia să fie gloria departamentului. Fu o dezamăgire publică.

La început își spusese: "Trebuie s-o anunț pe doamna Arnoux" și, timp de o săptămână se gândise la scrisori ditirambice și la bilete scurte, în stil lapidar și sublim. Îl ținea în loc teama de a-și mărturisi situația. Apoi se gândi că era mai bine să-i scrie bărbatului ei. Arnoux cunoștea viața și va ști să-l înțeleagă. În sfârșit, după o șovăială de cincisprezece zile, își spuse: "Eh, nu trebuie să-i mai văd; să mă uite! Cel puțin nu voi fi decăzut în amintirea ei! Mă va crede mort și mă va regreta... poate".

Pentru că hotărârile excesive îl costau puțin, își jurase să nu se mai întoarcă niciodată la Paris, și chiar să nu se mai informeze despre doamna Arnoux.

Totuși îi părea rău până și după mirosul de gaz și zgomotul omnibuzelor. Visa la toate cuvintele pe care i le spusese ea, la timbrul vocii, la lumina ochilor ei – și, socotindu-se drept un om mort, nu mai făcea absolut nimic.

Se scula foarte târziu și se uita pe fereastră la atelajele căruțașilor care treceau. Mai ales primele șase luni fură îngrozitoare.

Totuși în unele zile îl apucă o furie împotriva lui însuși. Atunci ieșea. Se ducea pe pajiștile acoperite pe jumătate, cât ținea iarna, de revărsările Senei. Erau împărțite prin șiraguri de plopi. Ici și colo se ridica un pod mic. Hoinărea până seara, răscolind cu pașii lui frunzele galbene, aspirând ceața, sărind peste șanțuri; pe măsură ce arterele îi băteau mai puternic, era cuprins de-o dorință de acțiune năvalnică; voia să se facă vânător în America, să slujească un pașă în Orient, să se imbarce ca marinar; și își revărsa melancolia în scrisori lungi către Deslauriers.

Acela se zbătea ca să răzbească. Purtarea lașă a prietenului și veșnicele lui jelanii îi păreau stupide. În curând corespondența lor deveni aproape nulă. Frédéric îi

dăduse toate mobilele lui Deslauriers, care păstra locuința. Maică-sa îi vorbea de ele din când în când; în sfârșit, într-o zi își mărturisi darul și ea tocmai îl certa, când el primi o scrisoare.

– Ce este? întrebă ea. Tremuri?

– N-am nimic, răspunse Frédéric.

Deslauriers îl vestea că îl primise la el pe Sénécal; și că de cincisprezece zile viețuia laolaltă. Deci Sénécal se lăfăia acum în mijlocul lucrurilor care proveneau de la Arnoux! Putea să le vândă, să facă observații despre ele, glume. Frédéric se simți rănit până în fundul sufletului. Se urcă în odaia lui. Ar fi vrut să moară.

Maică-sa îl chemă. Voia să se sfătuiască cu el în privința unei plantări în grădină.

Această grădină, în stilul unui parc englezesc, era tăiată la mijloc de un gard de ostrețe și jumătate îi aparținea lui moș Roque, care mai avea alta pentru zarzavaturi, pe malul râului. Cei doi vecini, certați, se fereau să iasă în ea la aceleași ore. Dar, de când se întorsese Frédéric, bătrânul se plimba mai des și nu-și cruța amabilitățile față de fiul doamnei Moreau. Îl plângea că locuiește într-un târgușor. Într-o zi îi povesti că domnul Dambreuse întrebase ce mai face. Altă dată vorbi mai îndelung despre obiceiul din Champagne, unde pântecele înnobila.

– În vremurile acelea ai fi fost un senior, pentru că mama dumitale se numea de Fouvens. Și orice s-ar spune, un nume e ceva! Și la urma urmei, adăugă el privindu-l cu un aer șiret, asta depinde de ministrul de justiție!

Pretenția asta de aristocrație contrasta ciudat cu făptura lui. Fiind mic, redingota lui mare, cafenie, îi exagera lungimea bustului. Când își scotea cascheta, se vedea un chip aproape feminin, cu un nas foarte ascuțit; părul lui galben semăna cu o perucă; saluta lumea foarte adânc, lipindu-se de ziduri.

Până la cincizeci de ani se mulțumise cu serviciile Catherinei, o lorenă de aceeași vârstă cu el, foarte ciupită de vărsat. Dar, către 1834, adusese de la Paris o blondă frumoasă, cu o mutră de oaie și o "ținută de regină". Fu văzută în curând dându-și ifose cu niște cercei mari, și totul se explică prin nașterea unei fete, declarată sub numele Elisabeth-Olympe-Louise Roque.

Catherine, în gelozia ei, se aștepta să nu poată suferi copila. Dimpotrivă, o iubi. O copleși cu îngrijiri, atenții și mângâieri, ca să-i înlocuiască mama și să o facă odioasă, lucru ușor pentru că doamna Éléonore o neglija complet pe fetiță, preferind să trăncănească cu furnizorii. A doua zi după căsătoria ei chiar, se duse să facă o vizită la subprefectură, nu mai tutui servitoarele și crezu că trebuie, ca să aibă maniere frumoase, să fie severă cu copilul ei. Stătea de față la lecții; profesorul, un bătrân funcționar de la primărie, nu se pricepea. Eleva se răscula, primea palme, și se ducea să plângă pe genunchii Catherinei, care îi dădea totdeauna dreptate. Atunci cele două femei ce certau; domnul Roque le silea să tacă. Se însurase din dragoste pentru fiica lui și nu voia să fie chinuită.

Fetița purta adesea o rochie albă zdrențuită și niște pantaloni garnisiți cu dantele; și la marile sărbători ieșea îmbrăcată ca o prințesă, ca să umilească puțin burghezii care își opreau țâncii să aibă de-a face cu ea, din pricina nașterii ei ilegite.

Se juca singură în grădină, se dădea în leagăn, alerga după fluturi, apoi se

apropia deodată să se uite la gândacii verzi care cădeau pe trandafiri. Aceste obiceiuri, fără îndoială, dădeau chipului ei o expresie de îndrăzneală și în același timp de visare. Dealtfel, avea înălțimea Marthei, așa că Frédéric îi spuse, când o văzu a doua oară:

– Vrei să mă lași să te sărut, domnișoară?

Mica persoană ridică fruntea și răspunse:

– Vreau!

Dar gardul de pari îi despărțea pe unul de celălalt.

– Trebuie să te sui pe el, spuse Frédéric.

– Nu, ridică-mă!

El se aplecă peste gard, o luă în brațe și o sărută pe amândoi obraji. Apoi o așeză la loc, în același chip, care se repetă dățile următoare.

Fără mai multă reținere decât un copil de patru ani, fetița se repezea, de cum își vedea prietenul, în întâmpinarea lui sau, ascunzându-se după un copac, lătra ca un câine, ca să-l sperie.

Într-o zi în care doamna Moreau ieșise, el o duse sus, în odaia lui. Ea deschise toate flacoanele cu miresme și-și pomăda din belșug parul. Apoi, fără cea mai mică stinghereală, se culcă pe pat și rămase acolo, lungită și trează.

– Îmi închipui că sunt nevasta ta, spuse.

A doua zi o văzu plângând. Mărturisii că "își plângea păcatele" și, cum el voia să le afle, ea îi răspunse plecând ochii:

– Nu mă întreba mai mult!

Se apropia prima împărtășanie. Dimineața fusese dusă la spovedanie.

Sfânta împărtășanie n-o făcu deloc mai cuminte. Uneori o apucau adevărate furii, iar familia recurgea la domnul Frédéric ca s-o calmeze.

Adesea o lua cu el la plimbare. Pe când el visa mergând, ea culegea maci la marginea holdelor de grâu, și, când îl vedea mai trist decât de obicei, încerca să-l mângâie cu vorbe drăguțe. Inima lui lipsită de dragoste se aruncă asupra acestei prietenii de copil; îi desena omuleți, îi spunea povești și începu să-i citească.

Începu cu *Analele romantice*^{22}, o culegere de versuri și de proză, celebră pe atunci. Apoi, uitând câți ani avea, atât era de fermecat de inteligența ei, îi citi pe rând *Atala*, *Cinq-Mars*, *Frunze de toamnă*. Dar într-o noapte (chiar în aceeași seară ascultase *Macbeth* în simpla traducere a lui Letourneur), se trezi strigând: "Pata! Pata!" Îi clănțăneau dinții, tremura și, ațintindu-și ochii înspăimântați asupra mâinii drepte, o freca zicând: "Mereu o pată!" În sfârșit veni doctorul care prescrie evitarea emoțiilor.

Burghezii nu văzură în asta decât un pronostic defavorabil cu privire la moravurile ei. Se spunea că "Moreau cel tânăr" voia s-o facă mai târziu actriță.

În curând fu vorba de alt eveniment, și anume de sosirea unchiului Barthélemy. Doamna Moreau îi dădu dormitorul ei și împinse respectul până la a servi mâncare de dulce în zilele de post.

Bătrânul fu binevoitor fără exces. Făcea neconținute comparații între Le Havre și Negent, unde i se părea că aerul e greu, pâinea rea, străzile prost pavate, hrana așa și așa, iar locuitorii niște leneși. "Ce slab e comerțul la voi!" Condamnă extravagantele răposatului său frate, în vreme ce el adunase o rentă de douăzeci și

șapte de mii de livre! În sfârșit, plecă la capătul săptămânii și, pe treapta trăsurii, lăsă să-i scape aceste cuvinte puțin liniștitoare:

– Sunt bucuros că vă știu într-o situație bună.

– Nu vei avea nimic, spuse doamna Moreau întorcându-se în odaie.

Bătrânul nu venise decât datorită stăruințelor ei, și, timp de opt zile, ea solicitase, poate prea pe față, o mărturisire din partea lui. Avea remușcări că acționase și stătea în fotoliu, cu capul plecat, cu buzele strânse. Frédéric, în fața ei, o observa; și tăceau amândoi așa cum făcuseră cu cinci ani în urmă, la întoarcerea lui de la Montereau. Când îi veni în minte, această coincidență îi aminti de doamna Arnoux.

În clipa aceea niște plesnituri de bici răsunară sub fereastră, în vreme ce un glas îl striga.

Era moș Roque, singur în camionul lui de transport. Se ducea să-și petreacă toată ziua la Fortelle, la domnul Dambreuse, și îi propuse cu căldură lui Frédéric să-l ducă acolo și pe el.

– N-ai nevoie de invitație dacă ești cu mine, n-avea teamă!

Frédéric avu chef să primească. Dar cum avea să explice șederea definitivă la Nogent? Nu avea un costum de vară convenabil; în sfârșit, ce avea să spună mamei? Refuză.

De atunci, vecinul se arătă mai puțin prietenos. Louise creștea; doamna Éléonore căzu grav bolnavă; și legătura se desfăcu, spre marea plăcere a doamnei Moreau, care se temea pentru viitorul fiului ei de relațiile cu asemenea oameni.

Visa să-i răscumpere greșala de la tribunal; Frédéric nu respingea prea mult această idee. Acum o întovărășea la liturghie, juca seara cu ea o partidă de imperială, se obișnuia cu provincia, se înfunda în ea; și până și dragostea lui căpătase un fel de blândețe funebră, un farmec adormitor. Revărsându-și mereu durerea în scrisori, amestecând-o cu lecturile, plimbând-o pe câmpii și răspândind-o pretutindeni, aproape că o secase, așa că doamna Arnoux era pentru el ca o moartă al cărei mormânt se mira că nu-l cunoaște, atât de liniștită și resemnată devenise această afecțiune.

Într-o zi, în 12 decembrie 1845, către ora nouă dimineața, bucătăreasa îi aduse o scrisoare sus, în odaia lui. Nu cunoștea scrisul în litere mari, de pe adresă; și Frédéric, dormitând, nu se grăbi s-o deschidă. În sfârșit citi:

"Judecătoria de pace din Le Havre, arondismentul al III-lea

Domnule,

Domnul Moreau, unchiul dumneavoastră, murind *ab intestat*..."

Moștenirea!

Sări din pat cu picioarele goale, în cămașă, de parcă ar fi izbucnit un incendiu în spatele peretelui, își trecu mâna peste față, îndoindu-se de ochii lui, crezând că încă visa și, ca să se convingă de realitate, deschise larg fereastra.

Ninsese; acoperișurile erau albe; și chiar recunoscu în curte un ciubăr de spălat

rufe de care se împiedicase în seara din ajun.

Reciti scrisoarea de trei ori la rând; nimic nu era mai adevărat! Întreaga avere a unchiului! O rentă de douăzeci și șapte de mii de livre! – și o bucurie dezlănțuită îl zgudui la gândul că avea s-o revadă pe doamna Arnoux. Se văzu, cu limpezimea unei halucinații, lângă ea, aducându-i un dar într-o hârtie de mătase, în vreme ce la poartă staționa cabrioleta lui, nu, mai curând un cupeu! Un cupeu negru, cu un servitor în livrea cafenie; își auzea calul tropăind și zăngănindu-și struna cu un zgomot care se contopea cu freamătul sărutărilor lor. Asta avea să se repete în fiecare zi, mereu. Avea s-o primească la el, în casa lui; sufrageria va fi tapițată cu piele roșie, budoarul cu mătase galbenă, și divane pretutindeni! Și ce etajere! Ce vase chinezești! Ce covoare! Imaginile acestea veneau atât de năvalnic, încât simțea că i se învâртеște capul. Atunci își aduse aminte de maică-sa; și coborî, ținând mereu scrisoarea în mână.

Doamna Moreau încercă să-și stăpânească emoția și avu un moment de leșin. Frédéric o luă în brațe și o sărută pe frunte.

– Măicuță, acum poți să-ți răscumperi trăsura; râzi, nu mai plânge, fii fericită!

Peste zece minute vestea ajunsese până în mahalale. Toți prietenii veniră în fugă, doamna Benoist, domnul Gambelin, domnul Chambion. Frédéric se făcu nevăzut o clipă, ca să-i scrie lui Deslauriers. Veniră și alte vizite. După-amiaza trecu în felicitări. Cumătra Roque fu uitată, și totuși era "pe ducă".

Seara, când fură amândoi singuri, doamna Moreau îi spuse fiului ei că îl sfătuiește să se stabilească la Troyes ca avocat. Fiind mai cunoscut în ținutul lui decât în altul, putea să găsească mai ușor o partidă avantajoasă.

– Ah! E prea de tot! strigă Frédéric.

Abia apucase să-și aibă fericirea în mâini, că și voiau să i-o smulgă, își declară hotărârea neclintită de a locui la Paris.

– Ce să faci acolo?

– Nimic!

Doamna Moreau, surprinsă de purtările lui, îl întrebă ce voia să ajungă.

– Ministru! răspunse Frédéric.

Și afirmă că nu glumea deloc, că năzuia să se lanseze în diplomație, că într-acolo îl împingeau studiile și instinctele lui. Avea să intre mai întâi în Consiliul de Stat, cu protecția domnului Dambreuse.

– Deci îl cunoști?

– Da, prin domnul Roque!

– Asta e ciudat, spuse doamna Moreau.

Deșteptase în inima ei vechile visuri ambițioase. Se lăsă pradă lor în sinea ei și nu mai vorbi despre altele.

Dacă s-ar fi supus nerăbdării lui, Frédéric ar fi plecat în clipa aceea. În ziua următoare toate locurile din diligență erau ocupate; se frământă până a doua zi, la șapte seara.

Se așezaseră să cineze, când răsunară la biserică trei lungi bătăi de clopot; și servitoarea, intrând, îi vesti că doamna Éléonore murise.

De fapt, moartea aceasta nu era o nenorocire pentru nimeni, nici chiar pentru copilul ei. Fetei n-avea să-i fie decât mai lesne, mai târziu.

Cele două case erau lipite una de alta, așa că se auzea un mare du-te-vino, un zvon de vorbe; și gândul aceluia cadavru între ei arunca ceva funebru asupra despărțirii lor. Doamna Moreau își șterse ochii de două-trei ori. Frédéric avea inima strânsă.

După ce sfârși masa, Catherine îl opri între două uși. Domnișoara voia neapărat să-l vadă. Îl aștepta în grădină. Ieși, sări peste gard și, lovindu-se puțin de copaci, se îndreptă spre casa domnului Roque. La o fereastră la al doilea cat străluceau luminări; apoi o ambră se ivi în întuneric și o voce șopti:

– Eu sunt.

Îi se păru mai mare decât de obicei, fără îndoială din pricina rochiei negre. Neștiind cum să înceapă vorba, se mulțumi s-o ia de mâini, suspinând:

– Ah! biata mea Louise!

Ea nu răspunse. Îl privi adânc timp îndelungat. Frédéric se temea să nu piardă diligența; i se părea că aude un uruit în depărtare și, ca să sfârșească odată:

– Catherine mi-a spus că aveai ceva...

– Da, e adevărat! Voiam să vă spun...

Acest *vă* îl uimi. Și, cum ea tăcea încă:

– Da, ce e ?

– Nu mai știu. Am uitat! E adevărat că plecați?

– Da, chiar acum.

Ea repetă:

– Ah! chiar acum?... de tot?... Nu ne vom mai vedea?

O înecau suspinele.

– Adio! Adio! Hai, sărută-mă!

Și îl strânse în brațe cu violență.

PARTEA A DOUA

I

Când se află pe locul lui în cupeu, în fund, și când diligența se urni, trasă de cei cinci cai porniți deodată, simți că îl copleșește un soi de beție. Își rânduie dinainte viața, ca un arhitect care face planul unui palat. O umplu de gingășii și splendori; se urca până la cer; se iveau în ea un belșug de lucruri; și contemplarea asta era atât de adâncă, încât obiectele exterioare dispăruseră.

La poala coastei Sourdun își dădu seama de locul unde se aflau. Nu făcuseră decât cel mult cinci kilometri. Fu indignat. Coborî ferăstruica, să vadă drumul. Îl întrebă de mai multe ori pe conductor în cât timp, exact, vor ajunge. Dar se liniști și stătu în colțul lui, cu ochii deschiși.

Felinarul agățat de capra vizitiului lumina crupele cailor dintre hulube. Dincolo de asta nu mai zărea decât coamele celorlalți cai, care ondulau ca niște valuri albe; respirațiile lor formau o ceață de fiecare parte a atelajului; lăntișoarele de fier

zornăiau, geamurile tremurau în ramele lor; și trăsura grea aluneca pe pavaj în ritm egal. Ici și colo se zărea zidul unei șuri sau un han singur. Uneori, trecând prin sate, cuptorul unui brutar arunca lumini de incendiu, și silueta monstruoasă a cailor alerga pe cealaltă casă de peste drum. La releuri, după ce caii fuseseră deshămați, timp de un minut se făcea o tăcere adâncă. Cineva tropăia sus, pe capotă, în vreme ce, în picioare pe pragul unei case, o femeie ocrotea o lumânare cu mâna. Apoi conductorul sărea pe treaptă, diligența pleca iar.

La Mormans se auzi bătând ora unu și un sfert.

"Va să zică va fi azi, se gândi el, chiar azi, acum, în curând!"

Dar, încet încet, speranțele și amintirile lui, Nogent, strada Choiseul, doamna Arnoux, maică-sa, totul se contopi.

Îl trezi un zgomot surd de scânduri, traversau podul Charenton, erau în Paris. Atunci cei doi tovarăși ai lui, scoțându-și unul cascheta, celălalt fularul, își puseră pălăriile și stătură de vorbă. Primul, un om gras și roșu, cu o redingotă de catifea, era un negustor; al doilea, venea în capitală ca să consulte un medic; Frédéric temându-se că îl incomodase în timpul nopții, își ceru deodată iertare, atât îi era de înduioșată inima de fericire.

Peronul gării fiind inundat, fără îndoială, continuară drumul drept înainte, și câmpia reîncepu. Departe, fumegau coșuri înalte de uzine. Apoi o cotiră în Ivry. Suiră o stradă; și deodată zări domul Panthéonului.

Câmpia, răscolită, părea un șir de ruine vagi. Incinta fortificațiilor desena o umflătură orizontală; și trotuarele de pământ care mărgineau drumul, copăceii fără ramuri erau ocrotiți de scândurele pline de cuie. Stabilimente de produse chimice alternau cu depozite de lemne. Porți înalte, așa cum au gospodăriile de la țară, lăsau să se vadă, între canaturile lor întredeschise, interiorul unor curți păcătoase, pline de murdării, cu băltoace de apă murdară în mijloc. Cărciumi lungi, de culoarea sângelui de vită, aveau desenate la primul cat între ferestre două tacuri de biliard puse cruciș în mijlocul unei cununi de flori pictate; ici și colo, câte un bordei de lut, pe jumătate clădit, era abandonat. Apoi cele două rânduri de case nu se mai întrerupseră; și, pe goliciunea fațadelor lor, se desprindea, din loc în loc, un uriaș trabuc de tinichea, ca să indice un debit de tutun. Firmele moașelor reprezentau o matroană cu o scufie, legănând un prunc într-o plăpumioară garnisită cu dantele. Colțurile zidurilor erau acoperite cu afișe care, pe trei sferturi sfâșiate, tremurau în vânt ca niște zdrențe. Treceau muncitori în cămăși, faetoane de berari, furgoane de spălătorese, căruțe de măcelari; cădea o ploaie subțire, era frig, cerul era palid, dar doi ochi care însemnau pentru el soarele străluceau dincolo de ceață.

Se opriră îndelung la barieră, pentru că precupeții cu păsări și ouă, căruțașii și o turmă de oi se îmbulziseră acolo. Santinela, cu gluga trasă, umbla încolo și înapoi în fața gheretei, ca să se încălzească. Funcționarul de la accize se urcă pe imperială și izbucni o melodie cântată la trompeta cu piston. Coborâră bulevardul în trap mare, cu orcicurile fâlfâind, cu șleaurile în vânt, șfichiul biciului lung plesnea aerul umed. Vizitiul își arunca strigătul sonor: "Feriți! Feriți! Hei!" și măturătorii se dădeau la o parte, pietonii săreau înapoi, noroiul stropea ferăstrucile; se încrucișau pe drum cu dumbăraie, cu cabriolete, cu omnibusuri. În sfârșit, se desfășură și grilajul Grădinii Plantelor.

Sena, gălbuie, ajungea până aproape de planșeul podurilor. Răspândea răcoare. Frédéric o aspiră din toate puterile, savurând acel aer bun al Parisului, care pare a conține efluvii de iubire și emanații intelectuale; se înduioșa când văzu prima trăsură. Îi plăceau până și pragurile acoperite cu paie ale negustorilor de vin, până și lustragiii cu cutiile lor, până și băieții de băcănie care își scuturau tigăile de prăjit cafea. Femei mergeau cu pași mărunți sub umbrele; se apleca să le vadă fața, o întâmplare ar fi putut-o face să iasă pe doamna Arnoux.

Prăvăliile treceau una după alta, mulțimea creștea, zgomotul devenea mai puternic. După cheiul Saint-Bernard, cheiul Tournelle și cheiul Montebello, o apucară pe cheiul Napoleon; vru să-i vadă ferestrele, erau departe. Apoi trecură iar Sena pe Pont-Neuf, ajunseră până la Luvru; și, trecând prin străzile Saint-Honoré, Croix-des-Petits-Champs și Bouloi, sosiră în strada Coq-Héron și intrară în curtea hotelului.

Ca plăcerea să-i dureze mai mult, Frédéric se îmbracă cât putu mai încet și chiar se duse pe jos în bulevardul Montmartre; zâmbea la gândul de a revedea, peste o clipă, numele iubit pe placa de marmură; ridică ochii. Nu mai era nici vitrină, nici tablouri, nimic!

Alergă în strada Choiseul. Domnul și doamna Arnoux nu locuiau acolo și o vecină păzea cămăruia portarului; Frédéric îl așteptă; în sfârșit se ivi și el, nu mai era același. Nu le știa adresa.

Frédéric intră într-o cafenea și, mâncându-și micul dejun, cercetă Almanahul Comerțului. Se aflau în el trei sute de Arnoux, dar nici un Jacques Arnoux! Unde locuia oare? Pellerin trebuia s-o știe.

Se duse în capătul de sus al cartierului Poissonnière, la atelierul lui. Cum ușa nu avea nici sonerie, nici ciocan, lovi tare cu pumnul și chemă, strigă. Nu-i răspunse decât vidul.

Se gândi apoi la Hussonnet. Dar unde să găsești un asemenea om? Odată îl întovărășise până la poarta iubitei lui, în strada Fleurus. Când ajunse în strada Fleurus, Frédéric își dădu seama că nu știa numele domnișoarei.

Recurse la Prefectura de poliție. Rătăci de pe o scară pe alta, diutr-un birou în altul. Cel de informații se închidea. I se spuse să treacă a doua zi.

Apoi intră la toți negustorii de tablouri pe care îi putu descoperi, ca să afle dacă nu-l cunoșteau pe Arnoux. Domnul Arnoux nu mai făcea această negustorie.

În sfârșit, descurajat, istovit, bolnav, se întoarse la hotel și se culcă. În clipa în care se lungea în așternut, o idee îl făcu să sară în sus de bucurie.

"Regimbart! ce dobitoc sunt că nu m-am gândit la el!"

A doua zi, la ora șapte, sosi în strada Notre-Dame-des-Victoires, în fața unei cârciumi, în care Regimbart obișnuia să-și bea vinul alb. Nu era încă deschisă; se plimbă în împrejurimi și, după jumătate de ceas, veni din nou. Regimbart tocmai plecase. Frédéric se repezi în stradă. I se păru că îi zărește de departe pălăria; printre ei trecură un dric și niște trăsuri îndoliate. După ce se scurse îmbulzeala, viziunea pierise.

Din fericire își aduse aminte că Cetățeanul prânzea în fiecare zi, la unsprezece fix, la un mic birt din piața Gaillon. Trebuia să aibă răbdare; și, după o hoinăreală nesfârșită de la Bursă la Madeleine și de la Madeleine la Gymnase, Frédéric, la

unsprezece fix, intră în birtul din piața Gaillon, sigur că-l va găsi pe Regimbart.

– Nu cunoaștem! spuse birtașul cu un ton arogant.

Frédéric stăruia; acela repetă:

– Nu-l mai cunosc, domnule! cu o măreață ridicătură de sprâncene și cu niște legănări din cap care vădeau o taină.

Dar, la ultima lor întâlnire, Cetățeanul vorbise despre cafeneaua Alexandre. Frédéric înghiți o brișă și, sărind într-o cabrioletă, se informă la birjar dacă nu se afla undeva, pe colina Sainte-Geneviève, o anume cafenea Alexandre. Birjarul îl dese în strada Franc-Bourgeois-Saint-Michel, într-un local cu acel nume, și la întrebarea: "Vă rog, domnul Regimbart?", patronul îi răspunse cu un zâmbet mai mult decât grațios:

– Nu l-am văzut încă, domnule! în vreme ce-i arunca nevesti-si, care ședea la tejghea, o privire complice.

Și numaidecât, întorcându-se către ceasornic:

– Dar îl vom avea aici, sper, peste zece minute, cel mult un sfert de ceas. Celestin, repede lista! Ce dorește domnul să ia?

Cu toate că n-avea nevoie să ia nimic, Frédéric înghiți un pahar de rom, apoi unul de vișinată, apoi un pahar de lichior, apoi diferite groguri, și reci, și calde. Citi în întregime *Le Siècle* din ziua aceea, îl reciti, cercetă caricatura din *Charivari* până în cele mai mărunte asperități ale hârtiei. La sfârșit, știa anunțurile pe dinafară. Din vreme în vreme răsunau niște ghete pe trotuar, el era! și silueta cuiva se profila pe geamuri; dar trecea totdeauna mai departe!

Ca să-i treacă plictiseala, Frédéric își schimba locul; se așeză în fund, apoi la dreapta, pe urmă la stânga; și stătea în mijlocul banchetei, cu amândouă brațele întinse. Dar o pisică, călcând ușor pe catifeaua spetezei, îl sperie țâșnind deodată, ca să lingă petele de sirop de pe tavă. Iar copilul casei, un țânc nesuferit, de patru ani, se juca cu o hârâitoare pe treptele tejghelei. Maică-sa, palidă, cu dinți stricați, zâmbea cu un aer prostesc. Ce făcea oare Regimbart? Frédéric îl aștepta, pierdut într-o disperare fără margini.

Ploaia suna ca grindina pe capota cabrioletei. Prin despărțitura perdelelor de muselină zărea în stradă bietul cal, mai neclintit decât un cal de lemn. Apa din rigolă, care crescuse foarte mult, curgea printre două spițe ale roților, iar birjarul moțâia ocrotindu-se sub cuvertură; dar, temându-se ca burghezul lui să n-o tullească, întredeschidea din când în când ușa și apa curgea gărlă de pe el; și dacă privirea ar putea tocii lucrurile, Frédéric ar fi dizolvat ceasul, tot ațintindu-și ochii asupra lui. Și totuși, mergea. Jupân Alexandre se plimba în lung și-n lat repetând: "Are să vină, lasă, are să vină" și, ca să-l distreze, îi ținea discursuri, vorbea despre politică. Împinse politetea atât de departe, încât îi propuse o partidă de domino.

În sfârșit, la ora patru și jumătate, Frédéric, care era acolo de la douăsprezece, se ridică dintr-un salt, declarând că n-avea să mai aștepte.

– Nici eu nu înțeleg nimic, spuse patronul cu un aer nevinovat, domnul Ledoux lipsește pentru prima oară!

– Cum, domnul Ledoux?

– Desigur, domnule!

– Am spus Regimbart! strigă Frédéric, scos din fire.

– Ah! Iertați-mă! Greșiți! Nu-i așa, doamnă Alexandre, că domnul a spus: Domnul Ledoux?

Și întrebându-l și pe chelner:

– Nu l-ai auzit și dumneata, ca mine?

Chelnerul se mulțumi să zâmbească, fără îndoială ca să se răzbune pe stăpânul lui.

Frédéric se întoarse cu cabrioleta spre bulevarde, revoltat de cât timp pierduse, furios împotriva Cetățeanului, implorându-i prezența ca pe a unui zeu și hotărât să-l scoată din fundul celor mai depărtate beciuri. Trăsura îl enerva, îi dădu drumul, i se încălceau ideile; apoi toate numele de cafenele pe care le auzise rostite de dobitocul acela îi țâșniră deodată în memorie, ca miile de fragmente ale unui foc de artificii: cafeneaua Gascard, cafeneaua Grimbert, cafeneaua Halbout, cafeneaua Bordelaiză, Havaneză, Havreză, Boeuf à la Mode, braseria germană la Maica Morel; și se duse în toate pe rând. Dar dintr-una Regimbart tocmai ieșise; în alta poate că avea să vină; în a treia nu-l mai văzuseră de șase luni, în altă parte comandase ieri o pulpă de berbec pentru sâmbătă. În sfârșit, când deschise ușa la Vautier, limonagiul, Frédéric se ciocni cu chelnerul.

– Îl cunoști pe domnul Regimbart?

– Cum, domnule, dacă îl cunosc? Eu am onoarea să-l servesc. E sus; își sfârșește cina.

Stăpânul localului îl întâmpină, cu șervetul sub braț:

– îl căutați pe domnul Regimbart? Adineauri era aici.

Frédéric trase o înjurătură, dar limonagiul îi spuse că avea să-l găsească negreșit la Bouttevilain.

– Vă dau cuvântul meu de onoare! A plecat nițel mai devreme decât de obicei, pentru că are o întâlnire de afaceri cu niște domni. Dar îl veți găsi, v-o spun încă o dată, la Bouttevilain, în strada Saint-Martin 92, intrarea a doua, în stânga, în fundul curții, la demisol, ușa din dreapta!

În sfârșit îl văzu, prin fumul pipelor, singur, în odaia din spatele cafenelei, lângă biliard, cu o halbă în față, cu bărbia plecată, într-o atitudine gânditoare.

– Ah! de când te caut!

Regimbart, fără să se entuziasmeze, îi întinse numai două degete și, ca și cum l-ar fi văzut în ajun, rosti mai multe fraze fără însemnătate despre deschiderea sesiunii.

Frédéric îl întrerupse, spunându-i cu un aer cât putu de firesc:

– Ce mai face Arnoux?

Răspunsul veni târziu, Regimbart se gargarisea cu lichidul lui:

– Bine!

– Unde locuiește acum?

– Păi... în strada Paradis-Poissonnière, răspunse Cetățeanul uimit.

– La ce număr?

– Treizeci și șapte, ce naiba, ești caraghios!

Frédéric se ridică:

– Cum, pleci?

– Da, da, am de făcut un drum, o treabă de care uitasem! Rămâi cu bine!

Frédéric se duse de la cafenea la Arnoux, ca purtat de un vânt călduț și cu ușurința extraordinară pe care o simți în vis.

Se află în curând la etajul doi, în fața unei uși a cărei sonerie răsuna; se ivi o femeie de serviciu; se deschise și o a doua ușă; doamna Arnoux era așezată lângă foc; Arnoux făcu un salt și îl îmbrățișă. Ea avea pe genunchi un băiețel cam de vreo trei ani; fata ei, mare acum cât ea, stătea în picioare de cealaltă parte a căminului.

– Dă-mi voie să ți-l prezint pe acest domn, spuse Arnoux, luându-și fiul de subsuori.

Se amuză câteva minute aruncându-l foarte sus în aer, ca să-l prindă apoi în brațele întinse.

– Ai să-l omori! Oh, Doamne! isprăvește odată! strigă doamna Arnoux.

Dar Arnoux continua, jurându-se că nu era nici o primejdie, și chiar îngâna peltic mângâieri în dialectul marsiliez, limba lui natală. "Ah, pușor voinic, vrăbiuța mea!" Apoi îl întrebă pe Frédéric de ce nu le scrisese atâta timp, ce putuse face acolo, ce-l aducea înapoi.

– Eu, acum, dragă prietene, sunt negustor de faianță. Dar să vorbim despre dumneata!

Frédéric invocă drept pretext un proces lung, sănătatea maică-si; insistă mult asupra acestei chestiuni, ca să se facă interesant. Pe scurt, se stabilea la Paris, de data asta definitiv; și nu spuse nimic despre moștenire – de teamă să nu dăuneze trecutului.

Perdelele, ca și mobilele, erau de damasc din lână cafenie; două perne stăteau alături peste sulul de căpătâi; un vas de apă se încălzea pe cărbuni; și abajurul lămpii așezate pe marginea scrinului întuneca apartamentul. Doamna Arnoux avea o rochie de casă de merinos albastru-închis. Cu privirea întoarsă către cenușă și o mână pe umărul băiețelului îi desfăcea cu cealaltă șiretul brasierii; țâncul, în cămașă, plângea scărpinându-se în cap, ca domnul Alexandre-iiul.

Frédéric se așteptase să fie zguduit de bucurie; dar sentimentele slăbesc când le schimbi locul și, nemaigăsind-o pe doamna Arnoux în mediul în care o cunoscuse, îi părea că pierduse ceva, că purta în ea, nelămurit, un fel de degradare, că, în sfârșit, nu mai era aceeași. Liniștea inimii lui îl uluia. Se informă despre prietenii de odinioară, despre Pellerin între alții.

– Nu-i văd des, spuse Arnoux.

Și ea adăugă:

– Nu mai primim, ca altădată.

Voiau să-l avertizeze că nu-i vor face nici o invitație? Dar Arnoux continuă cu dovezile de prietenie, îl muștră că nu venise să cineze cu ei pe neașteptate; și-i lămuri de ce își schimbase meseria.

– Ce vrei să fac într-o epocă de decadență ca a noastră? Pictura mare nu mai e la modă! Dealtfel, poți să faci artă din orice! Știi că eu iubesc Frumosul! Va trebui în una din zilele astea să te duc la fabrica mea.

Și vru să-i arate numai decît câteva din produsele lui în depozitul de la demisol.

Podeaua era plină de talere mari, de castroane, de farfurii și de lighene. Pe pereți erau atârinate carouri mari pentru pardosirea odăilor de baie și a cabinetelor de toaletă, cu subiecte mitologice în stilul Renașterii, în vreme ce în mijloc o etajeră

dublă, înaltă până la tavan, era încărcată cu vase pentru gheață, ghivece de flori, candelabre, jardiniere mici și statuete maii, colorate divers, închipuind un negru sau o păstorită pompadur. Demonstrațiile lui Arnoux îl plictiseau pe Frédéric, căruia îi era frig și foame.

Dădu fuga la Cafeneaua Engleză, supă admirabil și își spuse în timp ce mânca:

– Aveam și de ce să sufăr atât acolo! Abia dacă m-a recunoscut! Ce burgheză!

Și, cuprins de o bruscă năvală de sănătate, luă hotărâri egoiste. Își simțea inima tare ca masa pe care-și proptea coatele. Deci putea acum să se arunce fără frică în mijlocul oamenilor. Îi veni în minte familia Dambreuse; avea să-i utilizeze; apoi își aminti de Deslauriers. "Eh, ce să-i faci, asta e!" Totuși îi trimise printr-un comisionar un bilet în care îi dădea o întâlnire a doua zi, la Palais-Royal, ca să ia masa împreună.

Norocul nu era atât de blând cu Deslauriers.

Se prezentase la concursul pentru postul de profesor, cu o teză asupra *dreptului de moștenire*, în care susținea că trebuie să fie restrâns cât mai mult; și, cum adversarul lui îl ațâța să spună prostii, spusese multe, fără ca examinatorii să clipească. Apoi întâmplarea voise să tragă la sorți ca subiect de lecție *Prescripția*. Atunci Deslauriers se pornise pe niște teorii jalnice; vechile contestații trebuiau să fie introduse ca și cele noi; de ce proprietarul ar fi lipsit de bunul lui dacă nu poate produce titlurile decât după trecerea a treizeci și unu de ani? Asta însemna să dai o siguranță de om cinstit moștenitorului unui hoț îmbogățit. Toate nedreptățile erau consacrate prin extensia acestui drept, care era tiranie, abuz de putere! Strigase chiar:

– Să-l abolim; și francii nu-i vor mai asupri pe gali, englezii pe irlandezi, iancheii pe pieile roșii, turcii pe arabi, albi pe negri, Polonia...

Președintele îl întrerupsese:

– Bine! Bine, domnule! n-avem ce face cu părerile dumitale politice, te vei prezenta din nou mai târziu!

Deslauriers nu voise să se mai prezinte din nou. Dar acel nefericit articol XX din Cartea a III-a a Codului Civil devenise pentru el un obstacol cât un munte. Elabora o mare lucrare despre *Prescripție, considerată ca bază a dreptului civil și a dreptului natural al poporului*, era pierdut în Dunod, Rogérius, Balbus, Merlin, Vazeillr, Savigny, Troplong, și alte lecturi importante. Ca să se dedice lor în voie, își părăsise postul de secretar-șef. Trăia dând lecții, fabricând teze; și, la ședințele cercului avocaților^[23] speria în asemenea măsură prin violența lui partidul conservator, pe toți tinerii doctrinari care purcedeau de la domnul Guizot, încât avea într-o anumită lume un fel de celebritate, oarecum amestecată cu neîncredere față de persoana lui.

Veni la întâlnire cu un palton mare, căptușit cu flanelă roșie, ca acela al lui Sénécal odinioară.

Respectul pentru oameni, pentru cei care treceau, îi împiedică să se strângă îndelung în brațe, așa că se duseră până la Véfour, la braț, râzând de bucurie, cu lacrimi în adâncul ochilor.

Apoi, cum fură singuri, Deslauriers strigă:

– Ah! pe naiba, acum o s-o ducem bine!

Lui Frédéric nu-i plăcu acest fel de a se asocia numaidecât la averea lui.

Prietenul dovedea prea multă bucurie pentru ei amândoi și nu destulă pentru el, pentru Frédéric.

Pe urmă Deslauriers își povesti înfrângerea și treptat lucrările, existența, vorbind despre el însuși cu stoicism și de ceilalți cu acreală. Totul îi displăcea. Nu exista un om bine situat care să nu fie un dobitoc sau o canalie. Se înfurie pe chelner pentru un pahar prost spălat și la muștrarea neînsemnată a lui Frédéric izbucni:

– Parcă am să mă sinchisesc eu de asemenea tipi care câștigă până la șase sau opt mii de franci pe an, care sunt alegători și poate eligibili! Ah, nu, nu!

Apoi, cu un aer glumeț:

– Dar uit că vorbesc cu un capitalist, cu un Mondor^[24], pentru că acum ești un Mondor!

Și, revenind la moșteniri, exprimă această idee: că succesiunile colaterale (lucru nedrept în sine, deși de aceasta se bucura) vor fi abrogate foarte curând, la următoarea revoluție.

– Crezi? întrebă Frédéric.

– Fii sigur, răspuse el. Asta nu poate dura! Omenirea suferă prea mult! Când văd oameni ea Sénécal în mizerie...

"Iar Sénécal!" se gândi Frédéric.

– Altfel, ce mai e nou? Ești încă îndrăgostit de doamna Arnoux? Ți-a trecut?

Frédéric, neștiind ce să răspundă, închise ochii plecând capul.

În legătură cu Arnoux, Deslauriers îi spuse că revista lui îi aparținea acum lui Hussonnet, care o transformase. Se numea "*Arta*, institut literar, societate pe acțiuni de o sută de franci bucata; capital social: patruzeci de mii de franci", cu posibilitatea pentru fiecare acționar de a-și publica în el o reproducere, pentru că: "societatea are ca scop a publica operele diletanților, a cruța talentul, poate geniul, de crizele dureroase care copleșesc etc", vezi și tu cam despre ce fel de gogoși e vorba! Se putea totuși face ceva, se putea îmbunătăți calitatea foii cu pricina apoi, deodată, păstrând aceiași redactori și făgăduind urmarea foiletonului, se putea servi abonaților un ziar politic; sumele avansate n-aveau să fie enorme.

– Ce zici despre asta, hei? Vrei să te amesteci?

Frédéric nu respinse propunerea. Dar trebuia să aștepte rânduirea afacerilor lui.

– Dar dacă ai nevoie de ceva...

– Mulțumesc, dragă! spuse Deslauriers.

Apoi fumară *puros*, sprijiniți în cot de rampa de catifea de la marginea ferestrei. Soarele strălucea, aerul era blajin, stoluri de păsări în zbor năvăleau în grădină: și statuile de bronz și de marmură, spălate de ploaie, sclipeau; dădace cu șorțuri stăteau de vorbă, așezate pe scaune; și se auzeau râsetele copiilor și șoapta neconținută a jerbei havuzului.

Frédéric se simțise tulburat de amărăciunea lui Deslauriers; dar, sub influența vinului care îi circula în vine, pe jumătate adormit, îngreunat, și primind lumina din plin în față, nu mai simțea decât o imensă tihnă voluptuos prostească, asemeni unei plante saturate de căldură și umezeală. Deslauriers, cu pleoapele întredeschise, privea în depărtare, vag. Pieptul i se umfla, începu să spună:

– Ah! era mai frumos când Camille Desmoulins^[25], în picioare pe o masă, colo, îndemna poporul către Bastilia! Se trăia pe vremea aceea, te puteai afirma, îți puteai

dovedi puterea! Avocați simpli comandau generalilor, derbedei băteuregii, pe când azi...

Tăcu, apoi deodată:

– Eh! viitorul e mare!

Și, bătând cu degetul toba pe geamuri, reeită aceste versuri de Barthélemy^[26]:

Se va ivi din nou cumplita Adunare.

De patruzeci de ani o simți: o apăsare!

Colos ce fără teamă merge cu pas voinic

– Nu mai știu restul! Dar e târziu, nu plecăm?

Continuă pe stradă să-și expună teoriile.

Frédéric, fără să-l asculte, se uita în vitrinele negustorilor la stofele și mobilele potrivite pentru instalarea lui; și poate că gândindu-se la doamna Arnoux se oprila vitrina unei prăvălii cu lucruri de ocazie, în fața a trei farfurii de faianță. Erau împodobite cu arabescuri galbene cu reflexe metalice și valorau cinci sute de franci de argint bucata. Ceru să fie puse de-o parte.

– Eu, în locul tău, mi-aș cumpăra argintărie, spuse Deslauriers, dând în vileag, prin dragostea asta de bogăție, omul de origine joasă.

De cum fu singur, Frédéric se duse la celebrul Pomadère, unde își comandă trei perechi de pantaloni, două costume, o haină îmblănită și cinci jileci; apoi la un cizmar, la un lenjer și la un pălărier, poruncindu-le tuturor să se grăbească cât mai mult cu putință.

Peste trei zile, seara, când se întoarse de la Le Havre, își găsi acasă garderoba completă; și, grăbit să se folosească de ea, se hotărî să facă pe loc o vizită la familia Dambreuse. Dar era prea devreme, abia ora opt.

"Dacă m-aș duce la ceilalți?" se gândi el.

Arnoux, singur în fața oglinzii, se bărbierea. Îi propuse să-l ducă într-un loc unde avea să se distreze și, la numele domnului Dambreuse, zise:

– Ah! se nimerește bine! Ai să vezi acolo prieteni de-ai lui; hai, vino! Are să fie nostim!

Frédéric dădea înapoi, doamna Arnoux îi recunoscuse vocea și-i spusese bună ziua din odaia vecină, pentru că fiica ei era bolnavă și ea însăși nu se simțea bine; răsuna clinchetul unei linguri lovite de un pahar și tot acel freamăt de lucruri mișcate ușurel din loc care se aude în odaia unui bolnav. Apoi Arnoux dispăru ca să-și ia rămas bun de la nevastă-sa. Îngrămădea motive:

– Știi bine că e lucru serios! Trebuie să mă duc, am nevoie, sunt așteptat.

– Du-te, du-te, dragă. Distrează-te!

Arnoux chemă o trăsură.

– Palais-Royal! Galeria Montpensier, 7.

Și, lăsându-se să cadă pe perne:

– Ah! ce istovit sunt, dragul meu! Am să crap. Dealtfel, dumitale pot să ți-o spun.

Se aplecă spre urechea lui, misterios:

– Caut roșul de aramă al chinezilor.

Și explică ce erau smălțul și arderea la foc mic.

Când ajunseră la Chevet, i se dădu un coș mare pe care îl trimise la trăsură. Apoi alese pentru "biata lui nevestă" struguri, ananași, diferite curiozități culinare, și ceru să-i fie duse a doua zi, devreme.

Pe urmă se îndreptară către o prăvălie cu costume; era vorba de un bal. Arnoux luă niște pantaloni de catifea albastră, o haină la fel, o perucă roșie; Frédéric un domino; coborâră în strada Laval, în fața unei case luminate la al doilea cat de lanterne colorate.

De la capătul de jos al scării se auzea zgomotul viorilor.

– Unde naiba mă duci? spuse Frédéric.

– E o fată bună! Nu te teme!

Le deschise ușa un groom și intrară în anticameră, în care paltoane, mantale și șaluri erau aruncate vraf pe scaune. O femeie tânără, în costum de dragon Ludovic al XV-lea, îl traversa în clipa aceea. Era domnișoara Rose-Annette Brou, stăpâna casei.

– Eh, cum e? întrebă Arnoux.

– S-a făcut! răspunse ea.

– Ah! mulțumesc, îngerășule!

Și vru s-o sărute.

– Ia aminte, dobitocule! Ai să-mi strici machiajul!

Arnoux îl prezentă pe Frédéric.

– Bate palma ici, domnule, și fii binevenit!

Dădu la o parte o draperia din spatele ei și începu să strige cu emfază:

– Jupân Arnoux, ajutor de bucătar, și un prinț prieten cu el.

Frédéric fu mai întâi uluit de lumini. Nu văzu decât mătăsuri, catifele, umeri goi, o mare de culori care se legăna în sunetul unei orchestre ascunse de verdeață, între pereți tapetați cu mătase galbenă, cu portrete în pastel ici și colo și candelabre de cristal stil Ludovic al XVI-lea. Lămpi înalte, ale căror globuri fără lustru semănau cu niște bulgări de zăpadă, dominau coșuri cu flori puse pe console, în colțuri; și, în fața lui, după o odaie mai mică, se zărea, în a treia, un pat cu coloane spiralate, cu o oglindă venețiană la căpătâi.

Dansul se opri, și la vederea lui Arnoux, care înainta cu coșul pe cap, se stârniră aplauze și o hărmălaie de bucurie; în mijlocul coșului merindele se înălțau grămadă. "Ia aminte la candelabrul" Frédéric ridică ochii: era candelabrul de porțelan de Saxa care împodobește prăvălia *Arta industrială*; amintirea zilelor de odinioară îi trecu prin minte; dar un infanterist în ținuta obișnuită, cu acel aer nătâng pe care îl dă tradiția recruților, se înțepeni în fața lui, desfăcând amindouă brațele ca să-și sublinieze mirarea; și el îl recunoscă pe vechiul lui prieten Hussonnet, în ciuda mustății negre foarte ascuțită, care îl desfigura. Într-o păsărească pe jumătate alsaciană, pe jumătate neagră, boemul îl covârșea cu felicitări, numindu-l colonel. Frédéric, descumpănit de toate acele persoane, nu știa ce să răspundă. Un arcuș lovi un pupitru și dansatorii își reluară locurile.

Erau cam vreo șazeci, cele mai multe femei fiind îmbrăcate în țărănci sau în marchize, iar bărbații, aproape toți coțți, în costume de căruțași, de docheri sau de marinari.

Frédéric, așezându-se lângă perete, se uită la cadrilul din fața lui.

Un crai bătrân, îmbrăcat ca un doge venețian, într-un halat de mătase roșie, dansa cu domnișoara Rosanette, care purta o haină verde, pantaloni de tricou și cizme moi cu pinteni de aur.

Perechea din față era alcătuită dintr-un arnăut încărcat cu iatagane și o elvețiană cu ochi albaștri, albă ca laptele, durdulie ca o prepeliță, cu o cămașă și un corsaj roșu. Ca să-și pună în valoare pletele care-i ajungeau până la încheietura genunchiului, o blondă voinică, figurantă la Operă, se costumase în sălbatică; peste maioul cafeniu nu-și pusese decât o bucată de piele pe șolduri, brățări de sticlă și o diademă de tinichea, din care se ridica un fel de jerbă înaltă din pene de păun. În față ei, un tip împopoțonat cu o haină neagră caraghios de largă, *à la Pritchard*^[27] bătea măsura cu cotul pe tabacheră. Un ciobănaș gen Watteau, albastru și argintiu ca lumina lunii, își ciocnea bâta de toiagul unei Bacante încununată cu struguri, cu o piele de leopard pe șoldul stâng și coturni cu panglici de aur. De cealaltă parte, o poloneză cu o vestă scurtă de catifea de un roșu-deschis își legăna fusta de voal peste ciorapii cenușiu-pal, prinși în ghetuțe roz, tivite cu blană albă. Îi zâmbea unui bărbat de patruzeci de ani, pântecos, deghizat în copil de cor, care țopăia foarte tare, ridicându-și cu o mână stiharul alb și ținându-și cu cealaltă calota roșie. Dar regina, steaua era domnișoara Loulou, celebră dansatoare la baluri publice. Pentru că acum era bogată, purta o coleretă mare de dantelă peste vesta de catifea neagră; și pantalonii ei largi de un roșu-aprins, colanți pe șolduri, legați în talie cu o eșarfă de cașmir, aveau prinse de-a lungul cusăturii camelii mici, albe, naturale. Fața ei palidă, puțin buhăită, cu nas cârn, părea și mai obraznică din pricina perucii zbârlite pe care era așezată o pălărie bărbătească de fetru cenușiu, tuflită cu o lovitură de pumn pe urechea dreaptă; și în săriturile pe care le făcea, pantofii ei decoltați cu catarama de diamant atingeau aproape nasul vecinului, un baron voinic, stil evul mediu, înțepenit într-o armură de fier. Mai era acolo și un înger cu o sabie de aur în mână, cu două aripi de lebedă în spate, care, într-un neîncetat du-te-vino își pierdea în fiecare minut cavalerul, un Ludovic al XIV-lea, nu înțelegea nimic din figuri și încurca contradansul.

Frédéric avea, uitându-se la persoanele astea, un sentiment de părăsire, de tulburare. Se gândea încă la doamna Arnoux și-i părea că participă la ceva dușmănos care se țesea împotriva ei.

Când cadrilul se isprăvi, doamna Rosanette îi vorbi. Gâfâia puțin și gulerul scrobitea, lustruit ca o oglindă, i se mișca ușurel sub bărbie.

– Dumneata, domnule, nu dansezi? spuse ea.

Frédéric își ceru iertare, nu știa să danseze.

– Ia te uită! dar cu mine? e sigur?

Și, rezemată într-un singur șold, cu celălalt genunchi mai înapoi, mângâindu-și cu mâna dreaptă mânerul de fildeș al săbiei, se uită la el un minut, cu un aer pe jumătate rugător, pe jumătate batjocoritor, în sfârșit spuse "bună seara", făcu o piruetă și pieri.

Frédéric, nemulțumit de el însuși și neștiind ce să facă, începu să rătăcească prin bal.

Intră în budoarul tapetat cu mătase de un albastru-deschis, cu mânunchiuri de flori de câmp, în vreme ce pe plafon, într-un cerc de lemn aurit, niște Amorași ieșeau

dintr-un cer de azur, zbenguindu-se pe nori în formă de plăpumi depuf. Eleganța asta, care azi ar fi mizerie pentru semenele Rosanettei, îl ului: admiră tot: zorelele artificiale care împodobeau contururile oglinzii, perdelele căminului, divanul turcesc și, într-o firidă a peretelui, un soi de cort tapetat cu mătase roz, ocrotit sus de muselină albă. Dormitorul era înzestrat cu mobile negre cu incrustații de aramă și, pe o estradă acoperită de o cuvertură de fulgi de lebedă, se ridica un pat mare cu baldachin și cu pene de struț. În lumina pe care o răspândea o urnă de Boemia atârnată de trei lăntișoare, se zăreau ace de cap cu pietre, înfipte în pernițe, inele aruncate pe tăvițe, medalioane încercuite de aur și casete de argint. Printr-o ușă întredeschisă se vedea o seră caldă, care ocupa toată lățimea unei terase și la al cărei capăt se afla o volieră.

Era, în adevăr, un loc alcătuit pentru a plăcea. Într-o bruscă revoltă a tinereții, își jură să se bucure de ea, prinse curaj; apoi, întors la intrarea salonului în care acum era și mai multă lume (totul se zbuciuma într-un soi de pulverizare luminoasă), rămase în picioare contemplând cadrilurile, clipind din ochi ca să vadă mai bine și adulmecând molatecile mirosuri de femeie care circulau ca o uriașă sărutare dăruită tuturor.

Dar lângă el, de cealaltă parte a ușii, se afla Pellerin; Pellerin în haine de gală, cu brațul stâng pe piept și ținând în mâna dreaptă, împreună cu pălăria, o mânășă albă, ruptă.

– Ia te uită, nu te-a mai văzut omul de mult! Unde naiba ai fost? Plecat în călătorie, în Italia? Banală Italia nu, ce zici? Nu atât de nemaipomenită pe cât se spune? E totuna! Adu-mi schițele într-una din zilele astea.

Și, fără să aștepte răspunsul, artistul începu să vorbească despre el însuși.

Făcuse multe progrese, recunoscând definitiv prostia Liniei. Nu trebuie să te preocupe atâta de Frumos și de Unitate într-o operă, cât de caracterul și diversitatea lucrurilor.

– Pentru că totul există în natură, deci totul e legitim, totul e plastic. Trebuie numai să prinzi nota, asta e. Am descoperit taina! Și dându-i un cot, repetă de câteva ori: – Am descoperit taina auzi! Uită-te la femeiușcă aia cu pieptănătură de sfînx, care dansează cu un vizitiu rus, totul e curat, sec, hotărât, inegal ca planuri și în tonuri crude: indigo sub ochi, o pată de cinabru pe obraz, brun-închis pe tâmples; pif-paf! Și arunca cu degetul mare un fel de lovituri de pensulă în aer. Pe când grasa aceea de colo, urmă el arătând o negustoreasă de pește într-o rochie de culoarea cireșei, cu o cruce de aur la gât și un fișiu de linon înnodat la spate – numai rotunzimi. Nările se lătesc ca aripile bonetei ei, colțurile gurii se ridică, bărbia se lasă, totul e gras, topit, copios, liniștit și plin de soare, un adevărat Rubens! Totuși sunt desăvârșite! Atunci unde e tipul? Se înfierbânta. – Ce e o femeie frumoasă? Ce e frumosul? Ah, frumosul, ai să-mi spui dumneata...

Frédéric îl întrerupse ca să știe cine era un Pierrot cu profil de țap, care îi binecuvânta pe toți dansatorii în mijlocul unei figuri.

– Un nimic! un vădov, părintele a trei băieți. Îi lasă fără nădragi, își petrece viața la club și trăiește cu servitoarea.

– Și cel în costum de judecător, care vorbește în cadrul ferestrei cu o marchiză de Pompadour?

– Marchiza e doamna Vandael, fosta actriță de la Gymnase, amanta Dogelui, contele de Palazot. Sunt de douăzeci de ani împreună; nu se știe de ce. Ce ochi frumoși avea odinioară femeia asta! Cât despre cetățeanul de lângă ea, e numit căpitanul d'Herbigny, un bătrân din vechea gardă; care n-are altă avere decât crucea de onoare și pensia, servește de unchi fetelor ușoare la solemnități, aranjează dueluri și cinează în oraș.

– O canalie? întrebă Frédéric.

– Nu! Un om cumsecade!

– Ah!

Artistul îi numi și pe alții încă și, văzând un domn care purta ca medicii lui Molière un mare halat de serj negru, dar deschis de sus până jos, ca să-și arate toate brelocurile:

– Asta e doctorul Des Rogis. Turbat de furie că nu e celebru, a scris o carte de pornografie medicală, linguşește bucuros lumea bună, e discret, doamnele astea îl adoră. El și nevastă-sa (castelana aceea slabă în rochie cenușie) se cară împreună în toate locurile publice și în altele. Cu toate că sunt strâmtorați, au o zi de primire, ceaiuri artistice, la care se spun versuri. Atenție!

În adevăr, doctorul intră în vorbă cu ei. În curând formară un grup de trei discutând în ușa salonului, la care se adăugă Hussonnet, apoi amantul Femeii Sălbatică, un tânăr poet care afișa, sub o manteluță scurtă gen Francisc I, cea mai prăpădită anatomie și, în sfârșit, un băiat de duh, deghizat în vameș turc. Dar haina lui cu galoane galbene călătorise atâta în spatele dentiștilor ambulanți, pantalonii lui largi, cu cute, erau de un roșu atât de decolorat, turbanul, răsucit ca un tipar pregătit în sos tartar, avea o înfățișare atât de prăpădită, întregul lui costum atât de jalnic și de izbutit, încât femeile nu-și ascundeau dezgustul. Doctorul îl consolă laudând-o pe Muncitoarea în Port, iubita lui. Acest turc era fiul unui bancher.

Între două cadriluri, Rosanette se îndreptă spre cămin, unde ședea într-un fotoliu un bătrânel grăsuț, îmbrăcat cu o haină cafenie cu nasturi de aur. Cu toate că obrajii veștezi îi cădeau peste cravata albă și cu nod înalt, părul încă blond și creț de la natură, ca părul unui caniș, îi dădea un aer nebunatic.

Ea îl asculta, aplecată către fața lui. Apoi îi potrivi un pahar de sirop; și nimic nu era mai drăguț decât mâinile ei sub mânecile de dantelă, care ieșeau din manșetele brodate ale hainei verzi. Bătrânul le sărută după ce bău.

– Dar ăsta e domnul Oudry, vecinul lui Arnoux.

– A pierdut-o! zise râzând Pellerin.

– Cum?

Un surugiu de la Longjumeau o luă pe Rosanette de talie: începea un vals. Atunci toate femeile așezate pe banchete în jurul salonului se ridicară pe rând, repede; și fustele, eșarfele, coafurile lor începură să se învârtescă.

Se învârteau atât de aproape de el încât Frédéric le deslușea picăturile de sudoare de pe frunte. Și mișcarea asta giratorie, din ce în ce mai iute și regulată, vertiginoasă, comunica gândirii lui un fel de beție, făcea să răsară din ea alte imagini, în vreme ce toate femeile treceau cu aceeași strălucire și fiecare cu o altă ațătare, după genul ei de frumusețe. Poloneza, care se abandona în chip languros, îi inspira dorința de a o ține pe inima lui, zburând amândoi într-o sanie, pe o câmpie

acoperită de zăpadă. Zări de voluptate liniștită, pe marginea unui lac, într-o cabană, se desfășurau sub pașii elvețienei, care valsa cu mijlocul drept și pleoapele lăsate. Apoi, deodată, Bacanta își lăsă pe spate capul brun și-l făcu să se gândească la mângâieri mistuitoare, în păduri de oleandri, pe un timp de furtună, în larma nedeslușită a tamburinelor. Negustoreasa de pește, căreia ritmul prea repede îi tăia răsufierea, râdea din când în când, și ar fi vrut, bând cu ea la Porcherons, să-i mototolească în mâini fișul, ca pe vremurile bune de altă dată. Dar Muncitoarea din Port, ale cărei picioare ușoare abia atingeau parchetul, părea a ascunde în suplețea mădularelor și în seriozitatea chipului ei toate rafinamentele iubirii moderne, care are precizia unei științe și mobilitatea unei păsări. Rosanette se învărtea, cu pumnul în șold; peruca cu coadă, săltându-i pe guler, răspândea pudră de iris în jurul ei; și, la fiecare întoarcere, vârful pintenilor de aur dădeau să-l agațe pe Frédéric.

La ultimul acord al valsului apăru domnișoara Vatnaz. Avea pe cap o basma algeriană, mulți piaștri pe frunte, antimoniu pe marginea pleoapelor, un soi de palton de cașmir negru care îi cădea peste un jupon de culoare deschisă, cu fire de argint, și ținea în mână o dairea.

În urma ei venea un băiat înalt, în costumul clasic al lui Dante și care era (acum nu se mai ascundea) fostul cântăreț de la "Alhambra": numindu-se Auguste Delamare, își spusese la început Anténor Dellamarre, apoi Delmas, apoi Belmar și în sfârșit Delmar, modificându-și și perfecționându-și numele după gloria care sporea; deoarece părăsise cârciuma pentru teatru și tocmai debutase cu răsunset la "Ambigu", în *Gaspardo Pescarul*.

Hussonnet, când îl văzu, se posomorî. De când i se refuzase piesa, nu putea suferi actorii. Nu se poate închipui vanitatea acestor domni, mai ales a acestuia! "Ia te uită ce afectat!"

Delmar se rezemase de cămin, după ce o salutase ușor pe Rosanette. Stătea neclintit, cu o mână pe inimă, cu piciorul stâng înaintea, cu ochii la cer, cu cununa de lauri auriți peste glugă, trudindu-se să aibă multă poezie în ochi, ca să fascineze doamnele. Se făcea, de departe, un cerc larg în jurul lui.

Dar Vatnaz, după ce o sărută îndelung pe Rosanette, veni la Hussonnet să-l roage să revadă, din punct de vedere al stilului, o lucrare pe care voia s-o publice: *Ghirlanda celor tineri*, culegere de literatură și de morală. Omul de litere îi făgădui ajutorul. Apoi îl întrebă dacă nu poate să-l pună puțin în valoare într-unul din ziarele la care avea acces pe prietenul ei și chiar să-i încredințeze un rol mai târziu. Hussonnet uită să ia un pahar de punci.

Arnoux îl fabricase; și, urmat de groomul contelui care ducea o tavă goală, îl oferea cu satisfacție invitațiilor.

Când trecu prin fața domnului Oudry, Rosanette îl opri.

– Eh, ce-i cu afacerea aceea?

El se înroși puțin și pe urmă se adresă moșneagului:

– Prietena noastră mi-a spus că veți avea bunăvoința...

– Cum să nu, vecine! Sunt la dispoziția dumitale.

Și se rosti numele domnului Dambreuse. Frédéric îi auzea nedeslușit, pentru că vorbeau cu glas scăzut; se îndreptă spre cealaltă parte a căminului, unde stăteau de vorbă Rosanette și Delmar.

Cabotinul avea o înfățișare vulgară, făcută ca decorurile de teatru, ca să fie privită de la distanță, mâini grosolane, picioare mari, falca de jos grea; îi defăima pe cei mai iluștri actori, vorbea de sus despre poeți, spunea: "Glasul meu, fizicul meu, mijloacele mele", semănându-și vorbirea cu cuvinte greu de înțeles pentru el însuși și care îi plăceau, ca: "morbidețe, analog și omogenitate".

Rosanette îl asculta dând ușor din cap în semn de aprobare. Se vedea cum i se răspândește admirația sub fardul de pe obraji și ceva umed trecea ca, un vâl peste ochii ei limpezi, de o culoare greu de definit. Cum o putea fermeca un asemenea om? Frédéric se ațâța în adâncul lui să-l disprețuiască și mai tare, ca să alunge, poate, un soi de invidie pe care i-o trezea.

Domnișoara Vatnaz stătea acum cu Arnoux; și, în timp ce râdea foarte tare, arunca din când în când o privire spre prietena ei, pe care domnul Oudry n-o pierdea din ochi.

Apoi Arnoux și Vatnaz pieriră. Moșneagul vru să-i vorbească în șoaptă Rosanettei.

– Da, bine, ne-am înțeles. Lasă-mă în pace, zise ea.

Și îl rugă pe Frédéric să se ducă în bucătărie să vadă dacă Arnoux nu era acolo.

Un batalion de pahare pe jumătate pline acoperea dușumeaua; crătițele, tigăile de pește, tingirile sfârâiau. Arnoux poruncea servitoarelor tutuindu-le, bătea maioneza, gusta sosurile, glumea cu slujnica.

– Bine, spuse el, anunț-o! Pun să se servească.

Nu se mai dansa, femeile se așezaseră, bărbații se plimbau. În mijlocul salonului una dintre perdelele întinse peste o fereastră se umfla de vânt; sfinxul, cu toate că toată lumea îi atrăgea atenția, își ținea în curent brațele asudate. Oare unde era Rosanotte? Frédéric o căută mai departe, până în budoar și în dormitor. Unii, ca să fie singuri sau câte doi, se refugiaseră acolo. Umbra și șoaptele se amestecau. De sub batiste se auzeau râsete mici și la marginea corsajelor se întrezăreau freamăte de evantaie, încete și dulci ca niște bătăi de aripi de păsări rânite.

Când intră în seră îl văzu pe Delmar culcat pe burtă pe canapeaua de pânză sub frunzele mari ale unui caladium, aproape de havuz; Rosanette, așezată lângă el, stătea cu mâna în părul lui; se priveau. În aceeași clipă Arnoux intră prin partea cealaltă, pe lângă volieră. Delmar se ridică dintr-un salt, apoi ieși cu pași liniștiți fără să se întoarcă; ba chiar se opri lângă ușă ca să culegă o floare de ibiscus cu care își împodobi butoniera. Rosanette plecă fruntea. Frédéric, care o vedea din profil, își dădu seama că plânge.

– Ia te uită? Ce ai? spuse Arnoux.

Ea ridică din umeri fără să răspundă.

– Din pricina lui? întrebă el.

Ea îi cuprinse gâtul cu brațele, și sărutându-l pe frunte rosti rar:

– Știi bine că am să te iubesc totdeauna, voinicul meu. Să nu ne mai gândim la asta! Hai să supăm!

Un candelabru de aramă cu patruzeci de lumânări lumina sala ai cărei pereți dispăreau sub faianțe vechi, agățate pe ei; lumina asta crudă care cădea vertical făcea să fie și mai alb, printre aperitive și fructe, un calcan uriaș care ocupa mijlocul feței de masă, mărginit de farfurii pline de supă de raci. Femeile se așezară una

lângă alta într-un foșnet de mătăsurii, strângându-și fustele, mânecile și eșarfele. Bărbații, în picioare, se instalau prin colțuri. Pellerin și domnul Oudry fură așezați lângă Rosanette, Arnoux stătea în fața lor. Palazot și prietena lui pleaseră.

– Ducă-se sănătoși! zise ea. Să începem!

Și Copilul de Cor, om glumeț, făcându-și o cruce mare, începu să rostească o *Benedicite*.

Doamnele fură scandalizate, mai ales Negustoreasa de pește, mamă a unei fete din care voia să facă o femeie cinstită. Nici lui Arnoux "nu-i plăcea asta", găsim că religia trebuie respectată.

Un orologiu german, înzestrat cu "păsărică", bătu ora două, ceea ce stârni o mulțime de glume asupra cucului. Se iscară tot felul de istorii; calambururi, anecdote, lăudăroșenii, rămășaguri, minciuni date drept adevăruri, afirmații de nedovedit, un vâlmășag de cuvinte care apoi se risipi în conversații particulare. Vinurile circulau, felurile se urmau unul după altul, doctorul tăia carnea. Comesenii își aruncau de la depărtare o portocală, un dop; își părăseu locul ca să vorbească între ei. Rosanette se întorcea adesea spre Delmar, care stătea nemișcat în spatele ei. Pellerin sporovăia, domnul Oudry zâmbea. Dominșoara Vatnaz mănca aproape singură un maldăr de raci și carapacele răsunau sub dinții ei lungi. Îngerul, așezată pe taburetul de pian (singurul loc pe care îi îngăduiseră aripile să șadă), mesteca placid și fără contenire.

– Ce poftă de mâneare! repeta Copilul de Cor uluit, ce poftă!

Sfinxul bea rachiu, striga cât o ținea pra, se zbuțuia ca un drac. Deodată obrazii i se umflară și, nemaiputându-se împotrivi sângelei care o înăbușă, își duse șervetul la buze, apoi îl aruncă sub masă.

Frédéric o văzu.

– Nu-i nimic.

Și la stăruințele lui de a pleca și a se îngriji, răspunse rar:

– Eh! la ce bun? Ori asta, ori altceva e totuna! Viața e apăsătoare.

El se înfioră, cuprins de o tristețe înghețată, de parcă ar fi întrezărit lumi întregi de mizerie și disperare, o sobiță cu cărbuni lângă un pat de campanie și cadavrele de la Morgă cu șorțuri de piele, cu robinetul de apă rece care le curge în păr.

În vremea asta Hussonnet, ghemuit la picioarele Femeii Sălbatică, zbiera cu o voce răgușită, ca să-l imite pe actorul Grassot.

– Nu fi crudă, oh! Celuta! Această mică sărbătoare de familie e fermecătoare! Iubitele mele, îmbățați-mă cu voluptăți! Să zburdăm! Să zburdăm!

Și începu să sărute femeile pe umăr. Ele tresăreau, înțepate de mustățile lui; apoi născoci altceva, să-și spargă o farfurie în cap, lovind-o ușor. Alții îl imitară; bucățile de faianță zburau ca ardeziile când bate un vânt puternic, și Muncitoarea din Port strigă:

– Dați-i înainte! Nu costă nimic! Burghezul care le fabrică ni le dă degeaba!

Toți ochii se îndreptară spre Arnoux. El rosti:

– Ah, pardon, pe factură! ținând să se știe că nu e sau nu mai e amantul Rosanettei.

Dar două voci furioase se ridicară:

– Dobitocule!

– Pușlama!

– La dispoziția dumitale!

– La a dumitale!

Se certau Cavalerul medieval și Surugiul rus; unul spusese că armura te scutește de a fi viteaz și celălalt luase aceste cuvinte drept o ocară. Voiau să se bată, toată lumea încerca să-i despartă și Căpitanul, în mijlocul zgomotului, căuta să se facă auzit.

– Domnilor, ascultați-mă! Un cuvânt! Am experiență, domnilor!

Rosanette izbuti să facă liniște, lovind cu cuțitul într-un pahar; și, adresându-se Cavalerului care își păstra casca pe cap, apoi surugiului care purta o căciulă de blană cu păr lung, porunci:

– Întâi scoate-ți cratița! mă enervează! Și dumneata, de colo, capul de lup. Aveți de gând să mă ascultați, ce naiba! Uitați-vă la epoletii mei! Sunt mareșala voastră!

Ei se supuseră și toți aplaudară strigând:

– Trăiască Mareșala! Trăiască Mareșala!

Atunci ea luă de pe sobă o sticlă de șampanie și o turnă de sus în cupele care i se întindeau. Cum masa era prea lată, convivii, mai ales femeile, trecură pe partea ei, se ridicară în vârful picioarelor și se urcară pe barele scaunelor, ceea ce alcătui timp de un minut un grup piramidal de coafuri, de umeri, goi, de brațe întinse, de trupuri aplecate. Și peste toate acestea străluceau lungi țâșnituri de vin, pentru că Pierrot și Arnoux, la cele două capete ale sălii, destupaseră fiecare o sticlă și stropeau fețele. Păsărelele din voliera căreia i se lăsase ușa deschisă invadară sala, zburând în jurul candelabrului, lovindu-se de geamuri, de mobile. Unele, așezate pe capete, păreau niște flori mari în mijlocul pieptănăturilor.

Muzicanții plecaseră. Pianul fu tras din anticameră în salon. Vatnaz se așeză în fața lui și, acompaniată de Copilul de Cor care bătea în dairea, începu să cânte cu furie un contradans, lovind în clape ca un cal care tropăie și legănându-se din mijloc, ca să marcheze mai bine măsura. Mareșala îl trase în dans pe Frédéric, Hussonnet făcea roata, Muncitoarea din Port se dezmembra ca un clown, Pierrot avea mișcări de urangutan, Sălbatica, cu brațele deschise, imita oscilația unei șalupe. În sfârșit, toți se opriră, pentru că nu mai puteau. Se deschise o fereastră.

Prin ea intra lumina zilei odată cu răcoarea dimineții. Se auzi o exclamație de uimire, apoi se făcu tăcere. Flăcările galbene se clătinau, făcând să plesnească suporturile; parchetul era presărat cu panglici, cu flori și cu mărgelile; consolele erau năclăite de pete de puncii și de sirop; tapetele erau murdărite, costumele mototolite, prăfuite; cozile spânzurau pe umeri; și machiajul, curgând odată cu sudoarea, descoperea fețe palide, cu pleoape roșii care clipeau.

Mareșala, proaspătă de parcă ar fi ieșit din baie, avea obrazii trandafirii, ochii strălucitori. Își aruncă departe peruca; și pletele îi căzură în jurul trupului, îmbelșugate, nemailăsând să se vadă din costumul ei decât pantalonii, ceea ce produse un efect și comic și drăguț.

Sfinxul, căruia îi clănțăneau dinții de febră, avu nevoie de un șal.

Rosanette dădu fuga în odaia ei să-l caute și, cum cealaltă se luase după ea, îi închise repede ușa în nas.

Turcul observă cu glas tare că domnul Oudry nu fusese văzut plecând. Nimeni

nu luă în seamă răutatea asta, atât erau de obosiți.

Apoi se încotoșmănară în glugi și paltoane, în așteptarea trăsurilor. Bătea ora șapte. Îngerul era încă în sală, așezată în fața unui terci de unt și sardele; iar Negustoreasa de pește, lângă ea, fuma țigări în vreme ce-i dădea sfaturi asupra vieții.

În sfârșit venind și trăsurile, musafirii plecară. Hussonnet, angajat într-o corespondență pentru provincie, trebuia să citească înainte de prânz cincizeci și trei de ziare. Sălbatica avea o repetiție la teatru, Pellerin aștepta un model, Copilul de Cor avea trei întâlniri. Dar îngerul, năpădită de primele simptome ale unei indigestii, nu se putea ridica. Baronul medieval o duse până la trăsură.

– Ia aminte la aripile ei! strigă Muncitoarea din Port, pe fereastră.

Erau pe palier, când domnișoara Vatnaz îi spuse Rosanettei:

– La revedere, dragă! Serata ta a fost foarte reușită.

Apoi, aplecându-se la urechea ci:

– Păstrează-l!

– Până vor veni timpuri mai bune, răspuse Mareșala întorcându-i încet spatele.

Arnoux și Frédéric se întoarseră împreună, așa cum veniseră. Negustorul de faianță avea un aer atât de întunecat, încât Frédéric crezu că se simte rău.

– Eu? Deloc!

Își mușca mustața, încrunta din sprâncene și Frédéric întrebă, dacă nu era supărat din pricina afacerilor.

– Defel!

Apoi, deodată:

– Îl cunoști, nu-i așa, pe moș Oudry? și, cu o expresie de pizmă: E bogat, pramatia bătrână!

Apoi Arnoux vorbi despre o ardere de faianță importantă care trebuia sfârșită în ziua aceea la fabrica lui. Voia s-o vadă. Trenul pleca peste un ceas. "Trebuie totuși să mă duc, să-mi sărut nevasta."

"Ah! nevasta lui!" se gândi Frédéric.

Apoi se culcă, îl durea cumplit capul la ceafă; și bău o cană de apă ca să-și stingă setea.

Îl apucase altă sete, aceea de femei, de lux și de tot ceea ce presupune existența pariziană. Se simțea puțin amețit ca un om care coboară de pe o corabie și în halucinația primului somn vedea trecând iar și iar umerii Negustoresei de pește, șoldurile Muncitoarei din Port, pulpele Polonezei, părul Sălbaticii. Apoi se iviră doi ochi mari, negri, care nu erau la bal; și, ușori ca niște fluturi, arzători ca niște torțe, se duceau, veneau, vibrau, urcau până la cornișe, coborau până la gura lui. Frédéric se înverșuna să recunoască acei ochi dar nu izbutea. Visul îl și cuprinsese; i se părea că era înhămat împreună cu Arnoux la oiștea unei trăsurii și că Mareșala, călare pe el, îi spărgea pântecul cu pintenii ei de aur.

II

Frédéric găsi, la colțul străzii Rumfort, o casă mică, boierească, și își cumpără în același timp un cupeu, un cal, mobile și două jardiniere de la Arnoux, ca să le pună de o parte și de alta lângă ușa salonului. În spatele acestui apartament se aflau o

odaie și o cămăruță, îi veni în minte să-l găzduiască acolo pe Deslauriers. Dar cum avea s-o primească pe ea, iubita lui viitoare? Prezența unui prieten avea să-l stânjenească. Dărâma peretele despărțitor ca să lărgească salonul și din odăiță făcu un fumoar.

Își cumpără poezii care îi plăceau, cărți de călătorie, atlasuri, dicționare, pentru că avea nenumărate planuri de lucru; îi grăbea pe muncitori, alerga prin prăvălii și, în nerăbdarea lui de a se bucura, lua tot fără să se tocmească.

După notele furnizorilor, Frédéric își dădu seama că în curând trebuia să achite patruzeci de mii de franci, în care nu erau cuprinse drepturile de succesiune, care aveau să treacă de treizeci și șapte de mii; pentru că averea lui era alcătuită din bunuri teritoriale, îi scrisse notarului din Le Havre să vândă o parte, ca să se elibereze de datorii și să aibă ceva bani la dispoziție. Apoi, vrând să cunoască în sfârșit acel lucru vag, strălucitor și greu de definit care se numește *lumea bună*, îi întrebă printr-un bilet pe soții Dambreuse dacă îl puteau primi. Doamna îi răspunse că sperau ca vizita lui să aibă loc a doua zi.

Era zi de primire. În curte staționau trăsurile. Doi valeți se repeziră sub marchiză și un al treilea, așezat în capul scării, porni înaintea lui.

Traversă o anticameră, o a doua încăpere, apoi un salon mare cu ferestre înalte, pe al cărui cămin monumental se afla o pendulă în formă de sferă și două vase de porțelan monstruoase, pe care stăteau zbârlite, ca două tufișe de aur, două mănunchiuri de discuri de sfeșnice. Pe pereți erau atârinate tablouri în maniera lui l'Espagnolet. Draperii grele de tapițerie cădeau majestuos; și fotoliile, consolele, mesele, întregul mobilier era în stil Empire, avea ceva impunător și diplomatic. Frédéric, fără să vrea, zâmbea de plăcere.

În sfârșit ajunse într-o încăpere ovală, lambrisată cu lemn de trandafir, înțesată cu mobile drăgălașe și luminată de o singură fereastră care dădea spre grădină. Doamna Dambreuse stătea lângă foc, vreo douăsprezece persoane făcând cerc în jurul ei. Cu un cuvânt amabil îi făcu semn să se așeze, dar fără să pară surprinsă că nu-l mai văzuse de mult.

Când intrase el, lăudau elocvența abatelui Coeur. Apoi se deplânse imoralitatea servitorilor, în legătură cu un furt săvârșit de un fecior; cancanurile se desfășurau. Bătrâna doamnă de Sommery era răcită, domnișoara de Turvisot se mărita, familia Montcharron n-avea să se întoarcă înainte de sfârșitul lui ianuarie, nici familia Bretancourt, acum era moda să stai până târziu la țară; și sărăcia cuvintelor era parcă sporită de luxul lucrurilor înconjurătoare; dar ceea ce se spunea era mai puțin stupid decât felul în care se vorbea, fără țel, fără șir și fără animație. Și totuși se aflau acolo oameni cu experiența vieții, un fost ministru, preotul unei mari parohii, doi sau trei mari funcționari din conducere; se mărgineau la cele mai plate locuri comune. Unii semănau a văduve obosite, alții aveau mutre de geambași; și moșnegi își întovărășeau nevestele, cărora le-ar fi putut fi bunici.

Doamna Dambreuse îi primea pe toți cu grație. Cum se vorbea de un bolnav, încrunta dureros din sprâncene și când era vorba de baluri sau de serate lua un aer vesel. Avea să fie silită în curând să se lipsească de ele, pentru că avea să scoată din pension o nepoată a bărbatului ei, o orfană. Îi exaltară devotamentul; asta însemna că se poartă ca o adevărată mamă de familie.

Frédéric o cerceta cu privirea. Pielea mată a obrazului ei părea întinsă și de o prospețime fără strălucire, ca aceea a unui fruct conservat. Dar părul, încrețit în spirale după moda englezească, era mai fin decât mătasea, ochii de un albastru-strălucitor, toate gesturile delicate. Așezată în fundul unei cozeuze, mângâia ciucurii roșii ai unui paravan japonez ca să-și pună în evidență mâinile, fără îndoială, niște mâini lungi, înguste, puțin, cam slabe, cu degete întoarse la capăt. Purta o rochie de moar cenușie, cu corsajul fără decolteu, ca o puritană.

Frédéric o întrebă dacă nu va veni în anul acesta la Fortelle. Doamna Dambreuse nu știa. Dealtfel, el o înțelegea: Nogent fără îndoială avea s-o plictisească. Oaspeții veneau mereu. Pe covoare rochiile foșneau neconținut; doamnele, așezate pe marginea scaunelor, scoteau câteva râsete scurte, rosteau două sau trei cuvinte, și peste cinci minute plecau cu fetele lor. În curând conversația nu mai putu fi urmărită și Frédéric tocmai voia să plece, când doamna Dambreuse îi spuse:

– În fiecare miercuri, nu-i așa, domnule Moreau? răscumpărând, prin această singură frază, toată nepăsarea pe care i-o arătase.

Era mulțumit. Totuși, în stradă sorbi o mare înghițitură de aer; și, din nevoia unui mediu mai puțin artificial, Frédéric își aduse aminte că-i datora o vizită Mareșalei.

Ușa anticamerei era deschisă. Doi cățeluși havanezi îl întâmpinară în goană. O voce strigă:

– Delphine! Delphine! Dumneata ești, Félix?

Stătea locului fără să înainteze; cățelușii lătrau neconținut, în sfârșit Rosanette se ivi, învelită într-un fel de capot de muselină albă garnisit cu dantele, cu picioarele goale în papuci.

– Ah! iartă-mă, domnule! Credeam că e coaforul. O clipă! mă întorc!

Rămase singur în sufragerie.

Obloanele erau închise. Frédéric o străbătea cu privirea aducându-și aminte de tărăboiul din noaptea aceea, când văzu în mijlocul mesei o pălărie bărbătească, un fetru vechi, mototolit, soios, scârbos. A cui era pălăria aceea? Arătându-și fără rușine căptușeala descusută, părea a spune: "Puțin îmi pasă! Sunt stăpânul!"

Mareșala veni. Luă pălăria, deschise sera, o aruncă, închise ușa la loc (în același timp se deschideau și se închideau alte uși) și făcându-l pe Frédéric să treacă prin bucătărie, îl duse în cabinetul ei de toaletă.

Se vedea numaidecât că era cel mai vizitat loc din casă și ceva ca adevăratul ei centru moral. O pânză persană cu frunzișuri mari tapeta pereții, fotoliile și un enorm divan elastic; pe o masă de marmură albă stăteau la distanță două ligheane mari de faianță albastră; deasupra lor, etajere din plăci de cristal, pline de sticlute, de perii, de piepteni, de batoane de cosmeticuri, de cutii de pudră; focul se oglindea într-o oglindă înaltă, mobilă; dintr-o cadă atârna un cearșaf, mirosea a pastă de migdale și a smirnă.

– Iartă dezordinea! Astă seară cinez în oraș.

Și cum se învârtea pe călcâie, fu gata să strivească unul din căței. Frédéric spuse că erau fermecători. Ea îi ridică pe amândoi și le înălță botul negru până la el.

– Hai, faceți frumos, sărutați-l pe domnul.

Un bărbat îmbrăcat într-o redingotă murdară, cu guler de blană, intră brusc.

- Felix, băiete, vei avea chestia aia duminica viitoare, negreșit. Omul începu s-o coafeze. Îi aducea la cunoștință noutăți despre prietenele ei: doamna de Rochegune, doamna de Saint-Florentin, doamna Lombard, toate nobile ca în casa Dambreuse. Apoi vorbi despre teatru; în seara aceea se dădea la "Ambigu" o reprezentație extraordinară.

- Te duci?

- Zău că nu! Rămân acasă.

Se arată și Delphine. O certă că ieșise fără îngăduința ei. Cealaltă se jură că "venea de la piață".

- Atunci adu-mi caietul. Îmi dai voie, nu-i așa?

Și citind caietul cu jumătate de glas, Rosanette făcea observații la fiecare lucru cumpărat. Adunarea era greșită.

- Dă-mi înapoi douăzeci de centime!

Delphine îi dădu și, după ce o trimise de-acolo:

- Ah! Dumnezeule, mare, ce nenorocire cu asemenea oameni?

Frédéric fu izbit de protestele astea. Îi aduceau aminte prea mult de celelalte și stabilea un fel de egalitate supărătoare între cele două case.

Delphine se întoarse și se apropie de Mareșală, ca să-i șoptească ceva la ureche.

- Ah! nu! Nu vreau!

Delphine veni din nou.

- Doamnă, stăruie.

- Ah, ce plictiseală! Dă-o afară!

În aceeași clipă o doamnă bătrână, îmbrăcată în negru, deschise ușa. Frédéric nu auzi nimic, nu văzu nimic. Rosanette se repezise în întâmpinarea ei, în cealaltă odaie.

Când se arată iar, avea pomeții roșii și se așeză într-un fotoliu, fără să vorbească. O lacrimă îi pică pe obraz. Apoi se întoarse către tânăr și-l întrebă încet:

- Care e numele mic al dumitale?

- Frédéric

- Ah, Federico! Nu te supără, dacă am să-ți spun așa?

Și îl privi într-un chip mângâietor, aproape drăgăstos. Deodată scoase un strigăt de bucurie la vederea domnișoarei Vatnaz.

Femeia artistă n-avea vreme de pierdut, pentru că trebuia la ora șase fix să-și prezideze masa la pensiune. Gâfâia, nu mai putea, întâi scoase din coș un lanț de ceas cu o hârtie, apoi diferite obiecte, cumpărături.

- Să știi că în strada Joubert există mănuși de piele cu treizeci și șase de parale, splendide! Vopsitorul tău mai cere opt zile. Pentru dantelă, am spus că o să mai trecem pe acolo. Bugneaux a primit aconto. Asta e tot, nu-i așa? Îmi datorezi o sută optzeci și cinci de franci.

Rosanette se duse să ia dintr-un sertar zece napoleoni. Nici una n-avea mărunțiș, Frédéric le oferi el.

- Am să ți-i dau înapoi, spuse Vatnaz, băgând cincisprezece franci în geanta ei. Dar ești un urâcios. Nu te mai iubesc, nu m-ai luat la dans nici o singură dată, în ziua aceea! Ah, dragă, am descoperit pe cheiul Voltaire, într-o prăvălie, un cadru cu colibri împăiați, care sunt o încântare. În locul tău, mi i-aș oferi. Stai! Cum ți se

pare?

Și arată un cupon vechi de mătase roz pe care îl cumpărase la Temple, ca să-i facă lui Delmar o vestă scurtă cu mâneci, gen evul mediu.

– A venit azi, nu-i așa?

– Nu!

– E ciudat!

Și peste o clipă:

– Unde te duci în seara asta?

– La Alphonsine, spuse Rosanette; era a treia versiune a felului în care avea să-și petreacă seara.

Domnișoara Vatnaz continuă:

– Și cu bătrânul de la Montagne ce mai e nou?

Clipind din ochi, Mareșala îi porunci să tacă. Îl conduse pe Frédéric până în anticameră, ca să afle dacă avea să-l vadă în curând pe Arnoux.

– Roagă-l să vină, dar nu în fața nevesti-si, bineînțeles.

În capul scărilor o umbrelă era rezemată de perete, aproape de o pereche de galoși.

– Galoșii Vatnaz-ei, spuse Rosanette. Ce mai picior, ce zici? E voinică, mica mea prietenă!

Și, pe un ton melodramatic, accentuând penultima literă a cuvântului:

– În ea să n-ai încredere!

Frédéric, prinzând curaj din acest soi de mărturisire, vru s-o sărute pe gât. Ea spuse rece:

– Oh, n-ai decât! Asta nu costă nimic!

Era ușor plecând de acolo, nu încăpea îndoială că Mareșala avea să devină în curând amanta lui. Pofta asta trezi o alta; și, cu toată pica pe care i-o purta, avu dorința de a o vedea pe doamna Arnoux.

Dealtfel trebuia să se ducă pentru comisionul Rosanettei.

"Dar acum, se gândi el (bătea ora șase), Arnoux e fără îndoiala acasă".

Își amână vizita pentru a doua zi.

Ea stătea în aceeași atitudine ca prima dată și cosea o cămașă de copil. Băiețelul, la picioarele ei, se juca cu o menajerie de lemn. Marthe, ceva mai departe, scria.

Începu prin a-i face complimente pentru copiii ei. Răspunse fără nici o exagerare dictată de prostia maternă.

Odaia avea o înfățișate liniștită. Un soare frumos strălucea prin ferestre, unghiurile mobilelor străluceau, și cum doamna Arnoux era așezată lângă pian, o rază mare îi cădea pe zulufii de pe ceafă, îi pătrundea cu un fluid de aur pielea chihlimbarie. Atunci el spuse:

– Uite o persoană tânără care s-a făcut foarte mare de acum trei ani. Îți adunci aminte, domnișoară, când ai dormit pe genunchii mei, în trăsură? Marthe nu-și aducea aminte. – Într-o seară, când ne întorceam de la Saint-Cloud?

Doamna Arnoux avea o privire ciudat de tristă. Voia oare să-l oprească să facă aluzie la amintirea lor comună?

Frumoșii ei ochi negri, al căror alb strălucea, se mișcau ușurel sub pleoapele

puțin grele, și în adâncul pupilelor lor se afla o bunătațe nemărginită. Fu cuprins din nou de o dragoste mai puternică decât oricând, imensă. Contemplarea asta îl oropea. Se scutură totuși de ea. Cum să se pună în valoare? prin ce mijloace? Și, după ce căută bine, Frédéric nu găsi nimic mai bun decât banii. Începu să vorbească despre timp, care era mai puțin rece decât la Le Havre.

– Ai fost acolo?

– Da, pentru o afacere... de familie... o moștenire.

– Ah, îmi pare foarte bine, spuse ca, cu o expresie de plăcere atât de adevărată, încât el fu înduioșat ca de un mare serviciu.

Apoi îl întrebă ce voia să facă, de vreme ce un bărbat trebuia să lucreze ceva. Își aduse aminte de minciuna lui și spuse că spera să ajungă la Consiliul de Stat, datorită donimlui Dambreuse, deputatul.

– Îl cunoașteți, poate?

– Numai după nume.

Apoi, cu voce înceată:

– *El* te-a dus la bal în seara aceea, nu-i așa?

Frédéric tăcea.

– Asta voiam să știu, mulțumesc.

Apoi îi puse câteva întrebări discrete asupra familiei și a provinciei sale. Era frumos din partea lui că stătuse atâta timp acolo, fără să-i uite.

– Dar... aș fi putut? rosti el. V-ați îndoit?

Doamna Arnoux se ridică.

– Cred că ne porți o puternică afecțiune. Adio... la revedere!

Și îi întinse mâna într-un chip sincer și bărbătesc. Nu era oare un angajament, o făgăduință? Frédéric se simțea fericit că trăiește; se stăpânea să nu cânte, avea nevoie să-și reverse inima, să facă generozități și pomeni. Se uită în jurul lui dacă nu era cineva care trebuia ajutat. Nu trecea nici un nenorocit, și devotamentul lui se spulberă pentru că nu era omul care să caute mai departe prilejurile.

Apoi își aminti de prietenii lui. Primul la care se gândi fu Hussonnet, al doilea Pellerin. Poziția mărunță a lui Dussardier cerea, firește, menajamente; cât despre Cisy, se bucura să-i arate puțin averea lui. Le scrise dar la toți patru să vină să facă inaugurarea casei în duminica următoare, la ora unspæzece fix, și îl însărcină pe Deslauriers să-l aducă pe Sénécal.

Meditatorul fusese concediat din al treilea pension pentru că se împotrivise împărțirii premiilor, obicei care îi părea funest pentru egalitate. Era acum la un constructor de mașini și nu mai locuia de șase luni cu Deslauriers.

Despărțirea lor nu fusese supărătoare. Sénécal primea în ultimul timp bărbați îmbrăcați în salopete, toți patrioți, toți muncitori, toți oameni cumsecade, dar a căror tovrășie îi părea plictisitoare avocatului. Dealtfel, anumite idei ale prietenului lui, excelente ca arme de luptă, îi displăceau. Tăcea din ambiție, ținând să-i cruțe ca să-l conducă, pentru că aștepta cu nerăbdare o mare răsturnare în care se bizuia să-și facă drum, să-și aibă locul.

Convingerile lui Sénécal erau mai dezinteresate. În fiecare seară, după ce își sfârșea treaba, se ducea în mansarda lui și căuta în cărți justificarea visurilor proprii. Adnotase *Contractul Social*. Se îndopa cu *Revista independentă*. Îi cunoștea

pe Mably, Morelly, Fourier, Saint-Simon, Comte, Cabet, Louis Blanc, artileria grea a scriitorilor socialiști, cei care cer pentru omenire nivelul cazărmilor, cei care ar vrea s-o distreze într-un bordel și s-o încovoie peste o tejghea; din amestecul a toate astea își făurise un ideal de democrație virtuoasă, cu dublul aspect al unei ferme și al unei filaturi, un fel de Lacedemonie americană în care individul n-ar exista decât pentru a sluji societatea, mai omnipotentă, absolută, perfectă și divină decât Marii Lama și Nabucodonosorii. N-avea nici o îndoială asupra izbânzii apropiate a acestei concepții; și se încrâncena împotriva a tot ce socotea că-i e potrivnic, cu raționamente de geometru și o bună-credință de inchizitor. Titlurile de noblețe, decorațiile, fastul, mai ales livrelele și chiar reputațiile prea răsunătoare îl scandalizau, pentru că studiile ca și suferințele lui îi ațâtau în fiecare zi ura esențială față de orice distincție sau superioritate oarecare.

– Ce-i datorez acestui domn, ca să fiu politicoș cu el? Dacă vrea să-mi vorbească, n-are decât să vină el!

Deslauriers îl aduse cu el.

Își găsiră prietenul în dormitor. Nu lipsea nimic acolo, nici storurile, nici perdelele duble, nici oglinda venețiană; Frédéric, îmbrăcat într-o haină de catifea, stătea răsturnat într-un fotoliu și fuma țigări de tutun turcesc.

Sénécal se posomorî, ca un bigot adus la o petrecere. Deslauriers îmbrățișă totul dintr-o singură privire; apoi, făcând o plecăciune adâncă:

– Monseniore! respectele mele!

Dussardier îi sări de gât.

– Va să zică acum ești bogat? Ah! cu atât mai bine, fir-ar să fie, cu atât mai bine!

Cisy se ivi cu o bucată de crep la pălărie. De când murise bunica lui, se bucura de o avere însemnată și ținea mai puțin să se distreze cât să se distingă de ceilalți, să nu fie ca toată lumea, în sfârșit să fie "original". Așa spunea el.

Se făcuse ora douăsprezece și toți căscau: Frédéric aștepta pe cineva. La numele de Arnoux, Pellerin se strâmbă. Îl socotea un renegeat de când părăsise artele.

– Dacă ne-am lipsi de el? Ce credeți?

Toți aprobă.

Un servitor cu jambiere lungi deschise ușa și se văzu sufrageria, cu plinta ei înaltă de stejar împodobită cu aur și cele două bufete încărcate de veselă. Sticlele de vin se încălzeau pe sobă: lamele cuțitelor noi străluceau lângă stridii, nuanța lăptoasă a cristalurilor avea o blândețe ademenitoare și masa era încărcată de vânături, fructe, lucruri extraordinare. Aceste atenții nu-l impresionară pe Sénécal.

Începu prin a cere pâine de casă (cea mai tare cu puțință) și, cu prilejul acesta, vorbi despre omorurile din Buzançais și despre criza de alimente.

Nimic din toate astea nu s-ar fi întâmplat dacă agricultura ar fi mai bine ocrotită, dacă totul n-ar fi pradă concurenței, a anarhiei, a jalnicei maxime "meargă de la sine!" Iată cum se constituia feudalitatea banului, mai rea decât cealaltă! Dar să se ia aminte! Poporul, până la urmă, se va sătura, și s-ar putea să-i silească pe deținătorii capitalului să-i plătească suferințele fie prin surghiunuri sângeroase, fie prin jefuirea caselor lor.

Frédéric întrevăzu, într-o secundă, un val de oameni cu brațele goale invadând salonul cel mare al doamnei Dambreuse, spărgând oglinzile cu lovituri de suliță.

Sénécal continuă: muncitorul, datorită insuficienței salariilor, era mai nenorocit decât robul, negrul sau un paria, mai ales dacă avea copii.

– Trebuie să scape de ei prin asfixiere, așa cum îi sfătuiește nu mai știu ce doctor englez, purces din Malthus?

Și, întorcându-se către Cisy:

– Vom fi oare reduși la sfaturile ticălosului de Malthus?

Cisy, care nu știa nimic despre ticăloșia și nici chiar de existența lui Malthus, răspunse că mulți oameni în mizerie erau totuși ajutați iar clasele de sus...

– Ah! clasele de sus, zise, rânjind, socialistul. Mai întâi că nu există clase de sus; nu ești sus decât prin inima ta! Nu vrem pomeni, auziți! Ci egalitate, justa împărțire a produselor.

Ceea ce cerea el era ca muncitorul să poată deveni capitalist așa cum devine soldatul colonel. Reprezentanții breslelor, cel puțin, limitând numărul ucenicilor, împiedicau îmbulzeala muncitorilor, și sentimentul fraternității era întreținut de serbări, de stindarde.

Hussonnet, ca poet, regreta stindardele; și Pellerin, care căpătase această predilecție la cafeneaua Dagneaux, ascultându-i vorbind pe falansterieni, declară că Fourier era un om mare.

– Haida-de! spuse Deslauriers. Un dobitoc bătrân, care vede în răsturnarea imperiilor efectele răzbunării divine! E ca domnul Saint-Simon și biserica lui, cu ura sa împotriva revoluției franceze: o grămadă de secături care ar vrea să triumfe catolicismul!

Domnul de Cisy, ca să se lămurească, fără îndoială, sau ca să-i facă să aibă o părere bună despre el, începu să spună încetișor:

– Acești doi savanți nu sunt oare de părerea lui Voltaire?

– Pe ăsta ți-l las dumitale, zise Sénécal.

– Cum? eu credeam...

– Ah, nu! nu iubea poporul!

Apoi conversația coborî la evenimentele contemporane: căsătoriile spaniole, delapidările lui Rochefort, noul consiliu de la Saint-Denis, care va aduce o dublare a impozitelor. După Sénécal, oamenii plăteau totuși destul!

– Și pentru ce, Doamne? ca să se construiască palate pentru maimuțele de la Muzeu, ca să defileze pe piețile noastre state-majore strălucitoare sau pentru a susține, printre valeții Castelului, o etichetă gotică!

– Am citit în *Moda*, spuse Cisy, că de Sfântul Ferdinand, la balul de la Tuileries, toată lumea era deghizată în filfizoni.

– E jalnic! rosti socialistul, ridicând din umeri cu dezgust.

– Și muzeul Versailles! strigă Pellerin. Ce să mai vorbim! Tâmpiții ăia au scurtat un Delacroix și au lungit un Gros! La Luvru au restaurat atât de bine, au răzuit și meșterit pânzele, încât în zece ani poate nu va mai rămâne nici una. Cât despre greșelile din catalog, un german a scris o carte întreagă despre ele. Vă dau cuvântul meu că străinii își bat joc de noi!

– Da, suntem batjocura Europei, spuse Sénécal.

– Pentru că arta e înfeudată Coroanei.

– Atâta vreme cât nu veți avea sufragiu universal...

- Dați-mi voie! spuse artistul, refuzat de douăzeci de ani la toate saloanele și furios pe Putere. Ah, să ne lase în pace. Eu nu cer nimic! Dar Camerele ar trebui să statueze interesele artei. Ar trebui înființată o catedră de estetică, al cărei profesor, un om în același timp practician și filosof, să izbutească, sper, să grupeze mulțimea. Ai face bine, Hussonnet, să strecuri un cuvânt în privința asta în ziarul dumitale.

- Parcă ziarele sunt libere? Sau noi? spuse Deslauriers cu furie. Când te gândești că pot exista până la douăzeci și opt de formalități ca să se dea drumul unui vaporas pe un râu, îmi vine pofta să mă duc să trăiesc la antropofagi! Cârmuirea ne mănâncă de vii. Totul e al ei, filosofia, dreptul, artele, văzduhul; și Franța horcăie sub cizma jandarmului și sutana popilor!

Viitorul Mirabeau își vărsa fierea din plin. În sfârșit își luă paharul, se ridică, și, cu mâna în șold, cu ochii aprinși, strigă:

- Beau pentru distrugerea completă a ordinii actuale, adică a tot ceea ce se numește Privilegiu, Monopol, Direcție, Ierarhie, Autoritate, Stat! Și ridicând mai mult glasul: și pe care aș vrea să le zdrobesc așa! Aruncă pe masă frumosul pahar cu picior, care se sparse în mii de țândări.

Toți aplaudară, mai ales Dussardier.

Imaginea nedreptăților făcea să-i tresalte inima. Se neliniștea pentru Barbès^[28]; făcea parte dintre aceia care se aruncă sub trăsură ca să ajute un cal căzut. Cultura lui se mărginea la două lucrări, una intitulată *Crimele Regilor*, cealaltă *Misterele Vaticanului*. Îl ascultase pe avocat cu gura căscată, cu încântare. În sfârșit nu se mai putu stăpâni:

- Eu îi reproșez lui Ludovic-Filip că îi părăsește pe polonezi!

- O clipă, spuse Hussonnet. Mai întâi că Polonia nu există. E o născocire a lui Lafayette. Polonezii, e o regulă generală, sunt toți în cartierul Saint-Marceau, cei adevărați s-au înecat odată cu Poniowski.

Pe scurt, "nu se mai lăsa tras pe sfoară", "isprăvesc cu toate-astea". Era ceva ca gogorița cu șarpele de mare, revocarea edictului diu Nantes și ca "gluma aia răsufletă din noaptea Sfântului Bartolomeu".

Sénécal, fără a-i apăra pe polonezi, se opri asupra ultimelor cuvinte ale literatului. Papii fuseseră calomniati, ei apărau în definitiv poporul. Numea Liga "aurora democrației, o mare mișcare egalitară împotriva individualismului protestanților".

Frédéric era puțin surprins de aceste idei. Pe Cisy probabil îl plectiseau, pentru că aduse conversația la tablourile vivante de la Gynmase, care atrăgeau atunci multă lume.

Sénécal se necăji. Asemenea spectacole corupeau fiicele proletariatului, după asta le vedeai desfășurând un lux necuviincios. Așa că îi aproba pe studenții bavarezi care o insultaseră pe Lola Montès^[29]. După pilda lui Rousseau, făcea mai mult caz de nevasta unui cărbunar decât de amanta unui rege.

- Strugurii sunt prea acri! răspunse cu măreție Hussonnet. Și luă apărarea acelor doamne, în favoarea Rosanettei. Apoi, cum tocmai vorbea de balul dat de ea și de costumul lui Arnoux, Pellerin zise:

- Se spune că se clatină.

Negustorul de tablouri avusese un proces pentru terenurile lui din Belleville și

acum făcea parte dintr-o companie de caolin din Bretania de jos. Cu alte pușlamale ca el.

Dussardier știa ceva mai mult; pentru că patronul lui, domnul Moussinot, ducându-se să ia informații despre Arnoux de la bancherul Oscar Lefebvre, acela îi răspunsese că nu era socotit solid, cunoscând câteva dintre prelungirile lui de polițe.

Desertul se sfârșise; trecură în salonul tapetat, cum era cel al Mareșalei, cu damasc galben și în stil Ludovic al XVI-lea.

Pellerin îl dezaprobă pe Frédéric că nu alesese mai curând stilul neogrec; Sénécal frecă chibrituri de tapiserii: Deslauriers nu făcu nici o observație. Făcu numai în bibliotecă, pe care o numi o Bibliotecă de fetiță. Se găseau acolo cea mai mare parte din scriitorii contemporani. Fu cu neputință să se vorbească despre lucrările acestora, pentru că Hussonnet povestea numaidecât anecdote despre persoana lor, le critica chipurile, moravurile, costumele, lăudând spiritele de al cincisprezecelea rang, bârfindu-i pe cei de rangul întâi și deplângând, bineînțeles, decadența modernă. Cutare cântec țărănesc cuprindea, numai el singur, mai multă poezie decât toată lirica secolului al XIX-lea; Balzac era exagerat, Byron răsuflat, Hugo nu se pricepea de loc la teatru etc.

– De ce, îl întrebă Sénécal, n-ai volumele poezilor noștri muncitori?

Și domnul de Cisy, care se ocupa de literatură, se miră că nu vede pe masa lui Frédéric "câteva din acele fiziologii noi, fiziologia fumătorului, a pescarului cu undița, a funcționarului de la barieră".

Ajunseră să-l enerveze atât de tare, încât îi veni pofta să-i ia de umeri și să-i arunce afară. "Dar m-am prostit." Și, luându-l deoparte pe Dussardier, îl întrebă dacă nu-l putea servi cu ceva.

Băiatul cel cumsecade fu înduioșat. Avea locul lui de casier, și nu-i mai trebuia nimic.

Apoi Frédéric îl luă pe, Deslauriers în odaia lui și, scoțând dintr-un birou două mii de franci:

– Uite, dragă, bagă-i în buzunar! E restul din vechile mele datorii.

– Dar... ziarul? zise avocatul. I-am vorbit lui Hussonnet, știi bine.

Și cum Frédéric răspunse că se simțea "puțin strâmtorat acum", celălalt zâmbi cu răutate.

După lichioruri, se bău bere; după bere, groguri; fumară iar pipe. În sfârșit, la cinci după-masă, plecară toți; și mergeau unii lângă alții, fără să vorbească, când Dussardier începu să spună că Frédéric îi primise foarte bine. Toți fură de aceeași părere.

Hussonnet declară că dejunul fusese cam greu. Sénécal critică frivolitatea interiorului. Cisy gândea la fel: era cu desăvârșire lipsit de "originalitate".

– Mie mi se pare, spuse Pellerin, că ar fi putut să-mi comande un tablou.

Deslauriers tăcea, ținând bancnotele în buzunarul pantalonilor.

Frédéric rămăsese singur. Se gândea la prietenii lui și simțea între ei și el un fel de șanț mare plin de umbre care îi despărțea. Le întinsese totuși mâna și ei nu răspunseseră la sinceritatea inimii lui.

Își aduse aminte de cuvintele lui Pellerin și ale lui Dussardier despre Arnoux. Era oare o născocire, o calomnie, fără îndoială? Dar pentru ce? Și o văzu pe doamna

Arnoux ruinată, plângând, vânzându-și mobilele. Gândul ăsta îl chinui toată noaptea. A doua zi se duse la ea.

Nepricepându-se cum să-i comunice ceea ce știa, o întrebă așa, la întâmplare, dacă Arnoux mai avea terenurile de la Belleville.

– Da, le are.

– Cred că e acum băgat într-o afacere în legătură cu caolinul din Bretania, nu?

– Adevărat.

– Și fabrica merge foarte bine, nu-i așa?

– Da... așa presupun.

Și pentru că el șovăia:

– Ce e cu dumneata? Mă sperii!

El îi povesti istoria cu prelungirea de polițe. Ea plecă fruntea și spuse:

– Bănuiam eu!

În adevăr, Arnoux, ca să facă o speculație bună, refuzase să vândă terenurile, împrumutase mult punându-le drept garanție și, negăsind cumpărători, crezuse că își va scoate paguba prin înființarea manufacturii. Cheltuielile depășiseră devizul. Ea nu știa mai mult; Arnoux ocolea orice întrebare și spunea mereu că "lucrurile merg foarte bine".

Frédéric încercă s-o liniștească. Poate că erau încurcături de moment. Dealtfel, dacă avea să afle ceva, avea să-i spună:

– Oh, da, nu-i așa? zise ea împreunându-și mâinile cu un aer de rugămintă fermecător.

Putea deci să-i fie de folos. Iată-l intrând în existența ei, în inima ei!

Se ivi și Arnoux.

– Ah! ce drăguț că ai venit să mă iei la cină!

Frédéric rămase mut.

Arnoux vorbi despre lucruri indiferente, apoi își vesti nevasta că se va întoarce acasă foarte târziu, pentru că avea o întâlnire cu domnul Oudry.

– La el?

– Bineînțeles că la el.

Mărturisi când coborau scara că, Mareșala fiind liberă, se duceau să facă împreună un chef la Moulin-Rouge; și, cum avea totdeauna nevoie de cineva față de care să-și reverse inima, îl făcu pe Frédéric să-l conducă până la ușa ei.

În loc să intre, se plimbă pe trotuar, uitându-se la ferestrele de la etajul al doilea. Deodată, perdelele se dădură la o parte.

– Ah! bravo! Moș Oudry nu mai e acolo. Bună seara!

Va să zică moș Oudry o întreținea? Frédéric nu mai știa ce să creadă.

Din ziua aceea, Arnoux fu și mai prietenos decât înainte; îl invita la cină la amanta lui și în curând Frédéric vizită în același timp amândouă casele.

Cea a Rosanettei îl amuza. Veneau seara la ea, după ce ieșeau de la club sau de la spectacol; beau o ceașcă de ceai, jucau o partidă de loto; duminica jucau șarade; Rosanette, mai neastâmpărată decât altele, se deosebea prin născocirile ei nostime, ca a alerga în patru labe sau a se împopoțona cu o scufie de bumbac. Ca să privească trecătorii de la fereastră, își punea o pălărie de piele tare; fuma ciubuc, cânta cântece tiroleze. După-masă, de plictiseală, decupa flori dintr-o bucată de

pânză persană, le lipea chiar ea pe ferestre, mânjea cățelușii cu fard, ardea pastile parfumate sau își ghicea în cărți. Nefiind în stare să se împotrivescă unei dorințe, se prăpădea după un bibelou pe care îl văzuse, nu mai dormea, dădea fuga să-l cumpere, îl schimba cu altul, și strica stofele, pierdea bijuteriile, risipea banii, și-ar fi vândut cămașa de pe ea pentru o lojă în avanscenă. Adesea îl întreba pe Frédéric înțelesul unui cuvânt pe care îl citise, dar nu-i asculta răspunsul pentru că sărea repede la altă idee, înmulțindu-și întrebările. După spasme de veselie, o apucau furii copilărești; sau visa așezată pe jos, în fața focului, cu capul plecat și genunchii cuprinși în brațe, mai neclintită decât o șopârlă amortită. Fără să ia aminte, se îmbrăca în fața lui, își trăgea încet ciorapii de mătase, apoi se spăla pe obraz cu multă apă, răsturnându-se din mijloc ca o naiadă care se înfioară; și râsul dinților ei albi, scânteile din ochii ei, frumusețea, veselia ei îl uluiau pe Frédéric și-i biciuiau nervii.

Aproape totdeauna o găsea pe doamna Arnoux învățându-l să citească pe băiețelul ei sau în spatele scaunului Marthei, care făcea game la pian; când lucra la un lucru de croitorie, era pentru el o mare fericire să-i ridice foarfecile. Toate mișcărilor ei aveau o măreți liniștită; mâinile mici păreau făcute pentru a împărți milostenii, pentru a șterge lacrimi, și vocea, puțin înăbușită, avea intonații mângâietoare și părea ușoară ca un vânticel.

Nu era entuziasmată de literatură, dar spiritul ei fermeca prin cuvinte simple și pătrunzătoare. Îi plăceau călătoriile, foșnetul vântului în păduri, și-i plăcea să se plimbe prin ploaie cu capul gol. Frédéric asculta lucrurile astea cu încântare, crezând că ea începe să i se încredințeze.

Frecventarea acestor două femei era în viața lui precum două muzici: una nebunatică, pătimașă, distractivă, cealaltă gravă și aproape cucernică; și, vibrând amândouă în același timp, creșteau mereu, și încet încet se amestecau – pentru că dacă doamna Arnoux îl atingea numai cu degetul, imaginea celeilalte se ivea numaidecât în fața dorinței lui, de vreme ce în partea aceea avea o șansă mai puțin îndepărtată și, în tovărășia Rosanettei, când se întâmpla să se înduioșeze, își aducea aminte pe loc de marea lui dragoste.

Confuzia asta era pricinuită de asemănarea celor două locuințe. Unul dintre dulapurile care se vedeau odinioară în bulevardul Montmartre împodobește acum sufrageria Rosanettei, celălalt, salonul doamnei Arnoux. În amândouă casele serviciile de masă erau la fel și se găsea până și aceeași tichie de catifea trântită pe un fotoliu; apoi o mulțime de mici daruri, paravane, cutii, evantaie se duceau și veneau de la amantă la nevastă, pentru că Arnoux, fără cea mai mică jenă, lua adesea de la una ceea ce-i dăduse, ca să-i ofere celeilalte.

Mareșala râdea cu Frédéric de obiceiurile lui urâte. Într-o duminică, după-masă, îl duse îndărătul ușii și-i arătă în paltonul lui Arnoux o pungă cu prăjituri pe care le șterpelișe de pe masă, ca să-și ospăteze, fără îndoială, mica familie. Domnul Arnoux se deda la pozne care se învecinau cu josnicia. Pentru el, era o datorie să înșele accizele; nu se ducea niciodată la spectacole plătindu-și locul, voia întotdeauna să stea în locul întâi cu bilete de rangul doi, și povestea ca pe o farsă grozavă că avea obiceiul, la băi, să pună în cutia băieșului un nasture de pantalon drept o monedă de un franc, ceea ce n-o împiedica pe Mareșală să-l iubească.

Într-o zi, totuși, vorbind despre el, spuse:

– Ah! mă plictisește! M-am săturat! Am să-mi gălesc altul!

Frédéric credea că "altul" era gata găsit și că se chema domnul Oudry.

– Eh, spuse Rosanette, ce are a face asta?

Apoi cu lacrimi în glas:

– Și doar nu-i cer multe lucruri, dar nu vrea, javra! Nu vrea? Cât despre făgăduielile lui, oh, e altceva.

Îi făgăduise chiar un sfert din beneficiile faimoasei mine de caolin; nu se arăta nici un beneficiu, nici măcar cașmirul cu care o amăgea de șase luni.

Frédéric se gândi numaidecât să i-l dăruiască el. Arnoux putea lua asta drept o lecție și se putea supăra.

Și totuși era bun, chiar și nevasta lui o spunea. Dar atât de țicnit! În loc să aducă în fiecare zi lume la cină acasă la el, acum își poftea cunoștințele la restaurant. Cumpăra lucruri cu totul inutile, ca lanțuri de aur, pendule, obiecte de gospodărie. Doamna Arnoux îi arată, lui Frédéric, pe culoar, o enormă provizie de buiote, sobițe de mangal și samovare. În sfârșit, într-o zi își mărturisi îngrijorarea: Arnoux o pusese să semneze o cambie la ordinele domnului Dambreuse.

Totuși, Frédéric își păstra proiectele literare dintr-un fel de datorie de onoare față de el însuși. Vru să scrie o istorie a esteticii, rezultat al convorbirilor lui cu Pellerin, apoi să dramatizeze diferite epoci ale Revoluției franceze și să compună o mare comedie, prin influența indirectă a lui Deslauriers și a lui Hussonnet. Pe când lucra, chipul uneia sau al celeilalte treceau adesea prin fața lui; lupta împotriva voinței de a o vedea, nu întârzia să cedeze; era și mai trist când se întorcea de la doamna Arnoux.

Într-o dimineață, pe când își rumega melancolia la colțul sobei, veni Deslauriers. Discursurile incendiare ale lui Sénécal îl neliniștiseră pe patronul lui și încă o dată rămăsese fără resurse.

– Ce vrei să fac eu? zise Frédéric.

– Nimic! N-ai bani, știu. Dar nu te-ar stânjeni de fel să-i găsești o slujbă, fie prin domnul Dambreuse, fie prin Arnoux.

Acesta trebuie să aibă nevoie de ingineri în întreprinderea lui. Frédéric avu o idee: Sénécal i-ar fi putut anunța absențele soțului, i-ar fi putut duce scrisorile, l-ar fi putut ajuta în miile de ocazii care s-ar fi ivit. Bărbații își fac totdeauna asemenea servicii unii altora. Dealtfel, va găsi un mijloc de a-l întrebuința fără știrba lui. Întâmplarea îi oferea un ajutor, era de bun augur, trebuia să pună mâna pe el. Și, prefăcându-se nepăsător, răspunse că lucrul era poate realizabil și că avea să se ocupe de treaba asta.

Se ocupă de ea numaidecât. Arnoux își dădea multă osteneală cu fabrica lui. Căuta roșul de aramă al chinezilor; dar culorile lui se volatilizau la coacere. Ca să evite crăpăturile faianțelor, amesteca var în argilă; dar cele mai multe piese se spărgeau, smalțul picturilor pe materia crudă fierbea, plăcile mari se ondulau; și atribuind toate aceste greșeli de calcul prostului utilaj al fabricii, voia să facă alte concasoare, alte uscătorii^[30]. Frédéric își aduse aminte câteva din aceste lucruri; și intră în vorbă anunțându-l că descoperise un om foarte priceput, în stare să găsească faimosul său roșu. Arnoux sări în sus, apoi, după ce-l ascultă, declară că

n-avea nevoie de nimeni.

Frédéric lăudă cunoștințele nemaipomenite ale lui Sénécal, care era în același timp inginer, chimist și contabil, fiind un matematician de prima mână.

Fabricantul de faianță consimți să-l vadă.

Se certară amândoi pentru salariu. Frédéric se interpușe și izbuti, la capătul săptămânii, să-i facă să încheie o înțelegere.

Dar uzina fiind situată la Creil, Sénécal nu-i putea fi de nici un ajutor. Gândul ăsta îi tăie curajul ca o nenorocire.

Se gândi că cu cât Arnoux va fi mai detașat de nevasta lui, cu atât va avea el mai multe șanse pe lângă ea. Atunci se apucă să facă apologia Rosanettei, fără încetare; îi spuse toate vinile pe care le avea față de ea, îi povesti amenințările ei vagi din zilele trecute și îi vorbi și de cașmir, fără să-i ascundă că ea îl acuza de zgârcenie.

Arnoux, jignit de acest cuvânt (și dealtfel încercat și de neliniști), îi aduse cașmirul Rosanettei, dar o certă că se plânsese lui Frédéric; ea îi spuse că îi adusese aminte de o sută de ori de făgăduiala făcută, iar el susținu că nu-și mai amintise, având prea multe treburi.

A doua zi, Frédéric se duse la ea. Cu toate că era ora două, Mareșala era culcată încă; și, la căpătâiul ei, Delmar, instalat în fața unei măsuțe, sfârșea o felie de pateu de ficat de găscă. Ea strigă de departe: "îl am, îl am", apoi, luându-l de urechi îl sărută pe frunte, îi mulțumi mult, îl tutui, voi chiar să-l facă să se așeze pe patul ei. Frumozii ei ochi drăgăstoși scânteiau, gura umedă îi zâmbea, brațele rotunde ieșeau din cămașa fără mâneci; și, din când în când, Frédéric simțea, prin pânza subțire, rotunjimile tari ale trupului ei. Delmar, în vremea asta, își rostogolea ochii.

– Dar bine dragă, dragă prietenă!

Dățile următoare se petrecu același lucru. De cum intra Frédéric, ea se urca în picioare pe pernă pentru ca el s-o sărute mai bine, îl numea pușor, drăgălaș, îi punea o floare la butonieră, îi aranja cravata; amabilitățile astea se înteteau totdeauna când era și Delmar acolo.

Erau îmbieri? Așa crezu Frédéric. Cât despre a-și înșela prietenul, dacă ar fi fost Arnoux în locul lui, nu s-ar fi sfiit de loc! Avea dreptul să nu fie virtuos cu amanta lui, de vreme ce fusese întotdeauna cu nevasta; pentru că își închipuia că fusese sau mai curând ar fi vrut să o creadă, pentru a-și justifica lașitatea nemaipomenită. Dealtfel se socotea stupid și se hotărî să se poarte fără ocol cu Mareșala.

Deci, într-o după-masă, când ea se apleca în fața scrinului, se apropie de ea și avu un gest de o elocvență atât de clară, încât ea se ridică îmbujorată. El încercă încă o dată; atunci ea izbucni în lacrimi, spunând că era foarte nefericită și că asta nu era un motiv să fie disprețuită.

El își repetă tentativele. Ea luă alt gen, râse totdeauna. Frédéric crezu că e abil răspunzând pe același ton și exagerându-l. Dar se arăta prea vesel ca să-l creadă sincer; iar camaraderia lor era o piedică pentru manifestarea oricărei emoții serioase. În sfârșit, într-o zi îi spusese că nu primea resturile rămase de la alta.

– Care alta?

– Eh, da! Du-te la doamna Arnoux!

Pentru că Frédéric vorbea adesea despre ea; Arnoux, la rândul-i avea aceeași manie; Rosanette își pierdea răbdarea auzind cum era lăudată totdeauna femeia aceea; reproșul ei era un fel de răzbunare.

Frédéric îi purtă pică pentru asta.

Dealtfel, începu să-l enerveze foarte tare. Uneori, făcând pe experimentata, vorbea rău despre dragoste cu un răs sceptic care îți dădea poftă s-o pălmuești. Peste un sfert de ceas, era singurul lucru care exista pe lume și, încrucișându-și brațele pe piept ca pentru a strânge pe cineva, îngâna: "Ah, da! e bine! e atât de bine!", cu pleoapele întredeschise și pe jumătate pierdută de beție. Era cu neputință s-o cunoști, să știi de pildă dacă îl iubea pe Arnoux, pentru că își bătea joc de el și părea și geloasă. Făcea același lucru și cu Vatnaz, pe care o numea o ticăloasă, și alteori cea mai bună prietenă a ei. Avea, în sfârșit, în toată ființa ei, până și în răsucitura cocului, ceva inexprimabil care semăna cu o provocare; și el o dorea, mai ales pentru plăcerea de a o învinge și a o domina.

Cum să facă? pentru că adesea îl dădea afară fără nici o ceremonie, ivindu-se o clipă între două uși ca să-i șoptească: "Sunt ocupată. Pe diseară", sau o găsea în mijlocul a douăsprezece persoane; și, când erau singuri, ai fi jurat că pusese o prinsoare, atâtea refuzuri urmau unul după altul. O invita la cină, îl refuza. O dată primi dar nu veni.

Lui Frédéric îi răsări în minte o idee machiavelică.

Cunoscând prin Dussardier reproșurile lui Pellerin la adresa lui, îi veni în minte să-i comande portretul Mareșalei, un portret în mărime naturală, care cerea multe ședințe; n-avea să lipsească de la nici una; inexactitatea obișnuită a artistului avea să înlesnească întâlnirile în doi. O pofti deci pe Rosanette să se lase pictată, ca să-i ofere chipul dragului ei Arnoux. Ea primi, pentru că se vedea în mijlocul Salonului cel Mare, la locul de cinste, cu o mulțime adunată în jurul ei, iar ziarele vor vorbi

despre asta, ceea ce o "va lansa" deodată.

Cât despre Pellerin, el prinse propunerea cu lăcomie. Acest portret trebuia să-l ridice la rangul de om mare, să fie o capodoperă.

Trecea în revistă în memoria lui toate portretele de maeștri pe care le cunoștea și se hotărî la sfârșit pentru un Tițian, care va fi îmbogățit cu ornamente gen Veronese. Își va executa deci portretul fără umbre artificiale, într-o lumină francă ce va cădea pe carne într-un singur ton, făcând să strălucească accesoriile.

"Dacă i-aș pune, se gândi el, o rochie de mătase roz, cu un burnuz oriental? Ah, nu, burnuzul e de prost gust! Sau dacă mai curând aș îmbrăca-o în catifea albastră, pe un fond cenușiu, foarte colorat? I-aș putea pune și o colcretă de dantelă albă, cu un evantai negru și cu o perdea stacojie în spate?"

Și căutând așa, își lărgea în fiecare zi concepția și se minuna de ea.

Inima îi bătuse când Rosanette, întovărășită de Frédéric, veni la el pentru prima ședință. O așeză în picioare, pe un fel de estradă, în mijlocul apartamentului; și, plângându-se de lumină și regretându-și fostul atelier, o puse mai întâi să se rezeme de un pedestal, apoi să se așeze într-un fotoliu, și când depărtându-se de ea, când apropiindu-se ca să-i corecteze cu un bobârnac cutele rochiei, o privea cu pleoapele întredeschise și îl consulta pe Frédéric cu câte un cuvânt.

– Ei, bine, nu! Mă întorc la ideea mea. Te pictez în chip de venețiană!

Va avea o rochie de un roșu-aprins cu o centură de aur lucrat, și mâneca ei largă, căptușită cu hermină, va lăsa să i se vadă brațul gol, atingând balustrada unei scări ce va sui în spatele ei. La stânga, o coloană înaltă va urca până la marginea pânzei unde va întâlni elemente de arhitectură alcătuiind un arc. Sub el se vor vedea, nelămurit, pâlcuri de portocali aproape negri, pe un cer albastru, dungat de nori albi. Pe balustrada împodobită cu un covor, vor fi, pe un talger de argint, un buchet de flori, un șirag de chihlimbar, un pumnal și un sipețel de fildeș vechi plin să dea pe dinafară de țechini de aur; unii dintre ei chiar, căzuți ici și colo pe jos, vor forma un șir de stropituri strălucitoare, în așa chip încât să ducă până la vârful piciorului ei, care va fi așezat pe penultima treaptă, schițând o mișcare naturală în plină lumină.

Se duse să caute o ladă pentru tablouri, pe care o puse pe estradă ca să închipuie treapta; apoi așeză ca accesorii, pe un taburet în chip de balustradă, blazonul lui de pânză groasă, un scut, o cutie de sardele, un mănunchi de pene, un cuțit, și, după ce aruncă în fața Rosanettei o duzină de gologani, o puse să pozeze.

– Închipuiți-vă că toate lucrurile astea sunt bogății, daruri minunate. Capul puțin la dreapta! Perfect! Și nu vă mișcați! Atitudinea asta majestuoasă se potrivește bine cu genul dumneavoastră de frumusețe.

Ea purta o rochie ecosez și un manșon mare, și se stăpânea să nu râdă.

– Cât despre pieptănătură, o vom împleti cu niște șiraguri răsucite de perle: astea sunt totdeauna de efect în părul roșu.

Mareșala protestă, spunând că n-avea părul roșu.

– Lasă, lasă! Roșul pictorilor nu e cel al burghezilor!

Începu să schițeze primele linii; și era atât de preocupat de marii artiști ai Renașterii, încât vorbea despre ei. Vreme de un ceas visă cu voce tare la acele existențe magnifice, pline de geniu, de glorie și de fast, cu intrări triumfale în oraș și

serbări la lumina torțelor, între femei pe jumătate goale, frumoase ca niște zeițe.

– Erați făcută pentru a trăi în acel timp. O creatură de calibrul dumneavoastră ar fi meritat un monsenior!

Rosanettei îi păreau foarte drăguțe complimentele lui. Se fixă ziua ședinței următoare; Frédéric se însărcină să aducă accesoriile.

Pentru că o ametișe puțin căldura sobei, se întoarseră pe jos prin strada Du Bac și ajunseră pe podul Royal.

Era o vreme frumoasă, aspră și strălucitoare. Soarele apunea; câteva ferestre de case în Cité străluceau de departe ca niște plăci de aur, în timp ce, în spate, la dreapta, turnurile bisericii Notre-Dame se profilau în negru pe cerul albastru, scăldat dulce la orizont într-o ceață cenușie. Bătu vântul; și, cum Rosanette declară că-i era foame, intrară în Patiseria Engleză.

Femei tinere, cu copiii lor, mâncau în picioare lângă bufetul de marmură, pe care se înghesuiau farfurii cu prăjiturile sub clopote de sticlă. Rosanette înghiți două tarte cu cremă. Zahărul pudră îi făcea mustăți la colțurile gurii. Din când în când își scotea batista din manșon ca să-l șteargă; și fața ei părea, sub pălăria de mătase verde, un trandafir deschis între frunze.

Porniră din nou; în strada de la Paix se opri în fața prăvăliei unui giuvaergiu, să se uite la o brățară; Frédéric vru să i-o dăruiască.

– Nu, spuse ea, păstrează-ți banii.

El fu jignit de cuvintele acestea.

– Ce are pușorul? Suntem triști?

Și, cum conversația fu reluată, el ajunse, ca de obicei, la jurămintele de dragoste.

– Știi bine că e cu neputință!

– De ce?

– Ah, pentru că...

Mergeau alături, ea sprijinită de brațul lui, și volanele rochiei îl loveau peste picioare. Atunci își aduse aminte de o seară de iarnă în care, pe același trotuar, doamna Arnoux mergea așa lângă el; și această amintire îl absorbi în asemenea măsură încât n-o mai vedea pe Rosanette și nu se mai gândea la ea.

Ea se uita la întâmplare înaintea ei, tândăind în mers, ca un copil leneș. Era ceasul la care lumea se întorcea de la plimbare, și echipajele treceau gonind pe pavajul uscat. Măgularile lui Pellcrin revenindu-i fără îndoială în minte, scoase un suspin.

– Ah! există și femei fericite! Sigur că sunt făcută pentru un om bogat.

El răspunse, pe un ton brutal:

– Ai totuși unul! Pentru că domnul Oudry trecea drept de trei ori milionar.

Ea nu dorea altceva decât să scape de el.

– Cine te împiedică?

Și răbufni în glume amare despre burghezul acela bătrân, cu perucă, arătându-i că o asemenea legătură o dezonora și că ar trebui s-o rupă!

– Da, răspunse Mareșala, ca vorbindu-și ei înseși. Asta am să și fac până la urmă, fără îndoială!

Frédéric fu fermecat de acest dezinteres. Ea mergea mai încet, o crezu obosită. Rosanette se încăpățână să nu vrea o trăsură și îl concedie în fața porții ei,

trimițându-i o sărutare cu vârful degetelor.

"Ah, ce păcat! și când te gândești că niște tâmpiți mă găsesc bogat!"

Când ajunsese acasă, era mohorât.

Hussonnet și Deslauriers îl așteptau.

Boemul, așezat la masa lui, desena capete de turci, iar avocatul, cu cizmele murdare, dormita pe divan.

– Ah! în sfârșit! strigă el. Dar ce aer sălbatic ai! Poți să mă asculți?

Voga lui de preparator scădea, pentru că își în dopa elevii cu teorii defavorabile examenelor. Pledase de două sau trei ori, pierduse, și fiecare dezamăgire nouă îl arunca și mai puternic către vechiul lui vis: un ziar în care ar putea să se desfășoare, să se răzbune, să-și scuipe veninul și ideile. Dealtfel, pe urmă aveau să urmeze averea și reputația. Cu speranța asta îl dusesese de nas pe boem, pe Hussonnet, care avea o fițuică.

Acum o tipărea pe hârtie roz; născocea zvonuri, compunea rebusuri, încerca să angajeze polemici și chiar (în pofida localului) voia să dea concerte! Abonamentul pe un an "dădea dreptul la un fotoliu de orchestră într-unul din principalele teatre din Paris; și, mai mult, administrația se însărcina să furnizeze domniilor lor domnilor străini toate informațiile dorite, artistice și altele". Dar tipograful îl amenința, datora trei rate de chirie proprietarului, se iveau tot felul de încurcături; și Hussonnet ar fi lăsat să piară *Arta*, dacă n-ar fi fost imboldurile avocatului, care îi ridica zilnic moralul, îl luase cu el, ca să dea mai multa greutate demersului.

– Venim pentru ziar, spuse el.

– Ia te uită, te mai gândești încă la el, răspunse Frédéric cu un ton distrat.

– Fără îndoială că mă gândesc!

Și își înfățișă din nou planul. Făcând dări de seamă asupra Bursei, avea să intre în legătura cu financiar și să obțină așa cei o sută de mii de franci indispensabili pentru cauțiune. Dar, pentru ca fițuica să poată fi schimbată în ziar politic, trebuia să aibă mai întâi o mare clientelă, și, pentru asta, să se hotărască la câteva cheltuieli pentru hârtie, tipografie, birou, pe scurt, avea nevoie de o sumă de cincisprezece mii de franci.

– Nu am fonduri, spuse Frédéric.

– Și noi ce facem atunci? zise Deslauriers, încrucișându-și brațele.

Frédéric, jignit de acest gest, răspunse:

– E vina mea?

– Ah, foarte bine! Dumnealor au lemne în sobă, trufe pe masă, un pat bun, o bibliotecă, o trăsură, tot huzurul! Dar e vina lor că altul dârdâie de frig sub acoperiș, cineză cu doi franci, muncește ca un ocnaș și se bălăcește în mizerie? E vina lor?

Și repetă: "E vina lor?" cu o ironie ciceroniană, care mirosea a tribunal. Frédéric voia să vorbească.

– Dealtfel, înțeleg, au nevoi... aristocratice; pentru că, fără îndoială... vreo femeie...

– Ei, și dacă ar fi așa? Nu sunt liber?...

– Oh, foarte liber!

Și după o clipă de tăcere:

– E foarte comod să fâgăduiești!

– Dar nu-mi neg promisiunile! spuse Frédéric.

Avocatul continua:

– În colegiu ne facem jurăminte, vom constitui o falangă, vom imita pe *Cei Treisprezece* ai lui Balzac! Și pe urmă, când ne întâlnim: Salutare, amice, du-te la plimbare! Pentru că acela care l-ar putea servi pe celălalt ține cu grijă totul pentru el singur.

– Cum?!

– Da, nici măcar nu ne-ai prezentat familiei Dambreuse!

Frédéric îl privi; cu redingota lui sărăcăcioasă, cu ochelarii care își pierduseră luciul și cu fața lui palidă, avocatul îi păru atât de asemănător cu un pedagog, încât nu se putu împiedica să nu zâmbească disprețuitor. Deslauriers îl văzu și se înroși.

Își și luase pălăria ca să plece. Hussonnet, plin de neliniște, încerca să-l potolească prin priviri rugătoare și, cum Frédéric îi întorsese spatele:

– Haide, băiete! Fii Mecena al meu! Ocrotește artele!

Frédéric, prins de un val brusc de resemnare, luă o foaie de hârtie și, scriind pe ea câteva rânduri, i-o întinse. Chipul boemului se luminează. Apoi, dându-i foaia lui Deslauriers:

– Cere-ți iertare, seniore!

Prietenul lor își ruga notarul să-i trimită cât mai repede cincisprezece mii de franci.

– Ah, te recunosc în asta! spuse Deslauriers.

– Pe cinstea mea! adăugă boemul, ești un om de treabă, vei fi așezat în galeria celor utili!

Avocatul reluă:

– Nu vei pierde nimic, speculația e excelentă.

– Zău! strigă Hussonnet, mi-aș pune capul pe eșafod.

Și înșiră atâtea prostii, și făgădui atâtea minuni (în care poate și credea), încât Frédéric nu mai știa dacă vrea să-și bată joc de alții sau de el însuși.

În seara aceea primi o scrisoare de la maică-sa.

Se mira că nu-l vede încă ministru, luându-l puțin și peste picior. Apoi îi vorbea despre sănătatea ei și îi spunea că domnul Roque venea acum la ea. "De când e văduv, mi s-a părut că-l pot primi fără nici un inconvenient. Louise e foarte schimbată în bine." Și în post-scriptum: "Nu-mi spui nimic despre frumoasa ta cunoștință, domnul Dambreuse. În locul tău, m-aș folosi de el".

De ce nu? Ambițiile intelectuale îl părăsiseră și averea lui (își dădea seama) nu era suficientă; căci, dacă își plătea datoriile și le dădea celorlalți suma convenită, venitul avea să-i fie micșorat cu cel puțin patru mii de franci! Dealtfel, simțea nevoia să iasă din această existență, să se agațe de ceva. Așa că a doua zi, cinând la doamna Arnoux, spuse că maică-sa îl sâcăia să îmbrățișeze o profesiune.

– Dar credeam, rosti ea, că domni Dambreuse trebuia să te-ajute să intri în Consiliul de Stat. Asta ți s-ar potrivi foarte bine.

Ea o voia deci. Se supuse.

Bancherul, ca și prima dată, era așezat la biroul lui și îl rugă cu un gest să aștepte câteva minute pentru că un domn care stătea cu spatele spre ușă îl întreținea despre lucruri grave, era vorba de huilă și de o fuziune care trebuia

operată între diverse companii.

Portretele generalului Foy^[31] și al lui Ludovic-Filip atârnavă de fiecare parte a oglinzii: cartoteci urcau de-a lungul lambriurilor până la tavan, și mai erau acolo șase scaune de paie, pentru că domnul Dambreuse n-avea nevoie pentru afacerile lui de un apartament mai frumos; încăperea semăna cu acele bucătării întunecoase în care se pregătesc mari ospete. Frédéric observă mai ales două case de bani monstruoase, așezate la colțuri. Se întreba câte milioane puteau cuprinde. Bancherul deschise una și placa de fier se învârti, nelăsând să se vadă înăuntru decât câteva caiete albastre.

În sfârșit, individul trecu prin fața lui Frédéric. Era moș Oudry. Amândoi se salutară înroșindu-se, ceea ce păru să-l mire pe domnul Dambreuse. Dealtfel, se arată foarte amabil. Nimic nu era mai ușor decât să-l recomande pe tânărul lui prieten ministrului de justiție. Vor fi foarte fericiți să-l aibă; și își încheie politetele invitându-l la o serată pe care o dădea peste câteva zile.

Frédéric se urca în cupeu ca să se ducă la această serată, când primi un bilet de la Mareșală. Citi, la lumina felinarelor:

"Dragă, ți-am urmat sfaturile. Mi-am alungat *osagul*^[32]. Începând de mâine seară, sunt liberă! Spune dacă nu sunt curajoasă".

Nimic mai mult. Dar asta însemna că îl poftea în locul vacant. Scoase o exclamație, băgă biletul în buzunar și plecă.

Doi soldați din garda municipală călare staționau în stradă. Un șir de lampioane ardeau pe cele două porți mari; și în curte, servitorii strigau, îndemnând trăsurile să înainteze până la marginea peronului, sub marchiză. Apoi, deodată, în vestibul, zgomotul conțeni.

Arbori mari umpleau casa scării. Globurile de porțelan vărsau o lumină care unduia pe pereți ca apele unui șaten alb. Frédéric urcă sprinten. Un ușier îi strigă numele. Domnul Dambreuse îi întinse mâna; aproape numaidecât se ivi doamna Dambreuse.

Avea o rochie mov împodobită cu dantele, bucelele pieptănăturii ei erau și mai multe decât de obicei, nu purta nici o bijuterie.

Se plânse de vizitele lui rare, găsi mijlocul de a spune ceva. Invitații soseau; în chip de salut își răsuceau trupul într-o parte, se înclinau adânc, sau aplecau numai capul; apoi trecea o pereche conjugală, o familie, și toți se răspândeau în salonul încă de pe acum plin.

În mijlocul salonului, sub candelabre, un taburet rotund, capitonat, enorm, susținea o jardinieră ale cărei flori, înclinându-se ca niște mănunchiuri de pene, se ridicau peste capetele femeilor așezate în cerc, de jur împrejur, în vreme ce altele ocupau fotolii care formau două linii drepte, întrerupte simetric de marile perdele de catifea roșie-deschis ale ferestrelor și de înaltele bolți ale ușilor cu buiandruguri aurite.

Mulțimea bărbaților care stăteau în picioare pe parchet, cu pălăria în mână, păreau de departe o singură pată neagră, în care panglicuțele de la butoniere puneau ici și colo puncte roșii și pe care albeața monotonă a cravatelor o făcea și mai întunecată. Toți păreau că se plictisesc, în afară de câțiva tineri cu barbă; câțiva filfizoni, cu un aer morocănos, se legănavă pe călcâie. Capetele cărunte, perucile,

erau numeroase; din loc în loc strălucea un craniu pleșuv; și chipurile, sau congestionate, sau foarte palide, lăsau să se vadă în veștejeala lor urma unor imense oboseli – căci oamenii care se aflau acolo aparțineau politicii sau afacerilor. Domnul Dambreute invitase și mai mulți savanți, magistrați, doi sau trei medici iluștri, și respingea cu o ținută smerită elogiile aduse seratei și aluziile la bogăția lui.

O grămadă de valeți cu galoane mari circulau pretutindeni. Sfeșnice mari, ca niște mănunchiuri de foc, se desfăceau pe tapete; se repetau în oglinzi; și, în fundul sufrageriei, tapițată cu un spalier de iasomie, bufetul părea un altar de catedrală sau o expoziție de giuvaergerie, atâtea platouri, clopote, tărâmurii și linguri de argint și de argint aurit se aflau acolo, în mijlocul cristalelor care își încrucișau luminile irizate peste cărnuri. Celelalte trei saloane erau înțesate cu opere de artă: peisaje de maeștri pe pereți, fildeșuri și porțelanuri pe marginea meselor, obiecte chinezești pe console; paravane de lac se întindeau în fața ferestrelor, tufe de camelii urcau din cămine; și o muzică ușoară vibra departe, ca un zumzet de albine.

Cadrilurile nu erau numeroase și dansatorii, după felul leneș în care își târau pantofii, păreau că se achită de o datorie. Frédéric auzea fraze ca acestea:

- Ați fost la ultima serbare de binefacere de la palatul Lambert, domnișoară?
- Nu, domnule!
- În curând va fi o căldură!
- Ah, e adevărat, înăbușitoare!
- De cine e polca asta?
- Nu știu, doamnă!

În spatele lui, trei crai bătrâni așezați lângă o fereastră, șopteau observații obscene. Alții vorbeau despre căile ferate, despre schimbul liber; un sportiv povestea o istorie de vânătoare; un legitimist discuta cu un orleanist.

Rătăcind din grup în grup, ajunsese în salonul jucătorilor unde, într-un cerc de oameni gravi, îl văzu pe Martinon, care era acum "angajat" la Parchetul Capitalei.

Fața lui mare de culoarea cerii îi scotea în evidență barba, care era o minune, atât de egal tăiate erau firele ei negre; și, păstrând o cale de mijloc între eleganța cuvenită vârstei lui și demnitatea cerută de profesia pe care o avea, își vira degetul mare la subsuoară după obiceiul fanților, apoi își băga brațul în haină, cum făceau doctrinariii. Cu toate că avea ghetete foarte lustruite, își răsese părul pe tâmpile, ca să aibă o frunte de gânditor.

După câteva cuvinte rostite cu răceală, se întoarse către grupul cu care discuta în șoaptă. Un proprietar spunea:

- E o clasă de oameni care visează răsturnarea societății!
- Cer organizarea muncii! reluă altul. Se poate concepe așa ceva?
- Ce vreți! zise un al treilea, când îl vezi pe domnul de Genoude^[33] fraternizând cu *Secolul!*
- Și conservatorii, chiar ei, se intitulează progresiști! Ca să ne aducă, ce? Republica! De parcă ar fi cu putință în Franța!

Toți declarară că Republica era imposibilă în Franța.

– Ce are a face, remarcă cu glas tare un domn, lumea se ocupă prea mult de Revoluție; se publică despre ea o mulțime de istorii, de cărți!...

- Fără să pui la socoteală, spuse Martinon, că există, poate, subiecte de studiu

mai serioase!

Un partizan al guvernului se legă de scandalurile din teatru:

– Așa, de pildă, drama asta nouă, *Regina Margot*, depășește în adevăr orice limită. Ce nevoie era să ni se vorbească despre familia Valois? Toate astea arată regalitatea într-o lumină defavorabilă! E ca Presa dumneavoastră! Orice s-ar spune, legile din Septembrie sunt mult prea blânde! Eu aș vrea Curți marțiale pentru a pune căluș ziariștilor! La cea mai mică obrăznicie să fie târâți în fața unui consiliu de război! Atunci să vezi!

– Oh! luați aminte, domnule, luați aminte! spuse un profesor, nu atacați prețioasele noastre cuceriri din 1830! Să ne respectăm libertățile. Mai curând ar trebui descentralizat, repartizat excedentul din orașe la țară.

– Dar sunt cangrenate! strigă un catolic. Întăriți Religia!

Martinon se grăbi să spună:

– În adevăr, e o frână!

Tot răul stătea în pofta oamenilor din ziua de azi de a se ridica deasupra clasei lor, de a trăi în lux.

– Totuși, obiecta un industriaș, luxul favorizează comerțul. Așa că îl aprob pe ducele de Nemours care pretinde moda pantalonilor scurți la seratele lui.

– Domnul Thiers a venit în pantaloni lungi. Știți ce cuvinte a spus?

– Da, fermecătoare! Dar începe să fie demagog, și discursul lui în problema incompatibilităților a avut o influență asupra atentatului din 12 mai^[34].

– Aș!

– Eh! eh!

Cercul fu nevoit să se întredeschidă ca să facă loc unui servitor ce ducea o tavă și care încerca să intre în salonul jucătorilor.

Sub abajurul verde al lumânărilor, șiruri de cărți și de monede de aur acopereau masa. Frédéric se opri în fața uneia dintre ele, pierdu cei cincisprezece napoleoni pe care îi avea în buzunar, făcu o piruetă și se află în pragul budoarului în care se găsea în acel moment doamna Dambreuse.

Era plin de femei, așezate una lângă alta pe scaune fără spătar. Fustele lungi, înfoiate în jurul lor, păreau niște valuri din care le răsărea talia și sânii se ofereau privirii în răscoiala corsajelor. Aproape toate țineau în mână un buchet de violete. Tonul mat al mânușilor lor punea în evidență albeața omenească a brațelor; franjuri, țesături le atârnavă pe umeri și credeai uneori, după unele înfiorări, că rochia avea să cadă. Dar decența chipurilor tempera provocarea costumelor; multe aveau chiar o placiditate aproape animalică, și adunarea asta de femei pe jumătate goale te făcea să te gândești la interiorul unui harem; în mintea tânărului se ivi o comparație și mai grosolană. În adevăr, se găseau acolo tot soiul de frumuseți: englezoaice cu profiluri de gravuri romantice, o italiancă ai cărei ochi negri fulgerau ca Vezuviul, trei surori îmbrăcate în albastru, trei normande proaspete ca merii în aprilie, o roșcovană voinică cu o garnitură de ametiste; și sclipirile albe ale diamantelor care tremurau în egretele din pieptănături, petele luminoase ale nestematelor întinse pe piepturi, strălucirea dulce a perlelor întovărășeau fețele, se amestecau cu strălucirea inelelor de aur, cu dantelele, cu pudra, cu penele, cu roșul aprins al gurilor mici, cu sideful dinților. Tavanul rotunjit ca o cupolă dădea budoarului forma unui coș; și un

curent de aer parfumat circula sub fâlfâitul evantaielor.

Frédéric, postat în spatele lor cu lornionul la ochi, nu socotea că toți umerii erau fără cusur; se gândea la Mareșală, ceea ce îi refula tentațiile sau îl consola.

Se uita totuși la doamna Dambreuse și o găsea fermecătoare, cu toate că avea gura cam mare și nările prea căscate. Dar grația ei era deosebită. Buclele părului aveau un fel de moliciune pătimașă și fruntea de culoarea agatei părea a cuprinde multe lucruri și dovedea voință.

O așezase alături pe nepoata bărbatului ei, o persoană tânără, destul de urâtă. Din când în când se scula ca să le primească pe cele-care intrau; și murmurul vocilor femeiești creștea, părea un cârâit de păsări.

Era vorba despre ambasadorii tunisieni și despre costumele lor. O doamnă asistase la ultima recepție a Academiei; alta vorbi despre *Don Juan* de Molière, reprezentat de curând la Teatrul Francez. Dar, arătându-și nepoata cu o privire, doamna Dambreuse duse un deget la buze și un zâmbet care îi scăpă dezminți această austeritate.

Deodată, în față, sub cealaltă ușă, se ivi Martinon. Ea se ridică. El îi oferi brațul. Frédéric, ca să-l vadă continuându-și galanteriile, traversă printre mesele de joc și îi reîntâlni în salonul cel mare; doamna Dambreuse își părăsi numaidecât cavalerul și stătu de vorbă familiar cu el.

Înțelegea de ce nu joacă, de ce nu dansează.

– În tinerețe ești trist!

Apoi, îmbrățișând cu o singură privire balul:

– Dealtfel, toate astea sunt plictisitoare! Cel puțin pentru unele firi!

Și se oprea în fața șirurilor de fotolii, împărțind ici și colo cuvinte amabile, în vreme ce bătrânii care aveau lornioane cu două hulube veneau să-i facă curte. Îl prezentă câtorva pe Frédéric. Domnul Dambreuse îi atinse ușor cotul și îl duse afară pe terasă.

Îl văzuse pe ministru. Lucrul nu era ușor. Înainte de a fi prezentat la Consiliul de Stat, trebuia să treacă un examen; Frédéric, cuprins de o încredere inexplicabilă, răspunse că știa materiile.

Financiarul nu era surprins, după toate elogiile pe care i le adusesese domnul Roque.

La auzul acestui nume, Frédéric o revăzu pe mica Louise, casa lui, odaia lui; și își aduse aminte de nopți asemenea acesteia, în care stătea la fereastră ascultând cum treceau căruțașii. Amintirea tristeților lui îi duse gândul la doamna Arnoux; și tăcea, mergând mai departe pe terasă. Ferestrele ridicau în mijlocul întunericului plăci lungi, roșii; zgomotul balului slăbea; trăsurile începeau să plece.

– Pentru ce, reluă domnul Dambreuse, ții la Consiliul de Stat?

Și afirmă, pe un ton de liberal, că funcțiile publice nu duceau la nimic, știa el ceva despre asta; afacerile valorau mai mult. Frédéric obiectă că era greu să le învețe.

– Eh, nu-i nimic, te-aș deprinde cu ele în puțină vreme.

Voia să-l asocieze la întreprinderile lui?

Tânărul zări, ca într-o străfulgerare, o avere uriașă care avea să vină.

– Să intrăm în casă, spuse bancherul. Supezi cu noi, nu-i așa?

Era ora trei, invitații plecau. În sufragerie o masă pusă îi aștepta pe obișnuiții casei.

Domnul Dambreuse îl văzu pe Martinon și, apropiindu-se de nevasta lui, o întrebă încet:

– Dumneata l-ai invitat?

Ea răspunse uscat:

– Da!

Nepoata nu era acolo. Băură foarte bine, râseră foarte tare și glumele îndrăznețe nu șocară, pentru că toți simțeau acea ușurare care urmează după constrângerile cam lungi. Numai Martinon fu serios; refuză să bea șampanie din distincție, dealtfel mlădios și foarte politicos; pentru că domnul Dambreuse care avea pieptul îngust se plângea de o apăsare, se interesă de câteva ori de sănătatea lui; apoi își îndreptă ochii albaștrui către doamna Dambreuse.

Ea îi vorbi lui Frédéric, ca să afle care fete îi plăcuseră. El nu remarcase nici una, dealtfel prefera femeile de treizeci de ani.

– Poate că nu e rău! răspunse ea.

Apoi cum lumea își punea blănurile și paltoanele, domnul Dambreuse îi spuse:

– Vino pe la mine una din diminețile astea, vom sta de vorbă!

Martinon, la capul scării, aprinse un trabuc; și pe când îl sugea, înfățișa un profil atât de greoi, încât tovarășul lui scăpă această frază:

– Ai un cap grozav, pe cuvântul meu!

– Capul ăsta a mai sucit câteva! răspunse tânărul magistrat, cu un aer și convins și jignit.

Când se culcă, Frédéric rezumă seara. Întâi toaleta lui (se observase de mai multe ori în oglinzi), de la croiala hainei până la funda pantofilor, nu lăsa nimic de dorit; vorbise cu oameni importanți, văzuse de aproape femei bogate, domnul Dambreuse se purtase excelent cu el și doamna Dambreuse aproape îmbietor. Îi cântări unul câte unul cele mai mici cuvinte, privirile, o mie de lucruri inanalizabile și totuși expresive. Ar fi fost minunat să aibă o asemenea amantă! Și de ce nu, în definitiv? Nu era el mai puțin bine decât altul! Poate că nu era atât de mofturoasă. Apoi își aduse aminte de Martinon; și, adormind, zâmbea de mila acestui băiat cumsecade.

Îl trezi gândul la Mareșală; cuvintele din scrisorica ei "începând de mâine seară" erau fără îndoială o întâlnire chiar pentru azi. Așteptă până la ora nouă și alergă la ea.

Cineva care urca scara înaintea lui închise ușa. Trase de clopoțel; Delphine veni să deschidă și spuse că doamna nu e acasă.

Frédéric stărui, se rugă. Avea să-i comunice ceva foarte grav, numai un cuvânt. În sfârșit argumentul a zece franci izbuti și fata îl lăsă singur în anticameră.

Rosanette se ivi. Era în cămașă, cu părul despletit; și, dând din cap, îi făcu de departe un gest larg cu amândouă brațele, care spunea că nu-l poate primi.

Frédéric coborî încet scara. Capriciul ăsta le întrecea pe toate celelalte. Nu înțelegea nimic.

În fața odăiței portarului îl opri domnișoara Vatnaz.

– Te-a primit?

- Nu!
- Te-a dat afară?
- De unde știi?
- Se vede! Dar hai să ieșim! Mă înăbuș!

Îl duse în stradă. Gâfâia. Îi simțea brațul slab tremurând sub al lui. Deodată izbucni:

- Ah! ticălosul!
- Cine?
- Păi e el! El! Delmar!

Revelația asta îl umili pe Frédéric; întrebă:

- Ești foarte sigură?

- Dacă îți spun că l-am urmărit! strigă Vatnaz; l-am văzut intrând! Acum înțelegi? Dealtfel, trebuia să mă aștept; eu, în prostia mea, l-am dus la ea. Și dacă ai ști, Doamne! L-am cules de pe drumuri, l-am hrănit, l-am îmbrăcat; și toate demersurile mele la ziare! Îl iubeam ca o mamă! - Apoi, cu un rânjet: Ah! domnului îi trebuie rochii de catifea! O afacere pentru el, vezi bine! Și ea! Și când te gândești că eu am cunoscut-o lenjereasă! Fără mine s-ar fi cufundat de douăzeci de ori în noroi! Dar am s-o înfund eu! Ah, da! Vreau să crape la spital! Lumea va afla tot!

Și, ca un torent de lături care ia cu el murdăriile, furia ei făcu să treacă furtunos prin fața lui Frédéric rușinile rivalei sale.

- S-a culcat cu Jumiliac, cu Flacourt, cu Allard cel mic, cu Bertinaux, cu Saint-Valéry, ăla ciupit de vărsat. Nu! cu celălalt! Sunt doi frați, e totuna. Când avea încurcături, eu descurcam tot. Ce câștigam din asta? E atât de zgârcită! Și pe urmă, cred că ești de acord, era o amabilitate din partea mea s-o văd, pentru că, în sfârșit, nu facem parte din aceeași lume! Ce, eu sunt o târfă? Eu mă vând? Fără să mai pun la socoteală că e proastă ca o cizmă! Scrie categorie cu *th*. Dealtfel, se potrivesc, sunt o pereche bună; cu toate că el se intitulează artistic și se crede un geniu! Dar, Doamne, dacă ar fi cel puțin inteligent, n-ar fi făcut o asemenea mârșăvie! Nu părăsești o femeie superioară pentru o netrebnică! Până la urmă, puțin îmi pasă. A început să se urâtească! Nu pot să-l sufăr. Dacă l-aș întâlni, uite, l-aș scuipa în obraz. - Și scuipă: Da, uite câtă importanță îi dau acum! Și Arnoux, hai? Nu e îngrozitor? A iertat-o de atâtea ori! Nu se poate închipui ce sacrificii a făcut! Ar trebui să-i sărute picioarele. E atât de generos, de bun!

Frédéric se bucura auzind-o defăimându-l pe Delmar. Îl acceptase pe Arnoux. Această perfidie a Rosanettei îi păru un lucru anormal, nedrept; și, cucerit de emoția fetei bătrâne, ajunsese să simtă un fel de înduioșare pentru Arnoux. Deodată se pomeni în fața porții lui; domnișoara Vatnaz îl făcuse, fără să-și dea seama, să traverseze cartierul Poissonnière.

- Am ajuns, zise ea. Eu nu pot urca. Dar pe dumneata nu te împiedică nimic.
- Ce să fac aici?
- Să-i spui tot, la naiba!

Frédéric, desmeticindu-se într-o tresărire, înțelese ticăloșia la care era împins.

- Ei, ce faci? întrebă ea.

El ridică ochii spre etajul al doilea. Lampa doamnei Arnoux ardea. De fapt, nimic nu-l oprea să urce.

– Te aștept aici. Haide odată!

Porunca asta îl îngheță cu totul. Spuse:

– Am să stau mult sus. Ai face mai bine să te întorci. Mâine am să vin la dumneata.

– Nu, nu! răspunse Vatnaz bătând din picior. Ia-l! Du-l! Fă-l să-i surprindă!

– Dar Delmar nu va mai fi acolo!

Ea plecă fruntea.

– Da, poate că e adevărat.

Și rămase fără un cuvânt, în mijlocul străzii, între trăsurii; apoi, ațintindu-și ochii de pisică sălbatică asupra lui, zise:

– Pot să mă bizui pe dumneata, nu-i așa? La treabă. Pe mâine!

Frédéric, străbătând coridorul, auzi două voci care își răspundeau. Cea a doamnei Arnoux spunea:

– Nu minți! Nu mai minți!

Intră. Tăcură.

Arnoux mergea în sus și-n jos și doamna stătea pe scăunelul de lângă foc, foarte palidă, cu privirea fixă. Frédéric făcu o mișcare pentru a da înapoi. Arnoux îl apucă de mână, fericit de ajutorul care îi venea.

– Dar mă tem..., spuse Frédéric.

– Rămâi! îi suflă Arnoux la ureche.

Doamna rosti:

– Trebuie să fii îngăduitor, domnule Moreau! Se întâmplă asemenea lucruri în căsnicii.

– Pentru că le născocim, zise vesel Arnoux. Femeile au trăsnași! Așa, de pildă, nevasta mea nu e rea. Nu, dimpotrivă. Ei bine, se distrează de un ceas să mă necăjească cu o grămadă de povești.

– Sunt adevărate! răspunse doamna Arnoux enervată. Pentru că, asta e, l-ai cumpărat.

– Eu?

– Da, chiar tu! De la *Magazinul persan*.

"Cașmirul", se gândi Frédéric.

Se simțea vinovat și-i era frică. Ea adăugă imediat:

– Luna trecută, într-o sâmbătă, în 14.

– Ah! Chiar în ziua aceea eram la Creil! Așa că vezi!

– Deloc! Pentru că în 14 am cinat la familia Bertin.

– În 14! făcu Arnoux, ridicând ochii ca pentru a căuta o dată.

– Și vânzătorul care ți l-a vândut era un blond!

– Parcă îmi pot aduce aminte de vânzător!

– A scris totuși, sub dictarea ta, adresa: Strada Laval, 18.

– De unde știi? spuse Arnoux uluit.

Ea ridică din umeri.

– Oh, e foarte simplu: m-am dus să-mi dau cașmirul la reparat și un șef de raion mi-a spus că tocmai expediase unul la fel la doamna Arnoux.

– E vina mea dacă există pe acea stradă o doamnă Arnoux?

– Da, dar nu Jacques Arnoux, spuse ea.

Atunci el începu să bată câmpii, susținând că e nevinovat. Era o greșeală, o întâmplare, unul dintre acele lucruri inexplicabile, care se petrec uneori. Oamenii nu trebuie osândiți numai pe simple bănuieli, pe indicii vagi; și cită exemplul nefericitului Lesurques.

– În sfârșit, eu spun că te înșeli! Vrei să-ți dau cuvântul meu?

– Nu o nevoie!

– De ce?

Ea îl privi în față, fără să-i spună nimic: apoi întinse mâna, luă caseta de argint de pe cămin și îi arătă o factură larg deschisă.

Arnoux se înroși până la urechi și trăsăturile lui descompuse se umflară.

– Eh, ce mai spui?

– Dar..., răspunse el încet, ce dovedește asta?

– Ah! spuse ea cu o intonație ciudată în glas, în care era și durere, și ironie. Ah!

Arnoux ținea hârtia în mâini și o răsucea, nedezlipindu-și ochii de pe ea, de parcă trebuia să găsească acolo soluția unei probleme grele.

– Da, da, da, mi-aduc aminte, zise el în sfârșit. Era un comision. – Dumneata, Frédéric, trebuie să știi. – Frédéric tăcea. Un comision cu care eram însărcinat... de... de moș Oudry.

– Și pentru cine?

– Pentru amanta lui!

– Pentru a dumi-tale! strigă doamna Arnoux, ridicându-se drept în picioare.

– Îți jur...

– Nu începe iar! Știu tot!

– Ah! foarte bine! Va să zică sunt spionat!

Ea răspunse rece:

– Asta îți rănește, poate, delicatețea?

– Dacă te înfurii, spuse Arnoux căutându-și pălăria, nu mai e cu putință să judecăm lucrurile cum trebuie!

Apoi, cu un suspin adânc:

– Să nu te însori, dragă prietene, nu, crede-mă pe mine!

Și o luă din loc, având nevoie să ia aer.

Atunci se făcu o tăcere adâncă; și totul, în apartament, păru mai nemișcat. Un cerc luminos deasupra lămpii cu ulei alba plafonul, în vreme ce în colțuri umbra se întindea ca niște voaluri negre suprapuse; se auzeau tictacul pendulei și trosnetele focului.

Doamna Arnoux se așezase la loc, la celălalt capăt al căminului, în fotoliu; își mușca buzele tremurând; mâinile i se ridicară, îi scăpă un suspin, plângea.

El se așeză pe scăunel; și, cu o voce mângâietoare, cum vorbești cu cineva bolnav:

– Nu te îndoiești că împărtășesc...?

Ea nu răspunse nimic. Dar își continuă cu voce tare gândurile:

– Îl las destul de liber! N-avea nevoie să mintă!

– Desigur, spuse Frédéric.

Era o consecință a obiceiurilor lui, fără îndoială, nu se gândise la asta, și poate că în lucruri mai grave...

– Ce vezi mai grav?

– Oh, nimic!

Frédéric se înclină, cu un zâmbet de supunere. Arnoux avea totuși unele calități; își iubea copiii.

– Ah! și face totul pentru a-i ruina!

Asta venea din firea lui prea amabilă; pentru că, de fapt, era un băiat bun. Ea exclamă:

– Dar ce înseamnă un băiat bun?

Frédéric îl apăra așa, în cel mai vag chip pe care îl putea găsi, și plângând-o pe ea, se bucura în același timp, se desfăta în fundul sufletului. Avea să se refugieze la el, din răzbunare sau din nevoie de afecțiune. Speranța, crescută nemăsurat, îi întărea dragostea.

Niciodată nu-i păruse atât de cuceritoare, atât de profund frumoasă. Din vreme în vreme o răsuflare îi ridica pieptul; ochii ei ficși păreau dilatați de o viziune interioară și gura îi rămânea întredeschisă, ca și cum și-ar fi dat sufletul. Uneori își apăsa tare batista pe ea; el ar fi vrut bucățica aceea de pânză, udă de lacrimi. Se uita fără să vrea la patul din fundul alcovului, închipuindu-și capul ei pe pernă; și vedea acest lucru atât de bine, încât se stăpânea să n-o ia în brațe. Ea își închise pleoapele, domolită, nemișcată. Atunci veni mai aproape și, aplecat asupra ei, îi cerceta lacom chipul. Un zgomot de ghete răsună pe culoar, era celălalt. Îl auziră închizând ușa odăii lui. Frédéric o întrebă cu un semn pe doamna Arnoux dacă trebuie să se ducă acolo.

Ea răspunse "da" în același chip; și acest mut schimb de gânduri era ca un consimțământ, ca un început de adulter.

Arnoux, gata să se culce, își descheia redingota.

– Eh, cum îi merge?

– Oh, mai bine! spuse Frédéric. Are să-i treacă!

Dar Arnoux era necăjit.

– N-o cunoști! Acum are nervi!... Dobitocul de vânzător! Uite ce înseamnă să fii prea bun. Dacă nu i-aș fi dat blestematul acela de șal Rosanettei!

– Să nu regreți nimic! Îți e peste măsură de recunoscătoare!

– Crezi?

Frédéric nu se îndoia. Dovada era că îl conceedea pe moș Oudry.

– Ah! biata puicuță!

Și, în preaplinul emoției lui, Arnoux vru să alerge la ea.

– Nu te osteni! Eu vin de acolo. E bolnavă!

– Cu atât mai mult!

Își îmbracă repede redingota și lua sfeșnicul. Frédéric se blestemă pentru prostia lui și-i dovedi că trebuie, din decență, să rămână în seara aceea lângă nevastă-sa. N-o putea părăsi, n-ar fi fost bine.

– În adevăr, ai face o greșeală! Acolo nu-i nici o grabă. Ai să te duci mâine! Hai! Fă asta pentru mine.

Arnoux puse sfeșnicul jos și îi spuse, sărutându-l:

– Dumneata ești bun!

Atunci începu pentru Frédéric o existență nenorocită. Fu parazitul casei.

Dacă cineva nu se simțea bine, venea de trei ori pe zi să ceară vești, se ducea la acordorul de pian, născocea mii de atenții; și îndura cu un aer mulțumit îmbufnările domnișoarei Marthe și mângâierile tânărului Eugène, care îi trecea totdeauna mâinile murdare peste obraz. Lua parte la cina în care domnul și doamna, unul în fața celuilalt, nu schimbau un cuvânt sau în care Arnoux își enerva nevasta cu observații obraznice. După ce se sfârșea masa, se juca în odaie cu fiul lui, se ascundea îndărătul mobilelor sau îl ducea în spate mergând în patru labe ca Bearnezul. În sfârșit pleca și ea începea veșnicul subiect de văicăreală: Arnoux.

N-o indigna purtarea lui urâtă, ci părea că suferă în orgoliul său și lăsa să i se vadă repulsia pentru acest om lipsit de delicatețe, de demnitate, de onoare.

– Sau mai curând e nebun! spunea ea.

Frédéric îi solicita cu dibăcie mărturisirile. În curând, îi cunoscuse toată viața.

Părinții ei erau niște mici-burghezi din Chartres. Într-o zi, Arnoux desena pe malul râului (în vremea aceea se credea pictor), o văzuse când ieșea din biserică și o ceruse în căsătorie; nu șovăiseră, din pricina averii lui. Dealtfel, o iubea nebunește! Ea adăugă:

– Doamne, mă iubește încă! În felul lui!

În primele luni călătoriseră în Italia.

Arnoux, cu tot entuziasmul lui în fața peisajelor și a capodoperelor, nu făcuse decât să se vaite de vin și să organizeze picnicuri cu englezi, ca să se distreze. Câteva tablouri revândute bine îl împinseseră spre negustoria de artă. Pe urmă îl pasionă o manufactură de faianță. Acum îl ispiteau alte afaceri, și, devenind din ce în ce mai vulgar, dobânda obiceiuri grosolane, costisitoare. Îi reproșa mai puțin viciile decât toate celelalte acțiuni. Nu se mai putea petrece nici o schimbare și nenorocirea ei era fără leac.

Frédéric spunea că și existența lui era ratată.

Totuși era destul de tânăr. De ce să fie disperat? Îi dădea sfaturi bune: "Muncește! Însoară-te!" El răspundea cu zâmbete amare căci, în loc să spună adevăratul motiv al necazurilor lui simula un altul, sublim, jucând puțin pe Antony^[35] damnatul, – limbaj care dealtfel nu-i denatura complet gândirea.

Acțiunea, la anumiți oameni, e cu atât mai impracticabilă cu cât dorința e mai mare. Neîncrederea în ei înșiși îi încurcă, teama de a displace îi înspăimântă; dealtfel, afecțiunile adânci seamănă cu femeile cinstite; le e teamă să fie descoperite și trec prin viață cu ochii plecați.

Cu toate că o cunoștea mai bine pe doamna Arnoux (poate chiar din pricina asta), era și mai laș decât odinioară. Își jura în fiecare dimineață să fie îndrăzneț. Îl împiedica o pudoare de neînving; și nu se putea conduce după nici un exemplu, pentru că ea se deosebea de celelalte. O așezase, prin forța viselor lui, în afara condițiilor omenești. Se simțea, lângă ea, mai puțin însemnat pe pământ decât firele de mătasa care cădeau de sub foarfecele ei.

Apoi se gândea la lucruri monstruoase, absurde, ca de pildă să o surprindă noaptea, folosind chei false – pentru că orice îi părea mai ușor decât a-i înfrunta

disprețul.

Dealtfel, copiii, cele două servitoare, așezarea odăilor, erau obstacole de neînvinș. Deci se hotărî s-o aibă numai el și să se ducă să trăiască împreună foarte departe, în adâncul unei singurătăți; căuta chiar pe care lac destul de albastru, pe marginea cărei plăji destul de calde, dacă va fi Spania, Elveția sau Orientul; și, alegând anume zilele în care ea părea mai iritată, îi spunea că ar trebui să plece de acolo, să născocoască un mijloc, și că nu vedea altul decât o despărțire. Dar, din dragoste pentru copii, ea n-ar fi ajuns niciodată la o asemenea soluție extremă. Atâta virtute îi sporea respectul.

Își petrecea după-mesele gândindu-se la vizitele din ajun, dorind-o pe cea de seară. Când nu cina la ei, la ora nouă, se posta în colțul străzii, și imediat ce Arnoux trăgea după el poarta mare, Frédéric urca iute cele două caturi și o întreba pe servitoare cu un aer nevinovat:

– Domnul e acasă?

Apoi se prefăcea surprins că nu-l găsește.

Adesea, Arnoux se întorcea pe neașteptate. Atunci trebuia să-l urmeze într-o cafenea mică din strada Sainte-Anne, pe care o frecventa acum Regimbart.

Cetățeanul începea prin a rosti o nouă plângere împotriva Coroanei. Apoi stăteau de vorba, aruncându-și ocări prietenește; căci fabricantul îl socotea pe Regimbart un gânditor de mare clasă și, necăjit când vedea cum se irosesc atâtea merite, îl tachina asupra lenii lui. Cetățeanul îl credea pe Arnoux plin de inimă și de imaginație, dar hotărât prea imoral; așa că se purta cu el fără cea mai mică îngăduință și refuza chiar să cineze la el, pentru că "ceremonia" îl plictisea.

Uneori, în clipa despărțirii, Arnoux era cuprins de o foame violentă. "Avea nevoie" să mănânce o omletă sau mere coapte; și mâncarea negăsindu-se niciodată în local, trimitea să i se aducă. Așteptau. Regimbart nu pleca și până la urmă, bombănind, accepta ceva.

Cu toate astea era mohorât, pentru că stătea ceasuri întregi în fața aceluiași pahar pe jumătate plin. Cum Providența nu conducea lucrurile după ideile lui, începuse să fie ipohondru, nu mai voia nici să citească ziarele și răcnea numai când auzea numele Angliei. Odată, în legătură cu un chelner care servea prost, strigă:

– Parcă nu ne jignește destul străinătatea!

În afară de aceste crize, stătea tăcut, meditând "o lovitură fără greș care să facă să explodeze toată șandramaua".

În vreme ce era pierdut în aceste gânduri, Arnoux, cu o voce monotonă și privirea puțin beată, povestea anecdote extraordinare în care el excelase totdeauna, datorită îndrăznelii lui; iar Frédéric (asta ținea fără îndoială de niște asemănări adânci), simțea un fel de atracție pentru el. Se muștra pentru slăbiciunea asta, găsind că, dimpotrivă, ar fi trebuit să-l urască.

Arnoux i se plângea de proasta dispoziție a nevestei lui, de încăpățănare, de prejudecățile ei nedrepte. Altădată nu era așa.

– În locul dumitale, spunea Frédéric, i-aș face o pensie și aș trăi singur.

Arnoux nu răspundea nimic; și, după o clipă, începea s-o laude. Era bună, devotată, inteligentă, virtuoasă; apoi, trecând la calitățile ei trupești, risipea revelații, cu inconștiența celor care își expun comorile în hanuri.

O catastrofă îi strică echilibrul.

Intrase, ca membru în consiliul de supraveghere, într-o companie de caolin. Dar, încrezându-se în tot ceea ce i se spunea, semnase rapoarte inexacte și aprobase, fără să verifice, inventariile anuale frauduloase întocmite de gerant. Dar compania se prăbușise și Arnoux, răspunzător din punct de vedere civil, fusese condamnat, împreună cu ceilalți, la garanția despăgubirilor, ceea ce-i aducea o pierdere de aproape treizeci de mii de franci, agravată de motivele judecății.

Frédéric află asta dintr-un ziar și se rezezi în strada Paradis.

Fu primit în odaia doamnei. Era la ceasul micului dejun. O măsuță de lângă foc era încărcată cu boluri de cafea cu lapte. Pe covor zăceau papuci, pe fotolii veștminte. Arnoux, în izmene și cu o vestă de tricou, avea ochii roșii și părul ciufulit; micuțul Eugène plângea din pricina oreionului, ronțăindu-și tartina; sora lui mânca liniștită; doamna Arnoux, puțin mai palidă decât de obicei, îi servea pe toți trei.

– Ei, zise Arnoux suspinând din greu, știi! – Și cum Frédéric făcu un gest de compătimire – asta e! Am fost victima încrederii mele!

Apoi tăcu; era atât de copleșit, încât dădu la o parte mâncarea. Doamna Arnoux își înălță ochii și ridică din umeri. El își trecu mâinile peste frunte.

– De fapt, nu sunt vinovat. N-au să-mi reproșeze nimic. E o nenorocire! Am să ies din ea! Ah, ce să-i faci, cu atât mai rău!

Și mușcă dintr-o brișă, ascultând de altfel de rugămintele nevestei lui.

Seara, vru să cineze numai cu ea, singuri, într-o odaie separată, la *Maison d'Or*. Doamna Arnoux nu înțelese nimic din pornirea asta sufletească și chiar fu jignită că era tratată ca o femeie ușoară. Asta era, dimpotrivă, din partea lui Arnoux o dovadă de afecțiune. Apoi, pentru că se plictisea, se duse să se distreze la Mareșală.

Până acum i se trecuseră cu vederea multe lucruri, datorită caracterului lui plăcut. Procesul îl clasă printre oamenii compromiși. Casa lui fu înconjurată de singurătate.

Frédéric, dintr-o datorie de onoare, crezu că trebuie să-i frecventeze mai mult decât oricând. Cumpără o lojă la Italieni și îi duse acolo în fiecare săptămână. Totuși, se aflau în acea perioadă în care, în căsniciile destrămate, rezultatul concesiilor făcute e o oboseală de neînving, care face existența greu de suportat. Doamna Arnoux se stăpânea să nu izbucnească. Arnoux se întuneca; și imaginea acestor doi oameni nenorociți îl întrista pe Frédéric.

Ea îl însărcinase, pentru că avea încredere în el, să se intereseze de afacerile ei. Dar îi era rușine, suferea să cineze la Arnoux, râvnind la nevasta lui. Totuși continua, găsind ca scuză față de el însuși faptul că trebuia s-o apere și că avea să se ivească un prilej de a-i fi util.

La opt zile după bal, îi făcuse o vizită domnului Dambreuse. Financiarul îi oferise o duzină de acțiuni în întreprinderea lui de huilă; Frédéric nu mai dăduse pe acolo. Deslauriers îi trimitea scrisori; le lăsa fără răspuns. Pellerin îl chemase să vină să vadă portretul; îl refuza totdeauna. Îi cedă totuși lui Cisy, care îl pisa să-i facă cunoștință cu Rosanette.

Ea îl primi foarte draguț, dar fără să-i mai sară de gât, ca altădată. Tovarășul lui fu foarte fericit că era admis la o desfrânată și mai ales că stătea de vorbă cu un actor: Delmar era acolo.

O dramă în care jucase pe-un țăran ce-i ține o lecție lui Ludovic al XIV-lea și profetizează anul '89 îl scosese atât de mult în evidență, încât i se fabrica neconținut același rol; și funcția lui consta acum în a batjocori monarhii tuturor țărilor. Berar englez, îl ocăra pe Carol I; student la Salamanca, îl blestema pe Filip al II-lea; ba chiar tată simțitor, se înfuria împotriva doamnei de Pompadour! Copiii îl așteptau la ușa culiselor ca să-l vadă; și biografia lui, vândută în antracte, îl zugrăvea îngrijindu-și mama bătrână, citind Evanghelia, dând ajutor bolnavilor, în sfârșit, în culorile unui sfânt Vincent de Paul amestecat cu un Brutus și cu Mirabeau. Se spunea "Delmar al nostru!" Avea o misiune, devenea Hristos.

Toate astea o fascinaseră pe Rosanette; și se descotorosise de moș Oudry fără să-i mai pese de nimic, pentru că nu era lacomă.

Arnoux, care o cunoștea, profitase îndelung de asta, ca s-o întrețină cu puțină cheltuială; moșneagul venise și avuseseră grijă toți trei să nu se explice cu sinceritate. Apoi Arnoux închipuindu-și că ea îl îndepărtase pe celălalt numai pentru el, îi mărise pensia. Dar cererile ei se înnoiau inexplicabil de des, de vreme ce ducea o viață mai puțin costisitoare. Vânduse până și cașmirul, ținând, după cum spunea ea, să achite niște datorii vechi; și el dădea mereu, ea îl vrăjea, abuza fără milă de el. Facturile, hârtiile timbrate plouau în casă. Frédéric simțea o criză apropiată.

Într-o zi se duse s-o vadă pe doamna Arnoux. Ieșise. Domnul lucra jos, în magazin.

În adevăr Arnoux, în mijlocul vaselor lui de porțelan, încerca să *păcălească* niște tineri căsătoriți, burghezi din provincie. Vorbea despre strunjire și despre tragerea la roata de mână, despre glazura crăpată și lustruită; ceilalți, nevrând să aibă aerul că nu pricep nimic, făceau semne de aprobare și cumpărau.

Când clienții ieșiră, povesti că avusese de dimineață o mică ceartă cu nevastă-sa. Ca să prevină orice observații asupra cheltuielilor, îi spusese că Mareșala nu mai era amanta lui.

– I-am spus chiar că e a dumitale.

Frédéric se înfurie; dar muștrările puteau să-l dea pe față; îngână:

– Ah, ai făcut tău, ai făcut foarte rău!

– Ce-ți pasă? spuse Arnoux. Cu ce te dezonozezi dacă treci drept amantul ei? Eu sunt! N-ai fi măgulit să fii?

Spusese ea ceva? Era o aluzie? Frédéric se grăbi să răspundă:

– Nu! Deloc! Dimpotrivă!

– Și-atunci?

– Da, adevărat! Nu-i nimic.

Arnoux continuă:

– De ce nu mai vii acolo? Frédéric îi făgădui să vină iar.

– Ah! Uitam! Ar trebui... vorbind despre Rosanette... să scapi o vorbă în fața nevastă-mi... nu știu ce, ai să găsești dumneata... ceva care s-o convingă că ești amantul ei. Îți cer asta ca pe un serviciu, da?

Tânărul, drept orice răspuns, făcu o strâmbătură echivocă. Această calomnie îl pierdea. Se duse în aceeași seară la ea și jură că afirmația lui Arnoux era falsă.

– Adevărat?

Părea sincer; ea respiră adânc și îi spuse "Te cred", cu un zâmbet luminos. Apoi

plecă fruntea și, fără să-l privească:

– Dealtfel, nimeni n-are nici un drept asupra dumitale.

Nu ghicea nimic și îl disprețuia, pentru că nu se gândea că o poate iubi atât încât să-i fie credincios. Frédéric, uitându-și încercările pe lângă cealaltă, găsea că această îngăduință e jignitoare.

Apoi ea îl rugă să se ducă uneori la "femeia aceea", ca să vadă puțin despre ce e vorba.

Arnoux sosi acasă și, după cinci minute, vru să-l ia la Rosanette.

Situația devenea de neîndurat.

Fu abătut de la ea de o scrisoare a notarului care trebuia să-i trimită a doua zi cincisprezece mii de franci; și ca să-și repare neglijența față de Deslauriers, se duse să-i spună numaidecât vestea asta bună.

Avocatul locuia în strada Trois-Maries, la etajul al cincilea, deasupra unei curți. Biroul lui, o odaie mică, pardosită cu piatră, rece, tapetată cu hârtie cenușie, avea drept podoabă principală o medalie de aur, premiul lui la doctorat, prinsă într-o ramă de abanos rezemată de oglindă. O bibliotecă de acaju închidea sub geamuri vreo sută de volume. Biroul, acoperit cu marochin, era așezat în mijlocul încăperii. Patru fotolii vechi de catifea verde ocupau colțurile și în cămin ardeau talași; și se afla și un buștean gata să fie aprins când s-ar fi auzit soneria. Era ora la care dădea consultații; avocatul avea o cravată albă.

Vestea celor cincisprezece mii de franci (fără îndoială că nu se mai bizuia pe ei) îi pricinui un rânjet de plăcere.

– E bine, dragul meu, e bine, e foarte bine!

Aruncă lemne în foc, se așeză iar și vorbi numaidecât despre ziar. Primul lucru care trebuia făcut era să se descotorosească de Hussonnet.

– Dobitocul ăsta mă obosește! Cât privește faptul de a sluji o opinie, lucrul cel mai echitabil, după mine, și cel mai important, e de a nu avea nici una.

Frédéric păru mirat.

– Dar fără îndoială! Ar fi timpul să tratăm științific Politica. Bătrânii din secolul al XVIII-lea începeau s-o trateze așa, când Rousseau, literații, au introdus în ea filantropia, poezia și alte mofturi, spre marea bucurie a catolicilor; alianță firească dealtfel, de vreme ce reformatorii moderni (o pot dovedi) cred toți în Revelație. Dar dacă oficiezi liturghii pentru Polonia, dacă în locul Dumnezeului dominicanilor, care era un călău, iei Dumnezeul romanticilor, care e un tapițer; dacă, în sfârșit, nu ai o concepție mai largă despre absolut decât străbunii tăi, monarhia are să răzbată sub formele tale republicane, și boneta ta roșie nu va fi niciodată altceva decât o tichie preoțească! Numai că regimul celular va înlocui tortura, ocară adusă Religiei sacrilegiul, concertul european Sfânta Alianță; și, în această frumoasă ordine pe care o admirăm, făcută din dărâmăturile epocii Ludovic al XIV-lea, din ruine voltariene, cu spoială imperială deasupra și fragmente de constituție engleză, vom vedea consiliile municipale încercând să-l jignească pe primar, consiliile generale pe prefectul lor, camerele pe rege, presa puterea, administrația pe toată lumea! Dar sufletele bune se extaziază în fața Codului civil, operă fabricată, orice s-ar spune, într-un spirit meschin, tiranic; căci legislatorul, în loc să-și facă meseria care e aceea de a regulariza obiceiul, a pretins să modeleze societatea ca un Licurg! De ce legea îl

stânjenește pe tatăl de familie când e vorba de testament? De ce împiedică vinderea forțată a imobilelor? De ce pedepsește vagabondajul ca pe un delict, când n-ar trebui să fie nici măcar o contravenție? Și mai sunt și altele! Le cunosc! Așa că am să scriu un mic roman cu titlul: *Istoria ideii de justiție*, care va avea haz! Dar mi-e grozav de sete! Și ție?

Se aplecă peste fereastră și-i strigă portarului să se ducă să aducă groguri de la cârciumă.

– În rezumat, văd trei partide... nu! trei grupuri – dintre care nici unul nu mă interesează: cei care au, cei care nu mai au și cei care încearcă să aibă. Dar toți sunt de acord în idolatria imbecilă a Autorității! De pildă: Mably sfătuiește ca filosofii să fie împiedicați să-și publice doctrinele; domnul Wronski, geometru, numește cenzura în limbajul său: "represiunea critică a spontaneității speculative"; moș Enfantin îi binecuvântează pe Habsburgi "că au trecut peste Alpi o mână apăsătoare ca să comprime Italia"; Pierre Leroux vrea să impună un orator și Louis Blanc înclină spre o religie de stat, în asemenea măsură râvnește la un guvernământ poporul ăsta de vasali! Și totuși nici unul nu e legal, cu toate eternele lor principii. Dar *principiu* însemnând origine, trebuie să te raportezi totdeauna la o revoluție, la un act să violență, la un fapt tranzitoriu. Așa fiind, principiul guvernământului nostru este suveranitatea națională, înțeleasă în forma parlamentară, cu toate că parlamentul nu e de acord! Dar cu ce e mai sfântă suveranitatea poporului decât dreptul divin? Și una, și cealaltă sunt două ficțiuni! Destulă metafizică, gata cu fantomele! Nu e nevoie de dogme ca să măhuri străzile! Se va spune că răstorn societatea! Ei și? care ar fi răul? E frumoasă, în adevăr, societatea ta!

Frédéric ar fi avut multe lucruri de răspuns. Dar, văzându-l departe de teoriile lui Sénécal, era plin de îngăduință. Se mulțumi să-i răspundă că un asemenea sistem i-ar face să fie urâți de toată lumea.

– Dimpotrivă, pentru că vom da fiecărui partid o cheazășie de ură împotriva vecinului lui, toți vor conta pe noi. Ai să te pui pe treabă și ai să ne faci critica transcendentă!

Trebuiau atacate ideile acceptate, Academia, Școala Normală, Conservatorul, Comedia Franceză, tot ce semăna a instituție. Prin asta vor da un ansamblu de doctrină Revistei lor. Apoi, după ce aceasta va fi bine încheșată, ziarul va deveni deodată cotidian; atunci vor ataca persoane.

– Și vom fi respectați, fii sigur!

Deslauriers își atingea vechiul vis: să fie redactor-șef, adică fericirea inexprimabilă de a-i dirija pe alții, de a tăia în plin din articolele lor, de a le comanda, de a-i refuza. Ochii îi sclipeau sub ochelari, se înflăcăra și bea păhărel după păhărel, mașinal.

– Va trebui să dai un dineu o dată pe săptămână. E indispensabil, chiar dacă ar fi să-ți cheltuiești jumătate din venit! Lumea va vrea să vină, va fi un centru pentru ceilalți, o pârghie pentru tine și mânuind opinia de la cele două capete, literatura și politica, înainte de șase luni, ai să vezi, vom avea o situație de frunte în Paris.

Ascultându-l, Frédéric avea o senzație de întinerire, ca un om care, după ce a stat îndelung într-o odaie, e dus la aer curat. Entuziasmul acesta îl cucerea.

– Da, am fost un leneș, un dobitoc; ai dreptate!

– Bravo! strigă Deslauriers. Îl regăsesc pe Frédéric al meu.

Apoi, punându-i pumnul sub fălci:

– Ah! m-ai făcut să sufăr. N-are a face! Tot te iubesc.

Stăteau în picioare și se priveau, înduioșați și unul și celălalt, și gata să se îmbrățișeze.

O bonetă de femeie se ivi în pragul anticamerei.

– Ce cauți aici? spuse Deslauriers. Era domnișoara Clémence, ibovnica lui.

Ea răspunse că, trecând din întâmplare prin fața casei lui, nu se putuse împotrivi dorinței de a-l vedea și, ca să ia o gustare împreună, îi aducea niște prăjiturile, pe care le puse pe masă.

– Ia aminte la hârtiile mele! spuse acru avocatul. Dealtfel, asta e a treia oară când îți interzic să vii în timpul consultațiilor.

Ea voi să-l sărute.

– Bine! Du-te! Șterge-o!

O respingea. Ea suspină din adânc.

– Ah! până la urmă mă plictisești!

– Pentru că te iubesc!

– Nu cer să fiu iubit, ci să fiu slujit!

Cuvântul ăsta atât de aspru opri lacrimile Clémencei. Se așeză în fața ferestrei și rămase nemișcată, cu fruntea lipită de geam. Atitudinea și tăcerea ei îl enervau pe Deslauriers.

– Când ai să isprăvești, ai să-ți comanzi caleașca, nu-i așa?

Ea se întoarse tresărind.

– Mă alungi!

– Exact!

Ea își aținti marii ochi albaștri asupra lui pentru o ultimă rugămintă, fără îndoială, apoi își încrucișă cele două capete ale tartanului, mai așteptă un minut și plecă.

– Ar trebui s-o chemi înapoi, zise Frédéric.

– Fugi de-aici!

Și, cum avea nevoie să iasă, Deslauriers trecu în bucătărie, care era și cabinetul lui de toaletă. Pe pardoseala de piatră, lângă o pereche de ghete, se aflau resturile unui prânz sărăcăcios, iar într-un colț erau făcute sul o saltea și o cuvertură.

– Asta îți demonstrează, zise el, că primesc puține marchize! Te lipsești ușor de ele, ah, și de celelalte la fel. Cele care nu costă nimic îți iau timpul; asta înseamnă bani sub altă formă: or, eu nu sunt bogat. Și pe urmă toate sunt atât de proaste! Atât de proaste! Tu poți sta de vorbă cu o femeie?

Se despărțiră la colț, la Pont-Neuf.

– Așa, ne-am înțeles! Mi-aduci chestia aia mâine, de cum o vei avea.

– Ne-am înțeles! spuse Frédéric.

A doua zi, când se trezi, primi prin poștă un bon de cincisprezece mii de franci către Bancă.

Bucățica asta de hârtie reprezenta cincisprezece saci mari de bani; și își spuse că, având, o asemenea sumă, ar putea mai întâi să-și păstreze trăsura trei ani, în loc s-o vândă, cum avea să fie silit în curând, sau să-și cumpere două armuri frumoase

incrustate pe care le văzuse pe cheiul Voltaire, și încă o mulțime de lucruri, picturi, cărți, și câte buchete de flori, daruri pentru doamna Arnoux! În sfârșit, orice ar fi meritat mai mult decât să riște, decât să piardă atâția bani cu acel ziar! Deslauriers îi părea îngâmfat, insensibilitatea lui din ajun îi răcea sentimentele și Frédéric se lăsa copleșit de aceste remușcări, când fu surprins să-l vadă intrând pe Arnoux – care se așeză pe marginea patului, greoi, ca un om doborât.

– Ce s-a întâmplat?

– Sunt pierdut.

Trebuia să plătească chiar în ziua aceea, la biroul domnului Beauminet, notar din strada Sainte-Anne, optsprezece mii de franci, împrumutați de un anume Vanneroy.

– E o nenorocire inexplicabilă! Și cu toate astea i-am dat o ipotecă ce-ar trebui să-l liniștească! Dar el mă amenință cu o acțiune executorie dacă nu e plătit în după-masa asta, acum!

– Și atunci?

– Atunci, e simplu. Are să-mi exproprieze imobilul. Primul afiș judiciar mă ruinează, asta e! Ah! dacă aș găsi pe cineva care să-mi avanseze suma asta blestemată, ar lua locul lui Vanneroy și aș fi salvat! Nu cumva o ai, din întâmplare?

Mandatul rămăsese pe masa de noapte, lângă o carte. Frédéric ridică volumul și-l puse deasupra, răspunzând:

– Oh, Doamne, nu, dragă prietene!

Dar îl durea să-l refuze pe Arnoux.

– Cum, nu găsești pe nimeni care ar vrea...?

– Pe nimeni! Și când te gândești că peste opt zile am de făcut încasări! Mi se datorează poate... cincizeci de mii de franci la sfârșitul lunii!

– Nu-i poți ruga pe indivizii care îți datorează să dea înainte?

– Ah! ba da!

– Dar ai oarecare valori, acțiuni?

– Nimic!

– Ce e de făcut? spuse Frédéric.

– Asta mă întreb și eu, continuă Arnoux.

Tăcu și se plimbă în sus și în jos prin odaie.

– Nu pentru mine, Doamne! Dar pentru copiii mei, pentru biata mea nevastă!

Apoi, rostind răspicat fiecare cuvânt:

– În sfârșit... voi fi tare.... am să părăsesc tot.... și mă voi duce să-mi caut norocul... nu știu unde!

– Cu neputință! strigă Frédéric.

Arnoux răspunse cu un aer liniștit:

– Cum vrei să trăiesc acum la Paris?

Urmă o lungă tăcere.

Frédéric începu să spună:

– Când ai da înapoi acești bani?

Nu că i-ar fi avut; dimpotrivă. Dar nimic nu-l împiedică să vadă prieteni, să facă demersuri. Își sună slujitorul ca să se îmbrace. Arnoux îi mulțumea.

– Optsprezece mii de franci îți trebuie, nu-i așa?

– Oh! m-aș mulțumi și cu șaisprezece mii! Pentru că aș realiza eu două mii cinci sute, trei mii cu argintăria, dacă totuși Vanneroy mă îngăduie pâna mâine; și, ți-o repet, poți s-o afirmi, s-o juri celui care mă va împrumuta că în opt zile, poate chiar în cinci sau șase, banii vor fi restituiți. Dealtfel, ipoteca garantează. Așa că nu e nici o primejdie, înțelegi?

Frédéric îl asigură că înțelegea și că avea să iasă numaidecât.

Rămase acasă, blestemându-l pe Deslauriers, pentru că voia să se țină de cuvânt și în același timp să-l îndatoreze pe Arnoux.

"Dacă m-aș adresa domnului Dambreuse? Dar sub ce pretext să cer bani? Eu sunt cel care trebuie să-i duc lui bani pentru acțiunile de huilă! Ah! ducă-se învârtindu-se cu acțiunile lui! Nu le datorez!"

Și Frédéric se felicita pentru independența lui, de parcă i-ar fi refuzat un serviciu domnului Dambreuse.

"Ei lasă, își spuse el pe urmă, de vreme ce pierd în partea asta... pentru că aș putea cu cincisprezece mii să câștig o sută de mii! La Bursă, așa cum se vede câteodată... De vreme ce nu mă achit față de unul, nu sunt liber?... Eh, și dacă Deslauriers ar mai aștepta! – Nu, nu, e rău, hai, să mă duc!"

Se uită la pendulă.

"Eh, nu-i nici o grabă! Banca nu se închide decât la ora cinci."

Și, la patru și jumătate, după ce luase banii:

"Acum degeaba! N-am să-l găsesc; mă voi duce diseară!" dându-și așa posibilitatea de a-și schimba hotărârea, pentru că totdeauna rămâne în conștiință ceva din sofismele strecurate în ea; păstrează un iz, ca după o băutură rea.

Se plimbă pe bulevarde și cină singur într-un restaurant. Apoi ascultă un act la *Vaudeville*, ca să se distreze. Dar bancnotele îl stinghereau, de parcă le-ar fi furat. Nu i-ar fi părut rău să le piardă.

Când se întoarse acasă, găsi o scrisoare care cuprindea aceste cuvinte:

"Ce e nou?

Nevasta mea mi se alătură, dragă prietene. În aceeași speranță etc.

Al dumitale".

Și o parafă.

"Nevasta lui! Mă roagă!"

În aceeași clipă se ivi Arnoux, ca să știe dacă găsise suma atât de așteptată.

– Poftim, iat-o! zise Frédéric.

Și peste douăzeci și patru de ore, îi răspunse lui Deslauriers:

– N-am primit nimic.

Avocatul se întoarse trei zile la rând. Îl grăbea să-i scrie notarului. Se oferă chiar să facă o călătorie la Le Havre.

– Nu! e inutil! Am să mă duc eu!

Când se încheie săptămâna, Frédéric îi ceru sfios domnului Arnoux cei cincisprezece mii de franci ai lui.

Arnoux îl amână cu o zi, apoi cu încă una.

Frédéric îndrăznește să iasă numai după ce se înnoptă, de frică să nu fie surprins

de Deslauriers.

Într-o seară, cineva se izbi de el în preajma bisericii Madeleine. Era Deslauriers.

– Mă duc să-i iau, spuse el.

Și Deslauriers îl întovărăși până la poarta unei case, în cartierul Poissounière.

– Așteaptă-mă!

Îl așteptă. În sfârșit, după patruzeci și trei de minute, Frédéric ieși cu Arnoux și-i făcu semn să mai aibă puțină răbdare. Negustorul de faianță și tovarășul lui străbătură, la braț, strada Hauteville, o luară apoi pe strada Chabrol.

Noaptea era întunecoasă, cu pale de vânt călduț. Arnoux mergea încet, vorbind despre Galeriile de comerț: o serie de pasaje acoperite care ar fi dus de la bulevardul Saint-Denis la Châtelet, o afacere minunată, în care avea mare poftă să intre; se oprea din când în când, ca să vadă la ferestrele prăvăliilor chipurile fetișcanelor care vindeau, apoi își continua perorația.

Frédéric auzea pașii lui Deslauriers în spatele lui ca pe niște muștrări, ca pe niște ciocănituri care îi loveau conștiința dar nu îndrăznea să-și formuleze cererea dintr-o rușine nepotrivită și de teamă că ar fi zadarnică. Celălalt se apropia. Se hotărî:

Arnoux, cu un ton foarte degajat, îi spuse că de vreme ce nu făcuse acele încasări, nu-i putea da acum cei cincisprezece mii de franci.

– Îmi închipui că n-ai nevoie de ei, nu?

În clipa aceea Deslauriers îl opri pe Frédéric și-l trase la o parte:

– Fii sincer, îi ai, da sau nu?

– Ei bine, nu! spuse Frédéric. I-am pierdut.

– Ah! și cum?

– La joc!

Deslauriers nu răspunse nici un cuvânt, salută foarte adânc și plecă. Arnoux profitase de ocazie ca să-și aprindă un trabuc într-o tutungerie. Se întoarse întrebând cine era tânărul acela.

– Nimic! Un prieten!

Apoi, peste trei minute, în fața porții Rosanettei:

– Haide, urcă, spuse Arnoux, va fi mulțumită să te vadă. Te-ai făcut atât de sălbatic!

Îl lumina un felinar din față; și, cu țigara între dinții albi și aerul lui fericit, avea ceva de nesuportat.

– Ah, în legătură cu asta, notarul meu a fost azi la al dumitale pentru a înscrie acea ipotecă. Nevastă-mea mi-a adus aminte.

– O femeie cu cap! rosti mașinal Frédéric.

– Te cred!

Și Arnoux începu s-o laude. N-avea pereche ca spirit, inimă, economie; adăugă încet, dându-și ochii peste cap:

– Și ce trup de femeie!

– Rămâi cu bine! spuse Frédéric.

Arnoux făcu o mișcare.

– Ia te uită! De ce?

Și, cu mâna întinsă spre el, îl cerceta, descumpănit de furia de pe chipul lui.

Frédéric răspunse scurt:

– Rămâi cu bine.

O apucă pe strada Bréda ca o piatră care se rostogolește, furios împotriva lui Arnoux, jurându-și să nu-l mai vadă niciodată, și nici pe ea, zdrobit, disperat. În locul rupturii la care se aștepta, iată că Arnoux, dimpotrivă, începea s-o iubească, și în întregime, de la capătul pletelor până în adâncul sufletului. Vulgaritatea acestui om îl scotea din fire pe Frédéric. Țsta avea deci tot! Îl regăsea pe pragul femeii ușoare; și durerea unei despărțiri se adăuga la furia neputinței lui. Dealtfel, cinstea lui Arnoux care îi oferea garanții pentru banii săi îl umilea; ar fi vrut să-l strângă de gât; și, peste supărare, plana în conștiința lui, ca o ceață, sentimentul lașității față de prietenul lui. Lacrimile îl înăbușeau.

Deslauriers cobora strada des Martyrs, scuișându-și furia cu glas tare căci proiectul lui, ca un obelisc doborât, îi apărea acum de o înălțime extraordinară. Se socotea furat, de parcă ar fi îndurat o pagubă mare. Prietenia pentru Frédéric era moartă; și îi părea bine, era o compensație! Fu năpădit de furie împotriva bogătașilor, înclina către părerile lui Sénécal și își făgăduia să le slujească.

În vremea asta, Arnoux, așezat la largul lui într-un fotoliu, lângă foc, își mirosea ceașca de ceai, ținând-o pe Mareșală pe genunchi.

Frédéric nu se mai duse la ei; și, ca să se îndepărteze de pasiunea lui dezastruoasă, se hotărî, adoptând primul subiect care i se prezenta, să scrie o *Istorie a Renașterii*. Își îngrămădi unul peste altul pe masă umaniștii, filosofii și poeții; se ducea la cabinetul de stampe, să vadă gravurile lui Marc-Antoine; încerca să-l înțeleagă pe Macchiavelli. Încet, încet, seninătatea lucrului îl potoli. Cufundându-se în personalitatea altora o uita pe a sa, ceea ce e poate singurul chip de a nu mai suferi.

Într-o zi în care lua liniștit note, ușa se deschise și servitorul o anunță pe doamna Arnoux.

Era, în adevăr, ea! Singură? Nu! pentru că îl ținea de mână pe micuțul Eugène, urmat de dădaca cu șorț alb. Se așeză; și, după ce tuși:

– E mult de când n-ai mai venit pe la noi.

Cum Frédéric nu găsea nici o scuză, ea adăugă:

– E un semn de delicatețe din partea dumitale!

El întrebă:

– Ce delicatețe?

– Ceea ce ai făcut pentru Arnoux! rosti ea.

Frédéric avu un gest care însemna: "Puțin îmi pasă de el! A fost pentru dumneata!"

Ea trimise copilul să se joace cu bona în salon. Schimbară câteva cuvinte despre sănătate, apoi convorbirea se stinse.

Era îmbrăcată cu o rochie de mătase cafenie, de culoarea unui vin din Spania, cu un palton de catifea neagră, mărginit cu jder; blana asta îi trezea dorința să-ți treci mâinile peste ea, și bandourile ei lungi, foarte netede, atrăgeau buzele. Dar era tulburată de emoție și, întorcându-și ochii către ușă:

– E puțin cam cald aici!

Frédéric ghici intenția prudentă a privirii ei.

- Iartă-mă! Canaturile nu sunt decât împinse.

- Ah! adevărat!

Și zâmbi, de parcă ar fi vrut să spună: "Nu mă tem de nimic". O întrebă numaidecât de ce venise.

- Bărbatul meu, rosti ea cu greu, m-a trimis la dumneata, neîndrăznind să facă el însuși acest demers.

- Pentru ce?

- Îl cunoști pe domnul Dambreuse, nu-i așa?

- Da, puțin!

- Ah! puțin.

Tăcea.

- N-are a face. Spune până la capăt.

Atunci ea îi povesti că, cu două zile înainte, Arnoux nu putuse plăti patru polițe de o mie de franci, subscrise la ordinul bancherului, și pe care o făcuse să pună semnătura ei. Avea remușcări că a compromis averea copiilor. Dar orice era de preferat dezonoarei; și, dacă domnul Dambreuse oprea urmărirea, va fi plătit în curând, fără îndoială; căci va vinde o căsuță pe care o avea la Chartres.

- Biata femeie! șopti Frédéric. Mă voi duce! Bizuie-te pe mine.

- Mulțumesc!

Și se ridică să plece.

- Oh, n-ai de ce să te grăbești!

Ea rămase în picioare, examinând trofeul de săgeți mongole suspendat de tavan, biblioteca, legăturile cărților, toate uneltele de scris; ridică cutia de bronz care conținea condeiele; tocurile ei se așezară în diferite locuri pe covor. Venise de mai multe ori la Frédéric, dar totdeauna cu Arnoux. Acum erau singuri, singuri în casa lui; era un eveniment extraordinar, aproape o aventură.

Vru să-i vadă grădinița; el îi oferi brațul ca să-i arate domeniile lui, treizeci de picioare de teren închis între case, împodobit cu arbuști la colțuri și cu un răzor în mijloc.

Era în primele zile ale lui aprilie. Frunzele liliacului începeau să înverzească, un suflu curat adia în aer, și păsărelele ciripeau, alternându-și cântecul cu zgomotul îndepărtat pe care îl făcea făurăria unui carosier.

Frédéric se duse să caute o lopațică de jar; și, pe când ei se plimbau alături, copilul ridica grămăjoare de nisip pe alee.

Doamna Arnoux nu credea că băiețelul va fi dăruit mai târziu cu o mare imaginație, dar avea o fire îmbietoare. Sora lui, dimpotrivă, avea o uscăciune din naștere, care uneori o jignea.

- Se va schimba, spuse Frédéric. Niciodată nu trebuie să disperi.

Ea răspunse:

- Niciodată nu trebuie să disperi!

Repetarea asta mașinală a frazei lui îi păru un fel de încurajare; culese un trandafir, singurul din grădină.

- Îți aduci aminte... de un anume buchet de flori, într-o seară, într-o trăsură?

Ea se înroși puțin; și rosti, cu un aer de compătimire ironică:

- Ah! eram foarte tânără!

- Și cu asta, spuse foarte încet Frédéric, se va întâmpla la fel?
Ea răspunse, răsucind tulpina între degete ca pe firul unui fus:

- Nu! Îl voi păstra!

O chemă cu un gest pe dădacă iar aceasta luă copilul în brațe: apoi, pe pragul ușii, în poartă, doamna Arnoux mirosi floarea înclinându-și capul pe umăr, cu o privire tot atât de dulce ca o sărutare.

După ce se urcă iar în biroul lui, contemplă fotoliul în care se așezase ea, ca și toate obiectele pe care le atinsese. Ceva din ea circula în jurul lui. Mângâierea prezenței ei încă mai dura.

"A venit aici!" își spunea el.

Și era înecat de valurile unei iubiri nemărginite.

A doua zi, la orele unsprezece, se duse la domnul Dambreuse. Fu primit în sufragerie. Bancherul prânzea în fața nevestei. Nepoata era lângă ea și de cealaltă parte institutoarea, o englezoaică foarte ciupită de vărsat.

Domnul Dambreuse îl pofti pe tânărul său prieten să ia loc în mijlocul lor, și, când el refuză, întrebă:

- Cu ce-ți pot fi de folos? Te ascult.

Frédéric mărturisi, prefăcându-se nepăsător, că venea să-i ceară ceva pentru un anume Arnoux.

- Ah, da! fostul negustor de tablouri, spuse bancherul, cu un răs mut care-i descoperi gingiile. Odinioară Oudry garanta pentru el; s-au supărat.

Și începu să răsfoiască în grabă scrisorile și ziarele așezate lângă tacâmul lui.

Doi servitori serveau, fără să facă zgomot pe parchet; și, în sala înaltă, care avea trei draperii de tapițerie și două fântâni de marmură albă, strălucirea reșourilor, așezarea aperitivelor, până și cutele țepene ale șervetelor, tot huzurul acesta luxos făcea în mintea lui Frédéric un contrast cu un alt prânz, la Arnoux. Nu îndrăznea să-l întrerupă pe domnul Dambreuse.

Doamna băgă de seamă că era încurcat.

- Îl vezi câteodată pe prietenul nostru Martinon?

- Are să vină diseară, spuse repede fata.

- Ah! știai? răspunse mătușa oprind o privire rece asupra ei.

Apoi, cum unul dintre valeți se plecase la urechea ei:

- Croitoreasa ta, copila mea!... Miss John!

Și institutoarea, ascultătoare, pieri cu eleva ei.

Domnul Dambreuse, tulburat de zgomotul scaunelor, întrebă ce se întâmplase.

- A venit doamna Regimbart.

- Ia te uită! Regimbart! Cunossc acest nume. I-am întâlnit semnătura.

Frédéric atacă în sfârșit problema; Arnoux merita interes; avea chiar să vândă o casă a nevestei lui în unicul scop de a-și îndeplini făgăduiala.

- Ea trece drept foarte frumoasă. spuse doamna Dambreuse.

Bancherul adăugă, cu un aer binevoitor.:

- Ești prietenul lor... intim?

Frédéric, fără să răspundă limpede, spuse că i-ar fi foarte îndatorat dacă ar lua în considerație...

- Ei bine, dacă asta îți face plăcere, fie! Vom aștepta! Mai am timp. Vrei să

coborâm în biroul meu?

Prânzul se sfârșise; doamna Dambreuse se înclină ușor, zâmbind ciudat, cu un zâmbet plin de politețe și în același timp de ironie. Frédéric n-avu timp să se gândească la el; căci domnul Dambreuse, de cum fură singuri, îi spuse:

– N-ai venit să-ți iei acțiunile.

Și fără să-i îngăduie să se scuze:

– Bine! Bine! E drept să cunoști afacerea ceva mai bine.

Îi oferi o țigară și începu:

Uniunea generala a huilelor franceze era constituită: nu se mai aștepta decât decizia. Însuși actul fuziunii scădea cheltuielile de supraveghere și de mână de lucru, sporea beneficiile. Mai mult, Societatea întreprindea un lucru nou, acela de a-i cointeresa pe muncitori. Avea să le clădească locuințe, case salubre; în sfârșit, se constituia furnizorul funcționarilor săi, le livra tot la prețul de cost.

– Și vor câștiga, domnule; ăsta e adevăratul progres; asta înseamnă să răspunzi strălucit la anumite scandaluri republicane! Avem în consiliul nostru (înfățișă prospectul) un pair al Franței, un savant de la Institut, un ofițer superior de geniu la pensie, nume cunoscute! Asemenea elemente inspiră încrederea capitalurilor temătoare și cheamă capitalurile inteligente! Compania va avea comenzi de la stat, apoi drumurile de fier, marina cu aburi, întreprinderile metalurgice, gazul, bucătăriile burgheze. În felul acesta vom încălzi, vom lumina, vom pătrunde până în vetrele celor mai umile gospodării. Dar dumneata mă vei întreba cum vom asigura vânzarea. Datorită unor drepturi protectoare, dragă domnule, și le vom obține; asta ne privește pe noi Eu, dealtfel, sunt pe față prohibiționist! Țara înainte de orice!

Fusese numit director; dar n-avea timp să se ocupe de anumite amănunte, între altele de redactare.

– Sunt nițel certat cu scrisul, am uitat ce-am învățat. Aș avea nevoie de cineva...care să-mi poată traduce ideile. – Și deodată: Ai vrea să fii acel om, cu titlul de secretar general?

Frédéric nu știu ce să răspundă.

– Ei bine, cine te împiedică?

Funcțiile lui s-ar mărgini la a scrie, în fiecare an, un raport pentru acționari. S-ar afla în relații zilnice cu cei mai importanți oameni din Paris. Reprezentant al Companiei pe lângă muncitori, s-ar face adorat de ei, firește, ceea ce i-ar îngădui mai târziu să ajungă în consiliul general, în deputăție.

Lui Frédéric îi țiuiau urechile. De unde venea bunăvoința asta? îi mulțumi fierbinte.

Dar nu trebuia, spuse bancherul, să depindă de cineva. Cel mai bun mijloc era să ia acțiuni, "plasament extraordinar dealtfel, deoarece capitalul dumitale îți va garanta poziția, așa cum poziția îți va garanta capitalul".

– La cât va trebui să urce, cu aproximație? spuse Frédéric.

– Oh, Doamne! La cât îți va plăcea, de la patruzeci la șaiszeci de mii de franci, presupun.

Suma aceasta era atât de mărunță pentru domnul Dambreuse și autoritatea lui atât de mare, încât tânărul se hotărî numaidecât să vândă o fermă. Primea. Domnul Dambreuse avea să fixeze una din zilele astea o întâlnire pentru a-și încheia

înțelegerea.

– Deci, îi pot spune lui Jacques Arnoux...?

– Tot ce vrei! Bietul băiat! Tot ce vrei!

Frédéric le scrisese soților Arnoux să se liniștească și trimisese scrisoarea prin servitorul său, căruia i se răspunse:

– Foarte bine!

Demersul lui totuși merita mai mult. Se aștepta la o vizită, la o scrisoare cel puțin. Nu primi nici o vizită. Nu-i veni nici o scrisoare.

Era uitare din partea lor sau o făceau dinadins? De vreme ce doamna Arnoux venise o dată, cine o împiedica să mai vină? Acel soi de subînțeles, de mărturisire pe care i-o făcuse, nu era decât o manevră executată din interes? "Și-au bătut joc de mine? E și ea complice?" Cu toate că dorea să se ducă la ei, un fel de pudoare îl împiedica.

Într-o dimineață (trei săptămâni după întrevăderea lor), domnul Dambreuse îi scrisese că îl aștepta chiar în ziua aceea, peste un ceas.

Pe drum, gândul la familia Arnoux îi hărțui din nou; și, negăsind nici o explicație pentru purtarea lor, fu cuprins de o spaimă, de o presimțire funebră. Ca să scape de ea, chemă o cabrioletă și ceru să-l ducă în strada Paradis. Arnoux era în călătorie.

– Și doamna?

– La țară, la fabrică!

– Cândd se întoarce domnul?

– Măine, negreșit.

Avea s-o găsească singură: era momentul. Ceva poruncitor striga în conștiința lui: "Du-te acolo!"

Dar domnul Dambreuse? "Eh, cu atât mai rău! Am să spun că am fost bolnav." Dădu fuga la gară; apoi, în vagon: "Am greșit, poate; n-are nici o importanță!"

În dreapta și în stânga se întindeau câmpii verzi: trenul alerga; căsuțele stațiilor alunecau ca niște decoruri și fumul locomotivei trimitea mereu în aceeași parte fulgi mari care dansau câțva timp pe iarbă, care se împrăștiau.

Frédéric, singur pe banchetă, se uita la toate astea din plictiseală, pierdut în acea apatie pe care o dă chiar excesul de nerăbdare. Dar se iviră macarale, case. Era Croil.

Orașul construit pe panta a două coline joase (dintre care prima e goală și a doua încununată de o pădure), cu turla bisericii, cu casele inegale și podul lui de piatră, îi părea a avea ceva vesel, discret și bun. Un mare vapor plat cobora în josul apei, care clipea biciuită de vânt; găini, la poalele unei troițe din drum, ciuguleau în paie; o femeie trecu, ducând niște rufe ude pe cap.

După pod, se află într-o insulă, în care se văd pe dreapta ruinele unei mănăstiri. O moară se învârtea, tăind pe toată lățimea lui cel de-al doilea braț al Oisei, peste care se ridica manufactura. Mărimea acestei construcții îl uimi grozav pe Frédéric. Îi stârni mai mult respect pentru Arnoux. Peste trei pași, o apucă pe o străduță, al cărei fund era închis de un grilaj.

Intrase. Portăreasa îl chemă înapoi strigând:

– Aveți un permis?

– Pentru ce?

– Pentru a vizita întreprinderea!

Frédéric spuse, pe un ton aspru, că venea să-l vadă pe domnul Arnoux.

– Cine e domnul Arnoux?

– Păi șeful, stăpânul, în sfârșit, proprietarul!

– Nu domnule, aici e fabrica domnilor Leboeuf și Milliet!

Femeia glumea, fără îndoială. Veneau muncitorii; întrebă pe doi sau trei; răspunsul lor fu același.

Frédéric ieși din curte, clătinându-se ca un om beat: păru atât de zăpăcit încât, pe podul Boucherie, un cetățean care își fuma pipa îl întrebă ce caută. Acela cunoștea manufactura lui Arnoux. Se afla la Montataire.

Frédéric se interesă de o trăsură: nu se găseau decât la gară. Se întoarse acolo. O caleașcă hodorogită, la care era înhămat un cal bătrân ale cărui hamuri rupte atârnavu peste hulube, stătea singuratică în fața biroului de bagaje.

Un copil se oferă să-l găsească pe "moș Pilon". Se întoarse peste zece minute. Moș Pilon prânzea. Frédéric, nemaivând răbdare, plecă. Dar bariera era închisă. Trebuia să aștepte să se scurgă două convoaie. În sfârșit se repezi în câmpie.

Verdeața monotonă o făcea să semene cu un imens postav de biliard. Scorii de fier erau îngrămădite pe amândouă părțile drumului, ca niște grămezi de pietriș. Ceva mai departe, hornuri de uzină fumegau unele lângă altele. În fața lui se ridica, pe o colină rotundă, un castel mic cu turnulețe și clopotnița pătrată a unei biserici. Dedesubtul lor, ziduri lungi alcătuiau linii neregulate printre copaci; și jos de tot se înșirau casele satului.

Erau cu un singur cat, cu scări de trei trepte, făcute din blocuri fără ciment. Din când în când se auzea clopotul unui băcan. Pași grei se înfundau în noroiul negru și o ploaie mărunță cădea, tăind în mii de fâșii cerul palid.

Frédéric mergea prin mijlocul caldarâmului: apoi întâlni pe stânga, la deschiderea unui drum, un arc mare de lemn pe care scria cu litere de aur: Faiante.

Jacques Arnoux nu se așezase fără scop în apropiere de Creil: așezându-și manufactura cât mai aproape de cealaltă (acreditată de multă vreme), dădea naștere în public unei confuzii favorabile intereselor lui.

Corpul de clădire principal se rezema chiar pe malul unui râu care străbătea pajiștea. Casa stăpânului, înconjurată de o grădină, se deosebea prin peronul ei împodobit cu patru vase în care se zbârleau niște cactuși. Maldăre de lut alb se uscau sub hangare: mai erau și altele sub cerul liber; iar în mijlocul curții se afla Sénécal, cu veșnicul lui palton albastru căptușit cu roșu.

Fostul meditator își întinse mâna rece.

– Vii pentru patron? Nu-i aici.

Frédéric, descumpănit, răspunse prosteste:

– Știam. Apoi, corectându-se numaidecât: Viu pentru o treabă care o privește pe doamna Arnoux. Mă poate primi?

– Ah, n-am văzut-o de trei zile, spuse Sénécal.

Și începu să se plângă la nesfârșit. Primind condițiile fabricantului, înțelesese să rămână la Paris, nu să se înfunde aici, la țară, departe de prietenii lui, lipsit de ziare. În sfârșit, trecuse peste astea! Dar Arnoux nu părea să dea nici o atenție meritelor lui. Dealtfel, era mărginit și retrograd, ignorant cum nu se mai afla altul. În loc să

caute perfecționări artistice, ar fi făcut mai bine să introducă încălzirea cu ulei sau cu gaz. *Burghezul se dădea la fund*; Sénécal apăsă pe cuvânt. Pe scurt, ocupațiile lui îi displăceau; și îl soma aproape pe Frédéric să vorbească în favoarea lui, ca să i se mărească salariul.

– Nici o grijă, răspunse acesta.

Nu întâlni pe nimeni pe scară. La primul etaj își băgă capul într-o încăpere goală; era salonul. Chemă cu glas tare. Nu i se răspunse; fără îndoială că bucătăreasa nu era acasă, nici slujnica; în sfârșit, ajuns la etajul doi, împinse o ușă. Doamna Arnoux era singură, în fața unui dulap cu oglindă. Cordonul rochiei de casă întredeschise îi atârna de-a lungul șoldurilor. O parte întreagă din păr îi cădea ca un fluviu negru pe umărul drept; cu amândouă brațele ridicate, își ținea cu o mână cocul, în vreme ce cu cealaltă înfigea un ac în el. Scoase un strigăt și dispăru.

Apoi se întoarse îmbrăcată corect. Mijlocul, ochii, foșnetul rochiei, tot îl încânta. Frédéric se stăpânea să n-o acopere cu sărutări.

– Îți cer iertare, spuse ea, dar nu puteam...

Avu îndrăzneala s-o întrerupă:

– Totuși... erai foarte bine... adineauri.

Ea găsi, fără îndoială, complimentul cam grosolan, pentru că pomeții i se îmbujorară. Frédéric se temu că o jignise. Ea urmă:

– Ce întâmplare fericită te aduce?

El nu știe ce să răspundă; apoi, după un râset scurt care îi dădu timpul să se gândească:

– Ai să mă crezi, dacă am să-ți spun?

– De ce nu?

Frédéric povesti că visase noaptea trecută un vis îngrozitor.

– Am visat că erai bolnavă grav, pe moarte.

– Oh! nici eu, nici bărbatul meu nu suntem niciodată bolnavi!

– Eu nu te-am visat decât pe dumneata, spuse el.

Ea îl privi cu un aer liniștit.

– Visele nu se realizează totdeauna.

Frédéric se bâlbâi, își căută cuvintele și se aruncă în sfârșit într-o frază lungă asupra afinității sufletelor. Exista o forță care poate, străbătând spațiul, să pună în legătură două persoane, să le avertizeze despre cele ce simt și să le facă să se întâlnească.

Ea îl asculta, cu capul plecat, zâmbind cu zâmbetul ei frumos. El o observa cu coada ochiului, bucuros, și își revărsa dragostea mai liber, mai ușor, la adăpostul acestei banalități. Ea îi propuse să-i arate fabrica; și pentru că stăruia, el primi.

Ca să-l distreze mai întâi cu ceva amuzant, îi arătă un fel de muzeu care împodobește scara. Obiectele agățate de pereți sau așezate pe polițe dovedeau eforturile și pasiunile succesive ale lui Arnoux. După ce căutase roșul de aramă al chinezilor, voise să facă majolică, faianță, stil etrusc, oriental, să încerce în sfârșit unele din perfecționările realizate mai târziu. Așa că se remarcă în acea serie vase mari acoperite de mandarieni, bliduri de un castaniu-auriu sclipitoare, oale înfrumusețate cu scrieri arabe, ulcioare în stilul Renașterii și farfurii mari cu două personaje, ce erau desenate în sanghină, într-un chip gingaș și vaporos. Acum

fabrica litere pentru firme și etichete de vin; dar inteligența lui nu era destul de mare pentru a ajunge până la Artă, nici destul de burgheză pentru a viza numai profitul, în așa chip încât, fără să mulțumească pe nimeni, se ruina. Se uitau amândoi la aceste lucruri, când trecu domnișoara Marthe.

– Nu-l recunoști? îi spuse maică-sa,.

– Ba da! rosti ea salutându-l, în vreme ce privirea ei limpede și bănuitoare, privirea ei de fecioară, părea să șoptească: "Ce cauți tu aici?" și urcă treptele, cu capul puțin întors spre un umăr.

Doamna Arnoux îl duse pe Frédéric în curte, apoi îi explică pe un ton serios cum se fărâmă pământul, cum se curăță, cum se cerne.

– Cel mai important lucru e pregătirea pastelor.

Și îl duse într-o sală plină de căzi, în care se învârtea în jurul lui însuși un ax vertical, înarmat cu brațe orizontale. Lui Frédéric îi era necaz că nu refuzase pe față propunerea ei de adineauri.

– Sunt hârdaiele, spuse ea.

Cuvântul îi păru grotesc și parcă necuviincios în gura ei.

De la un capăt la celălalt al tavanului alergau curele care se înfășurau pe tambururi, și totul se mișca neconținut, matematic, enervant.

Ieșiră de acolo și trecură pe lângă o cabană în ruine, în care se puneau odinioară uneltele de grădinărit.

– Nu mai folosește la nimic, spuse doamna Arnoux.

El răspunse, cu o voce tremurătoare:

– Fericirea ar putea să se cuibărească în ea!

Vuietul pompei de foc îi acoperi cuvintele și intrară în atelierul de schițare.

Niște bărbați, așezați la o masă îngustă, puneau în fața lor, pe un disc care se învârtea, o cantitate de pastă; mâna lor stângă îi curăța interiorul, dreapta îi mângâia suprafața, și vedeai ridicându-se vase ca niște flori care se deschideau.

Doamna Arnoux puse să se arate tiparele pentru lucrările mai grele.

În altă odaie se făceau fileturile, gâturile, liniile de relief. La etajul de deasupra se curătau defectele și se astupau cu ipsos găurelele pe care le lăsaseră operațiile precedente.

Pe planșeuri, în colțuri, în mijlocul coridoarelor, pretutindeni se aliniau oale.

Frédéric începu să se plictisească.

– Te obosește poate? spuse ea.

Temându-se că va fi nevoit să-și sfârșească aici vizita, el manifestă, dimpotrivă, mult entuziasm. Îi părea chiar rău că nu se dedicase acestei industrii.

Ea păru surprinsă.

– Desigur! Aș fi putut trăi lângă dumneata!

Și, pentru a-i evita privirea, doamna Arnoux luă de pe o consolă câteva cocoloașe de pastă rămase de la o modelare greșită, făcu din ele o turțiță și își imprimă mâna deasupra.

– Pot lua eu asta? zise Frédéric.

– Doamne, cât ești de copil!

Era gata să răspundă, când intră Sénecal.

Domnul sub-director chiar de pe prag își dădu seama de o încălcare a

regulamentului. Atelierele trebuiau măturate în fiecare săptămână; era sâmbătă și cum muncitorii n-o făcuseră, Sénécal le declară că aveau să rămână o oră mai mult.

– Cu atât mai rău pentru voi!

Se aplecară peste piesele lor, fără să murmure; dar le ghiceai furia după respirația aspră a piepturilor. Dealtfel, nu erau ușor de condus, toți fuseseră dați afară de la fabrica cea mare. Republicanul îi governa cu asprime. Om al teoriilor, nu prețuia decât masele și se arăta fără milă față de indivizi.

Frédéric, stânjenit de prezența lui, o întrebă în șoaptă pe doamna Arnoux dacă nu se puteau vedea cuptoarele. Coborâră la parter; tocmai îi explica întrebuintărea casetelor, când Sénécal, care îi urmase, se așeză între ei.

Continuă el însuși demonstrația, vorbi îndelung despre diferite soiuri de combustibile, despre coacere, periscoape, cuptoare de ardere a oalelor, anglobe, glazuri și metale, îngrămădind termeni de chimie, clorură, sulfură, borax, carbonat. Frédéric nu pricepea nimic și se întorcea în fiecare minut spre doamna Arnoux.

– Nu ascuți, spuse ea, totuși domnul Sénécal e foarte limpede. Cunoaște toate aceste lucruri mult mai bine decât mine.

Matematicianul, măgulit de această laudă, propuse să-i arate cum se pun culorile. Frédéric întrebă cu o privire neliniștită pe doamna Arnoux. Ea rămase nepăsătoare, nevoind fără îndoială nici să fie singură cu el, dar nici să-l părăsească. El îi oferă brațul.

– Nu! Mulțumesc! scara e prea îngustă!

Și când se aflară sus, Sénécal deschise ușa unei încăperi pline de femei.

Mânuiau pensule, fiole, scoici, plăci de sticlă. De-a lungul cornișei, lângă perete, se aliniau planșe gravate; bucățele de hârtie fină pluteau în aer; și o sobă de tuci răspândea o temperatură dezgustătoare, în care se amesteca mirosul de terebentină.

Aproape toate muncitoarele aveau costume foarte murdare. Totuși se remarcă una care purta o basma de mătase și cercei lungi. Mică și dolofană, avea ochii mari, negri și buze cărnoase de negresă. Pieptul bogat îi ieșea în relief prin cămașa strânsă la mijloc de cordonul fustei; și, cu un cot pe banc, în vreme ce celălalt atârna în jos, privea vag, departe, în câmpie. Lângă ea zăcea o sticlă de vin și niște mezeluri.

Regulamentul interzicea să se mănânce în ateliere, măsură de curățenie pentru lucru și de igienă pentru muncitori.

Sénécal, din sentimentul datoriei sau din nevoia de despotism, strigă de departe, arătând un afiș într-o ramă:

– Hei, tu de colo, cea din Bordeaux! Citește-mi tare articolul 9.

– Eh, și pe urmă?

– Pe urmă, domnișoară? Ai să plătești o amendă de trei franci!

Ea îl privi în față, nesinchisită.

– Și ce-mi pasă mie? Când s-o întoarce patronul are să-mi ridice amenda dumitale! Puțin îmi pasă de dumneata, jupâne!

Sénécal, care se plimba cu mâinile la spate, ca un pedagog într-o sală de clasă, se mulțumi să zâmbească.

– Articolul 13, nesupunere, zece franci!

Femeia începu să lucreze. Doamna Arnoux, din cuviință, nu spunea nimic, dar încruntă din sprâncenc. Frédéric șopti:

– Ah! ești foarte aspru pentru un democrat!

Celălalt răspunse cu măreție:

– Democrația nu e dezmățul individualismului. E egalitatea în fața legii, repartiția, muncii, ordinea!

– Uiți omenia! spuse Frédéric.

Doamna Arnoux îi luă brațul: Sénécal, jignit poate de aprobarea asta tăcută, plecă.

Frédéric simți o mare ușurare. De dimineață căuta prilejul de a se mărturisi; venise. Dealtfel, mișcarea spontană a doamnei Arnoux îi părea a cuprinde făgăduieli; îi ceru, ca să-și încălzească picioarele, să urce în odaia ei. Dar când fu așezat lângă ea, începu să fie iar încurcat; nu avea un punct de plecare. Din fericire, îi veni în minte Sénécal.

– Nimic mai prostesc decât pedeapsa asta, spuse el.

Doamna Arnoux răspunse:

– Uneori severitatea e indispensabilă.

– Cum, dumneata care ești atât de bună! Oh, mă înșel! pentru că îți place uneori să provoci suferință!

– Nu pricep enigmele, prietene.

Și privirea ei, mai aspră decât cuvintele, îl opri. Frédéric era hotărât să continue. Un volum de Musset se găsea din întâmplare pe scriin. Răsfoi câteva pagini, apoi începu să vorbească despre dragoste, despre disperările și furiile ei.

Toate astea, după doamna Arnoux, erau necuviințe sau lucruri artificiale.

Tânărul se simți rănit de tăgada asta; și, ca s-o combată, cită ca pildă sinuciderile care se văd în ziare, preamări marile tipuri din literatură, Fedra, Didona, Romeo, Des Grieux. Se încurcă în propriile-i teorii.

Focul nu mai ardea în cămin, ploaia biciuia ferestrele. Doamna Arnoux, fără să se clintească, stătea cu amândouă mâinile pe brațele fotoliului; băierile bonetei îi cădeau ca fâșiile de pe capul unui sfinx; profilul ei pur se decupa palid în mijlocul umbrei.

Simțea dorința să se arunce la picioarele ei. Pe culoar se auzi un trosnet și el nu îndrăzni.

Dealtfel, era împiedicat de un fel de teamă religioasă. Rochia aceea – care se contopea cu întunericul – îi păru nemăsurată, infinită, de neridicat; și tocmai din pricina asta dorința lui creștea. Dar teama de a face prea mult sau de a nu face îndeajuns îi nimicea orice discernământ.

"Dacă îi displac, se gândea el, să mă alunge! Dacă mă vrea, să mă încurajeze!"

Spuse, suspinând:

– Deci, nu admiți că un bărbat poate iubi... o femeie?

Doamna Arnoux răspunse:

– Când e de măritat, o iei de nevastă; când aparține altuia, te îndepărtezi.

– Va să zică fericirea e cu neputință?

– Nu! Dar n-o găsești niciodată în minciună, în neliniști și remușcări.

– Ce are a face! Ai avut bucurii sublime.

– Experiența e prea costisitoare!

Frédéric vru s-o atace ironizând-o:

– Virtutea nu e deci decât lașitate?

– Spune mai curând clarviziune. Chiar celor care or uita datoria sau religia, le-ar ajunge simplul bun-simț. Egoismul e o bază solidă pentru înțelepciune.

– Ah! ce maxime burgheze rostești!

– Dar nu mă laud a fi o mare doamnă!

În clipa aceea veni în fugă băiețelul.

– Mamă, vii la cină?

– Da, numaidecât!

Frédéric se ridică; în același timp se ivi Marthe. Nu se putea hotărî să plece; și, cu o privire plină de rugăminți, o întrebă:

– Aceste femei despre care vorbești sunt deci insensibile?

– Nu! ci surde, când e nevoie.

Și stătea în picioare, pe pragul odăii, cu cei doi copii lângă ea. Frédéric se înclină, fără să spună un cuvânt. Ea îi răspunse tăcut la salut.

La început simți o uluială nesfârșită. Acel fel de a-l face să înțeleagă zădărnicia speranței lui îl zdrobea. Se simțea pierdut ca un om căzut în fundul unei prăpăstii, care știe că nu va fi ajutat și că trebuie să moară.

Cu toate astea mergea, dar fără să vadă nimic, la întâmplare; se poticnea de pietre; greși drumul. Un zgomot de saboți îi răsună în ureche; erau lucrătorii care ieșeau din topitorie. Atunci își dădu seama unde era.

În zare, felinarele căii ferate desenau o linie de focuri. Ajunse tocmai când pleca trenul, se lăsă împins într-un vagon și adormi.

Peste un ceas, seara, pe bulevarde, veselia Parisului împinse deodată călătoria lui într-un trecut îndepărtat încă de pe atunci. Voia să fie puternic și își ușura inima ponegrind-o pe doamna Arnoux prin epitete jignitoare.

"E o dobitoacă, o găscă, un animal, să nu ne mai gândim la ea".

Când ajunse acasă, găsi pe biroul lui o scrisoare de opt pagini pe hârtie lucioasă, cu inițialele R.A.

Începea prin muștrări prietenești:

"Ce se întâmplă cu dumneata, dragul meu? Mă plictisesc."

Dar scrisul era atât de îngrozitor încât Frédéric era gata să arunce tot teancul, când zări, în post-scriptum:

"Mă bizui pe dumneata mâine, să mă duci la curse".

Ce însemna invitația asta? Era iar un renghi al Mareșalei? Dar nu-ți bați joc de două ori de același om și, apucat de curiozitate, reciti cu atenție scrisoarea.

Frédéric desluși "Neînțelegere... greșeală... dezamăgire... Bieți copii ce suntem!... Ca două fluvii care se întâlnesc!" etc.

Acest stil contrasta cu limbajul obișnuit al femeii ușoare. Ce schimbare se întâmplase oare?

Păstră multă vreme foile în mână. Miroseau a iris; în forma literelor și în depărtarea neregulată a liniilor era un fel de dezordine de toaletă care îl tulbură.

"De ce nu m-aș duce? își spuse el în sfârșit. Dar dacă ar ști doamna Arnoux? Ah! s-o știe! Cu atât mai bine! și să fie geloasă! Asta mă va răzbuna!"

Mareșala era gata și îl aștepta.

– E drăguț din partea ta! zise ea, ațintindu-și asupra lui ochii frumoși, drăgăstoși și veseli.

După ce-și legă bridele pălăriei, se așeză pe divan, fără nici un cuvânt.

– Plecăm? întrebă Frédéric.

Ea se uită la pendulă.

– O, nu! peste o oră și jumătate, ca și cum și-ar fi pus în sinea ei această limită nehotărârii sale.

În sfârșit, pendula sună ora fixată.

– Eh, *andiamo, caro mio*^{36}!

Își mai netezi o dată părul pe tâmpile, dădu câteva ordine Delphinei.

– Doamna se întoarce la masă?

– De ce? O să luăm masa împreună, undeva, la Café Anglais, unde vrei!

– Bine.

Cățeei scheunau în jurul ei.

– Îi luăm cu noi, nu?

Frédéric îi duse el însuși până la trăsură. Era o berlină închiriată, cu doi cai de poștă și un surugiu; valetul lui stătea pe bancheta din spate. Mareșala păru încântată de aceste atenții; după ce se așeză, îl întrebă dacă mai fusese pe la Arnoux în ultima vreme.

– Nu, de o lună, spuse Frédéric.

– Eu l-am întâlnit alaltăieri, voia să vină la mine și astăzi. Are însă tot felul de încurcături, un alt proces, nu mai știu ce. Ce om ciudat!

– Da, foarte ciudat!

Frédéric adăugă cu un aer indiferent:

– Apropo, îl mai vezi pe... cum îl cheamă? fostul cântăreț, Delmar?

Ea răspunse sec:

– Nu, s-a terminat.

Deci ruptura lor era certă. Frédéric începu să spere.

Coborâră la pas cartierul Bréda; străzile, duminica, erau pustii, și îndărătul geamurilor se zăreau mutre de burghezi; trăsură porni mai repede; trecătorii întorceau capul la zgomotul roților, pielea poclitului ridicat lucea, valetul își arcuia talia, iar cei doi căței havanezi, unul lângă altul, păreau două manșoane de hermină, așezate pe perne. Frédéric se lăsa legănat de arcurile trăsurii. Mareșala întorcea capul, când la dreapta, când la stânga, zâmbind.

Pălăria ei de pai sidefiu avea o garnitură de dantelă neagră. Gluga pelerinei îi flutura în vânt; se apăra de soare sub o umbrelă de satin mov, ascuțită la vârf ca o pagodă.

– Ce degețele încântătoare! zise Frédéric, luându-i încetișor cealaltă mână, cea stângă, împodobită cu o brățară de aur în formă de lanțisor. Ia te uită, ce drăguță e; de la cine o ai?

– O, o am demult, spuse Mareșala.

Tânărul nu obiectă nimic la acest răspuns ipocrit. Vru mai curând să profite de împrejurări. Și, ținând-o de încheietura niâinii, își apăsă buzele între mânușă și

manșetă.

– Termină, poate să ne vadă cineva.

– Ei și! Ce importanță are?

După piața Concorde, o luară pe cheiul Conférence și pe cheiul Billy, unde era un cedru într-o grădină. Rosanette credea că Libanul e în China; râse ea însăși de ignoranța ei și-l rugă pe Frédéric să-i dea lecții de geografie. Apoi, lăsând palatul Trocadéro la dreapta, traversară podul Iéna, și se opriră, în sfârșit, în mijlocul lui Champ de Mars, lângă celelalte trăsuri trase pe hipodrom.

Movilele de iarbă erau acoperite de oameni din popor. Se zăreau curioși pe balconul Școlii Militare: și cele două pavilioane din afara padocului, cele două tribune cuprinse în incinta lui, și o a treia în fața tribunei regale erau pline de o mulțime elegantă care dovedea, prin ținuta ei, respectul față de această distracție, încă nouă pentru ea. Publicul obișnuit al curselor, mai ales în acea vreme, avea o înfățișare mai puțin vulgară; era epoca pantalonilor prinși sub talpă, a gulerelor de catifea și a mănușilor albe. Femeile, îmbrăcate în culori vii, purtau rochiile cu talie lungă și, așezate pe treptele estradelor, păreau niște straturi de flori, împestrițate cu negru, ici și colo, de costumele întunecate ale bărbaților. Dar toate privirile se îndreptau către celebrul algerian Bou-Maza, care stătea nepăsător, între doi ofițeri de stat-major, într-una din tribunele speciale. În cea a Jockey-Clubului nu erau decât domni gravi.

Cei mai entuziaști se așezaseră jos lângă pista despărțită de două rânduri de țărugi, pe care se întinseseră frânghii; în ovalul imens pe care-l desena această alee, vânzători de lapte de cocos își învârteau hârâitoarele, alții vindeau programul curselor, alții țigări de foi, un zumzet neîncetat se înălța; guarzi municipali treceau încoace și încolo; un clopot, atârnat de un stâlp acoperit de cifre, răsună. Cinci cai apăruseră și toată lumea intră în tribune.

În timpul acesta, nori mari atingeau cu caierele lor vârful ulmilor din față. Rosanette se temea de ploaie.

– Am umbrele, spuse Frédéric, și tot ce trebuie ca să ne distrăm, adăugă el ridicând capacul lăzii trăsorii, unde erau provizii de mâncare într-un coș.

– Bravo! ne înțelegem bine!

– Și o să ne înțelegem și mai bine, nu-i așa?

– S-ar putea! zise ea înroșindu-se.

Jocheii, cu cazaca lor de mătase, se străduiau să-și alinieze caii ținându-i cu amândouă mâinile.

Cineva cobori un drapel roșu. Atunci, toți cinci deodată, aplecându-se peste coamele cailor, plecară. La început rămaseră strânși unul lângă altul, formând o singură masă; curând însă ea se lungi, se desfăcu; cel care purta cazaca galbenă era să cadă chiar pe la mijlocul primului tur; multă vreme, situația păru nehotărâtă între Filly și Tibi; apoi, Tom-Pouce ajunse în frunte; dar Clubstich, care rămăsese cel din urmă de la plecare, îi ajunse și sosi primul, depășind pe Sir Charles cu două lungimi; fu o surpriză; se auzeau strigăte; barăcile de scânduri vibrau de tropăituri.

– Ce bine ne distrăm! spuse Mareșala. Te iubesc, dragul meu!

Frédéric nu se mai îndoia de fericirea lui; acest ultim cuvânt al Rosanettei îl încredința.

La o sută de pași, într-o cabrioletă englezească, apăru o doamnă care se apleca peste portieră, apoi se retrăgea repede; repetă gestul de mai multe ori: Frédéric nu putu să-i vadă fața. Îl încerca o bănuială, i se părea că e doamna Arnoux. Cu neputință totuși! De ce ar fi venit?

Coborî din trăsură spunând că se duce să vadă ce mai e pe la padoc.

– Nu ești deloc galant, spuse Rosanette.

Nici n-o ascultă și merse mai departe. Cabrioleta, întorcându-se, o luă în trap.

În aceeași clipă, Frédéric fu înșfăcat de Cisy.

– Bună ziua, dragă! Ce mai faci? Hussonnet e colo. Ascultă!

Frédéric încerca să se desprindă de el, ca să ajungă cabrioleta. Mareșala îi făcea semne să se întoarcă lângă ea. Cisy o zări și se încapățână să meargă să o salute.

De când nu mai purta doliu după bunica lui, își realiza idealul, izbutea să aibă o *notă originală*. Vestă scoțiană, veston scurt, funde late la pantofii decoltați și biletul de intrare la panglica pălăriei, nimic nu lipsea, într-adevăr, din ceea ce numea el însuși "șicul" său, un șic englezesc și de mușchetar. Întâi se pâlnse de Champ de Mars, turf execrabil, vorbi apoi de cursele de la Chantilly și de farsele care se făceau acolo, se jură că poate să bea douăsprezece pahare de șampanie cât timp bate miezul nopții, propuse Mareșalei să parieze, alinta încetișor cei doi cățeluși și, sprijinindu-se în celălalt cot de portiera trăsorii, continua să debiteze prostii, cu măciulia bastonului în gură, cu picioarele depărtate, cu șalele cambrate. Alături, Frédéric fuma, căutând mereu să descopere ce se întâmplase cu cabrioleta.

Clopotul sună din nou. Cisy plecă, spre marea bucurie a Rosanettei, care pretindea că o plictisește.

A doua cursă nu avu nimic deosebit, nici a treia, afară de faptul că un om fu scos pe targa. A patra, în care opt cai se întreceau pentru premiul municipiului, fu mai interesantă.

Spectatorii din tribune se urcaseră pe bănci. Ceilalți, în picioare în trăsură, urmăreau cu binoclul în mână evoluția jocheilor; aceștia treceau ca niște pete roșii, galbene, albe și albastre de-a lungul mulțimii care stătea de jur împrejurul hipodromului. De departe, viteza lor nu părea prea mare: la celălalt capăt, păreau chiar că încetinesc și că nu mai înaintează decât alunecând, iar burțile cailor atingeau pământul fără ca picioarele lor întinse să se îndoiaie. Dar, întorcându-se repede, creșteau; trecerea lor tăia vântul, pământul se cutremura, pietrele zburau; aerul, năvălind în cazacele jocheilor, le făcea să palpitate ca niște pânze; își plesneau caii cu cravașa ca să ajungă la potou; ăsta era scopul. Se scoteau cifrele, se înălțau altele; și, în mijlocul aplauzelor, calul învingător se târa până la padoc, acoperit de sudoare, cu genunchii înțepeniți, cu gâtul plecat, în timp ce călărețul, dându-și parcă sufletul în șa, se ținea de șale.

O contestație, întârzie ultima plecare. Mulțimea, care se plictisea, se risipi. Grupuri de bărbați stăteau de vorbă lângă tribune. Spuneau lucruri deocheate; doamnele plecară, scandalizate de vecinătatea femeilor ușoare.

Erau acolo și celebriți ale balurilor publice, artiste din teatrele de bulevard; și nu celor mai frumoase li se adresau cele mai multe omagii. Bătrâna Georgine Aubert, cea pe care un autor de vodeviluri o numea Ludovic al XI-lea al prostituției, îngrozitor de vopsită și scoțând din când în când un fel de răs care aducea a mârâit,

stătea întinsă, în caleașcă, sub pelerina ei de jder, ca în mijlocul iernii. Doamna de Remoussot, la modă de când cu procesul ei, trona pe capra unui brec în tovărășia unor americani; și Thérèse Bachelu, cu aerul ei de madonă gotică, umplea cu cele douăsprezece volane plisate interiorul docarului său, care avea, în locul burdufului, o jardinieră cu trandafiri. Mareșala era geloasă pe aceste celebrități: ca să se facă și ea remarcată, începu să gesticuleze și să vorbească tare.

Niște domni o recunoscără și o salutară. Ea le răspunse, spunându-i lui Frédéric cum îi cheamă. Toți erau conți, viconti, duci și marchizi; iar el se umfla în pene, pentru că toți ochii exprimau un oarecare respect pentru norocul lui.

Cisy nu părea mai puțin fericit în cercul de bărbați maturi care îl înconjură. Aceștia surâdeau pe deasupra cravatelor, bătându-și joc de el parcă; în sfârșit strânse mâna celui mai bătrân dintre ei și veni spre Mareșala.

Ea înghițea cu o lăcomie afectată o felie de pateu de ficat de găscă; Frédéric, supus, o imita, ținând o sticlă de vin pe genunchi.

Cabrioleta reapăru, era doamna Arnoux, care păli îngrozitor.

– Dă-mi șampanie! spuse Rosanette. Și, ridicând cât putu mai sus paharul plin, strigă:

– Hei, voi de colo! femeile cinstite, soția protectorului meu, hei!

Izbucniră râsete în jurul ei, cabrioleta dispăru. Frédéric o trăgea de rochie, gata să se înfurie. Dar Cisy era acolo, în aceeași atitudine ca mai înainte; și, cu un surplus de îndrăzneală, o invită pe Rosanette să ia masa cu el seara.

– Cu neputință! răspunse ea. Noi mergem împreună la Café Anglais.

Frédéric, ca și cum n-ar fi auzit nimic, rămase mut; și Cisy o părăsi pe Mareșală cu un aer dezamăgit.

În timp ce-i vorbea, în picioare lângă portiera din dreapta, Hussonnet apăruse din partea stângă, și auzind de Café Anglais, zise:

– E un local frumos! Dacă am lua o gustare acolo, ce zici?

– Cum vreți, zise Frédéric, care, prăbușit în colțul berlinei, privea cabrioleta. Își dădea seama că se întâmplase ceva ireparabil și că pierduse marea lui dragoste. Lângă el era cealaltă, dragostea ușoară și veselă. Dar, plictisit, frământat de dorințe contradictorii și neștiind măcar ce vrea, simțea o tristețe nemărginită, o dorință de a muri.

Un zgomot mare de pași și de voci îl făcu să ridice capul; ștregarii, trecând peste frânghiile pistei, veneau să privească tribunele; toată lumea ieșea. Căzură câteva picături de ploaie. Trăsurile se îngrămădeau din ce în ce mai tare. Hussonnet se pierduse.

– Ei, cu atât mai bine! zise Frédéric.

– Preferi să fini singuri? rosti Mareșala, punându-și mâna pe mâna lui.

Atunci trecu prin fața lor, cu sclipiri de aramă și de oțel, un splendid landou cu patru cai, conduși "à la Daumont" de doi jochei în veste de catifea, cu franjuri de aur. Doamna Dambreuse stătea alături de soțul ei. Martinon pe bancheta din față; toți trei priveau mirați.

– M-au recunoscut, își spuse Frédéric. Rosanette ceru să oprească, să vadă defilarea trăsurilor. Doamna Arnoux ar fi putut să se ivească din nou.

El strigă vizitiului:

– Mergi înainte! Mergi când îți spun! Înainte!

Și berlina porni către Champs-Élysées, în mijlocul celorlalte echipaje, călești, briști, docare, tandemuri, tilburiuri, cupeuri, vehicule cu perdele de piele în care cântau muncitori cu chef, trăsurii mai modeste, conduse cu prudență de însuși tatăl familiei. În trăsurii deschise, pline de lume, câte un băiat, așezat pe genunchii celorlalți, lăsa să-i atârne în afară amândouă picioarele. Cupeuri mari, tapisate cu postav, plimbau bătrâne doamne care moțâiau; sau un armăsar măreț trecea, trăgând o mică trăsură cu un singur loc, simplă și cochetă ca haina neagră a unui dandy. Ploaia se întetea. Lumea deschidea umbrelele de ploaie, de soare, desfăcea impermeabilele; își strigau de departe "– Bună ziua! – Ce mai faci? – Da! – Nu – Pe curând!" și figurile treceau cu viteza unor umbre chinezești. Frédéric și Rosanette nu-și vorbeau, amețiți de neîncetata învârtire a atâtor roți.

Uneori, șiruri de trăsurii prea grăbite se opreau toate deodată pe mai multe linii. Atunci stăteau unii lângă alții și se examinau. Pe deasupra panourilor de armoarii, priviri indifferente cădeau peste mulțime; ochii plini de invidie străluceau în fundul birjilor; zâmbete defăimătoare răspundeau atitudinilor îngâmfate: guri larg deschise exprimau o admirație stupidă; și, ici și colo, câte un gură-cască în mijlocul șoselei se dădea îndărăt dintr-un salt ca să evite un călăreț care galopa printre trăsurii și izbutea să scape. Apoi totul se punea iar în mișcare; vizitii dădeau drumul hățurilor și lăsau în jos bicele lungi; caii, vioi, scuturându-și struna, aruncau spumă în jurul lor; și crupele și hamurile umede fumegau în pâcla străbătută de razele soarelui la apus. Trecând pe sub Arcul de Triumf, acesta prelungea, la înălțimea unui om, o lumină roșcată, care făcea să scânteieze butucii roților, mânerile portierelor, capătul oiștilor, verigile caprelor; și, de amândouă părțile bulevardului, ca un fluviu în care ondulau coame, haine, capete de oameni, se înălțau, ca două ziduri verzi, copacii șiroind de ploaie. Deasupra, albastrul cerului apărea pe alocuri, cu luciri blânde de satin.

Atunci Frédéric își aminti de zilele depărtate, când invidia fericirea nespusă de a se afla într-una din aceste trăsurii, alături de una din aceste femei. Avea, acum, această fericire și nu se simțea mai bucuros.

Ploaia încetase. Pietonii, refugiați între coloanele Depozitului de mobile, plecau. Pe strada Royale, trecătorii mergeau în sus către bulevard. În fața Ministerului Afacerilor Externe, un șir de gură-cască se opriseră pe trepte.

În dreptul Băilor chinezești, berlina se opri din cauza gropilor din pavaj. Un bărbat cu un pardesiu de culoarea alunei mergea pe marginea trotuarului. O împroșcătură, țâșnind de sub arcuri, îl stropi drept în spate. Omul se întoarse, furios. Frédéric păli: îl recunoscuse pe Deslauriers.

În ușa la Café Anglais, dădu drumul trăsurii. Rosanette urcase înaintea lui, în timp ce el plătea vizitiului.

O regăsi pe scară, vorbind cu un domn. Frédéric o luă de braț.

Dar în mijlocul coridorului, un alt domn o opri.

– Du-te înainte! spuse ea, vin imediat!

Și el intră singur în încăpere. Prin cele două ferestre deschise se zărea lume la geamurile celorlalte case, peste drum. Dâre lucioase fremătau pe asfaltul care se usca, și o magnolie de pe marginea balconului parfuma apartamentul. Mireasma și

răcoarea îi liniștiră nervii; se lăsă greoi pe divanul roșu de sub oglindă.

Mareșala se întoarse; și, sărutându-l pe frunte, întrebă:

– Are necazuri, bietul băiețel?

– Poate! răspunse el.

– Lasă, nu ești singurul. Ceea ce voia să însemne: "Să uităm fiecare de necazurile noastre, într-o fericire comună".

Apoi își puse o petală de floare între buze și i-o întinse să o ciugulească. Gestul, de o grație și de o blândețe aproape lascivă, îl înduioșă.

– De ce mă amărăști? spuse el, gândindu-se la doamna Arnoux.

– Eu, te amărăsc?

Și, în picioare în fața lui, îl privea cu genele apropiate și cu amândouă mâinile pe umerii lui.

Toată tăria, toată ciuda lui se cufundară într-o lașitate nesfârșită.

Rosti:

– Pentru că nu vrei să mă iubești! și o trase pe genunchii lui.

Ea i se lăsa în voie; Frédéric îi cuprinse mijlocul cu amândouă brațele; fâșâitul rochiei ei de mătase îl înflăcăra.

– Unde sunt? spuse vocea lui Hussonnet pe coridor.

Mareșala se ridică brusc și se duse să se așeze la celălalt capăt al încăperii, cu spatele la ușă.

Ceru stridii; și se așezară la masă.

Hussonnet n-avea haz. De atâtea articole scrise zilnic despre tot felul de subiecte, de atâtea jurnale citite, de atâtea discuții auzite și de atâtea paradoxuri emise ca să uluiască, pierduse, în cele din urmă, noțiunea exactă a lucrurilor, orbindu-se pe el însuși cu slabele lui petarde. Încurcăturile unei vieți, ușuratecă, altădată, dar grea acum, îl țineau într-o perpetuă agitație; și neputința, pe care nu voia să și-o mărturisească, îl făcea arțăgos, sarcastic. În legătură cu *Ozaï*, un nou balet, avu o ieșire violentă împotriva dansului și totodată împotriva Operei. Apoi, când fu vorba de operă, împotriva italienilor, înlocuiți de curând cu o trupă de actori spanioli, "ca și cum nu ne-am fi săturat de Castilii!" Frédéric se simți atins în dragostea lui romantică pentru Spania; și, ca să întrerupă conversația, se informă despre excluderea recentă a lui Edgard Quinet și a lui Mickiewicz de la Collège de France^[37]. Dar Hussonnet, admirator al domnului de Maistre, se declară pentru Autoritate și Spiritualism. Se îndoia de faptele cele mai bine dovedite, nega istoria și contesta lucrurile cele mai pozitive, până acolo încât la cuvântul geometrie exclamă: "Ce minciună și geometria asta!" Între timp imita diferiți actori. În special Sainville^[38] era modelul său.

Aceste mofturi îl plictiseau de moarte pe Frédéric. Cu o mișcare de nerăbdare, atinse cu piciorul pe unul dintre căței, sub masă.

Amândoi începură să latre îngrozitor.

– Ar trebui să-i trimiți acasă, spuse el brusc.

Rosanette n-avea încredere în nimeni.

Atunci Frédéric se întoarse către boem.

– Haide, Hussonnet, devotează-te!

– O, da, dragul meu! Ar fi foarte drăguț. Hussonnet plecă fără să se lase rugat.

În ce chip i se plătea oare complezența? Frédéric nu se gândi la asta. Începea chiar să se bucure că rămăseseră între patru ochi, când un chelner intră:

– Doamnă, cineva vă cheamă.

– Cum, iarăși?

– Trebuie totuși să văd, zise Rosanette.

Îi era sete de ea, avea nevoie de ea. Această dispariție i se păru o trădare, aproape o grosolănie. Ce voia ea în fond? Nu era destul că o jignise pe doamna Arnoux? Cu atât mai rău, dealtfel, pentru ea. Acum ura toate femeile; și lacrimile îl înăbușeau, pentru că dragostea lui era disprețuită și dorința înșelată.

Mareșala se întoarce și, arătându-i-l pe Cisy, zise:

– L-am invitat pe domnul. Am făcut bine, nu-i așa?

– Cum să nu! desigur.

Frédéric, cu un zâmbet chinuit, făcu semn gentilomului să se așeze.

Mareșala începu să parcurgă lista de bucate, oprindu-se la numele ciudate.

– Dacă am mânca, hai să zicem, o tocană de iepure "à la Richelieu" și o budincă "à la d'Orléans?"

– O nu, nici un fel de d'Orléans! replică Cisy, care era legitimist și crezu că a spus o vorbă de duh.

– Preferați un calcan " a la Chambord?" reluă ea.

Această politețe îl uimi pe Frédéric.

Mareșala se hotărî să ia un simplu mușchi de vacă, raci, trufe, o salată de ananas, înghețată de vanilie.

– O să mai vedem pe urmă. Haide! A, uitam! Adu-mi un cârnat fără usturoi!

Și i se adresa chelnerului spunându-i "tinere", ciocnea paharul cu cuțitul, arunca miez de pâine în tavan. Ceru imediat vin de Burgundia.

– Nu se bea la început, spuse Frédéric.

Se bea uneori și așa, după părerea vicontelui.

– Nu, niciodată!

– Ba da, vă asigur!

– Ei, vezi?

Privirea cu cale întovărăși această frază însemna: "E un om bogat, ascultă-l!"

În timpul acesta, ușa se deschidea la fiecare minut, chelnerii vorbeau strident, iar cineva în odaia de alături cânta un vals la un pian infernal. În legătură cu cursele, ajunseseră să vorbească de călărie și de cele două sisteme rivale. Cisy apăra pe Baucher, Frédéric pe contele d'Aure, când Rosanette ridică din umeri.

– Destul, Doamne! se pricepe mai bine decât tine, lasă!

Mușca dintr-o rodie, cu cotul pe masă; luminările candelabrului din fața ei pâlpâiau în vânt; lumina albă îi pătrundea pielea cu tonuri sidefii, îi pune roz pe pleoape, tăcea să-i strălucească ochii; roșul fructului se confunda cu purpura buzelor, nările ei fine se zbăteau; și întreaga ei persoană avea ceva obraznic, excitant, pierdut, care îl exaspera pe Frédéric și, în același timp, trezea în inima lui dorințe nebune.

Ea întrebă, cu o voce calmă, cui aparținea landoul acela mare cu livrea cafenie.

– Contesei Dambreuse, răspunse Cisy.

– Sunt foarte bogați, nu?

– O, foarte bogați, cu toate că doamna Dambreuse, care e pur și simplu o domnișoară Boutron, fiica unui prefect, are o avere mijlocie.

Soțul ei, dimpotrivă, avea în vedere mai multe moșteniri, Cisy le enumera: el era în relații cu familia Dambreuse și le știa povestea.

Frédéric, ca să-i fie dezagreabil, se încăpățână să-l contrazică. Susținu că doamna Dambreuse se numea de Boutron și îi certifică originea nobilă.

– Oricum, as vrea să am un echipaj ca al ei, spuse Mareșala, lăsându-se pe spătarul fotoliului.

Și mâneca rochiei, alunecând puțin, descoperi la încheietura niâinii stângi o brățară împodobită, cu trei opale. Frédéric o zări.

– Ia uite! dar...

Se priviră toți trei și se înroșiră.

Ușa se întredeschise discret, apăru borul unei pălării, apoi profilul lui Hussonnet.

– Scuzați-mă dacă vă deranjez, îndrăgostiților!

Dar se opri mirat văzându-l pe Cisy care stătea pe locul lui.

Se mai aduse un tacâm; și, cum îi era foarte foame, Hussonnet apuca la întâmplare, printre resturile dineului, carne dintr-o farfurie, un fruct dintr-un coșuleț, bea cu o mână, se servea cu cealaltă, în vreme ce își povestea misiunea. Cei doi cățeluși fuseseră duși acasă. Acolo, nimic nou. O găsisse pe bucătăreasă cu un soldat, poveste inventată numai pentru a epata.

Mareșala își luă haina din cuier. Frédéric se repezi la sonerie, strigând de departe chelnerului.

– O trăsură!

– O am pe a mea, zise vicontele.

– Dar, domnule...

– Totuși, domnule!

Și se priveau drept în ochi, palizi amândoi și cu mâniile tremurând.

În sfârșit, Mareșala îl luă de braț pe Cisy, și, arătându-l pe boemul care stătea la masă:

– Vezi de el! se înăbușă. N-aș vrea ca devotamentul pentru cățelușii mei să-i aducă moartea.

Ușa se închise.

– Așa? spuse Hussonnet.

– Așa, ce?

– Credeam...

– Ce credeai?

– Nu dumneata...?

Își completează fraza cu un gest.

– Da de unde! Doamne ferește!

Hussonnet nu mai insistă.

Avusese un scop invitându-se la masă. Ziarul lui, care nu se mai numea *Arta* ci *Fanfaronul*, cu acest epigraf: "Tunari, la tunuri"! nu prospera deloc, el ar fi vrut să-l transforme într-o revistă săptămânală, singur, fără ajutorul lui Deslauriers. Vorbi iarăși de vechiul proiect și expuse planul cel nou.

Frédéric, neînțelegând, fără îndoială, răspunse vag. Hussonnet luă mai multe țigări de foi de pe masă și spunând: "Adio, dragul meu", dispăru.

Frédéric ceru nota de plată. Era lungă; și chelnerul, cu șervetul sub braț, aștepta banii, când un alt individ palid, care semăna cu Martinon, veni să-i spună:

– Scuzați, la casă au uitat să pună la socoteală și birja.

– Ce birjă?

– Cea pe care a luat-o adineauri domnul care a dus câinii. Și figura chelnerului se lungi, ca și cum l-ar fi compătimit pe bietul tânăr. Lui Frédéric îi venea să-l palmuiască. Îi lăsă bacșiș cei douăzeci de franci ce i se dăduseră drept rest.

– Mulțumesc, boierule! zise omul cu șervetul salutându-l adânc.

Frédéric își petrecu ziua următoare rumegându-și mânia și umilința, își reproșă că nu-l palmuise pe Cisy. Cât despre Mareșală, jură că n-are s-o mai vadă; se găseau altele tot atât de frumoase; și fiindcă trebuiau bani ca să ai asemenea femei, avea să joace la Bursă prețul fermei sale, să fie bogat, s-o zdrobească cu luxul lui pe Mareșală și pe toată lumea. Când se făcu seară, se miră că nu se gândise la doamna Arnoux.

– Cu atât mai bine! la ce bun?

A treia zi, la opt dimineața, Pellerin veni la el în vizită. Începu prin a admira mobilierul și a-l linguși. Apoi, dintr-o dată:

– Ai fost la curse, duminică?

– Da, din păcate!

Atunci pictorul începu să peroreze împotriva, anatomiei cailor englezești, laudă caii lui Géricault, caii de pe Partenon. "Rosanette era cu dumneata!" Și începu s-o laude cu îndemănare.

Răceala lui Frédéric îl descumpăni. Nu știa cum să ajungă la portret.

Prima lui intenție fusese să facă un Tițian. Dar, încetul cu încetul, culorile variate ale modelului îl seduseseră; și lucrase sincer, punând pastă peste pastă, lumină peste lumină. Rosanette fu încântată la început; dar întâlnirile ei cu Delmar întrerupseseră ședințele și-i lăsaseră lui Pellerin destul răgaz să se umfle în pene. Apoi, admirația potolindu-i-se, se întrebese dacă pictura lui nu era lipsită de măreție. Se dusese să revadă tablourile lui Tițian, înțelesese diferența și își recunoscuse greșeala; se apucase să refacă doar contururile. Apoi căutase, ștergându-le, să facă să se piardă, să se amestece tonurile capului cu cele ale fondului; și figura prinsese consistență, umbrele deveniseră mai viguroase; totul părea mai solid. În sfârșit, Mareșala se întorsese. Își permisesese chiar obiecțiuni; artistul, natural, perseverase, întâi se înfuriase împotriva prostiei ei, dar, mai târziu, își zisese că ar putea să aibă dreptate. Atunci începuseră îndoielile, gândurile chinuitoare ce dau crampe la stomac, insomniile, febra, dezgustul de sine însuși; avusese curajul să retușeze, dar fără tragere de inimă, și dându-și seama că lucrarea lui era proastă.

Se plânse numai că fusese refuzat la Salon, apoi îi reproșă lui Frédéric că nu venise să vadă portretul Mareșalei.

– Puțin îmi pasă de Mareșală!

O asemenea declarație îl încurajă.

– Îți vine să crezi că proasta asta nu-l mai vrea acum?

Ceea ce nu spunea e că-i ceruse o mie de scuzi. Dar Mareșalei nu-i păsase cine va plăti și, preferând să scoată de la Arnoux lucruri mai urgente, nici nu-i vorbise despre portret.

– Ei, și Arnoux? spuse Frédéric.

Rosanette îl trimisese la dânsul. Fostul negustor de tablouri n-avea ce să facă cu portretul.

– El susține că tabloul îi aparține Rosanettei.

– Sigur, e al ei.

– Cum? doar ea mă trimite la dumneata! replică Pellerin. Dacă ar fi crezut în valoarea operei sale, nu s-ar fi gândit, poate, s-o exploateze. Dar o sumă (și încă una considerabilă) ar fi o dezmințire dată criticii, i-ar întări încrederea în el însuși. Frédéric, ca să scape de el, se informă cu politețe de condițiile vânzării.

Extravaganța cifrei îl revoltă și răspunse:

– Nu, o, nu!

– Totuși dumneata ești amantul ei, dumneata mi l-ai comandat.

– Dă-mi voie, eu am fost intermediarul.

– Dar nu pot să rămân cu el în brațe!

Artistul se înfură.

– Eu nu te credeam așa de lacom.

– Nici eu așa de avar pe dumneata! Salut.

Tocmai plecase, când apăru Sénecal. Frédéric, tulburat, avu o clipă de îngrijorare.

– Ce este?

Sénecal își spuse povestea.

– Sâmbătă, pe la nouă, doamna Arnoux a primit o scrisoare prin care era

chemată la Paris; cum, din întâmplare, nu era nimeni care să meargă la Creil să-i aducă o trăsură, a vrut să mă trimită pe mine. Am refuzat, asta nu intră în atribuțiile mele. A plecat și s-a întors duminică seară. Ieri dimineață Arnoux a picat la fabrică. Femeia din Bordeaux făcuse plângere. Nu știu ce s-a petrecut între ei, dar el a anulat amenda în fața tuturor. Am schimbat cuvinte grele. Pe scurt, m-a dat afară și iată-mă.

Apoi, accentuând cuvintele:

– Dealtfel, nu-mi pare rău, mi-am făcut datoria. Oricum, e din pricina dumitale.

– Cum? strigă Frédéric, cu teamă că Sénécal ghicise totul.

Sénécal nu ghicise nimic, căci reluă:

– Adică, fără dumneata, aș fi găsit poate ceva mai bun.

Frédéric fu cuprins de un fel de remușcare.

– Și cum pot să te ajut acum?

Sénécal cerea un post oarecare, o funcție.

– Dumitale ți-e ușor. Cunoști atâta lume, pe domnul Dambreuse, între alții, mi-a spus Deslauriers.

Aluzia la Deslauriers îi fu neplăcută prietenului său. Nici nu-i trecea prin gând să se întoarcă la Dambreuse de când cu întâlnirea de la Champ de Mars.

– Nu sunt destul de intim în casa lui ca să-i pot recomanda pe cineva.

Democratul înghiți acest refuz cu stoicism, și, după o clipă de tăcere:

– Toate astea, sunt sigur, vin de la Bordelaiză și de la doamna Arnoux a dumitale.

Acest "a dumitale" alungă din inima lui Frédéric și puțină bunăvoință pe care o mai avea. Totuși, din delicatețe, puse mâna pe cheia biroului.

Sénécal i-o luă înainte:

– Mulțumesc!

Apoi, uitând de necazurile lui, vorbi despre treburile țării, despre decorațiile împărțite cu dărnicie de ziua Regelui, despre o schimbare de guvern, despre afacerile Drouillard și Bénier^[39], scandalurile vremii, tună împotriva burgheziei și prezise o revoluție.

Un pumnal japonez de pe perete îi atrase privirea. Îl luă, încercă mânerul, apoi îl aruncă pe canapea cu un gest de dezgust.

– Ei, adio! Trebuie să mă duc la Notre-Dame-de-Lorette.

– De ce?

– Astăzi are loc o slujbă de pomenire pentru Godefroy Cavaignac^[40]. A murit la treabă! Dar lucrurile nu s-au sfârșit cu asta. Cine știe?

Și Sénécal îi întinse mâna curajos.

– Poate că nu ne vom mai vedea niciodată! Adio!

Acest "adio!" repetat de două ori, încruntarea lui în timp ce privea pumnalul, resemnarea și aerul solemn mai cu seamă îl făcură pe Frédéric să cadă pe gânduri, dar curând îl uită.

În aceeași săptămână, notarul său de la Le Havre îi trimise prețul vânzării fermei, o sută șaptezeci și patru de mii de franci. Împărți această sumă în două: plasă prima parte în obligații de stat, și se duse să depună a doua la un agent de schimb ca să joace la Bursă.

Mânca în cabaretele la modă, frecventa teatrele și încerca să se distreze, când Hussonnet îi adresă o scrisoare în care îi povestea pe un ton glumeț că Mareșala, a doua zi după curse, îl concediase pe Cisy. Frédéric se simți fericit, fără să se întrebe de ce boemul îi dădea această veste.

Întâmplarea făcu să-l întâlnească pe Cisy după trei zile. Gentilomul nu-și pierdu cumpătul și îl invită chiar la cină pe miercuri următoare.

Frédéric, în dimineața acelei zile, primi o notificare de portărel, prin care domnul Charles-Jean-Baptiste Oudry îl încunoștința că în urma hotărârii tribunalului, el devenise cumpărătorul unei proprietăți situate la Belleville, aparținând domnului Jacques Arnoux, și că era gata să plătească cele două sute douăzeci și trei mii de franci, suma totală a prețului vânzării. Dar din același act rezulta că suma ipotecilor de care era grevat imobilul depășind prețul achiziției, creanța lui Frédéric se afla în întregime pierdută.

Tot răul venea din faptul că nu reînnoise în timp util o inscripție ipotecară. Arnoux făgăduise că va face acest demers și apoi uitase. Frédéric se înfurie împotriva lui, dar când i se potoli furia își zise:

– Ei și, la urma urmei, ce? dacă se poate salva astfel, cu atât mai bine! N-am să mor din pricina asta! Să nu ne mai gândim.

Dar, răscolind printre hârtoagele de pe masă, regăsi scrisoarea lui Hussonnet și zări post-scriptum-ul pe care nu-l observase când o citise prima oară. Boemul îi cerea cinci mii de franci, exact cât îi trebuia ca să pună afacerea pe roate.

– A, asta mă plictisește!

Și îl refuză brutal printr-un bilet laconic. Apoi se îmbracă pentru a merge la Maison d'Or.

Cisy îi prezentă comesenii, începând cu cel mai respectabil, un domn gras cu părul alb.

– Marchizul Gilbert des Aulnays, nașul meu. Domnul Ansehne de Forchambeaux, zise el apoi (era un tânăr blond și subțiratic, dar chel); pe urmă arătă un om de vreo patruzeci de ani, cu atitudine simplă; – Joseph Boffreu, vărul meu, și iată pe fostul meu profesor, domnul Vezou – personaj pe jumătate căruțaș, pe jumătate seminarist, cu favoriți mari și o redingotă lungă, închisă jos cu un singur nasture, astfel încât semăna cu un șal.

Cisy mai aștepta pe cineva, pe baronul de Comaing, "care poate va veni, nu e sigur!" Ieșea la fiecare minut, părea neliniștit; în fine, la opt, trecură într-o sală minunat luminată și prea spațioasă pentru numărul comesenilor. Cisy o alesese înadins, pentru fast.

Un vas de argint aurit, încărcat cu flori și fructe, ocupa mijlocul mesei, acoperită cu platouri de argint, după moda veche franceză, farfurii lungi, pline cu delicatese și mirodenii, formau o bordură de jur împrejur; căni cu vin trandafiriu frapat se înălțau la distanțe egale; cinci pahare de înălțimi diferite erau aliniate în fata fiecărei farfurii alături de lucruri a căror întrebuintare nu o știai, mii de ustensile ingenioase, pentru mâncat; și erau numai pentru primul fel: căpățână de nisetru stropită cu șampanie, șuncă de York cu sos de tokay, sturzi gratinați, prepelițe fripte, volovan cu sos Béchamel, potârnică roșii în unt, și, la cele două capete ale mesei, cartofi prăjiți amestecați cu trufe. O lustră și sfeșnice cu multe brațe luminau încăperea, tapisată

cu damasc roșu. Patru servitori în frac stăteau în spatele fotoliilor de marochin. La acest spectacol, comesenii protestară, mai ales profesorul.

– Amfitrionul nostru a făcut adevărate nebunii, pe cuvântul meu! E prea frumos!

– Da de unde! spuse vicontele.

Și, de la prima lingură de supă, întrebă:

– Ei bine, dragul meu des Aulnays, ai fost la Palais-Royal să vezi *Tată și portar*?

– Știi bine că n-am timp, replică marchizul.

Dimineața era ocupat cu un curs de arboricultură, serile și le petrecea la Cercul Agricol și toate după-amiezile studia la fabricile de unelte agricole. Deoarece trei sferturi din an locuia la Saintonge, profita de călătoriile sale în capitală pentru a se instrui; și pălăria lui cu boruri largi, pusă pe o consolă, era plină de broșuri.

Cisy, observând că domnul de Forchambeaux refuza vinul, izbucni:

– Bea, ce naiba! Nu ești prea grozav la ultimul duminică de dineu de flăcău.

La aceste cuvinte, toți se înclinară și îl felicitară.

– Și tânăra, spuse profesorul, e încântătoare, desigur.

– Cred și eu, zise Cisy. Dar oricum, e o greșeală, căsătoria e atât de stupidă.

– Vorbești cam ușor, dragul meu! răspunse domnul des Aulnays, în timp ce o lacrimă i se rostogolea din ochi, la amintirea defunctei sale soții.

Și Forehambeaux repetă de mai multe ori la rând, rânjind:

– Ai să ajungi și dumneata, ai să ajungi și dumneata la căsătorie!

Cisy protestă. Îi plăcea mai mult să se distreze, să fie "régence". Voia să învețe lupta liberă, ca să viziteze speluncile din Cité, ca prințul Rodolphe din *Misterele Parisului*. Scoase din buzunar o pipă scurtă, începu să repeedă servitorii, se puse pe băut; și ca să facă pe grozavul, defăima toate mâncărurile. Trimise îndărăt chiar și trușele, iar profesorul, care se delecta cu ele, spuse lingușitor:

– Nimic nu-i atât de bun ca laptele de pasăre pregătit de doamna, bunica dumneavoastră!

Apoi continuă să vorbească cu vecinul său, agronomul, care găsea că e mai bine să stai la țară, dacă n-ar fi decât ca să-ți crești fetele și să le deprinzi cu gusturi simple. Profesorul aplauda aceste idei și îl lingușea, crezând că are influență asupra elevului său, al cărui om de afaceri ar fi dorit, în taină, să devină.

Frédéric venise plin de ciudă împotriva lui Cisy; dar prostia acestuia îl dezarmase. Totuși, gesturile, figura, toată persoana lui, amintindu-i dineul de la Café Anglais, îl enervau din ce în ce mai mult; asculta observațiile răuvoitoare pe care le făcea cu voce joasă vărul Joseph, un băiat de treabă, sărac, amator de vânătoare și bursier. Cigy îi spuse în glumă, de mai multe ori, "banditul"; apoi deodată zise:

– A, baronul!

Atunci intră un bărbat voinic, de vreo treizeci de ani, cu o fizionomie cam aspră, suplu, cu pălăria pe-o ureche și cu o floare la butonieră. Era idealul vicontelui. Era încântat să-l aibă la masă; și prezența lui ațâțându-l, încercă să facă un calambur, căci spuse, în timp ce se servea un cocoș sălbatic:

– Iată cel mai bun dintre caracterele lui La Bruyère!^[41]

Apoi îi puse domnului de Comaing o serie de întrebări asupra unor persoane necunoscute de cei de la masă: pe urmă, ca apucat de o idee:

– Spuneți-mi, v-ați mai gândit la mine?

Celălalt ridică din umeri:

– N-ai încă vârsta, băiete! Cu neputință!

Cisy îl rugase să-l ajute să fie admis la clubul său. Dar baronul vru, fără îndoială, să-i cruțe amorul propriu.

– A, uitasem! Mii de felicitări pentru pariu, dragul meu!

– Ce pariu?

– Cel pe care l-ai făcut la curse, că ai să mergi chiar în aceeași seară la doamna aceea.

Frédéric avu senzația unei lovituri de bici. Se liniști numaidecât, văzând expresia descumpănită a lui Cisy.

Într-adevăr, Mareșala, chiar de-a doua zi, regretă ce făcuse, când se arătase Arnoux, primul ei amant, omul ei. Amândoi îl făcură pe viconte să înțeleagă că îi stingherește, și-l dădură afară fără multă ceremonie.

Acum avu aerul că nu înțelege. Baronul continuă:

– Ce mai e cu ea, drăguța de Rose? Are picioare tot atât de frumoase? dovedind prin aceste cuvinte că o cunoscuse de aproape.

Lui Frédéric nu-i plăcu descoperirea asta.

– Nu-i nevoie să te înroșești, reluă baronul; e o afacere bună!

Cisy plescăi din limbă:

– Ei aș! nu chiar atât de bună.

– A!

– Zău, chiar așa. Eu, mai întâi, nu văd la ea nimic extraordinar, și apoi, ca ea, găsești câte vrei, căci, oricum... e de vânzare.

– Nu pentru oricine! replică acru Frédéric.

– Se crede altfel decât ceilalți, replică Cisy, ce farsă!

Și toți cei din jurul mesei izbucniră în râs.

Frédéric își simțea bătăile inimii înăbușindu-l. Înghiți două pahare de apă, unul după altul.

Dar baronul își amintea cu plăcere de Rosanette.

– E tot cu un oarecare Arnoux?

– Nu știu, zise Cisy. Nu-l cunosc pe acest domn.

Afirmă, totuși, că e un fel de escroc.

– O clipă! strigă Frédéric.

– Cu toate astea e un lucru sigur. A avut chiar și un proces.

– Nu-i adevărat!

Frédéric începu să-l apere pe Arnoux. Garanta că era cinstit, până la urmă credea și el ce spunea, inventa cifre, dovezi. Vicontele, care-i purta pică, beat cum era, se încăpățână în afirmațiile lui, în așa fel încât Frédéric îi spuse grav:

– Spuneți aceasta pentru a mă jigni, domnule?

Și îl privea cu ochii aprinși ca țigara lui.

– O, deloc! Recunosc chiar că are și el ceva bun: soția lui.

– O cunoașteți?

– Cred și eu! Toată lumea o cunoaște pe Sophie Arnoux.

– Ce-ați spus?

Cisy, care se ridicase, repetă bâlbâind:

- Toată lumea o cunoaște!
- Taci! Dumneata nu frecventezi asemenea femei!
- Mă și laud cu asta!

Frédéric îi aruncă farfuria în obraz.

Ea trecu ca un fulger pe deasupra mesei, răsturnă două sticle, zdrobi o salatiară și se sparse de vasul de argint în trei bucăți, lovindu-l pe Viconte în pânțele.

Toți se ridicară ca să-l rețină. Se zbătea țipând, cuprins de un fel de frenezie; domnul des Aulnays repeta:

- Haide, liniștește-te, dragă băiete!
- Dar e îngrozitor! vocifera profesorul.

Forehambeaux, vânător ca pruna, tremura; Joseph râdea în hohote: chelnerii ștergeau vinul, culegeau cioburile de pe jos; iar baronul se duse să închidă fereastra, căci, cu tot zgomotul trăsurilor, scandalul ar fi putut fi auzit din bulevard.

Cum toată lumea, în clipa când farfuria fusese aruncată, vorbea în același timp, fu cu neputință să se descopere motivul acestei jigniri, dacă era din pricina lui Arnoux, a doamnei Arnoux, a Rosanettei sau a altcuiva. Sigură însă era brutalitatea incalificabilă a lui Frédéric; dar el refuză cu hotărâre să-și exprime cea mai mică părere de rău.

Domnul des Aulnays încercă să-l înlănzească; la fel și vărul Joseph, profesorul, Forehambeaux însuși. În timpul acesta, baronul îl consola pe Cisy, care, cedând unei slăbiciuni nervoase, plângea. Frédéric, dimpotrivă, se înfură din ce în ce mai tare; și ar fi rămas acolo toți până la ziuă, dacă baronul n-ar fi spus, în cele din urmă:

- Vicontele, domnule, vă va trimite martorii săi mâine.
- La ce oră?
- La douăsprezece, dacă vă convine.
- Perfect, domnule.

Afară, Frédéric respiră adânc. De prea multă vreme își stăpânea inima. În sfârșit îi făcuse pe plac; simțea un fel de mândrie virilă, un exces de forțe lăuntrice care îl amețeau. Avea nevoie de doi martori. Primul care îi veni în minte fu Regimbart; și porni imediat către o cârciumă de pe strada Saint-Denis. Obloanele erau trase. Dar, deasupra ușii, printr-un geam, se vedea lumină. O deschise și intră, aplecându-se mult sub oblon.

O lumânare, pe marginea tejghelei, lumina sala pustie. Toate taburetele, cu picioarele în sus, erau suite pe mese. Stăpânul, soția lui și băiatul lor mâncau într-un colț, lângă bucătărie; și Regimbart, cu pălăria pe cap, cina cu ei, stingherându-l pe băiat, care era obligat la fiecare înghițitură să se întoarcă puțin într-o parte. Frédéric îi povesti pe scurt ce se întâmplase și îi ceru să-l asiste. Cetățeanul nu răspunse nimic la început; își rotea ochii, părea că se gândește, făcu de încă multe ori înconjurul sălii și spuse în sfârșit:

- Da, bucuros!

Un zâmbet ucigător îi destinase fața, aflând că adversarul era un aristocrat.

- O să-l luăm noi repede, fii liniștit. Mai întâi... cu spada...

- Dar poate, obiectă Frédéric, n-am dreptul...

- Îți spun că trebuie să alegi spada – replică Cetățeanul cu brutalitate. Știi să

tragi?

– Puțin.

– A, puțin! Așa sunteți toți. Și vreți eu orice preț să vă bateți! Mare lucru, sala de arme! Ascultă-mă: stai la distanță închizându-te mereu în cercuri și dă-te înapoi! E permis. Obosește-l! Apoi, repede-te asupra lui, direct! Și mai cu seamă, fără viclenii, fără lovituri à la Fougère! Uite, vezi cum? Învârtind pumnul ca pentru a deschide cu cheia. – Moș Vauthier, dă-mi bastonul dumat. Da, asta ajunge!

Apucă bățul cu care se aprindea gazul, își rotunji brațul stâng, îndoii dreptul și începu să dea, să lovească în perete. Bătea din picioare, se însuflețea, se prefăcea chiar că e într-o situație grea, strigând:

– Înțelegi? Înțelegi? și silueta lui enormă se proiecta pe perete, iar pălăria părea că atinge plafonul. Limonagiul spunea din când în când: "Bravo! foarte bine!" Soția sa îl admira de asemenea, deși era emoționată; și Théodore, un fost soldat, rămăsese încremenit de uimire; era, de fapt, un fanatic admirator al domnului Regimbart.

A doua zi, devreme, Frédéric alergă la magazinul lui Dussardier. După un șir de camere, toate pline de stofe așezate în rafturi sau întinse de-a latul meselor, și de șaluri agățate pe suporturi, îl zări într-un fel de cușcă cu zăbrele, înconjurat de registre și scriind, în picioare în fața unui pupitru. Băiat cumsecade ca totdeauna, își lăsă imediat treaba.

Martorii sosiră înainte de prânz. Frédéric crezu că e de bun-gust să nu asiste la discuția lor.

Baronul și Joseph declarară că s-ar mulțumi cu scuzele cele mai simple. Dar Regimbart, al cărui principiu era să nu cedeze niciodată, și care ținea să apere onoarea lui Arnoux (Frédéric nu-i vorbise de nimic altceva) pretinse ca Vicontele să ceară scuze. Domnul de Comaing fu revoltat de această impertinență. Cetățeanul nu vru să cedeze. Orice împăcare devenind imposibilă, trebuiau să se bată.

Mai răsăriră și alte greutăți; căci alegerea armelor, din punct de vedere legal, îi aparținea lui Cisy, cel ofensat. Dar Regimbart susținu că, după provocarea la duel, el se constituia ofensator. Martorii lui protestară totuși, spunând că o palmă e cea mai cruntă ofensă. Cetățeanul diseca fiecare cuvânt: o lovitură nu era o palmă. În sfârșit, hotărâră să se adreseze unor militari; și cei patru martori ieșiră ca să meargă să consulte niște ofițeri într-o cazarmă oarecare.

Se opriră la cazarma de pe Quai d'Orsay. Domnul de Comaing se apropie de doi căpitani și le expuse contestația.

Căpitanii nu înțeleseseră nimic, căci expunerea era mereu întreruptă de intervențiile Cetățeanului. La urmă, ofițerii îi sfătuiră pe acești domni să întocmească un proces-verbal; după care ei vor hotărî. Atunci se duseră la o cafenea; și, ca totul să fie cât se poate de discret, marcară pe Cisy cu un H și pe Frédéric cu un K.

Apoi se întoarseră la cazarmă. Ofițerii plecaseră în oraș. Se iviră iar și declarară că, evident, alegerea armelor aparținea domnului H. Se întoarseră toți la Cisy. Regimbart și Dussardier rămaseră pe trotuar.

Aflând hotărârea, vicontele fu cuprins de o tulburare atât de mare, încât îi puse s-o repete de mai multe ori; și când domnul de Comaing ajunse la pretențiile lui Regimbart, el murmură "și totuși", fiind cât pe ce să i se supună. Apoi se trânti într-

un fotoliu și declară că el nu se bate.

– Hm! Cum? zise baronul.

Atunci Cisy se lăsă dus de un flux verbal dezordonat: voia să se bată cu pistolul, la câțiva pași, cu o singură armă.

– Sau să punem arsenic într-un pahar și să tragem la sorti, S-a mai făcut așa ceva; am citit eu.

Baronul, nu prea răbdător de felul lui, îl repezi:

– Domnii așteaptă răspunsul dumitale. E indecent, în cele din urmă. Ce alegi? Haide! Spada?

Vicontelesse răspunse "da" dând din cap; și întâlnirea fu fixată pentru a doua zi, la poarta Maillot, la ora șapte fix.

Dussardier fiind obligat să se întoarcă la treburile lui, Regimbart se duse să-l informeze pe Frédéric.

Îl lăsaseră toată ziua fără vești; nerăbdarea lui devenise de nesuportat.

– Cu atât mai bine! zise el.

Cetățeanul fu satisfăcut de atitudinea lui

– Pretindeau scuze din partea noastră, îți închipui. Nu era mare lucru, un simplu cuvânt! Dar i-am trimis frumușel la plimbare! Așa cum trebuia, nu?

– Fără îndoială, spuse Frédéric, gândindu-se că mai bine și-ar fi ales alt martor.

Apoi, când rămase singur, repetă de mai multe ori cu voce tare:

– Mă voi bate! Ia te uită, mă voi bate! E caraghios!

Și, mergând prin cameră, trecu prin fața oglinzii și observă că era palid.

– Oare mi-e frică?

O spaimă cumplită îl cuprinse la ideea că ar putea să-l apuce frica pe teren.

– Dacă, totuși, voi fi ucis? Tata a murit așa. Da, voi fi omorât.

Și, deodată, o zări pe mama lui, în rochie neagră; imagini incoerente i se desfășurau în minte. Propria sa lașitate îl exaspera. Fu cuprins de un paroxism de bravură, de o sete feroce de sânge. Nici un batalion nu l-ar fi făcut să dea îndărăt. După ce trecu această febră, se simți, cu bucurie, de neclintit. Ca să se distreze, se duse la Operă, unde se reprezenta un balet. Ascultă muzică, privi dansatoarele cu binoclul și bău un pahar de puncte în antract. Dar, întorcându-se acasă, privindu-și cabinetul, mobilele, între care se afla, poate, pentru ultima oară, simți o slăbiciune. Coborî în grădină. Stelele străluceau; le contempla. Ideea de a se bate pentru o femeie îl înălța în propriii săi ochi, îl înnobila. Apoi se duse să se culce liniștit.

Nu același lucru se întâmplă cu Cisy. După plecarea baronului, Joseph încercase să-i ridice moralul, și cum vicontelesse rămânea indiferent, îi spuse:

– Totuși, dragul meu, dacă preferi să nu mergi mai departe, eu mă duc să le spun.

Cisy nu îndrăzni să răspundă "du-te!" dar îi fu ciudă pe vărul său că nu procedase așa fără să-i mai spună și lui.

Ar fi dorit ca Frédéric să moară peste noapte de un atac de apoplexie, sau să survină o răscoală a doua zi, cu baricade care să închidă toate intrările în Bois de Boulogne, sau ca un eveniment oarecare să împiedice pe vreunul din martori să vină acolo, pentru că atunci, din lipsă de martori, duelul n-ar mai avea loc. Îi venea să plece cu un tren rapid oriunde. Îi părea rău că nu știe medicina ca să ia ceva care,

fără să-i pună viața în primejdie, ar putea să facă să se creadă ca a murit. Ajunse până acolo încât dorea să se îmbolnăvească grav.

Trimise să-l cheme pe domnul des Aulnays ca să-i ceară un sfat, un ajutor, dar el se întorsese în Saintonge, pentru că primise o telegramă prin care i se anunța o indispoziție a uneia dintre fiicele sale.

Lui Cisy, faptul i se păru o prevestire rea. Din fericire, domnul Vezou, profesoral lui, veni să-l vadă. Atunci își mărturisi gândurile.

– Cum să facem, Doamne, cum să facem?

– Eu, în locul dumneavoastră, domnule conte, aș plăti un hamal din piață să-i tragă o bătaie soră cu moartea.

– Ar ști imediat cine l-a trimis! răspunse Cisy.

Și, din când în când, gema; apoi zise:

– Dar avem dreptul să ne batem în duel?

– E un rest de barbarie! Ce vreți!

Ca să-i facă plăcere, pedagogul se invită singur la cină. Elevul lui nu mănca nimic și, după-masă, simți nevoia să se plimbe. Trecând prin fața unei biserici, spuse:

– Dacă am intra, o clipă, să vedem?

Domnul Vezou acceptă bucuros și-i oferi chiar agheasmă.

Era luna Fecioarei Maria, altarul era acoperit de flori, se auzeau voci cântând și orga răsunând. Dar Cisy nu se putu ruga, căci ceremoniile religioase îi aminteau de funeralii; parcă auzea ecouri din *De profundis*.

– Haidem! Nu mă simt bine.

Apoi jucară cărți toată noaptea. Vicontele se străduia să piardă, ca să îndepărteze nenorocul, și domnul Vezou profita de această situație. În sfârșit, în zori, Cisy, care nu mai rezistă, se prăbuși pe postavul verde, cuprins de un somn plin de vise neplăcute.

Dacă, totuși, curajul constă în voința de a-ți domina slăbiciunea, vicontele fu curajos, căci, din momentul în care martorii veniră să-l ia, se încordă din toate puterile. Vanitatea îl făcea să înțeleagă că dacă dădea îndărăt era pierdut. Domnul de Comaing îl felicită că arată atât de bine.

Dar, pe drum, legănarea trăsurii și căldura soarelui de dimineață îl enervară. Energia îl părăsise iar. Nici nu mai știa unde se află.

Baronul se distra sporindu-i frica, vorbind despre "cadavru" și despre modul clandestin de a-l aduce în oraș, Joseph îi răspundea; amândoi, considerând că toată afacerea era ridicolă, erau convinși ca, până la urmă, se va aranja.

Cisy stătea cu capul în piept; îl ridică încet și le atrase atenția că nu aduseseră un medic.

– E inutil, zise baronul.

– Atunci nu e nici o primejdie?

Joseph răspunse pe un ton grav:

– Să nădăjduim.

Și nimeni, în trăsură, nu mai scoase o vorbă. La șapte și zece, ajunseră la poarta Maillot. Frédéric și martorii săi se și aیلau acolo, îmbrăcați toți trei în negrii. Regimbart, avea, în loc de cravată, un guler de păr de cal ca un soldat; și ținea în

mână un fel de cutie lunguiață ca de vioară, anume pentru asemenea aventuri. Se salutară rece. Apoi, toți pătrunseră în Bois de Boulogne, prin calea Madrid, în căutarea unui loc potrivit.

Regimbart se adresă lui Frédéric, care mergea între el și Dussardier:

– Ei, și cu frica ce facem? Dacă ai nevoie de ceva, nu te jena, știu eu cum e treaba asta. Frica e naturală la om.

Apoi spuse încet:

– Nu fuma, asta te moaie !

Frédéric își aruncă țigara, care îl încurca, și merse mai departe cu pas sigur. Vicontele îl urma, sprijinit de brațul celor doi martori.

Din când în când se întâlneau cu câte un trecător. Cerul era albastru și se auzea uneori saltul iepurilor. La cotitura unei cărări, o femeie cu un turban verde vorbea cu un bărbat în cămașă, și pe aleea cea mare, sub castani, servitori în vestă de pânză își plimbau caii. Cisy își aduse aminte de zilele fericite când, călare pe alezanul lui, cu monoculul la ochi, călărea la portiera caleștilor; aceste amintiri îi măreau spaima; o sete insuportabilă îi ardea gura; bâzâitul muștelor se confunda cu zvâcnirea arterelor lui; picioarele i se înfundau în nisip; i se părea că merge de când lumea.

Martorii, fără să se oprească, scormoneau cu ochii marginile drumului. Se întrebară daeajă meargă la răscrucea Catelan, sau sub zidurile palatului Bagatelle. În sfârșit o luară la dreapta; și se opriră într-un fel de crâng, între pini.

Terenul fu ales așa încât să poată fi împărțit în mod egal. Se marcară locurile adversarilor. Apoi, Regimbart deschise cutia capitonată cu marochin roșu, ce conținea patru spade frumoase, scobite la mijloc, cu mânere în filigran. O rază de lumină străbătu printre pini, căzu pe ele; și lui Cisy i se păru că strălucesc ca niște vipere de argint pe o baltă de sânge.

Cetățeanul arată că erau de aceeași lungime; pe o a treia o luă pentru el, ca să despartă combatanții la nevoie. Domnul de Comaing ținea un baston. Se priveau. Toți aveau figuri speriate sau crude.

Frédéric își scosese redingota și vesta. Joseph îl ajută pe Cisy să facă la fel; după ce-și desfăcu cravata, văzură la gâtul lui o medalie sfințită. Regimbart zâmbi cu milă.

Atunci, domnul de Comaing încercă să ridice obiecțiuni, ca să-i mai lase lui Frédéric încă o clipă de gândire. El ceru dreptul de a pune o mânășă și pe acela de a apuca spada adversarului cu mâna stângă; Regimbart, care era grăbit, nu refuză. În sfârșit, baronul se adresă lui Frédéric:

– Totul depinde de dumneavoastră, domnule! Nu este niciodată dezonorant să-ți recunoști greșelile.

Dussardier făcea gesturi de aprobare. Cetățeanul se indignă:

– Credeți că suntem aici ca să jumulim rațele, ce naiba? În gardă!

Adversarii stăteau unul în fața celuilalt, cu martorii la dreapta și la stânga. El dădu semnalul:

– Haideți!

Cisy păli îngrozitor. Spada îi tremura la vârf ca o cravașa. Își dădu capul pe spate, depărtă brațele, căzu pe spate leșinat. Joseph îl ridică; și, împingându-i o sticlută sub nas, îl zgudui puternic. Vicontele deschise ochii, apoi, brusc, se repezi

ca un nebun la spadă. Frédéric își păstrase spada; și aștepta, cu privirea fixă, cu mâna în sus.

– Opriți, opriți! striga o voce care venea de pe drum, și în același timp se auzi tropotul unui cal în galop; capota unei cabriolette rupea crengile. Un bărbat aplecat în afară flutura o batistă și striga mereu! – Opriți! Opriți!

Domnul de Comaing, crezând că e poliția care intervine, ridică bastonul:

– Terminați odată! Vicontele sângerează.

– Eu? spuse Cisy.

De fapt, căzând, își zgâriase degetul cel mare de la mâna stângă.

– Dar asta s-a întâmplat când a căzut, adăugă Cetățeanul.

Baronul se făcu că nu aude.

Arnoux sărise din cabrioletă:

– Am sosit prea târziu! Nu! Slavă Domnului!

Îl îmbrățișa pe Frédéric, îl pipăia, îi acoperea fața de sărutări:

– Știu motivul; ai vrut să-l aperi pe vechiul dumitale prieten! E bine, e foarte bine! N-am să uit niciodată! Cât ești de bun, ah, dragă băiete!

Îl privea și plângea râzând în același timp de bucurie. Baronul se întoarse către Joseph:

– Cred că, suntem de prisos în această mică scenă de familie. S-a sfârșit, nu-i așa, domnilor?

– Viconte, leagă-ți brațul în eșarfă; iată fularul meu. Apoi, cu un gest poruncitor:

– Haide, fără supărare! Așa se cuvine!

Cei doi combatanți își strânseseră mâna, fără vlagă. Vicontele, de Comaing și Joseph dispărură într-o parte, iar Frédéric porni în cealaltă parte cu prietenii lui.

Deoarece restaurantul Madrid nu era prea departe, Arnoux propuse să se ducă acolo ea să bea un pahar cu bere.

– Am putea să și dejunăm, zise Regimbart.

Dar cum Dussardier nu avea timp, se mărginiră să bea ceva în grădină. Toți simțeau acea stare de beatitudine care urmează după deznodămintele fericite. Cetățeanul, totuși, era supărat că se întrerupsese duelul în momentul cel mai bun.

Arnoux aflase totul de la un oarecare Compain, prietenul lui Regimbart; și, într-un elan sufletesc, alergase să împiedice duelul, crezând, dealtfel, că el era cauza conflictului. Îl rugă pe Frédéric să-i dea câteva detalii în plus. Frédéric, mișcat de dovezile astea de dragoste, nu vru să-i sporească iluziile:

– Te rog, să nu mai vorbim despre asta!

Lui Arnoux, această rezervă i se păru foarte delicată. Apoi, cu ușurința lui obișnuită, trecu la altă idee:

– Ce mai nou, Cetățene?

Și începură să discute despre polițe, scadențe. Ca să vorbească mai în voie, se așezară la altă masă, șoptind între ei.

Frédéric prinse aceste cuvinte: – "Ai să-mi iscălești. – Da! dar dumneata, bineînțeles... – Am târguit-o, în sfârșit, pentru trei sute! – Bun comision, zău!" Pe scurt, era limpede că Arnoux făcea tot felul de afaceri cu Cetățeanul.

Frédéric se gândi să-i amintească de cele cincisprezece mii de franci ale lui. Dar ultimul său demers îl oprea să mai facă chiar cele ma blânde reproșuri. Dealtfel, se

simțea obosit. Nici locul nu era potrivit Amână discuția pentru altădată.

Arnoux, așezat la umbra unui boschet, fuma cu o figură zâmbitoare. Ridică ochii către ușile separeurilor care dădeau toate sprt grădină și spuse că altădată venea des aici.

– Nu singur, fără îndoială? răspunse Cetățeanul.

– Pe naiba!

– Ce ștregar ești! un om însurat!

– Ei, dar dumneata? reluă Arnoux; și cu un zâmbet îngăduitor: – Sunt sigur că această pramatie are pe undeva o cameră în care primește fete.

Cetățeanul mărturisi că e adevărat, printr-o simplă ridicare din sprâncene. Atunci, cei doi domni își expuseră gusturile: Arnoux le prefera acum pe cele tinere, pe muncitoare; Regimbart nu putea sa sufere "fandositele" și prefera ce era pozitiv. Concluzia, exprimată de negustorul de faianță, fu că femeile nu trebuie luate în serios.

"Și totuși, își iubește nevasta!" se gândea Frédéric, pe când se întorcea acasă; și îl socotea un om necinstit. Îi reproșa lui duelul, ca și cum pentru dânsul își riscase adineauri viața.

Dar îi era recunoscător lui Dussardier pentru devotamentul său; comisul, la insistențele sale, ajunse în curânci să vină la el în fiecare zi.

Frédéric îi împrumuta cărți: Thiers, Dulaure, Barante^[42], *Girondinii* lui Lamartine. Bietul băiat îl asculta cu atenție și-i accepta părerile ca pe acelea ale unui maestru.

Într-o seară sosi tulburat.

De dimineață, pe bulevard, un bărbat care alerga cu sufletul la gură îl izbise în treacăt; și dându-și seama că e un prieten al lui Sénécal, îi spusese:

– L-au arestat chiar acum, o iau la sănătoasa.

Totul era adevărat. Dussardier adunase informații ziua întreagă. Sénécal era la închisoare, acuzat de atentat politic.

Fiul unui contramaistru, născut la Lyon, unde avusese profesor pe un fost discipol al lui Chalier, îndată ce sosise la Paris, reușise să intre în Asociația Familiilor^[43]; obiceiurile lui erau cunoscute; poliția îl supraveghea. Se bătuse în insurecția din mai 1839^[44] și de atunci stătea în umbră, dar era din ce în ce mai exaltat, un fanatic al lui Alibaud, amestecând reproșurile sale la adresa societății cu cele ale poporului împotriva monarhiei, și trezindu-se în fiecare dimineață cu speranța unei revoluții, care să schimbe fața lumii în cincisprezece zile sau într-o lună. În sfârșit, scârbit de indolența fraților săi, furios că visele sale nu se realizează și pierzându-și nădejdea pentru patrie, intrase ca chimist în complotul bombelor incendiare; îl prinseseră transportând o cantitate de praf de pușcă, pe care o ducea s-o încerce la Montmartre, încercare supremă pentru a restabili Republica.

Și lui Dussardier republica îi era scumpă, căci ea însemna – credea el – eliberarea și fericirea universală. Într-o zi, la cincisprezece ani, pe strada Transnonain^[45], în fața prăvăliei unui băcan, văzuse soldați cu baioneta roșie de sânge, cu fire de păr lipite de patul puștii; de atunci, guvernul îl scotea din fire ca însăși întruchiparea nedreptății. El confunda oarecum jandarmii cu asasinii: un trădător era în ochii lui un paricid. Atribuia cu naivitate Puterii tot răul de pe

pământ; și o ura cu o ură profundă, permanentă, care-i umplea inima și-i ascuțea sensibilitatea. Declamațiile lui Sénécal îl orbiseră. N-avea nici o importanță dacă era vinovat sau nu, dacă încercarea lui era odioasă. Trebuia ajutat, deoarece era o victimă a Autorității.

– Pairii au să-l condamne, desigur. Apoi au să-l ducă într-o dubă, ca pe un ocnaș, și au să-l închidă la Mont-Saint-Michel, unde guvernul pune să-i omoare. Austen^[46] a înnebunit! Steuben^[47] s-a sinucis. Ca să-l transporte pe Barbès într-o celulă, l-au târât de picioare, de păr. L-au călcat în picioare, și capul lui sărea din treaptă în treaptă de-a lungul scării. Ce grozăvii! Ticăloșii!

Hohote de mânie îl înăbușeau, și se învârtea prin cameră, cuprins parcă de o mare spaimă.

– Ar trebui totuși să facem ceva! Haide! eu nu știu ce! Dacă am încerca să-l scoatem, ce zici? Putem să ne năpustim asupra escortei, în coridor, în timp ce-l vor duce la Luxembourg. Doisprezece oameni hotărâți pătrund oriunde!

Era atâta inflăcărare în ochii lui, încât Frédéric tresări.

Sénécal îi apăru mai mare decât credea el. Își aminti suferințele, viața lui aspră; fără să simtă față de el entuziasmul lui Dussardier, îl admira totuși, ca pe orice om care se sacrifică pentru o idee. Își spunea că, dacă l-ar fi ajutat, Sénécal n-ar fi ajuns aici; și cei doi prieteni căutau împreună cu trudă vreo combinație ca să-l salveze.

Le fu cu neputință să ajungă până la el.

Frédéric se informa despre soarta lui din ziare, și timp de trei săptămâni frecventă cabinetele de lectură.

Într-o zi, îi căzură în mână mai multe numere din *Le Flambar*. Articolul de fond, invariabil, era consacrat doborârii unui om ilustru. Apoi veneau știrile mondene, bârfelile. Își mai băteau joc de Odeon, de Carpentras, de piscicultura și de condamnății la moarte, dacă erau. Dispariția unui pachebot furniza material de glumă timp de un an, în coloana a treia, un critic de artă dădea, sub forma unei anecdote sau a unui sfat, reclame de croitori, cronici de la recepții, anunțuri de vânzări, analize de cărți, tratând în același fel un volum de versuri și o pereche de cizme. Singura parte serioasă era critica teatrelor mici, în care ziarul se îndârjea împotriva a doi, trei directori; și interesele Artei erau invocate în legătură cu decorurile de la Funambules sau cu rolul de îndrăgostită de la Délassements.

Frédéric era cât pe ce să arunce toate astea, când îi căzu sub ochi un articol intitulat: "O puicuță între trei tipi". Era povestea duelului său, relatată în stil glumeț, galic. Se recunosc fără greutate, căci era desemnat prin următoarea glumă, care revenea adesea: "Un tânăr de la liceul din Sens căruia îi lipsește bunul-simț". Era înfățișat chiar ca un biet provincial, un prostănac obscur care încerca să aibă relații cu lumea bună. Cât despre Viconte, el avea rolul cel frumos, mai întâi la cină, unde intrase cu forța, apoi în rămășagul pe care-l câștigase, deoarece plecase cu fata, și în sfârșit pe teren, unde se comportase ca un gentilom. Nu se tăgăduia chiar bravura lui Frédéric, dar se da de înțeles că un mijlocitor, însuși *protectorul* fetei, intervenise tocmai la momentul potrivit. Totul se termina cu această frază, plină, poate, de viclenie:

"De unde vine afecțiunea lor? Iată întrebarea! și, cum spune don Bazilio, cine dracu e înșelat aici?"

Era, fără cea mai mică îndoială, o războiă a lui Hussonnet împotriva lui Frédéric, care refuzase să-i împrumute cinci mii de franci.

Ce era de făcut? Dacă i-ar cere socoteală, boemul ar protesta susținând că e nevinovat, și nu i-ar folosi la nimic. Cel mai bine era să înghită găiușca în tăcere. La urma urmei, nimeni nu citea *Le Flambar*.

Ieșind de la cabinetul de lectură, văzu lume adunată în fața prăvăliei unui negustor de tablouri. Priveau un portret de femeie, în josul căruia era scris cu litere negre: "Domnișoara RoseAnnette Bron. Aparține domnului Frédéric Moreau, din Nogent".

Era, într-adevăr, ea, destul de asemănătoare, văzută din față, cu sânii descoperiți, cu părul despletit și ținând în mână o pungă de catifea roșie, în timp ce, din spate, un păun își întindea ciocul spre umărul ei, acoperind peretele cu penele sale mari, în evantai.

Pellerin expunea portretul astfel, ca să-l constrângă pe Frédéric să-l plătească, convins că el era celebru și că Parisul întreg, intervenind în favoarea lui, se va ocupa de acest fleac.

Era o conspirație oare? Pictorul și ziaristul montaseră lovitura împreună?

Duelul nu împiedicase nimic.

Era din ce în ce mai ridicol, toată lumea își bătea joc de dânsul.

După trei zile, la sfârșitul lui iunie, acțiunile Nordului urcaseră cu 15 franci și el, care cumpăraseră două mii luna precedentă, ajunse să câștige treizeci de mii de franci. Această mângâiere a soartei îi dădu iarăși încredere. Își spuse că nu are nevoie de nimeni, că toate încurcăturile vin din pricina timidității și a șovăielilor lui. Ar fi trebuit să se poarte de la început brutal cu Mareșala, să-l refuze pe Hussonnet din prima zi, să nu se compromită cu Pellerin; și, ca să arate că nimic nu-l atinge, se duse la doamna Dambreuse, la una din seratele ei obișnuite.

În mijlocul anticamerei, Martinon, care sosea odată cu el, se întoarse cu un aer surprins și chiar contrariat că-l vede acolo:

– Cum, și tu vii aici?

– De ce nu?

Și căutând pricina acestei întâmplări, Frédéric intră în salon.

Lumina era slabă, cu toate că în colțuri se aflau lămpi; cele trei ferestre, deschise larg, înălțau paralel trei mari pătrate de umbră neagră. Sub tablouri se aflau jardiniere, care umpleau până la înălțimea unui om intervalele pereților, și un ceainic de argint cu un samovar se reflecta în fund, într-o oglindă. Se ridica un murmur de voci discrete, se auzea scârțâitul pantofilor pe covoare.

Zări haine negre de seară, apoi o masă rotundă luminată de un abajur mare, șapte sau opt femei în toalete de vară, și, puțin mai departe, pe doamna Dambreuse într-un fotoliu-leagăn. Rochia ei de tafta mov avea mâneci cu despicăături, din care ieșeau volănașe de muselină. Nuanța dulce a stofei se asorta cu culoarea părului; stătea tolănită pe spate, cu vârful piciorului pe o pernă, liniștită ca o operă de artă plină de delicatețe, ca o floare aleasă.

Domnul Dambreuse și un bătrân cu părul alb se plimbau de-a lungul salonului. Câțiva stăteau de vorbă pe marginea unor divănașe, ici și colo; ceilalți, în picioare, formau un cerc la mijloc.

Vorbeau despre voturi, amendamente, sub-amendamente, despre discursul domnului Grandin, despre replica domnului Benoist. Partidul al treilea, hotărât, mergea prea departe. Centrul-stânga ar fi trebuit să-și amintească puțin de originile lui! Ministerul primise lovituri serioase! Însă, ceea ce era liniștitor, era că nu avea succesori. Pe scurt, situația se prezenta întocmai cu cea din 1834.

Cum toate acestea îl plectiseau pe Frédéric, se apropie de femei. Martinon era lângă ele, în picioare, cu pălăria sub braț, cu capul puțin întors și atât de corect încât părea un porțelan de Sèvres. Luă o revistă, *Revue des Deux-Mondes*^[48], aruncată pe masă, între *l'Imitation* și *Almanachul Gotha*^[49], și critică cu dispreț un poet ilustru, spuse să se ducea regulat la conferințele franciscane, se plânse de laringele lui, înghițind din când în când o bomboană de gumă; în același timp, vorbea despre muzică, făcea pe omul ușuratic. Domnișoara Cécile, nepoata domnului Dambreuse, care își broda o pereche de manșete, îl privea pe sub gene, cu ochii ei albaștrii precum cerul; și miss John, guvernanta cu nasul cârn, își lăsase din mână tapiseria, amândouă păreau că-și spun în gând:

– Cât e de frumos!

Doamna Dambreuse se întoarse către Martinon:

– Dă-mi, te rog, evantaiul, care e acolo pe consolă. Nu, nu acela! Celălalt!

Se ridică în picioare; și când el se întorcea, se întâlnește în mijlocul salonului, față-n față; ea îi adresă câteva cuvinte, iute, reproșuri fără îndoială, judecând după expresia trufașă a figurii ei; Martinon încercă să suradă, apoi se duse să se amestece în discuția oamenilor serioși. Doamna Dambreuse își reluă locul și, aplecându-se peste brațul fotoliului, îi spuse lui Frédéric:

– Am văzut alaltăieri pe cineva care mi-a vorbit de dumneata, pe domnul de Cisy; îl cunoști, nu-i așa?

– Da... puțin..

Deodată doamna Dambreuse spuse tare:

– Ah, ducesă, ce fericire!

Și se duse până la ușă, în întâmpinarea unei bătrâne doamne micuțe, într-o rochie de tafta de un cafeniu-închis și cu o bonetă de dantelă cu bride lungi. Fiică a unui tovarăș de exil al contelui d'Artois și văduvă a unui mareșal al Imperiului – devenit pair al Franței în 1830 –, ea ținea și de fosta curte și de cea actuală și putea obține multe lucruri. Cei care stăteau de vorbă în picioare se dădură la o parte, apoi își reluară discuția.

Acum era vorba de pauperism, zugrăvit – după părerea acestor domni – cu multă exagerare.

– Și totuși, obiectă Martinon, mizeria există, trebuie să recunoaștem. Dar leacul nu depinde nici de știință și nici de putere. E o problemă pur individuală. Când clasele de jos vor accepta să se descotorosească de vicii, vor scăpa de nevoi. Poporul n-are decât să fie moral și va fi mai puțin sărac.

După domnul Dambreuse, nu se putea ajunge la nimic bun fără o supraabundență de capital. Deci, singurul mijloc posibil era să se încredințeze "cum voiau, de altfel, saint-simoniștii (Doamne, au și ei partea lor bună! Să fim dreți cu toată lumea), să se încredințeze, cum spuneam, cauza Progresului acelora care pot face să crească avutul public!" Pe nesimțite, ajunseră la marile exploatare industriale,

la căile ferate, la cărbune. Și domnul Dambreuse, adresându-se lui Frédéric, îi spuse încet:

– N-ai venit la mine pentru afacerea aceea.

Frédéric invocă o boală dar, simțind că scuza era prea prostească, zise:

– Dealtfel, am avut nevoie de fondurile mele.

– Ca să cumperi o trăsură? strecură doamna Dambreuse, care trecea pe lângă el, cu o ceașcă de ceai în mână; și îl privi o clipă. cu capul întors peste umăr.

Ea îl credea amantul Rosanettei; aluzia era limpede. I se păru chiar lui Frédéric că toate doamnele îl priveau de departe, șoptind. Ca să afle ce gândeau, se apropie încă o dată de ele.

De cealaltă parte a mesei, Martinon, lângă domnișoara Cécile, răsfoia un album. Erau niște litografii reprezentând costume spaniole. Citea cu glas tare explicațiile: "Femeie din Sevilla – Grădinar din Valencia – Picador andaluz", și, coborând ochii în josul paginii, continuă dintr-o suflare:

– Jacques Arnoux, editov. Unul dintre prietenii tăi, nu?

– Adevărat, răspunse Frédéric, jignit de aerul lui.

Doamna Dambreuse reluă:

– A, da, ai venit într-o dimineață pentru o casă, mi se pare? da, o casă care aparține soției lui. (Asta însemna: "E metresa dumată".)

El se înroși până la urechi, și domnul Dambreuse, care se apropia în clipa aceea, adăugă:

– Părea chiar că te interesezi mult de ei.

Aceste ultime cuvinte îl descumpăniră de tot pe Frédéric. Tulburarea lui, foarte vizibilă, credea el, va confirma bănuielile; dar domnul Dambreuse, apropiindu-se, îi spuse pe un ton grav:

– Presupun că nu faceți afaceri împreună.

Frédéric protestă dând din cap de mai multe ori, fără să înțeleagă intenția capitalistului, care voia să-i dea un sfat.

Îi venea să plece. Îl reținu numai frica de a părea laș. Un valet ridică ceștile de ceai; doamna Dambreuse vorbea cu un diplomat în frac albastru; două fete tinere, apropiindu-și frunțile, își arătau un inel; celelalte, așezate în semicerc în fotolii, își mișcau încet fețele albe, încadrate de păr negru sau blond; în sfârșit, nimeni nu se ocupa de el. Frédéric se învărti pe călcâie; și, printr-un șir de lungi zig-zaguri, ajunsese aproape de ușă, când, trecând pe lângă o consolă, observă deasupra, între un vas chinezesc și lemnul sculptat, un ziar împăturit în două. Îl trase puțin și citi aceste cuvinte: *Le Flambar*.

Cine îl adusesese? Cisy, fără îndoială. Ce importanță avea, dealtfel? Au să creadă toți, poate că și credeau, că era adevărat ce scria în articol. De ce atâta îndârjire? Era înconjurat de o ironie tăcută. Se simțea ca pierdut într-un pustiu. Dar vocea lui Martinon se auzi mai tare:

– În legătură cu Arnoux, am citit printre cei implicați în afacerea bombelor incendiare numele unuia dintre funcționarii săi, Sénécal. E al nostru?

– Chiar el, spuse Frédéric.

Martinon repetă, strigând foarte tare:

– Cum, Sénécal al nostru! Sénécal al nostru!

Atunci fu întrebat despre complot; postul lui de substitut de procuror îi furniza, desigur, informații.

Mărturisi însă că n-avea nici una. Dealtfel, cunoștea foarte puțin personajul, deoarece îl văzuse numai de două-trei ori; și îl considera de fapt un individ de soi rău. Frédéric, indignat, replică:

– Ba deloc! E un băiat foarte cinstit!

– Totuși, domnule, răspunse un proprietar, nu poți fi cinstit când conspiri!

Cei mai mulți dintre bărbații care erau acolo serviseră cel puțin sub patru guverne; și ar fi vândut Franța sau specia umană ca să-și apere averea, să-și cruțe o neplăcere, o încurcătură, sau chiar din simplă josnicie, dintr-o adorație instinctivă a puterii. Toți declarară crimele politice de neiertat. Mai degrabă se puteau ierta cele provenite din nevoie. Și nu uitară să scoată la iveală veșnicul exemplu al tatălui de familie furând veșnica bucată de pâine de la veșnicul brutar.

Un administrator spuse chiar:

– Eu, domnule, dacă aș afla că fratele meu conspiră, l-aș denunța.

Frédéric invocă dreptul la rezistență: și, amintindu-și câteva fraze spuse de Deslauriers, cită pe Desolmes, pe Blackstone, declarația drepturilor omului din Anglia, și articolul 2 al Constituției din '91^[50]. Și chiar în virtutea acestui drept se proclamase căderea lui Napoleon; fusese recunoscut în 1830 și înscris în fruntea Chartei.

– Dealtfel, când suveranul încalcă contractul, dreptatea permite să-l răstorni.

– Dar e îngrozitor! exclamă soția unui prefect.

Toate celelalte tăceau, destul de înspăimântate, ca și cum ar fi auzit zgomotul gloanțelor. Doamna Dambreuse se legăna în fotoliul ei și îl asculta zâmbind.

Un industriaș, fost carbonaro, încercă să-i demonstreze că dinastia de Orléans e o familie minunată; fără îndoială, existau și oarecare abuzuri...

– Și atunci?

– Dar nu trebuie să vorbim de ele, dragă domnule! Dacă ați ști cât de mult rău aduc în afaceri toate aceste proteste ale Opoziției!

– Puțin îmi pasă de afaceri! rosti Frédéric.

Putreziciunea acestor bătrâni îl exaspera; și, cuprins de bravura care îi apucă uneori pe timizi, atacă pe financieri, pe deputați, guvernul, pe Rege, luă apărarea arabilor și înșiră multe alte prostii. Unii îl încurajară ironic: "Haide! Continuați!" în timp ce alții murmurau: "Drace! Ce exaltare!" în sfârșit, crezu că e potrivit să se retragă; și, când pleca, domnul Dambreuse spuse, făcând aluzie la postul de secretar:

– Nimic nu s-a terminat încă. Dar grăbește-te!

Iar doamna Dambreuse:

– Pe curând, nu-i așa?

Frédéric consideră cuvintele lor drept o ultimă bătaie de joc. Era hotărât să nu se mai întoarcă niciodată în casa aceasta, să nu-i mai frecventeze pe toți acești oameni. Credea că i-a jignit, neștiind cât de indiferenți pot fi acești oameni. Femeile, mai cu seamă, îl indignau. Nu era una care să-l fi susținut, măcar cu o privire. Era supărat pe ele fiindcă nu izbutise să le emoționeze. Cât despre doamna Dambreuse, găsea că are ceva languros și totodată sec, ceva care te împiedică să o cuprinzi într-o formulă.

Avea oare vreun amant? Pe cine? Era oare diplomatul, sau altul? Poate Martinon? Cu neputință. Totuși, era oarecum gelos pe el, iar față de ea simțea o rea-voință inexplicabilă.

Dussardier venise și în seara aceea ca de obicei și îl aștepta. Frédéric avea inima grea; și-o descarcă, și nemulțumirile lui, deși vagi și greu de înțeles, îl întristară pe bietul comis; se plânse chiar și de singurătate. Dussardier, ezitând, îi propuse să meargă la Deslauriers.

La numele acestuia, Frédéric fu cuprins de necesitatea absolută de a-l vedea. Solitudinea lui intelectuală era adâncă și tovărășia lui Dussardier insuficientă. Îi ceru să aranjeze lucrurile cum crede.

Și Deslauriers simțea un gol în viața lui de când se certaseră. Cedă ușor în fața unor avansuri cordiale.

Amândoi se îmbrățișară, apoi începură să vorbească despre lucruri indiferente.

Rezerva lui Deslauriers îl înduioșă pe Frédéric; și, ca să repare lucrurile, îi povesti a doua zi despre pierderea celor cincisprezece mii de franci, fără să spună că acești bani îi erau destinați inițial lui. Avocatul n-avea totuși nici o îndoială. Această întâmplare nefericită, care confirma prejudecățile lui împotriva lui Arnoux, îl făcu să uite pica ce i-o purta, și nu aduse deloc vorba despre vechea făgăduială.

Frédéric, înșelat de tăcerea lui, crezu că o uitase. Câteva zile după aceea, îl întrebă dacă nu exista vreun mijloc să-și recapete fondurile.

Se puteau discuta ipotecile precedente, îl puteau ataca pe Arnoux ca vinovat de stelionat sau face urmărirea la domiciliu împotriva soției lui.

– Nu! Nu! împotriva ei nu! strigă Frédéric; și cedând întrebărilor fostului secretar, mărturisi adevărul.

Deslauriers era convins că nu spunea chiar totul, fără îndoială din delicatețe. Această lipsă de încredere îl jigni.

Erau tot atât de prieteni ca odinioară, și le făcea atâta plăcere să fie împreună, încât prezența lui Dussardier îi stingherea. Ajunseră încetul cu încetul, pretextând diverse întâlniri, să scape de el. Sunt unii oameni care nu au altă misiune printre ceilalți decât aceea de intermediar; treci peste ei ca peste un pod și mergi mai departe.

Frédéric nu-i ascundea nimic vechiului său prieten. Îi mărturisi și afacerea huilei, cu propunerea domnului Dambreuse. Avocatul rămase visător.

– Ce ciudat! Pentru acest post ar fi nevoie de cineva care să se priceapă destul de bine în drept!

– Ai putea să mă ajuți, spuse Frédéric.

– Da... vezi... pe naiba... de bună seamă!

În aceeași săptămână îi arătă o scrisoare de ia maică-sa.

Doamna Moreau se învinovăța că îl judecase greșit pe domnul Roque, care îi dăduse explicații satisfăcătoare în ceea ce privește purtarea lui. Apoi vorbea de averea lui și de posibilitatea, după câțva timp, a unei căsătorii cu Louise.

– Poate că nici n-ar fi prea rău! spuse Deslauriers.

Frédéric respinse ideea cu energie; bătrânul Roque, dealtfel, era un mare pungaș. Asta nu însemna nimic, după, părerea avocatului ui.

La sfârșitul lui iulie, avu loc o scădere inexplicabilă a acțiunilor din Nord.

Frédéric nu-și vânduse acțiunile. Pierdu dintr-o dată șaiszeci de mii de franci. Veniturile lui erau acum mult împuținată. Trebuia ori să-și reducă cheltuielile, ori să ocupe un post, ori să se însoare cu o fată bogată.

Atunci, Deslauriers îi vorbi de domnișoara Roque. Nimic nu-l împiedica să se ducă el însuși să vadă cum stau lucrurile. Frédéric era cam obosit; provincia și casa mamei lui l-ar destinde. Plecă.

Aspectul străzilor din Nogent, pe care le urcă sub lumina lunii, îi trezi vechi amintiri; și simțea un fel de neliniște, cum simt cei care se întorc acasă dintr-o călătorie lungă.

La maică-sa se aflau toți vecini obișnuiți ai casei: domnii Gamblin, Heudras și Chambrion, familia Lebrun, domnișoarele Auger; în plus bătrânul Roque și, în fața doamnei Moreau, la o masă de joc, domnișoara Louise. Acum era femeie. Se ridică, scoțând un țipăt. Toți se agitară. Ea rămăsese nemișcată, în picioare; și cele patru sfeșnice de argint de pe masă îi accentuau paloarea. Când își reluă locul, mâna îi tremura. Aceasta emoție îl măguli nespus pe Frédéric, al cărui orgoliu era rănit; își spuse: "Tu, ai să mă iubești!" și, răzbunându-se pe dezamăgirile pe care le suferise acolo, începu să facă pe parizianul, pe grozavul, istorisi noutăți din teatre, povesti anecdote din lumea bună culese de prin gazete, în sfârșit îi ului pe compatrioții săi.

A doua zi doamna Moreau îi vorbi pe larg despre calitățile Louisei; apoi enumera pădurile, fermele pe care le va avea. Averea domnului Roque era considerabilă.

O dobândise plasând bani pentru domnul Dambreuse; el împrumuta bani unor persoane care puteau să ofere bune garanții ipotecare, ceea ce îi permitea să ceară suplimente sau comisioane. Capitalul, datorită unor atente supravegheri, nu risca nimic. Dealtfel, moș Roque nu șovăia niciodată să pună sechestru; apoi răscumpăra cu preț scăzut bunurile ipotecate, și domnul Dambreuse găsea că afacerile erau bine conduse, deoarece el își recupera fondurile.

Dar această manipulare nelegală îl compromitea în fața administratorului său. Nu putea să-i refuze nimic. Datorită insistențelor lui îl primise așa de bine pe Frédéric.

De fapt, în fundul sufletului lui, moș Roque mocnea o ambiție. Voia ca fiica lui să devină contesă; și, ca să ajungă la asta fără să riște fericirea fetei, nu cunoștea alt tânăr afară de acesta.

Prin protecția domnului Dambreuse, ar putea să-și recapete titlul bunicului său, căci doamna Moreau era fiica unui conte de Fouvens, înrudită, dealtfel, cu cele mai vechi familii din Champagne, familia Lavernade, familia d'Étrigny. Cât despre Moreau, o inscripție gotică de lângă morile de la Villeneuve l'Archevêque vorbește despre un Jacob Moreau, care le reclădise în 1596; și mormântul fiului său, Pierre Moreau – prim-scutier al regelui sub Ludovic al XIV-lea – putea fi văzut în capela Saint-Nicolas.

Atâta onorabilitate îl fascina pe domnul Roque, fiul unui fost valet. Dacă familia n-ar fi putut obține coroana de conte, el s-ar consola cu altceva; căci Frédéric ar putea să ajungă deputat dacă domnul Dambreuse ar deveni pair și l-ar ajuta în afaceri obținând pentru el furnituri, concesi. Lui, tânărul îi plăcea. În sfârșit, îl voia drept ginere pentru că își băgase în cap de mult această idee, care îl frământa mereu.

Acum, domnul Roque se ducea la biserică, și o cucerise pe doamna Moreau, mai ales cu speranța titlului. Ea însă se ferise să dea un răspuns hotărât.

Deci, peste opt zile, fără ca nici un angajament să fi fost luat, Frédéric trecea drept viitorul soț al domnișoarei Louise; și bătrânul Roque, nu prea scrupulos, îi lăsa uneori singuri împreună.

V

Deslauriers luase de la Frédéric copia actului de subrogare, cu o procură în regulă, care-i dădea depline puteri; dar, după ce urcă cele cinci etaje ale locuinței, singur în mijlocul tristului său cabinet, în fotoliul de piele, aspectul hârtiei timbrate îl scârbi.

Se săturase de toate astea, și de restaurantele ieftine, de călătoriile cu omnibusul, de mizerie, de strădaniile sale. Reluă hârțoagele; altele se aflau alături; erau prospectele societății de exploatare a huilei cu lista minelor și descrierea amănunțită a conținutului lor. Frédéric i le lăsase pe toate ca să-și dea și el părerea.

Îi veni o idee: să se prezinte la domnul Dambreuse și să-i ceară postul de secretar. Acest post, desigur, nu putea fi obținut fără cumpărarea unui număr oarecare de acțiuni. Recunosc cu nebunia proiectului său și-și spuse:

"O nu! Ar fi urât!"

Atunci se gândi cum ar fi putut să recupereze cei cincisprezece mii de franci. O sumă ca asta era nimic pentru Frédéric! Dar dacă ar fi avut-o el, ce trambulină! Și fostul secretar se indignă de bogăția celui alt.

"O folosește în chip jalnic. E un egoist. Puțin îmi pasă de cei cincisprezece mii de franci ai lui!"

De ce îi împrumutase? Pentru ochii frumoși ai doamnei Arnoux. Era amanta lui! Deslauriers nu se mai îndoia. "Iată la ce mai pot servi banii!" îl năpădiră gânduri pline de ură.

Cugetă apoi la însăși persoana lui Frédéric. Acesta exercitase întotdeauna asupra lui o vrajă aproape feminină; și ajunse curând să-l admire chiar pentru succesul său, de care el însuși nu se simțea în stare.

Totuși, voința nu era oare elementul capital al izbânzilor, de vreme ce cu ajutorul ei învingi orice împrejurare?...

– Da, ar fi nostim!

Îi fu rușine însă de această perfidie și, după câteva clipe, se întrebă: "Oare mi-e frică?"

Doamna Arnoux (despre care auzise atâtea vorbindu-se) se contura, în cele din urmă, în imaginația lui, extraordinar de precis. Stăruința acestei iubiri îl exaspera ca o problemă. Austeritatea ei cam teatrală acum îl plictisea. Dealtfel, femeia de lume (așa cum și-o închipuia el) îl uluia pe avocat ca un simbol și o esență a mii de plăceri necunoscute. Sărac cum era, râvnea la forma cea mai limpede a luxului.

"La urma urmei, dacă s-o supăra, atâta pagubă! S-a purtat prea urât cu mine, ca să mă sinchisesc acum. Nimic nu-mi dovedește că e metresa lui. El a negat. Deci, sunt liber!"

Dorința de a face acest demers nu-l mai părăsi. Pentru el, era o dovadă a puterii

sale, așa încât, într-o bună zi, brusc, își lustrui cizmele, cumpără o pereche de mănuși albe, și porni, substituindu-se lui Frédéric și închipuindu-și aproape că este el, printr-o ciudată evoluție intelectuală, în care era totodată și răzbunare, și simpatie, și imitație, și îndrăzneală.

Se anunță: "doctorul Deslauriers".

Doamna Arnoux fu surprinsă, pentru că nu chemase nici un medic.

– A, mii, de scuze! E vorba de doctor în drept. Vin din partea domnului Moreau.

Acest nume păru că o tulbură.

"Cu atât mai bine! gândi fostul secretar; dacă l-a vrut pe el, o să mă vrea și pe mine!" încurajându-se cu ideea preconcepțată că e mai ușor să înlocuiești un amant decât un soț.

Avusese plăcerea să o întâlnească, o dată, la Tribunal; cită chiar data. Doamna Arnoux se miră că are o memorie atât de bună. El reluă, pe un ton dulceag:

– Aveați, de pe atunci, oarecare încurcături... în afacerile dumneavoastră!

Ea nu răspunse nimic; deci era adevărat.

El începu să vorbească de una, de alta, de casa ei, de fabrică; apoi văzând lângă oglindă niște medalioane:

– A, portrete de familie, desigur?

Remarcă pe acela al unei femei bătrâne, mama doamnei Arnoux.

– Pare o persoană foarte cumsecade, un tip meridional.

Și când ea spuse că era din Chartres:

– Chartres! Frumos oraș!

Lăudă catedrala și pateurile; apoi, revenind la portret, îi găsi asemănări cu doamna Arnoux și o măguli indirect. Ea nu se arătă scandalizată. El prinse curaj și îi spuse că îl cunoaște pe Arnoux de multă vreme.

– E un băiat bun! dar se compromite. Cu această ipotecă, de exemplu, nu se poate închipui o asemenea ușurință...

– Da, știu, spuse ea, ridicând din umeri.

Această dovadă involuntară de dispreț îl îndemnă pe Deslauriers să continue:

– Povestea cu caolinul, poate nu știți, era cât pe ce să se termine prost, și chiar reputația lui...

O încruntare de sprâncene îl opri.

Atunci, trecând la generalități, le plânse pe bietele femei ale căror soți risipesc averea...

– Dar totul e al lui, domnule, eu n-am nimic.

Ce importanță avea? Nu se știe... O persoană cu experiență ar putea să descurce lucrurile. Își oferi devotamentul, se lăudă cu meritele sale; și o privea drept în față, prin ochelarii lui care sticleau.

Pe doamna Arnoux o cuprindea o moleșeală vagă; dar deodată spuse:

– Să vorbim de afacerea care vă aduce, vă rog!

El desfăcu dosarul.

– Aceasta e procura lui Frédéric. Cu un asemenea act în mâinile unui portărel care va pune sechestru nimic nu e mai simplu: în douăzeci și patru de ore... (Ea stătea nepăsătoare, atunci schimbă manevra.) Eu, dealtfel, nu înțeleg ce-l face să reclame această sumă: pentru că la urma urmei n-are nici o nevoie de ea!

– Cum! Domnul Moreau a fost atât de bun...

– O, de acord!...

Și Deslauriers se apucă să-l laude, apoi ajunse să-l bârfească, pe nesimțite zugrăvinduo-l ingrat, egoist, avar.

– Și eu care credeam că e prietenul dumneavoastră, domnule!

– Asta nu mă împiedică să-i văd defectele. Iată, Frédéric recunoaște prea puțin... cum să spun? simpatia....

Doamna Arnoux răsfoia foile dosarului. Îl întrerupse să-i ceară explicația unui cuvânt.

El se aplecă peste umărul ei, atât de aproape de ea încât îi atinse în treacăt obrazul. Ea se înroși; roșeața asta îl înflăcăra pe Deslauriers, îi sărută mâna cu lăcomie.

– Ce faceți, domnule?

Și, în picioare, rezemată de perete, îl împingea îndepărtându-l, sub privirea ochilor ei negri mâniați.

– Ascultați-mă! Vă iubesc!

Ea izbucni într-un hohot de râs, un râs strident, atroce, care te scotea din sărite. Deslauriers se simți capabil să o sugrume. Se stăpâni; și, cu atitudinea unui învins care cere iertare:

– Ah, rău faceți! Eu n-aș proceda ca el...

– De cine vorbiți?

– De Frédéric!

– V-am spus că nu mă interesează domnul Moreau...

– O, iertați-mă!... Iertați-mă!

Apoi cu o voce tăioasă, și vorbind rar:

– Credeam chiar că persoana lui vă interesa destul pentru a afla cu plăcere...

Ea păli. Fostul secretar adăugă:

– Că se însoară.

– El!

– Peste o lună, cel mai târziu, cu domnișoara Roque, fiica administratorului domnului Dambreuse. Dealtfel, s-a dus la Nogent anume pentru asta.

Ea își duse mâna la inimă, ca și cum ar fi simțit o lovitură grea: dar imediat trase de cordonul soneriei. Deslauriers nu așteptă să fie dat afară. Când doamna Arnoux se întoarse, el dispăruse.

Doamna Arnoux se înăbușea. Se apropie de fereastră ca să respire.

De cealaltă parte a străzii, pe trotuar, un ambalor în cămașă bătea cuie într-o ladă. Treceau birji. Ea închise fereastra și se așeză în fotoliu. O lumină rece pătrundea în apartament din pricina caselor înalte de alături care opreau razele soarelui. Copiii ieșiseră, nimic nu se clintea în jurul ei. Era ca o absență nemărginită.

"Se însoară! e cu puțință?"

Un tremur nervos o cuprinse.

"De ce? Oare îl iubesc?"

Apoi, deodată:

"Da, îl iubesc!... Îl iubesc!"

Îi părea că se cufundă în ceva adânc, fără sfârșit. Pendula sună ora trei. Asculta cum se sting vibrațiile. Stătea pe marginea fotoliului, cu ochii ficși, zâmbind.

În aceeași după-amiază, în aceeași clipă, Frédéric și domnișoara Louise se plimbau în grădina pe care domnul Roque o avea la capătul insulei. Bătrâna Catherine îi supraveghea de departe; mergeau alături, și Frédéric spunea:

– Îți aduci aminte când te luam cu mine pe câmpuri?

– Ce bun erai cu mine! răspunse ea. Mă ajutai să fac cozonaci de nisip, să-mi umplu stropitoarea, să mă dau în leagăn!

– Ce-au devenit toate păpușile, care aveau nume de regină sau de marchize?

– Zău, nici nu știu!

– Și cățelul Moricaud!

– S-a înecat, sărmanul de el!

– Și *Don Quijote*, cu gravurile pe care le coloram amândoi...

– Îl am și acum.

El îi aminti ziua primei sale împărtășanii și cât era de drăguță seara, la vecernie, cu vâlul ei alb și cu o lumânare mare, când treceau toate în șir în jurul altarului, și bătea clopotul.

Aceste amintiri aveau, fără îndoială, prea puțin farmec pentru domnișoara Roque; nu găsi nici un răspuns; și, după un minut:

– Răutăciosule! nu mi-ai trimis niciodată vreo veste!

Frédéric obiectă că avea mult de lucru.

– Dar ce faci?

Întrebarea îl puse în încurcătură, apoi spuse că făcea studii de politică.

– Ah!

Și, fără să ceară alte lămuriri:

– Asta îți ocupă timpul, eu însă...

Atunci îi povesti cât de pustie era viața ei; nu vedea pe nimeni, n-avea nici o plăcere cât de mică, nici o distracție. Ar fi vrut să călărească.

– Vicarul pretinde că e nepotrivit pentru o fată tânără; ce stupide sunt conveniențele astea. Odinioară mă lăsau să fac ce voiam; acum, nimic.

– Tatăl dumitale te iubește, totuși!

– Da; dar...

Ea oftă, ceea ce însemna: "Asta nu mi-e de ajuns ca să fiu fericită".

Urmă o tăcere. Nu auzeau decât scârțâitul nisipului sub picioare și murmurul căderii apei; căci Sena, la nord de Nogent, se desface în două brațe. Cel care pune în mișcare morile își revarsă în locul acela surplusul undelor, ca să întâlnească mai jos cursul natural al fluviului; și când vii dinspre poduri, vezi la dreapta, pe malul celălalt, un taluz de iarbă care domină o casă albă. La stânga, pe pajiște, se întinde un șir de plop, și orizontal, în față, e mărginit de un cot al râului; apa era netedă ca o oglindă; insecte mari alunecau pe suprafața ei liniștită. Tufe de trestie și de stof o mărgineau inegal; tot felul de plante aduse acolo înfloreau în bănuți de aur, lăsau să atârne ciucuri galbeni, înălțau caere de flori purpurii, ridicau la întâmplare săgeți verzi. Într-o intrătură a malului, înfloreau nuferi albi; un rând de sălcii bătrâne, care ascundeau capcane pentru lupi, alcătuiau toată împrejmuirea grădinii în partea aceasta a insulei.

Mai încoace, în interior, patru ziduri cu coamă de ardezie înconjurau grădina de zarzavat, unde straturile, arate de curând, păreau niște plăci brune. Clopotele de sticlă care acopereau pepenii, sticleau în șir pe răzorul lor îngust; anghinarea, fasolele, spanacul, morcovii și roșiile alternau până la un pătrat de sparanghel, care părea o mică pădurice de pene.

Pe terenul acesta se înălțase, sub Directorat, o locuință elegantă. De atunci, copacii crescuseră peste măsură, clematita acoperea aleile de carpeni, cărările erau invadate de mușchi, pretutindeni creșteau mărăcini. Bucăți de statui se fărâmițau prin ierburi. Te împiedicai de resturi de împletituri de sârmă. Din pavilion, nu mai rămăseseră decât la parter două camere, pe care atârnavu fâșii de tapet albastru. În fața casei se întindea un umbrar în stil italian, unde, pe stâlpi de cărămidă, un grilaj de lemn susținea o viță.

Ajunseră amândoi sub el și, cum lumina cădea prin găurile inegale dintre frunze, Frédéric, vorbind dintr-o parte cu Louise, privea umbra frunzelor pe obrazul ei.

Avea în părul roșcat, lângă coc, un ac sfârșit la capăt cu o bilă de sticlă, care imita smaragdul; și purta, cu toate că era în doliu (atât era de naiv prostul său gust), papuci de paie garnisiți cu șaten roz, curiozitate vulgară, cumpărați fără îndoială la vreun bâlci.

Ei îi observă și-i făcu un compliment ironic.

– Nu-ți bate joc de mine! răspunse ea.

Apoi, privindu-l din cap până în picioare, de la pălăria de fetru gri până la ciorapii de mătase:

– Cât ești de cochet!

Îl rugă să-i indice cărți de citit. El dădu câteva nume, și ea spuse:

– Cât ești de savant!

Încă de mică, o cuprinsese una din acele iubiri de copil care au în același timp puritatea unei religii și violența unei necesități. Fusesse camaradul ei, fratele ei, învățătorul ei, îi înveselise spiritul, făcuse să-i bată inima și-i picurase fără să vrea până în străfundul ființei o beție latentă și continuă. Apoi o părăsise în plină criză tragică, îndată după moartea mamei ei, și cele două deznădejdi se confundaseră. Absența îl idealizase în amintirea ei; acum se întorcea cu un fel de aureolă, și ea se lăsa cuprinsă cu naivitate de fericirea de a-l vedea.

Pentru prima oară în viața lui, Frédéric se simțea iubit; și această plăcere nouă, care nu depășea ordinul sentimentelor agreabile, îi umplea inima; își depărtă brațele, răsturnându-și capul pe spate.

Un nor mare străbătea cerul.

– Se duce înspre Paris, spuse Louise; ai vrea să-l urmezi, nu-i așa?

– Eu! De ce?

– Cine știe?

Și aruncându-i o privire pătrunzătoare:

– Poate că ai acolo... (căută cuvântul) – vreo iubită.

– Nu, n-am nici o iubită.

– Sigur?

– Da, domnișoară, sigur!

În mai puțin de un an, se petrecuse în tânăra fată o transformare extraordinară

care îl uimea pe Frédéric. După o clipă de tăcere, el adăugă:

– Ar trebui să ne tutuim, ca odinioară, nu vrei?

– Nu.

– De ce?

– Uite așa.

El insista. Ea răspunse, lăsând capul în jos:

– Nu îndrăznesc!

Ajunseseră la capătul grădinii, pe malul Livonului. Frédéric începu, ștregărește, să arunce cu pietricele. Ea îi porunci să stea jos. El se supuse; apoi, privind căderea de apă:

– E ca Niagara!

Frédéric începu să vorbească de ținuturi depărtate și de călătorii lungi. Ideea de a pleca o fermeca pe Louise. Nu i-ar fi fost frică de nimic, nici de furtuni, nici de lei.

Așezați unul lângă altul, luau de jos pumni de nisip, apoi îl lăsau să curgă printre degete, stând de vorbă; și vântul cald care bătea dinspre câmpie le aducea în valuri miresme de levănțică, odată cu mirosul gudronului de la o barcă ce se afla îndărătul ecluzei. Soarele bătea în cascadă; blocurile verzui ale micului zid unde curgea apa apăreau ca de sub un vâl de argint care se desfășura neîncetat. O lungă bară de spumă țâșnea din nou la picioare, în cadență. Se formau bășici, vârtejuri, mii de curenți opuse care, până la urmă, se confundau într-o singură pânză limpede.

Louise murmură că invidia viața peștilor:

– Trebuie să fie atât de plăcut să te rostogolești acolo în voie, să te simți mângâiat din toate părțile!

Și fremăta, alintându-se.

Dar o voce strigă:

– Unde ești?

– Te cheamă dădaca dumitale, spuse Frédéric.

– Bine! Bine!

Louise nu se deranja.

– Are să se supere, reluă el.

– Mi-e totuna! și de altfel... Domnișoara Roque lăsă să se înțeleagă, printr-un gest, că o avea la dispoziția ei.

Se ridică totuși, apoi se plânse că o doare capul. Și, cum treceau prin fața unui șopron în care se țineau surcelele, spuse:

– Dacă ne-am așeza dedesubt, la fereală?

El se prefăcu că nu înțelege acest cuvânt regional, și chiar o necăji pentru accentul ei.

Încetul cu încetul, colțurile gurii ei se strânseseră, își mușca buzele. Se depărta bosumflată.

Frédéric se duse după ea, jură că nu voise s-o facă să sufere și că ținea mult la ea.

– E adevărat? spuse ea, privindu-l cu un zâmbet care îi lumina fața presărată nițel de pistrui.

El nu rezistă acestui curaj de a-și mărturisi sentimentele, acestei tinereți

proaspete, și roști, trecându-i brațul stâng în jurul mijlocului:

– De ce te-aș minți?... te îndoiești, nu-i așa?

Un țipăt suav ca un găngurit țâșni din gâtul ei; capul îi căzu pe spate, o cuprinse o slăbiciune. El o susținu. Și scrupulele corectitudinii sale fură inutile; în fața acestei fecioare care se oferea îl cuprinse spaima. O ajută să facă vreo câțiva pași, încetișor. Vorbele sale mângâioase încetaseră și, nevrând să-i mai spună decât cuvinte neînsemnate, îi vorbi despre societatea din Nogent.

Ea îl împinse dintr-o dată și, pe un ton amar, îi reproșă:

– N-ai avea curajul să mă iei cu tine!

El rămase împietrit, cu o expresie de uimire. Louise izbucni în hohote de plâns, și lăsându-și capul pe pieptul lui murmură:

– Parcă eu pot să trăiesc fără tine!

El încerca să o liniștească. Ea îi puse amândouă mâinile pe umeri ca să-l privească mai bine în față, și, săgetându-l cu ochii ei verzi, de o umezeală aproape feroce, întrebă:

– Vrei să fii bărbatul meu?

– Dar... răspunse Frédéric, căutându-și cuvintele. Fără îndoială... Asta-i și dorința mea.

În clipa aceea, șapca domnului Roque apăru de după o tufă de liliac.

El îl luă pe "tânărul său prieten" într-o scurtă călătorie de două zile, prin împrejurimi, pe la proprietățile sale; la întoarcere, Frédéric găsi la maică-sa trei scrisori.

Prima era un bilet de la domnul Dambreuse, care-l invita la cină marțea precedentă. De ce oare această politețe? Îl iertaseră deci pentru necuviința lui?

A doua era de la Rosanette. Îi mulțumea că își riscase viața pentru ea; Frédéric nu înțelese la început ce voia să spună; în sfârșit, după multe ocolișuri, îl implora în genunchi, spunea ea, având în vedere nevoi urgente, așa cum ceri pâine, invocându-i prietenia și încrezându-se în delicatețea lui, să-i dea un mic ajutor de cinci sute de franci. Se hotărî pe loc să-i trimită banii.

A treia scrisoare, de la Deslauriers, vorbea de subrogare și era lungă și neclară. Avocatul nu luase încă nici o hotărâre. Îl sfătuia să nu se deranjeze. "E inutil să te întorci!" insistând chiar în această privință, în chip ciudat.

Frédéric făcu tot felul de presupuneri și îi veni să se întoarcă acolo; această pretenție de a-i comanda faptele îl revolta.

Dealtfel, începea să-l roadă nostalgia bulevardului; și apoi mama sa îl grăbea atât de mult, domnul Roque se învârtea atâta în jurul lui și domnișoara Louise îl iubea atât de tare, încât nu mai putea să amâne declarația. Avea nevoie să reflecteze, să judece mai bine lucrurile de departe.

Pentru a-și motiva călătoria, Frédéric inventă o poveste; și plecă, spunând tuturor și crezând el însuși că se va întoarce curând.

VI

Întoarcerea la Paris nu-i făcu nici o plăcere; era într-o seară, la sfârșitul lui august, bulevardul părea gol, trecătorii veneau unul după altul cu mutre îmbufnate,

ici și colo fumegau cazane cu asfalt, multecase aveau obloanele trase; ajunse acasă; praful acoperea draperiile; și, luând masa singur, Frédéric fu cuprins de un ciudat sentiment de părăsire; atunci se gândi la domnișoara Roque.

Ideea însurătorii nu i se mai părea atât de exagerată. Ar călători amândoi, ar merge în Italia, în Orient. Și și-o închipuia în picioare pe un dâmb, contemplând un peisaj, sau sprijinită de brațul lui într-o galerie florentină, oprindu-se în fața tablourilor. Ce bucurie ar fi să vezi această mică ființă delicată luminându-se în fața splendorilor Artei și ale Naturii! Ieșită din mediul ei, în scurtă vreme ar deveni o tovarășă încântătoare. Dealtfel, averea domnului Roque îl ispitea. Totuși, o asemenea hotărâre îl dezgusta ca o slăbiciune, ca o înjosire.

Era decis însă (orice ar fi trebuit să facă) să-și schimbe viața, adică să nu-și mai piardă mințile în pasiuni zadarnice, și chiar șovăia dacă să facă comisionul pe care i-l dăduse Louise. Trebuia să cumpere pentru ea, de la Jacques Arnoux, două statuete policrome reprezentând niște negri, asemănători cu cei care se aflau la prefectura din Troyes. Ea cunoștea marca fabricantului, nu voia altă marcă. Lui Frédéric îi era teamă că, dacă se ducea iarăși la ei, avea să cadă încă o dată în capcana vechii sale dragoste.

Aceste gânduri îl preocupară toată seara; și era gata să se culce când intră o femeie.

– Eu sunt, spuse râzând domnișoara Vatnaz. Vin din partea Rosanettei.

Deci se împăcaseră?

– Da, zău! Nu sunt rea, o știi bine. Pe deasupra biata fată... Ar fi prea lung de povestit.

Pe scurt, Mareșala dorea să-l vadă, aștepta un răspuns, scrisoarea ei se plimbase de la Paris la Nogent; domnișoara Vatnaz nu-i cunoștea conținutul.

Atunci Frédéric se interesă de Mareșală.

Era, acum, cu un om foarte bogat, un rus, prințul Tzerninkoff, care o văzuse la curse, la Champ de Mars, vara trecută.

– Au trei trăsuri, cal de călărie, livrea, groom în stil englezesc, casă la țară, lojă la Italieni și încă o mulțime de lucruri. Asta-i, dragul meu.

Și domnișoara Vatnaz, ca și cum ar fi profitat și ea de această schimbare de situație, părea mai veselă, chiar fericită. Își scoase mânușile și cercetă mobilele și bibelourile din cameră. Le aprecia la prețul real, ca un anticar. Ar fi trebuit s-o consulte pe ea ca să le obțină mai ieftine. Îl felicită pentru bunul lui gust.

– A, ce drăguț, foarte bine! Numai dumneata ai idei de astea! Apoi, zărind o ușă la capul alcovului:

– Pe aici le dai drumul femeiuștelor, nu?

Și îl luă prietenește de bărbie. El tresări la atingerea mâinilor ei lungi, slabe și în același timp moi. Avea în jurul încheieturii mâinilor un volănaș de dantelă și, pe corsajul rochiei verzi, pasmanterii ca un husar. Pălăria ei de tul negru, cu boruri coborâte, îi ascundea puțin fruntea; ochii îi străluceau sub bor; părul răspândea un parfum de paciuli; lampa de pe o măsuță, luminând-o de jos în sus ca o rampă de teatru, îi scotea în relief maxilarul; și brusc, în fața acestei femei urâte care își mlădia talia ca o panteră, Frédéric simți o dorință enormă, o poftă de voluptate bestială.

Ea îi spuse cu o voce mieroasă, scoțând din portmoneu trei pătrățele de hârtie:

– Ai să-mi cumperi asta!

Erau trei bilete pentru o reprezentație în beneficiul lui Delmar.

– Cum, el?

– Desigur!

Domnișoara Vatnaz, fără să explice mai mult, adăugă că îl adora mai mult decât oricând. Actorul, după spusa ei, se clasa definitiv printre "somitățile epocii". Și nu întruchipa cutare sau cutare personaj, ci însuși geniul Franței, Poporul! Avea un suflet plin de omenie; înțelegea Arta ca pe un har! Frédéric, ca să scape de aceste elogii, îi dădu banii pentru cele trei bilete.

– Inutil să vorbești de asta, acolo! Vai ce târziu e, Doamne! Trebuie să plec. Al uitam adresa: strada Grange-Batelière, 14.

Și în prag:

– Adio, om iubit!

"Iubit de cine? se întrebă Frédéric. Ce persoană ciudată!"

Și își reaminti că Dussardier îi spusese într-o zi despre ea: "O, nu-i mare lucru de capul ei!" făcând parcă aluzie la niște afaceri puțin onorabile.

A doua zi se duse la Mareșală. Locuia într-o casă nouă, ale cărei storiuri erau deschise în afară, spre stradă. La fiecare palier se afla o oglindă pe perete, o jardiniere rustică în fața ferestrelor, un covor de pânză de-a lungul treptelor; și, când intrai de afară, răcoarea scării îți părea odihnitoare.

Veni să deschidă un servitor, un valet în vestă roșie. În anticameră, pe banchetă, se aflau o femeie și doi bărbați, furnizori, fără îndoială, care așteptau ca în vestibulul unui ministru. La stânga, ușa sufrageriei întredeschisă lăsa să se vadă sticle goale pe bufete, șervete pe spătarul scaunelor; și, paralel, se deschidea o galerie unde grilaje de lemn aurit susțineau spaliere de trandafiri. Jos în curte, doi băieți, cu brațele goale, frecau un landou. Vocile lor se auzeau de sus odată cu zgomotul intermitent al unei țesale lovite de o piatră.

Servitorul se întoarse. "Doamna va primi pe domnul": și îl conduse prin a doua anticameră, apoi traversară un salon mare, tapetat cu brocart galben, cu torsade în colțuri care se întâlneau pe plafon și păreau continuate cu împletiturile lustrei, ce aveau forma unor cabluri. Fusese desigur o petrecere în noaptea trecută. Scrumul de țigară rămăsese pe console.

În sfârșit, intră într-un fel de budoar luminat vag prin vitralii colorate. Frunze de trifoi decupate în lemn împodobeau partea de sus a ușilor; îndărătul unei balustrade, trei saltele purpurii formau un divan, deasupra căruia era aruncat cordonul unei narghilele de platină. Căminul, în loc de oglindă, avea o etajeră piramidală, pe rafturile căreia se aflau diferite curiozități: vechi ceasuri de argint, cornete de cristal de Boemia, agrafe de pietre scumpe, nasturi de jad, emailuri, statuete chinezești, o mică madonă bizantină cu mantie de argint aurit; și toate acestea se contopeau, într-un amurg auriu, cu culoarea albăstruie a covorului, cu reflexul sidefului taburetelor, cu nuanța roșcată a pereților tapetați cu piele cafenie. În colțuri, pe socluri, în vase de bronz, florile îngreuiiau atmosfera.

Rosanette apăru, îmbrăcată cu o bluză de șaten roz, cu pantaloni de cașmir alb, cu un colier de piaștri la gât și cu o calotă roșie înconjurată de iasomie pe cap.

Frédéric se arată surprins; apoi spuse că aduce "lucrul de care era vorba" și-i prezintă bancnota.

Ea îl privi uluită; și, cum el ținea mereu biletul în niănă, fără să știe unde să-l pună:

– Ia-i, te rog!

Ea îl apucă; și îl aruncă pe divan:

– Ești foarte amabil.

Îi adusese bani ca să achite un teren la Bellevue, pe care-l plătea în rate anuale. Atâta nepăsare îl jigni pe Frédéric. "Dealtfel, cu atât mai bine!" Asta îl răzbuna pentru trecut.

– Stai jos! zise ea. Aici, mai aproape. Și pe un ton grav: – Mai întâi trebuie să-ți mulțumesc, dragul meu, că ți-ai riscat viața pentru mine.

– O, n-a fost nimic.

– Cum, dar e foarte frumos!

Și Mareșala îi arăta o recunoștință care îl încurca; ea credea, probabil, că el se bătuse numai pentru Arnoux, care închipuindu-și acest lucru, trebuie să fi simțit nevoia să i-l spună.

"Își bate joc de mine, poate", se gândea Frédéric.

Nu mai avea nimic de făcut aici și, pretinzând că are o întâlnire, se ridică.

– A, nu! Mai stai!

El se așeză din nou și-i laudă costumul.

Ea răspunse, copleșită parcă:

– Prințul mă place așa! Și trebuie să fumez cu comedia asta, adăugă arătând narghileaua. Dacă am încerca? Vrei?

I se aduse foc; tombacul se aprindea greu și ea începu să bată din picioare, nerăbdătoare. Apoi o cuprinse o moleșeală; stătea nemișcată pe divan, cu o pernă subsuoară, cu trupul puțin răsucit, cu un genunchi îndoit, cu celălalt picior întins. Șarpele lung de marochin roșu, care se încolăcea pe jos, i se înfășură pe braț. Apăsa ciocul de chihlimbar pe buze și-l privea pe Frédéric, clipind din ochi, prin rotocoalele de fum care o înfășurau. Aspirația pieptului ei făcea să clipească apa, și Rosanette murmură din când în când:

– Dragul de el! Scumpul meu!

Frédéric căuta un subiect de conversație plăcut; își aminti de Vatnaz.

Spuse că i-a părut foarte elegantă.

– Cred și eu! reluă Mareșala. Are noroc asta să mă aibă pe mine! fără să adauge un cuvânt mai mult, atâta reținere era în vorbele lor.

Amândoi se simțeau stingheriți, cu un zid parcă între ei. Într-adevăr, duelul a cărui pricină se credea Rosanette o măgulise. Pe urmă, se mirase grozav că el nu venise să se mândrească cu fapta lui; și, ca să-l oblige să se întoarcă, inventase acea nevoie urgentă de cinci sute de franci. Cum se explica deci că Frédéric nu cerea în schimb un pic de dragoste! Era un rafinement care o minuna, și într-un elan îi spuse:

– Vrei să vii cu noi la mare?

– Cine "noi"?

– Eu și tipul meu; te voi prezenta drept vărul meu ca în comediile de altădată.

– Mulțumesc frumos!

– Ei bine, atunci poți închiria o casă lângă noi.

Ideea de a se ascunde de un om bogat îl umilea.

– Nu! E cu neputință.

– Cum vrei!

Rosanette întoarse capul, gata să plângă. Frédéric băgă de seamă; și pentru a-i arăta că se interesează de ea, îi spuse că e fericit s-o vadă, în sfârșit, într-o situație bună.

Ea ridică din umeri. Cine o supăra? Oare, din întâmplare, nu o iubea?

– O, pe mine mă iubesc totdeauna.

Și adăugă:

– Rămâne de văzut în ce chip.

Plângându-se că "se înăbușă de căldură", Mareșala își descheie bluza; și, fără altă îmbrăcăminte decât cămașa de mătase, își lăsa capul pe umăr, într-o atitudine de sclavă, foarte provocatoare.

Un bărbat mai puțin egos și mai puțin prudent nu s-ar fi gândit că vicontele, domnul de Comaing sau un altul putea să apară. Dar Frédéric fusese prea des înșelat de acest fel de priviri ca să se mai compromită printr-o nouă umilire.

Ea dori să-i cunoască relațiile, distracțiile; merse până acolo încât se informă și de afacerile lui, oferindu-i bani cu împrumut dacă avea nevoie. Frédéric, nemaiputând suporta, își luă pălăria.

– Ei, draga mea, petrecere bună acolo. La revedere!

Ea căscă ochii; apoi pe un ton sec:

– La revedere!

El străbătu iarăși salonul galben și a doua anticameră. Pe masă, între un vas plin cu cărți de vizită și o mapă de scris, era o casetă de argint cizelat. Îi aparținuse doamnei Arnoux! Simți în clipa aceea o mare înduioșare și parcă revolta unei profanări. Îi venea să ia caseta în mână, s-o deschidă. Îi fu frică să nu-l vadă cineva, și plecă.

Frédéric fu cinstit. Nu se duse la Arnoux.

Își trimise servitorul să cumpere cei doi negri, după ce îi făcu toate recomandările necesare; și lădița plecă în aceeași seară la Nogent. A doua zi, în drum spre Deslauriers, la colțul străzii Vivienne cu bulevardul, doamna Arnoux îi apăru drept în față.

Primul lor impuls fu să se dea înapoi; apoi, același zâmbet le veni pe buze, și se salutară. Un minut întreg nici unul nu scoase nici o vorbă.

O bătea soarele; și fața ei ovală, sprâncenele lungi, șalul de dantelă neagră care îi desena forma umerilor, rochia de mătase ca gușa porumbelului, buchetul de violete prins de pălăria cu bride, totul îi păru de o splendoare extraordinară. Ochii ei frumoși emanau o suavitate nesfârșită; el spunea încet, la întâmplare, vorbe confuze, primele care îi veneau:

– Ce mai face Arnoux?

– Mulțumesc, bine.

– Și copiii?

– Foarte bine!

– Ce vreme frumoasă, nu-i așa?

– Minunată, e adevărat!

– Mergi la cumpărături?

– Da.

Și cu o ușoară înclinare a capului:

– Adio!

Ea nu-i întinsese mâna, nu rostise un singur cuvânt afectuos, nici nu-l poftise măcar la ea. Cu toate astea n-ar fi dat această întâlnire pentru cea mai frumoasă aventură; continuându-și drumul, se gândea mereu la gingășia ei.

Deslauriers, surprins, își ascunse ciuda, căci încă mai păstra cu încăpățănare o speranță în privința doamnei Arnoux și îi scrisese lui Frédéric să rămână la Nogent, ca să fie mai liber în manevrele sale.

Îi spuse totuși că fusese la ea, ca să afle dacă într-adevăr contractul lor stipula comunitatea de bunuri. Atunci s-ar fi putut s-o dea în judecată pe soție; "și a făcut o mutră ciudată când i-am vorbit de căsătoria ta".

– Ia te uită! Ce invenție!

– Trebuia, ca s-o conving că ai nevoie de banii tăi! O persoană indiferentă n-ar fi fost gata să leșine când i-am spus-o.

– Adevărat? strigă Frédéric.

– Ah, băiete, te trădezi! Fii sincer, haide!

O imensă lașitate îl cuprinse pe îndrăgostit.

– Nu!... te asigur! Pe cuvântul meu de onoare!

Această slabă tăgăduire îl convinse și mai mult pe Deslauriers

Îl felicită. Îi ceru "detalii". Frédéric nu destăinui nimic și rezistă chiar poftelor de a născoci.

Cât despre ipotecă, îi spuse să nu mai facă nici un demers, să aștepte. Deslauriers era de părere că n-are dreptate și fu chiar brutal în muștrările sale.

Era dealtfel mai mohorât, mai răuvoitor și mai irascibil decât de obicei. Dacă soarta lui nu suferea nici o schimbare, într-un an se va îmbarca spre America, sau își va zbura creierii. În sfârșit părea atât de furios împotriva lumii întregi și de un radicalism atât de absolut, îneât Frédéric nu se putu opri să nu-i zică:

– Parcă ești Sénécal!

La aceste cuvinte, Deslauriers îi spuse că Sénécal ieșise de la Sainte-Pélagie, deoarece instrucția nu putuse aduna destule dovezi pentru a-l da în judecată.

De bucurie, Dussardier se gândi "să ofere un punc" și-i invită și pe Frédéric avertizându-l că va lua parte și Hussonnet, care se purtase foarte frumos cu Sénécal.

În adevăr, *Le Flambar* înființase și un cabinet de afaceri, anunțând pe prospecte: *Agenția podgoriilor – Oficiu de publicitate – Birou de recuperare și informații* etc. Dar boemul se temea ca aceste afaceri să nu dăuneze considerației de care se bucura în literatură, și-l angajă pe matematician să țină socotelile. Cu toate că postul era mediocru, Sénécal, fără el, ar fi murit de foame. Frédéric, nevrând să-l mârhească pe bietul comis, acceptă invitația.

Cu trei zile înainte, Dussardier ceruise el însuși podeaua de cărămizi a mansardei sale, bătuse fotoliul și ștersese de praf căminul, pe care se afla sub un glob de sticlă o pendulă de alabastru între o stalactită și un cocoș. Fiindcă cele două

sfeșnice mari și cel mic cu toartă nu luminau suficient, împrumutase de la portar două candelabre; cele cinci surse de lumină străluceau deasupra scrinului, acoperit cu trei șervețele, ca să stea mai frumos farfuriile cu prăjituri, biscuiți, un cozonac și douăsprezece sticle de bere. În fața scrinului, lângă peretele tapetat cu o hârtie galbenă, o mică bibliotecă de acaju conținea *Fabulele* lui Lachambeaudie, *Misterele Parisului*^[52] Napoleon de Norvens – și, în mijlocul alcovului, surâdea, într-o ramă de palisandru, figura lui Béranger^[53].

Comesenii erau (în afară de Deslauriers și Sénécal) un farmacist care absolvise de curând dar care n-avea fondurile necesare să-și deschidă o farmacie, un tânăr care locuia în aceeași casă, un plasator de vinuri, un arhitect și un domn, funcționar la asigurări. Regimbart nu putuse să vină. Toți îl regretau.

Îl întâmpinara pe Frédéric cu mari manifestări de simpatie, căci toți știau de la Dussardier de micul lui discurs de la domnul Dambreuse. Sénécal se mulțumi să-i întindă mâna, cu un aer demn.

El stătea în picioare cu spatele la cămin. Ceilalți ședea jos și, cu pipa în gură, îl ascultau cum vorbea despre sufragiul universal, din care trebuia să rezulte triumful Democrației, despre aplicarea principiilor evanghelice. Dealtfel, clipa cea mare se apropia; banchetele reformiste se înmulțeau în toate provinciile; Piemontul, Napoli, Toscana...

– E adevărat, spuse Deslauriers, tăindu-i brusc vorba, nu mai poate să dureze așa!

Și începu să zugrăvească tabloul situației.

Sacrificasem Olanda ca să obținem din partea Angliei recunoașterea lui Ludovic-Filip; și acum, această frumoasă alianță era pierdută, datorită căsătoriilor spaniole! În Elveția, domnul Guizot, la remorca Austriacului, susținea tratatele din 1815. Prusia, cu al său Zollverein^[54], ne făcea încurcături. Problema Orientului rămânea nerezolvată.

– Nu e un motiv să te încrezi în Rusia pentru că marele duce Constantin trimite daruri domnului d'Aumale^[55]. Cât despre politica internă, niciodată n-a dovedit atâta orbire, atâta prostie! Nici chiar majoritatea lor nu mai e unită! Pretutindeni, cum se spune, nimic! Nimic! Și, în fața atâtor rușini, urmă avocatul punându-și mâinile în șolduri, ei se declară satisfăcuți!

Această aluzie la un vot celebru^[56] stârni aplauze. Dussardier destupă o sticlă de bere; spuma stropi perdelele, el nu băgă de scamă: umplea pipele, tăia cozonacul, oferea felii din el. Coborâse de mai multe ori să vadă dacă nu vine punciu; și toți se exaltau tot mai mult, exasperați împotriva Puterii. Mânia lor era violentă, fără altă pricină decât ura contra nedreptății; și amestecau reproșurile cele mai prostești cu revendicările cele mai legitime.

Farmacistul deplângea starea mizerabilă a flotei. Agentul de asigurări nu tolera cele două santinele ale mareșalului Soult^[57]. Deslauriers îi acuza pe iezuiți, care tocmai se instalaseră în mod public la Lille. Sénécal detesta cel mai mult pe domnul Cousin^[58]; căci eclecticismul, pretinzând să scoată certitudinea din rațiune, dezvoltă egoismul, distruge solidaritatea; plasatorul de vinuri, neînțelegând mare lucru din aceste probleme, observă cu voce tare că lăsa la o parte multe ticăloșii.

– Vagonul regal de pe linia de Nord trebuie să coste vreo optzeci de mii de franci.

Cine îl va plăti?

– Da, cine îl va plăti? reluă funcționarul comercial, furios ca și cum acești bani ar fi fost luați din buzunarul său.

Urmară recriminări împotriva rechinilor de la bursă și a corupției funcționarilor. Ar trebui să se meargă mai sus, după părerea lui Sénécal, și să fie acuzați înainte de toate prinții care reînviau moravurile Regenței.

– N-ați văzut, în ultima vreme, pe prietenii ducelui de Montpensier, când se întorc de la Vincennes, beți fără îndoială, și tulbură cu cântecele lor muncitorii din cartierul Saint-Antoine?

– S-a strigat chiar: "Jos tâlharii!" spuse farmacistul. Eram și eu acolo. Am strigat și eu.

– Cu atât mai bine! Poporul se trezește în sfârșit, de când cu procesul Teste-Cubières^{59}!

– Pe mine, acel proces m-a mâhnit, zise Dussardier, pentru că dezonorează un fost soldat!

– Știți, continuă Sénécal, că s-a descoperit la ducesa de Praslin...

În clipa aceea, o lovitură de picior deschise ușa. Hussonnet intră.

– Salut, domnilor! spuse el așezându-se pe pat.

Nu se făcu nici o aluzie la articolul lui, pe care îl regreta, dealtfel, mai ales că Mareșala îl certase zdravăn.

Văzuse la teatrul lui Dumas *Cavalerul de Maison-Rouge* și găsea piesa plicticoasă.

O asemenea părere îi uimi pe democrați, care o găseau prin tendințele, prin decorurile ei mai cu seamă, măgulitoare pentru credințele lor. Protestară. Sénécal, ca să sfârșească discuția, întrebă dacă piesa servea Democrației.

– Da... poate, dar are un stil...

– Ei, asta-i bună acum. Ce e stilul? Ideea e principalul! Și, tăindu-i vorba lui Frédéric care voia să spună ceva:

– Afirmam deci că, în afacerea Praslin^{60}...

Hussonnet îl întrerupse:

– Ah, și ăsta e un refren! Ce mă mai plictisește!

– Și pe alții, nu numai pe dumneata! replică Deslauriers. Cinci ziare au fost interzise! Ascultați această notă!

Și, scoțându-și carnetul, citi:

– Am suportat, de la instaurarea celei mai bune republici, o mie două sute douăzeci și nouă de procese de presă, de unde a rezultat pentru ziariști: trei mii o sută patruzeci și unu ani de pușcărie, cu modica sumă de șapte milioane o sută zece mii cinci sute de franci amendă. E drăguț, nu?

Toți râseră cu amărăciune. Frédéric, însuflețit ca și ceilalți, reluă:

– *La Démocratie Pacifique* are un proces pentru foiletonul publicat, un roman intitulat *Partea femeilor*.

– Ei, asta-i, zise Hussonnet. Dacă ni se interzice și partea femeilor!

– Dar ce nu se interzice? strigă Deslauriers. E interzis să fumezi în Luxembourg^{61}, interzis să cânti imnul închinat lui Pius al IX-lea^{62}!

– Și acum interzic banchetul tipografilor^[63]! articulă o voce joasă.

Era glasul arhitectului, ascuns în umbra alcovului și care nu scosese nici un cuvânt până atunci. Acesta adăugă că, în urmă cu o săptămână, fusese condamnat, pentru ofensă adusă regelui, un oarecare Rouget.

– Rouget s-a fript^[64], zise Hussonnet.

Această glumă păru atât de nepotrivită lui Sénécal, încât îi reproșă că îl apără pe "saltimbancul de la primărie, pe prietenul trădătorului Dumouriez".

– Eu? dimpotrivă!

El găsea că Ludovic-Filip e banal, guard național, tot ce poate fi mai băcan și mai burghez! Și, cu mâna la inimă, boemul începu să înșire frazele sacramentale: – "Mereu, cu o plăcere crescândă... – Naționalitatea poloneză nu va pieri... – Marile noastre lucrări vor continua... Dați-mi bani pentru mica mea familie..."! Toți râdeau tare, proclamându-l un băiat delicios, spiritual; veselia crescua și mai mult la sosirea castronului cu puncti adus de un limonagiu.

Flăcările alcoolului și cele ale lumânărilor încălziră repede apartamentul; și lumina mansardei, traversând curtea, bătea marginea unui acoperiș din față, unde se ridica negru, în noapte, burlanul unui coș. Vorbeau tare, toți deodată; își scosese redingotele, ciocneau paharele, loveau mobilele.

Hussonnet strigă:

– Aduceți înaltele doamne, ca să fie mai "Tour de Nesle": culoare locală și rembrandtiană, ce naiba!

Și farmacistul, care tot învărtea la puncti, începu să cânte cât îl ținea gura

*Am doi boi la mine-n staul
Doi boi albi și foarte mari...*

Sénécal îi astupă gura cu mâna, nu-i plăcea dezordinea; și locatarii începură să apară la ferestre, surprinși de gălăgia neobișnuită din locuința lui Dussardier.

Bietul băiat era fericit și spuse că petrecerea îi amintea micile lor ședințe de altădată, pe cheiul Napoleon; totuși, câțiva lipseau, de pildă Pellerin...

– Ne putem lipsi de el, spuse Frédéric.

Și Deslauriers se interesă despre Martinon:

– Ce mai e cu acest domn interesant?

Imediat, Frédéric, descărcându-și ciuda, atacă deșteptăciunea lui Martinon, caracterul, falsa lui eleganță, omul în întregime. Era într-adevăr un țăran parvenit! Noua aristocrație, burghezia, nu valora nici pe departe cât cea veche, nobilimea. El susținea acest lucru; și democrații aprobau, ca și cum ar fi făcut parte dintr-una și ar fi frecventat-o pe cealaltă. Toți erau încântați de Frédéric. Farmacistul îl compară chiar cu domnul d'Alton-Shée^[65]; care, cu toate că era pair de Franța, apăra cauza Poporului.

Veni ora plecării. Toți se despărțiră strângându-și mâna cordial; Dussardier, din dragoste, porni să-i conducă pe Frédéric și pe Deslauriers. Îndată ce ajunseră în stradă, avocatul păru că se gândește și, după o clipă de tăcere, spuse:

– Va să zică ești foarte supărat pe Pellerin?

Frédéric nu-și ascunse necazul.

Pictorul totuși își retrăsese faimosul tablou din vitrină. Nu trebuiau să se certe între ei pentru fleacuri. De ce să-și facă un dușman?

– A cedat unui moment de enervare, lucru ușor de înțeles la un om care n-are un sfaț. Tu nu poți înțelege asta!

Și, după ce Deslauriers urcă în apartamentul lui, comisul se ținu după Frédéric. Îl îndemnă chiar să cumpere portretul. De fapt, Pellerin, pierzându-și nădejdea că îl va intimida, îi bătuse la cap să intervină pentru ca, datorită lor, să i-l ia.

Deslauriers îi mai vorbi despre asta, stărui. Pretențiile piciorului erau modeste.

– Sunt sigur că, poate, cu vreo cinci sute de franci..

– Eh, dă-i banii. Uite-i, zise Frédéric.

Chiar în seara aceea, i se aduse tabloul. Îi păru și mai îngrozitor decât prima oară. Nuanțele și umbrele erau și mai plumburii din pricina prea deselor retușări, și păreau mohorâte în raport cu luminile care, rămase strălucitoare pe ici pe colo, distonau în ansamblu.

Frédéric îl critică plin de amărăciune, ca să se răzbune că-l plătise. Deslauriers îl crezu pe cuvânt și îi aprobă purtarea, căci ambiția lui era să constituie o falangă al cărei șef să fie el. Unii oameni se bucură să-i pună pe prietenii lor să facă lucruri care le sunt neplăcute.

În timpul acesta, Frédéric nu mai fusese pe la Dambreuse. Nu avea capitalul necesar. Ar fi trebuit să dea lungi explicații; și șovăia să se hotărască. Poate că avea dreptate. Nimic nu mai era sigur acum, nici afacerea cu huila mai mult decât altele; trebuia să se retragă din lumea aceea; în sfârșit, Deslauriers contribui la renunțarea lui. De atâta ură, devenea virtuos; și era mai bucuros ca Frédéric să rămână în mediocritate. În felul acesta, rămânea egal cu el, și în legături mai strânse.

Comisionul domnișoarei Roque fusese executat foarte prost. Tatăl ei îi scrisese, dându-i cele mai precise explicații, și își termina, scrisoarea cu această glumă: "Cu riscul de a-ți da o muncă de negru".

Frédéric nu putea să-l evite pe Arnoux. Urcă în magazin și nu văzu pe nimeni. Casa de comerț se prăbușea, funcționarii imitau nepăsarea patronului.

Înainta de-a lungul etajerei încărcate cu faianțe, care ocupa de la un capăt la altul mijlocul încăperii; apoi, ajungând în fund, în fața tejghelei, merse mai apăsat ca să fie auzit.

Draperia fu dată la o parte, și doamna Arnoux se ivi.

– Cum, dumneata aici! Dumneata!

– Da, spuse ea cam tulburată. Căutam...

El îi zări batista lângă pupitru și își închipui că venise la soțul ei ca să-și dea seama de ceva, să-și limpezească o neliniște.

– Dar... poate ai nevoie de ceva? spuse ea.

– De o nimica toată, doamnă.

– Vânzătorii ăștia sunt insuportabili, lipsesc mereu.

Nu trebuia să-i certe. Dimpotrivă, lui îi părea bine de împrejurarea aceasta.

Ea îl privi ironic.

– Ei, și căsătoria?

– Ce căsătorie?

– A dumitale.

– A mea? Niciodată!

Ea făcu un gest de tăgăduială.

– Și dacă ar fi adevărat, la urma urmei? Te refugiezi în mediocritate, când ești deznădăjduit de frumusețea la care ai visat!

– Totuși, nu toate visurile îți erau așa de nevinovate!

– Ce vrei să spui?

– Când te plimbai la curse cu... niște persoane!...

Frédéric o blestemă pe Mareșală. Își aminti deodată ceva:

– Dar chiar dumneata, odată, m-ai rugat s-o văd, în interesul lui Arnoux.

Ea replică, dând din cap:

– Și profitai ca să te distrezi.

– Doamne! Să uităm toate prostiile astea!

– E drept, deoarece te însori!

Și se stăpânea să nu suspine, mușcându-și buzele. Atunci el rosti:

– Dar îți repet că nu e adevărat. Poți să crezi că eu, cu nevoia mea de inteligență, cu obiceiurile mele, am să mă înfund în provincie ca să joc cărți, să supraveghez zidarii și să mă plimb în saboți! În ce scop? Ți s-a spus că e bogată, nu-i așa? Puțin îmi pasă de bani! După ce am dorit tot ce e mai frumos, mai duios, mai încântător, un fel de rai întruchipat într-o ființă omenească, și după ce l-am găsit, acest ideal, această apariție care îmi ascunde tot restul lumii...

Și prinzându-i capul cu amândouă mâinile, începu să-i sărute pleoapele, repetând:

– Nu! Nu! Nu! Niciodată n-o să mă însor! Niciodată! Niciodată!

Ea accepta aceste mângâieri, încremenită de surpriză și de încântare.

Se auzi ușa de la intrare, din josul scării. Ea făcu un salt; și rămase cu mâna întinsă, poruncindu-i să tacă. Se apropiară pași. Apoi cineva spuse de afară:

– Doamna e aici?

– Intră!

Doamna Arnoux se rezema cu cotul pe teighea și învârtea o pană între degete, liniștită, când contabilul dădu la o parte draperia.

Frédéric se ridică:

– Doamnă, am onoarea să vă salut. Serviciul va fi gata, nu-i așa? Pot să mă bizui pe asta?

Ea nu răspunse nimic. Dar această complicitate tăcută îi înflăcăra obrazul cu toată roșeața adulterului.

Á doua zi, se duse la dânsa, fu primit; și ca să adauge și alte avantaje la cele câștigate, imediat, fără preambul, Frédéric începu să se justifice în privința întâlnirii de la Champ de Mars. Numai întâmplarea făcuse să se afle cu acea femeie. Chiar admitând că era frumoasă (ceea ce nu e adevărat), cum ar putea să-i rețină gândurile, o clipă chiar, atunci când el iubea pe altcineva!

– Și știi bine, ți-am spus-o!

Doamna Arnoux lăsă capul în jos.

– Sunt supărată că mi-ai spus-o.

– De ce?

– Cea mai simplă cuviință cere acum să nu te mai revăd.

El se jură că dragostea lui era nevinovată. Trecutul trebuia să garanteze viitorul; își făgăduise lui însuși să nu-i tulbure viața cu plângerile lui.

– Ieri, însă, inima mea era prea plină.

– Nu trebuie să ne mai gândim la clipa aceea, prietene!

Și totuși, care ar fi păcatul dacă două biete ființe și-ar uni tristețea?

– Pentru că nici dumneata nu ești fericită! O, te cunosc, n-ai pe nimeni care să răspundă setei dumitale de dragoste, de devotament; am să fac tot ce vrei! Nu te voi jigni!... ți-o jur.

Și căzu în genunchi, parcă fără voia lui, prăbușindu-se sub o povară interioară prea grea.

– Ridică-te! spuse ea. Îți poruncesc!

Și îi declară cu hotărâre că nu-l va mai revedea niciodată, dacă nu se supune.

– Ah, te desfid să faci așa ceva, reluă Frédéric. Ce am eu de făcut pe lume? Ceilalți se străduiesc să obțină bogăție, celebritate, putere! Eu, eu nu am nici o situație, ești unica mea ocupație, toată averea mea, țelul meu, centrul existenței mele, al gândurilor mele. Nu mai pot să trăiesc fără dumneata, așa cum nu pot trăi fără aer. Nu simți aspirația sufletului meu cum se urcă spre al dumitale, și că ele trebuie să se contopească, și că eu mor din pricina asta? Doamna Arnoux începu să tremure din tot trupul.

– O! pleacă! Te rog!

Expresia răvășită de pe figura ei îl opri. Făcu un pas înainte. Ea unul înapoi, împreunându-și mâinile.

– Lasă-mă! În numele cerului! Te implor!

Și Frédéric o iubea atât de mult, încât plecă.

Curând, fu cuprins de mânie împotriva lui însuși, se consideră un imbecil și, după douăzeci și patru de ore, se întoarse.

Doamna Arnoux nu era acasă. Stătu pe palier, amețit de furie și de indignare. Apăru Arnoux care îi spuse că soția lui plecase chiar în dimineața aceea să se instaleze într-o căsuță de țară pe care o închiriaseră, la Auteuil, nemaiavând-o pe cea de la Saint-Cloud.

– E încă una din toanele ei! În sfârșit, dacă ei îi convine! Și mie, dealtfel, cu atât mai bine! Luăm masa împreună deseară?

Frédéric pretextă o afacere urgentă, apoi alergă la Auteuil.

Doamna Arnoux nu-și putu reține un strigăt de bucurie. Atunci toată mânia lui se topi.

Nu-i vorbi de dragostea lui. Își exagera chiar stăpânirea de sine, ca să-i inspire încredere; și când o întrebă dacă să mai vină, ea îi răspunse: "Desigur", întinzându-i mâna, pe care o retrase imediat.

Frédéric își îndesi vizitele. Făgăduia bacșișuri mari birjarului, dar adesea încetineala calului îl făcea să-și piardă răbdarea și cobora; pe urmă, gâfâind, se urca într-un omnibus; și examina cu dispreț figurile oamenilor din fața lui, care nu mergeau la ea.

Îi recunoștea casa de departe, după un caprifoi enorm care acoperea, de o singură parte, scândurile acoperișului; era un fel de vilă elvețiană zugrăvită cu roșu, cu un balcon exterior. În grădină se aflau trei castani bătrâni și, în mijloc, pe o

movilă, un parasol de stof susținut de un trunchi de copac. Sub ardezia pereților, o coardă groasă de viță, rău legată, atârna din loc în loc, ca un cablu putred. Soneria de la poartă, cam greu de tras, își prelungea sunetul clopotului, și așteptai mult timp până să vină cineva să deschidă. De fiecare dată, îl cuprindea o teamă, o frică imprecisă.

Apoi auzea scârțâind pe nisip papucii servitoarei; sau chiar doamna Arnoux venea să deschidă. Într-o zi, ajunse în spatele ei, pe când stătea aplecată, pe iarbă, culegând violete.

Capriciile fiicei sale o obligaseră să o dea internă la mănăstire. Băiatul își petrecea după-amiezele la o școală. Arnoux lua masa la Palais-Royal cu Regimbart și cu prietenul Compain. Nici un inoportun nu putea să-i surprindă.

Hotărâseră că nu vor fi unul al altuia. Acest pact care îi apăra de primejdie le ușura efuziunile.

Ea îi povesti viața ei de altădată la Chartres, la mama ei; cât de credincioasă era pe la doisprezece ani; apoi pasiunea pentru muzică, când cânta până noaptea târziu, în cămăruță la ea de unde vedea meterezele. El îi povesti melancoliile lui la colegiu și cum în cerul lui poetic strălucea o figură de femeie, atât de limpede, încât atunci când o văzuse prima oară o recunoscuse.

Aceste mărturisiri nu cuprindeau, de obicei, decât anii de când se cunoșteau. El îi amintea mărunte detalii, culoarea rochiei ei la o anumită epocă, ce persoană venise într-o zi pe neașteptate, ce spusese ea altădată; și ea răspundea, minunându-se:

– Da, îmi aduc aminte!

Gusturile lor, aprecierile erau aceleași. Adesea unul din ei, ascultându-l pe celălalt, striga:

– Și eu!

Și celălalt, la rândul lui, repeta:

– Și eu!

Apoi veneau nesfârșite plângeri împotriva Providenței:

– De ce n-a vrut cerul? Dacă ne-am fi întâlnit...

– Ah, dacă aș fi fost mai tânără! suspina ea.

– Nu! eu, ceva mai bătrân.

Și își închipuiau o viață numai de dragoste, destul de bogată ca să umple cele mai vaste singurătăți, depășind toate bucuriile, sfidând toate nenorocirile, în care orele ar fi trecut într-o neîncetată revărsare a sufletelor și care ar fi rodit ceva strălucitor și înălțător ca scânteierea stelelor.

Aproape întotdeauna stăteau afară, în capul scării; vârfurile îngălbenite de toamnă ale copacilor se rotunjeau în fața lor, inegal, până la marginea cerului palid; sau se duceau la capătul aleii, într-un pavilion mobilat numai cu o canapea de pânză cenușie. Oglinda era pătată cu puncte negre; pereții miroseau a mucegai; și stăteau acolo, vorbind despre ei, despre alții, despre orice, cu încântare. Uneori, razele soarelui, străbătând storurile, se întindeau de la tavan până la lespezile de pe jos ca niște coarde de liră, fire de praf se învârteau în aceste bare de lumină. Ea se amuza să le despice cu mâna; Frédéric i-o apuca, încetișor; și contempla împletirea venelor ei, culoarea pielii, forma degetelor. Fiecare dintre degetele ei era, pentru el, mai mult decât un lucru, aproape o persoană.

Îi dăruia mănușile ei, și săptămâna următoare batista. Îi spunea "Frédéric", el îi spunea "Marie", și adora acest nume, făcut parcă – susținea el – să fie murmurat în extaz, și care părea să cuprindă nori de tămâie, grămezi de trandafiri.

Ajunseseră să fixeze dinainte ziua vizitelor lui; uneori, ieșind ca din întâmplare, mergea să-l întâmpine pe drum.

Ea nu făcea nimic ca să-i ațâțe dragostea, pierdută în nepăsarea marilor fericiri. În tot acest timp, era îmbrăcată cu o rochie de casă de mătase cafenie, mărginită cu catifea de aceeași culoare, vestmânt larg, care se potrivea cu moliciunea atitudinilor și cu înfățișarea ei serioasă. Dealtfel, ea se apropia de acea lună august a femeilor, epocă de gândire și în același timp de tandrețe, când maturitatea care începe colorează privirea cu o flacără mai profundă, când puterea sentimentelor se îmbină cu experiența vieții și când, spre sfârșitul înfloririi, ființa întreagă își revarsă bogățiile în armonia frumuseții ei. Niciodată nu fusese mai blândă, mai îngăduitoare. Sigură că nu va păcătui, se lăsa dusă de un sentiment care-i părea un drept câștigat prin atâtea necazuri. Totul era atât de bun și de nou. Ce prăpastie între grosolănia lui Arnoux și adorația lui Frédéric!

El tremura de frică să nu piardă cu un cuvânt tot ce credea că a câștigat, spunându-și că poți să prinzi din nou un prilej, dar nu poți șterge urmările unei prostii. Dorea ca ea să i se dea, nu s-o ia el. Certitudinea dragostei ei îl delecta ca o senzație anterioară posesiunii, și apoi farmecul persoanei ei îi tulbura mai mult inima decât simțurile. Era o beatitudine nemărginită, o asemenea exaltare, încât uita până și posibilitatea unei fericiri totale. Când era departe de ea, îl rodeau dorinți furioase.

Curând, se iviră mari intervale de tăcere în dialogurile lor. Câteodată, un fel de pudoare sexuală îi făcea pe amândoi să roșească. Toate precauțiile pentru a-și ascunde dragostea, o dezvăluiau și mai tare; cu cât era mai puternică, cu atât atitudinea lor era mai reținută. Prin repetarea unei asemenea minciuni, sensibilitatea lor se exaspera. Se desfătau cu delicii de mirosul frunzelor umede, sufereau din pricina vântului de la răsărit, simțeau enervări fără pricină, aveau presimțiri funebre; un zgomot de pași, scârțâitul unei mobile, îi înspăimântau ca și cum ar fi fost vina; li se părea că sunt împinși către o prăpastie; îi învăluia o atmosferă încărcată de furtună; și, când Frédéric se plângea, ea se acuza pe ea însăși.

– Da! îți fac numai rău! Par o cochetă! Nu mai veni!

Atunci, el repeta aceleași jurăminte – pe care ea le asculta cu aceeași plăcere de fiecare dată.

Întoarcerea ei la Paris și complicațiile de Anul nou le întrerupseră întâlnirile pentru câțeva vreme. Când se întoarse, Frédéric, avea în atitudine ceva mai îndrăzneț. Ea ieșea în fiecare clipă ca să dea ordine, și primea, împotriva rugămintelor lui, pe toți burghezii care veneau s-o vadă. Subiectul conversațiilor era atunci Léotade, domnul Guizot, Papa, insurecția de la Palermo și banchetul din arondismentul al XII-lea care-i îngrijora⁽⁶⁶⁾. Frédéric își ușura sufletul tunând și fulgerând împotriva Puterii; căci el dorea, ca și Deslauriers, o răsturnare universală, atât era de acrit acum. Doamna Arnoux era și ea mai abătută.

Soțul său mergea din extravagantă în extravagantă: întreținea o muncitoare de la

manufactură, cea căreia i se spunea femeia din Bordeaux. Doamna Arnoux însăși i-o spusese lui Frédéric. El voia să scoată din asta un argument, "deoarece era trădată".

– O, eu nu mă frământ pentru asta! spuse ea.

Lui Frédéric îi păru că această declarație întărește și mai mult intimitatea lor. Arnoux bănuia ceva?

– Nu! Acum nu!

Ea îi povesti că într-o seară Arnoux, după ce îi lăsase împreună, se întorsese, ascultase la ușă și, cum ei vorbeau despre lucruri indiferente, trăia de atunci într-o încredere deplină.

– Pe bună dreptate, nu-i așa? spuse Frédéric cu amărăciune.

– Da, fără îndoială.

Ar fi fost mai bine să nu-i scape acest cuvânt.

Într-o zi, ea nu era acasă la ora la care venea el de obicei. Asta fu pentru Frédéric o trădare.

Se supără apoi văzând florile pe care i le aducea mereu puse într-un pahar cu apă.

– Dar unde vrei să le pun?

– O, nu acolo, în orice caz. Dealtfel și acolo le e mai puțin frig decât pe inima dumitale.

După câțva timp, îi reproșa că se dusese în ajun la teatru, la Italiani, fără să-l vestească. Alții o văzuseră, o admiraseră; o iubiseră poate. Frédéric insista asupra acestor bănuieli numai ca să-i găsească pricină, s-o chinuie; căci începea s-o urască, și așa cel puțin împărtășea și ea o parte din suferințele lui!

Într-o după-amiază (pe la mijlocul lui februarie) o găsi foarte emoționată. Eugène se plângea că-l doare gâtul. Doctorul spusese totuși că nu era nimic grav, un guturai zdravăn, o gripă. Frédéric fu impresionat de aerul amețit al copilului. O liniști totuși pe mamă, citând copii de aceeași vârstă care avuseseră simptome asemănătoare și se vindecaseră repede.

– E adevărat?

– Da, desigur.

– O, ce bun ești!

Și îi luă mâna. El i-o strânse într-a lui.

– Dă-mi drumul.

– Ce importanță are, deoarece ai dat-o celui care te consolează! Accepti să te consolez, dar te îndoiești de mine... când îți vorbesc de dragostea mea!

– Nu mă îndoiesc, dragul meu.

– De ce această neîncredere, ca și cum aș fi un ticălos în stare să abuzezel!...

– O, nu!...

– Dacă aș avea cel puțin o dovadă...

– Ce dovadă?

– Acea pe care ai da-o primului venit, aceea pe care mi-ai acordat-o și mie.

Și îi aminti că într-o zi ieșiseră în oraș amândoi, într-un amurg de iarnă, cu ceață. Totul era atât de departe acum! Cine o împiedica să se arate la brațul lui, în fața lumii, fără teamă din partea ei, fără gând ascuns din partea lui, fără nimeni în jurul lor care să-i stânjenească.

- Fie! zise ea, cu un ton de hotărâre curajoasă, care îl uimi pe Frédéric.

El rosti imediat:

- Vrei să te aștept la colțul străzii Tronchet cu strada la Ferme?

- Zău, dragul meu..., îngăimă doamna Arnoux.

Fără să-i lase timp de răzgândire, adăugă:

- Marțea viitoare?

- Marți?

- Da, între două și trei!

- Am să vin.

Și întoarse capul, rușinată. Frédéric își lipi buzele de ceafa ei.

- O, nu-i bine ce faci, spuse ea. Ai să mă faci să mă căiesc.

El se depărtă, temându-se de obișnuitele capricii ale femeilor. Apoi, în prag, murmură încet ca un lucru bine știut:

- Pe marți!

Ea își plecă ochii frumoși, cu discreție și resemnare.

Frédéric avea un plan.

Spera că, datorită ploii sau soarelui, ar putea s-o facă să se oprească sub un gang, și odată acolo, s-o facă să intre în casă. Era greu însă să găsească o casă potrivită.

Porni în căutare și, cam pe la mijlocul străzii Tronchet, citi de departe următorul anunț: *Apartamente mobilate*.

Portarul, înțelegând care îi era intenția, îi arătă îndată, la mezanin, o cameră și o cămăruță cu două ieșiri. Frédéric o reținu și plăti pe o lună înainte.

Apoi se duse în vreo trei prăvălii să cumpere articolele cele mai alese de parfumerie; își procură o bucată de imitație de dantelă ca s-o pună în locul oribilei cuverturi de bumbac roșu, alese o pereche de papuci de satin albastru; numai teama de a părea grosolan îl modera în cumpărăturile lui; se întoarse cu pachetele în apartament; și, mai cucernic decât un credincios care împodobește un altar, schimbă locul mobilelor, drapa perdelele, puse ramuri verzi pe cămin, violete pe scrin; ar fi fost în stare să podească odaia cu aur: "Mâine! da mâine! nu visez!" își spunea el. Și își simțea inima bătând puternic, cuprinsă de delirul speranței; apoi când totul fu gata, puse cheia în buzunar, ca și cum fericirea care dormea acolo ar fi putut să-și ia zborul.

Acasă îl aștepta o scrisoare de la maică-sa.

"De ce lipsești de atâta vreme? Purtarea ta începe să pară ridicolă. Într-o oarecare măsură îți înțeleg șovăielile în fața acestei căsătorii. Totuși gândește-te bine."

Și ea preciza lucrurile: patruzeci și cinci de mii de livre venit. Dealtfel "se vorbea despre asta"; domnul Roque aștepta un răspuns definitiv. Cât despre tânăra fată, era într-adevăr într-o situație penibilă. "Te iubește mult."

Frédéric aruncă scrisoarea fără s-o citească până la sfârșit și deschise un alt plic, un bilet de la Deslauriers.

"Vechiul meu prieten,

A sosit momentul. Așa cum ai făgăduit, ne bizuim pe tine. Mâine în zori ne

adunăm în piața Panteonului. Intră în cafeneaua Soufflot. Trebuie să-ți vorbesc înainte de manifestație."

– O, cunosc eu manifestațiile lor! Mulțumesc, am o întâlnire mai plăcută.

Și, a doua zi, Frédéric o porni încă de la unsprezece. Voia să mai arunce o privire asupra pregătirilor; și apoi, cine știe, s-ar putea ca întâmplarea s-o facă să vină mai devreme. Intrând pe strada Tronchet, auzi din spatele bisericii Madeleine strigăte, gălăgie; înainta; și zări în fundul pieții, la stânga, grupuri de muncitori și de burghezi.

Într-adevăr, un manifest publicat în ziare convocase în acel loc pe toți semnatarii de la banchetul reformist. Ministerul afișase, aproape imediat, o proclamație interzicând manifestația. Seara, în ajun, opoziția parlamentară renunțase la această adunare; dar patrioții, care nu aflaseră de hotărârea șefilor, veniseră la întâlnire, urmați de un mare număr de curioși. O delegație a școlilor se prezenta-se mai devreme la Odilon Barrot^[67]. Acum se afla la ministerul de externe; și nu se știa dacă banchetul va avea loc sau nu, dacă guvernul își va pune în aplicare amenințarea, dacă guarzii naționali se vor prezenta. Erau furioși pe Deputați și pe Guvern. Mulțimea creștea mereu, când deodată răsună în aer refrenul *Marsiliezei*.

Sosea coloana studenților. Mergeau la pas, pe două rânduri, în ordine, cu aerul mânios, cu mâinile goale, și toți strigau sacadat:

– Trăiască Reforma! Jos Guizot!

Prietenii lui Frédéric erau acolo, bineînțeles. Acum aveau să-l zărească și să-l ia cu ei. Se ascunse repede în strada Arcade.

Studenții, după ce făcură de două ori înconjurul Madeleinei, coborâră spre piața Concorde. Era plină de lume; de departe, masa de oameni îngrămădiți părea un lan de spice negre care se legănau.

În aceeași clipă, infanteriștii se așezară în linie de bătaie, la stânga bisericii.

Totuși grupurile stăteau pe loc. Ca să pună capăt situației, agenți de poliție îmbrăcați civil puneau mâna pe cei mai rebeli și-i duceau la secție, cu brutalitate. Frédéric tăcu, cu toate că era indignat; ar fi putut să-l aresteze împreună cu ceilalți, și nu s-ar mai fi întâlnit cu doamna Arnoux.

Câteva clipe după aceea, apărură căștile guarzilor municipali. Loveau în jurul lor cu latul săbiei. Un cal se prăbuși; alergară să-l salveze; și îndată ce călărețul fu din nou în șa, o luară la fugă.

Atunci se lăsă o tăcere grea. Ploaia mărunță, care udase asfaltul, încetase. Norii treceau, măturați încetișor de vântul de la apus.

Frédéric începu să străbată strada Tronchet, uitându-se înainte și înapoi.

În sfârșit, bătu ora două.

"Ah! acum!" își spuse el, "iese din casă, se apropie", și după un minut: „Ar fi avut timp să ajungă". Până la trei, se strădui să fie calm. "Nu, n-a întârziat, un pic de răbdare!"

Și, neavând ce face, examina puținele prăvălii: un librar, un șelar, un magazin de pompe funebre. Curând, știa pe dinafară toate titlurile cărților, toate harnașamentele, toate stofele. Negustorii, tot văzându-l trecând mereu încoace și încolo, întâi se mirară, apoi se speriară și își obloniră vitrinele.

Desigur, ceva o împiedicase să vină, și suferea ca și dânsul. Dar ce bucurie în curând! Căci va veni, fără nici o îndoială! "Mi-a făgăduit-o!" Totuși, îi cuprindea o spaimă insuportabilă.

În chip absurd, intră din nou în casă, ca și cum ar fi putut fi înăuntru. În clipa aceasta, poate, era în stradă. Se repezi acolo. Nimeni! Începu iar să bată trotuarul.

Privea crăpăturile pavajului, gura burlanelor, felinarele, numerele bătute pe porți. Cele mai neînsemnate obiecte deveneau pentru el tovarăși, sau mai degrabă spectatori ironici; și fațadele regulate ale caselor i se păreau neîndurătoare. Îi era frig la picioare. Simțea că se dizolvă de atâta deznădejde. Răsunetul propriilor lui pași îi zguduia creierul.

Când se uită la ceas și văzu că e patru, simți că amețește, spăimântat. Încercă să-și spună versuri, să facă socoteli, să născocească o poveste. Cu neputință! imaginea doamnei Arnoux îl obseda. Îi venea să alerge înaintea ei. Dar pe unde s-o ia ca să n-o piardă?

Se adresă unui comisionar, îi puse în mână cinci franci și-i spuse să se ducă în strada Paradis, la Jacques Arnoux, ca să-l întrebe pe portar "dacă doamna e acasă". Apoi, se postă la colțul străzilor Ferme și Tronchet, așa încât să le cuprindă cu ochii pe amândouă deodată. În depărtare, pe bulevard, se strecurau mase confuze. Uneori deosebea egreta unui cavalerist, o pălărie de femeie; și își ațintea ochii ca s-o recunoască. Un copil zdrențaros, care arăta o marmotă într-o cutie, îi ceru de pomană, zâmbind.

Omul cu vesta de catifea se întoarse. "Portarul n-o văzuse ieșind". Cine o reținea? Dacă ar fi fost bolnavă, i-ar fi spus! Avea poate o vizită? Nimic mai ușor decât să n-o fi primit. Se bătu pe frunte.

"Sunt un prost! Răscoala, asta e!" Această explicație firească îl ușura. Apoi, brusc: "Dar cartierul ei e liniștit". Îl cuprinse o îndoială îngrozitoare. "Dacă nu vine? dacă făgăduiala ei nu era decât o vorbă goală ca să mă îndepărteze? Nu! Nu!" Ceea ce o reținea, desigur, era o întâmplare neobișnuită, unul din acele evenimente care zădărnicesc orice plan. În cazul acesta, ar fi scris. Îl trimise pe băiatul de la hotel acasă la dânsul, în strada Rumfort, ca să afle dacă nu-i venise o scrisoare.

Nu adusese nimeni nici o scrisoare. Această lipsă de știri îl liniști.

Lua drept prevestiri numărul monedelor scoase, la întâmplare din buzunar, fizionomia trecătorilor, culoarea cailor; și când prevestirea nu era bună, se străduia să nu creadă în ea. În accesele de furie care îl cuprindeau împotriva doamnei Arnoux, o insulta în șoaptă. Apoi era cuprins de slăbiciuni care-l făceau aproape să-și piardă cunoștința și, deodată, avea un nou avânt de speranță. Avea să se ivească. Era acolo, în spatele lui. Se întorcea: nimic! O dată zări cam la treizeci de pași o femeie de statura ei, cu o rochie ca a ei. O ajunse; nu era ea. Era ora cinci! Cinci și jumătate! Se aprindeau felinarele. Doamna Arnoux nu venise.

Ea visase în noaptea precedentă că se afla de multă vreme pe trotuarul străzii Tronchet. Aștepta ceva nedeterminat, important totuși și, fără să știe de ce, se temea să nu fie văzută. Dar un blestemat de cățel, îndârjit împotriva ei, îi tot mușca poala rochiei. Se întorcea cu încăpățănare și lătra din ce în ce mai tare. Doamna Arnoux se trezi. Lătratul câinelui continua. Ciuli urechea. Zgomotul venea din odaia fiului ei. Se repezi acolo, cu picioarele goale. Copilul tușea. Mâinile îi erau fierbinți, obrazul roșu și vocea ciudat de răgușită. Respirația îi era tot mai grea, din clipă în clipă. Rămase aplecată până la ziuă deasupra plăpumii lui ca să-l supravegheze.

La ora opt, toboșarul gărzii naționale veni să-i spună domnului Arnoux că tovarășii lui îl așteptau. Se îmbracă repede și plecă, fâgăduind să treacă întâi pe la doctorul lor, domnul Colot. La zece, văzând că domnul Colot nu vine, doamna Arnoux trimise jupâneasa după el. Doctorul plecase la țară, și tânărul care-i ținea locul făcea vizitele la domiciliu.

Eugène stătea cu capul pieziș pe pernă, încrețindu-și sprâncenele, dilatându-și nările; bietul lui obrăjor era mai alb decât cearșafurile; și la fiecare inspirație, din ce în ce mai scurtă, uscată și parca metalică, îi ieșea un șuierat din laringe. Tușea lui semăna cu zgomotul acelor mecanisme barbare care fac să scheune cățeii de carton.

Doamna Arnoux fu cuprinsă de spaimă. Se repezi la sonerie, chemând în ajutor, strigând:

– Un doctor! un doctor!

În zece minute, sosi un domn bătrân cu cravată albă și cu favoriți cărunți, bine potriviți. Puse multe întrebări în legătură cu obiceiurile, vârsta și temperamentul băiatului, apoi îi examină gâtul, își lipi capul de spatele lui și scrisse o rețetă. Calmul acestui om era odios. Mirosea a îmbălsămare. Doamnei Arnoux îi venea să-l bată. Doctorul spuse că se va întoarce în aceeași seară.

Curând începură iar cumplitele accese de tuse. Uneori, copilul se ridica brusc. Mișcări convulsive îi cutremurau mușchii pieptului și, când aspira, pântecul lui se scobea de parcă s-ar fi sufocat după o goană. Apoi cădea iar cu capul pe spate și cu gura larg deschisă. Doamna Arnoux încerca cu nesfârșite precauții să-l facă să înghită conținutul fiolelor, siropul de ipecacuană, o poțiune expectorantă. Copilul însă dădea la o parte lingura, gemând încetișor. Parcă își sufla cuvintele.

Din când în când, recitea rețeta. Cele scrise aici o îngrozeau; poate că farmacistul greșise. Neputința ei o scotea din fire. În sfârșit sosi și elevul domnului Colot.

Era un tânăr cu o înfățișare modestă, nou în meseria lui, dar care nu-și ascunse deloc impresia. Întâi stătu nehotărât, de frică să nu se compromită, și apoi prescrie să se aplice bucăți de gheață. Fură greu de găsit. Bășica în care puseseră bucățile se sparse. Trebui să i se schimbe cămașa. Toată această dezordine provocă un nou

acces mai îngrozitor.

Copilul începu să-și smulgă fesele din jurul gâtului, ca și cum ar fi vrut să înlătore obstacolul care îl înăbușea, și zgâria peretele, apuca perdelele patului, căutând un punct de sprijin ca să respire. Fața i se învinișise acum, și tot corpul, acoperit de o sudoare rece, părea că slăbește. Ochii lui rătăciți se îndreptau spre maică-sa cu groază. Îi arunca brațele în jurul gâtului, se agăța de ea deznădăjduit; iar ea, stăpânindu-și suspinele, îi murmură cuvinte pline de dragoste.

– Da, dragostea mea, îngerul meu, comoara mea!

Apoi, urmau clipe de liniște.

Doamna Arnoux se duse să-i aducă jucării, o paiată, o colecție de poze, și i le înșiră pe pat ca să-l distreze. Încercă chiar să-i cânte.

Începu un cântec pe care i-l îngâna odinioară, când îl legăna înfășându-l pe același scăunel tapisat. Dar el fu străbătut de un fior de-a lungul trupului, ca o undă sub bătaia vuitului; globurile ochilor îi ieșeau din orbite; crezu că moare, și întoarse capul să nu vadă.

După o clipă avu puterea să-l privească. Trăia. Orele trecură unele după altele, grele, întunecate, nesiârșite, deznădăjduite; nu mai număra minutele decât după progresia acestei agonii. Zguduiturile pieptului îl aruncau înainte parcă pentru a-l sfârâma; în cele din urmă vomită ceva ciudat, care semăna cu un tub de pergament. Ce era oare? Ea își închipui că își scuiase o bucată din măruntaie. Dar copilul respira larg, regulat. Această aparență de mai bine o înspăimântă mai mult decât tot restul; stătea incremenită, cu brațele atârând, cu ochii ficși, când sosi domnul Colot. Copilul, după părerea lui, era salvat.

Ea întâi nu înțelese, și ceru să i se repete fraza. Nu era oare una din acele consolări obișnuite ale medicilor? Dar doctorul plecă liniștit. Atunci i se păru că se dezleagă corzile care-i strângeau inima.

– Salvat! E cu putință?

Deodată gândul la Frédéric îi veni în minte clar și inexorabil. Era un avertisment al Providenței. Dar Domnul, în mila lui, nu voise s-o pedepsească de tot! Ce ispășire, mai târziu, dacă se lăsa dusă de această dragoste! Fără îndoială, fiul ei ar fi suferit jigniri din pricina ei; și doamna Arnoux îl văzu bărbat tânăr, rănit într-un duel, adus pe targă, muribund. Se repezi pe scăunel dintr-o mișcare; și își înălță din toate puterile sufletul spre culmi, îi oferi lui Dumnezeu, ca o jertfă, sacrificiul primei ei pasiuni, a singurei sale slăbiciuni.

Frédéric se întorsese acasă. Stătea în fotoliu fără să aibă măcar puterea să o blesteme. Îl cuprinse un fel de somn; și, în coșmarul lui, auzea ploaia căzând și credea că este încă acolo, pe trotuar.

A, doua zi, într-un ultim moment de lașitate, trimise un comisionar la doamna Arnoux.

Fie că omul pe care-l trimisese înainte nu făcuse comisionul, fie că ceea ce avea ea de spus nu putea să fie cuprins într-un cuvânt, răspunsul fu același. Insolența era prea mare! Îl cuprinse o mânie izvorâtă din orgoliu. Își jură nici să n-o mai dorească măcar: și, ca o frunză dusă de un uragan, dragostea lui pieri. Simți o ușurare, o bucurie stoică, apoi o nevoie de fapte violente; și porni, la întâmplare, pe străzi.

Treceau bărbați de prin mahalale înarmați cu puști, cu săbii vechi, unii cu bonete roșii, și toți cântând *Marsilieza* sau marșul Girondinilor. Ici și colo, câte un guard național se grăbea să ajungă la primăria lui. În depărtare răsunau tobele. La Poarta Saint-Martin era o încăierare. În aer plutea ceva viguros și războinic. Frédéric mergea mai departe. Agitația marelui oraș îl înveselea.

În dreptul lui Frascati, zări ferestrele Mareșalei; îi veni în minte o idee nebună, o reacție de tinerețe. Traversă bulevardul.

Tocmai închideau poarta; și Delphine, jupâneasa. scria cu cărbune pe canat: "Arme predate". Îi spuse repede:

– A, în ce hal e doamna! Azi dimineață a dat afară gromul care o insulta. Dânsa crede că o să se jefuiască pretutindeni! Crapă de frică! Cu atât mai mult cu cât domnul a plecat!

– Care domn?

– Prințul!

Frédéric intră în budoar. Mareșala apărură în jupon cu părul pe spate, tulburată.

– Ah, mulțumesc! Vii să mă salvezi! E a doua oară! Tu nu ceri niciodată răsplată!

– Ba să mă ierți! zise Frédéric cuprinzându-i talia cu amândouă mâinile.

– Cum? Ce faci? murmură Mareșala, totodată surprinsă și bucuroasă de gestul lui.

El răspunse:

– Urmez și eu moda, mă reformez.

Ea se lăsă răsturnată pe divan și continua să râdă sub sărutările lui.

Petrecură după-amiaza privind de la fereastră poporul din stradă. Apoi o duse la cină la Trois-Frères-Provençaux. Masa dură mult și fu aleasă. Se întoarseră pe jos, din lipsă de trăsură.

La știrea unei schimbări de guvern^[68], Parisul se transformase. Toată lumea era veselă; trecătorii circulau și, la fiecare etaj, lampioanele răspândeau o lumină ca ziua. Soldații se întorceau în cazărmi, istoviți triști. Lumea îi saluta strigând: "Trăiască infanteria!" Ei mergeau mai departe fără să răspundă. Dimpotrivă, ofițerii din garda națională, îmbujorați de entuziasm, își ridicau săbiile vociferând: "Trăiască reforma!" și aceste cuvinte îi făceau să râdă de fiecare dată pe cei doi amanți. Frédéric glumea, era foarte vesel.

Ajunseră în bulevarde, prin strada Duphot. Lanterne venețiene, atârinate de case, formau ghirlande de lumini. Un furnicar confuz se agita sub ele; în mijlocul acestei umbre, pe alocuri, sclipea luciul baionetelor. Se ridica o zarvă mare. Mulțimea era prea compactă, nu se puteau întoarce de-a dreptul; când intrau în strada Caumartin, izbucni deodată un zgomot mare îndărătul lor. Semăna cu pârâitul unei imense bucăți de mătase pe care o sfâșii. Erau împușcăturile din bulevardul Capucines.

– Ah, mai curăță câțiva burghezi, zise Frédéric liniștit, căci există situații în care omul cel mai puțin crud este atât de desprins de ceilalți, încât ar vedea pierind specia umană fără să-i bată inima.

Mareșalei, agățată de brațul lui, îi clănțăneau dinții. Declară că nu mai poate face nici douăzeci de pași. Atunci, printr-un rafinement de ură, ca s-o batjocorească și mai mult pe doamna Arnoux în sufletul lui, o duse pe Mareșală la casa din strada

Tronchet, în locuința pregătită pentru cealaltă.

Florile nu se veștejiseră. Dantela era întinsă pe pat. Scoase din dulap papucii. Rosanette găsi că aceste atenții sunt foarte delicate.

Către ora unu o treziră niște bubuituri îndepărtate; și îl văzu plângând cu suspine.

– Ce ai, dragostea mea?

– Sunt prea fericit, zise Frédéric, te doream de prea multă vreme!

Partea a treia

I

Îl trezi brusc zgomotul unor împușcături; și, în ciuda insistențelor Rosanettei, Frédéric vru să vadă cu orice preț ce se întâmplă.

Porni în jos pe Champs-Élysées, de unde se auziseră focurile de armă. La colțul străzii Saint-Honoré se întâlneau niște oameni în haine de lucrători care strigau:

– Nu! nu pe acolo! la Palais-Royal!

Frédéric se luă după ei. Grilajul de la biserica Assomption era smuls. Mai încolo observă trei bolovani în mijlocul străzii, o încercare de baricadă, fără îndoială, apoi cioburi de sticle și grămezi de sârmă puse acolo ca să taie drumul cavaleriei; deodată, dintr-o străduță, se repezi un tânăr înalt și palid, al cărui păr negru flutura pe umerii acoperiți cu un fel de maiou cu picățele colorate. Ținea o pușcă lungă de soldat și alerga în vârful picioarelor, în papuci, ca-un somnambul, cu o agilitate de tigru. Din când în când se auzea o detunătură.

În ajun, seara, spectacolul căruței încărcate cu cinci cadavre culese de pe bulevardul Capucines schimbase hotărârile poporului; în timp ce la Tuileries adjutanții se schimbau unul după altul și domnul Mole⁽⁶⁹⁾ care încercase să constituie un nou cabinet, nu se mai întorsese, iar domnul Thiers⁽⁷⁰⁾ se străduia să alcătuiască altul, în timp ce Regele se tocmea, șovăia, apoi dădea lui Bugeaud⁽⁷¹⁾ comandamentul suprem pentru a-l împiedica să-l exercite, insurecția se organiza formidabil, de parcă ar fi fost condusă de un singur braț. Bărbați de o elocvență frenetică vorbeau mulțimii pe la colțul străzilor; alții trăgeau clopotele la biserici, sunând alarma; se turna plumb, se făceau cartușe; copacii de pe bulevarde, vespasienele, băncile, gardurile, felinarele, totul era smuls, răsturnat; dimineața, Parisul era plin de baricade. Rezistența nu ținu mult; pretutindeni intervenea Garda națională; așa încât, la ora opt, poporul, de voie de nevoie, pusese stăpânire pe cinci cazărmi, pe aproape toate primăriile, pe punctele strategice cele mai importante. De la sine, fără zguduiri, monarhia se topea într-o descompunere rapidă; și acum, atacau postul de la Château-d'Eau, pentru a elibera cincizeci de prizonieri, care nici nu existau.

Frédéric fu silit să se oprească la intrarea în piața înțesată de grupuri înarmate. Companii de infanterie ocupau străzile Saint-Thomas și Fromanteau. O baricadă

enormă astupa strada Valois. Fumul care se legăna pe creasta ei se întredeschise, câțiva răsculați alergau făcând gesturi largi, apoi dispărură; împușcăturile se auzeau iar. Postul le răspundea, fără ca înăuntru să se zărească cineva; ferestrele lui, apărute de obloane de stejar, erau străpunse de orificii pentru țeava puștilor; și monumentul, cu cele două etaje ale lui, cu cele două aripi, cu fântână la primul și porțiță la mijloc, începea să fie stropit cu pete albe sub loviturile gloanțelor. Scara, cu trei trepte, rămânea goală.

Alături de Frédéric, un bărbat cu tichie frigiană și cu o raniță pe deasupra unei veste tricotate se certa cu o femeie legată la cap cu un turban. Ea îi spunea:

– Vino acasă, când îți spun! Vino acasă!

– Lasă-mă în pace! răspundea bărbatul. Poți să vezi de poartă și singură. Cetățene, vă întreb, nu-i drept? Mi-am făcut datoria totdeauna, în 1830, în '32, în '34, în '39! Astăzi, când ceilalți se bat, trebuie să mă bat și eu! Du-te!

Și portăreasa cedă până la urmă muștrărilor lui și celor ale unui guard național de lângă ei, om de vreo patruzeci de ani, a cărui figură blajină era împodobită cu un colier de barbă blondă. El își încărca arma și trăgea, stând de vorbă cu Frédéric, tot atât de liniștit în mijlocul răscoalei, ca un horticultor la el în grădină. Un băiat tânăr cu șorț se dădea bine pe lângă el ca să obțină capsule pentru pușca lui, o frumoasă carabină de vânătoare pe care i-o dăduse "un domn".

– Ia de la spatele meu, spuse burghezul, și dă-te la o parte! au să te omoare!

Tobele băteau asaltul. Se auzeau strigăte ascuțite, urale triumfătoare. O agitație continuă făcea mulțimea să oscileze. Frédéric, prins între două grupuri numeroase, nu se mișca, fascinat și amuzat în același timp. Răniții care cădeau, morții întinși pe jos nu păreau adevărați răniți, adevărați morți. I se părea că asistă la un spectacol.

În mijlocul tălăzuirii, pe deasupra capetelor, apăru un bătrân în haine negre pe un cal alb, cu șa de catifea. Într-o mână ținea o ramură verde, în cealaltă o hârtie, și le scutura cu încăpățănare. În sfârșit, pierzându-și speranța de a fi auzit, se retrase.

Trupa de infanterie dispăruse și numai guarzii municipali mai rămăseseră să apere postul. Un val de cutezători se năpusti pe trepte; unii căzură, alții se năpustiră pe urma lor; și ușa, zdruncinată de loviturile rângilor de fier, răsuna; guarzii municipali nu cedau. Dar o căruță încărcată cu fân, care ardea ca o torță uriașă, fu trasă lângă perete. Aduseră repede vreascuri, paie, un butoiș cu spirt. Focul urca de-a lungul zidurilor; clădirea începu să fumege peste tot ca un solfatar; și flăcări puternice ieșeau cu un zgomot strident, sus, printre balustradele terasei. Etajul întâi de la Palais-Royal se umpluse de guarzi naționali. Se trăgea de la toate ferestrele din piață; gloanțele șuierau; apa fântânii crăpate amestecată cu sânge, alcătua băltoace; oamenii alunecau în noroi, peste haine, chipie și arme; Frédéric simți ceva moale sub tălpi: era mâna unui sergent cu manta cenușie, culcat cu fața în baltă. Grupuri noi de oameni din popor veneau mereu, împingând luptătorii spre post. Împușcăturile se înteteau. Cărciumile erau deschise; lumea mergea din când în când să fumeze o pipă, să bea o halbă, apoi se întorcea la luptă. Un câine rătăcit urla. Râdeau de el.

Frédéric fu izbit de un om care, atins de un glonte în șale, căzu pe umărul lui horcăind. Lovitura, poate îndreptată împotriva lui, îl înfurie; și se repezi înainte, când un guard național îl opri:

– Zadarnic. Regele a plecat, și dacă nu mă crezi, du-te și vezi.

Afirmația aceasta îl calmă pe Frédéric. Piața Carrousel părea liniștită. Palatul Nantes se înălța tot singuratec; și casele din spate, domul Luvrului din față, lângă galeria de lemn din dreapta și terenul viran care ondula până la barăcile tejghetarilor, erau parcă înecate în culoarea cenușie a aerului, în care murmure îndepărtate păreau să se confunde cu ceața, în timp ce, la celălalt capăt al pieței, o lumină vie, căzând printr-o spărtură a norilor peste fațada Palatului Tuileries^[72], îi desena cu alb toate ferestrele. Lângă Arcul de Triumf, un cal mort zăcea întins. Îndărătul grilajului, grupuri de cinci-șase persoane stăteau de vorbă. Porțile castelului erau deschise; servitorii, în prag, îi lăsau pe toți să treacă.

Jos, într-o săliță, se serveau castroane cu cafea cu lapte. Unii dintre curioși se așezară la masă glumind; ceilalți stăteau în picioare și, printre ei, un birjar. Acesta apucă cu amândouă mâinile un borcan plin cu zahăr praf, aruncă o privire neliniștită în dreapta și în stânga, apoi începu să mănânce lacom, cu nasul băgat în gâtul borcanului. În josul scării celei mari, un bărbat își scria numele într-un registru. Frédéric îl recunoscuse de la spate.

– Ia te uită! Hussonnet!

– Da, răspunse boemul. Mă prezint la Curte. Ce glumă bună, nu?

– Dacă am urca?

Ajunseră în sala Mareșalilor. Portretele acestor militari iluștri erau intacte, afară de acela al lui Bugeaud^[73], străpuns în burtă. Mareșalii stăteau sprijiniți în sabie, în fața unui afet de tun, în atitudini mărețe, cu totul nepotrivite cu împrejurările. O pendulă mare arăta unu și douăzeci.

Deodată răsună *Marsilieza*. Hussonnet și Frédéric se aplecară peste rampă. Intra poporul, care se năpusti pe scară, zdruncinându-și în valuri vertiginoase capetele goale, căștile, tichiile roșii, baionetele și umerii atât de impetuos, încât oamenii dispăreau în această viermuiala care urca mereu, ca un fluviu împins îndărăt de o maree de echinox, mugind sub un impuls de nebiruit. Sus, această masă se împrăștie și cântecul se opri.

Nu se mai auzea decât bocănitul încălțărilor și susurul vocilor. Mulțimea inofensivă se mulțumea să privească. Doar, din când în când, un cot care nu-și găsea locul spărgea un geam; sau un vas, o statueta se rostogoleau de pe o consolă. Lemnăria scârțâia de atâta îngrămădeală. Obrajii tuturor erau roșii, picături mari de sudoare șiroiau; Hussonnet observă:

– Eroii nu miros prea bine!

– A, ești exasperant, răspunse Frédéric.

Și, împinși fără voia lor, intrară într-un apartament unde, aproape de tavan, se întindea un baldachin de catifea roșie. Sub el, pe tron, stătea un proletar cu barbă neagră, cu cămașa întredeschisă, cu un aer hilar ca o statueta grotescă. Alții se urcau pe estradă ca să-i ia locul.

– Ce mit! spuse Hussonnet. Țasta-i poporul suveran!

Fotoliul fu ridicat pe deasupra capetelor și străbătu sala legănându-se.

– Ei drăcie! cum se hâțână! Corabia statului e clătinată pe o mare înfuriată! Ce mai joacă! Ce mai joacă!

Ajunseră cu el la o fereastră și, în toiul fluierăturilor, îl aruncară.

– Bietul bătrân! spuse Hussonnet, văzându-l cum cade în grădină, de unde fu

pornit spre Bastilia, și ars.

Atunci izbucni o bucurie frenetică, de parcă ar fi apărut, în locul tronului, un viitor de fericire nemărginită; și poporul, mai puțin din răzbunare cât pentru a-și afirma stăpânirea, sfărâma, smulgea oglinzile și perdelele, lustrele, candelabrele, mesele, scaunele, taburetele, toate mobilele, până și albumele cu desene, până și coșulețele de tapiserie. De vreme ce erau învingători, nu trebuiau oare să se distreze? Calicimea se împopoțona în bătaie de joc cu dantele și cu cașmiruri. Franjuri de aur se înfășurară pe mânecile cămășilor, pălării cu pene de struț împodobeau capul fierarilor, panglici ale Legiunii de onoare deveniră cordoane pentru prostituate. Fiecare își satisfăcea un capriciu; unii dansau, alții beau. În camera reginei, o femeie își ungea părul cu pomadă; îndărătul unui paravan, doi amatori jucau cărți; Hussonnet îi arătă lui Frédéric pe un individ care-și fuma pipa rezemat de un balcon; și delirul creștea într-o zarvă neîncetată de porțelanuri sparte și de bucăți de cristal care răsunau rostogolindu-se, ca niște lame de armonică.

Apoi furia deveni mai posomorâtă. O curiozitate obscenă îi făcu să scotocească toate cabinetele, toate ungherele, să deschidă toate sertarele. Ocnașii își înfundau brațele în așternuturile prințeselor și se rostogoleau pe paturi ca să se consoleze că nu le puteau viola. Alții, cu figuri și mai sinistre, rătăceau tăcuți, căutând ceva de furat; dar mulțimea era prea numeroasă. Prin golul ușilor, nu se vedea în înșiruirea apartamentelor decât masa întunecată a poporului între aurituri, sub un nor de praf. Toate piepturile gâfâiau; căldura devenea din ce în ce mai sufocantă; cei doi prieteni, temându-se să nu se înăbușe, ieșiră.

În anticameră, în picioare pe un morman de haine, stătea o prostituată, ca o statuie a Libertății, nemișcată, cu ochii mari, deschiși, înspăimântătoare.

Făcuseră abia trei pași afară, când un pluton de guarzi municipali cu mantale înainta către ei și, scoțându-și chipiele de politie, descoperindu-și capetele cam pleșuve, salutară poporul inclinându-se. La această dovadă de respect, învingătorii zdrențăroși se umflară în pene. Hussonnet și Frédéric simțiră și ei oarecare plăcere.

Plini de însuflețire, se întoarseră la Palais-Royal. În fața străzii Fromanteau, cadavre de soldați erau îngrămădite pe paie. Trecură nepăsători pe lângă ele, mândri chiar de a simți că se țin tari.

Palatul era ticsit. În curtea interioară, ardeau șapte ruguri. Se aruncau pe ferestre plane, scrinuri și pendule. Pompe de incendiu scui-pau apă până pe acoperiș. Niște ticăloși încercau să taie țevile cu săbiile. Frédéric îndemnă pe un politehnician să se opună. Politehnicianul nu înțelese, părea dealtfel un nerod. De jur împrejur, în cele două galerii, plebea, stăpână pe pivnițe, bea în neștire. Vinul curgea gărlă, uda picioarele, pungașii beau din funduri de sticlă spartă și vociferau împleticindu-se.

– Să ieșim de aici, zise Hussonnet, oamenii ăștia mă dezgustă.

De-a lungul galeriei Orléans, răniții zăceau pe jos, pe saltele, acoperiți cu perdele de purpură; și mici burgheze din cartier le aduceau supă și rufărie.

– Orice ai spune, zise Frédéric, eu găsesc că poporul e sublim.

Vestibulul cel mare era plin de un vârtej de oameni furioși; voiau să urce la etajele superioare ca să distrugă ce mai rămăsese; guarzii naționali încercau să-i rețină pe trepte. Cel mai neobosit era un vânător, cu capul gol, cu părul zburlit, cu centironul rupt în bucăți. Cămașa i se adunase sul între pantalon și tunică, și se

zbătea în mijlocul celorlalți cu îndârjire. Hussonnet, cu ochii lui ageri, îl recunoscuse de departe pe Arnoux.

Apoi intrară la grădina Tuileries, ca să poată respira mai în voie. Se așezară pe o bancă; și rămaseră timp de câteva minute cu pleoapele închise, atât de amețiți, încât n-aveau nici măcar puterea să vorbească. Trecătorii, în jurul lor, discutau. Ducesa de Orléans fusese numită regentă; totul se sfârșise; și toți simțeau acea stare plăcută care vine imediat după deznodămintele rapide, când, la fiecare dintre mansardele castelului, apărură valeții rupându-și livrelele. Le aruncau în grădină în semn că se lepădau de ele. Poporul îi huidui. Ei se retraseră.

Un bărbat voinic care mergea iute printre copaci, cu o pușcă pe umăr, atrase atenția lui Frédéric și a lui Hussonnet. O cartușieră îi strângea în talie bluzonul roșu, o basma îi înfășură fruntea sub șapcă. Întoarse capul. Era Dussardier care se aruncă în brațele lor:

– Ah, ce fericire, dragii mei! Fără să poată spune altceva, gâfâind de bucurie și de oboseală.

Era în picioare de patruzeci și opt de ore. Lucrase la baricadele din cartierul Latin, luptase în strada Rambuteau, salvase trei cavaleriști, pătrunsese în Tuileries^[74] cu coloana Dunoyer, apoi se dusesse la Parlament, și pe urmă la Primărie.

– De acolo vin! Totul merge bine! Poporul triumfă! Muncitorii și burghezii se îmbrățișează! Ah! Dacă ați ști ce am văzut eu! Ce oameni! Ce frumos e!

Și, fără să observe că ei nu purtau arme:

– Eram sigur că vă găsesc aici! A fost un moment teribil, dar asta n-are importanță!

O picătură de sânge îi curgea pe obraz, și la întrebările celor doi zise:

– O, mai nimic! O zgârietură de baionetă!

– Ar trebui totuși îngrijită.

– Aș! Sunt sănătos tun! Ce are a face? S-a proclamat Republica! Acum vom fi fericiți! Ziariștii care discutau adineauri în fața mea spuneau că și Polonia și Italia vor fi eliberate! Gata cu regii! Înțelegeți? întreg pământul liber! Tot pământul liber!

Și, îmbrățișând orizontul cu o singură privire, își desfăcu brațele într-o atitudine triumfătoare. Dar un șir lung de oameni alerga pe terasă, la marginea apei.

– Ei, drace! Era să uit! Forturile sunt ocupate. Trebuie să mă duc acolo. Adio!

Întoarse capul ca să le strige, ridicând pușca:

– Trăiască Republica!

Din coșurile castelului, ieșeau mari vârtejuri de fum negru, răspândind scânteii. Bătaia clopotelor, în depărtare, semăna a behăituri înspăimântate. La dreapta, la stânga, pretutindeni, învingătorii trăgeau cu armele. Frédéric, deși n-avea o fire războinică, simțea cum îi tresare sângele galic. Îl prinsese magnetismul mulțimilor entuziaste. Adulmeca cu voluptate aerul vijelios, mirosind a praf de pușcă; și totuși se înfiora sub efluviile unei imense iubiri, a unei înduioșări supreme și universale, ca și cum inima întregii omeniri ar fi bătut în pieptul lui.

Hussonnet spuse, căscând:

– Ar fi timpul, poate, să mergem să informăm masele!

Frédéric îl urmă la biroul său din piața Bursei; se apucă să compună pentru ziarul din Troyes o dare de seamă asupra evenimentelor în stil liric, o adevărată

pagină literară, pe care o semnă. Apoi cinară împreună într-o cârciumă. Hussonnet era gânditor; excentricitățile Revoluției le depășeau pe ale lui.

După cafea, când se duseră la primărie, ca să mai afle vești, firea lui veselă învinsese. Sărea peste baricade ca o capră și răspundea santinelor cu glume patriotice.

Auziră proclamându-se Guvernul provizoriu, la lumina torțelor, în sfârșit, la miezul nopții. Frédéric, frânt de oboseală, se întoarse acasă.

– Ei, ești mulțumit? îi spuse servitorului care îl ajuta să se dezbrace.

– Da, desigur, domnule! Dar ce nu-mi place e poporul ăsta! care mărșăluiește!

A doua zi când se trezi, Frédéric se gândi la Deslauriers. Alergă la el. Avocatul tocmai plecase, fiind numit comisar în provincie, în seara precedentă, pătrunsese până la Ledru-Rollin^[75] și, sâcâindu-l în numele Școlilor, smulsese o numire, o misiune. Dealtfel, zicea portarul, are să scrie săptămâna următoare, ca să-și dea adresa.

După asta, Frédéric se duse s-o vadă pe Mareșală. Ea îl primi morocănos, pentru că era supărată pe el că o părăsise. Necazul însă i se topi după ce o asigură stăruitor că se făcuse pace. Acum, totul se liniștise, nici un motiv de teamă: o săruta; și ea declară că e de partea Republicii, cum făcuse și Monseniorul Arhiepiscop al Parisului, și cum aveau să facă degrabă cu un zel miraculos: Magistratura, Consiliul de Stat, Institutul, Mareșalii Franței, Changarnier^[76], domnul de Falloux^[77], toți bonapartiștii, toți legitimiștii și un mare număr de orleaniști.

Căderea Monarhiei fusese atât de rapidă, încât, după prima stupoare, burghezii erau oarecum uimiți că mai sunt în viață. Execuția sumară a câtorva tâlhari, împuşcați fără judecată, păru foarte justă. Fu repetată timp de o lună fraza lui Lamartine^[78] despre drapelul roșu, "care nu făcuse decât înconjurul lui Champ de Mars, în timp ce drapelul tricolor..." etc.; și toți se adăpostiră la umbra lui, fiecare partid nevăzând dintre cele trei culori decât pe a sa și făgăduindu-și ca, îndată ce va fi cel mai tare, le va înlătura pe celelalte două.

Serviciile fiind suspendate, neliniștea și negliobia împingeau pe toată lumea afară din casă. Starea de neglijență a îmbrăcăminții atenua diferențele de rang social, ura se ascundea, speranțele se dădeau pe față, mulțimea era plină de îngăduință. Mândria unui drept cucerit strălucea pe fețele tuturor. Pretutindeni domnea o veselie de carnaval, scene de bivuac; nimic nu era mai amuzant ca aspectul Parisului în primele zile.

Frédéric o lua de braț pe Mareșală; și hoinăreau pe străzi împreună. Pe ea o distrau cocardele de la butoniere, stindardele de la ferestre, afișele colorate lipite pe toate zidurile, și arunca ici colo câțiva bani în cutiile cu fonduri pentru răniți, așezate pe câte un scaun, în mijlocul drumului. Apoi se oprea în fața caricaturilor înfățișând pe Ludovic-Filip, îmbrăcat în cofetar, în saltimbanc, în câine, în lipitoare. Dar oamenii lui Caussidière^[79], cu sabia și cu eșarfa lor, o cam speriau. Alteori asistau la plantarea unui arbore al Libertății. Domnii ecleziastici participau la ceremonie, binecuvântând Republica, escortați de servitori cu galoane de aur; și mulțimea găsea că e foarte bine așa. Spectacolul cel mai frecvent era acela al delegațiilor de tot felul, mergând la primărie să ceară ceva, căci fiecare meserie, fiecare industrie aștepta de la Guvern să pună definitiv capăt mizeriei. Unii, e

adevărat, se duceau acolo ca să-l felicite, sau pur și simplu să-i facă o mică vizită, să vadă cum funcționează mașinăria.

Către mijlocul lunii martie, într-o zi când traversa podul Arcole, având de făcut un comision pentru Rosanette în cartierul Latin, Frédéric văzu înaintând o coloană de indivizi cu pălării ciudate, cu bărbi lungi. În frunte, bătând toba, mergea un negru, fost model de atelier, și cel care purta stindardul pe care flutura în vânt următoarea inscripție: "Artiști, pictori", nu era altul decât Pellerin.

El îi făcu semn lui Frédéric să-l aștepte, apoi reapăru după cinci minute, spunând că are timp, deoarece Guvernul primea în momentul acela pe pietrari. Se ducea împreună cu colegii lui să ceară înființarea unui Forum al Artei, un fel de Bursă unde să se dezbată interesele Esteticii; atunci muncitorii ar produce opere sublime, punându-și geniul în comun. Parisul ar fi curând acoperit de monumente gigantice; el le-ar împodobi; chiar începuse un chip al Republicii. Unul dintre camarazii lui veni să-l cheme, căci erau urmați îndeaproape de delegația comerțului de păsări.

– Ce prostie! mormăi o voce în mulțime. Mereu fleacuri! Nimic serios!

Era Regimbart. El nu-l salută pe Frédéric, dar profită de ocazie ca să-și verse amărăciunea.

Cetățeanul își petrecea zilele vagabondând pe străzi, trăgându-se de mustață, rotindu-și ochii, acceptând și propagând vești lugubre; și nu făcea decât să repete două fraze: "Băgați de seamă, or să ne vină de hac!" sau: "Ei drăcie! or să nimicească Republica!" Era nemulțumit de tot și de toți, dar mai cu seamă de faptul că nu ne-am recucerit granițele noastre naturale. Numai numele lui Lamartine^[80] și îl făcea să ridice din umeri. Pe Ledru-Rollin^[81] nu-l găsea "la înălțime", îl trata pe Dupont (din Eure)^[82] drept ramolit bătrân; pe Albert îl găsea idiot; pe Louis Blanc^[83] utopist; pe Blanqui^[84], un om foarte primejdios; și, când Frédéric îl întrebă ce ar fi trebuit să facem, el îi răspunse strângându-i brațul de mai să i-l sfârâme:

– Să luăm Rinul, ce naiba, să luăm Rinul!

Apoi acuză reacțiunea.

Aceasta se demasca. Devastarea castelelor de la Neuilly și de la Suresne, incendiul de la Batignolles, tulburările de la Lyon, toate excesele, toate pagubele se exagerau acum, adăugând pe deasupra și circulara lui Ledru-Rollin^[85], cursul forțat al bancnotelor, renta care scăzuse la șazeci de franci, în sfârșit, ca nelegiuire supremă, ultima lovitură, culmea grozăviei, impozitul de patruzeci și cinci de centime! Și, pe deasupra, și Socialismul! Cu toate că aceste teorii, tot atât de noi ca și jocul cu zaruri, fuseseră atât de dezbătute de patruzeci de ani încoace încât bibliotecile se umpluseră cu cărți ce le erau consacrate, ele îi înspăimântaseră pe burghezi, ca o grindină de meteoriți; fură indignați, în virtutea urii pe care o provoacă apariția oricărei idei pentru simplul fapt că e o idee, ură din care ea își trage mai târziu gloria, și care face ca dușmanii săi să-i fie totdeauna inferiori, oricât de mediocră ar putea ea să fie.

Atunci, respectul față de Proprietate urcă până la înălțimea credinței religioase și se confundă cu Dumnezeu. Atacurile împotriva ei fură considerate ca un sacrilegiu, aproape ca niște manifestări de antropofagie. În ciuda celei mai omenoase legislații

care a existat vreodată, spectrul anului '93 reapăru, și cuțitul ghilotinei vibra în toate silabele cuvântului Republică, ceea ce nu-i împiedica s-o disprețuiască pentru slăbiciunea ei. Franța, nemaisimțind mâna stăpânului, începu să țipe de frică, ca un orb fără baston, ca un plod care și-a pierdut dădaca.

Dintre toți francezii, cel care tremura mai tare era domnul Dambreuse. Noua stare de lucruri îi amenința averea, dar mai cu seamă îi înșela experiența. Un sistem atât de bun, un rege atât de înțelept! cum era cu puțință! Se va prăbuși pământul! Chiar de a doua zi, concedie trei servitori, își vându caii, își cumpără o pălărie moale pentru stradă, se gândi chiar să-și lase barbă; și stătea acasă, abătut, citind și recitind cu amărăciune ziarele cele mai dușmănoase față de ideile sale. Ajunsese atât de morocănos încât chiar glumele în legătură cu pipa lui Flocon^[86] nu-l mai puteau face să zâmbească.

Ca susținător al ultimei domnii, se temea de răzbunarea poporului împotriva proprietăților sale din Champagne, când îi căzu în mână divagația lui Frédéric. Atunci își închipui că tânărul său prieten e un personaj cu influență și că ar putea, dacă nu să-i facă servicii, cel puțin să-l apere; așa încât, într-o dimineață, domnul Dambreuse se prezentă la el, întovărășit de Martinon.

Această vizită n-avea drept scop, zise el, decât să-l vadă și să stea puțin de vorbă. În definitiv, se bucura de evenimentele în curs și adera din toată inima la "sublima noastră deviză: *Libertate, Egalitate, Fraternitate*, el fiind în fond, un vechi republican". Dacă, sub fostul regim, votase cu ministerul, o făcuse pur și simplu ca să grăbească o prăbușire, inevitabilă. Se înfurie chiar împotriva domnului Guizot, "care ne-a pus într-o mare încurcătură, s-o recunoaștem!" în schimb, îl admira mult pe Lamartine^[87], care se arătase "măreț, pe cuvântul meu de onoare, când, în ceea ce privește drapelul roșu..."

– Da! știi, spuse Frédéric.

După aceea, își arată toată simpatia față de muncitori.

"Căci, în fine, suntem toți muncitori, mai mult sau mai puțin!" și mergea atât de departe cu imparțialitatea, încât recunoștea că Proudhon^[88] avea logică. "O! Multă logică! Drace!" Apoi, cu aparenta indiferență a unei inteligențe superioare, vorbi de expoziția de pictură unde văzuse tabloul lui Pellerin. Îl găsea original, bine realizat.

Martinon îi întărea toate afirmațiile, prin vorbe de încuviințare; și el credea că trebuie "să te raliezi sincer Republicii", și vorbi de tatăl său, plugar, făcând pe țăranul, pe omul din popor. Din una în alta, ajunseră la alegerile pentru Adunarea națională și la candidații din arondismentul Fortelle. Candidatul opoziției nu avea nici o șansă.

– Ar trebui să te prezinți în locul lui! zise domnul Dambreuse.

Frédéric protestă.

– Ei, de ce? Pentru că ar obține voturile extremiștilor, având în vedere părerile sale personale și pe cele ale conservatorilor din cauza familiei sale. "Și poate, de asemenea, adăugă bancherul zâmbind, și datorită influenței mele".

Frédéric obiectă că n-ar ști cum să procedeze.

Nimic mai ușor, dacă îl recomandă un club din capitală către patrioții din Aube. Ar fi destul să citească, nu o profesiune de credință ca toate celelalte, ci o expunere serioasă de principii.

– Adă-mi-o mie; eu știu ce se cere aici! Și ai putea, îți repet, să aduci mari servicii țării, nouă tuturor și mie însumi.

În asemenea vremuri oamenii trebuie să se ajute între ei și, dacă Frédéric avea nevoie de ceva, el sau prietenii lui...

– O, mulțumesc, dragă domnule!

– Cu condiția unei revanșe, bineînțeles!

Bancherul era, hotărât, un om cumsecade.

Frédéric nu se putu opri să se gândească la sfatul lui; și, curând, îl cuprinse un fel de amețeală.

Marile figuri ale Convențiunii^[89] îi trecură prin fața ochilor. I se păru că vede un răsărit mareț. Roma, Viena, Berlinul se răsculasera. Austriecii erau alungați din Veneția; toată Europa se agita. Era momentul să se arunce în viitoare, să o accelereze chiar: și îl mai atrăgea și costumul pe care se zicea că îl vor purta deputații. Se și vedea în vestă cu reveniri, cu un cordon tricolor; și acest neastâmpăr, această halucinație deveni atât de puternică îneât îi mărturisii visurile sale lui Dussardier.

Entuziasmul băiatului āstuia cumsecade nu slăbea.

– Desigur, fără îndoială! Prezentați-vă!

Frédéric îl consultă totuși pe Deslauriers. Opoziția stupidă care stătea în calea comisarului acolo, în provincie, făcuse să-i sporească liberalismul. Îi trimise neîntârziat îndemnuri violente.

Cu toate acestea, Frédéric simțea nevoia să fie aprobat de mai multă lume; și încredința toată povestea Rosanettei, într-o zi când era de față și domnișoara Vatnaz.

Ea era una din acele celibatate pariziene care, în fiecare seară, după ce și-au sfârșit lecțiile sau au încercat să vândă mici desene, să plaseze niște biete manuscrise, se întorc acasă cu noroi pe marginea fustelor, își pregătesc cina, o mănâncă singure, apoi cu picioarele pe sobițe cu cărbuni, la lumina unei lămpi murdare, visează dragoste, familie, cămin, avere, tot ce le lipsește. Așa că, asemeni multor altora, salutase și ea în Revoluție întronarea răzbunării și se deda unei propagande socialiste neînfrânate.

Eliberarea proletarului, după domnișoara Vatnaz, nu era cu puțință decât prin eliberarea femeii. Propovăduia admiterea ei în toate funcțiile, căutarea paternității, un alt cod, abolirea sau cel puțin "o reglementare mai inteligentă a căsătoriei". Atunci, fiecare femeie franceză ar fi obligată să se mărite cu un francez sau să adopte un bătrân. Ar trebui ca doicile și moașele să fie funcționare salariate de stat; să existe un juriu care să examineze operele femeilor, editori speciali pentru femei, o școală politehnică pentru femei, o gardă națională pentru femei, totul pentru femei! Și, deoarece Guvernul nu le recunoștea drepturile, ele ar trebui să învingă forța prin forță. Zece mii de cetățence, cu puști bune, puteau face să se cutremure Primăria!

Candidatura lui Frédéric îi părea favorabilă ideilor ei. Îl încuraja, arătându-i gloria la orizont. Rosanette se bucură la gândul de a avea un bărbat care să vorbească la Cameră.

– Și apoi, poate că ți-ar da și un post bun!

Frédéric, omul tuturor slăbiciunilor, se lăsă câștigat de nebunia universală. Scrise un discurs și se duse să-l arate domnului Dam-brcuse.

La zgomotul porții care se închidea, o perdeă fu dată la o parte îndărătul unui geam; și o femeie se ivi. Nu avu când s-o recunoască; dar în anticameră se opri în fața unui tablou, tabloul lui Pellerin, așezat pe un scaun, fără îndoială în chip provizoriu.

Reprezenta Republica, sau Progresul, sau Civilizația, sub înfățișarea lui Isus Hristos conducând o locomotivă, care străbătea o pădure virgină. După o clipă de contemplare, Frédéric exclamă:

– Ce mârșăvie!

– Nu-i așa, ce zici? zise domnul Dambreuse, intrând în clipa aceea și închipuindu-și că era vorba de doctrina glorificată în tablou și nu de pictura însăși.

Martinon apăru și el. Trecură în cabinet; și Frédéric tocmai scotea o hârtie din buzunar când domnișoara Cécile, intrând brusc, articulă cu un aer naiv:

– Mătușa mea nu e aici?

– Știi bine că nu e, răspunse bancherul. Dar asta n-are importanță! Stai jos, domnișoară.

– O, mulțumesc! mă duc.

Nici nu ieși bine și Martinon păru să-și caute batista.

– Am uitat-o în palton, iertați-mă!

– Bine! spuse domnul Dambreuse.

Evident, nu se lăsa păcălit de aceste manevre, și chiar părea căle favorizează. De ce? Dar curând Martinon reapăru, și Frédéric se apucă să-și citească discursul. De la a doua pagină, care semnală ca pe o rușine preponderența intereselor pecuniare, bancherul strâmbă din nas. Apoi, abordând reformele, Frédéric cerea libertatea comerțului.

– Cum? dați-mi voie!

Frédéric nu auzi și continuă. El cerea impozitul pe rentă, impozitul progresiv, o federație europeană, și instruirea poporului, încurajarea tuturor artelor.

– "Dacă țara ar asigura unor oameni ca Delacroix sau Hugo o sută de mii de franci rentă, ar fi rău?"

Totul se termina cu sfaturi către clasele superioare.

– "Nu cruțați nimic; o, voi cei bogați! Dați! Dați!"

Se opri și rămase în picioare. Cei doi auditori sătean jos și nu ziceau nimic. Martinon căsca ochii mari, domnul Dambreuse era foarte palid. În sfârșit, ascunzându-și emoția sub un zâmbet acru:

– E perfect discursul dumitale! Și laudă mult forma, ca să nu vorbească de fond.

Această virulență din partea unui tânăr inofensiv îl speria, mai cu seamă ca simptom. Martinon încercă să-l liniștească. Partidul conservator își va lua revanșa în curând, e lucru sigur; în mai multe orașe, comisarii guvernului provizoriu fuseseră alungați: alegerile nu fuseseră fixate decât pe data de 23 aprilie, mai era timp până, atunci; pe scurt, era bine ca însuși domnul Dambreuse să se prezinte în Aube; și, din clipa aceea, Martinon nu-l mai părăsi, deveni secretarul său, îl înconjură cu o dragoste filială.

Frédéric ajunse foarte mulțumit de el însuși la Rosanette. Delmar era acolo și îi spuse că se prezintă "în chip hotărât" candidat la, alegerile din Seine. Pe un afiș adresat "Poporului" și în care îl tutuia, actorul se lauda că "el" îl înțelege și că s-a

lăsat, pentru salvarea lui, să fie "crucificat de Artă", așa încât el era acum încarnarea poporului, idealul său; crezând într-adevăr că are o influență atât de mare asupra maselor, propuse mai târziu într-un birou de minister să potolească el singur o insurecție; cât despre mijloacele pe care le va întrebuința, dădu următorul răspuns:

– Nu vă temeți! Le voi arăta doar capul meu!

Frédéric, ca să-l exaspereze, îi aduse la cunoștință propria lui candidatură. Cabotinul, din moment ce viitorul său coleg viza provincia, declară că vrea să-l ajute și-i oferi să-l introducă la cluburi.

Le vizitară pe toate, sau aproape pe toate, pe cele roșii și pe cele albastre, pe cele furioase și pe cele liniștite, pe cele puritane și pe cele dezământate, pe cele mistice și pe cele ale bețivanilor, pe cele în care se decreta moartea regilor, și pe cele în care se denunțau potlogăriile băcanilor; și pretutindeni, locatarii îi blestemau pe proprietari, salopeta bârfea fracul, și bogații conspirau împotriva săracilor. Unii voiau indemnizații ca foști martiri ai poliției, alții cereau bani ca să-și pună invențiile în practică sau făceau planuri de falansterie, proiecte de bazare cantonale, sisteme de fericire publică; apoi, ici și colo, un fulger de inteligență în acești nori de prostie, apostrofări, bruște ca niște stropi de noroi, dreptul formulat într-o înjurătură, și flori de elocință pe buzele unui bădăran, care purta de-a dreptul, pe pieptul fără cămașă, centironul săbiei. Câteodată, apărea un domn, aristocrat cu maniere umile, rostind idei plebeiene, și care nu se spălase pe mâini ca să le facă să pară bătătorite. Un patriot îl recunoștea, cei mai virtuoși îl maltratau; și el pleca furios. Ca să pari om de bun-simț, trebuie să-i ponegrești pe avocați și să folosești cât mai des expresiile: "să punem o cărămidă la edificiul societății", "problemă socială", "atelier".

Delmar nu pierdea nici o ocazie ca să ia cuvântul; și, când nu mai găsea nimic de spus, atunci își punea o mână în șold, și cealaltă în deschizătura vestei, întorcându-se brusc așa încât să i se vadă bine capul. Atunci izbucneau aplauze, cele ale domnișoarei Vatnaz, în fundul sălii.

Frédéric, cu toate că oratorii erau atât de slabi nu îndrăzneau să riște. Toți oamenii aceștia îi păreau prea incuți sau prea dușmănoși.

Dar Dussardier porni în căutare și îi spuse că în strada Saint-Jacques era un club care se numea *Clubul Inteligenței*. Un asemenea nume îți dădea speranțe. Dealtfel avea să aducă prieteni.

Îi aduse pe cei pe care îi invitase la punciul lui: contabilul, plasatorul de vinuri, arhitectul; venise chiar și Pellerin, poate că avea să vină și Hussonnet; pe trotuar, în fața ușii, staționa Regimbart cu doi indivizi, dintre care primul era credinciosul lui Compain, un om cam scund, ciupit de vărsat, cu ochii roșii, și al doilea, un fel de maimuță-negru, foarte păros, pe care îl știa drept "un patriot din Barcelona".

Trecură pe o alee, apoi fură introduși într-o sală mare, probabil un fost atelier de tâmplar, ai cărei pereți noi miroseau încă a mortar. Patru lămpi cu ulei atârdate paralel dădeau o lumină neplăcută. Pe o estradă în fund, se afla un birou cu un clopoțel, mai jos, o masă drept tribună și, de fiecare parte, alte două mai joase, pentru secretar. Auditoriul care stătea pe bănci era format din pictori bătrâni, pedagogi, oameni de litere care nu publicaseră niciodată nimic. În șirurile de paltoane cu gulere slinoase, se zărea din loc în loc boneta unei femei sau halatul unui muncitor. Fundul sălii era chiar plin de muncitori, veniți, fără îndoială, din

lipsă de ocupație, sau aduși de oratori ca să-i aplaude.

Frédéric avu grijă să ia loc între Dussardier și Regimbart, care, abia așezat, își puse amândouă mâinile pe mânerul bastonului, bărbia pe amândouă mâinile și închise ochii, în timp ce la celălalt capăt al sălii, Delmar, în picioare, domina adunarea.

Sénécal apăru la biroul președintelui.

Bietul comis crezuse că această surpriză îi va face plăcere lui Frédéric. În realitate, îl enervă.

Mulțimea arăta mult respect președintelui. Era dintre aceia care, la 25 februarie, luptase pentru organizarea imediată a muncii; a doua zi, la Prado, se pronunțase pentru asaltul Primăriei; și, cum atunci fiecare personaj lua drept model pe cineva, unul copiindu-l pe Saint-Just, altul pe Danton, altul pe Marat, el încerca să semene cu Blanqui^[90], care, la rândul lui îl imita pe Robespierre. Mănușile sale negre și părul tuns perie îi dădeau un aer rigid, foarte potrivit.

Deschise ședința cu declarația Drepturilor omului și ale cetățeanului, profesiune de credință obișnuită. Apoi, o voce puternică intona *Amințirile poporului* de Béranger^[91].

Alte voci se auziră:

– Nu! Nu asta!

– *Șapca!* începură să urle, în fund, patrioții.

Și toți cântară în cor cântecul zilei:

*Scoateți pălăria în fața șepcii mele,
În genunchi în fala muncitorului!*

La un semn al președintelui, auditoriul tăcu. Unul dintre secretari se apucă să despoaie corespondența.

– Niște tineri anunță că ard în fiecare seară în fața Panteonului un număr din *Adunarea Națională*, și îndeamnă pe toți patrioții să le urmeze exemplul.

– Bravo! De acord! răspunse mulțimea.

– Cetățeanul Jean-Jacques Langroneux, tipograf, din strada Dauphine, ar vrea să se ridice un monument în memoria martirilor din Termidor.

– Michel-Evariste-Népomucène Vincent, fost profesor, își exprimă dorința ca democrația europeană să adopte un limbaj unic. Ar putea să se servească de o limbă moartă, de exemplu o latină perfecționată.

– Nu! Nu latina! strigă arhitectul.

– De ce? întrebă un profesor.

Și acești doi domni începură o discuție în care se amestecară și alții, fiecare spunând câte ceva ca să uimească pe ceilalți și discuția deveni curând atât de plicticoasă, încât mulți plecau.

Un bătrânel cu ochelari verzi pe fruntea uimitor de înaltă ceru cuvântul pentru o comunicare urgentă.

Era un memoriu în privința repartiției impozitelor. Cifre după cifre, nu se mai termina! Nerăbdarea izbucni întâi în murmure, apoi în conversații; nimic nu-l tulbura. Unii începură să fluiera, strigau "Azor"; Sénécal dojeni publicul; oratorul

continua ca o mașină. Fu nevoie, ca să-l oprească, să-l apuce de cot. Omulețul păru că se trezește dintr-un vis și, ridicându-și liniștit ochelarii, declară:

– Iertați-mă, cetățeni! Iertați-mă! Mă retrag! Mii de scuze!

Insuccesul acestei lecturi îl descumpăni pe Frédéric. El avea discursul în buzunar, dar era mai bine să improvizeze.

În sfârșit, președintele anunță că vor trece la problema importantă, la problema electorală. N-o să se discute marile liste republicane. Totuși, *Clubul Inteligenței* avea dreptul, ca oricare altul, să întocmească o listă "în pofida pașalelor de la primărie", și cetățenii care aveau pretenție la mandatul popular puteau să-și expună titlurile.

– Hai, începe! spuse Dussardier.

Un bărbat în sutană, cu părul creț, cu o figură vioaie, ridicase mâna. El declară bătăindu-se că se numește Ducretot, preot și agronom, autorul unei cărți cu titlul *Despre îngrășăminte*. Îl trimiseră la un cerc horticol.

Apoi un patriot cu haine de muncitor urcă la tribună. Era un plebeian, lat în umeri, cu un obraz mare și blând și cu părul lung și negru. Se uită la adunare cu o privire aproape voluptoasă, își lăsă capul pe spate și, în sfârșit, desfăcându-și brațele:

– L-ați respins pe Ducretot, o, frații mei! și bine ați făcut, dar nu din ură împotriva religiei, căci toți suntem credincioși.

Unii ascultau cu gura întredeschisă, cu aerul unor neofiți, în atitudini extatice.

– Și nici pentru că e preot căci și noi suntem preoți! Muncitorul e un preot, cum a fost și întemeietorul socialismului, Stăpânul nostru al tuturor, Isus Hristos!

Venise momentul să se inaugureze domnia lui Dumnezeu! Evanghelia duce drept la '89! După abolirea sclaviei, abolirea proletariatului. Întâi a fost era urii, acum începea era dragostei.

– Creștinismul este cheia de boltă și temelia noului edificiu...

– Îți bați joc de noi? strigă plasatorul de vinuri. De unde a mai ieșit și popa ăsta!

Această întrerupere produse un scandal enorm. Aproape toți se urcară pe bănci și, cu pumnul în sus, vociferau: "Ateu! Aristocrat! Canalie!" în timp ce clopoțelul președintelui suna fără încetare și strigătele "La ordine! La ordine!" creșteau mereu. Dar, îndrăzneț, și susținut dealtfel de "trei cafele" băute înainte de adunare, oratorul se zbătea în mijlocul celorlalți.

– Cum, eu un aristocrat? Haida-de!

Când îi îngăduiră să se explice, el declară că atâta vreme cât vor fi preoți, n-o să fie niciodată liniște și, deoarece se vorbise mai înainte de economii, ar fi o economie grozavă să se suprimă bisericile, sfintele anafornițe și, la urma urmei, toate cultele.

Cineva îi obiectă că mergea prea departe.

– Da, merg departe! Dar, când o corabie e în mijlocul furtunii...

Fără să aștepte sfârșitul comparației, un altul îi răspunse:

– De acord! Dar asta înseamnă să dărâmi totul dintr-o dată, ca un zidar fără discernământ...

– Insulți zidarii! răcni un cetățean plin de ipsos. Și, încăpățânându-se să creadă că fusese provocat, profera insulte, voia să se bată, se crampona de bancă. Trei bărbați abia îl scoaseră din sală.

În acest timp, muncitorul era tot la tribună. Cei doi secretari îl avertizară să

coboare. El protestă împotriva nedreptății care i se făcea.

– N-o să mă împiedicați să strig: dragoste veșnică scumpei noastre Franțe!

Dragoste veșnică și Republicii!

– Cetățeni! spuse atunci Compain, cetățeni!

Și tot repetând: "Cetățeni"! obținu un pic de liniște, se rezemă de tribună cu amândouă mâinile lui roșii și ca niște cioturi, își aplecă trimchiul înainte; clipind din ochi, zise:

– Cred că ar trebui să se dea o mai mare extindere capului de vițel.

Toți tăcură, crezând că au auzit greșit.

– Da! Capului de vițel!

Trei sute de hohote de răs izbucniră dintr-o dată. Tavanul se cutremura. În fața acestor figuri strâmbate de răs, Compain dădea îndărăt. Reluă pe un ton furios:

– Cum? Nu știți ce-i aia un cap de vițel!

Urmă un paroxism, un delir. Se țineau de burtă. Unii cădeau chiar pe jos, sub bănci. Compain, nemalezistând, se refugie lângă Regimbart și vru să-l convingă să plece cu dânsul.

– Nu! Stau până la urmă! zise Cetățeanul.

Acest răspuns îl hotărî pe Frédéric; și, pe când își căuta la dreapta și la stânga prietenii ca să-l susțină, zări, în fața lui, pe Pellerin la tribună. Artistul vorbi de sus mulțimii.

– Aș vrea să știu unde este candidatul Artei în toate astea? Eu am făcut un tablou...

– N-avem ce să facem cu tablourile! spuse cu brutalitate un bărbat slab, cu pomeții roșii.

Pellerin protestă împotriva întreruperii. Dar celălalt, pe un ton tragic:

– Oare guvernul n-ar fi trebuit până acum să suprime prin decret prostituția și mizeria?

Și, câștigând prin aceste cuvinte favoarea poporului, tună și fulgeră împotriva corupției din marile orașe.

– Rușine și infamie! Ar trebui să-i înșfăcăm pe burghezi la ieșirea de la Maison d'Or și să-i scuipăm în față! Cel puțin dacă Guvernul n-ar favoriza desfrâul! Dar funcționarii de la accize sunt atât de indecenți față de fiicele și de surorile noastre...

O voce strigă de departe:

– E caraghios!

– Afară!

– Storc de la noi impozite ca să le plătească destrăbălarea! Astfel, lefurile prea mari ale actorilor...

– E rândul meu! strigă Delmar.

Se repezi la tribună, dădu pe toți la o parte și își luă poza; declară că disprețuia asemenea acuzații searbede și vorbi despre misiunea civilizatoare a actorului. Deoarece teatrul era căminul instrucției naționale, el vota pentru reforma teatrului; și, mai întâi, să nu mai existe directive, și nici privilegiul!

– Da! De nici un fel!

Jocul actorului înfierbânta mulțimea; se încrucișau moțiuni subversive.

– Jos cu academiile! Jos cu Institutul!

- Jos cu misiunile!
- Jos bacalaureatul!
- Să se suprime gradele universitare!
- Să le păstrăm, zise Sénécal, dar să fie conferite prin vot universal, de către Popor, singurul adevărat judecător!

Dealtfel, cel mai folositor lucru nu era acesta. Trebuia, mai întâi, să se treacă cu tăvălugul peste capetele bogaților! Și îi zugrăvi îmbuibându-se cu crime sub tavanele lor aurite, în timp ce săracii se sfârșeau de foame în maghernițele lor, plini de toate virtuțile. Aplauzele se înteteau într-atâta, încât trebui să se oprească. Timp de câteva minute, rămase cu pleoapele strânse, cu capul lăsat pe spate, legănându-se parcă pe acest val de furie pe care îl stârnise. Apoi, reîncepu să vorbească, dogmatic, cu fraze poruncitoare ca niște legi. Statul trebuia să pună mâna pe Bancă și pe Asigurări. Moștenirile să fie interzise. Să se stabilească un fond social pentru muncitori. Multe alte măsuri vor fi luate în viitor. Pentru moment acestea erau suficiente; și, revenind la alegeri:

- Ne trebuie cetățeni curați, oameni cu totul noi! Se prezintă cineva?

Frédéric se ridică. Se auzi un murmur de aprobare; erau prietenii lui. Dar Sénécal, luând o atitudine în stilul lui Fouquier-Tinville^[92], începu să-l întrebe: numele, pronumele, antecedentele, viața și moravurile.

Frédéric îi răspundea sumar și își mușca buzele. Sénécal întrebă dacă cineva vedea vreo piedică la această candidatură.

- Nu! nu!

El însă vedea piedici. Toți se aplecară cu atenție. Cetățeanul candidat nu dăduse o oarecare sumă promisă pentru o fundație democratică, un ziar. Mai mult, la 22 februarie, cu toate că fusese anunțat cu mult înainte, nu se dusese la întâlnirea din piața Panteonului.

- Pot să jur că era prezent la Tuileries! zise Dussardier.

- Poți să juri că l-ai văzut și la Panteon?

Dussardier lăsă capul în jos; Frédéric tăcea; prietenii lui, scandalizați, îl priveau cu îngrijorare.

- Cel puțin cunoașteți un patriot care să ne garanteze principiile dumneavoastră? reluă Sénécal.

- Eu! zise Dussardier.

- O, asta nu-i de ajuns! Altcineva!

Frédéric se întoarse către Pellerín. Artistul îi răspunse cu gesturi mute care voiau să spună:

"Dragul meu, și pe mine m-au respins! Ce naiba vrei?" Atunci Frédéric îl împinse pe Regimbart cu cotul.

- Da! E adevărat! E timpul să intervin.

Și Regimbart trecu pe estradă; apoi, arătând pe spaniolul care-l urmărise:

- Dați-mi voie, cetățeni, să vă prezint un patriot din Barcelona!

Patriotul salută adânc, își învârti ca un automat ochii cenușii și, cu mâna pe inimă, se porni:

- *Ciudadanos! Mucho aprecio el honor que me dispensais, y si grande es vuestra bondad mayor es vuestra atención*^[93].

– Cer cuvântul! strigă Frédéric.

– *Desde que se proclama la constitución de Cádiz, ese pacto fundamental de las libertades españolas, hasta la última revolución, nuestra patria cuenta numerosos y heroicos martires*^[94].

Frédéric încercă încă o dată să se facă auzit:

– Dar, cetățeni!...

Spaniolul continua:

– *El martes próximo tendrá lugar en la iglesia de la Magdalena un servicio funebre*^[95].

– E absurd, la urma urmei! Nimeni nu înțelege nimic.

Această observație exasperă mulțimea.

– Afară! Afară!

– Cine? eu? întrebă Frédéric.

– Dumneata însuși! spuse solemn Sénécal. Ieși afară!

Frédéric se ridică să plece, și vocea iberianului îl urmărea:

– *Y todos los españoles descarian ver allí reunidas las depidaciones de los clubs y de la milicia nacional. Un oración funebre en honor de la libertad española y del mundo entero, sera pronunciado por un membre del clero de Paris en la sola Bonne-Nonvelle. Honor al pueblo francés, que llamaria yo el primero pueblo del mundo, sino fuese ciudadano de otra nación!*^[96]

– Aristocratule! lătră un golan, arătându-i pumnul lui Frédéric, care ieși repede în curte, indignat.

Își reproșa devotamentul, fără a se gândi că acuzațiile împotriva lui erau de fapt adevărate. Ce idee nefericită fusese această candidatură! Dar ce măgari, ce cretini! Se compară cu oamenii aceia și-și ușura orgoliul rănit recunoscându-le prostia.

Apoi simți nevoia s-o vadă pe Rosanette. După atâta urâțenie și emfază, drăgălășenia ei ar fi o destindere. Ea știa că el trebuia să se prezinte la un club în seara aceea. Totuși, când intră, nu-i puse nici măcar o întrebare.

Stătea lângă foc, descosând căptușeala unei rochii. O asemenea treabă îl surprinse.

– Ia uite! Ce faci acolo?

– Vezi bine, spuse ea tăios. Îmi cârlesc boarfele! Asta e Republica ta!

– De ce a mea?

– Poate vrei să spui că-i a mea?

Și începu să-i reproșeze tot ce se petrecea în Franța, de două luni, acuzându-l că el a făcut revoluția, că el e vinovat, că toată lumea era ruinată, că oamenii bogați părăseau Parisul și că ea o să moară mai târziu la spital.

– Ție ți-e ușor să vorbești cu rentele tale! Dealtfel, așa cum merg lucrurile, n-o să le mai ai nici tu multă vreme!

– Tot ce se poate, zise Frédéric, cei mai devotați sunt totdeauna cei mai puțin apreciați; și dacă n-ar avea de partea lor propria lor conștiință, brutele cu care se compromit i-ar dezgusta de abnegație!

Rosanette îl privi printre gene.

– Hm! Ce? Ce abnegație? Domnul n-a reușit pe cât se pare? Cu atât mai bine! Asta o să te învețe minte să faci donații patriotice. O, nu minți! Știu că le-ai dat trei

sute de franci, căci Republica ta se lasă întreținută! Ei bine, distrează-te cu ea, băietel!

Sub avalanșa asta de stupidități, Frédéric trecea de la dezamăgirea lui de mai înainte la o decepție mai profundă. Se retrăsese în fundul odăii. Ea veni către el:

– Haide! Gândește-te puțin! Într-o țară, ca și într-o casă, trebuie un stăpân; altfel, fiecare fură ca-n codru. Mai întâi, toată lumea știe că Ledru-Rollin^[97] e plin de datorii! Cât despre Lamartine^[98], cum vrei tu ca un poet să se priceapă la politică? Degeaba dai din cap și te crezi mai deștept decât alții, ce spun eu e adevărat! Dar tu contrazici întotdeauna; nu poate cineva să spună un cuvânt cu tine! Uite, de pildă Fournier-Fontaine, de la magazinele Saint-Roch. Știi cât îi lipsește? Opt sute de mii de franci! Și Gomer, ambalorul de vizavi, alt republican și ăla, rupea cleștele în capul neveste-si, și a băut atâta rachiu încât trebuie să-l ducă într-un ospiciu. Așa sunt toți republicanii! O Republică de douăzeci și cinci la sută! Ah, da, ai cu ce te lăuda!

Frédéric plecă. Prostia acestei femei, care se dezvăluia dintr-o dată într-un limbaj ordinar, îl dezgusta. Se simți chiar redevenind patriot.

Proasta dispoziție a Rosanettei creștea mereu. Domnișoara Vatnez o exaspera cu entuziasmul ei. Crezând că are o misiune, avea mania să peroreze, să predice și, mai tare decât prietena ei în acest domeniu, o copleșea cu argumente.

Într-o zi, veni indignată la culme pe Hussonnet, care își permisesese să facă glume obscene la clubul femeilor. Rosanette aprobă această comportare, declarând chiar că are să se îmbrace în bărbat ca să se ducă "să le spună tuturor ce gândește despre ele, și să le bată cu biciul". Frédéric tocmai intra.

– Ai să mergi cu mine, nu?

Și, cu toate că era și el de față, se ciondăniră, una făcând pe burgheza, cealaltă pe filosoafa.

Femeile, după părerea Rosanettei, se născuseră numai pentru dragoste ori ca să-și crească copiii, să se ocupe de gospodărie.

După domnișoara Vatnaz, femeia trebuia să-și aibă locul ei în stat. Odinioară, femeile galilor legiferau, anglo-saxonele de asemenea, soțiile huronilor făceau parte din consiliu. Acțiunea civilizatoare era a tuturor. Toate trebuiau să contribuie și să înlocuiască în sfârșit egoismul cu fraternitatea, individualismul cu asocierea, divizarea cu înalta cultură.

– Bravo! Acuma te pricepi și la cultură!

– De ce nu? Dealtfel, e vorba de omenire, de viitorul ei!

– Ocupă-te de al tău!

– Mă privește!

Începeau să se supere. Frédéric interveni. Domnișoara Vatnaz se enervă și ajunse chiar să susțină comunismul.

– Ce prostie! spuse Rosanette. O să se realizeze vreodată așa ceva?

Cealaltă cită ca dovadă pe esenieni^[99], pe frații moravi, pe iezuiții din Paraguay, familia Pingon, lângă Thiers, în Auvergne; și cum gesticula mult, lanțul de la ceas i se agăță de mănunchiul de brelocuri, de o oiță de aur atârnată între ele.

Deodată, Rosanette păli.

Domnișoara Vatnaz continua să-și desprindă bibeloul.

– Nu te mai obosi atâta, zise Rosanette, acum îți cunosc opiniile politice.

- Ce spui? reluă domnișoara Vatnaz înroșindu-se ca o fecioară.

- O, înțelegi tu ce vreau să spun.

Frédéric nu înțelegea. Evident, între ele survenise ceva mai important și mai intim decât socialismul.

- Și dacă ar fi așa? răspunse Vatnaz, ridicându-se cu îndrăzneală. E un împrumut, draga mea, am dat și mi s-a dat!

- Lasă, eu nu-mi tăgăduiesc datoriile! Pentru câteva mii de franci, mare grozăvie! Eu cel puțin împrumut, nu fur nimic de la nimeni!

Domnișoara Vatnaz se sili să râdă.

- O, mi-aș pune mâna în foc!

- Ia seama! E destul de uscată ca să ardă!

Fata bătrână îi arătă mâna dreaptă și, ținând-o în sus drept în fața ei:

- Dar sunt prieteni de-ai tăi care o găsesc pe placul lor!

- Andaluzi poate? care o iau drept castaniete!

- Târfă!

Mareșala salută adânc:

- Ești cât se poate de încântătoare!

Domnișoara Vatnaz nu răspunse. La tâmpile îi apăruseră broboane de sudoare. Privea țintă covorul. Gâfâia. În sfârșit, porni spre ușă, și, trântind-o tare, azvârli:

- Bună scara! Ai să mai auzi de mine!

- Cu plăcere! spuse Rosanette.

Încordarea o epuizase. Căzu pe divan, tremurând, murmurând insulte, plângând. Se frământa oare din pricina amenințării domnișoarei Vatnaz? Da de unde! Nici nu-i păsa! Dacă te gândești bine, poate că i se datorau bani, dar oița de aur era un cadou; și, printre hohote de plâns, îi scăpă numele lui Delmar. Deci asta era, îl iubea încă pe cabotin!

"Atunci de ce m-a luat pe mine? se întrebă Frédéric. Din ce pricină actorul s-a întors? Cine o obliga să mă păstreze? Ce înțeles au toate astea?"

Suspinele Rosanettei continuau. Stătea tot la marginea divanului, întinsă pe o parte, cu obrazul drept rezemat de amândouă mâinile, și părea o ființă atât de delicată, inconștientă și îndurerată încât se apropie de ea și o sărută pe frunte încetivșor.

Atunci, ea îl asigură că îl iubește; prințul tocmai plecase, vor fi liberi. Dar pentru moment, era cam... strâmtorată. "Ai văzut și tu, deunăzi, cum desfăceam căptușelile vechi." Nu mai avea trăsură! Și asta nu era totul: tapițerul o amenința că-i ridică mobilele din dormitor și din salon. Nu mai știa ce să facă.

Lui Frédéric îi venea să răspundă: "Nu fi îngrijorată! Am să plătesc!" Dar doamna putea să mintă. Învățase și el ceva din experiență. Se mulțumi să o consoleze.

Temerile Rosanettei nu erau zadarnice; trebui să dea îndărăt mobilele și să părăsească frumosul apartament din strada Drouot. Închirie altul, pe bulevardul Poissonière, la etajul al patrulea. Curiozitățile din fostul ei budoar fură suficiente ca să dea o înfățișare cochetă celor trei camere. Puse storuri chinezești, o pânză de cort pe terasă și, în salon, un covor de ocazie încă destul de nou, cu taburete de mătase roz. Frédéric contribuise serios la aceste achiziții; simțea bucuria unui tânăr căsătorit care are în sfârșit o casă a lui, o femeie a lui, și se simțea atât de bine

acolo, încât rămânea aproape în toate serile.

Într-o dimineață, cum ieșea din vestibul, zări la etajul trei, pe scară, chipul unui guard național care urca. Unde se ducea oare? Frédéric așteptă. Omul urca mereu, cu capul puțin aplecat. Ridică ochii. Era domnul Arnoux. Situația era clară. Se înroșiră în același timp, cuprinși de aceeași stinghereală.

Arnoux găsi cel dintâi mijlocul să iasă din încurcătură.

– E mai bine, nu-i așa? ca și cum Rosanette era bolnavă și el venea să afle vești despre ea.

Frédéric profită de această introducere.

– Da, desigur! Cel puțin așa mi-a spus servitoarea ei, vrând astfel să lase să creadă că nu-l primise.

Apoi rămaseră față în față, nehotărâți și unul și altul, observându-se. Fiecare aștepta să plece celălalt. Încă o dată, Arnoux rezolvă problema.

– Ei, lasă! Am să mă întorc mai târziu! Unde te duceai? Te întovărășesc.

Și, când ajunseră în stradă, vorbi tot atât de firesc ca de obicei. Fără îndoială, nu era gelos, sau poate era prea bun ca să se supere.

Dealtfel, ceea ce îl preocupa pe el era patria. Nici nu-și mai scotea uniforma. La 29 martie, apăraseră birourile *Presei*. Când fusese invadată Camera, se făcuse remarcat pentru curajul lui și participase la banchetul oferit gărzii naționale din Amiens.

Hussonnet, mereu de serviciu cu el, profita mai mult decât oricine de plosca și de țigările sale de foi; dar, nerespectuos din fire, își făcea o plăcere contrazicându-l, ponegrind stilul incorect al decretelor, conferințele de la Luxembourg, vezuvienele, tiroiezii, totul, până și carul Agriculturii, tras de cai în loc de boi și însoțit de fete urâte. Arnoux, dimpotrivă, apăra Guvernul și visa la fuziunea partidelor. În timpul acesta, afacerile mergeau tot mai rău; dar lui nu-i prea păsa.

Relațiile lui Frédéric cu Mareșala nu-l întristaseră; căci, descoperind acest fapt, se simți autorizat (în conștiința lui) să-i supprime pensia pe care i-o redase de la plecarea Prințului. Invocă încurcăturile create de împrejurări, se plânse, și Rosanette se arătă generoasă. Atunci, domnul Arnoux începu să se considere amant de inimă, ceea ce îl înălța în propriii săi ochi și îl întinerea. Neavând nici o îndoială că Frédéric o întreține pe Mareșala, își închipuia "că-i joacă festa", ajunse chiar să se ascundă, și-i lăsa câmp liber când se întâlneau.

Această împărțeală îl jignea pe Frédéric; și curtoazia rivalului său îi părea o zeflemea din cale afară de prelungită. Dar dacă se supăra, își pierdea orice șansă de întoarcere la cealaltă, și apoi acesta era singurul mijloc de a auzi vorbind de ea. Negustorul de faianță, după obiceiul lui, sau poate din malițiozitate, amintea mereu numele ei în conversație și îl întreba chiar de ce nu mai vine s-o vadă.

Frédéric, după ce epuiza toate pretextele, îl asigură că fusese la doamna Arnoux de mai multe ori, însă zadarnic. Arnoux rămase convins de acest lucru, căci adesea se mira în fața ei de lipsa prietenului lor; și ea îi răspundea mereu că nu o nimerise acasă; așa încât aceste două minciuni, în loc să se contrazică, se confirmau una pe alta.

Gentilețea tânărului și bucuria de a-l înșela îl făceau pe Arnoux să-l iubească și mai mult. Împingea familiaritatea până la ultimele limite, nu din dispreț, ci din

încredere. Într-o zi, îi scrisese că o afacere urgentă îl reținea douăzeci și patra de ore în provincie; îl ruga să facă de gardă în locul său. Frédéric nu îndrăzni să refuze și se duse la postul din piața Carrousel.

Trebuia să îndure tovarășia guarzilor naționali și, în afară de unul, om glumeț, care bea de stingea, toți îi părură mai proști decât niște ciubote. Subiectul principal al convorbirilor era înlocuirea diagonalelor cu centironul. Alții se înfuriau împotriva atelierelor naționale. Spuneau: "Unde o să ajungem?" Cel căruia i se adresa apostrofa răspundea căscând ochii, ca și când ar fi fost pe marginea unei prăpăstii: "Unde o să ajungem?" Atunci altul mai îndrăzneț spunea: "Asta nu poate să dureze! Trebuie să se sfârșească!" Și, cum aceleași vorbe se repetau până seara, Frédéric se plictisi de moarte.

Fu foarte surprins când, la unsprezece, îl văzu pe domnul Arnoux apărând și spunând imediat că alergase să-l libereze, după ce-și terminase treburile.

Nu avusese în realitate nici o treabă. Era o născocire ca să-și poată petrece douăzeci și patru de ore, singur, cu Rosanette. Dar bietul Arnoux se bizuise prea mult pe puterile sale, așa încât, obosit cum era, îl cuprinseseră remușcările. Voia să-i mulțumească lui Frédéric și să-i ofere o masă.

– Mulțumesc! Nu mi-e foame! Nu vreau decât să mă culc în patul meu.

– Un motiv mai mult să mâncăm împreună, uite acum. Ce molău te-ai făcut! Cine se întoarce acasă la ora asta? E prea târziu. Ar fi primejdios.

Încă o dată, Frédéric cedă. Arnoux, care nu fusese așteptat, fu răsfățat de frații săi de arme, mai cu seamă de unul dintre ei. Toți îl iubeau; și el era atât de bun, încât regreta lipsa lui Hussonnet. Dar avea nevoie să închidă ochii un minut, nu mai mult.

– Așază-te lângă mine, îi zise el lui Frédéric, întinzându-se pe un pat de campanie, fără să-și scoată centironul. De frica unei alarme, în ciuda regulamentului, își păstră chiar și pușca; apoi mormăi câteva cuvinte: "Scumpa mea! Ingerul meu!" și nu întârzie să adoarmă.

Cei care vorbeau, tăcură, și, pe nesimțite, se lăsă o tăcere grea în post. Frédéric, chinuit de purici, privea în jurul lui. Peretele zugrăvit în galben avea la jumătatea înălțimii o poliță lungă pe care ranițele formau un șir de movilite, în vreme ce dedesubt, puștile plumburii stăteau rezemate unele de altele; se auzeau sforăiturile guarzilor naționali, ale căror burți se conturau confuz în umbră. Pe sobă se afla o sticlă goală și niște farfurii. Trei scaune de pai erau așezate în jurul mesei, pe care erau înșirate cărți de joc. O tobă, în mijlocul băncii, lăsa să-i atârne chinga. Un vânt călduț sufla prin ușa deschisă, făcând să fumege lampa cu ulei. Arnoux dormea cu brațele deschise; și cum pușca era așezată cu patul în jos și pieziș, țeava îi ajungea la subsuoară. Frederic băgă de seamă și se sperie.

"Nu! Greșesc! Nu-i nici o primejdie. Dacă ar muri, totuși..."

Și, îndată, începură să se desfășoare imagini, la nesfârșit. Se văzu, împreună cu Ea, noaptea, într-o diligență; apoi la malul unui fluviu într-o seară de vară, și, sub lumina unei lămpi, la ei acasă. Se oprea să facă socoteli de gospodărie, să dea dispoziții domestice, contemplându-și, pipăindu-și fericirea; și, pentru a o realiza, ar fi trebuit numai să se ridice cocoșul puștii! Ar fi putut să-l împingă cu vârful piciorului; împușcătura ar porni, ar fi o întâmplare, nimic mai mult!

Frédéric dezvoltă această idee, ca un dramaturg care compune. O clipă i se păru că nu era departe să devină faptă, că el va contribui la asta, că-i venea într-adevăr s-o facă; atunci îl apucă frica. În mijlocul acestei spaime, simțea o plăcere și se cufunda în ea din ce în ce mai mult, simțind cu groază cum îi dispăreau scrupulele; în furia visării, restul lumii se estompau; și nu mai avea conștiința propriei lui ființe decât printr-o insuportabilă strângere de inimă.

– Bem un vin alb? zise un guard care tocmai se trezea.

Arnoux sări jos din pat, și după ce bău vinul, vru să preia garda lui Frédéric.

Apoi îl duse să ia masa în strada Chartres, la Parly; și, deoarece avea nevoie să se refacă, comandă două feluri de mâncare cu carne, un homar, o omletă cu rom, o salată etc., totul stropit cu un *sauternes* din 1819, cu un *romanée* din '42, fără să mai socotim șampania la desert și lichiorurile.

Frédéric nu-l contrazise defel. Era stânjenit, ca și cum celălalt ar fi putut descoperi, pe fața lui, urmele gândurilor trecute.

Cu amândouă coatele pe marginea mesei, aplecat înainte, Arnoux, obosindu-l cu privirea, îi mărturisea închipuirile lui.

Dorea să ia în arendă toate taluzele căii ferate din Nord, ca să semene cartofi, sau să organizeze pe bulevarde o cavalcadă nemaipomenită, în care ar figura toate "celebritățile epocii". Ar închiria toate ferestrele, ceea ce cu trei franci în medie ar produce un beneficiu frumușel. Pe scurt, visa la o îmbogățire rapidă prin acaparare. Totuși avea simț moral, critica excesele, purtările urâte, vorbea de "bietul său tată" și, în fiecare seară, zicea el, își făcea examenul de conștiință, înainte de a-și oferi sufletul lui Dumnezeu.

– Un păhărel de *curaçao*, vrei?

– Cum dorești.

Cât despre Republică, lucrurile se vor aranja; în sfârșit, el era omul cel mai fericit de pe pământ. Și, uitând de sine, lăuda calitățile Rosanettei, comparând-o cu soția lui. Era cu totul altceva! Nimeni nu-și poate închipui coapse mai frumoase.

– În sănătatea dumitale!

Frédéric ciocni paharul. Băuse și el cam prea mult, din complezență; dealtfel, soarele puternic îl orbea; și, când merseră alături în susul străzii Vivienne, epoletii lor se atingeau frățește.

Întors acasă, Frédéric dormi până la șapte. Apoi se duse la Mareșală. Ea ieșise cu cineva. Poate cu Arnoux? Neștiind ce să facă, își continuă plimbarea pe bulevard, dar nu putu să treacă de poarta Saint-Martin, atâta lume era în stradă.

Mizeria îi lăsa de capul lor pe mulți muncitori; și aceștia veneau acolo, în fiecare seară, să se vadă unii pe alții probabil, și să aștepte un semnal. În ciuda legii ce interziceau aglomerările de oameni, aceste "cluburi ale deznădejzii" creșteau într-o măsură înspăimântătoare, și mulți burghezi se duceau acolo zilnic, ca o sfidare, sau ca să urmeze o modă.

Deodată, Frédéric zări, la trei pași înaintea lui, pe domnul Dambreuse cu Martinon; întoarse capul, căci îi purta pică domnului Dambreuse, care izbutise să fie numit reprezentant. Dar capitalistul îl opri.

– Un cuvânt, scumpe domn! Am să-ți dau niște explicații.

– Nu cer nici o explicație.

– Te rog! Ascultă-mă!

Nu era vina lui. Îl rugaseră, îl forțaseră aproape. Martinon îi susținu repede afirmațiile: niște locuitori din Nogent veniseră în delegație la el.

– Dealtfel, am crezut că sunt liber, de vreme ce...

O îmbrânceală a celor de pe trotuar îl obligă pe domnul Dambreuse să se dea la o parte. O clipă după aceea, reapăru, spunându-i lui Martinon:

– Este un adevărat seviciu! N-o să te căiești...

Se rezemă toți trei de zidul unei prăvălii, ca să stea de vorbă mai în voie.

Din când în când se striga: "Trăiască Napoleon! Trăiască Barbès^{100}! Jos Marie^{101}!" Gloata numeroasă vorbea foarte tare; și toate aceste voci, repercutate de case, făceau un zgomot asemănător cu acela al valurilor într-un port. Uneori tăceau; atunci izbucnea *Marsilieza*. Sub porți, bărbați cu atitudini misterioase ofereau bastoane cu suliță. Câteodată, doi indivizi, trecând unul pe lângă celălalt, își făceau cu ochiul și se depărtau repede. Grupuri de gură-cască ocupau trotuarele; o mulțime compactă se agita pe mijlocul străzii. Pâlcuri întregi de agenți de poliție, ieșind de pe stradele, dispăreau repede pe unde veniseră. Ici și colo, mici drapele roșii păreau flăcări; vizitii, de pe capra trăsorii, făceau gesturi mari, apoi se întorceau. Era o mișcare, un spectacol dintre cele mai curioase.

– Cât ar fi amuzat-o pe domnișoara Cécile toate astea! zise Martinon.

– Știi bine că soției mele nu-i place ca nepoata mea să vină cu noi, răspunse domnul Dambreuse zâmbind.

Nu l-ai fi recunoscut. De trei luni striga: "Trăiască Republica!" și votase chiar expulzarea familiei Orléans^{102}. Dar acum se terminase cu concesiile. Era atât de furios încât purta un box în buzunar. Martinon de asemenea. Magistratura nemaifiind inamovibilă, se retrăsese de la Parchet, și acum îl întrecea în violență pe domnul Dambreuse.

Bancherul îl ura îndeosebi pe Lamartine^{103} (pentru că îl susținuse pe Ledru-Rollin^{104}, și odată cu el pe Pierre Leroux^{105}, Proudhon^{106}, Considérant^{107}, Lamennais^{108}, toți exaltații, toți socialiștii.

– Căci în sfârșit, ce vor? S-a suprimat taxa pe carne, s-au suprimat arestările, acum se studiază proiectul unei bănci ipotecare; mai deunăzi era o bancă națională! Și iată cinci milioane în buget pentru muncitori! Însă din fericire s-a terminat, datorită domnului de Falloux^{109}! Călătorie sprâncenată! Să plece odată!

De fapt, neștiind cum să hrănească pe cei o sută treizeci de mii de oameni din atelierele naționale, ministrul lucrărilor publice semnase, chiar în ziua aceea, un ordin care-i invita pe toți cetățenii între optsprezece și douăzeci de ani să intre în serviciul armatei, sau să plece în provincie la munca pământului.

Această alternativă îi indignă, fiind convinși că vor să distrugă Republica. Viața departe de capitală îi mârșea ca un exil; se vedeau murind de friguri, în regiuni sălbătice. Multora dintre ei, dealtfel, obișnuiți cu munci delicate, agricultura le apărea ca o înjosire; era o momeală, o bătaie de joc, tăgada formală a tuturor făgăduielilor. Dacă vor rezista, se va folosi forța; nu se îndoiau de aceasta, și se pregăteau s-o prevină.

Pe la nouă, mulțimea de la Bastilia și de la Châtelet se revărsă pe boulevard. De la

poarta Saint-Denis la poarta Saint-Martin, nu mai era decât o foială enormă, o singură masă de un albastru-închis aproape negru. Oamenii pe care-i întrezăreai aveau toți ochii aprinși, fața palidă, figura slăbită de forme, exaltată de nedreptate. În timpul acesta, se adunau și norii; cerul de furtună înfierbânta mulțimea electrizată care se învârtejea asujra ei înseși, nehotărâtă, cu o largă tălăzuire de hulă; și, în adâncurile ei, se simțea o forță nemărginită, precum energia unor stihii ale naturii. Apoi toți începură să cânte: "Lampioane! Lampioane!"

Câteva ferestre nu se luminară; fură sparte cu pietre. Domnul Dambreuse consideră că e prudent să se retragă. Cei doi tineri plecară cu el.

El prevedea mari nenorociri. Poporul putea să năvălească încă odată la Cameră; și, în legătură cu aceasta, povesti cum ar fi murit la 15 mai, dacă n-ar fi intervenit devotamentul unui guard național.

– Dar e tocmai prietenul dumitale, uitam! Prietenul dumitale, fabricantul de faianță, Jacques Arnoux! Oamenii răsculați îl înăbușeau; acest brav cetățean îl luase în brațe și-l așezase la o parte. Așa că de atunci se făcuse între ei un fel de legătură. Va trebui într-una din zilele astea, să luăm masa împreună, și, cum dumneata îl vezi des, spune-i că țin mult la dânsul. E un om excelent, calomniat, după părerea mea; și e deștept, șmecherul! Încă o dată, complimentele mele! Bună seara!...

Frédéric, după ce se despărți de domnul Dambreuse, se întoarse la Mareșală; și, cu un aer mohorât, îi spuse că trebuie să aleagă între el și Arnoux. Ea răspunse cu blândețe că nu înțelegea boabă din asemenea "bârfeli", că nu-l iubea pe Arnoux, că nu ținea chiar deloc la el. Frédéric dorea fierbinte să plece din Paris. Ea nu respinse această fantezie, și plecară a doua zi la Fontainebleau.

Hotelul în care se instalară se deosebea de celelalte printr-o fântână arteziană care clipea în mijlocul curții. Ușile camerelor se deschideau pe un coridor, ca la mânăstire. Cea care le fu dată lor era mare, mobilată bine, tapetată cu pânză înflorată, și foarte liniștită, pentru că erau prea puțini călători. De-a lungul caselor treceau burghezi fără treabă; sub ferestre, spre seară, copiii se jucau în stradă, întrecându-se la fugă; și liniștea aceasta, după tumultul Parisului, îi surprindea și îi liniștea.

Dimineața, devreme, se duseră să viziteze castelul. Când intrară pe poartă, le apărură în fața ochilor toată fațada, cu cele cinci pavilioane cu acoperișul ascuțit și scara în formă de potcoavă desfășurându-se în fundul curții, mărginită, pe dreapta și pe stânga, de cele două corpuri de clădire mai joase. Lichenii de pe pietre se amestecau de departe cu nuanța roșcată a cărămizilor; și ansamblul palatului, de culoarea ruginii, ca o armură veche, avea o nepăsare regească, un fel de majestate militară și tristă.

În cele din urmă, apărură un servitor cu un mănunchi de chei. Le arătă mai întâi apartamentele reginelor, oratoriul Papei, galeria lui Francisc I, măsuța de acaju pe care împăratul își semnase abdicarea și, într-una din camerele care divizau fosta galerie a Cerbilor, locul unde Cristina a pus să-l asasineze pe Monaldeschi^[110].

Rosanette ascultă povestea cu atenție; apoi, întorcându-se către Frédéric:

– Din gelozie, nu-i așa? Ia seama și tu!

Apoi traversară sala Consiliului, sala Gărzii, sala Tronului, salonul lui Ludovic al XIII-lea. Ferestrele înalte, fără perdele, lăsau să treacă o lumină albă; praful așezat

pe cremone, pe picioarele de bronz ale consolelor, le întuneca ușor strălucirea; huse de pânză groasă acopereau pretutindeni fotoliile; deasupra ușilor erau zugrăvite vânători de pe vremea lui Ludovic al XV-lea, și ici și colo, se aflau tapițerii reprezentând zeii din Olimp, pe Psyché sau bătațiile lui Alexandru.

Când treceau prin fața oglinzilor, Rosanette se oprea o clipă să-și netezească părul.

După curtea donjonului și după capela Saint-Saturnin, ajunseră în sala de bal.

Îi orbi splendoarea tavanului, împărțit în compartimente octogonale, împodobit cu aur și argint, mai cizelat decât un giuvaer, și bogăția picturilor care acopereau pereții de la căminul gigantic, unde cornuri de lună și tolbe înconjurau stema Franței, până la tribuna pentru orchestră, construită la celălalt capăt, de-a latul sălii. Cele zece ferestre cu arcade erau larg deschise; soarele dădea strălucire picturilor, cerul albastru continua la nesfârșit culoarea de peruzea a arcurilor boltite; și, din fundul pădurilor, ale căror vârfuri vapoase umpleau orizontul, părea că vine ecoul sunetelor de corn triumfătoare, ieșite din trompete de ivoriu, și al baletelor mitologice reunind sub frunziș prințese și seniori travestiți în nimfe și în silvani – epocă de știință naivă, de pasiuni violente și de artă somptuoasă, când idealul era să iei cu tine lumea întreagă într-un vis al Hesperidelor^{111}, și când iubitele regilor se confundau cu stelele. Cea mai frumoasă dintre aceste femei vestite pusese să i se facă portretul, la dreapta, sub înfățișarea Dianei la vânătoare, și chiar a Dianei Infernale, ca să-și afirme fără îndoială, puterea până dincolo de mormânt. Toate aceste simboluri îi confirmă gloria; și acolo, trăiește încă ceva din ea, o voce nedeslușită, o rază care se prelungește.

Frédéric fu cuprins de o dorință retrospectivă de negrăit. Ca să uite această forță ciudată, o privi drăgăstos pe Rosanette, întrebând-o dacă n-ar fi vrut să fie acea femeie.

– Care femeie?

– Diane de Poitiers^{112}!

Și repetă:

– Diane de Poitiers, iubita lui Henric al II-lea.

Ea făcu un ușor: "Ah!" Și asta fu totul.

Tăcerea ei dovedea limpede că nu știa nimic, nu înțelegea nimic, așa încât el îi spuse, din complezență:

– Poate că te plictisești?

– Nu, nu, dimpotrivă!

Și, ridicând bărbia, privind în jur vag, Rosanette spuse următoarele cuvinte:

– Toate astea trezesc amintiri!

Totuși se vedea pe fața ei un efort, o intenție de respect; și cum aerul ei serios o făcea mai drăguță, Frédéric o scuză.

Iazul cu crapi o distră mai mult. Timp de un sfert de oră, aruncă bucățele de pâine în apă, ca să vadă peștii sărind.

Frédéric se așezase lângă ea, sub tei. Se gândea la toate personajele care trecuseră prin aceste încăperi: Carol-Cvintul, regii din familia Valois, Henric al IV-lea, Petru cel Mare, Jean-Jacques Rousseau și "frumoasele bocitoare din primele loji", Voltaire, Napoleon, Pius al VII-lea^{113}, Ludovic Filip; se simțea înconjurat, atins

chiar de acești morți pătimiși. O asemenea învălmășeală de imagini îl zăpăcea, cu toate că o găsea plină de farmec.

În sfârșit, coborâra în grădină.

E un vast dreptunghi, lăsând să se vadă dintr-o privire largile-sale alei galbene, pătratele de gazon, panglicile de merișor, brazii în formă de piramidă, tufișurile joase și straturile înguste, unde flori rare par niște pete pe solul cenușiu. La capătul grădinii se desfășoară un parc, traversat în toată lungimea lui de un canal.

Reședințele regale au în ele o melancolie specială, care vine desigur de la dimensiunile lor, prea mari pentru micul număr al oaspeților, de la tăcerea care te surprinde după atâtea fanfare, de la luxul lor încremenit, care dovedește prin vechimea lui cât de efemere sunt dinastiile, veșnica nimicnicie a tot ce există; și această exalare a veacurilor, toropitoare și funebră, ca un parfum de mumie, e simțită chiar și de capetele naive. Rosanette căsca fără încetare. Se întoarseră la hotel.

După prânz, li se aduse o trăsură deschisă. Ieșiră din Fontainebleau printr-o piață circulară, apoi urcară la pas un drum nisipos într-o pădure de pini mici. Arborii deveniră mai mari; și vizitiul, din când în când, zicea: "Iată Frații-Siamezi, Pharamond, Buchetul Regelui..." neuitând nici unul dintre locurile celebre, uneori oprindu-se, spre a-i lăsa să le admire.

Intrară în codrul Franchard. Trăsura aluneca pe iarbă ca o sanie: porumbei nevăzuți gungureau; deodată apăru un chelner; coborâra în fața barierei unei grădini în care se aflau niște mese rotunde. Apoi, lăsând la stânga zidurile unei mănăstiri în ruină, merseră pe niște stânci mari și ajunseră curând în fundul cheilor.

Într-o parte, acestea sunt acoperite de o încâlceală de gresie și ienuperi, de cealaltă parte, terenul aproape dezgolit se aplecă spre scobitura văii, unde o cărare taie o linie palidă printre tufele de iarbă-neagră; și, în fund de tot, se zărește o culme ca un con turtit, cu un turn de telegraf îndărătul ei.

O jumătate de oră după aceea, se dădură iarăși jos din trăsură ca să urce înălțimile de la Aspremont.

Drumul cotește printre pinii mărunți și puternici, sub stânci cu profil colțuros; tot acest colț de pădure are ceva înăbușit, cam sălbatic și liniștit. Te face să te gândești la sihaștrii, tovarăși ai cerbilor mari care purtau o cruce de foc între coarne, și îi primeau cu zâmbete părintești pe bunii regi ai Franței, îngenuncheați în fața peșterii lor. Un miros de rășină umplea aerul cald, rădăcini la suprafața pământului se încrucișau ca niște vene. Rosanette se împiedica de ele, era exasperată, îi venea să plângă. Dar sus de tot se înveseli, găsind sub un acoperiș de ramuri un fel de han, unde se vindeau obiecte de lemn sculptate. Bău o sticlă de limonadă, își cumpără un baston din lemn de ilice; și, fără să arunce o singură privire către peisajul pe care-l descoperi de pe platou, intră în Caverna-Briganzilor, precedată de un băiat care ținea o torță.

Trăsura îi aștepta la Bas-Bréau.

Un pictor cu bluză albastră picta la poalele unui stejar, cu cutia de culori pe genunchi. Înălță capul și îi privi trecând.

În mijlocul pantei de la Chailly, o aversă neașteptată îi făcu să lase capota. Ploaia însă încetă aproape numaidecât; și pavajul străzilor strălucea sub soare când se

întoarseră în oraș.

Niște călători sosiți de curând le spuseră că o bătălie îngrozitoare însângera Parisul. Rosanette și amantul ei nu se mirară. Aproape toată lumea plecă, hotelul se liniști, gazul se stinse; și ei adormiră în murmurul havuzului din curte.

A doua zi, se duseră să vadă Gorge-au-Loup, Mare-Aux-Fées, Long-Rocher, Marlotte; în ziua următoare își continuară plimbările la întâmplare, după placul vizitiului, fără să întrebe unde se află, și adesea chiar neglijând locurile faimoase.

Se simțeau așa de bine în vechiul lor landou, scund ca o sofa și acoperit cu o pânză cu dungi decolorate! Șanțurile pline de mărăcini fugeau sub ochii lor cu o mișcare blândă și continuă. Raze albe străbăteau ca niște săgeți ferigile înalte; câteodată, un drum părăsit apărea înaintea lor, în linie dreaptă; și ierburi se înălțau ici și colo, fără vlagă. În mijloc, la răscruți, câtă o cruce își întindea cele patru brațe; mai departe, stâlpi se aplecau ca niște arbori uscați, și mici cărări cotite, pierzându-se sub frunziș, te chemau parcă; în aceeași clipă, calul întorcea, intrau pe drumeag și se împotmoleau în noroi; dincolo, mușchiul crescuse la marginea unor șanțuri adânci.

Se credeau departe de toți, singuri. Deodată însă trecea un pădurar cu pușca, sau femei în zdrențe, târând în spate legături lungi de ramuri.

Când trăsura se oprea, se lăsa o tăcere universală; se auzea numai răsuflarea calului între hulube, un strigăt abia auzit de pasăre care se repeta.

Lumina, care cădea ici-colo la marginea pădurii, lăsa adâncurile ei în umbră; sau atenuată în primul plan de un fel de amurg, răspândea în depărtări aburi violeți, o strălucire albă. La amiază, soarele, căzând drept pe frunzișul verde și bogat, îl stropea, atârna picături argintii de vârful crengilor, vârga iarba cu urme de smarald, arunca pete de aur pe straturile de frunze uscate; dacă îți lăsai capul pe spate, zăreai cerul printre vârfurile copacilor. Unii, foarte înalți, păreau niște patriarhi, niște împărați, sau, atingându-și coamele, formau cu trunchiurile lor lungi un fel de arcuri de triumf: alții, crescuți strâmb de la rădăcină, păreau niște coloane gata să cadă.

Această mulțime de mari linii verticale se întredeschideau. Atunci, enorme valuri verzi se desfășurau în reliefuri inegale până la suprafața văilor, unde înainta spinarea altor coline, dominând câmpiile aurii care se pierdeau în cele din urmă într-o paloare vagă.

În picioare, unul lângă altul, pe câte o ridicătură a terenului, simțeau, adulmecând vântul, că le pătrunde în suflet mândria unei vieți mai libere, un mare belșug de forțe, o bucurie fără pricină.

Diversitatea copacilor făcea spectacolul mereu schimbător. Fagii, cu scoarța lor albă și netedă, își împleteau coroanele; frasinii își ondulau moale ramurile verzi-albăstrui; în lăstărișul de carpeni se zburleau tufele de ilice de culoarea bronzului; urma un șir de mesteceni subțiri, înclinați în atitudini elegiace; și pinii simetrici ca niște țevi de orgă, legănându-se neconținut, păreau a cânta. Erau și stejari zgrunțuroși, enormi, care se răsuceau, se smulgeau din pământ, se încolăceau unii cu alții, și, solizi pe trunchiurile lor, asemenea unor torsuri, își aruncau chemări de deznădejde, cu brațele lor goale, ori se amenințau furioși ca un grup de titani încremenți în mânie. Ceva apăsător, o lăncezeală febrilă plana deasupra bălților,

despărțindu-le oglinda apelor între tufe de mărăcini; lichenii, de pe malul unde vin lupii să bea, au culoarea pucioasei, arși parcă sub pașii vrăjitoarelor; și orăcăitul neîntrerupt al broaștelor răspunde croncănitului ciorilor care se învârtesc în văzduh. Apoi traversau luminișuri monotone, unde ici-colo se înălța câte un copac însemnat spre a nu fi tăiat. Se auzea un zgomot de fier, de lovituri puternice și dese; erau pietrari care ciocăneau stâncile pe coasta unui deal. Rocile se înmulțeau tot mai mult și umpleau până la urmă întreg peisajul, cubice ca niște case, plate ca niște lespezi, sprijinindu-se una de alta, sau așezate una peste alta, de-a valma, precum ruinele, monstruoase ale unei cetăți dispărute. Dar chiar furia haosului lor te făcea să visezi mai degrabă la vulcani, la potop, la mari cataclisme neștiute. Frédéric spunea că erau acolo de la facerea lumii și vor rămâne așa până la sfârșitul ei; Rosanette întorcea capul, afirmând că "asta o înnebunea", și se ducea să culeagă flori de iarbă-neagră. Micile flori violete, îngrămădite unele într-altele, formau niște plăci inegale, și pământul care se prăvălea dedesubt punea parcă franjuri negri la marginea nisipurilor paietate cu mică.

Într-o zi, ajunseră la mijlocul unei coline de nisip. Suprafața ei, neatinsă de pași, era străbătută de ondulații simetrice; din loc în loc, ca niște promontorii în albia secată a unui ocean, se înălțau stânci cu vagi forme de animale, broaște țestoase cu capul ieșit, foci care se târau, hipopotami și urși. Nu se vedea nimeni. Nu se auzea nici un zgomot. Nisipul bătut de soare scânteia; și deodată, în vibrația luminii, animalele parcă începură a se mișca. Se întoarseră repede, fugind de spaimă, amețiți.

Îi cuprindea gravitatea pădurii; tăceau ore întregi, lăsându-se legănați pe arcuri, amortiți parcă de o beție liniștită. Ținând-o de talie, o asculta vorbind în timp ce păsărelele ciripeau, cuprindea în aceeași privire strugurii negri de la pălăria ei și fructele de ienupăr, cutele voalului ei și curbele norilor; și, când se apleca spre ea, mirosul proaspăt al pielii ei se îmbina cu marea mireasmă a pădurii. Se amuzau de orice; își arătau ca pe ceva rar funigeii atârnați de tufișuri, găurile pline de apă în mijlocul pietrelor, o veveriță, pe o creangă, zborul a doi fluturi care-i urmăreau; la douăzeci de pași, sub copaci, o căprioară mergea liniștită, cu un aer nobil și blând, cu puiul alături. Rosanette ar fi vrut să alerge după el ca să-l sărute.

Se sperie tare odată, când un bărbat, ieșindu-i dintr-odată în cale, îi arătă într-o cutie trei vipere. Se repezi în brațele lui Frédéric; iar el fu atât de fericit că ea era slabă și că el se simțea destul de puternic ca s-o apere.

În seara aceea, luară masa la un han, pe malul Senei. Stăteau lângă fereastră, Rosanette în fața lui; îi contempla năsucul fin și alb, buzele răsfrânte, ochii limpezi, șuvițele de păr castanii și vapoase, chipul frumos. Rochia ei de mătase de culoare naturală se lipea de umerii cam lăsați și, ieșind din manșetele simple, mâinile ei tăiau, turnau în pahare, se mișcau deasupra feței de masă. Li se aduse un pui fript, o plachie de țipari într-un castron de lut, un vin aspru, pâine veche, cuțite știrbite. Toate acestea le făceau și mai multă plăcere, le sporeau iluzia. Se credeau într-o călătorie în Italia, în luna de miere.

Înainte de a pleca, se duseră să se plimbe de-a lungul râului.

Cerul albastru-deschis, rotunjit ca o boltă, se sprijinea la orizont pe zimții de dantelă ai pădurii. În față, la capătul pajiștei, se afla o clopotniță într-un sat; și, mai

departe, la stânga, acoperișul unei case punea o pată roșie pe râul care părea nemișcat în toată lungimea cotiturilor lui. Deasupra se aplecau trestii și apa clătina ușor prăjinile înfipite în mal ca să susțină plasele; mai erau acolo o împletitură de nuiele, două-trei șalupe vechi. Lângă han, o fată cu pălărie de pai scotea ciutura din puț; de câte ori o trăgea în sus, Frédéric asculta cu o încântare de nepus scârțâitul lanțului.

Nu se îndoia o clipă că fericirea lui avea să țină până la sfârșitul vieții, atât îi părea de firească această fericire, inerentă vieții sale și ființei acestei femei. Simțea nevoia să-i spună cuvinte de dragoste. Ea răspundea cu vorbe drăguțe, cu mici mângâieri pe umăr, cu gesturi dulci și neașteptate care îl fermecau. Descoperea la ea o frumusețe nouă, care nu era decât reflexul lucrurilor dimprejur, sau poate că virtualitățile ei secrete o făcuseră să înflorească.

Când se odihneau în mijlocul câmpului, Frédéric își punea capul pe genunchii ei, la adăpostul umbrelei; sau, culcați amândoi pe burtă în iarbă, stăteau unul în fața celuilalt și se priveau, adâncindu-se în lumina ochilor, însetați de ei înșiși, potolindu-și mereu setea până își lăsau pleoapele în jos, tăcând.

Uneori auzeau în depărtare bubuit de tobă. Era alarma care suna în sate, ca oamenii să se ducă în apărarea Parisului.

– A! da! Răscoala! spunea Frédéric cu o milă disprețuitoare, căci toată această agitație îi apărea mizerabilă alături de dragostea lor și de natura eternă.

Vorbeau despre orice, despre lucruri pe care le știau demult, despre persoane care nu-i interesau, despre mii de fleacuri. Ea îi povestea nimicuri în legătură cu servitoarea ei sau cu coafurul. Într-o zi ajunse să-i spună și vârsta: douăzeci și nouă de ani; îmbătrânea.

De mai multe ori, fără să vrea, îi dădu detalii despre ea însăși. Fusese "domnișoară într-un magazin", făcuse o călătorie în Anglia, începuse să învețe ca să se facă actriță, toate astea fără nici o tranziție, și el nu putea să reconstituie un ansamblu. Îi povesti mai multe, într-o zi când ședeau sub un platan, la marginea unei pășuni. Jos, pe marginea drumului, o fetiță cu picioarele goale în praf păștea o vacă. Când îi zări, veni să le ceară de pomană; și, ținându-și cu o mână fusta zdrențuită, se scărpină cu cealaltă în părul negru, care îi înconjură ca o perucă stil Ludovic al XIV-lea capul brun, luminat de doi ochi splendizi.

– Are să fie tare frumoasă mai târziu, zise Frédéric.

– Ce noroc pentru ea dacă n-ar avea mamă! rosti Rosanette.

– Hm! cum?

– Da, da; eu fără mama...

Oftă și începu să vorbească despre copilăria ei. Părinții erau țesători de mătase, din Croix-Rousse. Ea era ucenică pe lângă tatăl ei. Bietul om se istovea muncind zadarnic, nevastă-sa îl ocăra și vindea tot ca să aibă bani de băutură. Rosanette revedea odaia lor, cu războaiele așezate de-a lungul lângă ferestre, cratița de mâncare pe sobă, patul de acaju vopsit, un dulap în față și ungherul întunecat unde dormise până la cincisprezece ani. În sfârșit, venise un domn, un bărbat gras, cu fața de culoarea merișorului, cu o atitudine cucernică, îmbrăcat în negru. Mama ei stătuse de vorbă cu el între patru ochi, și, după trei zile... Rosanette se opri și, cu o privire plină de nerușinare și de amărăciune:

– S-a făcut!

Apoi, răspunzând gestului lui Frédéric:

– Pentru că era însurat (acasă la el s-ar fi temut să nu se compromită), m-au dus în separeul unui restaurant, după ce mi se spusese că voi fi fericită, că voi primi un cadou frumos.

Primul lucru care mi-a sărit în ochi de la ușă a fost un candelabru de argint aurit, pe o masă cu două tacâmuri. O oglindă de pe tavan le reflecta, și pereții tapetați cu mătase albastră dădeau întregii încăperi o înfățișare de alcov. Eram uimită. Înțelegi, o biată ființă care nu văzuse niciodată nimic! Cu toată uimirea, îmi era și frică. Aș fi vrut să plec. Totuși am rămas.

Singurul loc pe care te puteai așeza era un divan lângă masă. S-a lăsat moale sub greutatea mea; radiatorul caloriferului de sub covor răspândea ca o răsufare fierbinte, și ședeam acolo fără să mănânc nimic. Chelnerul stătea în picioare și mă îndemna să mănânc. Mi-a turnat repede un pahar mare de vin; se învârtea casa cu mine, am vrut să deschid fereastra, dar el mi-a spus: – "Nu, domnișoară, e interzis". Și a plecat. Pe masă erau o mulțime de lucruri pe care nu le cunoșteam. Nu mi se părea nimic bun. Atunci m-am repezit la un borcan de dulceață, și așteptam mereu. Nu știu ce îl împiedica să vină. Era târziu, cel puțin miezul nopții, nu mai puteam de oboseală; împingând o pernă ca să mă întind, mi-a căzut sub mână un fel de album, un caiet cu imagini obscene... Când a venit, dormeam peste album^[114].

Își lăsă capul în jos și rămase pe gânduri. Frunzele fremătau în jurul lor, o floare înaltă de digitală se legăna în iarba deasă, lumina curgea ca o undă peste verdeață; și tăcerea era întreruptă la intervale scurte de păsutul vacii pe care n-o vedeau.

Rosanette privea un punct undeva jos, la trei pași depărtare, cu ochii ficși, cu nările palpitând, cufundată în gânduri. Frédéric îi luă mâna.

– Cât ai suferit, draga mea!

– Da, spuse ea, mai mult decât crezi! Până într-atât, încât am vrut să mă omor; m-au salvat.

– Cum?

– A, să nu ne mai gândim la asta! Te iubesc, sunt fericită! sărută-mă! Și își culese unul câte unul scaeții agățați de tivul rochiei.

Frédéric se gândea mai cu seamă la tot ce nu povestise. Pe ce trepte urcase ca să iasă din mizerie? Cărui amant îi datora educația? Ce se petrecuse în viața ei până în ziua când venise el la ea pentru prima oară? Ultima ei mărturisire interzicea orice întrebare. Vru să știe numai cum îl cunoscuse pe Arnoux.

– Prin Vatnaz.

– Nu erai tu cu ei doi, odată, la Palais-Royal?

El își aminti data precisă. Rosanette se strădui să-și aducă aminte.

– Da, e adevărat! Nu eram prea veselă pe atunci!

Dar Arnoux fusese foarte bun. Frédéric nu se îndoia; totuși, prietenul lor era un om ciudat, plin de defecte; avu grijă să i le amintească. Ea era de aceeași părere.

– Ce are a face? Știe să se facă iubit, ticălosul ăla!

– Și acum încă? spuse Frédéric.

Ea se înroși, zâmbind și supărată totodată:

– Ei, nu! E o poveste veche. Nu-ți ascund nimic. Și chiar dacă ar fi așa, cu el e

altceva. Dealtfel, nu găsesc că ești drăguț cu victima ta.

– Victima mea?

Rosanette îl mângie pe bărbie:

– Fără îndoială!

Și, alintându-se ca doicile cu copilașii:

– N-am fost întotdeauna cuminte! Am făcut nani cu nevasta lui!

– Eu? Niciodată!

Rosanette zâmbi. Frédéric fu jignit de acest surâs ca de o dovadă de indiferență, crezu el. Dar ea reluă încetișor, și cu o privire care-l implora să mintă:

– Sigur? sigur?

– Absolut sigur!

Frédéric își dădu cuvântul de onoare că nu se gândise la doamna Arnoux niciodată, fiind prea îndrăgostit de altcineva.

– De cine?

– De tine, frumoasa mea!

– A, nu-ți bate joc de mine! Mă enervezi!

El crezu prudent să inventeze o poveste, o pasiune. Găsi o mulțime de detalii. Dealtfel, femeia aceea îl făcuse foarte nefericit.

– Hotărât lucru, n-ai noroc! spuse Rosanette.

– Cine știe, poate! rosti el, vrând să lase să se înțeleagă că avusese și destule succese, ca să-i facă mai bună impresie, așa cum Rosanette nu-și mărturisea toți amanții pentru ca el s-o stimeze mai mult; căci, în mijlocul celor mai intime confidențe, rămân oricând și rețineri, din rușine prost înțeleasă, delicatețe sau milă. Totdeauna descoperi la celălalt sau în tine însuși asemenea abisuri și mocirlă, încât nu mai poți să continui; simți dealtfel că n-ai putea fi înțeles; e greu să exprimi cu exactitate ceva; așa că înțelegerea deplină e rară.

Biata Mareșală nu cunoscuse niciodată ceva mai bun. Adesea, când îl privea pe Frédéric, îi veneau lacrimi în ochi, apoi se uita în sus, sau la orizont, ca și cum ar fi zărit o auroră imensă, perspective de fericire fără margini. În sfârșit, într-o zi, mărturisi că dorea să dea un acatist "ca să poarte noroc dragostei noastre".

De ce atunci îi rezistase atâta vreme? Nu știa nici ea. El o întrebă de mai multe ori; și ea răspundea strângându-l în brațe:

– Pentru că mi-era teamă să nu te iubesc prea tare, iubitul meu!

Duminică dimineață, Frédéric găsi în jurnal, pe o listă de răniți, numele lui Dussardier. Scoase un strigăt și, arătând ziarul Rosanettei, declară că trebuie să plece imediat.

– De ce?

– Ca să-l văd, să-l îngrijesc!

– Dar sper că n-ai să mă lași singură?

– Hai cu mine.

– Să merg să mă bag în încăierarea aceea! Mulțumesc, nu!

– Totuși, nu pot...

– Lasă, lasă! Ca și cum n-ar fi infirmiere în spitale! Și apoi, ce avea el cu omul acela? Fiecare pentru sine.

El era indignat de atâta egoism, și se muștra că nu e acolo cu ceilalți. Atâta

indiferență la nefericirile patriei dovedea un spirit meschin, burghez. Dragostea lui îi provoca remușcări ca o crimă. Amândoi stătură îmbufnați mai bine ele o oră.

Apoi ea îl imploră să aștepte, să nu se expună.

– Dacă din întâmplare te omoară?

– Ei și? nu-mi voi fi făcut decât datoria!

Rosanette țâșni. Mai întâi datoria lui era să o iubească pe ea. Fără îndoială că se săturase de dînsa. Treaba asta n-avea nici un sens. Ce idee, Doamne!

Frédéric sună să i se aducă nota de plată. Însă nu era ușor să te întorci la Paris⁽¹¹⁵⁾. Trăsura de poștă Seloir tocmai plecase, berlinele Lecomte nu mai circulau, diligența din Bourbonnais nu avea să treacă decât noaptea târziu, și va fi poate ticsită; nu se știa nirnie. După ce pierdu o mulțime de vreme până capătă aceste informații, îi veni ideea să ia poștalionul. Surugiul refuză să înhame caii, deoarece Frédéric nu avea pașaport. În cele din urmă închirie o caleașca (aceeași cu care se plimbaseră) și ajunseră în fața hotelului Commerce din Melun, pe la cincii.

Piața era plină de mănunchiuri de arme. Prefectul interzisese guarzilor naționali să se îndrepte spre Paris. Cei care nu erau din departamentul lui voiau să-și continue drumul. Toți strigau. Hanul era plin de gălăgie.

Rosanette, înfricoșată, declară că ea nu merge mai departe, și-l rugă încă o dată să rămână și el. Hangiul și soția lui i se alăturară. Un bărbat care lua masa se amestecă în vorbă, afirmând că bătălia se va sfârși curând; dealtfel, trebuiau să-și facă datoria. Atunci Mareșala se puse și mai tare pe plâns. Frédéric era exasperat. Îi dădu punga cu bani, o sărută repede și dispăru.

Când ajunse la Corbeil, în gară, află că insurgenții tăiaseră șinele din loc în loc, și vizitiul refuză să-l ducă mai departe; spunea că îi erau "istoviți" caii.

Totuși, cu ajutorul lui, Frédéric obținu o cabrioletă nenorocită care, pentru șaizeci de franci plus bacșișul, consimți să-l ducă până, la bariera Italie. Dar, la vreo sută de pași de barieră, surugiul îi ceru să coboare și se întoarse. Frédéric mergea pe drum, când, deodată, o santinelă încrucișă baioneta. Patru bărbați puseră mâna pe el vociferând:

– E unul dintr-ăia! Luați seama! Căutați-l! Banditule! Canalie!

Și uimirea lui era atât de mare, încât se iasă dus la postul de la barieră, chiar la răscrucea unde se întâlnesc bulevardele Gobelins și Hôpital cu străzile Godefroy și Mouffetard.

Patru baricade formau la capătul celor patru căi enorme talazuri de pietre de pavaj; ici și colo, sfârâiau torțe; cu tot praful care se ridica, zări infanteriști și guarzi naționali, toți cu fața înnegrită, dezordonăți, buimăciți. Tocmai cuceriseră piața și împușcaseră mai mulți oameni; erau încă furioși. Frédéric le spuse că venea du la Fontainebleau ca să-și ajute un camarad rănit care locuia pe strada Bellefond; mai întâi nimeni nu-l crezu; îi examinară mâinile, îi mirosiră și urechile ca să fie siguri că nu miros a praf de pușcă.

Repetând mereu același lucru, izbuti să convinsă un căpitan, care dădu ordin la doi pușcași să-l conducă la postul de la Jardin des Plantes.

Coborâra bulevardul Hôpital. Vântul sufla tare și Frédéric își veni în fire.

Cotiră apoi pe strada Marché-aux-Chevaux. Grădina, la dreapta, părea ca o imensă masă neagră; în timp ce la stânga, fațada spitalului Pitié, cu toate ferestrele

luminate, parcă ardea, și umbre treceau mereu prin dreptul geamurilor.

Cei doi oameni care-l aduseseră pe Frédéric plecară. Un altul îl conduse până la Școala Politehnică.

Strada Saint-Victor era în întuneric, fără nici un bec de gaz, fără nici o fereastră luminată. Din zece în zece minute, se auzea:

– Santinele! Luați seama!

Și acest strigăt, în mijlocul tăcerii, răsuna ca ecoul unei pietre căzând într-o prăpastie.

Câteodată se apropiau pași greoi. Era o patrulă de cel puțin o sută de oameni; din masa confuză se auzeau șoapte, clinchete vagi. Și, depărtându-se cu o legănare ritmică, se topea în întuneric.

În centrul răscrucii, stătea un soldat călare, nemișcat. Din când în când, trecea o ștafetă în galop și se lăsa iarăși liniștea. Tunuri în mers bubuiau surd, puternic, pe pavaj, în depărtare; toate aceste zgomote, atât de diferite de zgomotele obișnuite, îți strângeau inima și păreau chiar că măresc tăcerea, adâncă, absolută, neagră. Bărbați cu bluze albe se apropiau de soldați, le spuneau un cuvânt și dispăreau ca niște fantome.

Postul de la Școala Politehnică era ticsit de oameni. Femeile se înghesuiau în prag, cerând să-și vadă fiul sau soțul. Erau trimise la Panthéon, care fusese transformat în depozit de cadavre, și nimeni nu-l asculta pe Frédéric. El se încapățână, jurând că prietenul lui, Dussardier, era pe moarte și îl aștepta. În cele din urmă i se dădu un caporal ca să-l ducă până în susul străzii Saint-Jacques, la primăria arondismentului XII.

Piața Panthéonului era plină de soldați culcați pe paie. Se făcea ziuă. Focurile de tabără se stingeau.

Insurecția lăsase în acest cartier urme formidabile. Pavajul străzilor era inegal, cu ridicături, de la un capăt la altul. Pe baricadele în ruină, rămăseseră omnibuze, țevi de gaz, roți de căruță; pe alocuri, mici băltoace negre, probabil de sânge. Casele erau ciuruite de proiectile și, sub coșcoveala tencuiei, li se vedea cheresteaua. Storuri, ținându-se numai într-un cui, atârnavă ca niște zdrențe.

Unele uși se deschideau în gol, deoarece scările se prăbușiseră. Se zărea interiorul camerelor cu tapetul sfâșiat: uneori obiecte delicate rămăseseră neatinsse. Frédéric observă o pendulă, un bețigaș, pe care stătuse cocoțat un papagal, gravuri.

Când intră în primărie, guarzii naționali stăteau de vorbă la nesfârșit despre felul cum muriseră Bréa și Négrier, reprezentantul Charbonnel și arhiepiscopul Parisului^{116}. Se spunea că ducele d'Aumale^{117} debarcase la Boulogne, că Barbès^{118} fugise de la Vincennes, că artileria sosea de la Bourges și ajutoarele din provincie curgeau puhoi. Pe la trei, cineva aduse vești îmbucurătoare; parlamentari ai insurecției intraseră la președintele Marii Adunări.

Atunci se înveseliră; și cum mai avea doisprezece franci, Frédéric trimise să se aducă douăsprezece sticle cu vin, sperând să-și grăbească astfel eliberarea. Deodată se auzi parcă o salvă de împușcături. Se opriră din băut; și îl priviră pe necunoscut cu ochi bănuitori; putea să fie Henric al V-lea^{119}.

Ca să n-aibă nici o răspundere, îl transportară la primăria arondismentului XI, de unde nu-i dădură voie să iasă înainte de ora nouă dimineața.

Plecă alergând până la cheiul Voltaire. La o fereastră deschisă, un bătrân în cămașă plângea cu ochii înălțați spre cer. Sena curgea liniștit. Cerul era albastru, în copacii de la Tuileries cântau păsări.

Frédéric tocmai traversa piața Carrousel când trecu o targă. Santinelele dădură onorul imediat, și ofițerul spuse salutând: "Cinste celor curajoși!" Aceste vorbe deveniseră aproape obligatorii; cel care le rostea părea totdeauna emoționat și solemn. Un grup de oameni furioși escorta brancarda, strigând:

– Vă vom răzbuna! Vă vom răzbuna!

Trăsurile circulau pe bulevard și femeile, în fața porților, făceau scamă. Totuși, insurecția era învinsă sau aproape învinsă; o proclamație a lui Cavaignac, afișată de curând, anunța faptul. În susul străzii Vivienne apăru un pluton de guarzi mobili. Atunci, burghezii strigară plini de entuziasm; își scoteau pălăriile, aplaudau, dansau, voiau să-i îmbrățișeze, le ofereau de băut – și, din balcoane, cădeau flori aruncate de doamne.

În sfârșit, pe la zece, în clipa în care tunul bubuia ca să ocupe cartierul Saint-Antoine⁽¹²⁰⁾, Frédéric ajunse la Dussardier. Îl găsi în mansarda lui întins pe spate și dormind. Din camera vecină ieși cu pași tăcuți o femeie, domnișoara Vatnaz.

Ea îl luă pe Frédéric deoparte și-i spuse cum fusese rănit Dussardier.

Sâmbătă, în vârful unei baricade de pe strada Lafayette, un băiat înfășurat într-un drapel tricolor striga către guarzii naționali: "Vreți să trageți în frații voștri?"

În timp ce ei înaintau, Dussardier își aruncă pușca, dădu pe ceilalți la o parte, sări pe baricade și, cu o lovitură de pantof, răsturnă pe insurgent, smulgându-i drapelul. L-au găsit sub dărâmături, cu coapsa străbătută de o schijă. Fusese nevoie să i se deschidă rana și să i se extragă proiectilul. Domnișoara Vatnaz sosise chiar în seara aceea și, de atunci, nu-l mai părăsise.

Pregătea cu îndemănare tot ce trebuia pentru pansamente, îi dădea să bea, pândeia orice dorință a lui, mergea încolo și înapoi mai ușoară decât o muscă, și-l privea cu ochi blânzi.

Frédéric veni în fiecare zi, timp de două săptămâni. Într-o zi, când vorbea de devotamentul domnișoarei Vatnaz, Dussardier ridică din umeri:

– Hm! Nu prea! O face din interes!

– Crezi?

El urmă:

– Sunt sigur! fără să vrea să explice mai mult.

Ea îl copleșea cu atenții până la a-i aduce ziarele în care fapta lui eroică era lăudată. Aceste omagii păreau să-l plictisească. Îi mărturisi lui Frédéric problema lui de conștiință.

Poate că ar fi trebuit să se ducă de partea cealaltă cu muncitorii; căci, de fapt, li se promiseseră o mulțime de lucruri și făgăduielile nu fuseseră ținute. Învingătorii lor nu puteau suferi Republica; și apoi ce aspri fuseseră cu dâșii! Ei n-aveau dreptate, fără îndoială dar nu de tot; bietul băiat era chinuit de ideea că poate luptase împotriva dreptății.

Sénécal, închis la Tuileries sub terasa de la marginea apei, nu era defel neliniștit.

Erau acolo nouă sute de oameni, îngrămădiți printre gunoaie, unii peste alții, negri de praf de pușcă și de sânge închegat, tremurând de febră, strigând de furie;

iar cei care mureau nu erau scoși dintre ceilalți. Uneori, la zgomotul unei detunături, credeau că vin să-i împuște pe toți; atunci se repezeau în ziduri, apoi cădeau din nou la locul lor, atât de buimaci din pricina durerii, încât li se părea că trăiesc un coșmar, o halucinație funebră. Lampa atârnată de boltă părea o pată de sânge; și mici flăcări verzi și galbene fâlfâiau, produse de emanațiile pivniței. De teama epidemiilor, fu numită o comisie. De pe primele trepte, președintele se aruncă înapoi, îngrozit de mirosul de excremente și de cadavre. Când prizonierii se apropiau de răsufători, guarzii naționali care erau de santinelă înfigeau baionetele, la întâmplare, în grămadă, ca să-i împiedice să clinească zăbrelile.

Fură, în general, neîndurători. Cei care nu se bătuseră voiau să se remarce. Era o revărsare de frică. Se răzbunau în același timp pe ziare, pe cluburi, pe adunări, pe doctrine, pe tot ce-i exaspera de trei luni; și, în ciuda victoriei, egalitatea (ca o pedeapsă a apărătorilor și o batjocură a dușmanilor ei) se manifesta triumfal, o egalitate de fiare sălbatice, un același nivel de mârșăvii sângeroase; căci fanatismul intereselor echilibra delirul nevoii, așa încât aristocrația își manifestă turbarea mârșavă, iar boneta de bumbac nu se arată mai puțin hâdă decât cea roșie. Rațiunea publică era tulburată ca după marile cataclisme ale naturii. Oamenii deștepți rămaseră idioți pentru toată viața.

Moș Roque devenise foarte viteaz, îndrăzneț chiar. Sosit la Paris pe 26 cu cei din Nogent, în loc să se întoarcă acasă cu ei, se prezentase la garda națională care își instalase tabăra la Tuileries și fu foarte mulțumit când îl puseră de santinelă în fața terasei de la marginea apei. Cel puțin acum îi avea sub el pe acești ticăloși! Su bucura de înfrângerea lor, de mizeria lor, și nu putea să se oprească de a-i insulta.

Unul dintre dâșii, un adolescent cu plete blonde, ceru pâine cu fața lipită de gratii. Domnul Roque îi porunci să tacă. Tânărul însă repeta cu o voce rugătoare:

– Pâine!

– Da' ce, eu am pâine?

Alți prizonieri apărură la răsufătoare, cu bărbile lor zburlete, cu ochii arzători, împingându-se și urlând:

– Pâine!

Moș Roque fu indignat de faptul că nu-i recunoșteau autoritatea. Ca să-i sperie, îndreptă arma spre dâșii; și, ridicat până la boltă de valul de oameni care îl sufocau, tânărul cu capul dat pe spate mai strigă o dată:

– Pâine!

– Uite! Na pâine! spuse Roque apăsând pe trăgaci.

Se auzi un urlat imens, apoi, nimic. La marginea hârdăului rămăsese ceva alb.

După aceasta, domnul Roque se duse acasă; căci avea în strada Saint-Martin o casă în care își rezervase un mic apartament; și stricăciunile pricinuite de răscoală la fațada imobilului care-i aparținea contribuiseră puternic la mânia lui. Revăzând casa, i se păru că pagubele nu erau chiar așa de mari. Fapta lui de mai înainte îl potolise, ca o despăgubire.

Chiar fiica sa îi deschise ușa. Îi spuse imediat că fusese îngrijorată de absența lui prea lungă; se temuse de o nenorocire, de o rănire.

Această dovadă de dragoste filială îl înduioșă pe moș Roque. Se miră că fata pornise la drum fără Catherine.

– Am trimis-o să-mi facă un comision, răspunse Louise.

Și îl întrebă de sănătate, de una, de alta; apoi, cu un aer indiferent, se informă dacă nu-l întâlnise din întâmplare pe Frédéric.

– Nu! Niciodată!

Numai pentru el făcuse călătoria asta. Se auziră pași în coridor.

– Ah, iartă-mă!

Și ea dispăru.

Catherine nu-l găsisse pe Frédéric. Nu venise acasă de câteva zile, și prietenul lui, domnul Deslauriers, locuia acum în provincie.

Louise reapăru tremurând, neputând să scoată o vorbă. Se ținea de mobile.

– Ce ai? spune, ce ai! strigă tatăl ei.

Ea făcu un semn că n-are nimic și, încordându-și puternic voința, își reveni.

Cârciumarul de peste drum aduse masa. Dar emoția lui moș Roque fusese prea violentă. "Nu putea să înghită!" și, la desert, îi veni rău. Trimiseră repede după un doctor, care prescrise o poțiune. Când fu așezat în pat, domnul Roque ceru cât mai multe pături, ca să asude. Suspina și gema.

– Mulțumesc, buna mea Catherine! Sărută-l pe sărmanul tău tată, puicuță! Ah, revoluțiile astea!

Și, cum fiică-sa îl certa că s-a îmbolnăvit frământându-se pentru ea, el răspunse:

– Da! Ai dreptate! Nu pot altfel! Sunt prea sensibil!

II

Doamna Dambreuse, la ea în budoar, între nepoata sa și miss John, îl asculta pe domnul Roque povestindu-i strădaniile lui militare.

Ea își mușca buzele, părea că suferă.

– O, nu-i nimic, are să treacă! Și, cu un aer amabil:

– Vom avea la prânz pe una dintre cunoștințele dumneavoastră, pe domnul Moreau.

Louise tresări.

– Apoi, numai câțiva intimi, Alfred de Cisy, între alții.

Și îi laudă manierele, figura, și, mai cu seamă, obiceiurile.

Doamna Dambreuse mințea mai puțin decât ar fi crezut; vicontele se gândea la însurătoare. I-o spusese lui Martinon, adăugând că era sigur că îi va plăcea domnișoarei Cécile și că părinții lui ar accepta-o.

Ca să riște o asemenea mărturisire, trebuie să i se fi dat informații foarte bune despre zestrea fetei. Martinon bănuia că Cécile era fiica nelegitimă a domnului Dambreuse; și ar fi fost grozav, desigur, să-i ceară mâna, fie ce-o fi. Această îndrăzneală era în același timp și primejdioasă; de aceea Martinon se purtase până acum în așa fel încât să nu se compromită; de altfel, nu prea știa cum să scape de mătușa fetei. Numele lui Cisy îl făcu să se hotărască: și îi ceruse mâna adresându-se bancherului care, nevăzând nici o piedică, o prevenise și pe doamna Dambreuse.

Cisy apăru. Ea se ridică și spuse:

– Ne-ați uitat... Cécile, *shake hands*^{121}!

În aceeași clipă intră Frédéric.

- A, în sfârșit, te regăsim! spuse tare domnul Roque. De trei ori am fost pe la dumneata cu Louise săptămâna asta!

Frédéric îi evitase cu grijă. Le spuse că își petrecea tot timpul lângă un camarad rănit. Demult, dealtfel, avea tot felul de treburi: și născocea niște povești. Din fericire comesenii soseau: mai întâi domnul Paul de Grémonville, diplomatul pe care îl văzuse o clipă la bal; apoi Fumichon, acel industriaș al cărui devotament conservator îl scandalizase într-o seară; după ei intră bătrâna ducesă de Montreuil-Nantua.

Dar în anticameră se auziră două voci:

- Sunt sigură, spunea una.

- Frumoasă doamnă! Scumpă doamnă! răspundea cealaltă, vă rog, liniștiți-vă!

Era domnul de Nonancourt, un crai bătrân, parcă mumificat în *cold-cream*^{122}, și doamna de Larsillois, soția unui prefect al lui Ludovic-Filip. Aceasta tremura ca varga, căci auzise, adineauri, la o orgă, o polcă ce era semnalul insurgenților. Mulți burghezi aveau asemenea năluciri; credeau că niște indivizi, ascunși în catacombe, au să arunce în aer cartierul Saint-Germain^{123}. Din pivnițe se auzea freamăt de voci; în dreptul ferestrelor se petreceau lucruri suspecte.

Toată lumea se strădui totuși s-o liniștească pe doamna de Larsillois. Se restabilise ordinea. Nu mai era nici un motiv de teamă. "Ne-a salvat Cavaignac^{124}!" Ca și cum evenimentele insurecției n-ar fi fost destul de bogate, le mai și exagerau. De partea socialiștilor, fuseseră douăzeci și trei de mii de ocnași, nici unul mai puțin!

N-aveau nici o îndoială că alimentele fuseseră otrăvite, că unii soldați au fort tăiați cu ferăstrăul între două scânduri, că unele inscripții de pe drapele proclamau jaful, incendierile.

- Și ceva mai mult! adăugă soția fostului prefect.

- A, scumpa mea! spuse rușinată doamna Dambreuse, arătând pe cele trei fete cu privirea.

Domnul Dambreuse ieși din birou cu Martinon. Ea întoarse capul și răspunse la salutul lui Pellerin care înainta spre ea. Artistul privea îngrijorat pereții. Bancherul îl lua deoparte și îl făcu să înțeleagă că trebuise să ascundă tabloul lui revoluționar, pentru moment.

- Fără îndoială! zise Pellerin, căci nereușita lui la *Clubul Inteligenței* îi modificase opiniile.

Domnul Dambreuse îi strecură foarte politicoasă că are să-i comande alte lucrări.

- Dar, vă rog!... A, dragă prietene! Ce fericire!

Arnoux și doamna Arnoux erau în fața lui Frédéric.

El avu un fel de amețeală. Rosanette, cu admirația ei față de soldați, îl enervase toată după-amiaza; și vechea dragoste se trezi din nou.

Valetul veni să anunțe că Doamna era servită. Dintr-o privire, doamna Dambreuse îi ordonă vicontelui să ia brațul Cécilei și-i spuse încet lui Martinon: "Mizerabile!" Trecură în sufragerie.

Sub frunzele verzi ale unui ananas, în mijlocul mesei, o doradă își întindea botul către o pulpă de căprioară, atingând cu coada un maldăr de raci. Smochine, cireși enorme, pere și struguri (trufandale ale culturilor pariziene) formau piramide în coșulețe de porțelan de Saxa; din loc în loc, un mănunchi de flori se amesteca cu argintăriile strălucitoare; storurile de mătase albă, lăsate în jos în fața ferestrelor,

umpleau apartamentul de o lumină blândă; aerul era răcorit de două fântâni în care pluteau bucăți de gheață; serveau servitori înalți cu pantaloni scurți. Toate acestea păreau și mai frumoase după emoția zilelor trecute. Se întorceau la bucuria lucrurilor pe care fuseseră cât pe ce să le piardă; și Nonancourt exprima sentimentul tuturor spunând:

– A, sper că domnii republicani ne vor lăsa să cinăm!

– În ciuda fraternității lor! adăugă spiritual moș Roque.

Acești doi onorabili domni stăteau la dreapta și la stânga doamnei Dambreuse, care avea în față pe soțul ei, între doamna de Larsillois, ce se afla alături de diplomat și bătrâna ducesă, așezată lângă Fumichon. Apoi veneau pictorul, negustorul de faianță, domnișoara Louise; și, datorită lui Martinon, care îi luase locul ca să stea el lângă Cécile, Frédéric se afla lângă doamna Arnoux.

Ea era îmbrăcată cu o rochie de lână neagră, purta un cerc de aur la mână și, ca în prima zi când cinase la dânsa, ceva roșu în păr, o creangă de fuchsia împletită în coc. Nu putu să se oprească să nu-i spună:

– De câtă vreme nu ne-am mai văzut!

– Da, răspunse ea rece.

El urmă, cu o blândețe care atenua îndrăzneala întrebării:

– Te-ai gândit câteodată la mine?

– De ce m-aș gândi?

Frédéric se simți jignit de aceste cuvinte.

– La urma urmei, poate că ai dreptate.

Dar, regretând imediat ce spusese, îi jură că nu trăise o singură zi fără să fie răscolit de amintirea ei.

– Nu cred nimic din toate astea, domnule!

– Și totuși, știi că te iubesc.

Doamna Arnoux nu răspunse.

– Știi că te iubesc.

Ea continua să tacă.

"Atunci du-te încolo!" își spuse Frédéric.

Și, ridicând ochii, o zări la celălalt capăt al mesei pe domnișoara Roque.

Aceasta crezuse că e elegant să se îmbrace toată în verde, culoare grosolan de nepotrivity cu tonul părului ei roșu. Catarama cordonului era pusă prea sus, gulerul o strângea; această lipsă de cochetărie contribuise desigur la răceala lui Frédéric. Ea îl observa de departe, cu curiozitate; și Arnoux lângă dânsa risipea zadarnic complimentele, nu putea să scoată de la ea nici trei cuvinte, așa încât, renunțând să-i placă, ascultă și el conversația. Acum era vorba de pireurile de ananas de la Luxembourg.

Louis Blanc^{125}, după Fumichon, avea o casă mare în strada Saint-Dominique și refuza să o închirieze muncitorilor.

– Ledru-Rollin^{126} mergând la vânătoare pe domeniile Coroanei: iată un lucru cum nu se poate mai ciudat, zise Nonancourt.

– Are datorii de douăzeci de mii de franci la un giuvaergiu! adăugă Cisy; – și unii pretind chiar...

Doamna Dambreuse îl întrerupse.

– Vai, ce urât e să vă înfierbântați pentru politică! Un tânăr, pfui! Ocupați-vă mai bine de vecina dumneavoastră!

Apoi, oamenii serioși atacară ziarele. Arnoux le apăără; Frédéric se amestecă și el, numindu-le case de comerț la fel cu celelalte. Cei care le scriau, în general, erau imbecili sau flecari; pretinse că îi cunoaște și răspunse cu vorbe sarcastice la sentimentele generoase ale amicului său. Doamna Arnoux nu înțelegea că se răzbuna astfel pe ea.

În timpul acesta, Vicontele își storcea creierii ca s-o cucerească pe domnișoara Cécile. Mai întâi făcu pe artistul, criticând forma carafelor și gravura cuțitelor. Apoi vorbi de grajdurile sale, de croitorul său și de lenjerul său; în sfârșit ajunse la capitolul religie și găsi ocazia să declare că era un credincios practicant.

Martinon se pricepea mai bine. Cu o voce monotonă, și privind-o mereu, îi lăuda profilul de pasăre, părul de un blond fad, mâinile prea scurte. Tânăra fata, urâtă cum era, se delecta sub ploaia de complimente.

Nu se mai auzea nimic, toți vorbeau tare. Domnul Roque voia ca Franța să fie guvernată cu o "mână de fier". Nonancourt regreta că eșafodul politic fusese desființat. Ar fi trebuit omorâți în masă toți ticăloșii aceia!

– Sunt niște lași, zise Fumichon. Nu văd nici o bravură în faptul de a te ascunde îndărătul unei baricade!

– Tocmai, în legătură cu asta, vorbește-ne de Dussardier! zise domnul Dambreuse întorcându-se către Frédéric.

Bravul comis era acum un erou, ca Sallesse, ca frații Jeanson, ca femeia Péquillet^[127] etc.

Frédéric, fără să se lase rugat, povesti fapta prietenului său; ceea ce îi dăruie și lui parcă un fel de aureolă.

Firește, acum fiecare relata diferite acte de curaj. După părerea diplomatului, nu era greu să înfrunți moartea, dovadă cei care se bat în duel.

– Putem să-l întrebăm pe Viconte, de exemplu, zise Martinon.

Vicontele se făcu roșu ca focul.

Comesenii îl priveau; și Louise, mai mirată decât ceilalți, murmură:

– Ce-a fost?

– *A dat înapoi* în fața lui Frédéric, spuse încet Arnoux.

– Știi ceva, domnișoară? întrebă îndată Nonancourt; și îi spuse răspunsul doamnei Dambreuse, care, înclinându-se puțin, începu să-l privească pe Frédéric.

Martinon nu așteptă întrebările Cécilei. Îi arată că acea afacere se referea la o persoană nedemnă. Tânăra fată se retrase ușor pe scaunul ei, parcă pentru a fugi de atingerea acestui libertin.

Conversația reîncepu. Erau turnate în pahare vinuri vechi de Bordeaux, lumea se însuflețea. Lui Pellerin îi era ciudă pe revoluție din cauza muzeului spaniol, definitiv pierdut. Ca pictor, acest fapt îl mâhnea cel mai mult. La aceste cuvinte, domnul Roque îl interpelă.

– Nu ești dumneata cumva autorul unui tablou cu totul remarcabil?

– Poate! Care?

– Reprezintă o doamnă într-un costum... ce să zic!... cam... sumar, cu o pungă și un păun în spatele ei?

La rândul lui, Frédéric se îmbujoră. Pellerin se prefăcea că nu aude.

– Și totuși, dumneata ești acela! Căci era numele dumatăle scris jos, și pe ramă se arăta că tabloul e proprietatea domnului Morean.

Într-o zi, când moș Roque cu fiica sa îl așteptau acasă, văzuseră portretul Mareșalei. Bătrânul îl luase drept un "tablou gotic".

– Nu! spuse Pellerin cu brutalitate; e un portret de femeie.

Martinon adăugă:

– O femeie foarte vie! Nu-i așa, Cisy?

– Ei, eu nu știu nimic.

– Eu credeam că o cunoști. Dar dacă asta te supără, mii de scuze!

Cisy își plecă ochii, arătând prin atitudinea lui stânjenită că jucase un rol jalnic cu ocazia acestui portret. Modelul nu putea fi așadar decât metresa lui Frédéric. Această convingere fu repede cea a tuturor, și figurile celor de față manifestau clar acest lucru.

"Cum mă mințea!" își zise doamna Arnoux.

"De asta m-a părăsit!" gândi Louise.

Frédéric își închipuia că aceste două întâmplări îl puteau compromite; și, când ieșiră în grădină, îi făcu reproșuri lui Martinon.

Curtezanul domnișoarei Cécile îi râse în nas.

– Ei așa! Deloc! Ți-am făcut mai degrabă un serviciu! Mergi înainte!

Ce voia să spună? Dealtfel, de unde această bunăvoință atât de neobișnuită la el? Fără să mai explice nimic, porni spre fundul grădinii unde se așezaseră doamnele. Bărbații erau în picioare, și Pellerin, în mijlocul lor, emitea idei. Lucrul cel mai favorabil artelor era o monarhie bine înțeleasă! Epoca modernă îl dezgusta, "dacă n-ar fi decât din cauza gărzii naționale", regreta evul mediu, epoca lui Ludovic al XIV-lea; domnul Roque îl felicita pentru opiniile sale, mărturisind chiar că ele îi răsturnau toate prejudecățile în ceea ce-i privea pe artiști. Dar el se depărta repede, atras de vorba lui Fumichon. Arnoux se străduia să demonstreze că erau două feluri de socialism, unul bun și unul rău. Industriașul nu vedea această diferență, căci el amețea de furie numai la cuvântul proprietate.

– E un drept înscris în natură! Copiii țin la jucăriile lor, toate popoarele sunt de părerea mea, toate animalele; chiar leul, dacă ar putea vorbi, s-ar declara proprietar! Eu, de pildă, domnilor, am început cu un capital de cincisprezece mii de franci! Nu știu dacă știți că timp de treizeci de ani m-am sculat în fiecare zi la patru dimineața! Am făcut pe dracu-n patru ca să ajung la averea mea de azi. Și să vină cineva să-mi spună că nu sunt stăpânul ei, că banii mei nu-mi aparțin, în sfârșit, că proprietatea e un furt!

– Dar Proudhon^[128]...

– Lăsați-mă în pace cu Proudhon al vostru! Dacă ar fi de față, cred că l-aș sugruma!...

Și l-ar fi sugrumat într-adevăr. Mai cu seamă după ce bea, Fumichon nu se mai stăpânea; și fața lui apoplectică era gata să explodeze ca un obuz.

– Bună ziua, Arnoux, zise Hussonnet care trecu ușor peste gazon.

Îi aducea domnului Dambreuse prima filă dintr-o broșură intitulată *Hidra*, în care boemul apăra interesele unui cerc reacționar; bancherul îl prezintă în această

calitate musafirilor săi.

Hussonnet îi amuză, susținând mai întâi că negustorii de seu plăteau trei sute nouăzeci și doi de puști ca să strige în fiecare seară: "Lampioane!", apoi bătându-și joc de principiile din '89, de eliberarea negrilor, de oratorii de stânga; ajunse până acolo încât îl imită pe "*Prudhomme*^{129} pe o baricadă" poate dintr-o invidie naivă împotriva acestor burghezi bine hrăniți. Șarja nu avu mare efect. Figurile lor se lungeau.

Dealtfel, nu era momentul să glumească; Nonancourt o spuse, amintind moartea Monseniorului Affre și pe aceea a generalului de Bréa^{130}. Aminteau mereu aceste fapte și făceau din ele argumente. Domnul Roque declară că moartea Arhiepiscopului era: "tot ce poate fi mai sublim"; Fumichon îl preamărea în deosebi pe militar; și, în loc să deplângă pur și simplu aceste două omoruri, discutau care dintre ele trebuia să trezească cea mai mare indignare. Apoi făcură o altă paralelă, între Lamoricière^{131} și Cavaignac^{132}; domnul Dambreuse îl ridică în slăvi pe Cavaignac și Nonancourt pe Lamoricière. Nimeni din cei de față, afară de Arnoux, nu putuse să-i vadă activând. Totuși toți formulară o judecată aproape irevocabilă asupra faptelor lor. Frédéric nu se pronunță, mărturisind că nu luptase cu arma-n mână. Diplomatul și domnul Dambreuse îi făcură din cap un semn de aprobare. În adevăr, a fi luptat împotriva insurecției însemna a fi apărat Republica. Rezultatul, deși favorabil, o consolida; și acum când scăpaseră de învinși, ar fi vrut să scape și de învingători.

Cum ajunseseră în grădină, doamna Dambreuse, luându-l de o parte pe Cisy, îl dojenise pentru gafa lui; când îl văzu pe Martinon, îl concedie, apoi voi să afle de la viitorul său nepot cauza glumelor sale pe socoteala Vicontelui.

– Nu există nici o cauză.

– Și toate astea spre gloria domnului Moreau! Cu ce scop?

– Nici un scop. Frédéric e un băiat drăguț și mi-e drag.

– Și mie de asemenea. Să vină încoace. Adu-l aici.

După două-trei fraze banale, ea începu să-i bârfească puțin pe comeseni, fapt care-l ridica pe el deasupra celorlalți. El de asemenea spuse câte ceva despre celelalte femei, mod abil de a-i face complimente. Din când în când, ea îl lăsa singur, era o seară de primire, soseau mereu doamne; apoi se întorcea la locul ei, și așezarea cu totul întâmplătoare a scaunelor le îngăduia să nu fie auziți.

Ea se arătă veselă, serioasă, melancolică și înțeleaptă. Preocupările momentului n-o prea interesau; existau pe lume și sentimente mai puțin trecătoare. Se plânse de poezii care denaturează adevărul, apoi își ridică ochii la cer, întrebându-l numele unei stele.

Printre copaci erau atârinate două-trei lampioane chinezești; vântul le mișca, raze colorate îi tremurau pe rochia albă. Stătea, ca de obicei, puțin lăsată pe spate în fotoliu, cu un taburet în față; se zărea vârful unui pantof de satin negru; și doamna Dambreuse arunca din când în când câte un cuvânt mai tare, uneori chiar câte un râset.

Aceste cochetării nu-l atingeau pe Martinon, ocupat cu Cécile; dar o enervau pe domnișoara Roque, care vorbea cu doamna Arnoux. Era singura dintre toate aceste femei a cărei atitudine nu i se părea disprețuitoare. Venise să se așeze lângă ea; apoi,

cedând unei nevoi de a-și descărca inima:

– Nu-i așa că Frédéric Moreau vorbește bine?

– Îl cunoști?

– Da, bine! Suntem vecini, s-a jucat cu mine când eram mică.

Doamna Arnoux îi aruncă o privire stăruitoare care însemna: "Nu-l iubești, cred?"

Privirea tinerei fete răspunse fără să se tulbure: "Ba da!"

– Îl vezi des?

– O, nu! Numai atunci când vine la mama lui. N-a venit de zece luni! Făgăduise totuși că are să se întoarcă mai curând.

– Nu trebuie să crezi prea mult în făgăduielile bărbaților, fetițo!

– Dar pe mine nu m-a înșelat!

– Ca pe altele!

Louise se înfiora: "Oare i-o fi promis și ei ceva, din întâmplare?" și fața i se crispa de neîncredere și de ură.

Doamnei Arnoux îi fu aproape frică: ar fi vrut să nu fi scăpat ultimele cuvinte. Apoi, amândouă tăcură.

Cum Frédéric stătea în fața lor, pe un scăunel, ele îl priveau, una cu decență, cu coada ochiului, cealaltă drept în față, cu gura întredeschisă, așa încât doamna Dambreuse îi spuse:

– Întoarce-te, să te vadă mai bine!

– Cine?

– Fiica domnului Roque!

Și îl tachina cu dragostea acestei tinere provinciale. El se apăra, încercând să râdă.

– Puteți crede așa ceva? o urâțică ca asta!

Totuși simțea o mare plăcere vanitoasă. Își amintea de cealaltă serată, aceea de la care plecase cu inima plină de umilințe; și respira adânc; se simțea în adevăratul lui mediu, aproape în domeniul său, de parcă toate acestea, chiar și casa Dambreuse, erau ale lui. Doamnele formau un semicerc ascultându-l; și, ca să le impresioneze se pronunță pentru reintroducerea divorțului, care trebuia să se facă atât de ușor încât oamenii să se poată despărți și relua la infinit, ori de câte ori ar vrea. Unele voci protestară; altele șopteau; se auzeau mici izbucniri de glasuri în întuneric, lângă zidul acoperit cu iederă. Era ca un cotcodăcit de găini vesele; și el își dezvolta teoria cu îndrăzneala pe care ți-o dă conștiința succesului. Un servitor aduse sub umbrar o tavă încărcată cu înghețată. Domnii se apropiară. Vorbeau încă despre arestări.

Atunci Frédéric se răzbună pe Viconte făcându-l să creadă că va fi poate urmărit ca legitimist. Celălalt obiectă că nici nu ieșise din cameră; adversarul său prezentă nenumărate posibilități Nefericite; domnii Dambreuse și de Grémonville ei înșiși se amuzau. Apoi îi făcură complimente lui Frédéric, regretând că nu-și folosea talentul întru apărarea ordinii; și strângerea lor de mână fu cordială. Putea, de acum înainte să se bizuie pe ei. În sfârșit, cum toată lumea pleca, Vicontele se înclină foarte adânc în fața Cécilei:

– Domnișoară, am onoarea să vă doresc noapte bună.

Ea răspunse cu răceală;

– Bună seara! Dar îi zâmbi lui Martinon.

Moș Roque, ca să continue discuția cu Arnoux, îi propuse să-l conducă până acasă, "ca și pe doamna", având același drum. Louise și Frédéric mergeau înainte. Ea îl luase de braț; și, când ajunseră destul de departe de ceilalți, izbucni:

– Ah! în sfârșit! în sfârșit! Cât am suferit toată seara! Cât sunt de rele femeile acelea! Ce aere disprețuitoare!

El vru să le apere:

– Mai întâi, puteai să-mi vorbești când ai intrat, e un an de când n-ai mai venit!

– Nu e un an, zise Frédéric, fericit că poate s-o prindă cu o greșeală de detaliu, ca să le evite pe toate celelalte.

– Fie! Timpul mi-a părut lung, asta e! Însă în timpul mesei acesteia oribile, parcă îți era rușine de mine! Dealtfel, înțeleg, eu n-am, ca ele, ce ți-ar putea plăcea ție!

– Te înșeli! zise Frédéric.

– E adevărat? Jură-mi că nu iubești pe nici una din ele!

El jură.

– Și numai pe mine mă iubești?

– Zău!

Această incredințare o înveseli. Ar fi vrut să se rătăcească pe străzi ca să se plimbe împreună toată noaptea.

– Am fost atât de chinuită acolo! Nu se vorbea decât de baricade! Te vedeam căzând pe spate, acoperit de sânge! Mama ta era la pat cu reumatismele ei. Nu știa nimic. Trebuia să tac! Nu mai puteam să rabd. Atunci am luat-o cu mine pe Catherine.

Și îi povesti cum plecase, drumul făcut, și minciuna pe care i-o spusese tatălui ei.

– Mă ia acasă peste două zile. Vino mâine seară, ca din întâmplare, și folosește-te de împrejurare ca să mă ceri în căsătorie.

Frédéric nu fusese niciodată mai departe cu gândul de căsătorie. Dealtfel, domnișoara Roque i se părea o făptură destul de ridicolă. Ce diferență între ea și o femeie ca doamna Dambreuse! Îi era rezervat cu totul alt viitor. Azi era sigur de asta; de aceea nu era momentul să se angajeze, dintr-o pornire sentimentală, într-o hotărâre atât de importantă. Acum trebuia să fie mai realist; și apoi o revăzuse pe doamna Arnoux. Totuși sinceritatea Louisei îl încurca. Îi răspunse:

– Te-ai gândit bine la acest demers?

– Cum? strigă ea, înghețată de surprindere și de indignare.

El spuse că era o nebunie să te căsătorești în acel moment.

– Așadar nu mă vrei?

– Dar nu mă înțelegi...

Și porni o vorbărie încurcată, ca s-o facă să priceapă că era reținut de considerații majore, că avea o mulțime de afaceri, averea lui era compromisă (Louise îi reteză vorba categoric cu câte un cuvânt), în sfârșit că circumstanțele politice se opuneau. Deci, cel mai cuminte era să mai rabde câtva timp. Lucrurile se vor aranja, fără îndoială, cel puțin așa spera el; și cum era la capătul argumentelor, se prefăcu

că își amintește brusc că ar fi trebuit să fie la Dussardier încă de două ore.

Apoi, salutându-i pe ceilalți, porni pe strada Hauteville, înconjură teatrul Gymnase, reveni pe bulevard și urcă în fugă cele patru etaje ale Rosanettei.

Domnul și doamna Arnoux se despărțiră de moș Roque și de fiica lui la intrarea în strada Saint-Denis. Se întorceau spre casă tăcând; el, obosit de cât vorbise, și ea, ostentivă, sprijinindu-se de umărul lui. Era singurul om care arătase sentimente cinstite în timpul recepției. Se simți plină de indulgență față de el. El însă păstra oarecare ciudă pe Frédéric.

– I-ai văzut mutra când a fost vorba de portret? Când îți spuneam că e amantul ci! Tu nu voiai să mă crezi.

– O, da, n-aveam dreptate!

Arnoux, mulțumit de triumful lui, insistă:

– Pun rămășag chiar că ne-a părăsit, adineauri, ca să se ducă la ea. Acum e acolo, sigur! Își petrece noaptea cu ea.

Doamna Arnoux își trăsese pălăria pe ochi.

– Dar tremuri!

– Mi-e frig, răspunse ea.

Îndată ce văzu că tatăl ei adormise, Louise intră în odaia Catherinei și, zguduind-o de umeri, îi porunci:

– Scoală-te!... repede! Mai repede! Și du-te să aduci o birjă.

Catherine îi răspunse că nu mai erau trăsuri la ora aceea.

– Atunci mergi tu cu mine!

– Unde?

– La Frédéric!

– Cu neputință! De ce?

Voia să-i vorbească. Nu mai putea aștepta. Voia să-l vadă imediat.

– Ce-ți dă prin gând? Să intri așa într-o casă, în mijlocul nopții? Dealtfel, acum trebuie să îi adormit.

– Îl trezesc eu.

– Asta nu se cuvine pentru o domnișoară!

– Nu sunt o domnișoară! Sunt femeia lui! Îl iubesc! Haide, pune-ți șalul!

Catherine, în picioare la marginea patului, se gândea. În cele din urmă spuse:

– Nu, nu vreau !

– Ei bine, stai aici. Eu mă duc.

Louise se strecură ca o șopârlă pe scară. Catherine se repezi după ea, o ajunse pe trotuar. Muștrările ei fură inutile; se ținu după ea legându-și camizola. Drumul i se păru foarte lung. Se plângea că n-o mai țin picioarele ei bătrâne.

– Și, afară de asta, pe mine n-are ce să mă împingă.

Apoi, se înduioșă:

– Mititica mea! N-o ai decât pe Catau a ta, vezi?

Din când în când, o apucau iar scrupulele.

– Mă pui să fac lucruri năstrușnice. Dacă s-ar trezi taică-tău, Doamne Dumnezeule! Numai să nu se întâmple o nenorocire!

În fața teatrului Variétés, o patrulă de guarzi naționali le opri. Lunise spuse imediat că se ducea cu dădaca ei în strada Prumfort să aducă un doctor. Le lăsară

să treacă.

La colț, lângă Madeleine, întâlniră o altă patrulă și, după ce Louise dădu aceleași explicații, unul dintre cetățeni spuse:

– E oare pentru o boală de nouă luni, pisicuțo?

– Gongibaud! spuse căpitanul, fără vorbe deocheate în front! Doamnelor, treceți mai departe!

Cu toată dojana, glumele continuară:

– Petrecere bună!

– Respectele mele doctorului!

– Păzește-te de lup!

– Le place să râdă, observă cu voce tare Catherine. Sunt tineri!

În sfârșit, ajunseră la Frédéric. Louise trase clopoțelul cu putere, de mai multe ori. Ușa se întredeschise și portăreasa răspunse la întrebarea ei:

– Nu!

– Trebuie să se fi culcat!

– Îți spun că nu! De vreo trei luni nu mai doarme acasă!

Și ferestruica lojei căzu brusc, ca o ghilotină. Ele stăteau în întuneric, sub gang. O voce furioasă le strigă:

– Hai, ieșiți odată!

Ușa se redeschise; și ieșiră.

Louise simți că trebuie să se așeze pe o piatră; și începu să plângă, cu capul în mâini, fără oprire, din toată inima. Se făcea ziuă, căruțele începeau să treacă.

Catherine o aduse acasă sprijinind-o, sărutând-o, spunându-i tot felul de vorbe bune scoase din experiența ei. Nu trebuie să te amărăști așa pentru un iubit. Dacă asta dispăre, avea să găsească alții.

III

După ce entuziasmul Rosanettei pentru guarzii mobili se calmă, deveni mai drăguță decât oricând, și Frédéric luă pe nesimțite obiceiul să stea la ea.

Clipele cele mai plăcute ale zilei erau dimineața pe terasă. Într-o bluză de batist și cu picioarele goale în papuci, ea se învârtea în jurul lui, curăța colivia canarilor, primenea apa peștișorilor roșii și făcea grădinărie cu o lopățică pentru luat jăratic, într-o lădiță cu pământ, din care se înălța pe zid un spalier de conduru-Doamnei. Apoi, rezemați în coate de marginea balconului, priveau împreună trăsurile, trecătorii; și se încălzeau la soare, făceau planuri pentru seară. El pleca pentru cel mult două ore; după aceea se duceau la un teatru oarecare, în avanscenă; și Rosanette, cu un buchet mare de flori în mână, asculta orchestra, în timp ce Frédéric îi povestea la ureche anecdote și povești galante. Alteori, luau o birjă ca să-i ducă la Bois de Boulogne; se plimbau până târziu, chiar până la miezul nopții. În sfârșit, se întorceau pe la Arcul de Triumf și pe bulevardul cel mare, adulmecând aerul, cu stelele deasupra capului și cu toate becurile de gaz aliniat ca un dublu șirag de perle luminoase pierzându-se în depărtare.

Frédéric o aștepta întotdeauna când trebuiau să iasă; ea își potrivea îndelung sub bărbie cele două panglici ale pălăriei; și își surâdea în oglinda dulapului. Apoi își

petrecea brațul sub al lui, silindu-l să se oglindească lângă ea.

– Arătăm bine așa, amândoi alături! Sărmanul meu iubit, te-aș mânca!

Frédéric era acum obiectul ei, proprietatea ei. Rosanette avea pe față o strălucire continuă, și totodată o grație languroasă în mișcări; era parcă mai rotundă, și fără să poată spune cum, o găsea totuși schimbată.

Într-o zi, Rosanette îi spuse ca pe o veste foarte importantă că domnul Arnoux deschisese un magazin de pânzeturi pentru o fostă muncitoare din fabrica lui; se ducea în fiecare seară acolo, "cheltuia mult, nu mai departe decât săptămâna trecută, îi cumpărase mobilă de palisandru."

– De unde știi? spuse Frédéric

– O, sunt sigură!

Delphine, executând ordinele ei, se informase. Deci îl iubea încă pe Arnoux, dacă se ocupa atâta de el. Frédéric se mulțumi să-i răspundă:

– Ce-ți pasă ție.

Rosanette păru surprinsă de această întrebare:

– Dar îmi datorează bani, canalia! Nu e îngrozitor să-l văd întreținând prostituate?

Apoi, cu o expresie de ură triumfătoare:

– Dealtfel, își bate bine joc de el. Are alți trei amanți. Cu atât mai bine! Să-i mănânce până la ultimul gologan, aș fi încântată!

Arnoux, într-adevăr, se lăsa exploatat de femeia din Bordeaux cu indulgența iubirilor senile.

Fabrica lui nu mai mergea; toate afacerile erau într-o stare de plâns; așa încât, ca să le pună iar pe linia de plutire, se gândi mai întâi să deschidă un șantan, unde nu s-ar cânta decât cântece patriotice. Dacă ministrul i-ar acorda o subvenție, acest stabiliment ar deveni un focar de propagandă și, totodată, un izvor de beneficii. Dar după ce se schimbase direcția politică, asta nu mai era cu putință. Acum, visa o mare ceaprazărie militară. Îi lipseau însă fondurile ca s-o pună pe picioare.

Nici în căminul lui nu era mai fericit. Doamna Arnoux nu mai era atât de blândă cu el, uneori era chiar aspră. Marthe era totdeauna de partea tatălui ei. Asta sporea neînțelegerile și casa devenea de nesuferit. Adesea pleca dis-de-dimineată, își petrecea ziua umblând mult, ca să se amețească, apoi cina într-o cârciumă de țară, cufundat în gânduri.

Lipsa îndelungată a lui Frédéric îi tulbura obiceiurile. Într-o după-amiază veni la el, îl imploră să-l viziteze ca odinioară, și îi obținu făgăduiala.

Frédéric nu îndrăznea să se ducă la doamna Arnoux. I se părea că o trădase. Dar această comportare era lașă. N-avea nici o scuză. Până la urmă trebuia să se ducă! Și, într-o seară, porni într-acolo.

Ploua și tocmai intrase în pasajul Jouffroy când, la lumina vitrinelor, îl opri un bărbat scund și gras, cu șapcă. Lui Frédéric nu-i fu greu să-l recunoască pe Compain, acel orator a cărui moțiune îi făcuse să râdă atâta la club. Se sprijinea de brațul unui individ împopoțonat cu o căciulă roșie de zuav, cu buza de sus prea lungă, cu fața galbenă ca o portocală, cu maxilarul acoperit de o barbă mică, și care-l privea cu ochii mari, unsuroși parcă de admirație.

Compain era desigur mândru de dansul, căci spuse:

– Îți prezint pe acest voinic! E un cizmar, prieten cu mine, un patriot! Luăm ceva?

Frédéric refuză. Compain începu să tune și să fulgere împotriva propunerii Rateau, o manevră de-a aristocraților. Ca să se sfârșească cu ei, ar trebui să se repete un '93! Apoi întrebă despre Regimbart și despre alții, tot atât de faimoși, ca Masselin, Sanson, Lecornu, Maréchal și un oarecare Deslauriers, compromis în afacerea carabinelor interceptate de curând la Troyes.

Toate acestea erau noi pentru Frédéric. Compain nu știa nimic mai mult. Îl părăsi, spunând:

– Pe curând, nu-i așa, căci și dumneata faci parte, nu?

– Din ce?

– Din Capul de vițel!

– Ce cap de vițel?

– A, glumești, reluă Compain, dându-i o palmă peste burtă.

Și cei doi prieteni intrară într-o cafenea.

După zece minute, Frédéric nu se mai gândea la Deslauriers. Era pe trotuarul din strada Paradis în fața unei case; privea lumina unei lămpi la etajul al doilea, îndărătul perdelelor.

În sfârșit urcă scara.

– Arnoux e acasă?

Camerista răspunse:

– Nu, dar intrați, vă rog!

Și, deschizând brusc o ușă:

– Doamnă, e domnul Moreau.

Ea se ridică mai palidă decât gulerul rochiei. Tremura.

– Cărui lucru datorez cinstea... unei vizite... atât de neprevăzute?

– Doar plăcerii de a revedea prieteni vechi!

Și așezându-se:

– Ce mai face bunul meu Arnoux?

– Foarte bine! A ieșit.

– A, înțeleg! tot vechile lui obiceiuri din fiecare seară: are nevoie de puțină distracție!

– De ce nu? După o zi de socoteli, capul are nevoie să se odihnească.

Îl laudă chiar pp soțul ei pentru cât muncea de mult. Acest elogiu îl enerva pe Frécléric; și, arătând pe genunchii ei o bucată de postav negru, cu sutaș albastru:

– Ce faci acolo?

– O vestă pentru fiica mea.

– Dar n-o văd, unde este?

– La pension, răspunse doamna Arnoux.

Îi veniră lacrimile în ochi; se stăpînea împungând repede cu acul. El luă un număr din *Illustration* de pe masă, ca să nu pară descumpănit.

– Caricaturile astea ale lui Cham¹³³ sunt foarte nostime, nu-i așa?

– Da!

Apoi tăcură iar. O rafală zgudui dintr-o dată geamurile.

– Ce vreme! zise Frédéric.

– Adevărat, e foarte amabil din partea dumitale că ai venit pe ploaia asta oribilă!

– O, mie nu-mi pasă! Nu nu sunt ca aceia pe care o ploaie îi împiedică să vină la o întâlnire.

– Ce întâlnire? întrebă ea cu naivitate.

– Nu-ți amintești?

Ea se înfioră și își aplecă fruntea. El îi puse încetșor mâna pe braț.

– Îți spun drept că m-ai făcut să sufăr mult.

Ea rosti, cu un fel de tânguire în glas:

– Dar mă temeam pentru copilul meu!

Și îi povesti boala micului Eugène și toate spaimetele zilei aceleia.

– Mulțumesc! Mulțumesc! Nu mă mai îndoiesc! Te iubesc ca totdeauna.

– Nu, nu-i adevărat!

– De ce?

Ea îl privi cu răceală.

– O uiți pe cealaltă! Cea pe care o plimbi la curse. Femeia al cărei portret îl ai, metresa dumitale!

– Ei bine, da! zise Frédéric. Nu tăgăduiesc nimic. Sunt un mizerabil! Ascultă-mă! Dacă o iubise, o făcuse din deznădejde, așa cum te sinucizi. Dealtfel, o făcuse foarte nefericită, ca să se răzbune pe ea de propria lui rușine. "Ce supliciu! Nu înțelegi?"

Doamna Arnoux își întoarse către el fața frumoasă și-i întinse mâna; închiseră ochii, cufundați ca într-o beție care îi legăna blând și nesfârșit. Apoi se priviră lung, față în față, aproape unul de altul.

– Puteai să crezi că nu te mai iubesc?

Ea răspunse cu o voce joasă, plină de mângâieri:

– Nu! Orice ar fi fost, simțeam în adâncul inimii că era cu neputință și că într-o zi obstacolul dintre noi doi va dispărea!

– Și eu de asemenea! Și mă cuprindea o nevoie de a te revedea, de mă sfârșeam!

– O dată, reluă ea, la Palais-Royal, am trecut pe lângă dumneata.

– Adevărat?

Și îi vorbi de fericirea lui când o regăsise la Dambreuse.

– Dar cât te-am urât în seara aceea, plecând de acolo!

– Bietul băiat!

– Viața mea e atât de tristă!

– Și a mea!... Dacă n-ar fi decât necazurile, îngrijorările, umilințele, tot ce îndur ca soție și ca mamă, nu m-aș plânge, deoarece tot trebuie să murim; lucrul cel mai îngrozitor e singurătatea mea, n-am pe nimeni...

– Dar eu sunt aici!

– O, da!

Un suspin de tandrețe o zgudui. Brațele i se desfăcură; și se îmbrățișară stând în picioaie și se sărutară prelung.

Se auzi parchetul trosnind. O femeie era lângă ei, Rosanette. Doamna Arnoux o recunoscuse; ochii ei mari deschiși o examinau plini de uimire și de indignare. În sfârșit, Rosanette zise:

– Am venit să vorbesc cu domnul Arnoux despre afaceri.

– Nu-i aici, după cum vedeți.

– Da, e adevărat! rosti Mareșala. Servitoarea avea dreptate! Mii de scuze!

Și, întorcându-se către Frédéric:

– Și tu ești aici!

Această tutuire, în fața ei, o făcu pe doamna Arnoux să se înroșească, ca de o palmă dată peste obraz.

– Nu este aici, vă repet!

Atunci, Mareșala, care privea în toate părțile, spuse liniștit:

– Mergem acasă? am o birjă jos.

El se făcea că nu pricepe.

– Haide, vino!

– Da! E un prilej! Plecați! Plecați! spuse doamna Arnoux.

Ieșiră.

Ea se aplecă peste rampă ca să-i mai vadă o dată; și, de sus, de pe palier, un râset ascuțit, sfâșietor, căzu peste ei. Frédéric o împinse pe Rosanette în trăsură, se așeză în fața ei, și tot drumul nu scoase nici un cuvânt.

El însuși era cauza acestei infamii, a cărei răsfrângere îl jignea. Simțea în același timp rușinea unei umilințe zdrobitoare și regretul după fericirea sa; când, în sfârșit, era cât pe ce să fie fericit, totul devenise cu desăvârșire imposibil, și din vina așteptării, a acestei curve, a acestei târfe! Ar fi vrut s-o gătuie, se sufoca. Ajunși acasă, își aruncă pălăria pe o mobilă, își smulse cravata.

– Frumoasă treabă ai făcut, trebuie s-o mărturisești!

Ea se proțăpi cu mândrie în fața lui:

– Ei și! Ce rău am făcut?

– Cum? Mă spionezi?

– E vina mea? De ce te duci să te distrezi cu femeile cinstite?

– N-are nici o importanță! Nu vreau să le insulti tu!

– Cu ce am insultat-o?

El nu găsi nimic de răspuns; și, cu un accent plin de ură, îi reproșă:

– Dar data trecută, la Champ de Mars...

– Ah, mă plictisești cu babele tale!

– Miserabilo!

Și ridică pumnul.

– Nu mă omori! Sunt însărcinată!

Frédéric făcu un pas înapoi.

– Minți!

– Ia privește-mă!

Luă un sfeșnic și, arătându-și fața:

– Te pricepi?

Mici puncte galbene îi pătau obrazul, care era ciudat de umflat. Frédéric nu tăgădui evidența. Se duse și deschise fereastra, se plimbă în lung și în lat, apoi se prăbuși într-un fotoliu.

Acest eveniment era o calamitate, care, înainte de toate, amâna despărțirea lor, și apoi îi răsturna toate planurile. Ideea de a fi tată îi părea, dealtfel, grotescă, inadmisibilă. Oare de ce? Dacă în loc de Mareșală...? Și visarea lui deveni atât de profundă, încât avu un fel de halucinație. Vedea acolo, pe covor, în fața sobei, o fetiță. Ea semăna cu doamna Arnoux și puțin cu el însuși; brună și albă, cu ochi

negri, cu sprâncene foarte mari, cu o panglică roz în părul buclat! (O, cum ar fi iubit-o!) Și i se părea că îi aude vocea; "Tată! tată!"

Rosanette, după ce se dezbrăcase, se apropie de el, zări o lacrimă în ochii lui și îl sărută pe frunte cu gravitate. El se ridică spunând:

– Sigur! N-o să-l omorâm pe țâncul ăsta!

Atunci ea se porni să vorbească. Avea să fie un băiat, fără îndoială! O să-i dea numele Frédéric. Trebuia să înceapă să-i coase scutecele; și, văzând-o atât de fericită, îi fu milă. Nu mai era mânios acum și vru să știe motivul demersului ei de adineauri.

Rosanette îi spuse că domnișoara Vatnaz îi trimisese chiar în ziua aceea o poliță protestată de mult; și ea alergase la Arnoux ca să-i ceară banii.

– Ți i-aș fi dat eu! zise Frédéric.

– Era mai simplu să iau de acolo ce-mi aparținea și să-i restitui celeilalte mia de franci.

– Numai atât îi datorezi?

Ea răspunse:

– Sigur!

A doua zi, la nouă seara (ora indicată de portar), Frédéric se duse la domnișoara Vatnaz.

Se lovi în anticameră de mobile îngrămădite acolo. Se orienta după un zgomot de voci și de muzică. Deschise o ușă și căzu în mijlocul unei *sindrofii*. În picioare, în fața pianului la care cânta o domnișoară cu ochelari. Delmar, serios ca un pontif, declama o poezie umanitară despre prostituție; și vocea lui cavernoasă bubuia, susținută de acorduri puternice. Un șir de femei stătea la perete, îmbrăcate mai mult în culori închise, fără guler, nici manșete. Cinci-șase bărbați, toți intelectuali, ședeau ici-colo pe scaune. Într-un fotoliu se afla un fost fabulist, o ruină; și mirosul acru a două lămpi se îmbina cu aroma ciocolatei care umplea ceștile de pe masa de joc.

Domnișoara Vatnaz, cu o eșarfă orientală în jurul șalelor, stătea la colțul căminului. Dussardier se afla la capătul celălalt, în față; părea ușor stingherit de situația lui. Dealtfel, acest mediu artistic îl intimidă.

Domnișoara Vatnaz sfârșise cu Delmar? poate că nu. Totuși părea geloasă pe bietul comis; și, când Frédéric îi ceru să-i acorde o convorbire între patru ochi, ea îi făcu semn să treacă cu ei în camera de culcare. După ce mia de franci fu plătită, ea ceru și dobânda.

– Nu merită, nu trebuie! zise Dussardier.

– Tu, taci!

Această lașitate a unui om atât de curajos îi plăcu lui Frédéric ca o justificare a lașității sale. Îi aduse Rosanettei polița și nu mai vorbi niciodată despre scandalul de la doamna Arnoux. Dar, de atunci, începu să vadă toate defectele Mareșalei.

Aceasta avea un prost gust iremediabil, o lene de neînțeles, o ignoranță de sălbatic, care mergea până acolo, încât considera ca pe un om foarte celebru pe doctorul Desrogis; și era mândră să-l primească pe el și pe soția lui, pentru că erau "căsătoriți". O ocrotea cu un aer pedant – în ceea ce privește mărunțișurile vieții – pe domnișoara Irma, o biată ființă înzestrată cu o voce subțirică, care avea drept protector un domn "foarte bine", fost funcționar la vamă, și priceput la scamatorii cu

cărțile de joc. Rosanette îi spunea "cățelușul meu!" Frédéric nu putea să sufere nici repetarea unor expresii stupide, ca de pildă: "Cotul!", "Zexe!", "Parcă poți să știi?" etc. și faptul că se încăpățâna să șteargă de praf bibelourile dimineața cu o pereche de mănuși vechi, albe! Era revoltat îndeosebi de felul ei de a se purta cu servitoarea, căreia îi plătea leafa veșnic cu întârziere, și de la care chiar împrumuta bani. Când își făceau socotelile, se ciondăneau ca niște precupețe, apoi se împăcau sărutându-se. A sta cu dânsa între patru ochi era trist. Fu o ușurare pentru el când începură iar primirile la doamna Dambreuse.

Acea cel puțin îl distra! Știa toate intrigile din lumea bună, schimbările de ambasadori, cunoștea personalul croitoreselor; și chiar dacă îi scăpau lucruri banale, le spunea într-o formă atât de convențională, încât fraza ei putea să treacă drept un semn de respect sau drept o ironie. Trebuia s-o vezi în mijlocul a douăzeci de persoane care stăteau de vorbă, neuitând pe nici una, făcându-le să răspundă ce dorea ea, evitând răspunsurile primejdioase!

Niște lucruri foarte simple, povestite de ea, păreau mărturisiri; cel mai mic zâmbet al ei te făcea să visezi; farmecul ei, ca și deliciosu-i parfum obișnuit era complex și greu de definit. Frédéric, în tovărășia ei, simțea de fiecare dată plăcerea unei descoperiri; și totuși o regăsea totdeauna având aceeași seninătate, asemenea sclipirii apelor limpezi. Dar oare de ce purtările ei față de nepoată-sa erau atât de reci? Uneori îi arunca chiar câte o privire ciudată.

Îndată ce fusese vorba de căsătorie, luase drept pretext, vorbind cu domnul Dambreuse, sănătatea șubredă a "scumpei copile", și o duseră imediat la băi la Balaruc. La întoarcere, răsăriseră noi pretexte: tânărul nu avea situație, această mare dragoste nu părea serioasă, nu riscau nimic așteptând. Martinon răspunsese că va aștepta. Purtarea lui fu sublimă. Îl ridică în slăvi pe Frédéric. Și, mai mult: îl informă despre mijloacele de a plăcea doamnei Dambreuse, lăsând chiar să se întrevadă că el ar cunoaște, prin nepoată, sentimentele mătușii.

Cât despre domnul Dambreuse, departe de a fi gelos, îl înconjură cu gentilețe, îl consulta în diferite probleme, se preocupa de viitorul lui, așa încât, într-o zi când se vorbea de moș Roque, el îi spuse la ureche, cu un aer șiret:

– Ai făcut foarte bine.

Și, Cécile, miss John, servitorii, portarul, toți erau drăguți cu el în casa asta. Frédéric venea în fiecare seară, lăsând-o singură pe Rosanette. Viitoarea ei maternitate o făcea mai serioasă, chiar mai tristă, de parcă ar fi frământat-o grijile. La toate întrebările răspundea:

– Te înșeli! Mă simt foarte bine!

Rosanette iscălise cinci polițe odinioară; și, neîndrăznind să-i spună lui Frédéric după achitarea primeia, se dusesse din nou la Arnoux, care îi promisese, în scris, o treime din beneficiile sale în afacerea iluminatului cu gaz al orașelor din Languedoc (o întreprindere minunată!), recomandându-i să nu se servească de această scrisoare înainte de adunarea generală a acționarilor; adunarea era amânată din săptămână în săptămână.

Dar Mareșala avea nevoie de bani. Prefera să moară decât să-i ceară lui Frédéric. Nu voia bani de la el. Asta le-ar fi umbrit dragostea. El suporta cheltuielile casei; dar o trăsură angajată cu luna și alte sacrificii indispensabile de când frecventa casa

Dambreuse îl împiedicau să facă mai mult pentru metresa lui. De două-trei ori, întorcându-se la ore neobișnuite, i se păru că vede siluete masculine dispărând între uși; Rosanette ieșea des fără să vrea să spună unde se duce. Frédéric nu încercă să cerceteze mai adânc lucrurile. Într-o bună zi avea să ia o hotărâre definitivă.

Visa la o altă viață, mai distractivă și mai nobilă. Un asemenea ideal îl făcea îngăduitor față de casa Dambreuse.

Era o sucursală intimă a străzii Poitiers. Îl întâlnește acolo pe marele domn A., pe ilustrul B., pe profundul C, pe elocventul Z., pe imensul Y., pe vechii tenori ai centrului stânga, pe cavalerii dreptei, pe comandantul moderaților, pe veșnicii eroi ai comediei. Era uluit de oribilul lor limbaj, de meschinăria lor, de răzbunările lor, de reaua lor credință, – toți acești oameni care votaseră Constituția se străduiau acum să o dărâme; și se agitau mereu, lansau manifeste, pamflete, biografii; aceea a lui Fumichon făcută de Hussonnet fu o capodoperă. Nonancourt se ocupa de propaganda la țară, domnul de Grémonville lucra cu clerul, Martinon recruta tineri burghezi. Fiecare activa după puterile sale, până și Cisy. Gândindu-se acum la lucruri serioase, făcea curse cu cabrioleta pentru partid, de dimineață până-n seară.

Domnul Dambreuse, ca un barometru, exprima permanent ultima opinie a grupului. Nu se putea vorbi de Lamartine^{134} fără ca el să nu citeze cuvintele unui om din popor: "Prea multă poezie!" Cavaignac^{135}, nu era, după el, decât un trădător. Președintele pe care-l admirase timp de trei luni, începea să decadă în stima sa (nu găsea că are "energia necesară"). Și, cum îi trebuia mereu un salvator, recunoștința lui se îndrepta către Changarnier^{136} de când cu afacerea Conservatorului. "Slavă Domnului, Changarnier... Să sperăm că Changarnier... O, n-avem de ce să ne temem atâta timp cât Changarnier..."

Îl proslăvea înainte de oricine pe domnul Thiers pentru volumul său împotriva socialismului^{137}, în care se dovedise totodată gânditor și scriitor. Se râdea grozav de Pierre Leroux^{138}, care cita în Cameră pasaje din filosofi. Se făceau glume pe socoteala cozii falansteriene. Se duceau să aplaude *Bâlciul ideilor*^{139}; și autorii piesei erau comparați cu Aristofan. Frédéric se duse și el la teatru, ca toți ceilalți.

Vorbăria politică și mâncarea bună îi amorțeau moralitatea. Oricât îi păreau de mediocre aceste personaje, era mândru că le cunoștea și, în fundul sufletului, dorea considerația burgheziei. O amantă ca doamna Dambreuse l-ar consacra.

Începu să facă tot ce trebuia pentru asta.

Se afla în calea ei la plimbare, se ducea să o salute în lojă, la teatru; și, cunoscând orele la care se ducea la biserică, se posta îndărătul unei coloane într-o poză melancolică. Între ei era un schimb neîncetat de bilețele pentru indicații de curiozități, informații în legătură cu un concert, împrumuturi de cărți sau de reviste. În afară de vizita de seară, îi mai făcea uneori una în amurg; și era o gradație în bucuria lui, când trecea succesiv pe poarta mare, prin curte, prin anticameră, prin cele două saloane; în sfârșit ajungea în budoarul ei, discret ca un mormânt, călduț ca un alcov, unde te loveai de capitonajul mobilelor, printre tot felul de obiecte risipite ici și colo: scrinuri, paravane, cupe și tăvi de lac, de baga, de fildeș, de malahit, nimicuri costisitoare, reînnoite adesea. Erau acolo și obiecte simple: trei pietre de la Étretat drept prespapier, o căciulă atârnată de un paravan chinezesc; totuși, toate

aceste lucruri se armonizau; te impresiona chiar noblețea ansamblului, care se explica poate prin înălțimea tavanului, bogăția draperiilor și lungimea franjurilor de mătase care fâlfâiau pe picioarele aurite ale taburetelor.

Ea stătea aproape totdeauna pe o canapeluță, lângă jardiniera din dreptul ferestrei. Așezat la marginea unui taburet cu rotile, el îi înșira complimentele cele mai potrivite; și ea îl privea cu capul puțin aplecat, cu gura zâmbitoare.

El îi citea pagini de poezie din tot sufletul, ca s-o emoționeze și să se facă admirat. Ea îl oprea cu câte o observație defăimătoare sau o remarcă practică, și conversația lor ajungea mereu la veșnica problemă a Dragostei! Se întrebau ce îi dădea oare naștere, dacă femeile o simțeau mai adânc decât bărbații, care erau diferențele între ei în chestiunea asta. Frédéric încerca să-și dea cu părerea, evitând totodată să fie grosolan și searbăd. Era ca un fel de luptă, uneori plăcută, alteori plicticoasă.

Nu simțea lângă ea încântarea întregii sale ființe care-l împingea către doamna Arnoux, nici tulburarea veselă pe care i-o pricinuiseră Rosanette la început. Dar o dorea ca pe un lucru anormal și greu de obținut, pentru că era nobilă, pentru că era bogată, pentru că era evlavioasă, închipuindu-și că avea delicateți de simțire, rare ca dantelele ei, amulete pe piele și sficiuni în depravare.

Se folosi de veghea lui dragoste. Îi povesti, ca și cum ar fi fost inspirat de dânsa, tot ceea ce simțise odinioară lângă doamna Arnoux, melancoliile, temerile, visurile lui. Ea primea toate aceste declarații ca o persoană obișnuită cu asemenea lucruri, fără să le respingă formal, dar și fără să cedeze; și el n-ajungea să o seducă, așa cum Martinon n-ajungea să se însoare. Ca să sfârșească odată cu pretendentul nepoatei sale, doamna Dambreuse îl acuză că nu urmărea decât banii, și îl rugă chiar pe soțul ei să-l pună la o încercare. Domnul Dambreuse îi declară deci tânărului că Cécile, fiind orfana unor părinți săraci, n-avea nici a moșteni pe cineva și nici vreo zestre.

Martinon, crezând că toate acestea nu erau adevărate sau că înaintase prea mult ca să se mai dezică, ori poate dintr-o încăpățânare de idiot care este uneori o faptă genială, răspunse că averea lui, cincisprezece mii de livre rentă, le va ajunge. Această dezinteresare neprevăzută îl mișcă pe bancher. Îi făgădui o cauțiune de perceptor, angajându-se să obțină și postul; și, în mai 1850, Martinon se cunună cu domnișoara Cécile. Nu avu loc nici o petrecere. Tinerii căsătoriți plecară în Italia chiar în seara nunții. Frédéric, a doua zi, se duse să facă o vizită doamnei Dambreuse. Îi păru mai palidă decât de obicei. Ea îl contrazise cu amărăciune în legătură cu două-trei subiecte fără importanță. Dealtfel, toți bărbații erau niște egoiști.

Mai erau și unii devotați, dacă n-ar fi decât el.

– Ei, ca toți ceilalți!

Avea pleoapele roșii; plângea. Apoi, silindu-se să zâmbească:

– Iartă-mă! N-am dreptate! Mi-a venit așa, o idee tristă!

El nu înțelegea nimic.

"Oricum, e mai puțin tare decât îmi închipuiam", gândi el.

Ea sună ca să ceară un pahar de apă, bău o înghițitură, îl dădu îndărăt, apoi se plânse că toți o serveau mizerabil. Ca s-o distreze, el se oferă să-i fie valet, pretinzând că e capabil să aducă farfurii, să ștergă praful de pe mobile, să anunțe musafirii, să

fie – în sfârșit – un bun fecior sau mai curând comisionar, cu toate că asta nu mai era la modă. Ar fi vrut să stea la spatele trăsorii ei, purtând o pălărie cu pene de cocoș.

– Și cum te-aș mai urma pe jos, cu măreție, ducând un cățel în brațe.

– Ești vesel, spuse doamna Dambreuse.

Nu era oare o nebunie, reluă el, să iei totul în serios? Existau destule nenorociri ca să mai fie nevoie să-ți mai născocești și altele. Nimic nu merita chinul unei suferințe. Doamna Dambreuse ridică din sprâncene, aprobând parcă.

Această potrivire de sentimente îl îndemnă pe Frédéric să îndrăznească mai mult. Dezamăgirile lui de odinioară îi dădeau acum un fel de clarviziune. Continuă:

– Strămoșii noștri trăiau mai bine. De ce să nu ascuți de impulsul care ne mână? Dragostea, la urma urmei, nu era un lucru atât de important în sine.

– Ceea ce spui e imoral!

Ea se așeză din nou pe canapea. El se așeză la margine, lângă picioarele ei.

– Nu vezi că mint! Căci, ca să placi femeilor, trebuie să afișezi o nepăsare de bufon sau furii de tragedian! Ele își bat joc de noi când le spunem simplu că le iubim. Eu consider acele hiperbole care le amuză o profanare a dragostei adevărate; așa încât nu mai știm cum s-o exprimăm, mai cu seamă în fața celor... care au... atâta spirit.

Îl privea printre gene. El coborî vocea, aplicându-se către fața ei.

– Da! mi-e frică de dumneata! Te iubesc poate?... Iartă-mă! Nu voiam să spun toate astea! Nu e vina mea! Ești atât de frumoasă!

Doamna Dambreuse închise ochii și el fu surprins de victoria lui atât de rapidă! Copacii cei mari din grădină, care fremătau încetitor, se opriră. Nori nemișcați brăzdau cerul cu dungi roșii, lungi și parcă întreaga mișcare a lumii fusese suspendată. Atunci îi reveniră vag în minte seri asemănătoare cu aceasta, cu aceleași tăceri. Unde fuseseră oare?...

Îngenunchie înaintea ei, îi luă mâna și îi jură dragoste veșnică. Apoi, când plecă, ea îl chemă înapoi printr-un semn și îi spuse încet:

– Vino din nou, la cină! Vom fi singuri!

Coborând scara, lui Frédéric i se părea că devenise alt om, că era înconjurat de temperatura îmbălsămată a serelor calde, că intra definitiv în lumea superioară a adulterelor patriciene și a înaltelor intrigi. Ca să ai primul loc în acea lume, era destul să ai o femeie ca aceasta. Lacomă, fără îndoială, de putere și de acțiune, și măritată cu un om mediocru pe care ea îl ajutase miraculos, dorea oare un bărbat tare pe care să-l conducă? Acum, nimic nu mai era imposibil! Se simțea în stare să facă două sute de leghe călare, să lucreze mai multe nopți la rând, fără oboseală; inima i se revărsa plină de orgoliu.

Pe trotuar, în fața lui, un bărbat îmbrăcat cu un pardesiu vechi mergea cu capul în jos, și părea atât de copleșit, îneât Frédéric se întoarse să-l vadă. Acela ridică fața. Era Deslauriers. Șovăia. Frédéric îi sări de gât.

– Ah, sărmanul meu prieten! Cum, tu ești? și îl duse acasă la el, punându-i nenumărate întrebări una peste alta.

Fostul comisar al lui Ledru-Rollin^[140] își povesti mai întâi necazurile. Cum le predicase conservatorilor fraternitatea și socialiștilor respectul față de legi, unii

trăsese în el cu pușca și ceilalți îi pregătiseră frânghia ca să-l spânzure. După evenimentele din iunie, îl destituiseră cu brutalitate. El se aruncase într-un complot, acela cu armele confiscate la Troyes. Îi dăduseră drumul din lipsă. de dovezi. Apoi, comitetul de acțiune îl trimisese la Londra, unde se bătuse cu tovarășii lui, în mijlocul unui banchet. Întors la Paris...

– De ce n-ai venit la mine?

– Nu erai niciodată acasă. Portarul tău avea atitudini misterioase, nu știam ce să cred; și apoi, nici nu voiam să mă întorc învins.

Bătuse la porțile Democrației, oferind să-și pună în serviciul ei pana, cuvântul, demersurile; pretutindeni fusese respins; n-aveau încredere în el; își vânduse ceasul, biblioteca, rufăria.

– Mai bine ar fi să crap pe pontoanele de la Belle-Isle dimpreună cu Sénécal!

Frédéric, care-și aranja cravata, nu păru prea impresionat de această veste.

– A, Sénécal e deportat?

Deslauriers răspunse, privind cu invidie pereții:

– N-are toată lumea norocul tău!

– Iartă-mă, spuse Frédéric, prefăcându-se că nu a înțeles aluzia, dar mănânc în oraș. O să ți se pregătească masa; comandă ce vrei! Culcă-te în patul meu.

Văzând atâta cordialitate, amărăciunea lui Deslauriers dispăru.

– Patul tău? Dar... te-aș deranja!

– Nu, eu am și altele!

– A, foarte bine, rosti avocatul râzând. Unde iei masa?

– La doamna Dambreuse.

– Oare... asta... să fie...?

– Ești prea curios, spuse Frédéric cu un zâmbet care confirma presupunerea.

Apoi, privi pendula și se așeză din nou.

– Asta e! Nu trebuie să-ți pierzi nădejdea, vechi apărător al poporului!

– Ce tot spui! Să o facă alții!

Avocatul nu putea să sufere muncitorii, fiindcă avusese necazuri în provincia lui care era bogată în huilă. Fiecare puț de extracție numise un guvern provizoriu căruia îi trimitea ordine.

– Dealtfel, comportarea lor a fost încântătoare peste tot: la Lyon, la Lille, la Le Havre, la Paris! Căci după exemplul fabricanților care ar vrea să excludă produsele străine, acești domni cer să fie expulzați muncitorii englezi, germani, belgieni și savoiarzi! Cât despre inteligență, la ce au servit sub Restaurație faimoasele lor asociații muncitorești? În 1830, au intrat în garda națională, fără măcar să aibă bunul simț de a o domina. După '48, n-au apărut din nou breslele cu drapelele lor? Cereau chiar să aibă deputații lor, care să nu vorbească decât pentru ei! Așa cum deputații producătorilor de sfeclă nu se ocupă decât de sfeclă! Ah, m-am săturat de indivizii ăștia, care se prosternează rând pe rând în fața eșafodului lui Robespierre, în fața cizmelor împăratului^[141], în fața umbrelei lui Ludovic-Filip, pleavă veșnic devotată celui care le aruncă pâine în bot! Se strigă împotriva venalității lui Talleyrand și a lui Mirabeau^[142]; dar comisionarul cel mai umil și-ar vinde patria pentru cincizeci de centime, dacă i s-ar făgădui tariful de trei franci cursa! Ce greșeală! Ar fi trebuit să dăm foc întregii Europe!

Frédéric îi răspunse:

– Lipsea scânteia! Erați numai niște mici burghezi și, cei mai buni dintre voi, niște pedanți! Cât despre muncitori, ei au dreptul să se plângă; căci, afară de un milion sustras de la lista civilă, și pe care ați binevoit să li-l oferiți odată cu cea mai josnică lingușire, n-ați făcut nimic pentru ei decât fraze! Cartea de muncă rămâne în mâinile patronului (chiar în fața justiției) și salariatul rămâne inferior stăpânului său, deoarece cuvântul lui nu este crezut. În sfârșit, Republica mi se pare un lucru învechit. Cine știe? Progresul, poate, nu e realizabil decât printr-o aristocrație sau printr-un om? Inițiativa vine totdeauna de sus. Poporul este lipsit de maturitate, orice s-ar zice!

– Poate că-i adevărat, zise Deslauriers.

După Frédéric, marea masă a cetățenilor nu aspira decât la odihnă (învățase ceva în casa Dambreuse), și conservatorii aveau toate șansele. Acest partid, totuși, nu avea oameni noi.

– Dacă te-ai prezenta tu, sunt sigur...

Nu sfârși fraza. Deslauriers înțelese totuși, și-și trecu mâinile peste frunte; apoi, izbucni brusc:

– Dar tu? Nimic nu te împiedică! De ce n-ai putea să fii deputat? Ca urmare a unei duble alegeri, era o candidatură vacantă în Aube. Domnul Dambreuse, reales în Legislativă, ținea de un alt arondisment. "Vrei să mă ocup eu de asta?" El cunoștea mulți cărciumari, institutori, medici, secretari de avocați și pe patronii lor. "Dealtfel, pe țărani poți să-i faci să creadă tot ce vrei!"

Frédéric simțea cum ambiția lui se aprinde din nou. Deslauriers adăugă:

– Ar trebui să-mi găsești o slujbă la Paris.

– O, n-are să fie prea greu, prin domnul Dambreuse.

– Fiindcă veni vorba de huilă, reluă avocatul, ce s-a mai întâmplat cu societatea lui cea mare? Un post ca acesta mi-ar trebui mie! Și le-aș fi util, păstrându-mi totuși independența.

Frédéric îi făgădui să-l prezinte bancherului în cel mult trei zile.

Cina luată între patru ochi cu doamna Dambreuse fu încântătoare. Ea zâmbea în fața lui, de cealaltă parte a mesei, pe deasupra florilor dintr-un coșuleț, la lumina lămpii suspendate; și, cum fereastra era deschisă, se vedeau stelele. Vorbiră puțin, neîncrezându-se în ei înșiși, fără îndoială; dar, îndată ce servitorii întorceau spatele, își trimiteau sărutări din vârful buzelor. Îi povesti ideea lui de a candida. Ea îl aprobă, luându-și chiar angajamentul să-l convingă pe domnul Dambreuse.

Seara, câțiva prieteni se prezentară ca s-o felicite și s-o plângă: trebuie să fie mâhnită că nu-și mai are nepoata alături! Era foarte bine, dealtfel, pentru tinerii căsătoriți, că plecaseră în călătorie; mai târziu, vin greutățile, copiii. Dar Italia nu era așa cum ți-o închipui. Ei însă erau la vârsta iluziilor! Și apoi luna de miere înfrumuseța totul! Ultimii care rămaseră fură domnul de Grémonville și Frédéric. Diplomatul nu voia să plece. În sfârșit, la miezul nopții, se ridică. Doamna Dambreuse îi făcu semn lui Frédéric să plece cu el; și-i mulțumi pentru această supunere printr-o strângere de mână nespus de suavă.

Mareșala scoase un strigăt de bucurie văzându-l. Îl aștepta de la ora cinei. El se scuză vorbind de un demers absolut necesar în interesul lui Deslauriers. Fața lui

avea un aer de triumf, o aureolă, care o uimi pe Rosanette.

– Nu știi, poate din cauza fracului care-ți vine așa de bine, dar nu mi-ai părut niciodată atât de frumos! Ce frumos ești!

Într-un avânt de dragoste, ea își jură în sinea ei că nu va mai aparține altora, orice s-ar întâmpla, chiar dacă ar trebui să moară de foame!

Frumoșii ei ochi umezi sclipeau de o patimă atât de puternică, încât Frédéric o luă pe genunchi zicându-și: "Ce canalie sunt!" și aplaudându-se pentru perversitatea lui.

IV

Domnul Dambreuse, când Deslauriers se prezentă la dânsul, se gândea să reînvie marea afacere a huilei. Dar această fuziune a tuturor societăților într-una singură era rău văzută: se zicea că "e un monopol", ca și cum pentru asemenea întreprinderi n-ar trebui capitaluri imense!

Deslauriers, care citise anume de curând lucrarea lui Gobet și articolele domnului Chappe în *Gazda minelor*, cunoștea perfect problema. El demonștră că legea din 1810 stabilea în avantajul concesionarului un drept care nu putea fi schimbat. Doaltfel, se putea da o culoare democratică întreprinderii: a împiedica fuziunea micilor întreprinderi miniere era un atentat împotriva principiului însuși al asociației.

Domnul Dambreuse îi încredință notele pentru a redacta un memoriu. Cât despre felul în care avea să-i fie plătită munca, făcu făgăduieli cu atât mai bune cu cât erau mai puțin precise.

Deslauriers se întoarse acasă la Frédéric și îi raportă ce se discutase la conferință. În plus, o văzuse și pe doamna Dambreuse pe scară, când ieșea.

– Te felicit, pe cuvântul meu!

Apoi vorbiră de alegere. Trebuia inventat ceva.

A treia zi, Deslauriers reapăru cu o foaie scrisă, destinată ziarelor, și care era o scrisoare familiară, prin care domnul Dambreuse aproba candidatura prietenului lor. Susținută de un conservator și protejată de un revoluționar, trebuia să izbutească. Oare cum de semnase capitalistul o asemenea elucubrație? Avocatul, fără cea mai mică jenă, din proprie inițiativă, se dusese s-o arate doamnei Dambreuse care, gășind-o foarte bună, luase tot restul asupra ei.

Acest demers îl miră pe Frédéric. Și totuși îl acceptă; apoi, cum Deslauriers lua contact cu domnul Roque, îi povesti situația lui față de Louise.

– Spune-le tot ce vrei, că afacerile mele sunt tulburi; că le voi descurca. E destul de tânără ca să poată aștepta!

Deslauriers plecă; și Frédéric se socoti un om foarte priceput. Dealtfel simțea o liniște, o satisfacție profundă. Bucuria de a poseda o femeie bogată nu era știrbită de nici un contrast; sentimentul se armoniza cu mediul. Viața lui era acum un lanț de plăceri.

Cea mai delicioasă, poate, era aceea de a o contempla pe doamna Dambreuse în lume, la ea în salon. Cuviința manierelor ei îl făcea să viseze la alte atitudini; în timp ce ea vorbea pe un ton rece, el își amintea murmurul cuvintelor ei de dragoste;

respectul pentru virtutea ei îl delecta ca un omagiu ce se răsfrângea asupra lui; și câteodată îi venea să strige: "O cunosc mai bine decât voi! E a mea!"

Legătura lor deveni repede cunoscută, acceptată. Doamna Dambreuse îl duse cu ea pe Frédéric în lume toată iarna.

Sosea aproape întotdeauna înaintea ei; și o vedea intrând, cu brațele goale, cu evantaiul în mână, cu perle în păr. Se oprea în prag (pervazul ușii o înconjura ca o ramă) și avea o mică mișcare de nehotărâre, clipind din ochi, ca să descopere dacă el era acolo. La plecare îl lua cu ea în trăsură; ploaia bătea în ochiul ferestruicii; trecătorii, ca niște umbre, se agitau prin noroi; și ei, strânși unul lângă altul, vedeau toate acestea confuz, cu o indiferență calmă. Sub diferite pretexte, Frédéric mai rămânea vreo oră la ea în cameră.

Doamna Dambreuse cedase mai ales din plictiseală. Dar această ultimă încercare nu trebuia să fie pierdută. Ea voia o mare dragoste, și-l copleși cu atenții și mângâieri.

Îi trimitea flori; îi lucră o tapițerie pentru un scaun; îi dădu o tabacheră, o trusă de scris, mii de lucrșoare de uz cotidian, pentru ca el să nu facă nici o mișcare independentă de amintirea ei.

Aceste atenții îl încântară la început, și curând ajunseră să-i pară firești.

Ea se urca într-o birjă, îi dădea drumul la intrarea unui pasaj, ieșea pe la capătul celălalt; apoi, strecurându-se de-a lungul pereților, cu fața acoperită de un voal dublu, ajungea în strada unde Frédéric, care făcuse de santinelă, o lua de braț, repede, ca să o conducă la el acasă. Cei doi servitori erau la plimbare, portarul la cumpărături; ea privea în toate părțile; nici o primejdie! și ofta ca un exilat care își revede patria. Norocul îi făcu mai îndrăzneți. Întâlnirile lor erau tot mai dese. Într-o seară chiar, ea apăru deodată în mare toaletă de bal. Aceste surprize ar fi putut fi primejdioase; o dojeni pentru imprudență; dealtfel nu-i plăcu, deoarece corsajul decoltat îi dezvelea prea mult sânii slabi.

Atunci recunoscu ceea ce își ascunsese sieși, deziluzia simțurilor sale. Totuși continua să simuleze aceeași înflăcărare; dar ca s-o resimtă, trebuia să evoce imaginea Rosanettei sau a doamnei Arnoux.

Această atrofie sentimentală îi lăsa capul complet liber și, mai mult ca niciodată, ambiționa o înaltă poziție în societate. Având o asemenea trambulină era firesc să se folosească de ea.

Către mijlocul lui ianuarie, într-o dimineață, Sénécal intră în cabinetul său; și la exclamația sa de mirare, îi răspunse că era secretarul lui Deslauriers. Îi aducea chiar o scrisoare de la dânsul. Erau vești bune, dar îl dojenea pentru neglijență; trebuia să se ducă acolo.

Viitorul deputat spuse că pornește la drum a treia zi.

Sénécal nu-și dădu nici o părere în privința acestei candidaturi. Vorbi despre el însuși și despre treburile țării.

Oricât erau de lamentabile, îl bucurau; căci duceau la comunism. Mai întâi, chiar Administrația ducea într-acolo, deoarece, în fiecare zi, erau tot mai multe lucruri conduse de Guvern. Cât despre Proprietate, Constituția din '48, cu toate slăbiciunile ei, nu o menajase; statul putea să ia în stăpânire de acum înainte, în numele utilității publice, ceea ce considera el că îi convine. Sénécal se declară de

partea Autorității; și Frédéric descoperi în discursurile lui exagerarea propriilor sale cuvinte către Deslauriers. Republicanul protesta până și împotriva insuficienței maselor.

– Robespierre, apărând dreptul celor puțini, l-a adus pe Ludovic al XVI-lea în fața Convenției naționale și a salvat poporul. Scopul evenimentelor le face să devină legitime. Dictatura e câteodată indispensabilă. Trăiască Tirania, dacă tiranul realizează lucruri bune!

Discuția lor fu lungă și, în momentul când pleca, Sénécal mărturisi (poate că acesta era chiar scopul vizitei) că Deslauriers își pierduse răbdarea în fața tăcerii domnului Dambreuse.

Dar domnul Dambreuse era bolnav. Frédéric îl vedea în fiecare zi, căci, fiind atât de intim în casa lor, era primit în preajma lui.

Revocarea generalului Changarnier^{143} îl impresionase foarte mult pe capitalist. Chiar în seara aceea, simți o fierbințeală mare în piept, cu o apăsare atât de grea încât nu putea sta culcat. Îi puseră lipitori și se simți ușurat pentru un moment. Tușea uscată dispăru, respirația îi era mai calmă; și, opt zile după aceea, spuse mâncând o supă:

– Ah, merge mult mai bine! Dar era cât pe ce să pornesc în călătoria cea mare!

– Nu fără mine! strigă doamna Dambreuse, precizând prin aceste cuvinte că n-ar fi putut să-i supraviețuiască.

În loc de răspuns, el îi aruncă ei și amantului ei un zâmbet ciudat, în care era și resemnare, și indulgență, și ironie, și chiar ceva ca o glumă, un subînțeles aproape vesel.

Frédéric vru să plece la Nogent, doamna Dambreuse se opuse; își făcea și își desfăcea valizele, după mersul bolii.

Brusc, domnul Dambreuse scuipea mult sânge. "Prinții științei", consultați, nu descoperiră nimic nou. Picioarele i se umflau și slăbiciunea creștea. Își exprimase de mai multe ori dorința de a o vedea pe Cécile, eare era la celălalt capăt al Franței, cu soțul ei numit perceptor de o lună. Porunci hotărât să o cheme. Doamna Dambreuse scrisese trei scrisori și i le arătă.

Nu-l părăsea nici o secundă, nu se mai culca, neavând încredere nici chiar în călugăriță. Persoanele care se înscriau în registru la portar întrebau despre ea cu admirație; și trecătorii erau plini de respect în fața cantității de paie din stradă, de sub ferestre.

La 12 februarie, la ora cinci, se declară o hemoptizie înspăimântătoare. Doctorul de gardă semnală primejdia. Alergară repede după preot.

În timpul spovedaniei domnului Dambreuse, doamna îl privea de departe, curios. Apoi, tânărul medic puse un vezicator și așteptă.

Lumina lămpilor, mascată de mobile, lumina inegal camera. Frédéric și doamna Dambreuse, la picioarele patului, se uitau la muribund. În cadrul unei ferestre, preotul și medicul vorbeau încet; sora, în genunchi, murmură rugăciuni.

În sfârșit, se auzi un horcăit. Măinile i se răceau, obrazul începea să pălească. Uneori respira foarte adânc; și apoi din ce în ce mai rar; îi scăpară două-trei cuvinte confuze; mai răsuflă odată ușor în timp ce ochii i se rostogoleau în orbite și capul îi căzu într-o parte pe pernă.

Toți rămaseră o clipă nemișcați.

Doamna Dambreuse se apropie; și, fără efort, cu simplitatea datoriei, îi închise pleoapele.

Apoi își deschise brațele, răsucindu-și talia ca într-un spasm de deznădejde reținută, și ieși din încăpere, sprijinită de medic și de călugăriță. După un sfert de oră, Frédéric urcă în camera ei.

Plutea acolo un miros greu de definit, emanația lucrurilor delicate care umpleau odaia. În mijlocul patului era întinsă o rochie neagră, contrastând cu cuvertura roz.

Doamna Dambreuse era lângă sobă, în picioare. Fără să presupună o durere violentă, Frédéric o credea puțin tristă; și, cu o voce plângătoare, întrebă:

– Suferi?

– Eu? Nu, deloc!

Se întoarse, zări rochia, o examina, apoi îi spuse să nu se sfiască:

– Fumează dacă vrei! Ești în camera mea!

Și, oftând adânc:

– Ah, sfântă Fecioară! Ce ușurare!

Pe Frédéric exclamația îl miră. Reluă, sărutându-i mâna:

– Eram totuși destul de liberi!

Această aluzie la lipsa de jenă a dragostei lor o jigni pe doamna Dambreuse:

– Ei, tu nu știi serviciile pe care i le făceam, nici câte spaime aveam!

– Cum?

– Da! Puteam fi liniștită având veșnic lângă mine pe bastarda aceea, o copilă adusă în casă la cinci ani după căsătorie, și care, fără mine, l-ar fi împins desigur să facă vreo prostie?

Atunci îi explică situația afacerilor ei. Se căsătoriseră sub regimul separației bunurilor. Patrimoniul ei era de trei sute de mii de franci. Domnul Dambreuse, prin contractul lor, îi asigurase, în caz de supraviețuire, cincisprezece mii de livre rentă și deplina proprietate a casei. Dar puțin timp după aceea, făcuse un testament prin care îi lăsa toată averea; și ea o evalua, pe cât se putea acum, la mai mult de trei milioane.

Frédéric căscă ochii mari.

– Merita, nu? Dealtfel, am contribuit și eu la ea! Apăram bunul meu; Cécile m-ar fi despuiat pe nedrept.

– De ce n-a venit să-l vadă pe tatăl ei? spuse Frédéric.

La aceste cuvinte, doamna Dambreuse îl privi fix; apoi, pe un ton tăios, răspunse:

– Nu știu nimic! N-are suflet, probabil! O, o cunosc eu! De aceea n-are sa aibă de la mine un sanț!

Nu stingherea pe nimeni, cel puțin de când se măritase.

– Ah! căsătoria ei! zise rânjind doamna Dambreuse.

Îi era ciudă pe ea însăși că o tratase prea bine pe această neroadă, care era invidioasă, interesată, ipocrită. "Toate defectele tatălui ei!" Îl ponegrea din ce în ce mai mult. Era fals, necruțător dealtfel, tare ca piatra, "un om rău, un om rău!"

Oricine poate face greșeli, chiar cei mai înțelepți. Doamna Dambreuse, arătându-și ura această cumplită, greșise. Frédéric, stând în fața ei, într-un fotoliu înalt, se

gândeala la toate astea, scandalizat.

Ea se ridică și se așează încetșor pe genunchii lui.

– Numai tu ești bun! Numai pe tine te iubesc! Privindu-l, i se muie inima, o reacție nervoasă îi aduse lacrimi

În ochi, și murmură:

– Vrei să te însori cu mine?

Întâi crezu că nu înțelege bine. Această avere îl amețea. Ea repetă mai tare:

– Vrei sa te însori cu mine?

În sfârșit, spuse zâmbind:

– Te îndoiești?

Apoi fu cuprins de rușine și, ca să-i ofere o răscumpărare defunctului, se oferi să-l vegheze. Dar cum se sfia de acest sentiment pios, adăugă pe un ton indiferent:

– Poate că ar fi mai potrivit.

– Da, poate, zise ea, din pricina servitorilor.

Patul fusese tras afară din alcov. Sora se afla la picioare; și, la căpătâi, stătea alt preot, un om slab și înalt, cu o înfățișare fanatică, spaniolă. Pe măsuța de noapte, acoperită cu un șervet alb, ardeau trei lumânări.

Frédéric luă un scaun și privi mortul. Fața lui era galbenă ca paiul: puțină spumă sângerie i se ivise la colțurile gurii. Aven un fular în jurul capului, o vestă de tricot și un crucifix de argint pe piept, între brațele încrucișate.

Existența aceasta plină de agitație se sfârșise! Câte curse nu făcuse prin birouri, câte cifre nu aliniase, câte afaceri nu învărtise, câte rapoarte nu ascultase! Câtă vorbărie, câte zâmbete, câte plecăciuni! Căci îl aclamase pe Napoleon, pe invadatori, pe Ludovic al XVIII-lea, anul 1830, pe muncitori, toate regimurile, adorând Puterea în asemenea măsură, încât ar fi plătit ca să se vândă.

Dar lăsa după el domeniul Fortelle, trei manufacturi în Picardia, pădurea de la Craneé în Yonne, o fermă lângă Orléans, valori imobiliare considerabile.

Frédéric făcu astfel recapitularea averii; și această avere avea să-i aparțină lui! Se gândi mai întâi la "ce o să spună lumea", la un cadou pentru mama sa, la viitoarele sale atelaje, la un fost vizitiu al familiei lui pe care voia să-l facă portar. Livreaua ar trebui desigur schimbată. Ar transforma salonul cel mare în cabinet de lucra. Nimic nu s-ar împotrivi ca, dând jos trei pereți, să aibă, la etajul al doilea, o galerie de tablouri. Poate ar putea să facă jos o sală de baie turcească. Cât despre biroul domnului Dambreuse, o cameră urâcioasă, la ce-ar putea oare sluji?

Preotul care își ștergea nasul sau sora care aranja focul întrerupeau brutal aceste închipuiri Dar realitatea le confirma; cadavrul era tot acolo. Pleoapele i se redeschiseseră; și pupilele, cu toate că erau înecate într-un întuneric vâscos, aveau o expresie enigmatică, intolerabilă. Lui Frédéric i se părea că vede în ele o judecată aspră în privința lui, și simțea aproape o remușcare, căci niciodată n-avusese să se plângă de omul acesta, care, dimpotrivă... "Haida-de! Un bătrân mizerabil!" și îl privea mai de aproape, ca să se îmbărbăteze, strigându-i în gând:

– Ei, ce? Eu te-am omorât?

În timpul acesta, preotul citea rugăciuni; călugărița, nemișcată, picotea; mucerile celor trei lumânări se alungeau.

Se auzi timp de două ore uruitul surd al căruțelor mergând spre Hale. Geamurile

se albiră, trecu o birjă apoi o ciurdă de măgari care tropăiau pe caldarâm, se auziră lovituri de ciocane, strigăte de negustori ambulanti, sunete de trompetă, totul se contopea în marea voce a Parisului care se trezește.

Frédéric porni la drum. Se duse mai întâi la primărie ca să facă declarația de deces; apoi, după ce medicul legist îi dădu un certificat, se întoarse la primărie ca să spună ce cimitir alegea familia și ca să se înțeleagă cu biroul de pompe funebre.

Funcționarul îi arătă un desen și un program, unul indicând diferitele clase de înmormântare, celălalt amănunțele complete ale decorului. Voiau un car funebru cu galerie sau unul cu pene, cozi împletite la cai, pompoane la valeți, inițiale sau un blazon, lămpi funebre, un om pentru perna cu decorații și câte trăsuri? Frédéric fu darnic; doamna Dambreuse ținea să nu se facă economii.

Apoi, se duse la biserică.

Vicarul convoaielor mortuare începu prin a critica pompele funebre; astfel funcționarul însărcinat să poarte însemnele onorifice era inutil; mai bine mai multe lumânări! Se înțeleseră să facă o slujbă cu muzică. Frédéric semnă înțelegerea, cu obligația de a plăti toate cheltuielile.

Se duse apoi la Primărie pentru cumpărarea locului. O concesiune de doi metri lungime și un metru lățime costa cinci sute de franci. Ce dorea, o concesiune semiseculară sau de veci?

– O, de veci! zise Frédéric.

Luă totul în serios, își dădea toată osteneala. În curtea casei, aștepta un pietrar ca să-i arate devizele și planurile de morminte grecești, egiptene, maure; dar arhitectul casei hotărâse totul împreună cu doamna; și, pe masă, în vestibul, erau tot felul de prospecte relative la curățirea saltelelor, la dezinfectarea camerelor, la diverse procedee de îmbălsămare.

După cină, se duse la croitor pentru doliul servitorilor; și apoi trebui să mai facă o cursă, căci el comandase mănuși de castor și trebuiau mănuși de mătase.

Când veni a doua zi, la ora zece, salonul cel mare se umplea de lume, și aproape toți, cu un aer melancolic, spuneau:

– Eu care l-am văzut acum o lună! Doamne! Asta-i soarta noastră a tuturor!

– Da, dar să încercăm să fie cât mai târziu cu puțință!

Atunci râdeau satisfăcuți și începeau chiar dialoguri cu totul străine de împrejurarea aceea. În sfârșit, maestrul de ceremonii, în frac negru în stil francez și pantaloni scurți, cu haină, pene, sabie la șold și tricorn sub braț, articula, salutând, cuvintele tradiționale:

– Domnilor, când vă face plăcere.

Plecară.

Era zi de târg de flori în piața bisericii Madeleine. Vremea era însorită și blândă; și vântul, care zguduia puțin barăcile de pânză, umfla, la margini, imensul postav negru agățat pe ușa bisericii. Blazonul domnului Dambreuse, pe un pătrat de catifea, se repeta de trei ori. Era de *zibelină cu braț stâng de aur, cu pumn închis cu mănușă de argint*, cu coroana de conte și următoarea deviză: *Pe toate căile!*

Cioclii urcară până la capătul de sus al scării sicriul greu și intrară toți.

Cele șase capele, hemiciclul și scaunele erau acoperite cu negru. Catafalcul la capătul de jos al stranelor părea, cu lumânările lui mari, un singur focar de lumină

galbenă. În cele două colțuri, pe candelabre, ardeau flăcări de spirit.

Persoanele mai importante se așezară în sanctuar, ceilalți în naos; și slujba începu.

Afară de câțiva, ignoranța religioasă a tuturor era atât de adâncă, încât maestrul de ceremonii, din când în când, le făcea semn să se scoale, să îngenuncheze, să se așeze din nou. Orga și două contrabasuri alternau cu vocile; în intervalele de tăcere, se auzea mormăitul preotului la altar; apoi muzica și cântul reîncepeau.

O lumină opacă se lăsa din cele trei cupole; dar ușa deschisă trimeea orizontal un fluviu de lumină albă, care atingea toate capetele descoperite; și în aer, la jumătatea înălțimii naosului, plutea o umbră, străbătută de reflexul aurăriilor care decorau nervura medalioanelor și frunzele capitulurilor.

Frédéric, ca să se distreze, asculta imnul *Dies irae*; privea asistența, încerca să vadă picturile de sus care reprezintă viața Magdalenei. Din fericire, Pellerin veni lângă dânsul și începu imediat o lungă disertație despre fresce. Bătu clopotul. Ieșiră din biserică.

Dricul, împodobit cu draperii până jos și cu pene înalte, o luă către cimitirul Le Père-Lachaise, tras de patru cai negri cu coama împletită, cu penaje pe cap și acoperiți până la copite de mari valtrapuri brodate cu argint. Vizitiul, cu cizme de călărie, avea o pălărie în trei colțuri de po care cădea un vâl lung. Cordoanele erau ținute de patru personaje: un chestor al Camerei deputaților, un membru al consiliului general din Aube, un delegat al huilei – și Fumichon, ca prieten. După caleașca defunctului veneau și douăsprezece trăsurile de doliu. Invitații, în urmă, umpleau mijlocul bulevardului.

Trecătorii se opreau ca să vadă cortegiul; femeii cu copii în brațe se urcau pe scaune; și oameni care beau bere în cafenele apăreau la ferestre, cu un tac de biliard în mână.

Drumul era lung; și – ca la mesele ceremonioase la care ești mai întâi rezervat și apoi expansiv – curând toată lumea deveni volubilă. Nu se vorbea decât despre refuzul Camerei la propunerea de alocație a Președintelui. Domnul Piscatory se arătase prea aspru, Montalembert "magnific, ca de obicei", și domnii Chambolle, Pidoux, Creton, în sfârșit, toată comisia ar fi trebuit să urmeze, poate, părerea domnilor Quentin-Beauchard și Dufour^[144].

Aceste convorbiri continuară și pe strada, Roquette, mărginită de prăvălii, unde nu se vedeau decât lanțuri de mărgel colorate și rondelurile negre cu desene și litere de aur, ceea ce le făcea să semene cu niște peșteri pline de stalactite și ou magazine de faianță. În fața grilajului cimitirului însă, tontă lumea tăcu brute.

Mormintele se înălțau printre copaci, coloane sfărâmate, piramide, temple, dolmene, obeliscuri, cavouri etrusce cu porți de bronz. În unele se zăreau un fel de budoaruri funebre, cu fotolii rustice și scaune pliante. Pânze de păianjen atârnavă ca niște zdrențe de lanțurile urnelor; și praful acoperea buchetele de panglici de mătase și crucifixe. Pretutindeni, între balastre, pe morminte, coroane de imortele și candelabre, glastre, flori, discuri negre cu litere de aur, statuete de ghips: băieței și fetițe sau îngerăși ținuți în aer de o sârmă; unii aveau chiar un mic acoperiș de zinc deasupra capului. Cabluri enorme din fire de sticlă negre, albe și albastre coborau de pe pietrele de mormânt până pe lespezi, cu unduiri largi, ca niște șerpi boa. Soarele

bătea peste ele făcându-le să scânteieze între crucile de lemn negru; și dricul înainta pe aleile largi, pavate ca străzile unui oraș. Din când în când, osiile trosneau. Femei în genunchi, târându-și rochia pe iarbă, vorbeau încet cu morții. Rotocoale de fum se înălțau din frunzișul tiselor. Erau ofrande părăsite, deșuri care erau arse.

Groapa domnului Dambreuse era în vecinătatea lui Manuel^[145] și a lui Benjamin Constant^[146]. Terenul coboară acolo într-o pantă abruptă. Sub picioare ai vârfuri de copaci verzi; mai departe, coșurile de pompe de incendiu, apoi orașul cel mare, întreg.

Frédéric putu să admire peisajul în timpul discursurilor.

Primul fu în numele Camerei deputaților, al doilea, în numele Consiliului general din Aube, al treilea, în numele Societății carbonifere din Saône-et-Loire, al patrulea, în numele Societății de agricultură din Yonne; și mai fu altul, în numele unei Societăți filantropice. În sfârșit, erau să plece când un necunoscut începu să citească un al șaselea, în numele Societății anticarilor din Amiens.

Și toți profitară de ocazie pentru a tuna și fulgera împotriva socialismului, a cărui victimă căzuse domnul Dambreuse. Spectacolul anarhiei și devotamentul său față de ordine îi scurtaseră zilele. Îi slăviră inteligența, cinstea, generozitatea și chiar tăcerea lui ca reprezentant al poporului, căci dacă nu era orator, avea în schimb acele calități solide, de o mie de ori preferabile etc.. cu toate cuvintele obligatorii: "Sfârșit prematur, – regrete eterne; – cealaltă patrie, – adio, sau mai degrabă nu, la revedere!"

Pământul amestecat cu pietre căzu pe coșciug; și nu avea să se mai vorbească niciodată despre el pe lume.

Se mai vorbi puțin coborând de la cimitir; și lumea nu se sfia în aprecieri: Hussonnet, care trebuia să scrie o dare de seamă a înmormântării în ziare reluă chiar, în glumă, toate discursurile, căci la urma urmei, acest Dambreuse fusese unul dintre *spertarii* cei mai distinși ai ultimei domnii. Apoi trăsurile de doliu conduseră pe burghezi la afacerile lor; ceremonia nu fusese prea lungă; se felicitau pentru asta.

Frédéric, obosit, se duse acasă.

A doua zi, când se prezentă în casa Dambreuse, fu anunțat că doamna lucra jos, în birou. Mapele, sertarele erau deschise unele peste altele, registrele de socoteli aruncate la dreapta și la stânga; un sul de liârțoage cu titlul: "Recuperări disperate" – era pe jos: Frédéric fu gata să cadă peste el și îl ridică. Doamna Dambreuse nu se vedea, îngropată în fotoliul cel mare.

– Ei bine? Unde ești? Ce se întâmplă?

Ea se ridică dintr-o singură mișcare.

– Ce se întâmplă? Sunt ruinată, ruinată! Mă auzi?

Domnul Adolphe Langlois, notarul, o chemase la biroul lui și îi comunicase un testament, scris de soțul ei înainte de căsătorie. Lăsa totul Cécilei; și celălalt testament era pierdut. Frédéric păli. Poate că nu căutase bine?

– Dar privește! spuse doamna Dambreuse, arătându-i apartamentul.

Cele două case de bani erau căscate, sparte cu lovituri de topor. Răsturnase pupitrul, scotocise dulapurile, scuturase ștergătoarele, când deodată dădu un țipăt ascuțit, se repezi într-un colț unde zărise o cutiuță cu broască de aramă; o deschise, nimic!

– Ah, mizerabilul! Eu care l-am îngrijit cu atâta devotament.

Apoi izbucni în hohote de plâns.

– E poate în altă parte? zise Frédéric.

– Nu! Era acolo! în casa de bani. L-am văzut de curând. L-a ars! Sunt sigură!

Într-o zi, la începutul bolii, domnul Dambreuse coborâse să dea niște semnături.

– Atunci a făcut-o!

Și căzu pe un scaun, prăpădită. O mamă în doliu nu e mai deznădăjduită lângă leagănul gol decât doamna Dambreuse în fața caselor de fier căscate. În sfârșit, durerea ei – în ciuda josniciei motivului – părea atât de adâncă, încât Frédéric încercă s-o consoleze spunându-i că, la urma urmei, nu era redusă la mizerie.

– Ba da, deoarece nu pot să-ți ofer o mare avere!

Nu mai avea decât o rentă de treizeci de mii de livre, fără a socoti casa, care valora cam optsprezece-douăzeci de mii, poate.

Cu toate că această avere reprezenta o mare bogăție pentru Frédéric, era totuși decepționat. Adio visuri de viață luxoasă! Onoarea îl silea să se însoare cu doamna Danibrcuse. Se gândi o clipă, apoi cu un aer tandru zise:

– Voi avea totuși persoana ta!

Ea i se aruncă în brațe; și el o strânse la piept cu o înduioșare în care era și puțină admirație față de el însuși. Doamna Dambreuse, căreia nu-i mai curgeau lacrimile, își ridică fața, strălucitoare de fericire și, luându-i mâna izbucni:

– Ah, nu m-am îndoit niciodată de tine! Mă bizuiam pe tine!

Această certitudine anticipată despre ceea ce el considera drept o faptă frumoasă nu-i plăcu lui Frédéric.

Apoi, îl duse în camera ei și făcură planuri. Frédéric trebuia acum să parvină. Îi dădu sfaturi admirabile în privința candidaturii sale.

Primul punct era să știe două-trei fraze de economie politică. Trebuia să-și aleagă o specialitate, crescătoria de cai, de exemplu, să scrie mai multe memorii despre o problemă de interes local, să aibă totdeauna la dispoziție birouri de poștă sau tutungerii, să facă oamenilor o mulțime de mici servicii. Domnul Dambreuse putea fi luat de model în această privință. Astfel, odată, la țară, a oprit trăsura plină cu prieteni în fața magherniței unui cârpaci, a cumpărat pentru musafirii săi douăsprezece perechi de pantofi și pentru el niște cizme îngrozitoare – pe care avusese chiar eroismul să le poarte timp de două săptămâni. Această anecdotă îi înveseli. Îi mai povesti și altele, cu un nou avânt de grație, de tinerețe și de spirit.

Doamna Dambreuse aprobă ideea unei călătorii imediate la Nogent. Despărțirea lor fu drăgăstoasă; apoi, în prag murmură încă o dată:

– Mă iubești, nu-i așa?

– Pentru totdeauna, răspuse el.

Un comisionar îl aștepta acasă cu un bilet scris cu creionul anunțându-l că Rosanette năștea.

Fusese atât de ocupat în ultimele zile, încât nu se mai gândise la asta. Rosanette se internase într-o maternitate, la Chaillot.

Frédéric luă o trăsură și se duse acolo.

La colțul străzii Marbeuf, citi pe o tăblie, cu litere mari: "Casă de sănătate și nașteri ținută de doamna Alessandri, moașă diplomată, fostă elevă a Maternității,

autoare a diferite lucrări etc." Apoi, în mijlocul străzii, pe poartă, o mică poartă veche, firma repeta (fără cuvântul nașteri): "Casă de sănătate a doamnei Alessandri", cu toate titlurile ei.

Frédéric sună.

O femeie de serviciu, cu înfățișare de subretă, îl introduse în salonul în care era o masă de acaju, fotolii de catifea roșu-închis și o pendulă sub un glob.

Aproape imediat, doamna apăru. Era o femeie brună, înaltă, de patruzeci de ani, cu talie subțire, cu ochi frumoși, cu maniere alese. Îi anunță lui Frédéric fericita naștere a copilului și îl conduse sus, în camera ei.

Rosanette îi adresă un zâmbet inefabil; și, copleșită parcă de valurile de dragoste care o înăbușeau, îi spuse încet:

– Un băiat, e acolo! arătând lângă patul ei un leagăn.

Frédéric desfăcu perdelele, și zări, printre rufele aibe, ceva de un roșu-gălbui, foarte încrețit, care mirosea rău și scâncea.

– Sărută-l!

Răspunse, ca să-și ascundă dezgustul:

– Dar mi-o frică să nu-i fac vreun rău!

– Nu! Nu!

Atunci își sărută copilul, din vârful buzelor.

– Cum îți seamănă!

Și, cu brațele ei slăbite, se atârână de gâtul lui, cu o efuziune de sentimente cu totul neobișnuită.

Își aminti de doamna Dambreuse. Își reproșa ca un fapt monstruos trădarea acestei biete ființe, care iubea și suferea cu toată sinceritatea firii ei. Câteva zile stătu lângă ea, până seara.

Rosanette era fericită în casa asta discretă; obloanele dinspre fațadă erau mereu închise; camera ei, tapetată cu cretonă de culoare deschisă, dădea spre o grădină mare; doamna Alessandri, al cărei singur defect era că cita ca prieteni intimi pe medicii cei mai iluștri, o înconjura cu atenții; tovarășele ei erau aproape toate domnișoare din provincie, care se plictiseau, neavând pe nimeni care să vină să le vadă; Rosanette observă că o invidiau, și i-o spuse lui Frédéric cu mândrie. Totuși, trebuiau să vorbească încet; pereții despărțitori erau subțiri și toată lumea era cu urechile la pândă, cu tot zgomotul neîncetat al pianelor.

Era, în sfârșit, gata să plece la Nogent, când primi o scrisoare de la Deslauriers.

Se prezentau doi candidați noi, unul conservator, celălalt de stânga; un al treilea, oricine ar fi fost, n-avea nici o șansă. Era vina lui Frédéric, care lăsase să treacă momentul potrivit, ar fi trebuit să vină mai devreme, să se agite. "N-ai fost văzut nici măcar la adunările agricole!" Avocatul îl critica de lipsa lui de legătură cu ziarele. "Ah! Dacă ai fi urmat, odinioară, sfaturile mele! Dacă am fi avut o foaie tipărită a noastră!" Stăruia în această problemă. Dealtfel, multe persoane care ar fi votat pentru el, din considerație pentru domnul Dambreuse, aveau să-l părăsească acum. Deslauriers era dintre aceștia. Nemaivând nimic de așteptat de la capitalist, îl abandona pe protejatul lui.

Frédéric duse scrisoarea doamnei Dambreuse.

– N-ai fost la Nogent? întrebă ea.

- De ce întrebî?

- L-am văzut pe Deslauriers acum trei zile.

Aflând de moartea soțului ei, avocatul venise să-i restituie notele în legătură cu huila și să-i ofere serviciile sale ca om de afaceri. Toate acestea îi părură ciudate lui Frédéric; și ce făcea prietenul lui acolo?

Doamna Dambreuse vru să știe ce făcuse de când se despărțiseră.

- Am fost bolnav, răspunse el.

- Ar fi trebuit să mă anunți, cel puțin.

- O, nu merita osteneala; dealtfel, avusese o mulțime de încurcături, întâlniri, vizite.

Din clipa aceea, duse o existență dublă, dormind cu regularitate la Mareșală și petrecând după-amiezele la doamna Dambreuse, în așa fel încât nu-i rămânea decât o oră de libertate în mijlocul zilei.

Copilul era la țară, la Andilly. Se duceau să-l vadă în fiecare săptămână.

Casa doicii se afla în partea de sus a satului, în fundul unei curți întunecate, cu un puț, cu paie pe jos, cu găini ici și colo, cu o șaretă pentru cărat zarzavaturi sub șopron. Rosanette își săruta întâi cu frenezie odrasla; și, cuprinsă de un fel de delir, mergea de colo colo, încerca să mulgă capra, mânca pâine neagră, aspira mirosul gunoiului, din care voia să ia puțin într-o batistă.

Apoi făceau plimbări lungi; ea intra în pepiniere, rupea crengi de liliac care atârnavă peste ziduri, striga: "Hi, măgăruș!" măgarilor care trăgeau un cărucior, se oprea să admire printre garduri unele grădini frumoase sau, altădată, doica lua copilul, îl puneau la umbră sub un nuc; și cele două femei înșirau ore întregi cele mai plicticoase nerozii.

Frédéric, lângă ele, contempla pătratele de vii de pe coastă, din care se ridica coroana unui copac din loc în loc, cărările prăfuite ca niște panglici cenușii, casele alcătuiind pete albe și roșii în verdeață; uneori fumul unei locomotive se întindea orizontal la poalele dealurilor acoperite de frunziș, ca o pană de struț uriașă, al cărei vârf ușor se destrăma.

Apoi ochii îi cădeau iarăși asupra fiului său. Și-l închipuia tânăr, avea să fie tovarășul lui; sau va fi poate un prost, un nenorocit în orice caz. Faptul că era copil nelegitim îl va apăsa totdeauna; mai bine ar fi fost pentru el să nu se fi născut, și Frédéric murmură: "Bietul copil!" cu inima încărcată de o tristețe de neînțeles.

Adesea pierdeau ultimul omnibus. Atunci doamna Dambreuse îl certa pentru nepunctualitatea lui. El inventa o întâmplare.

Trebuia să inventeze ceva și pentru Rosanette. Ea nu înțelegea ce făcea el serile, și când trimitea la el acasă, nu era niciodată acolo! Într-o zi, când era totuși în apartamentul lui, veniă amândouă aproape în același timp. El o făcu să plece pe Mareșală și o ascunse pe doamna Dambreuse, spunând că trebuia să sosească mama lui.

Curând începu să se distreze cu aceste minciuni; repeta uneia jurământul pe care-l făcuse cu puțin înainte celeilalte, le trimitea două buchete la fel, le scria în același timp, apoi făcea comparații între ele; mai era și a treia veșnic prezentă în gândul lui. Imposibilitatea de a o avea pe ea îi justifica perfidiile, care îi ațâtau plăcerea, prin alternare; și cu cât o înșela pe una din ele, cu atât ea îl iubea mai tare,

ca și cum dragostea lor se încălzea reciproc și, într-un fel de emulație, fiecare voia să-l facă s-o uite pe cealaltă.

– Admiră încrederea mea! îi spuse într-o zi doamna Dambreuse, despăturind o hârtie în care cineva o prevenea că domnul Moreau trăia conjugal cu o oarecare Rose Bron: "Asta-i domnișoara de la curse, oare?"

– Ce absurditate! rosti el. Lasă-mă să văd.

Scrisoarea, scrisă cu litere romane, nu era semnată. Doamna Dambreuse, la început, tolerase această metresă care acoperea adulterul lor. Dar, pasiunea ei crescând, îi ceruse să rupă legătura, lucru pe care Frédéric îi spusese că l-a făcut de mult; și când el sfârși cu protestele, ea îi răspunse, clipind din ochii în care strălucea o privire asemenea unui vârful de pumnal sub muselină.

– Ei, și cealaltă?

– Care cealaltă?

– Soția faianțarului.

El ridică din umeri, cu dispreț. Ea nu stăruia. Dar, după o lună, cum vorbeau despre cinste și lealitate, și el se lăuda pe sine (întâmplător, din precauție), ea îi spuse:

– E adevărat, ești cinstit, nu te mai duci pe acolo.

Frédéric, care se gândea la Mareșala, murmură:

– Unde?

– La doamna Arnoux.

El o rugă să-i mărturisească de unde avea această informație. De la ajutoarea ei de croitoreasă, doamna Regimbart.

Deci, ea îi cunoștea viața, și el nu știa nimic despre viața ei!

Totuși, descoperise în cabinetul ei de toaletă miniatura unui domn cu mustăți lungi. Era oare același despre care i se povestise mai de mult o vagă poveste de sinucidere? Dar n-avea nici un mijloc să afle mai mult! Și, de altfel, la ce bun? Inimile femeilor sunt ca acele mici scrinuri cu sertare secrete, încastrate unele în altele; te străduiești, îți rupi unghiile, și găsești în fund o floare uscată, fire de praf – sau nimic! Și apoi, poate că se teme să nu afle prea multe.

Ea îl făcea să refuze invitațiile unde nu se putea duce cu dânsul, îl ținea lângă ea, se teme să nu-l piardă; și în ciuda acestei legături din ce în ce mai strânse, deodată se deschideau prăpăstii între ei, pentru lucruri neînsemnate, aprecierea unei persoane, a unei opere de artă.

Ea avea un fel de a cânta la pian corect și dur. Spiritualismul său (doamna Dambreuse credea în transmigrația sufletelor) nu o împiedica să-și țină admirabil socotelile. Era trufașă cu oamenii de serviciu; ochii ei rămâneau uscați în fața zdrențelor săracilor. Un egoism naiv izbucnea în locuțiunile ei obișnuite: "Ce-mi pasă mie? Aș fi prea bună! Ce nevoie am eu!" și mii de fapte mărunte, greu de analizat, odioase. Ar fi ascultat la uși; desigur, mințea și la spovedanie. Din spirit de dominație, îi ceru lui Frédéric să o întovărășească duminica la biserică. El se supuse și îi purtă cartea de rugăciuni.

Pierderea moștenirii o schimbase mult. Acea înfățișare măhnită pe care lumea o atribuia morții domnului Dambreuse o făcea interesantă; și, ca altădată, primea mult. De la insuccesul electoral al lui Frédéric, dorea pentru ei doi o legăție în

Germania, de aceea, primul lucru de făcut era să se supună ideilor dominante.

Unii doreau Imperiul, alții domnia casei de Orléans^[147] alții pe contele de Chambord^[148], dar toți erau de acord în privința urgenței descentralizării, și propuneau mai multe mijloace, ca de pildă: să împartă Parisul într-o mulțime de străzi mari ca să formeze sate, să transfere la Versailles sediul guvernului, să ducă școlile la Bourges, să suprime bibliotecile, să încredințeze totul generalilor de divizie; și preamăreau pe țărani, omul ignorant având în chip natural mai mult bun-simț decât ceilalți! Urile se înmulțeau: ura împotriva învățătorilor și a cârciumarilor, împotriva claselor de filosofie, a cursurilor de istorie, împotriva romanelor, a vestelor roșii, a bărbilor lungi, împotriva oricărei independențe, oricărei manifestări individuale; căci trebuia "proclamat principiul autorității"; să-l pună în aplicare oricine, să vină de oriunde, numai să fie Forța, Autoritatea! Conservatorii vorbeau acum ca Sénécal. Frédéric nu mai înțelegea nimic; și regăsea la fosta sa metresă aceleași cuvinte, debitate de aceiași oameni!

Saloanele femeilor ușoare (de atunci datează importanța lor) erau un teren neutru, unde se întâlneau reacționarii de categorii sociale diferite. Hussonnet, care se deda la ponegrirea gloriilor contemporane (bun lucru pentru restaurarea Ordinei), inspiră Rosanettei pofta să aibă și ea, ca altele, salonul ei; el avea să relateze în gazete despre acele întâlniri; și îi aduse întâi un om serios, pe Fumichon; apoi apărură Nonancourt, domnul de Grémonville, domnul de Larsillois, fost prefect, și Cisy, care acum era agronom, breton din țara de jos și mai mult decât oricând, creștin.

Mai veneau, în afară, de aceștia, și foști amanți ai Mareșalei, ca baronul de Comaing, contele de Jumillac și alții; libertatea atitudinilor lor îl jignea pe Fiédéric.

Ca să se afirme ca stăpân, ridică nivelul de trai al casei. Angajară un groom, schimbară locuința și cumpărură mobile noi. Aceste cheltuieli erau necesare pentru a face să pară căsătoria mai puțin disproporționată cu averea lui, care se micșora înspăimântător. Și Rosanette nu înțelegea nimic din toate acestea.

Burgheză declasată, îi plăcea gospodăria, un mic interior liniștit. Totuși, era mulțumită să aibă și ea o "zi de primire"; acum, vorbind de cele asemeni cu ea, spunea: "Femeile acelea"; voia să fie "o doamnă de lume" și credea că este. Îl rugă să nu mai fumeze în salon, încercă să-l facă să postească, pentru că așa era elegant.

Se înșela singură, cu seriozitatea asta, și chiar înainte de a se culca, se prefăcea melancolică, așa cum la ușa unui cabaret crește un chiparos.

Frédéric descoperi cauza acestei atitudini: visa la căsătorie – și ea! Frédéric era exasperat. Dealtfel, își amintea de apariția ei la doamna Arnoux și îi era necaz pe ea din pricină că îi rezistase atât de mult.

Totuși căuta mereu să știe care îi fuseseră amanții. Rosanette îi tăgăduia pe toți. Frédéric fu cuprins de un fel de gelozie. Îl enervau cadourile pe care le primise, sau pe care le primea încă; și, pe măsură ce fondul ființei ei îl irita tot mai mult, o poftă a simțurilor, aprigă și bestială, îl mâna către ea, iluzii de o clipă care se sfârșeau cu ură.

Cuvintele, vocea, zâmbetele ei, totul ajunsese să-i displacă, mai cu seamă privirile, ochii aceia de femeie veșnic limpezi și stupizi. Câteodată era atât de exasperat, încât ar fi privit-o murind fără nici o emoție. Dar cum să te superi pe ea?

Era de o blândețe care te scotea din fire.

Deslauriers se ivi iar și explică lunga lui ședere la Nogent spunând că negocia un birou de avocat. Frédéric fu fericit să-l revadă; era cineva! Îl luă al treilea în tovărășia lor.

Avocatul cina la ei uneori și, când erau mici neînțelegeri, lua totdeauna parte Rosanettei, astfel încât Frédéric îi spuse odată:

– Ei, culcă-te cu ea dacă-ți face plăcere! Atât de mult dorea o întâmplare care să-l descotorosească de dânsa.

Pe la mijlocul lui iunie, Rosanette primi o somație prin care domnul Athanase Gautherot, portărel, îi punea în vedere să achite patru mii de franci datorăți domnișoarei Clémence Vatnaz; în caz contrar, va veni a doua zi să pună sechestru.

Într-adevăr, din cele patru polițe iscălite, numai una fusese plătită; banii pe care-i avusese de atunci încoace împliniseră alte nevoi.

Alergă la Arnoux. El locuia în cartierul Saint-Germain, și portarul nu știa strada. Se duse la diferiți prieteni, nu găsi pe nimeni și se întoarse deznădăjduită. Nu voia să-i spună nimic lui Frédéric, temându-se ca această nouă complicație să nu dăuneze căsătoriei lor.

A doua zi dimineată, domnul Athanase Gautherot se prezentă însoțit de doi acoliți, unul palid, cu figura vicleană, cu o mutră măcinată de invidie, celălalt cu guler înalt și cu pantaloni cu elastic foarte întins, cu un degetar de tafta neagră la degetul arătător; – și amândoi, dezgustător de murdari, cu gulerul slinos, cu mânecile redingotelor prea scurte.

Șeful lor, un bărbat foarte frumos, spre deosebire de ei, începu să se scuze de misiunea lor penibilă, privind de jur împrejur apartamentul "plin de lucruri frumoase, pe cuvântul meu!" Și adăugă: "în afara celor asupra cărora nu pot pune sechestru". La un gest al lui, cei doi agenți dispărură.

Atunci, complimentele lui continuară, mai îndrăznețe. Putea cineva să creadă că o persoană atât de... încântătoare, nu avea un amic serios! O vânzare publică, la licitație, era o adevărată nenorocire! Nu te mai refaci niciodată. Încearcă să o sperie; apoi, văzând-o emoționată, luă dintr-o dată un ton părintesc. Cunoștea lumea, avusese de-a face cu atâta alte doamne; și, înșirându-le numele, examina tablourile de pe pereți. Erau tablouri care îi aparținuseră lui Arnoux, schițe de Sombaz, acuarele de Burrieu, trei peisaje de Dittmer. Rossanette nu cunoștea, evident, prețul lor. Domnul Gautherot se întoarse către ea:

– Uitați-vă! Ca să vă arăt că sunt un băiat bun, să facem o învoială: dați-mi acești Dittmer și plătesc totul. Ne-am înțeles?

În clipa aceea, Frédéric, pe care Delphine îl informase în anticameră și care îi văzuse pe cei doi funcționari, intră cu pălăria po cap, cu o înfățișare brutală. Domnul Gautherot își regăsi demnitatea și, cum ușa rămăsese deschisă, dictă:

– Atunci, domnilor, scrieți! În a doua cameră se află: o masă de stejar cu două tăblii de prelungit, două bufete...

Frédéric îl opri întrebând dacă nu ar fi vreun mijloc să se oprească sechestrul.

– O, perfect! Cine a plătit mobilele?

– Eu.

– Ei bine, formulați o revendicare; astfel câștigați timp, în orice caz.

Domnul Gautherot își încheie repede actele, și în procesul verbal cită în recurs pe domnișoara Bron, apoi se retrase.

Frédéric nu făcu nici un reproș. Privea, pe covor, urmele de noroi lăsate de încălțăminte portăreilor; și zise, ca pentru el însuși:

– Va trebui să caut banii

– Ah! doamne, proastă mai sunt! spuse Mareșala.

Scotoci într-un sertar, luă o scrisoare, și se duse repede la Societatea de iluminat din Languedoc, ca să obțină transferul acțiunilor ei.

Se întoarse după un ceas. Titlurile fuseseră vândute altuia! Funcționarul îi răspunsese cercetând hârtia cu promisiunea scrisă de Arnoux: "Acest act nu vă constituie proprietară. Societatea nu cunoaște asta." Pe scurt, o concediase; se sufoca, Frédéric trebuia să se ducă în clipa aceea la Arnoux, să lămurească lucrurile.

Dar Arnoux ar crede, poate, că venea să-și revendice indirect cei cincisprezece mii de franci ai ipotecii lui pierdute; și apoi, această reclamație adresată unui om care fusese amantul metresei sale i se părea o rușine. Alegând o cale de mijloc, se duse la Dambreuse să ia adresa doamnei Regimbart, trimise un comisionar la ea și află astfel care era cafeneaua pe care o frecventa Cetățeanul.

Era o cafenea mică în piața Bastiliei, unde stătea ziua întreagă, în colțul din dreapta, în fund, nemișcat ca și cum ar fi făcut parte din imobil.

După ce trecuse, rând pe rând, de la jumătatea de ceașcă la grog, la bischof, la vin cald și chiar la șpriț, se întorsese la bere; și, din jumătate în jumătate de oră, scotea acest cuvânt: "Țap", deoarece își redusese limbajul la strictul necesar. Frédéric îl întrebă dacă îl vedea uneori pe Arnoux:

– Nu!

– Ia te uită! De ce?

– Un imbecil!

Politica îi despărțise, poate, și Frédéric crezu că e bine să întrebe de Compain.

– Ce brută! zise Regimbart.

– Cum asta?

– Cu capul lui de vițel!

– A, spune-mi și mie ce e cu capul de vițel!

Regimbart zâmbi cu milă.

– Prostii!

Frédéric, după o lungă tăcere, reluă:

– S-a mutat?

– Cine?

– Arnoux!

– Da, în strada Fleurus!

– Ce număr?

– Dar ce, eu îi frecventez pe iezuiți?

– Cum pe iezuiți?

Cetățeanul răspunsese furios:

– Cu banii unui patriot pe care i l-am prezentat eu, porcul asta s-a făcut negustor de mătâni!

– Cu neputință!

– Du-te și vezi!

Nimic mai adevărat; Arnoux, slăbit de un atac, devenise bigot; dealtfel "avusese totdeauna un fond religios" și (cu aliajul de mercantilism și naivitate care era în firea lui), ca să-și salveze și sufletul și averea, se apucase de comerț cu obiecte religioase.

Lui Frédéric îi fu ușor să descopere magazinul, a cărui firmă era: "*La arta gotică*. Restaurarea cultului, Podoabe de biserică. – Sculptură policromă. – Tămâia regilor magi etc, etc..."

În cele două colțuri ale vitrinei se aflau două statui de lemn, împestrițate cu aur, cu cinabru și cu albastru; un sfânt Ioan Botezătorul, cu pielea lui de oaie, și o sfântă Genoveva, cu trandafiri în poalele șortului și cu o furcă sub braț; apoi grupuri de ipsos: o călugăriță învățând o fetiță, o mamă în genunchi lângă leagăn, trei liceeni în fața pistolului. Cel mai frumos era un fel de cabană reprezentând interiorul ieslei cu măgarul, boul și copilul Isus întins pe paie, pe paie adevărate. De sus până jos pe etajere erau medalii cu duzinele, mătânii de toate felurile, agheasmatare în formă de scoică și portretele gloriilor ecleziastice, printre care străluceau Monseniorul Affre^[149] și sfântul Părinte^[150], amândoi zâmbind.

Arnoux, în fața tejghelei, moțâia cu capul în jos. Îmbătrânise extraordinar, avea chiar în jurul tâmplilor o cunună de coșuri roz, pe care cădea reflexul crucilor de aur luminate de soare.

Frédéric, în fața acestei decadente, fu cuprins de tristețe. Din devotament pentru Mareșală, se resemnă totuși și înainta; în fundul prăvăliei, apăru doamna Arnoux. Atunci se întoarse.

– Nu l-am găsit, spuse când intră în casă.

Și în zadar declară că o să-i scrie imediat notarului său din Le Havre ca să-i trimită banii, Rosanette se înfurie. Nu mai văzuse un bărbat atât de slab, de molâu; în timp ce ea îndura mii de lipsuri, ceilalți se lăfăiau.

Frédéric se gândea la biata doamnă Arnoux, își închipuia mediocritatea dezolantă a interiorului ei. Se așezase la birou; și, cum vocea ascuțită a Rosanettei continua să se facă auzită, izbucni:

– Ah! pentru Dumnezeu, tacil

– Ce, vrei să-i aperi cumva?

– Ei bine, da! exclamă el, căci nu înțeleg de unde atâta îndârjire!

– Dar tu, de ce nu vrei să plătească? De frică să n-o mânănești pe fosta ta... mărturisește!

Îi venea să-i arunce pendula în cap, nu găsea cuvinte potrivite. Tăcu. Rosanette, mergând prin cameră, adăugă:

– Am să-i trântesc un proces lui Arnoux al tău. O! n-am nevoie de tine! Și, strângând din buze: Am să consult un avocat!

A treia zi, Delphine intră brusc:

– Doamnă, doamnă, a venit un om cu o oală de clei, mi-e frică!

Rosanette trecu în bucătărie și văzu un potlogar cu fața ciupită de vărsat, cu un braț paralizat, beat pe trei sferturi și bombănind.

Era omul domnului Gautherot. Opoziția la sechestrul fiind respinsă, urma în chip firesc vânzarea.

Fiindcă se ostenise să urce scara, omul ceru mai întâi un păhărel; apoi se rugă

pentru o altă favoare, și anume ceru bilete de spectacol, crezând că doamna era actriță. Timp de cinci minute clipi din ochi fără să știe de ce; în sfârșit, declară că pentru doi franci are să rupă colțurile afișului pe care-l lipise pe ușa de jos. Rosanette era afișată cu numele ei, măsură neobișnuită care dovedea toată ura domnișoarei Vatnaz.

Aceasta fusese odinioară o ființă sensibilă, și chiar, odată, când avusese o supărare în dragoste, îi scrisese lui Béranger ca să-i ceară sfat. Dar se acrise în furtunile vieții. Rând pe rând dăduse lecții de pian, servise masa într-o pensiune, colaborase la jurnale de modă, subînchiriasse apartamente, vânduse dantele în lumea femeilor ușoare, unde relațiile ei îi permiseseră să facă servicii multora, lui Arnoux între alții. Mai înainte lucrase și într-o casă de comerț.

Plătea muncitoare; și existau pentru fiecare dintre ele două carnete, dintre care unul rămânea totdeauna în mâna ei. Dussardier, care îl ținea din gentilețe pe cel al unei numite Hortense Baslin, se prezentă într-o zi la casă în clipa când domnișoara Vatnaz aducea contul acestei fete, 1682 de franci, pe care casierul îi plăti. Însă, chiar în ajun, Dussardier nu înscrisese decât 1082 pe carnetul muncitoare. Sub un pretext, ceru carnetul; apoi, vrând să îngroape acest furt, îi spuse că l-a pierdut. Hortense Baslin transmise naiv minciuna domnișoarei Vatnaz; ea, ca să fie liniștită, îi vorbi comisului cu un aer indiferent despre asta. El se mulțumi să răspundă: "L-am ars"; și asta a fost totul. Ea plecă de la casa de comerț puțin timp după aceea, fără să creadă că fusese ars carnetul și închipuindu-și că Dussardier îl păstra.

Când auzi că e rănit, alergase la el cu intenția să-l ia. Apoi, nedescoperind nimic, cu toate perchezițiile cele mai amănunțite, fusese cuprinsă de respect, și curând de dragoste pentru acest băiat, atât de cinstit, de bun, de eroic și de puternic. Un asemenea noroc la vârsta ei întrecea orice speranță. Se aruncă asupra lui cu o foame de căpcăună; și părăsi pentru el literatura, socialismul, "doctrinile consolatoare și utopiile generoase", cursul pe care-l preda despre *Eliberarea femeii*, totul, chiar și pe Delmar; în cele din urmă, îi oferi lui Dussardier să se cunune cu ea.

Cu toate că era metresa lui, comisul nu era deloc îndrăgostit de ea. Dealtfel, nu uitase nici de furtul ei. Apoi era prea bogată. O refuză. Atunci ea îi povesti plângând visurile pe care și le făcuse: să aibă amândoi împreună un magazin de confecții. Ea avea primele fonduri necesare, care aveau să crească cu patru mii de franci săptămâna următoare; și îi povesti că a pus sechestru pe bunurile Mareșalei.

Dussardier fu mâhnit pentru prietenul său. Își aminti de portțigaretul oferit la corpul de gardă, de serile de pe cheiul Napoleon, de atâtea convorbiri plăcute, de atâtea cărți împrumutate, de miile de gentileți ale lui Frédéric. O rugă pe domnișoara Vatnaz să-și retragă acțiunea.

Ea îl luă peste picior pentru bunătatea lui, manifestând o ură de neînțeles față de Rosanette; nu dorea averea decât pentru a o umili mai târziu cu caleașca ei.

Aceste prăpăstii de răutate îl înspăimântară pe Dussardier: și când află cu precizie ziua vânzării, ieși în oraș. A doua zi dimineața intră la Frédéric cu o atitudine încurcată.

– Am venit să mă scuz.

– Pentru ce?

– Trebuie să mă iei drept un ingrat, eu care sunt... Se bâlbâia. – O, n-am s-o mai

văd, n-am să fiu complicele ei!

Celălalt îl privea surprins.

– Nu se scot în vânzare peste trei zile mobilele metresei dumitale?

– Cine ți-a spus?

– Ea însăși, domnișoara Vatnaz. Dar mi-e frică să nu te jignesc...

– Cu neputință, dragul meu!

– A, e adevărat, dumneata ești așa de bun!

Și îi întinse, cu un gest discret, un mic portofel de marochin. Erau patru mii de franci, toate economiile lui.

– Cum? Ah, nu!... Nu!...

– Știam că te voi jigni, răspunse Dussardier, cu lacrimi în ochi.

Frédéric îi strânse mâna, și bietul băiat reluă cu o voce rugătoare:

– Primește-i! Fă-mi plăcerea asta! Sunt atât de disperat! Oare nu s-au sfârșit toate? Crezusem în revoluție, în fericirea adusă de ea. Ți-aduci aminte ce frumos era! Cum respiram de bine! Am căzut însă mai jos ca niciodată.

Și, cu ochii în pământ:

– Acum, dușmanii omoară Republica noastră, așa cum au omorât-o și pe cealaltă, pe cea romană! Și biata Venetie, sărmana Polonie, sărmana Ungarie! Ce grozăvie! Mai întâi au doborât arborii libertății, apoi au restrâns dreptul la vot, au închis cluburile, au restabilit cenzura și au dat învățământul pe mâna preoților, așteptând Inchiziția. De ce nu? Unii conservatori nu ne mai doresc decât să vină cazacii! Jurnalele sunt condamnate când vorbesc împotriva pedepsei cu moartea. Parisul e plin de baionete, șaisprezece departamente sunt în stare de asediu; și amnistia a fost respinsă din nou!

Își luă capul în mâini; apoi, deschizând brațele ca într-un moment de cumplită deznădejde, adăugă:

– Dacă am încerca, totuși. Dacă am fi de bună-credință, ne-am putea înțelege! Dar nu! Nici noi nu suntem mai breji decât burghezii, asta-i! La Elbeuf, mai deunăzi, au refuzat să ajute la stingerea unui incendiu. Niște ticăloși spun că Barbès^[151] e aristocrat! Vor să-l pună președinte pe Nadaud, un zidar, ca să-și bată toți joc de popor, spune, ce zici? Și nu există nici un mijloc, nici un remediu! Toată lumea e împotriva noastră! Eu n-am făcut niciodată ceva rău; și totuși simt ca o greutate apăsându-mă pe stomac. O să înnebunesc dacă merge tot așa. Îmi vine să mă omor. Ți spun că n-am nevoie de banii ăștia! O să mi-i restitui doar! Ți-i împrumut.

Frédéric constrâns de nevoie, luă până la urmă cei patru mii de franci. Astfel, în ceea ce o privea pe Vatnaz, nu mai aveau nici o grijă.

Dar Rosanette pierdu procesul intentat lui Arnoux și, din încăpățănare, voia să facă apel.

Deslauriers își dădea toată osteneala s-o facă să înțeleagă că promisiunea lui Arnoux nu constituia nici o donație, nici o cesiune legală; ea nici nu asculta, găsind că legea e nedreaptă; bărbații se susțineau între ei, fiindcă ea era o femeie! Până la urmă însă îi urmă sfatul.

Deslauriers se jena atât de puțin în casă, încât îl aduse și pe Sénécal la masă, de mai multe ori. Această lipsă de maniere îi displăcea lui Frédéric, care îi dădea bani, îi făcea chiar haine la croitorul lui; iar avocatul îi dădea redingotele sale vechi

socialistului, ale cărui mijloace de trai erau necunoscute.

Ar fi vrut totuși să facă ceva pentru Rosanette. Într-o zi, aceasta îi arătă douăsprezece acțiuni ale Societății de Caolin (întreprinderea care obținuse condamnarea lui Arnoux la treizeci de mii de franci daune). Deslauriers îi spuse:

– Deci e necinstit! Minunat!

Rosanette avea dreptul să-l cheme în judecată pentru restituirea creanțelor. Va dovedi mai întâi că el era solidar la plata întregului pasiv al Societății, deoarece declarase ca datorii colective niște datorii personale și, în sfârșit, că deturnase mai multe acțiuni ale Societății.

– Toate astea îl fac vinovat de faliment fraudulos, conform articolelor 586 și 587 din Codul comercial; îl vom băga la apă, fii sigură, fetițo!

Rosanette îi sări de gât. El o recomandă a doua zi și fostului său patron, neputând să se ocupe el însuși de proces, căci trebuia să se ducă la Nogent; Sénécal îi va scrie dacă se va ivi ceva urgent.

Negocierile lui pentru cumpărarea unui birou de avocat erau un pretext. Își petrecea timpul la domnul Roque, unde începuse nu numai să facă elogiul prietenului lor, dar să-l și imite în atitudini și în limbaj, atât cât era cu putință; ceea ce îi aduse încrederea Louisei, în timp ce o câștiga pe cea a tatălui ei ponegrindu-l pe Ledru-Rollin^{152}.

Frédéric nu se întorcea la Nogent pentru că frecventa lumea bună; și, încetul cu încetul, Deslauriers îi informă că Frédéric iubea pe cineva, că avea un copil, că întreținea o femeie ușoară.

Deznădejdea Louisei fu imensă, indignarea doamnei Moreau tot atât de mare. Își vedea fiul dus de un vârtej în fundul unui abis nedeslușit, era jignită în religia conveniențelor pe care o profesa, simțea o dezonoare personală în aceste fapte, când, brusc, fizionomia ei se schimbă. La întrebările despre Frédéric, ea răspundea cu un aer ironic:

– E bine, foarte bine!

Aflase de căsătoria lui cu doamna Dambreuse. Se fixase data; și Frédéric se gândea chiar cum s-o facă pe Rosanette să înghită acest lucru.

Spre mijlocul toamnei, ea câștigă procesul cu acțiunile caolinului. Frédéric află toată afacerea întâlnindu-l în ușa pe Sénécal, care venea de la proces.

Domnul Arnoux fusese recunoscut drept complice la toate fraudele; și fostul pedagog părea atât de bucuros de asta, încât Frédéric îl opri să intre, asigurându-l că îi va spune el totul Rosanettei. Intră la ea mânios.

– Ei, acum poți fi mulțumită!

Dar ea, fără să ia seama la vorbele lui, îi spuse:

– Privește!

Și îi arătă copilul în leagăn, lângă foc. Îl găsisse dimineața la doică atât de bolnav, încât îl adusesese la Paris.

Copilul era extraordinar de slăbit și avea buzele acoperite cu puncte albe, care îi făceau în gură ca niște chiaguri de lapte.

– Ce-a spus doctorul?

– A, doctorul! Pretinde că drumul i-a mărit... nu mai știu, un nume în "ită"... În sfârșit, că are gura și gâtul inflamate. Ai auzit de asta?

Frédéric nu șovăi, și răspunse: "Desigur!" adăugând că nu e grav.

Dar mai spre seară, se sperie de înfățișarea slăbită a copilului și de înmulțirea petelor albicioase, ca un mucegai, ca și cum viața, părăsind de pe acum acest sărman trupșor, n-ar fi lăsat decât o materie pe care creștea vegetația.

Mâinile îi erau reci; acum nu mai putea înghiți; și doica, altă doică pe care portarul o adusese la întâmplare de la biroul de plasare, repeta:

– Mi se pare că îi e foarte, foarte rău!

Rosanette stătu lângă el toată noaptea. Dimineața îl chemă pe Frédéric:

– Vino să vezi. Nu mai mișcă.

Într-adevăr, murise. Ea îl luă, îl zgudui, îl strângea în brațe chemându-l cu cuvintele cele mai drăgăstoase, îl acoperea de sărutări și de plânsete, se învârtea disperată, își smulgea părul, striga; și se așeza pe marginea divanului, unde stătea cu gura deschisă. Șiroaie de lacrimi îi curgeau din ochi. Apoi amorți parcă și totul se liniști în apartament. Mobilele erau răsturnate. Ici, colo zăceau prosoape. Bătu ora șase. Candela se stinse.

Lui Frédéric i se părea că visează toate astea. I se strângea inima de spaimă. Avea impresia că această moarte nu e decât un început și că după ea avea să vină o nenorocire mult mai mare.

Deodată, Rosanette spuse cu o voce blândă:

– O să-l păstrăm, nu-i așa?

Voia să-l îmbălsămeze, dar erau multe motive împotriva acestui lucru. Cel mai important era că nu se practica îmbălsămarea pe copii atât de mici. Era mai bine să-i facă portretul. Ea acceptă. Frédéric scrisse un bilet lui Pellerin și Delphine se duse să i-l ducă.

Pellerin sosi repede, vrând să șteargă prin zelul lui amintirea purtării de odinioară. Spuse:

– Sărmanul îngeraș! Ah, doamne, ce nenorocire!

Dar, mai apoi, trezindu-se artistul din el, declară că nu se putea face nimic cu ochii aceștia încercânați, cu figura asta lividă, că era o adevărată natură moartă, că ar fi nevoie de mult talent: și murmură:

– O, nu-i ușor, nu-i ușor!

– Numai să semene, obiectă Rosanette.

– Ei, puțin îmi pasă de asemănare! Jos Realismul! Eu pictez spiritul! Lăsați-mă! O să încerc să-mi închipui cum era.

Se gândea, cu fruntea rezemată în palma stângă, cu cotul în cea dreaptă; apoi, dintr-o dată:

– A, o idee! Un pastel! Cu nuanțe dulci, puse aproape neted, poți obține un model frumos numai în contururi.

Trimise camerista să-i aducă cutia: apoi, cu un scăunel sub picioare și cu altul lângă el, începu să tragă linii mari, tot atât de calm ca și cum ar fi lucrat după un modelaj de ipsos. Îi ridică în slăvi pe micul sfânt Ioan al lui Corregio, pe infanta Rose a lui Velásquez, carnea lăptoasă din tablourile lui Reynolds, distincția lui Lawrence^[153], și, mai cu seamă, copilul cu părul lung care stă pe genunchii lui lady Glower.

Dealtfel, poate fi ceva mai încântător ca broscuțele astea! Prototipul sublimului

(și Rafael a dovedit-o cu madonele lui) este poate o mamă cu copilul în brațe!

Rosanette, care se sufoca, ieși din cameră, și Pellerin spuse imediat:

– Ei, știi ce se îniâmplă cu Arnoux?

– Nu! Ce?

– Dealtfel, așa trebuie să se termine.

– Dar ce e?

– Poată că acum e... Stai puțin!

Piciorul se sculă ca să ridice capul micului cadavru.

– Spuneai că... reluă Frédéric.

Și Pellerin rosti, clipind din ochi ca să ia mai bine măsurile:

– Spuneam că prietenul nostru Arnoux e poate băgat la zdup la ora asta!

Apoi, cu un ton satisfăcut:

– Ia privește! Nu-i bine?

– Da, foarte bine! Dar Arnoux?

Pellerin lăsă creionul din mână:

– Pe cât am înțeles, e urmărit de un oarecare Moignot, un prieten al lui Regimbart, mare lichea și ăsta, nu? Ce idiot! închipuiește-ți că într-o zi...

– Haide, nu e vorba de Regimbart!

– Adevărat! Ei bine, Arnoux trebuia să găsească ieri seară douăsprezece mii de franci, dacă nu, era pierdut.

– Poate că-i o exagerare, zise Frédéric.

– Da de unde! Mi-a făcut impresia că e foarte grav, foarte grav! Rosanette reapăru în clipa aceea cu pete roșii sub pleoape, aprinse ca niște pete de fard. Veni lângă cartonul pictorului și privi. Pellerin făcu semn că a tăcut din pricina ei. Dar Frédéric, fără să se sinchisească, urmă:

– Totuși, nu pot să cred...

– Îți repet că l-am întâlnit ieri, spuse artistul, la șapte seara, pe strada Jacob. Avea chiar pașaportul, din precauție, și spunea că se imbarcă la Le Havre, el și cu tot neamul.

– Cum? cu nevastă-sa?

– Desigur! E prea bun tată de familie ca să trăiască singur.

– Și ești sigur?

– Ei, asta-i! Unde vrei să fi găsit douăsprezece mii de franci?

Frédéric făcu înconjurul camerei de două-trei ori. Gâfâia, își mușca buzele, apoi își luă pălăria.

– Unde te duci? zise Rosanette.

Nu răspunse și dispăru.

V

Îi trebuiau douăsprezece mii de franci, sau n-avea s-o mai vadă niciodată pe doamna Arnoux; și până acum îi rămăsese această speranță de neînvins. Nu era ea oare substanța vie a inimii sale, fondul vieții sale? Câteva minute se clătină pe trotuar, ros de spaimă, fericit totuși că nu se mai află la cealaltă.

De unde să ia banii? Frédéric știa din experiență cât e de greu de obținut bani

imediat, cu orice preț. O singură persoană putea să-l ajute, doamna Dambreuse. Ea avea totdeauna în biroul ei mai multe hârtii de o mie. Se duse la ea; și, pe un ton plin de îndrăzneală, începu:

– Ai douăsprezece mii de franci să-mi împrumuți?

– Pentru ce?

Era secretul altcuiva. Ea voia să-l cunoască. El nu cedă. Amândoi se încăpățânau. În sfârșit, ea declară că nu-i dă nimic înainte de a ști în ce seop. Frédéric se înroși. Un camarad al lui săvârșise un furt. Suma trebuia restituită în chiar ziua aceea.

– Cum se numește? Numele lui! Haide, numele!

– Dussardier!

Se aruncă în genunchi în fața ei, rugând-o să nu spună nimic nimănui.

– Ce părere ai tu despre mine? rosti doamna Dambreuse. S-ar crede că tu ești vinovatul. Sfârșește cu aerele astea tragice. Uite banii – și să-i fie de binel

Alergă la Arnoux. Negustorul nu era la prăvălie. Dar locuia tot în strada Paradis, căci avea două domiciliu.

În strada Paradis, portarul îi jură că domnul Arnoux era absent din ajun; cât despre doamna, nu îndrăznea să spună nimic; și Frédéric urcă scara iute ca săgeata, își lipi urechea de broasca ușii. În sfârșit, cineva deschise. Doamna plecase cu domnul. Servitoarea nu știa când se întorc; leafa ei fusese plătită; și ea pleca.

Deodată se auzi un scârțâit de ușă.

– Dar e cineva aici?

– O, nu, domnule! E vântul!

Atunci plecă. Oricum, o dispariție atât de rapidă avea ceva inexplicabil,

Regimbart, fiind prieten cu Mignot, putea poate să-l lămurească. Și Frédéric se duse la el, în Montmartre, pe strada Empereur.

Casa lui avea alături o mică grădină, înconjurată de un grilaj astupat cu plăci de fier. O scară cu trei trepte punea în valoare fațada albă; și, trecând pe trotuar, se vedeau cele două camere de la parter, dintre care prima era un salon cu rochii pe toate mobilele, și a doua atelierul unde lucrau muncitoarele doamnei Regimbart.

Toate erau convinse că domnul avea ocupații importante, relații înalte, că era un om cu totul neobișnuit. Când traversa culoarul, cu pălăria cu borurile ridicate, cu figura lui prelungă și serioasă și cu redingota aceea verde, ele își întrerupeau lucrul. Dealtfel, el le adresa totdeauna un cuvânt de încurajare, o vorbă amabilă sub formă de maximă; mai târziu, în căsnicia lor, erau nenorocite, pentru că îl avuseseră pe el ca ideal.

Nici una însă nu-l iubea ca doamna Regimbart, o mică persoană inteligentă, care îl întreținea cu meseria ei.

Îndată ce domnul Moreau își spuse numele, ea veni iute să-l primească, știind de la servitori ce era el pentru doamna Dambreuse. Soțul ei "trebuia să sosească într-o clipă"; și Frédéric, urmând-o, admira ținuta casei și cantitatea de linoleum de pretutindeni. Apoi așteptă câteva minute într-un fel de birou, unde Cetățeanul se retrăgea ca să reflecteze.

Primirea lui fu mai puțin respingătoare ca de obicei.

Îi povesti ce se întâmplase cu Arnoux. Fostul fabricant de faianță îl zăpăcise pe Mignot, un patriot, posesor a o sută de acțiuni ale ziarului *Le Siècle*^{154}, demonstrându-i că trebuia, din punct de vedere democratic, să schimbe administrația și redacția ziarului; și, sub pretextul că va face să triumfe părerea lui în viitoarea adunare a acționarilor, îi ceruse cincizeci de acțiuni, spunând că le va plasa la niște prieteni siguri, care îl vor susține în alegeri; Mignot n-ar avea nici o responsabilitate și nu s-ar supăra cu nimeni; apoi, după succes, i-ar găsi un post bun în administrație, ceva cam de cinci-șase mii de franci cel puțin. El îi dăduse acțiunile. Dar Arnoux le vânduse imediat; și cu banii încasați se asociase cu un negustor de obiecte religioase. Au urmat reclamațiile lui Mignot, amănările lui Arnoux; în cele din urmă patriotul îl amenințase cu un proces de escrocherie dacă nu restituia acțiunile sau suma echivalentă: cincizeci de mii de franci.

Frédéric părea deznădăjduit.

– Și asta nu o tot, zise Cetățeanul. Mignot, care e un om cumsecade, lăsase suma la un sfert. Alte făgăduieli ale celuilalt, alte minciuni bineînțelese. Pe scurt, alaltăieri dimineață, Mignot l-a somat să-i dea în douăzeci și patru de ore douăsprezece mii de franci, fără a renunța la restul sumei.

– Dar îi am! zise Frédéric.

– Glumești!

– Ba nu! Sunt în buzunarul meu. Îi aduceam.

– Ești grozav, domnule! Pe cuvântul meu! Dealtfel, e prea târziu: reclamația a fost depusă, și Arnoux a plecat.

– Singur?

– Nu! Cu soția lui. I-a întâlnit cineva la gara Le Havre.

Frédéric se făcu extraordinar de palid. Doamna Regimbart crezu că o să leșine. Se stăpâni și avu chiar tăria să pună două-trei întrebări în legătură cu întâmplarea. Regimbart era trist, toate astea dăunau Democrației. Arnoux fusese totdeauna zăpăcit și dezordonat,

– Un adevărat aiurit. Trăia pe picior prea mare! Fustele l-au dat gata! Nu pe el îl plâng, ci pe biata lui soție! Căci Cetățeanul admira femeile virtuozose, și făcea mare caz de doamna Arnoux. "Cât trebuie să fi suferit!"

Frédéric îi fu recunoscător de această simpatie și, ca și cum i-ar fi făcut un bine, îi strânse mâna cu căldură.

– Ai fost peste tot unde trebuia? zise Rosanette când îl revăzu. El răspunse că nu avusese curajul și că umblase pe străzi la întâmplare, ca să se amețească.

La ora opt se duseră în sufragerie; stăteau însă fără să spună un cuvânt unul în fața celuilalt, oftau din cinci în când și respingeau farfuriile. Frédéric bău rachiu. Se simțea slăbit, zdrobit, nimic, și nu-și mai dădea seama de nimic, decât de o cumplită oboseală.

Rosanette se duse să aducă portretul. Roșul, galbenul, verdele și indigoul se ciocneau pe pânză în pete violente și făceau un lucru hidos, aproape ridicol.

Dealtfel, micul mort era acum de nerecunoscut. Nuanța violetă a buzelor făcea să reiasă albeața pielii; nările erau și mai subțiri, ochii mai adânciți; și capul era rezemat de o pernă de tafta albastră, între petale de camelii, de trandafiri de toamnă și de violete; fusese o idee a servitoarei; ele îl așezaseră așa, cu evlavie. Pe căminul

acoperit cu o cuvertură de dantelă, se aflau două candelabre de argint aurit, și între ele, buchete de merișor sfințit; în colțuri, în două glastre, ardeau pastile de smirnă; toate acestea formau împreună cu leagănul un fel de altar; și Frédéric își aminti de seara când îl veghease pe domnul Dambreuse.

La fiecare sfert de oră aproape, Rosanette dădea la o parte perdelele ca să-și contemple copilul. Și îl vedea, peste câteva luni începând să meargă, apoi la școală, în mijlocul curții, jucându-se de-a prinselea; apoi, la douăzeci de ani, tânăr, voinic; și toate aceste imagini pe care și le făurea îi dădeau parcă tot atâția fii pe care i-ar fi pierdut. Excesul durerii îi multiplica maternitatea.

Frédéric, nemișcat, în celălalt fotoliu, se gândea la doamna Arnoux.

Se afla în tren, desigur, cu fața la geam, privind câmpiile ce alergau îndărăt spre Paris, sau pe puntea unui vapor cu aburi, ca atunci, prima oară când o întâlnise; dar, de data aceasta, vaporul pleca definitiv spre țări de unde nu se va mai întoarce. Apoi o vedea într-o cameră de hotel, cu multe cuiere pe jos, cu tapetul atârând în fiții, cu ușa bătută de vânt. Și după aceea? Ce-avea să se întâmple cu ea? Va fi învățătoare, guvernantă, cameristă poate? Era lăsată pradă tuturor întâmplărilor nefericite. Îl chinuia faptul că nu știa nimic de soarta ei. Ar fi trebuit să se opună plecării ei sau să plece după ea. Nu el era adevăratul ei soț? Și, gândindu-se că nu o va mai regăsi niciodată, că totul se sfârșise, că era irevocabil pierdută pentru dânsul, simțea o sfâșiere a întregii lui ființe; lacrimile care se adunaseră de dimineață încă, se revărsară.

Rosanette băgă de seamă că plânge.

– Ah! plângi ca și mine! Ești mâhnit?

– Da, da! Sunt!

O strânse la pieptul lui și amândoi plângeau cu hohote și se țineau îmbrățișați.

Și doamna Dambreuse plângea, culcată în pat, cu fața în jos, cu capul în mâini.

Olympe Regimbart venise seara să-i încerce prima rochie colorată și îi povestise vizita lui Frédéric și că el avea pregătiți douăsprezece mii de franci destinați domnului Arnoux.

Deci acei bani, banii ei, foloseau ca să împiedice plecarea celeilalte, pentru a-și păstra o metresă!

Avu mai întâi o adevărată criză de furie; și hotărî să-l alunge ca pe un valet. Lacrimile vărsate o liniștiră. Era mai bine să închidă totul în ea, să nu spună nimic.

Frédéric aduse îndărăt, a doua zi, cele douăsprezece mii de franci.

Ea îl rugă să-i păstreze, poate prietenul lui să mai aibă nevoie, și îl întrebă multe despre acest domn. Cine îl împinsese la acest abuz de încredere? O femeie, fără îndoială! Femeile te împing la toate crimele.

Acest ton ironic îl descumpăni pe Frédéric. Era plin de remușcări din pricina calomniei folosite. Ceea ce îl liniștea era faptul că doamna Dambreuse nu putea cunoaște adevărul.

Și totuși ea se încăpățână; căci a treia zi îl întrebă iarăși despre bunul său prieten, și apoi despre altul, despre Deslauriers.

– E un om sigur și inteligent?

Frédéric îl laudă.

– Roagă-l să treacă pe aici într-o dimineață, aș vrea să-l consult într-o problemă.

Găsise un sul de hârtie conținând polițe iscălite de Arnoux, de mult protestate, și pe care doamna Arnoux își pusese iscălitura. Pentru aceste polițe venise o dată Frédéric la domnul Dambreuse, în timpul prânzului; și, deși capitalistul nu ar fi avut intenția să urmărească recuperarea, obținuse de la Tribunalul de comerț nu numai condamnarea lui Arnoux, dar chiar și a soției sale, care nu știa aceasta, soțul ei găsinde nepotrivit să i-o aducă la cunoștință.

Era o armă! Doamna Dambreuse nu se îndoia de asta. Dar notarul ar sfătui-o poate să se abțină; prefera pe cineva mai puțin cunoscut; și își aduse aminte de găliganul acela, cu mutră nerușinată, care își oferise serviciile.

Frédéric făcu comisionul cu naivitate.

Avocatul era încântat să fie pus în legătură cu o doamnă atât de mare.

Veni în grabă.

Ea îl preveni că succesiunea aparținea nepoatei ei, un motiv în plus de a lichida aceste creanțe pe care le va plăti, deoarece ținea să copleșească pe soții Martinon cu cele mai bune procedee.

Deslauriers înțelese că în toate astea plutea un mister; privea visător polițele. Numele doamnei Arnoux, scris de mâna ei, i-o readuse înaintea ochilor pe ea și insulta pe care o primise. Acum, când i se oferea răzbunarea, de ce să n-o folosească?

O sfătui pe doamna Dambreuse să vândă la licitație creanțele protestate care depindeau de succesiune. Un om de paie le-ar răscumpăra pe sub mână și ar pune în aplicare urmările. El se însărcină să găsească acel om.

Către sfârșitul lui noiembrie, Frédéric trecând pe strada doamnei Arnoux, ridică ochii spre ferestre și zări pe ușă un afiș, pe care scria cu litere mari:

"Vânzare de mobile luxoase, constând din ustensile de bucătărie, lenjerie de corp și de masă, cămăși, dantele, jupoane, pantaloni, șaluri de cașmir franceze și indiene, un pian Érard, două scrinuri de stejar în stilul Renașterii, oglinzi de Veneția, vase de China și de Japonia."

– E mobila lor! își spuse Frédéric; și portarul îi confirmă bănuielile.

Cât despre persoana care punea în vânzare, el nu știa nimic. Dar comisarul evaluator, maestrul Berthelot, ar putea da lămuriri.

Reprezentantul ministerului nu vru la început să spună cine urmărea vânzarea. Frédéric insistă. Era un oarecare Sénécal, agent de afaceri; și domnul Berthelot fu atât de amabil încât îi împrumută chiar jurnalul său cu *Mica Publicitate*.

Frédéric, sosind la Rosanette, îl aruncă pe masă, desfăcut:

– Citește!

– Ei, ce? spuse ea, cu o figură atât de indiferentă încât îl revoltă.

– Ah! fă-te că nu știi!

– Nu înțeleg.

– Tu ai cerut punerea în vânzare a lucrurilor doamnei Arnoux?

Ea citi anunțul.

– Unde e numele ei?

– Ei, e mobilierul ei! O știi mai bine decât mine!

– Ce-mi pasă mie? zise Rosanette ridicând din umeri.

– Ce-ți pasă? Te răzbuni, asta este! E urmarea persecuțiilor tale. N-ai jignit-o tu venind atunci la ea? Tu, o prostituată. Femeia cea mai sfântă, cea mai încântătoare și cea mai bună! De ce atâta îndârjire ca s-o ruinezi?

– Te înșeli, te asigur!

– Lasă că știu cu! L-ai pus pe Sénécal să-și dea numele.

– Ce prostie!

Atunci se înfurie:

– Minți! Minți, mizerabilo! Ești geloasă pe ea! Ai obținut o condamnare a soțului. Sénécal s-a mai amestecat în afacerile tale! El îl urăște pe Arnoux, urile voastre se înțeleg între ele. Am văzut ce fericit era când ai câștigat procesul cu caolinul. Îl tăgăduiești și pe acela?

– Îți dau cuvântul meu...

– O, știu c u cât valorează cuvântul tău.

Și Frédéric îi aminti pe toți amanții ei pe nume, cu detalii precise. Rosanette, palidă, se dădea îndărăt.

– Te miră! Mă credeai orb pentru că închideam ochii. M-am săturat acum! Nu moare nimeni când e înșelat de o femeie de teapa ta. Când ajunge să fie prea monstruoasă, te depărtezi; a le pedepsi ar însemna să te degradezi!

Ea își frângea brațele.

– Doamne, ce l-a schimbat așa?

– Nu alții m-au schimbat, ci tu însăși!

– Și toate astea pentru doamna Arnoux, spuse Rosanette plângând.

El continuă rece:

– N-am iubit-o decât pe ea.

La această insultă, plânsul ei încetă.

– Asta dovedește bunul tău gust! O persoană matură, cu tenul gălbejit, cu talia groasă, cu ochii mari cât niște ferestre de pivniță, și inexpresivi ca și ele! Dacă-ți place, du-te la ea!

– Asta și așteptam! Mulțumesc!

Rosanette rămase nemișcată, uluită de aceste purtări neobișnuite. Lăsă chiar să se închidă ușa; apoi, dintr-un salt, îl ajunse în anticameră și cuprinzându-l în brațe izbucni:

– Dar ești nebun! Ești chiar nebun! E absurd! Te iubesc!

Îl ruga:

– Doamne, în numele copilășului nostru!

– Mărturisește că tu ai făcut toate astea, zise Frédéric.

Ea repetă că e nevinovată.

– Nu vrei să mărturisești?

– Nu!

– Ei bine, adio! Și pentru totdeauna!

– Ascultă-mă!

Frédéric întoarse capul:

– Dacă m-ai cunoaște mai bine, ai ști că hotărârea mea e irevocabilă!

– O, ai să te întorci!

– Niciodată!

Și trânti ușa cu putere.

Rosanette îi scrisese lui Deslauriers că avea nevoie de el imediat. El veni peste cinci zile, într-o seară; și, după ce auzi toată povestea despărțirii, zise:

– Asta-i tot? Mare nenorocire!

Rosanette crezuse la început că el ar putea să i-l aducă pe Frédéric; acum însă totul era pierdut. Aflase de la portar despre viitoarea lui căsătorie cu doamna Dambreuse.

Deslauriers îi făcu morală, se arătă deosebit de vesel și glumeț; și, cum se făcuse foarte târziu, îi ceru voie să-și petreacă noaptea pe un fotoliu. Apoi, a doua zi dimineața, plecă din nou la Nogent, prevenind-o că nu știe când se vor mai întâlni; curând, va avea poate loc o mare schimbare în viața lui.

Două ore după întoarcerea lui, orașul era în plină revoluție. Se spunea că domnul Frédéric se însoară cu doamna Dambreuse. În cele din urmă, cele trei domnișoare Auger nu mai rezistară și se duseră la doamna Moreau care confirmă cu mândrie această știre. Moș Roque se îmbolnăvi, Louise se închise în camera ei. Umblă zvonul că înnebunise.

În acest timp, Frédéric nu-și putea ascunde mâhnirea. Doamna Dambreuse, ca să-l distreze, fără îndoială, era plină de atenții față de el. În fiecare după-amiază îl plimba cu trăsura ei; și, o dată, când treceau prin piața Bursei, îi veni ideea să intre în birourile unde se făceau licitațiile, așa, ca să se amuze.

Era 1 decembrie, chiar ziua când trebuiau să se vândă lucrurile doamnei Arnoux. El își aminti data și își exprimă repulsia, declarând că locul acela e de nesuferit din pricina mulțimii și a zgomotului. Ea dorea să arunce numai o privire. Cupeul se opri. Trebuia s-o urmeze.

În curte erau lavabouri fără lighean, schelete de fotolii, coșuri vechi, cioburi de porțelan, sticle goale, saltele; și oameni cu bluze sau cu redingote murdare, cenușii de atâta praf, cu fețe dezgustătoare, unii cu saci de pânză pe umăr, stăteau de vorbă în grupuri separate sau se strigau unii pe alții zgomotos.

Frédéric invocă inconvenientele de a merge mai departe.

– Ei și! Urcară scările.

În prima sală, la dreapta, niște domni, cu catalogul în mână, examinau tablourile; în alta, se vindea o colecție de arme chinezești. Doamna Dambreuse dori

să coboare. Privea numerele de pe uși, și îl duse la capătul coridorului, într-o cameră plină de lume.

El recunoscuse imediat cele două etajere de la *Arta Industrială*, masa ei de lucru, mobilele ei! Îngrămădite în fund, în ordinea mărimii, formau un fel de taluz de la podea până la ferestre; și, pe celelalte laturi, covoarele și perdelele atârnavă de-a lungul pereților. Sub ele, erau câteva trepte pe care stăteau niște bătrâni moțând. La stânga, era așezată un fel de tejghea, unde evaluatorul licitației, cu cravată albă, ridica ușor un ciocan mic. Un tânăr, lângă el, scria; și, mai jos, în picioare, un bătrân voinic, cu o mutră de comis-voiajor și de negustor de contramărci în același timp, striga mobilele de vânzare. Trei băieți le aduceau pe o masă, în jurul căreia erau așezați, unul lângă altul, negustori de ocazie și vânzătoarele. Mulțimea circula îndărătul lor.

Când intră Frédéric, jupoanele, șalurile, batistele, până și cămășile trecuseră din mână în mânu, întoarse pe toate fețele; uneori, le aruncau de departe, și albeața lor străbătea brusc aerul. Apoi se vândură rochiile ei, pe urmă o pălărie cu o pană ruptă, apoi blănurile, apoi trei perechi de ghete; și împărțeala acestor relicve, în care regăsea confuz forma trupului ei, i se părea ceva atroce, ca și cum niște corbi i-ar fi sfâșiat cadavrul. Atmosfera sălii, îmbâcsită de atâtea răsuflări, îl scârbea. Doamna Dambreuse îi întinse un flacon de parfum; ea se distra foarte bine, după cum spunea.

Fură înfățișate mobilele dormitorului.

Domnul Berthelot anunța un preț. Crainicul îl repeta mai tare, imediat; și cei trei comisari așteptau calmi lovitură de ciocan, apoi duceau obiectul în camera alăturată. Așa dispărură, rând pe rând, marele covor albastru presărat cu camelii pe care abia îl atingeau picioarele ei venind către dânsul, micul fotoliu de tapiserie în care se așeza totdeauna în fața ei când erau singuri; cele două paravane de lângă cămin, al căror fildeș fusese netezit de atingerea mâinilor ei; o pernă de catifea, plină de ace.

I se părea că bucăți din inima lui se duceau o dată cu aceste lucruri; și monotonia acelorași voci, acelorași gesturi îl obosea și-l amorțea, cufundându-l parcă într-o toropeală funebră, într-o destrămare.

Auzi, deodată, lângă el, un fâșăit de mătase; era Rosanette.

Aflase și ea de această vânzare, chiar de la Frédéric. După ce-i trecuse supărarea, îi venise ideea să profite de ocazie. Venea să asiste, îmbrăcată într-o vestă de satin alb cu nasturi de perle, cu o rochie cu volane, cu mănuși lungi, cu un aer triumfător.

Frédéric se făcu palid de mânie. Rosanette privea pe femeia care-l întovărășea.

Doamna Dambreuse o recunoscuse; și timp de un minut, se uitară una la alta de sus până jos, cu atenție, ca să găsească defectul, cusurul, – una plină de invidie poate față de tinerețea celeilalte, și cealaltă, plină de ciudă pentru eleganța, simplitatea aristocratică a rivalei sale.

În cele din urmă, doamna Dambreuse întoarse capul cu un zâmbet de o insolentă de nespuse.

Crainicul deschisese pianul – pianul ei! În picioare, făcu o gamă cu mâna dreaptă și anunță instrumentul pentru o mie două sute de franci, apoi scăzu la o mie, la opt

sute, la șapte sute.

Doamna Dambreuse, pe un ton glumeț, își bătea joc de rablă.

În fața vânzătorilor fu pusă o casetă micuță cu medalioane, colțuri și broaște de argint, aceeași pe care o văzuse la prima masă din strada Choiseul, care apoi fusese la Rosanette și revenise la doamna Arnoux; adesea, în timp ce stăteau de vorbă, ochii lui priveau caseta; era legată de cele mai scumpe amintiri, și sufletul i se topea de înduioșare, când doamna Dambreuse spuse dintr-o dată:

– Pe asta am s-o cumpăr.

– Dar n-are nimic deosebit, răspuse el.

Ea o găsea, dimpotrivă, foarte frumoasă; și crainicul îi lăuda delicatețea:

– O adevărată bijuterie din Renaștere! Opt sute de franci, domnilor! Aproape în întregime din argint! cu puțină cretă își recapătă luciul!

Și, cum ea înainta prin mulțime, Frédéric zise:

– Ce idee ciudată!

– Te supără?

– Nu! Dar ce se poate face cu acest bibelou?

– Cine știe? se pot pune scrisori de dragoste, poate!

Îi aruncă o privire care făcea aluzia foarte clară.

– Un motiv mai mult să nu jefuiești morții de tainele lor.

– N-o credeam atât de moartă.

Și adăugă răspicat:

– Opt sute optzeci de franci!

– Nu e bine ce faci, murmură Frédéric.

Ea râdea.

– Draga mea, e primul hatâr pe care ți-l cer.

– Știi că n-ai să fii un soț prea amabil?

Cineva tocmai supralicitase; ea ridică mâna:

– Nouă sute de franci!

– Nouă sute de franci! repetă domnul Berthelot.

– Nouă sute zece... cincisprezece, douăzeci... treizeci! strigă strident crainicul, privind asistența, cu mișcări sacadate din cap.

– Dovedește-mi că soția mea e rezonabilă, zise Frédéric.

O trase ușor spre ușă.

Comisarul licitației continua.

– Haide, haideți domnilor, nouă sute treizeci! Există cumpărător la nouă sute treizeci?

Doamna Dambreuse, care ajunsese în prag, se opri și, cu voce tare, zise:

– O mie de franci!

Un freamăt străbătu publicul, apoi tăcere.

– O mie de franci, domnilor, o mie de franci! Nimeni nu spune nimic? V-ați gândit bine? O mie de franci! Adjudecat!

Ciocanul de fildeș căzu.

Ea își dădu cartea de vizită și i se aduse caseta. O băgă în manșon.

Frédéric simți un fior de gheață trecându-i prin inimă.

Doamna Dambreuse se sprijinea încă de brațul lui: și nu îndrăzni să-l privească

în față până în stradă, unde o aștepta trăsura.

Se aruncă înăuntru ca un tâlhar care evadează și, după ce se așează, se întoarce spre Frédéric. El își ținea pălăria în mână.

– Nu te urci?

– Nu, doamnă!

Și, salutând-o cu răceală, închise portiera, apoi făcu semn vizitiului să pornească.

Îl cuprinsese mai întâi un sentiment de bucurie și de independență redobândită. Era mândru că o răzbunase pe doamna Arnoux sacrificându-i o avere, apoi fu mirat el însuși de fapta lui și se simți copleșit de un fel de sleire nesfârșită.

A doua zi dimineața, servitorul îi aduse vești. Se decretase starea de asediu. Adunarea deputaților era dizolvată, și o parte din reprezentanții poporului erau la Mazas. Treburile publice îl lăsară indiferent, atât era de preocupat de ale sale.

Scrise furnizorilor ca să decomande diferite cumpărături legate de căsătoria lui, care îi apărea acum o speculație cam nedemnă; și o detesta pe doamna Dambreuse pentru că, din pricina ei, era să comită o josnicie.

O uitase pe Mareșală, nu se preocupa nici chiar de doamna Arnoux, – negândindu-se decât la el, numai la el însuși – pierdut printre ruinele visurilor lui, bolnav, plin de durere și de descurajare; ura mediul artificial în care suferise atâta, de aceea dorea prospețimea ierbii, odihna provinciei, o viață plină de toropeală petrecută la umbra acoperișului natal, alături de inimi naive. Miercuri seara, în sfârșit, ieși în oraș.

Grupuri numeroase staționau pe bulevard. Din când în când, câte o patrulă le risipea, dar îndărătul ei grupurile se formau la loc. Se vorbea liber, se strigau glume și insulte împotriva trupei și nimic altceva!

– Cum! N-o să se bată? spuse Frédéric unui muncitor.

Omul în bluză îi răspunse:

– Nu suntem atât de proști să ne omorâm pentru burghezi! Să se descurce singuri.

Și un domn bombăni, uitându-se chiondărâș la mahalagiu:

– Canaliile de socialiști! Dacă s-ar putea să fie exterminați de data asta!

Frédéric nu înțelegea nimic, uimit de atâta ură și atâta prostie. Dezgustul lui pentru Paris crescuse; a treia zi, plecă la Nogent, cu primul tren.

Curând, casele dispărură, câmpul se lărgi. Singur în vagon, cu picioarele pe banchetă, rumega evenimentele din ultimele zile, tot trecutul său. Își aduse aminte de Louise.

– Ea mă iubea. Am făcut rău că n-am prins această fericire... Eh! Să nu ne mai gândim la asta!

Apoi, după cinci minute:

– Cine știe, totuși!... mai târziu, de ce nu?

Visarea și ochii lui se cufundau în orizonturi vagi.

– Era naivă, o țarancă, aproape o sălbatecă, dar atât de bună!

Pe măsură ce înainta spre Nogent, Louise se apropia de el! Când traversă pajiștile de la Sourdun, i se năzări că o vede sub plopi ca odinioară, tăind stuf la malul bălților; ajungeau; coborî. Apoi se rezemă de pod, ca să revadă insula și grădina

unde se plimbaseră într-o zi însorită: și amețeaua călătoriei și a aerului proaspăt, slăbiciunea care-i rămăsese după emoțiile recente îl exaltară; își spuse:

– Poate că a ieșit de acasă; dacă aș întâlni-o!

Bătea clopotul de la Saint-Laurent; în piață, în fața biericii, era o adunare de săraci și o caleașca, singura din localitate (cea care servea la nunți), când, deodată de sub portal, într-o mulțime de burghezi cu cravată albă, apărură doi tineri căsătoriți.

I se păru o halucinație. Dar nu! Era ea, într-adevăr, Louise! – înfășurată într-un vâl alb care cădea de pe părul ei roșu până la călcâie, și era el, el, Deslauriers! – cu un frac albastru brodat cu argint, un costum de prefect. De ce?

Frédéric se ascunse după colțul unei case, ca să lase cortegiul să treacă.

Rușinat, învins, zdrobit, se întoarse la gară și plecă înapoi la Paris.

Birjarul îl asigură că de la Château-d'Eau până la Gymnasc se ridicaseră baricade, și o luă prin cartierul Saint-Martin. La colțul străzii Provence, coborî ca să ajungă în bulevarde.

Era ora cinci, ploua încet. Niște burghezi ocupau trotuarul dinspre Operă. Casele de peste drum erau închise. Nimeni la festre. Pe toată lățimea bulevardului, galopau cavaleriști în goana mare, aplecați pe cai, cu sabia scoasă; și coamele căștilor, pelerinele lor albe și mari care le fluturau în spate treceau prin dreptul becurilor de gaz, care pâlpâiau de vânt în ceață. Mulțimea îi privea, mută, îngrozită.

Între șarjele de cavalerie, escuade de sergenți de poliție încercau să facă să circule lumea spre străzile laterale.

Dar, pe trepte la Tortoni, un bărbat – Dussardier – ușor de recunoscut de departe din pricina staturii lui înalte, stătea nemișcat ca o cariatidă.

Unul dintre agenții care mergea în frunte, cu tricornul pe ochi, îl amenință cu sabia.

Dussardier înainta atunci cu un pas și începu să strige:

– Trăiască Republica!

Căzu pe spate, cu brațele în cruce.

Un urlat de groază se ridică din mulțime. Agentul privi de jur împrejur; și Frédéric, cu gura căscată, îl recunoscu pe Sénécal.

VI

Călători.

Cunoscuse melancolia vapoarelor, trezirea înghețată sub cort, amețeaua peisajelor și a ruinelor, amărăciunea simpatiilor întrerupte.

Se întoarse.

Frecventă lumea bună, avu și alte iubiri. Dar amintirea neîncetată a celei dintâi i le făcea serbede; și apoi violența dorinței, floarea însăși a senzației se pierduse, chiar și ambițiile minții lui scăzuseră. Anii trecură; își suportă inactivitatea inteligenței și inerția inimii.

Către sfârșitul lui martie 1867, în amurg, era singur în biroul său; o femeie intră.

– Doamna Arnoux!

– Frédéric!

Ea îi cuprinse mâinile, îl trase încetisor spre fereastră și îl privea repetând:

– El e! E chiar el!

În penumbra serii, nu-i zărea decât ochii sub voaleta de dantelă neagră care-i masca figura.

După ce puse pe marginea căminului un mic portofel de catifea roșu-închis, se așază. Amândoi stăteau fără să poată vorbi, zâmbindu-și unul altuia.

În cele din urmă, Frédéric îi puse o mulțime de întrebări despre ea și despre soțul ei.

Locuiau în fundul Bretoniei, ca să facă economii și să-și plătească datoriile. Arnoux, aproape mereu bolnav, părea acum un moșneag. Fiica lor era măritată la Bordeaux, și fiul lor în garnizoană la Mostaganem. Apoi ridică fruntea:

– Te revăd însă și sunt fericită!

El nu uită să-i spună că la vestea catastrofei lor alergase la ei.

– Știam!

– Cum?

Îl zărise în curte și se ascunsese.

– De ce?

Atunci, cu o voce tremurândă, și cu lungi pauze între cuvinte explică:

– Mi-era frică! Da... frică de dumneata... de mine!

Această revelație îi dădu un fior de voluptate. Inima îi bătea tare. Ea continuă:

– Iartă-mă că n-am venit mai devreme. Și arătând micul portofel roșu acoperit cu frunze aurii: L-am brodat pentru dumneata anume. Înăuntru se află acea sumă pentru care fuseseră puse garanție terenurile din Belleville.

Frédéric îi mulțumi pentru dar, dezaprobând-o totuși că se deranjase.

– Nu! N-am venit pentru asta! Țineam să fac această vizită apoi să mă întorc... acolo.

Și îi vorbi de locul unde trăia.

Era o casă joasă, cu un singur etaj, înconjurată de o grădină plină de tufe de merișor și cu o alee mărginită de castani urcând până în vârful dealului, de unde se vedea marea.

– Mă duc să stau acolo, pe o bancă, pe care am numit-o banca Frédéric.

Apoi începu să se uite la mobile, la bibelouri, la rame, cu lăcomie, ca să nu le uite. Portretul Mareșalei era pe jumătate ascuns de o perdea. Dar aurul și albul care se desprindeau din întuneric o atraseră.

– Mi se pare că o cunosc pe femeia aceasta.

– Cu neputință! zise Frédéric. E o veche pictură italiană.

Ea mărturisi că dorea să facă o plimbare la brațul lui, pe străzi. Ieșiră.

Lumina prăvăliilor cădea, din când în când, pe profilul ei palid: apoi umbra o învăluia iarăși; și, în mijlocul trăsurilor, mulțimii și zgomotului, mergeau concentrați în ei înșiși, fără să audă nimic, ca oamenii care merg împreună la țară, pe un strat de frunze uscate.

Își povestiră zilele de altădată, mesele din epoca *Artei industriale*, maniile lui Arnoux, felul lui de a-și trage colțurile gulerului de la cămașă, de a-și pune pomadă pe mustăți și alte lucruri mai intime și mai profunde. Ce încântare simțise când o auzise prima dată cântând! Cât era de frumoasă, de ziua ei, la Saint-Cloud! Îi aminti

de grădinița de la Auteuil, serile la teatru, o întâlnire pe bulevard, foști servitori, negresa ei.

Ea se mira de memoria lui. Totuși îi spuse:

– Uneori, cuvintele dumitale îmi revin în minte ca un ecou îndepărtat, ca sunetul unui clopot adus de vânt; și mi se pare că ești prezent, când citesc scene de dragoste în cărți.

– M-ai făcut să simt tot ceea ce spunea lumea că e exagerat în romane, zise Frédéric. – Îți înțeleg pe Wertherii pe care nu-i dezgustă tartinele Charlottei.

– Sărmanul, dragul meu prieten!

Suspină și, după o tăcere, adăugă:

– Oricum, ne-am iubit cu adevărat!

– Fără să ne aparținem, totuși!

– Poate că e mai bine așa, rosti ea.

– Nu! Nu! Ce fericiți am fi fost!

– O! cred, cu o dragoste ca a dumitale!

Și trebuie să fi fost foarte puternică dacă dura după o despărțire atât de lungă!

Frédéric o întreabă cum descoperise că o iubește.

– Într-o seară când mi-ai sărutat încheietura mâinii între mânușă și manșetă. Mi-am spus: "Dar mă iubește... mă iubește". Și totuși, îmi era frică să știu sigur. Rezerva dumitale era așa de minunată, încât mă bucuram de ea ca de un omagiu involuntar și continuu.

El nu regreta nimic. Toate suferințele de altă dată erau răsplătite.

Când se întoarseră acasă, doamna Arnoux își scoase pălăria. Lampa de pe consolă îi lumină părul alb. Parcă i-ar fi dat cineva un pumn în piept.

Ca să-și ascundă decepția, se așeză pe jos la picioarele ei, și, luându-i mâinile, începu să-i spună vorbe calde.

– Persoana dumitale, cele mai mici mișcări îmi păreau că au, în lume, o importanță supraomenească. Inima mea se ridica îndărătul pașilor pe care-i făceai, așa cum se ridică praful. Erai pentru mine ca un clar de lună într-o noapte de vară, când totul e numai parfum, umbră blândă, alb infinit; delicia trupului și ale sufletului erau cuprinse pentru mine în numele dumitale pe care îl repetam, încercând să-l sărut pe buzele mele. Nu puteam să-mi închipui nimic dincolo de dumneata. Erai doamna Arnoux așa cum erai, cu cei doi copii, duioasă, serioasă, uluitor de frumoasă, și atât de bună! Această imagine le ștergea pe toate celelalte. Mă mai gândeam oare la celelalte, când aveam mereu în adâncul ființei mele muzica vocii dumitale și splendoarea ochilor!

Ea accepta cu încântare această adorație pentru femeia care nu mai era. Frédéric, îmbătându-se cu propriile lui cuvinte, ajungea să creadă ce spune. Doamna Arnoux, cu spatele la lumină, se apleca spre dânsul. El simțea pe frunte mângâierea răsufării ei, și prin haine contactul nehotărât al întregului ei trup. Mâinile lor se strângeau, vârful pantofului ei ieșea de sub rochie, și el îi spuse aproape sfârșit:

– Picioarul dumitale mă tulbură.

O tresărire de pudoare o făcu să se ridice. Apoi, nemișcată, și cu intonația ciudată a somnambulilor, zise:

– La vârsta mea! El! Frédéric!... Nici o femeie n-a fost vreodată iubită ca mine!

Nu! Nu! La ce bun să fii tânără? Mie nu-mi pasă! Le disprețuiesc pe toate cele care vin aici!

– O, nu prea vin! reluă el cu amabilitate.

Fața ei se luminează și îl întrebă dacă nu se însoară. El jură că nu.

– Sigur? De ce?

– Din pricina dumitale, zise Frédéric, strângând-o în brațe.

Ea stătea în brațele lui, lăsată pe spate, cu gura întredeschisă, cu ochii în sus. Deodată îl respinse cu un aer deznădăjduit; și cum o implora să-i răspundă, ea spuse aplecând capul:

– Aș fi vrut să te fac fericit.

Frédéric bănuia că doamna Arnoux venise ca să i se ofere; și din nou îl cuprinse o poftă mai puternică decât totdeauna, furioasă, turburată. Și totuși, simțea ceva de nespus, o repulsie, parcă spaima unui incest. O altă teamă îl opri, frica de dezgust, mai târziu. Dealtfel, ce încurcătură ar fi și, din prudență, și ca să nu-și degradeze idealul, se întoarse pe călcâie să-și răsucescă o țigară.

Ea îl contempla, vrăjită.

– Cât ești de delicat! Numai dumneata poți fi așa! Numai dumneata!

Bătu ora unsprezece.

– Așa de târziu! zise ea. La și un sfert, plec.

Se așeză iar; dar se uita la ceas și el continuă să meargă prin cameră fumând. Amândoi nu mai găseau ce să-și spună. Există o clipă a despărțirii, când persoana iubită nu mai este cu noi.

În sfârșit, când limba ceasului trecuse de douăzeci și cinci de minute, ea își luă pălăria apucând-o de bride, încet.

– Adio, prietene, prietenul meu drag! N-am să te mai văd niciodată! E ultimul meu gest de femeie. Sufletul meu n-o să te părăsească niciodată. Binecuvântările cerului să fie asupra dumitale!

Și îl sărută pe frunte ca o mamă. Părea însă să caute ceva și îi ceru o pereche de foarfeci. Își scoase pieptenele; tot părul ei alb îi căzu pe umeri. Tăie brutal, din rădăcină, o şuviță lungă.

– Păstrează-o! Adio!

După plecarea ei, Frédéric deschise fereastra. Doamna Arnoux, pe trotuar, făcu semn unei birji care trecea. Se urcă. Trăsura dispăru. Și asta a fost tot.

VII

Pe la începutul acelei ierni, Frédéric și Deslauriers stăteau de vorbă lângă foc, încă o dată împăcați prin fatalitatea firii lor, care mereu îi făcea să se apropie și să se iubească.

Unul din ei explica pe scurt cearta cu doamna Dambreuse, care se remăritase cu un englez.

Celălalt, fără să spună cum se însurase cu domnișoara Roque, povesti că soția lui fugise într-o bună zi cu un cântăreț. Ca să se spele puțin de ridicol, se compromisesese în prefectura lui prin excese de zel guvernamental. Îl destituiseră. Fusesse apoi șef de colonizare în Algeria, secretarul unui pașă, administratorul unui

ziar, agent de publicitate, ca să ajungă în cele din urmă funcționar în contenciosul unei societăți industriale.

Cât despre Frédéric, după ce își mâncase două treimi din avere, trăia ca un mic burghez.

Apoi, se informară reciproc despre prietenii lor.

Martinon era acum senator.

Hussonnet avea un post mare, având în subordine toate teatrele și toată presa.

Cisy, cufundat în bigotism și tată a opt copii, locuia în castelul strămoșilor lui.

Pellerin, după ce devenise adept al lui Fourier, după ce, apoi, se apucase de homeopatie, de spiritism, de artă gotică și de pictură umanitară, se făcuse fotograf. Pe toate zidurile Parisului puteai să-l vezi în frac negru, cu un trup miniscule și un cap enorm.

– Și prietenul tău intim, Sénécal? întrebă Frédéric.

– Dispărut! Nu știu! Și pasiunea ta cea mare, doamna Arnoux?

– Trebuie să fie la Roma cu fiul ei, locotenent de vânători.

– Și bărbatul ei?

– A murit anul trecut.

– Ia te uită! zise avocatul.

Apoi, bătându-se pe frunte:

– Mai deunăzi, într-o prăvălie, am întâlnit-o pe Mareșală, ducând de mână un băiețel pe care l-a adoptat. E văduva unui oarecare domn Oudry și e foarte grasă acum, enormă. Ce decădere! Ea care avea odinioară talia atât de subțire!

Deslauriers nu-i ascunse că profitase de disperarea ei ca să se asigure de aceasta el însuși.

– Îmi dăduseși voie, dealtfel.

Această mărturisire era o compensație pentru tăcerea pe care o păstrase în ceea ce privește încercarea lui pe lângă doamna Arnoux. Frédéric l-ar fi iertat de vreme ce nu reușise.

Deși jignit de această descoperire, se prefăcu amuzat; și Mareșala îi aminti de domnișoara Vatnaz.

Deslauriers n-o văzuse niciodată, ca și pe multe altele care veneau pe la Arnoux; dar își amintea perfect de Regimbart.

– Mai trăiește?

– Abia se târăște în fiecare seară, de la strada Grammont la Montmartre, prin fața cafenelelor, slăbit, încovoiat, secătuit, ca un adevărat spectru.

– Dar Compain?

Frédéric scoase un strigăt de bucurie și îl rugă pe fostul delegat al guvernului provizoriu să-i dezvăluie misterul capului de vițel.

– E ceva importat din Anglia. Ca să parodieze ceremonia pe care monarhiștii o celebrau la 30 ianuarie, independenței întemeiaseră un banchet anual la care se mâncau capete de vițel și se bea vin roșu în craniile de vițel, toastându-se pentru exterminarea Stuartilor. După Termidor, teroriștii au organizat o asociație asemănătoare, ceea ce dovedește că prostia e fecundă.

– Îmi pari foarte potolit în privința politicii, nu-i așa?

– E vârsta, zise avocatul.

Și își rezumară viața.

O rataseră amândoi, cel care visase dragostea și cel care visase puterea. Care era oare pricina?

– Poate din lipsă de hotărâre, zise Frédéric.

– Se poate, în ceea ce te privește. Eu, dimpotrivă, n-am ținut seama de mii de lucruri secundare, mai puternice decât toate. Aveam prea multă logică, și tu prea multe sentimente.

Apoi dădură vina pe hazard, pe împrejurări, pe epoca în care se născuseră. Frédéric reluă:

– Nu asta credeam noi odinioară, la Sons, că vom deveni, când tu voiai să faci o istorie critică a filosofiei, și eu un mare roman medieval despre orașul Nogent, subiect pe care-l găsisem în Froissart^[155]: cum seniorul Brokars de Fénéstranges și episcopul de Troves l-au atacat pe seniorul Eustache d'Ambrecicourt. Îți aduci aminte?

Și, dezgropându-și tinerețea, își spuneau la fiecare frază: "Îți aduci aminte?"

Revedeau curtea colegiului, capela, vorbitorul, sala de arme în josul scării, figurile pedagogilor și ale elevilor, pe un oarecare Angemarre, de la Versailles, care-și croia curelele pentru pantaloni din niște cizme vechi, pe domnul Mirbal cu favoriții lui roșcați, pe cei doi profesori de desen linear și de desen artistic, Varaud și Suriret, care se certau veșnic, și pe polonez, compatriotul lui Copernic, cu sistemul lui planetar de carton, astronom ambulant căruia i se plătise ședința cu un dejun în sala de mese, apoi își amintiră de un chef grozav după o plimbare, de primele pipe fumate, de împărțirea premiilor la sfârșit de an, de bucuria vacanțelor.

În timpul vacanțelor din 1837 se duseseră la Turcoaică.

Așa i se spunea unei femei care se numea pe numele ei adevărat Zoraïda Turc; și mulți o credeau musulmană, turcoaică, ceea ce adăuga o notă de poezie stabilimentului ei, așezat la malul apei, îndărătul zidurilor cetății; chiar în plină vară, era umbră în jurul casei pe care o recunoșteai după un borcan cu pești roșii așezat lângă un ghiveci cu rezeda la o fereastră. Domnișoare în camizole albe, cu fard pe obraji și cu cercei lungi, băteau în geam când treceai și, seara, în prag, fredonau încetșor cu voci răgușite.

Acest loc de pierzanie proiecta în tot arondismentul o strălucire fantastică. Era desemnat prin perifraze: "Locul pe care-l cunoașteți – o anumită stradă – în josul Podurilor". Fermierele clin împrejurimi tremurau pentru bărbații lor, burghezele pentru servitoarele lor, căci bucătăreasa domnului subprefect fusese surprinsă acolo; și era, bineînțeles, obsesia tainică a tuturor adolescenților.

Deci, într-o duminică, în timp ce lumea era la vecernie, Frédéric și Deslauriers, după ce au fost mai întâi la frizer, culeseră flori în grădina doamnei Moreau, apoi ieșiră pe porțița dinspre ogoare și, după un lung înconjur prin vii, se întoarseră pe la Pêcherie și se strecurară la Turcoaică, ținând în mână buchetele.

Frédéric își prezentă buchetul ca un îndrăgostit logodnicii. Dar căldura dinăuntru, teama de necunoscut, un fel de remușcări și chiar plăcerea de a vedea, dintr-o privire, atâtea femei la dispoziția lui, îl emoționară în așa măsură, încât se făcu foarte palid și stătea fără să înainteze, fără să spună un cuvânt. Toate râdeau, înveselite de tulburarea lui; crezând că-și băteau joc de el, o luă la fugă; și cum

Frédéric avea banii, Deslauriers fu obligat să-l urmeze.

Fuseseră văzuți ieșind de acolo. Se iscă o poveste care n-a putut fi uitată nici după trei ani.

Ei și-o povestiră cu amănunte, fiecare completând amintirile celuiilalt; și, după ce sfârșiră, Frédéric zise:

– Asta-i tot ce am avut mai bun!

– Da, poate! Asta-i tot ce am avut mai bun, zise Deslauriers.

-----

[1] Înainte de a da acest nume eroului său, Flaubert rugase pe una din rudele sale din Nogent-sur-Seine, Louis Bonenfant, să se intereseze dacă în acea localitate nu există nici o familie cu numele de Moreau. După ce l-a asigurat că nu, Louis Bonenfant a aflat că totuși există o asemenea familie, lucru pe care s-a grăbit să i-l comunice lui Flaubert, rugându-l să schimbe numele personajului Frédéric Moreau. Flaubert a refuzat însă cu hotărâre, justificându-și atitudinea printr-o scrisoare care poate constitui un foarte important document de poietică și de poetică flaubertiană, în centrul căruia stă ideea că o singură modificare survenită în ansamblul care este opera trebuie să aducă, pentru ca aceasta să fie cu adevărat o reușită, modificări în întreg ansamblul. "E prea târziu pentru mine, spune Flaubert în această scrisoare către Louis Bonenfant, ca sa-mi schimb hotărârea. Un nume propriu este un lucru extrem de important într-un roman, ba chiar un lucru *capital*. A schimba numele unui personaj ar fi ca și cum l-ai schimba pe acesta în toată alcătuirea lui. Ar fi ca și cum ai vrea să faci dintr-un negru un alb. Îmi pare rău pentru familia Moreau din Nogent. Dar nu vor avea de ce să se plângă de mine. Căci domnul Moreau al meu e un tânăr foarte bine."

[2] Este vorba de un proces celebru, cel al Mariei Capelle, căsătorită Lafarge, care fusese acuzată că și-a otrăvit soțul, împreună cu care locuia în micul orașel Glandier. Procesul a făcut valvă în întreaga Europă. Savanți ca Raspail și Orfila, chemați pentru expertiză, nu s-au putut pune de acord în privința vinovăției ei. Marie Lafarge a fost condamnată la închisoare pe viață. Eliberată după doisprezece ani, a murit curând după aceea (1816–1852).

[3] Théodore Jouffroy (1796–1842), autorul lucrărilor *Comment les dogmes finissent (Cum iau sfârșit dogmele)* și *Mélanges philosophiques (Vărietăți filosofice)*. – Victor Cousin (1792–1867), filosof, șef al așa-numitei școli eclectică, s-a bucurat de o mare influență în epocă. A fost amantul lui Louise Colet (înainte de legătura acesteia cu Flaubert). – Laromiguière (1756–1837), autor al lucrării *Leçons de philosophie sur les principes de l'intelligence, ou sur les causes et sur les origines de nos idées (Lecții de filosofie asupra principiilor inteligenței, sau asupra căușelor și originilor ideilor noastre)*. – Malebranche (1638–1715), autor al lucrării *Recherche de la vérité (Căutarea adevărului)*, a încercat să introducă gândirea carteziană în cunoașterea religioasă. – "Școala scoțiană" îl are drept șef pe Thomas Reid (1710–1796), autor al lucrării *Cercetări asupra inteligenței umane, în funcție de principiile bunului simț*, care a avut o influență notabilă asupra filosofiei franceze din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

[4] Eroi ai unor celebre opere romantice: *Suferințele tânărului Werther* de Goethe, *René* de Chateaubriand, *Cupa și buzele* de Musset, *Lara* de Byron și *Lélia* de George Sand.

[5] Este, în general, socotită drept cea mai importantă dintre revistele de "cultură generală" franceze din cursul secolului al XIX-lea (fondată în 1828).

[6] Piesă de Benjamin Antier (1787–1870). Eroul ei a devenit foarte popular datorită interpretării celebrului actor Antoine Louis Prosper Lemaître zis Frederick (1800–1876). Robert Macaire reprezintă tipul escrocului și al arivistului. Caricaturile lui Daumier au contribuit, de asemenea, la succesul acestei piese.

[7] *Ești englez?* (engl.)

[8] Uniunea vamală era îndreptată împotriva inițiativelor economice engleze care aduceau prejudicii comerțului francez.

[9] Sub domnia lui Ludovic-Filip au activat numeroase societăți secrete ca: *Les Amis du Peuple*, din care făceau parte Cavaignac, Marrast, Raspail, Blanqui, Lamarque etc; *La Société des Droits de L'Homme*, avînd printre membrii ei pe Puyraveau, Trélat și Guinand; *La Société des Familles*, devenită mai târziu *La Société des Saisons*, cea mai bine organizată și mai puternică, numărînd printre membrii ei pe Blanqui, Barbès și Martin Bernard.

[10] George Pritchard (1796–1883), consul, negustor și misionar englez stabilit în insulele Marchize, îi îndemnase pe indigeni să se răscoale împotriva dominației franceze. Autoritățile franceze îl închid, spre marea indignare a celor engleze, care cer plata unor daune uriașe. Primul ministru, Guizot, este în cele din urmă constrâns să-i plătească o indemnizație lui Pritchard, votată în Cameră, spre marea indignare a opiniei publice franceze (1844). Flaubert comite aici un anacronism, situînd afacerea Pritchard în 1841.

[11] Este vorba de Pierre Jean de Béranger (1780–1857), autor de cântece de inspirație patriotică ce i-a adus în epocă o imensă popularitate.

[12] Jacques Laffitte (1767–1844), om de finanțe francez care a jucat un rol important în revoluția din 1830. Ministru de finanțe până în 13 martie 1831. Era considerat unul din șefii opoziției împotriva lui Guizot.

[13] Johan Joachim Winckelmann (1717–1768), celebru arheolog german, autor al unei *Istории a artei anticilor* unde, pentru prima oară, se încearcă a se studia Antichitatea în mod științific. Este unul dintre inițiatorii unui nou clasicism.

[14] *Siabat Mater* de Rossini tocmai se cânta la Paris (1841), după o îndelungată tăcere a compozitorului. A fost unul din marile succese muzicale ale acelor ani în Franța.

[15] Jean-Jacques Pradier (zis James Pradier) (1795–1852), sculptor francez al cărui salon era un important loc de întâlnire pentru un grup de artiști plastici și scriitori ai timpului. Era foarte bun prieten cu familia Flaubert (făcuse portretul tatălui lui Flaubert și al surorii lui, Caroline). În acest salon Flaubert i-a întâlnit pentru prima oară, printre alții, pe Victor Hugo și pe Louise Colet.

[16] Intenția guvernului lui Ludovic-Filip de a construi o centură de forturi în jurul orașului Paris fusese interpretată de opinia publică liberală drept o intenție de a "îmbastilia" orașul.

[17] Votate după atentatul lui Fieschi (1835), legile din septembrie, în număr de trei, măreau împuternicirile guvernului.

- {18} Cf. nota 11.
- {19} Numit astfel în derâdere, ca o aluzie la servilismul primului ministru față de Anglia.
- {20} Armand Marrast (1801–1852), jurnalist și om politic republican, adversar redutabil al lui Ludovic-Filip, membru al guvernului provizoriu, director al ziarului *Le National*.
- {21} Théophile Marion Du Mersan (sau Dumersan, 1780–1849), autor dramatic și numismat, cunoscut mai ales ca autor de vodeviluri.
- {22} *Les Annales romantiques*, ce cuprindeau bucăți literare semnate de cele mai celebre nume ale epocii, și care s-au bucurat vreme îndelungată de un mare succes de public, au apărut în fiecare an între 1828–1836, cu excepția anului 1835.
- {23} Este vorba de o întrunire periodică a unor tineri avocați, unde fiecare pleda într-un proces fictiv, exersându-și astfel elocința.
- {24} Philippe Girard, zis Mondor, actor și vânzător de leacuri din secolul al XVII-lea, ajuns la o mare prosperitate materială.
- {25} Camille Desmoulins (1760–1794), publicist și om politic francez, una dintre figurile proeminente ale Revoluției franceze, secretar al lui Danton.
- {26} Auguste Barthélemy (1796–1867), poet și publicist francez, fondatorul ziarului de opoziție (sub Ludovic-Filip) *Némésis*.
- {27} Cf. nota 11.
- {28} Armand Barbès (1809–1870) se afla atunci în închisoare pentru a patra oară de la venirea pe tron a lui Ludovic-Filip.
- {29} Aventurieră, amanta regelui Bavariei Ludovic I. A contribuit mult la impopularitatea acestuia în preajma revoluției de la 1848.
- {30} Textul, confirmat și de unele scrisori ale lui Flaubert, atestă faptul că marele romancier se documenta în mod foarte meticulos înainte de a începe să scrie.
- {31} Maximilien Foy, general francez (1775–1825), republican convins încă din tinerețe, a părăsit armata după cea de-a doua Restaurație. Deputat cu începere din 1819 și în luptă cu ultraregaliștii, și-a câștigat curând o mare popularitate. Funeraliile sale au fost un adevărat doliu național și au prilejuit o mare manifestare de opoziție față de regim.
- {32} Osagii erau un trib de piei roșii, azi stins. Trăiau pe malurile râului cu același nume.
- {33} Domnul de Genoude era directorul publicației *La Gazette de France*, de orientare legitimistă. Preconizase alianța partidului său cu cel al republicanilor, pentru a lupta împotriva monarhiei din Iulie.
- {34} Atentatul din 12 mai 1839, îndreptat împotriva Prefecturii și a Palatului de Justiție, și organizat la instigația așa-numitei *Société des Saisons*, a degenerat într-o adevărată răscoală, în urma căreia Barbès a fost arestat, condamnat la moarte și apoi grațiat.
- {35} Antony este eroul piesei cu același nume de Dumas-tatăl. Este unul din marile succese ale teatrului romantic. Ca și Hernani sau Ruy Blas (căci pentru contemporani nu era cu nimic mai prejos decât acești eroi din piesele lui Hugo), reprezintă fapta excepțională și "blestemată", aflată în luptă deschisă cu societatea, și care moare ca victimă plină de măreție a acesteia. Astăzi piesa a căzut în totală desuetudine.
- {36} Să mergem, dragul meu! (it.)
- {37} În preajma revoluției de la 1848, cursurile lui Adam Mickiewicz (1798–1855), marele poet polonez, celebru autor al epopeii naționale *Pan Tadeusz*?, aflat în exil la Paris, ca și cursurile istoricului Edgar Quinet (1803–1875), erau adevărate manifeste incendiare. Guvernul le-a suprimit în anii 1845 și, respectiv, 1846.
- {38} Morel, zis Sainville (1800–1854), actor de la teatrul Palais-Royal, celebrii pentru darul său de a mima și caricaturiza diferite tipuri sociale.
- {39} Drouillard, bancher parizian, candidat la deputăție, se făcuse vinovat de corupție (cumpăraseră voturile alegătorilor). Fusese condamnat în 1847. – Intendentul militar Bénier deturnase fonduri pentru a le folosi tot în scopuri politice; descoperită după moartea sa, deturnarea de fonduri făcuse obiectul unei anchete și avusese drept urmare câteva destituiri.
- {40} Éléonore Louis Godefroy Cavaignac (1801–1845), om politic, reprezentant înflăcărat al democrației, președinte al *Societății drepturilor omului*; frate cu generalul Louis-Eugène Cavaignac, cel care a înăbușit în sânge revoluția de la 1848 și despre care va fi vorba mai departe.
- {41} Joc de cuvinte intraductibil: *coq de bruyère* = cocoș sălbatic.
- {42} Adolphe Thiers (1797–1877), om de stat și istoric francez, este cel care va conduce represiunea împotriva Comunei din Paris. Lucrările sale cele mai cunoscute sunt *Histoire de la Révolution (Istoria Revoluției)* (1823–1827) și *Histoire du Consulat et de l'Empire (Istoria Consulatului și a Imperiului)*, pe atunci în curs de publicare. – Dulaure (1755–1835), autor al unei *Histoire de Paris (Istoria Parisului)*. – Guillaume de Barante (1782–1866), istoric francez, autor al unei *Histoire des ducs de Bourgogne (Istoria ducilor de Burgundia)* și membru al Academiei franceze.
- {43} Cf. nota 10.
- {44} Cf. nota 35.
- {45} Masacrul din strada Transnonain este unul din evenimentele cele mai sângeroase care au avut loc sub monarhia din Iulie (1834). Ca răspuns la o lege a guvernului care aduce în fața tribunalelor corecționale pe cei acuzați de a fi atentat la siguranța statului, la Paris și Lyon

izbucnesc numeroase revolte. Un incident de pe strada Transnonain (rănirea unui ofițer) slujește drept pretext autorităților pentru a dezlănțui un adevărat masacru împotriva populației. Momentul a fost immortalizat de Daumier.

{46} Arestat, în urma revoltelor de la Lyon din 1834, Austen înnebunește în închisoare.

{47} Agitator revoluționar. Se sinucide în închisoare pentru a se sustrage condamnării pe viață.

{48} Cf. nota 6.

{49} *Almanahul Gotha*: anuar genealogic, diplomatic și statistic, publicat la Gotha, în limbile franceză și germană, între anii 1763 și 1944.

{50} Iată textul articolului: "Scopul oricărei asociații politice este conservarea drepturilor naturale și imprescriptibile ale omului. Aceste drepturi sunt libertatea, proprietatea, siguranța și rezistența la opresiune".

{51} Pentru toate referirile la operațiile de Bursă, Flanbert se documentase consultându-l pe prietenul său Feydeau (a se vedea scrisoarea de la sfârșitul anului 1866 sau de la începutul anului 1867).

{52} Celebrul roman foileton (apărut în 1842–1843) al lui Eugene Sue (1804–1857).

{53} Cf. nota 12.

{54} Grupare a micilor state de frontieră (1834), preludiu al unității germane.

{55} Henri d'Orléans, duce d'Aumale (1822–1897), general și istoric francez. Este cel de-al patrulea fiu al lui Ludovic-Filip.

{56} Vot de încredere acordat regelui și guvernului. Cu acest prilej guvernul Guizot "se declarase în mod oficial satisfăcut". Expresia va fi reluată cu ironie de întreaga opoziție.

{57} Nicolas Soult (1769–1851), duce de Dalmația, mareșal al Franței, învingător la Austerlitz, ministru de război (1830–1832) și de mai multe ori prim ministru sub monarhia din Iulie. Poarta sa era păzită de două santinele, precauție excesivă, după părerea opoziției, care nu pierdea nici un prilej de a-și arăta indignarea.

{58} Cf. nota 4.

{59} Președinte al Curții de Casație, înalt ofițer al Legiunii de onoare, ministru al lucrărilor publice. Implicat într-un proces de corupție (acceptase mită pentru concesionarea unor mine), fusese condamnat la privare de drepturi civile, la amendă și la trei ani de închisoare. Victor Hugo a zugrăvit acest proces în *Choses vues (Lucruri văzute)*.

{60} Fiica mareșalului Sébastiani, ducesa de Choiseul-Praslin, fusese găsită asasinată în dimineața zilei de 18 august 1847. Arestat, soțul său, cu câteva zile înainte de a fi judecat de Camera Pairilor, se otrăvește. Republicanii acuză însă guvernul de a-l fi lăsat să evadeze și de a fi înscenat otrăvirea.

{61} E vorba de palatul Luxembourg, construit la Paris în 1615–1620 pentru Maria de Medici. Este decorat de Rubens, Poussin, Philippe de Champaigne. Cu începere din 1879 devenise sediul senatului.

{62} Papa Pius al IX-lea (ales în 1846) era foarte popular în statele sale ca și în întreaga Europă catolică, datorită vederilor lui liberale. Revoluționarii francezi îi laudau modul de a governa, opunându-l celui practicat de Ludovic-Filip.

{63} Era perioada campaniei reformiste încurajate de Odilon Barrot (1791–1873), avocat și om politic, cunoscut mai cu seamă ca promotor al așa-numitei *Campanii a banchetelor* (1847), în cadrul căreia asociațiile profesionale și amicale erau în mod secret invitate să organizeze banchete, prilej de-a se exprima anumite doleanțe de reformă. Șef al opoziției dinastice, îi succedase lui Guizot, în colaborare cu Thiers, sub presiunea opiniei publice.

{64} Joc de cuvinte: *rouget* = rândunică de mare.

{65} Contele de Alton-Shée (1810–1874), membru al Camerei Pairilor cu începere din 1836, trecuse de la conservatori la opoziție, susținând, cu prilejul evenimentelor din februarie 1848, pe republicanii cei mai înflăcărați.

{66} Organizat de mișcarea reformistă a celui de al XII-lea arondisment, banchetul urma să aibă loc pe data de 13 februarie 1848. Este interzis de către prefect, iar câteva zile mai târziu revoluția izbucnește.

{67} Cf. nota 64.

{68} Guvernul Guizot căzuse. Vezi și nota precedentă.

{69} Contele Louis Mathieu de Mole (1781–1855), om politic francez, prim ministru (1836–1839) sub Ludovic-Filip. Membru al Academiei franceze. – Tuileries, veche reședință a regilor Franței (construcția e începută în 1564 de către arhitectul Philibert Delorme), devine, după revoluția din 1789, sediul puterii executive, iar odată cu Imperiul, din nou reședința suveranilor Franței. Parțial incendiat în timpul Comunei din Paris (1871), palatul a fost complet dărâmat în 1882. O parte din actuala grădină publică Tuileries se întinde pe terenul vechii clădiri.

{70} Cf. nota 43.

{71} Thomas Bugeaud (1784–1849), marchiz de la Piconnerie, duce l'Isly, mareșal al Franței. În calitate de guvernator (1810–1847), organizează cucerirea Algeriei.

{72} Cf. nota 70.

- [\[73\]](#) Cf. nota 72.
- [\[74\]](#) Cf. nota 70.
- [\[75\]](#) Alexandre Auguste Ledru, zis Ledru-Rollin (1807–1874), avocat și om politic francez. Ministru al afacerilor interne în guvernul provizoriu din 1848, a fost unul din promotorii sufragiului universal.
- [\[76\]](#) Nicolas Changarnier (1793–1877), general și om politic francez, guvernator al Algeriei în 1848.
- [\[77\]](#) Conte Frederic de Falloux (1811–1886), om politic francez, promotor al legii din 1850 prin care se proclamă principiul libertății în domeniul învățământului. Membru al Academiei franceze.
- [\[78\]](#) Poetul Alphonse de Lamartine (1790–1869), celebru reprezentant al romantismului francez, este membru al guvernului provizoriu și ministru al afacerilor străine în 1848. Cu prilejul așa-numitelor "zile din Iunie" 1848 își pierde în parte popularitatea.
- [\[79\]](#) Caussidière (1808–1861), agitator revoluționar, încarcerat după insurecția lioneză din 1834, apoi amnistiat în 1837. După revoluția din Februarie, devine prefect de poliție.
- [\[80\]](#) Cf. nota 79.
- [\[81\]](#) Cf. nota 76.
- [\[82\]](#) Jacques Charles Dupont de l'Eure (1767–1855), om politic francez, președinte al guvernului provizoriu din 1848.
- [\[83\]](#) Louis Blanc (1811–1882), istoric și om politic francez, promotor al unor idei socialist-utopice. Contribuie prin scrierile sale la căderea monarhiei din Iulie. Membru al guvernului provizoriu în februarie 1848, e silit să se exileze după "zilele din Iunie". Întors în Franța după 1870, este deputat de extrema stângă în Adunarea națională.
- [\[84\]](#) Louis Auguste Blanqui (1805–1881), revoluționar francez cu idei socialist-utopice. Este unul dintre șefii revoluției din 1848. Își petrece mulți ani din viață în închisoare. Cf. și nota 10.
- [\[85\]](#) Cf. nota 76.
- [\[86\]](#) Flocon (1800–1866), jurnalist și om politic, secretar al guvernului provizoriu din 1848.
- [\[87\]](#) Cf. nota 79.
- [\[88\]](#) Pierre Joseph Proudhon (1809–1865), important reprezentant al socialismului utopic.
- [\[89\]](#) E vorba de Convențiunea națională, adunare revoluționară ce a succedat Adunării legislative la 21 septembrie 1792 și care a guvernat Franța până la 26 octombrie 1795. Ea a proclamat republica și l-a condamnat la moarte pe regele Ludovic al XVI-lea. A cuprins la început trei partide: *les Montagnards*, *les Girondins*, *la Plaine*. Primii au fost eliminați la 2 iunie 1793. Girondinii au încredințat dictatura unui Comitet al salvării publice. Cad, la rândul lor, la 9 Termidor (27 iulie 1794, când sunt înlăturați Robespierre și Saint-Just). Urmează o a treia perioadă, zisă termidoriană, în cursul căreia este zdrobită rezistența din interior (regaliștii din Vendeea etc) precum și coaliția europeană îndreptată împotriva Franței.
- [\[90\]](#) Cf. nota 85.
- [\[91\]](#) Cf. nota 12.
- [\[92\]](#) Antoine Quentin Fouquier-Tinville (1740–1795), acuzatorul public al Tribunalului revoluționar (1793). A fost executat în perioada "reacțiunii termidoriene".
- [\[93\]](#) Cetățeni! Apreciez mult cinstea pe care mi-o faceți, iar dacă bunătatea voastră este mare, atenția voastră este și mai mare (span.).
- [\[94\]](#) De când s-a proclamat constituția din Cádiz, acest Cod fundamental al libertăților spaniole, și până la ultima revoluție, patria noastră numără mulți martiri eroici (span.).
- [\[95\]](#) În luna martie va avea loc la biserica sfânta Magdalena un serviciu religios (span.).
- [\[96\]](#) Și tuturor spaniolilor le-ar plăcea să-i vadă acolo întruniți pe reprezentanții tuturor cluburilor și miliției naționale. Un serviciu religios întru cinstirea libertății spaniole și a lumii întregi va fi oficiat de un reprezentant al clerului din Paris în strada Bonne-Nouvelle. Cinste poporului francez, căruia i-aș spune că e întâiul popor al lumii, dacă n-aș fi cetățean al unei alte națiuni (span.).
- [\[97\]](#) Cf. nota 78.
- [\[98\]](#) Cf. nota 79.
- [\[99\]](#) Membri ai unei secte evreești ce se pare că a luat naștere în secolul II î.e.n. și a dispărut la sfârșitul secolului I. Documente recent descoperite au revelat existența unei comunități eseniene în regiunea Mării Moarte. De o mare austeritate, esenienii trăiau în mici comunități, departe de orașe.
- [\[100\]](#) Cf. nota 29.
- [\[101\]](#) Marie (1795–1870), ministru al lucrărilor publice în Guvernul provizoriu, foarte impopular după un discurs pe care îl rostise în Cameră în legătură cu adunările cetățenilor.

[102](#) Orléans este numele a patru familii princiere din Franța. Doar cea de a patra, descendentă din Filip I (mort în 1701) ajunge să domnească prin Ludovic-Filip I (1773–1850), între anii 1830–1840 (perioada numită "monarhia din Iulie"). Ludovic-Filip I este fiul lui Philippe-Égalité.

[103](#) Cf. nota 79.

[104](#) Cf. nota 76.

[105](#) Pierre Leroux (1797–1871), socialist francez, adept al doctrinei lui Saint-Simon (important filosof și economist francez, 1760–1825), deputat în Adunarea constituantă și apoi în Adunarea legislativă.

[106](#) Cf. nota 80.

[107](#) Victor Considérant (1808–1893), filosof și economist francez, discipol al lui Fourier.

[108](#) La Mennais sau Lammenais (Félicité Robert de) (1782–1854), gânditor francez. Grupează în jurul jurnalului *L'Avenir* întregul tineret catolic. Dezavuat de papa Grigore al XVI-lea (1832), rupe cu Biserica și profesează un umanitarism socializant și mistic. Principalele sale opere sunt: *Essai sur l'indifférence en matière de religion* (Eseu despre indiferență în materie de religie), 1817–1823; *Paroles d'un croyant* (Cuvintele unui credincios), 1834.

[109](#) Cf. nota 78.

[110](#) Gian Rinaldo Monaldeschi (marchiz de), senior italian, favorit al reginei Cristina a Suediei, e asasinat din ordinul acesteia în timp ce veneau dinspre Italia și erau găzduți la Fontainebleau. Asasinatul e săvârșit de Sentinelli, noul favorit, în galeria Cerbilor din palat (1657).

[111](#) Hesperidele, în mitologia vechilor greci, sunt nimfe ce stăpânesc o grădină ai cărei copaci fac mere de aur dătătoare de nemurire.

[112](#) Diane de Poitiers (1499–1566), fiică a contelui de Saint-Vallier văduvă a lui Louis de Brézé, devine favorita regelui Franței Henric al II-lea (1519–1559), care construiește pentru ea castelul din Anet și îi dăruiește ducatul de Valentinois.

[113](#) Papa Pius al VII-lea (Gregorio Luigi Barnaba Chiaramonti), papă între anii 1800–1823. Semnează cu Franța așa-numitul Concordat (1801) și îl unge la Paris pe Napoleon ca împărat (1804).

[114](#) Într-o scrisoare către prietenul său Jules Duplan, Flaubert expune planul acestei pagini și cere informații amănunțite cu privire la condițiile de viață ale muncitorilor din Lyon: "Dragul meu, povestesc, sau mai bine-zis o cocotă din cartea mea își povestește copilăria. Era fata unor muncitori din Lyon. Aș avea nevoie de unele detalii cu privire la locuința acestora. 1. Spune-mi, în câteva rânduri, cum arată interiorul unei familii de muncitori din Lyon 2. *Les canuts* (care sunt, cred, țesătorii de mătase) nu muncesc cumva în apartamente cu tavanul foarte jos? 3. Lucrează la domiciliu? 4. Lucrează și copiii lor? [...] Pe scurt, vreau să fac în câteva rânduri descrierea unei locuințe de muncitor, pentru a realiza un contrast cu cea care îi urmează, cea în care eroina noastră își pierde fecioria într-un local de lux".

[115](#) Flaubert, într-o primă versiune, descrie o călătorie cu trenul. Apoi își dă seama că în 1848 nu exista cale ferată între Paris și Fontainebleau, aceasta construindu-se doar un an mai târziu. Drept care scrie din nou întregul pasaj.

[116](#) E vorba de patru victime ale "zilelor din Iunie": generalul Bria fusese ucis de răsculați la 25 iunie, la bariera Fontainebleau, generalul Négrier și reprezentantul Charbonnel, în aceeași zi, în piața Bastiliei. Monseniorul Affre, arhiepiscop al Parisului cu începere din 1840, fusese omorât în timp ce încerca să reconcilieze cele două tabere.

[117](#) Cf. nota 59.

[118](#) Cf. nota 29.

[119](#) Henri de Bourbon, duce de Bordeaux, conte de Chambord (1820–1883) era, sub numele de Hernic al V-lea, pretendentul legitim la tronul Franței, după moartea lui Carol al X-lea (1836).

[120](#) Cartier muncitoresc din Paris.

[121](#) Dați-vă mâna (engl.).

[122](#) Cremă de față (engl.).

[123](#) Cartier aristocratic din Paris.

[124](#) Eugene de Cavaignac (1802–1857), general francez, guvernator al Algeriei. Șef al puterii executive în 1848, a reprimat insurecția din iunie. Va candida la președinția republicii, dar va fi învins de Ludovic-Napoleon (viitorul Napoleon al III-lea).

[125](#) Cf. nota 84.

[126](#) Cf. nota 76.

[127](#) Eroi populari ai luptelor împotriva reacțiunii, celebrați în cântece.

[128](#) Cf. nota 89.

[129](#) Domnul Joseph Prudhomme, personaj creat de scriitorul și caricaturistul Henri Monnier (1805–1877), reprezentând tipul micului burghez mărginit și satisfăcut de sine.

[130](#) Cf. nota 117.

- [131](#) Louis Juchault de Lamoricière (1806–1865), general francez.
- [132](#) Cf. nota 125.
- [133](#) Amédée de Noé, zis Cham (1819–1879), caricaturist francez.
- [134](#) Cf. nota 79.
- [135](#) Cf. nota 125.
- [136](#) Cf. nota 77.
- [137](#) Adolphe Thiers (cf. nota 43) publicase de curând volumul *Despre comunism*, critică violentă a teoriilor socialiste.
- [138](#) Pierre Leroux (cf. și nota 106) reprezenta departamentul Senei în Adunarea Constituantă unde, ca discipol al lui Saint-Simon, difuza ideile acestuia cuprinse în lucrarea *Despre umanitate, principiul și viitorul său*.
- [139](#) *La Foire aux idées*, vodevil satiric de mare succes în epocă.
- [140](#) Cf. nota 76.
- [141](#) E vorba de Napoleon I.
- [142](#) Charles Maurice de Talleyrand-Périgord (1754–1838), prelat și diplomat francez. Deputat în Adunarea Constituantă, apoi ministru al Afacerilor Externe sub Napoleon Bonaparte (1797–1807). Cade în dizgrație (1808) după o încercare de a-l răsturna pe acesta. Constituie un guvern provizoriu în 1814 și îl cheamă în Franța pe Ludovic al VIII-lea, sub care este iar ministru al Afacerilor Externe. În timpul monarhiei din Iulie este ambasador la Londra. Este vestit pentru abilitatea sa politică. – Honoré Gabriel Riqueti, conte de Mirabeau (1749–1791), închis la Vincennes între anii 1777 și 1780, devine în 1789 deputat al Stării a Treia în Statele Generale, prilej cu care se dovedește un mare orator. Partizan al unei monarhii constituționale, a fost în cele din urmă acuzat de trădare de cei care cereau abolirea monarhiei.
- [143](#) Cf. nota 77.
- [144](#) Piscatory (1799–1870), diplomat și om politic, deputat în Adunarea legislativă (1849), era ostil față de ambițiile Principelui-Președinte (viitorul Napoleon al III-lea). – Montalembert (1810–1871), de orientare moderată, a jucat un rol important în desfășurarea evenimentelor sub cea de a doua Republică. – Chambolle, director al publicației *Le Siècle* până în 1848, și membru al opoziției dinastice, a luptat, împreună cu deputații Pidoux și Creton, împotriva abuzurilor de putere săvârșite de viitorul Napoleon al III-lea, în timp ce Quentin-Beauchart și Dufour, dimpotrivă, le acceptau.
- [145](#) Este vorba probabil de Louis Pierre Manuel (1751–1793), procuror general al Comunei din Paris (cea din 1789–1795). Opunându-se la executarea lui Ludovic al XVI-lea, este ghilotinat.
- [146](#) Benjamin Constant de Rebecque (1767–1830), scriitor și om politic francez. Joacă un rol de frunte în partidul liberal sub Restaurație. Prieten al doamnei de Staël. Este cunoscut pentru importantul său roman *Adolphe* (1816).
- [147](#) Cf. nota 103.
- [148](#) Cf. nota 120.
- [149](#) Cf. nota 117.
- [150](#) Cf. note 63.
- [151](#) Cf. notele 10 și 29.
- [152](#) Cf. nota 76.
- [153](#) Sir Thomas Lawrence (1769–1830), pictor englez, continuator al lui Reynolds (sir Joshua) (1723–1792). Ca și acesta, este cunoscut mai ales ca portretist.
- [154](#) Cf. nota 145.
- [155](#) Jean Froissart (1333 sau 1337 – după 1400), vestit cronicar francez.